Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
D\131974 d
1969.

ZBORNIK

ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE 1969

UREDILI: *Miloš Stare*
Joško Krošelj
dr. Tine Debeljak
Pavel Fajdiga
Slavimir Batagelj

OVITEK, OPREMA IN UREDITEV UMETNIŠKE PRILOGE: *akad. slikar Ivan Bukovec*

GORNIŠKO PRILOGO UREDIL: *inž. Jurij Skvarča*

IZDALA IN ZALOŽILA SVOBODNA SLOVENIJA, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA
NATISNILA TISKARNA VILKO, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

+D II 131974 d

Narodna in univerzitetna knjižnica LJUBLJANA

D 1185/1976

28. KNJIŽNA IZDAJA SVOBODNE SLOVENIJE

Jubileji slovenske kulture

Prepričani smo, da Zbornika Svobodne Slovenije za leto 1969 ne moremo posvetiti pomembnejšemu dogodku v naši slovenski preteklosti, kakor petdesetletnici ustanovitve slovenskega vseučilišča in tridesetletnici Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Ni nam treba ponavljati, da smo bili Slovenci tisoč let nesvoboden narod, a smo z največjimi žrtvami vztrajali na svoji zemlji in pri svojem jeziku in to v taki meri, da je „slovenski čudež", da nismo izumrli. V tej „burki, stari tisoč let" smo šele leta 1905 dobili prvo slovensko srednjo šolo in še ta je bila privatna. Ustvaril jo je in vzdrževal škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Prva slovenska matura je bila leta 1913, tik pred prvo svetovno vojno.

In sedaj ta skok v naši kulturni zgodovini: pet let kasneje smo si ustvarili že vseučilišče, popolnoma slovensko, do doktoratov in univerzitetnih karijer! Ta veliki uspeh je bil mogoč samo po zaslugi tistih, ki so nam znali ustvariti 29. oktober 1918. In kakor smo lani posebno slovesno, ob njegovi petdesetletnici, praznovali ta izrazito slovenski politični in državniški dan, tako naj letošnja misel velja prvemu najvišjemu uspehu te svobode in najmočnejšemu potrdilu naše narodne samorodnosti: slovenskemu vseučilišču.

A za rojstvo slovenskega vseučilišča so tile zgodovinski mejniki:

21. 11. 1918: začetek posvetov pri slovenski vladi za ustanovitev univerze.

26. 11. 1918: slovenska vlada, katere prosvetni poverjenik je bil dr. Karel Verstovšek, ustanovi Vseučiliško komisijo pod predsedstvom dr. Danila Majarona in tajništvom dr. Franca Ramovša.

30. 6. 1919: dr. Anton Korošec, podpredsednik centralne Protićeve vlade, predseduje seji te vlade, na kateri se sprejme zakonski predlog o ustanovitvi slovenskega vseučilišča.

16. 7. 1919: zakon je sprejet v Narodni skupščini.

23. 7. 1919: zakon podpiše tedanji regent Aleksander.

23. 8. 1919: zakon je objavljen v Uradnem listu Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ter stopi v veljavo.

Slovensko vseučilišče je zaživelo. Slovenska študirajoča mladina je svojo učenost mogla sedaj srkati doma, iz svojih duhovnih virov in domačih znanstvenih naporov. Razmahnile so se v polnosti slovenske na-

rodne vede, ki jih prej nikjer ni bilo ali pa le v okrnjeni podobi: slovenski jezik, narodna zgodovina, zgodovina književnosti, kulture, umetnosti, domače raziskavanje narave, zemljepisa. Te nove vede so se zakoreninile v naša tla in z leti dale prve osnove za znanstveno spoznavanje naše slovenske preteklosti ter za kontinuiteto oblikovanja bodočnosti. Tehnika, medicina, arhitektura, filozofija in eksaktne vede so hitele ustvarjati slovensko izrazoslovje in v njem dosegale svetovno kvaliteto in priznanje. Mlada slovenska univerza je postala vredna vrstnica starodavnih svetovnih „almae matris" in ponos slovenske znanosti.

Toda tej in taki univerzi, ki je slej ko prej vendar le samo učni zavod, čeprav najvišji, je bilo treba dodati tudi reprezentanco najvrednotnejših slovenskih duhovnih ustvarjalcev — Akademijo znanosti in umetnosti.

Dvajset let po ustanovitvi vseučilišča je isti človek, dr. Anton Korošec, odločilno pripomogel Slovencem, da so dobili tudi to ustanovo. V letu 1937 je bil dan prvi predlog, leta 1938 je bil sprejet in je bilo imenovanih prvih 18 članov, toda 1. januarja 1939 — pred tridesetimi leti — je bil izvoljen prvi predsednik Akademije prof. Rajko Nahtigal. S tem letom je začela svoje delo.

Mnenja smo, da je treba te najvišje slovenske kulturne uspehe v današnjem času poudariti bolj kot sicer iz več razlogov. Današnja mladina v domovini pozna razvoj samo od leta 1945 naprej, pogled nazaj ji je zastrt ali izmaličen. Obe najvišji kulturni ustanovi, najvišji kulturni predstavnici naroda v celoti pa sta bili delo političnih skupin in osebnosti, ki veljajo danes doma za reakcionarne, narodno izdajalske, a so bile najbolj napredne, kakor jasno pričata prav ti dve ustanovi. Komunistični režim doma živi kljub vsemu od teh in takih ustanov, se z njimi ponaša in ni ustvaril od njih — nič višjega.

Vse to nam daje povod, da letošnji Zbornik Svobodne Slovenije posvečamo „tem našim ljudem", ustvarjalcem tega „našega Velikega Pisma", umetnostnim in znanstvenim oblikovalcem „naše Besede", ki je danes zmožna izraziti vse: od najbolj preprostih jecljajev do najvišjih umetnostnih ustvaritev in teorij kozmičnih „učenosti". z željo, da bi obe ustanovi, ki sta delo naših očetov iz našega duha, „živeli, rastli in cveteli" ter uspeli, da bi iz sleherne „tuje učenosti" ves razvoj vodil v „slovensko učenost" in v polnost vseh kulturnih panog, pa tudi naroda kot celote, katerega najvišji kulturni predstavnici sta oba jubilanta:

SLOVENSKO VSEUČILIŠČE

in

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMENOSTI

Uredniki

LJUBLJANA _ Univerza

BOJ SLOVENSKE MANJŠINE V KRŠKI ŠKOFIJI NA KOROŠKEM — AVSTRIJI ZA VERSKI POUK OTROK V SLOVENŠČINI

NADALJEVANJE (4)

Deveti del: **RAZLOGI ZA IZREDNO ZAŠČITO**

Nerazumevanje za problem narodnih manjšin — Pojmovanje narodnosti — Pretirani nacionalizem — Načelno nevmešavanje — Pojmovanje demokracije — Spremenjene socialne in gospodarske razmere — Manjšine v Avstriji — Slovenska manjšina na Ogrskem — Slovenska manjšina v Italiji — Narodne manjšine v Sloveniji — Akadijci — Koroški Slovenci — Šibka manjšina — Turizem — Politične razmere

Sestavil DR. ANTON PODSTENAR

VSEBINA POGLAVIJ V PREJŠNJIH LETNIKIH

Zbornik 1966:

Prvi del: *Koroški Slovenci nekdaj in sedaj*
Splošni pregled — Šolstvo koroških Slovencev

Drugi del: *Koroški Slovenci in krški ordinariat*
Verski pouk slovenskih otrok v krški škofiji — Krški ordinariat proti slovenskemu pouku

Tretji del: *Zgledi vlečejo*
Napad na papeža in slovanska apostola — Napad na slovenske duhovnike — Število koroških Slovencev — Vindišarji na Koroškem

Četrti del: *Ravnanje krškega ordinariata*
Nasprotuje naravnemu pravu in jasnemu nauku papežev — Zanaša na Spodnjo Koroško razdor — Ne upošteva državne pogodbe glede narodnih manjšin

Peti del: *Stališče krškega ordinariata je zmotno*
Slovenci so vedno zahtevali slovenske šole — Pravica otroka do pouka v materinem jeziku je naravna pravica

Zbornik 1967:

Šesti del: *Rešitev problema v luči papeških okrožnic*
Kako je treba reševati problem? — Sodelovanje v enakopravnosti — V medsebojnem spoštovanju — V duhu prave demokracije — Po normalnih načelih — Resnica — Pravičnost — Zvestoba — Blaginja za vse — Posebna zaščita — Ljubezen — Svoboda — Pretirani nacionalizem — Praktično merilo — Poprava krivic — Narodnost, moralna dobrina

Sedmi del: *Državna pogodba in koroški Slovenci*
Narodna zavednost koroških Slovencev — Umetno razlikovanje Slovencev — Vindišarski jezik — Občevalni jezik — Narodna pripadnost — Ugotavljanje števila Slovencev — Prva posledica štetja — Število Slovencev — Južna Koroška in Tirolska — — Plebiscit — Kanalska dolina — Strnjenost ozemlja — Število članov manjšine — Raznarodovanje — Ponemčevanje koroških Slovencev — Povezanost z matično državo — Kamen razlikovanja — Strateška meja — Namen razlikovanja — Stališče koroških Slovencev — Narodna zavest Slovencev v preteklosti

Zbornik 1968:

Osmi del: *Rešitev problema in voditelji manjšine*
Prvo desetletje 1945-1955 — Doba 1955-1960 — Doba 1960-1965 — Prvi trije sestanki — Leto 1961 — Leto 1962 — Leto 1963 — Leto 1964 — Leto 1965 — Doba po 9. maju 1965 — Manjšina in večinski narod — Kuturni stiki s Slovenci zunaj Avstrije — Posredovalci — Sklep — Značaj koroških Slovencev

Deveti del: *Koroški Slovenci in civilna oblast*
Nauk papežev — Nujnost zaščite narodne manjšine — Varstvo manjšin po letu 1918 — Zaščita po letu 1945

DEVETI DEL: KOROŠKI SLOVENCI IN CIVILNA OBLAST

RAZLOGI ZA IZREDNO ZAŠČITO

24. Različni so razlogi, ki govorijo v prid izredni zaščiti narodnih manjšin. Nekateri so splošne, drugi posebne narave:

Nerazumevanje za problem narodnih manjšin

Nerazumevanje človeštva za probleme narodnih manjšin je veliko (glej 6. del, 3). Zlasti članom velikih in večinskih narodov se zdi samo po sebi umevno, da manjšina preneha obstajati. To je zlasti razumljivo pri narodih, ki sami imajo ali so imeli pred nedavnim del svojega naroda izven matične države. Tudi zaradi krivic, ki jih sami ali drugi člani njihovega naroda delajo manjšini, z manjšinskim narodom ne sočustvujejo in v potujčevanju ne vidijo nič slabega. Zdi se jim, da je manjšinski narod sam kriv trpljenja, ker se trmasto upira sprejetju državnega jezika. To nerazumevanje se pogosto sprevrže v nerazpoloženje, prezir ali celo sovraštvo do manjšine.

Primer državnikov, ki se jima je izginitev narodnih manjšin zdela sama po sebi umevna in nujna, sta Hitler in Mussolini. Ko je leta 1932 tržaški škof dr. Alojzij Fogar poročal Mussoliniju o tragediji slovanskih vernikov v Julijski Benečiji, je glavar fašistov zamahnil z roko, rekoč: „Slovani? Čez 20 let bodo vsi asimilirani!" (Op. 149).

Žalostno je, ako se tako mišljenje polasti cerkvenega dostojanstvenika. Istemu škofu je visok prelat v Rimu dejal: „Saj čez 20 let v Julijski krajini sploh ne bo več manjšinskega vprašanja, ker bo italijanska večina do takrat absorbirala tamkajšnje Slovane" (Op. 150).

Podobno je duhovnikom Beneške Slovenije, ki so se šli v Rim pritoževat, ker je videmski prefekt prepovedal pridige, molitev, petje in krščanski nauk v slovenščini, kardinal Pizzardo poočital, čemu se v 60 letih, kar so v Italiji, še niso italijanščine naučili (Op. 151).

25. Nerazumevanje članov večine za problem narodnih manjšin se zlasti kaže v nerazumevanju za pomembnost jezika manjšine, ki so zato do njega brezbrižni ali mu celo nasprotujejo pod različnimi pretvezami, od katerih je najbolj v navadi ta, da skoraj vsi člani manjšine jezik večine razumejo.

Tako je leta 1932 goriški prefekt odpravo krščanskega nauka v cerkvi sv. Antona v Gorici utemeljeval: „Vsi znajo italijanski. V šoli se italijanščine naučijo in pri dnevnih opravkih se je poslužujejo. Razlaga verouka v slovenščini povzroča v glavah le zmedo... Zahteva, naj se verski pouk vrši v materinščini, je nesmiseln anahronizem, ki mora prenehati!" (Op. 152).

Spet je posebno bridko, ako je takega mišljenja cerkveni oblastnik. Upravitelj goriške nadškofije, mons. Sirotti, je ponudbo solkanske župnije italijanskim frančiškanom utemeljeval: „Problem jezika ni važen. Vsi, in kar dobro, znajo italijanski. Če bi se pa izkazalo, da je za kakega starčka potrebna slovenščina, se bodo patri v kratkem naučili ono malega, kar je nujno potrebno" (Op. 153).

26. Čeprav teh primerov ne smemo posploševati in pretiravati, jih tudi ne smemo omalovaževati, zlasti še, ker niso le izraz mišljenja polpretekle dobe, temveč tudi še sedanje.

Zato pa je toliko večjega občudovanja in priznanja vredna manjšina, ki svojo narodnost pravilno ocenjuje in ji hoče ostati zvesta tudi za ceno žrtev. Prav tako zaslužijo vse priznanje člani večinskega naroda, ki dvignejo svoj glas v prid tujerodni manjšini in jo skušajo razumeti in braniti. V Avstriji se taki plemeniti ljudje zbirajo zlasti v Ligi za človekove pravice. Prav bi bilo, da bi Slovenci po svetu sodelovali pri podobnih združenjih in se trudili za njihovo krepitev in rast.

Zlasti pravilno pojmovano krščanstvo

nujno mora voditi do razumevanja za probleme narodnih manjšin in za iskreno delo za pravično ureditev tega bolečega vprašanja.

Zadnji papeži so imeli veliko razumevanje za stiske malih narodov in narodnih manjšin. Pij XI. se je trudil, da bi omilil neznosni položaj narodnih manjšin. Škofu dr. Fogarju je leta 1932 ohrabrilno dejal: „Vlade preidejo, narodi ostanejo!" (Op. 149).

Da se po drugi svetovni vojni razumevanje za pravice narodnih manjšin veča je nedvomno v veliki meri zasluga Pija XII. in Janeza XXIII. Pravi katoličan bo nauk teh dveh papežev sprejel in imel odprto srce tudi za probleme narodnih manjšin. Dr. Veiter je že v uvodu k predavanju o narodnih manjšinah, katero je leta 1966 imel v Ljubljani, poudaril, da ima interes na zaščičti manjšin iz katoliškega prepričanja (Op. 105).

27. Nekaj razumevanja za problem narodnih manjšin kažejo tudi nekatere komunistične vlade, medtem ko je Stalin narodne manjšine in šibkejše narode že zelo preganjal. Danes je zlasti Romunija trda z ogrsko manjšino, v čemer gre dosledno za Marksom. Karl Marks je namreč trdil, podobno kot nekateri koroški Nemci menijo o Slovencih, da je naravna usoda majhnih narodov, da se pustijo razdrobiti in izsesati od močnejših narodov, ker nimajo pravice do samostojnosti in narodnega obstoja. Zagovarjal je nadvlado Nemcev in Madžarov nad Slovani. Obljubljal je, da bodo junaški Madžari vse te „bikoglave narodiče (t. j. Slovane) uničili z njihovim imenom vred." Iz Albancev je napravil tri narode: Albance, Arnavte in Šiptarje in jih skupaj s Čehi štel med Jugoslovane in "capine", katere je strastno napadal. Slovence je delil v Slovence in Hrvate in jih je leta 1848 našel tri milijone (Op. 154).

Na žalost so v večnarodnih slovanskih državah tudi močnejši slovanski narodi pokazali malo razumevanja za pravico šibkejših narodov. Pa tudi slovenska vlada, ki kaže razumevanje za ogrsko manjšino na Prekmurskem, tega gotovo nima od marksizma, temveč jo morajo pri tem voditi drugi razlogi.

Upamo, da pride čas, ko bo človeštvo tudi v tem pogledu dozorelo in bodo močnejši narodi skušali razumeti položaj narodnih manjšin.

Pojmovanje narodnosti

28. Nerazumevanja za problem narodnih manjšin je v veliki meri krivo različno pojmovanje narodnosti ter državne edinosti in enotnosti. Po ameriškem in romanskem pojmovanju sta narodnost in državljanstvo eno in isto. Po tem pojmovanju so člani večinskega in manjšinskega naroda en narod, le da del ali delček tega naroda govori drugačen jezik, ki pa nobene pozornosti, upoštevanja, zaščite ali nege ne zasluži.

Tako pojmovanje narodnosti se kaže v naročilu, katero je Mussolini dal prefektu Karlu Tiengu: „Vladajte goriško pokrajino kakor navadno italijansko provinco!" (Op. 155).

Privrženci tega pojmovanja narodnosti vidijo v sprejetju jezika večinskega naroda idealno in trajno rešitev manjšinskega vprašanja in hkrati državne varnosti in edinosti. Kolikor hitreje sprejme manjšina jezik večine, ki je „naravno" edini uradni jezik vse države, toliko boljše bo za manjšino in za državo.

Naziranja, da je za enotnost in obstoj države potreben en jezik, je bil med drugimi cesar Jožef II., ki je v ta namen hotel vpeljati v vsej Avstriji nemški uradni jezik. Iz istega razloga je Mussolini divje preganjal ne le narodne manjšine, temveč tudi italijanska narečja, zlasti tista, ki so že imela nekaj književnosti (sardinsko in furlansko). Isto zaostalo pojmovanje je krivo, da še danes v katoliških državah, kakor so Avstrija, Italija in Španija, narodne manjšine ne morejo uveljaviti svojih pravic.

To pojmovanje narodnosti, državne edinosti, ozemeljske enotnosti in patriotizma, proseva iz besed, ki jih je goriški župan Pascoli izrekel leta 1934 ob odhodu apostolskega upravitelja goriške nadškofije, mons. Sirottija: „Gorica vas je ljubila, ker je v vas videla tistega, ki je odprl duri tega častitljivega dvorca oživljajočemu duhu našega patriotizma in odpravil ozračje nerazumevanja, ki je poprej vzdrževalo nesmiselni dualizem, tako škodljiv duhovni enotnosti našega ljudstva. Ta enotnost mora biti popolna in celotna, kot je enotna zemeljska celotnost naše domovine in se mora učvrstiti s popolnim sodelovanjem civilne, politične in cerkvene oblasti..." (Op. 156).

Upamo, da človeštvo v bližnji prihodnosti državne enotnosti ne bo več gledalo v poenotenju jezikov in v asimilaciji na-

rodnih manjšin, temveč v pravičnosti in ljubezni, in bo s tem globlje doumelo Stvarnika, podobno kot ga je doumel jezuit Charles: „Gospod, bojim se grešnikov, ki menijo, da je za dosego edinosti potrebno odpraviti raznoličnost; ki mislijo, da splošno ne more obstajati hkrati s posameznostmi; ki vidijo popolnost v enoličnosti. Ti pa, Stvarnik vsega, si z vso božansko razsipnostjo natresel najrazličnejše stvari po vesoljstvu" (Op. 157, glej 5. del, 3 in 6. del, 3).

Končno naj še pripomnimo, da je enačenje narodnosti in državljanstva do neke mere tudi krivo, da so po zadnji vojni zavezniki v zameno za zapadno Istro, naseljeno pretežno z Italijani, prepustili Italiji velik del slovenskega ozemlja in se čudili, kako da nismo zadovoljni, ko je ostalo več Italijanov v Jugoslaviji kakor Jugoslovanov v Italiji. Res pa je, da bi bilo posledice te razmejitve mogoče omiliti s tem, da bi Slovenci bili odškodovani z ozemljem v zapadni Istri, zlasti še, ker Italija naseljuje begunce ne le iz slovenskega, temveč tudi iz hrvatskega dela Istre na slovenskem ozemlju, ki ji je ostalo.

Pretirani nacionalizem

29. Nepravilno pojmovanje narodnosti in nerazumevanje za probleme narodnih manjšin sta često podlagi pretiranega nacionalizma, ki je za narodne manjšine ena največjih nevarnosti in nesreč. O njem pravi prof. dr. Ivan Ahčin:

„Skrajni, poganski ali pretirani nacionalizem je vir mnogega zla v svobodni družbi. Zanj je značilno: 1. Da ne vidi ali noče videti resnice. Svoj narod čez mero povišuje. Modernemu, Bogu odtujenemu človeku pomenja narod večkrat absolutno in najvišjo vrednoto. Malikuje pred narodom kakor pred božanstvom. Na svojem narodu ne prizna nobenih pomanjkljivosti in napak, ki bi jih s trdo samoodpovedjo bilo treba odpraviti, ampak vzdeva narodu le vrline in čednosti, ki jih nima. 2. Silna zaverovanost v lasten narod, v njegovo moč in vrline, postane kaj hitro vzrok za nestrpnost, za krivice, za nasilje in neprestano sovražno izsiljevanje napram šibkejšim narodom in državam.

Konkretno se narodna nestrpnost javlja:

V postopanju z morebitnimi narodnimi manjšinami, katerim vladajoči narod ne priznava nobenih samoupravnih, niti naravnih pravic... 3. Pretirani nacionalizem je kriviČen napram drugim narodom, ker se poslužuje brezobzirno kakršnih koli, tudi nemoralnih sredstev, ako misli, da so njegovemu narodu v korist... Pozablja, da bi morali vsi narodi kot udje ene človeške družine biti medsebojno povezani z bratskimi vezmi in da imajo vsi narodi pravico do svobodnega življenja, do napredka in prostora pod soncem. V slepem narodnem samoljubju pričnо pozabljati, da more biti v trajno korist narodu le to, kar je pošteno in častno in je torej narodno dobrobit mogoče zasledovati le po poštenem potu" (Op. 158).

30. Pretirani nacionalizem je okoliščinam primerno predrzen in nasilen, potuhnjen in hinavski, vedno pa do drugih do skrajnih možnosti kriviČen. Znajde se v vsakem političnem sistemu, v fašizmu, komunizmu in demokraciji. Pot si zna utreti tudi v cerkvene kroge.

Višek je vsekakor dosegel v totalitarnih sistemih, zlasti v fašizmu in nacizmu. Ker smo Slovenci imeli priliko na lastni koži okusiti vse te sisteme ,ne manjka gradiva za debele knjige, ki bodo pričale zanamcem, česa je pretirani nacionalizem zmožen.

Hitler si je med nami pač postavil trajen spomin z ukazom, ki ga je 1939 dal v Celovcu in leta 1941 ponovil v Mariboru: „Napravite mi to deželo spet nemško!" (Op. 159). Mussolini pa z grožnjo, ki jo je leta 1942 ob zadnjem obisku v Gorici izrekel pred veliko množico: „Če se Slovenci ne bodo docela poitalijančili, bomo iztrebili ves slovenski rod, od prvega do zadnjega. To je rimska politika!"

Nekoliko bolj prikrito se kaže pretirani nacionalizem v komunizmu, kjer razkraja politično in ideološko enotnost komunističnega bloka in utegne pospešiti razpad večnarodnih držav.

Pretirani nacionalizem se znajde tudi v demokraciji. Švicarski duhovnik in pisatelj Gerold Schmidt je ob popisovanju razmer v Beneški Sloveniji leta 1952 ugotovil, da bi se morali nacisti pri italijanskih demokratih učiti, kako se narodna manjšina preganja (Op. 160).

Posebno bridko je, ako se kak cerkveni oblastnik postavi v službo pretiranega nacionalizma. Primer takega moža iz polpretekle dobe je upravitelj goriške nadško-

fije mons. Sirotti, čigar ime kaže na slovanski izvor. Ta mož „se je postavil v službo raznarodovalne politike. Cerkev in krščanska vera sta se mu zdeli poklicani, da imata pri asimilaciji Slovanov, katero so po njegovem narekovale zgodovinske silnice, nalogo, blažiti smrtne težave, ki jih neizbežno doživlja vsak zdrav organizem v uri odmrtja. Blažiti smrtne utripe je sicer bridka naloga, a je nepopisno vzvišena, če se po njej borno slovensko ljudstvo dvigne v oživljajoči svet italijanske kulture, in je, nadnaravno gledano, naravnost sveta, če se po njej ostvari na Goriškem „iskreno bratstvo" in „edinstvo katoliške Cerkve." Ves zaverovan v fašistične megalomanske utvare se ni zavedal, da na ta način dela samo škodo katoliški Cerkvi. Njegovo stališče je odprlo na stežaj vrata državni oblasti v svetišče Cerkve in duš in dovolilo zlorabo vere in bogoslužja v potujčevalne namene" (Dr. Klinec, Op. 161).

31. Pretirani nacionalisti skušajo na razne načine doseči svoj cilj. Neredko dolžijo svoje žrtve ultranacionalizma, šovinizma, zagrizenosti, iredente, nezvestobe in nepokorščine zakoniti oblasti ter izdajstva in rovarjenja proti obstoječemu redu. Že samo govorjenje ali petje v jeziku manjšine jih draži in žali.

Pretirani nacionalisti so tako predrzni in hinavski, da si v primeru, ko se ne čutijo dovolj močne, da bi narodno manjšino strli, često nadenejo krinko žrtve in pod pretvezo, da nebogljena narodna manjšina nenehno ovira njihovo kulturno udejstvovanje in jih hkrati žali, ogroža ter izziva, tej manjšini odrekajo osnovne človekove pravice.

Primer takih nedolžnih jagnjet, ki se neprenehoma tresejo pred volkom, so koroški nemški šovinisti, ki se pod pretvezo, da manjšina dela silo večini in jo bo poslovenila, dan za dnem zaganjajo v nezaščiteno manjšino. Kljub temu si ne pomišljajo Slovencem delati vse mogoče očitke. Pravilno je bilo na študijskem seminarju avstrijske Lige za človekove pravice v Škocijanu povedano, da so ekstremisti tisti, ki dan za dnem Slovencem osnovne pravice odrekajo, ne pa tisti, ki se zanje borijo (Op. 14).

Zato je treba najkrepkeje poudariti, da noben član večinskega naroda nima pravice, da bi v svojem imenu ali v imenu drugih manjšini karkoli očital, dokler ji večinski narod ne prizna in zagotovi vseh pravic, ki ji po naravnem pravu in po mednarodni pogodbi pripadajo. Prav poudarja p. Fiedler: „Ni krivica priznavati se k svojemu narodu" (Op. 162).

32. Cerkev pretirani nacionalizem obsoja (prim. 6. del 25). Sedanji sv. oče Pavel VI. ponovno svari pred njim: „Danes vedno bolj izginjajo velike in dobre ideje o miru in pravici, prostosti in bratstvu vseh narodov... Namesto tega se pa javljajo ideje, za katere se nam je zdelo, da so jih opustili in ki vsebujejo kali nesreč in pogojnih nesreč kot so jedrska oboroževalna tekma, rasizem in nacionalizem" (Op. 131).

K tem papeževim ugotovitvam dostavlja p. Fiedler: „Če kak narod kako narodno manjšino zatira in ovira njen prosti razvoj, je to padec v nacionalizem, ki, kakor pravi papež, se je zdelo, da je že premagan. Tu se polagajo klice za nove vojne, zatiranja, preseljevanja in izseljevanja milijonov ljudi" (Op. 162).

Ne moremo se torej docela strinjati z mnenjem univ. prof. dr. Korena, ki je zapisal: „Čas nacionalističnega in šovinističnega mišljenja je — po grenkih izkunjah dvajsetega stoletja — dokončno za nami" (Op. 163).

33. Slovenci smo imeli škofe, domače in tujerodne, ki so prenapeti nacionalizem ostro obsojali in se mu pogumno ustavljali. Škofje Slomšek, Dobrila, Mahnič, Kahn, Sedej, Fogar, Rohracher i. dr. so v čast katoliški Cerkvi in njihovo pravilno in pogumno stališče ne bo nikoli pozabljeno.

Škof Mahnič pravi: „Greši pa, kdor ljubi svoj narod slepo, preziraje njega napake ali prednosti drugega naroda, pregrešna je vsa omejena ljubezen, ki objema le sorojake, a od sebe odbija vse druge ljudi; pregrešna je ona brezobzirna ljubezen, katera pospešuje izključno koristi lastnega naroda, a blaginjo drugih narodov zanemarja; pregrešna je tudi ona krivična ljubezen, ki ne pozna niti pravice niti nravstvenih zakonov, ki si celo v imenu narodnosti dovoljuje kakršnakoli sredstva, ako se zdi, da to zahteva navidezna slava lastnega naroda. To je narodnostna pretiranost, fanatizem."

„Razum ne more nikdar odobravati, da človek človeka zaradi tega zaničuje ali celo

sovraži, ker spada k drugi narodnosti ali govori drug jezik. Narodni fanatizem sloni na neresnici, na predsodkih, on je krivičen... Krivičen je narodni fanatizem, ker smatra blaginjo naroda za najvišjo dobro, katero se ima pospeševati brez vsakega ozira na druge narode" (Op. 9).

Podobno govorijo danes tudi drugi. P. Fiedler pravi: „Če pa lastni narod povzdigujemo tako visoko, da druge ljudi samo zato zaničujemo, ker pripadajo drugemu narodu ali drugemu plemenu; če kak narod porablja svojo moč in premoč zato, da se bogati na stroške drugih narodov, namesto da bi gospodarsko šibkejšim pomagal... je to padec v nacionalizem (Op. 162). Ponosni moremo biti na škofa Slomška in Mahniča, ki sta pretirani nacionalizem obsojala že v prejšnjem stoletju.

34. Posebno nevaren in škodljiv je nacionalizem, ako se polasti cerkvenih krogov. Škof dr. Fogar, ki je po vojni poleg nadškofa Sedeja nosil težo boja proti fanatičnemu italijanskemu nacionalizmu, je zapisal: „Zgodovina preteklosti je dokazala neizmerno škodo, ki jo povzroča Cerkvi in državi prenapeti nacionalizem, presajen na cerkvena tla" (Op. 164).

Na žalost so taki prenapeteži zasedli v Cerkvi vplivna mesta često po krivdi državne oblasti, proti kateri se najvišja cerkvena oblast ni mogla uspešno ustavljati. Zato je razveseljiva zahteva zadnjega koncila, da dobi Cerkev pri izbiri škofov popolno prostost (Op. 165).

35. Prav tako je razveseljivo, da je koncil po prizadevanju slovenskih škofov v konstituciji o Cerkvi obsodil najhujša hudodelstva pretiranega nacionalizma: „Koncil hoče poklicati v spomin stalno veljavnost mednarodnega prava in njegovih splošnih načel... Dejanja, ki tem načelom premišljeno nasprotujejo, pa tudi ukazi, ki takšna dejanja nalagajo, so torej nekaj hudodelskega. Slepa pokorščina tistih, ki so takšnim ukazom poslušni, se nikakor ne more opravičiti. K takšnim dejanjem je treba prištevati zlasti tista, ki na sistematično-metodičen način skušajo iztrebiti narod ali narodno manjšino. Takšna dejanja je treba kot strašna hudodelstva kar najostreje obsoditi; kar najbolj pa je treba odobravati pogum tistih, ki se ne ustrašijo, odkrito se ustavljati tistim, ki kaj takega zapovedó" (Op. 166). S to obsodbo je Cerkev k besedam Janeza XXIII. v okrožnici MZ glede pravic narodnih manjšin dodala pomembno dopolnilo. Mi pa moremo upravičeno trditi, da so naši škofje Slomšek, Mahnič, Sedej in Fogar imeli duha Drugega Vatikanskega koncila.

36. Kakor smo že na več krajih videli, papeži ne obsojajo le pretiranega nacionalizma, temveč nas tudi učijo pravega razmerja do svojega in tujega naroda (Prim. 6. del, 23. in drugod). Učijo nas ljubezni, spoštovanja in dolžnosti do ostalih narodov.

Pij XI. izrecno uči, da ljubezen do domovine in do naroda more sama po sebi biti pobudna za mnoge čednosti in junaštvo (Ubi arcano Dei, 9).

Isti papež je nekaj mesecev pred smrtjo pred kardinalskim zborom izpovedal svojo ljubezen do lastne domovine in do drugih narodov: „Darovali smo svoje slabotno življenje za mir in napredek narodov. In znova ga darujemo, da bi naša Italija, ki nam je najdražja med vsemi nam ljubimi narodi, ostala v neporušnem zunanjem kakor notranjem miru, z mirom v dušah in v cvetoči blaginji. Storimo to, kakor je prav tako Jezusu bila posebno ljuba njegova domovina, ki je zanjo samega sebe izročil v trpljenje in smrt za človeški rod" (Op. 167).

Da je Pij XI. v Italiji vse narode prisrčno ljubil, pa jasno proseva iz njegove želje, ki jo je izrazil le en mesec prej (novembra 1938), naj se Katoliška akcija razširi na „Naše ljube Slovane v goriški in tržaški škofiji" (Op. 168).

Pij XII. in Janez XXIII. nista nehala opominjati človeštvo na dolžnost do drugih narodov. Prav tako vatikanski koncil in sv. oče Pavel VI., posebno v okrožnici „Razvoj narodov."

37. Pravilen odnos do naroda in države sta zaradi okoliščin zlasti poudarjala nadškof dr. Sedej in škof dr. Fogar.

Nadškof dr. Sedej je lepo poudaril, da sta ljubezen do lastnega naroda in zvestoba do države združljivi. Dne 3. 1. 1926 je pravosodni minister Alfred Rocco zahteval od nadškofa dr. Sedeja, da se odnove goriškemu nadškofijskemu sedežu. Med drugimi razlogi je minister navajal tudi nadškofov „pristanek, če ne celo pooblastilo duhovnikom, da sodelujejo pri iredentističnem tisku." Nadškof je v zagovor ministru pojasnil, da je treba dobro lo-

čiti „iredentizem od ljubezni do materinega jezika, da je moč hkrati biti dober italijanski državljan in slovenski rodoljub, kajti spoštovanje, katero izkazujemo očetu in materi in torej materinskemu jeziku, je božja in naravna zapoved" (Op. 169).

Škof dr. Fogar je dne 3. 1. 1934 v goriškem semenišču svojim semeniščnikom vseh treh narodnosti toplo priporočal slogo in bratska čustva. Vzpodbujal jih je zlasti k narodni strpnosti. Vsakdo, je poudarjal, ima pravico, ki temelji v naravnem pravu, da govori v svojem jeziku. To temeljno pravico Slovanom zanikujejo, z druge strani pa od njih zahtevajo, da so zvesti in vdani državi. Komunizem in fanatični nacionalizmi so okužili sodobno družbo s težkim zmotami kot npr. v Italiji, kjer so si nekateri še v zadnjih vzdihih dali obleči črno srajco in so izdihnili, šepetajoč ime Mussolinijevo, namesto da bi imeli na jeziku ime Jezusovo (Op. 149).

38. Nikdar ne bi bilo preveč govora o nevarnosti pretiranega nacionalizma in o pravem krščanskem razmerju do narodnosti. Človeka pretrese izpoved Adolfa Hitlerja, ki je leta 1920 nunciju Pacelliju v Monakovem dejal, da je navzlic vsemu ohranil neizbrisen spomin na dunajskega katoliškega voditelja dr. Luegerja, češ da je ta prvi zbudil v njem protijudovska razpoloženja (Op. 170).

Vse drugačen zgled pristne krščanske ljubezni do naroda nam daje drug katoliški narodni voditelj, dr. Anton Korošec. Leta 1927 je zapisal: „Včasih se prebudim ponoči, živo mi stopi pred oči, kako nam gine naš rod na severu in zahodu in čuden mraz mi pretrese srce. To je strah in skrb ob bridki misli, kako nevzdržno napreduje potujčevanje. Še nekaj desetletij in vsa ta lepa zemlja, če Bog ne posežе vmes, ne bo več naša, vsa bo za naš narod izgubljena in potomci ljudi, ki zdaj še pripadajo našemu narodu, ne bodo več naši. In spominjam se včasih na izrek Jezusov v Kani Galilejski: „Moja ura še ni prišla." O Marija, pomakni s svojo prošnjo kazalec na uri naprej, da Gospod poreče: „Prišla je ura uslišanja, prišla je ura rešitve." O Marija, Pomočnica kristjanov, reši nas, mi se potapljamo: Naš narod umira, zato, bratje in sestre: Molite!" (Op. 171).

V nadnaravni luči je gledal narodnostno vprašanje tudi prelat in prošt Martin Ehrlich. Po plebiscitu, čigar izid ga je zelo bolel, je dejal: „Premalo smo molili in se vse preveč veselili" (Op 12), s čimer je pač obsodil veselice v predplebiscitni dobi.

39. Pustili smo odprto vprašanje, ali poganski nacionalizem spet raste ali pa je dokončno za nami. Zdi se, da je pretirani nacionalizem dosegel višek v totalitarnih sistemih našega stoletja, kakor je poudaril škof dr. Fogar. Po drugi svetovni vojni se je začasno potuhnil, a zdaj spet dviga glavo.

Vendar je treba priznati, da se je v tem oziru javno mnenje nekoliko le spremenilo in se je temu primerno položaj narodnih manjšin v mnogih državah zboljšal. Zavest, da smo vsi ljudje enaki in da ni imenitnejših narodov, ki bi druge smeli prezirati ali uničevati, počasi prodira in se krepi, čeprav smo še daleč od končnega poraza poganskega nacionalizma.

Smo torej na začetku in ne na koncu poti, ki vodi v zaton pretiranega nacionalizma. V tem smislu je pač tudi dr. Koren dejal, da je čas šovinističnega mišljenja dokončno za nami. Saj je takoj dostavil: „Začenjamo razumeti narode in meje med narodi v resničnem pomenu" (Op. 163).

Stoletno sovraštvo med narodi se je pričelo taliti, vendar smo še daleč od časa, ko bo krščanstvo docela premagalo poganski nacionalizem, ki se je mogel prav zato tako razbohotiti, ker krščanstvo ni docela prepojilo narodov s pristno krščansko ljubeznijo. V tem smislu je tudi prelat dr. Jakob Ukmar v Trstu ocenil razmerje med slovenskim in italijanskim narodom, ki je zelo pomembno, ker živita ob meji med krščansko in ljudsko demokracijo in segata delno prek te meje: „Zdaj je bolje kot nekdaj. Vendar krščanstvo še ni premagalo nacionalizma" (Op. 173).

Zdaj je bolje kot nekdaj! Za marsikatero manjšino veljajo te besede:

Zdaj, ko avstrijski kancler meni, da je prav, ako „avstrijska domovina svoje narodne manjšine priklene na srce matere Avstrije" (Op. 143), je boljše kot tedaj, ko je avstrijski vojni minister Ferdinand Graf Slovence podil čez mejo v Jugoslavijo.
Zdaj, ko pravi Lužiški Srb: „Kot narodna manjšina nimamo matične države (Mutterland) imamo pa sedaj domovino" (Vaterland) (Op. 174), je boljše kot tačas, ko

je po prvi svetovni vojni pruski poslanec dejal, naj življenje narodnih manjšin poteka „brez veselja, brez miru, brez domovine in v pregnanstvu" (Op. 175).

Zdaj, ko se v Lužicah celo ponemčeni Srbi učijo v šoli jezika svojih prednikov, je boljše kot takrat, ko so srbski šolarji morali do sto in dvestokrat pisati za kazen: Med odmorom ne smem vendsko govoriti! (Op. 174).

Zdaj, ko morejo slovenski duhovniki v Trstu svobodno delovati, je boljše kot tačas, ko so se slovenski duhovniki zatekali v škofijsko palačo k škofu dr. Fogarju z okrvavljenim obrazom in izbitimi zobmi (Op. 149) ali, ko je leta 1931 neki fašist kar med pridigo mons. dr. Jakoba Ukmarja splezal na prižnico in hotel govornika vreči v ladjo cerkve (Op. 173).

Zdaj, ko je v cerkvah Beneške Slovenije vsaj načelno dovoljena raba slovenskega jezika, je boljše kot tedaj, ko se v cerkvi ni smela spregovoriti slovenska beseda.

Vendar krščanstvo še ni premagalo nacionalizma. In zato nekateri italijanski odborniki v Trstu še vedno trdijo, da bi bila sramota za Italijo, ako bi slovenski zastopnik govoril v materinščini. Italijanski odbornik v Gorici si še vedno upa grobo žaliti slovenskega zastopnika in primerjati slovenski narod s sužnji (Op. 176). Celovški nemški list si še vedno drzne sramotiti slovenski jezik (Op. 174) in na tisoče slovenskih otrok v Italiji in Avstriji je še zmeraj brez pouka v materinščini. Podobno je tudi ponekod drugod, tako da je življenje marsikatere manjšine tudi danes še brez veselja in svobode. Upravičeno je vznemirjeno srce sv. očeta: „Naše srce je žalostno ob misli, kako daleč je še svet od pravičnosti, svobode in ljubezni, da rabimo besede našega prednika blagega spomina Janeza XXIII." (Op. 177).

40. Da se je položaj za manjšine pričel boljšati in da pretirani nacionalizem zgublja privržence, je precej splošno mnenje. Naš Tednik je zapisal: „Ni še z rožicami postlano manjšinam, toda upati je, da bo stari, nesodobni, nazadnjaški šovinizem izgubil zmeraj bolj in bolj tla in bodo ljudje uvideli, da je treba narodnim manjšinam pomagati pri ohranitvi njihovega jezika in kulture" (Op. 178).

Dr. Menninger pa je še bolj določen: „Noben dvom ni mogoč o tem, da bodo Evropejci nekoč gledali nazaj na svoje narodnostne boje, kakor danes gledajo na verske boje preteklih stoletij. Verjetno se nahajamo že zdaj na preokretu, ki se mora v svojih začetkih pokazati na jezikovno mešanih ozemljih" (Op. 22).

Gre torej za to, da bi narodne manjšine kljubovale poganskemu nacionalizmu, dokler ga krščanstvo ne bo dokončno premagalo.

Načelno nevmešavanje

41. Težava za narodne manjšine izvira tudi iz mednarodnega načela neumešavanja v notranje zadeve držav. Tega načela se zapadne velesile do neke mere držijo tako krčevito, da rajši z velikimi stroški in žrtvami gasijo požar, kakor da bi ga ob pravem času s primernim ukrepom preprečile (n. pr. utrditev komunizma v Rusiji, vzpon nacizma). Tako se države, ki so sklenile državno pogodbo z Avstrijo, ne čutijo dolžne ali poklicane, da bi se za izpolnjevanje te pogodbe zanimale, kaj šele, da bi Avstrijo k izpolnitvi prisilile. S podpisom pogodbe je bila zanje zaščita manjšin opravljena. Kaj se godi z njimi potlej, jih ne briga. Kaj več še hočejo manjšine, saj smo jim v državni pogodbi zagotovili enakopravnost! Mi se v notranje zadeve Avstrije ne moremo vmešavati.

Ker se tudi matična država iz strahu, da se kdo ne bi vmešaval v njene notranje zadeve, s tem stališčem strinja, je Avstrija glede izpolnitve člena 7 državne pogodbe docela prosta.

Pojmovanje demokracije

42. Neugodno za narodne manjšine je nadalje pojmovanje demokracije, po kateri ima večina zmeraj prav in se ji mora manjšina vselej podvreči in sprejeti njeno voljo, pa naj bo še tako nesmiselna. Zlasti Severnoamerikanci so zaljubljeni v to pojmovanje demokracije. Ne glede na politično zrelost narodov in ras hočejo to pojmovanje vsiliti vsemu svetu in po njem merijo demokratično stopnjo držav.

Ker je narodna manjšina tudi v političnem življenju nujno manjšina, s svojimi glasovi ne more direktno uveljaviti svojih pravic. V sedanjosti je v Evropi ena država, kjer so druge narodnosti tako številne in močne, da bi mogle, če bi bile edine, po demokratični poti vsiliti relativno najštevilnejšemu narodu svojo voljo. To je Jugoslavija. V polpretekli dobi je bila

taka država Avstroogrska monarhija. Seveda ostane v takih primerih relativno najštevilnejšemu narodu še možnost državnega udara, ako ne more doseči needinosti med drugimi narodnostmi in se povezati s katero od njih proti ostalim. Zato so se narodi podonavske monarhije rajši razšli, kakor da bi poskušali po demokratični poti spremeniti ustavo proti volji Nemcev in Ogrov.

Včasih pa more tudi majhna narodna manjšina indirektno dobro izkoristiti svojo šibko politično moč. To se more zgoditi v primeru, da postane jeziček na tehtnici med vladnim in opozicijskim blokom večinskega naroda in jo vsaka stran nujno potrebuje, da se vzdrži na oblasti. Na tak način so npr. koroški Slovenci dobili podžupana v Pliberku. Tudi tržaškim Slovencem je v tem oziru sreča naklonjena.

Tako vidimo, da v sedanji obliki demokracije v resnici ne gre za oblast ljudstva, temveč za nadoblast številčno močnejšega dela ljudstva.

43. Velika napaka sedanje demokracije je tudi v tem, da celo v navidez brezhibni demokraciji pogosto stojijo v ozadju nevidne in ljudstvu nepoznane sile (Judje, masoni, gospodarski trusti), ki s svojim vplivom in pritiskom na zakonodajno in izvršno oblast v resnici odločajo o usodi dežele. Tudi v Avstriji ni drugače.

44. Nova težava za narodne manjšine je v tem, da si dandanes ljudje, ki neke zadeve ne poznajo, ali nimajo sposobnosti, da bi o njej sodili, domišljajo, da morejo o zadevi nezmotno soditi. Brez poznanja posledic odločitev, ki jih zagovarjajo, hočejo izrekati dokončno sodbo. Čim manj poznajo problem, toliko lažja se jim zdi rešitev.

Podobno kot so dne 12. 4. 1967 v Nashville (Tennessee) za razvojno teorijo navdušeni poslanci privedli v zbornico opico, da so ob pogledu nanjo in v njeni navzočnosti z 58 glasovi proti 27 glasovom dosegli odpravo zakona, ki je prepovedoval učiti razvoj človeka iz opice, namesto da bi zaslišali strokovnjake, se tudi nasprotniki narodnih manjšin poslužujejo najbolj nesmiselnih dokazov proti zakonom, ki bi zagotavljali manjšini narodni obstoj, in glasujejo za zakone, ki bi dokončno zatrli manjšino.

Povprečni volilec in politik o tako delikatni zadevi kot je manjšinsko vprašanje, ne more soditi. Kakor je potrebno vprašati gospodarske strokovnjake, kadar se sklepa o gospodarstvu, tako je treba upoštevati mnenja strokovnjakov za manjšinske zadeve, kadar se razpravlja o zadevi narodnih manjšin.

V Avstriji imajo ljudi, ki manjšinsko vprašanje dobro poznajo in imajo za njegovo rešitev smisel, voljo in lepe predloge. Zavedajo se pomena pravilne rešitve tega vprašanja. Pogosto dvignejo glas za pravično rešitev manjšinskega vprašanja, priznavajo napake, krivice in nedoslednosti ter njihove posledice, stavijo predloge, opozarjajo na nujnost in neodložljivost rešitve vprašanja, a njihov glas zadušijo brezvestni in neodgovorni, umsko često slabo razviti poklicni kričači, ki mislijo, da je le to prav, kar se njim zdi pravilno in da ima tisti prav, ki je močnejši, ki bolj kriči in grozi in je bolj brezobziren in napadalen.

V interesu Avstrije je, da bi se povečalo število zmernih ljudi do take mere, da bi mogli odločilno vplivati na javno mnenje in uspešno podpreti tiste oblastnike, ki si iskreno prizadevajo za pravično rešitev vprašanja.

45. Slaba stran sedanje demokracije, ki deli državljane v ideološko, politično ali socialno nasprotujoče se stranke, je tudi ta, da že tako in tako številčno šibko narodno manjšino, katere člani se često ne zavedajo, da jim je za dosego ali ohranitev jezikovnih pravic potrebna edinost in zelo koristen samostojen politični nastop, razdrobi med številne stranke večinskega naroda in ji s tem odvzame še tisto politično moč, ki bi jo mogla imeti, ako bi bili vsi člani manjšine združeni v lastni stranki ali vsaj v lastnih strankah.

Spremenjene socialne in gospodarske razmere

46. Nadaljna okoliščina, ki terja posebno zaščito manjšin, je sprememba socialnih razmer. Včasih je manjšina na svojem ozemlju živela več ali manj ločeno od večinskega naroda in tako lažje ohranjala svoj jezik, navade in kulturo. Danes so narodne manjšine na splošno v nenehnem stiku z večinskim narodom, tako da moremo še skoraj povsod govoriti o dvojezičnem ozemlju, čeprav gre včasih le za majhen odstotek članov večinskega naroda, ki živi z manjšino. Tak stik zanje ni nujno po-

guben, more biti celo blagodejen in koristen za obe narodnosti. A to le v primeru, če je manjšina uspešno zaščitena, v nasprotnem primeru je nevarnost za raznarodovanje velika.

Velika ovira za uspešno upiranje raznarodovanju je rastoča gospodarska odvisnost državljanov od državne oblasti. Državna oblast, ki je v rokah večinskega naroda, je vsemogočen delodajalec, ki ima v rokah platno in škarje. Država z armado uradnikov in delavcev v državnih podjetjih more po mili volji pošiljati v manjšinsko ozemlje člane večinskega naroda in zaposliti člane manjšine daleč proč od rodne grude. Politična in gospodarska odvisnost manjšine sta idealna pogoja za raznarodovanje. Dr. Franc Kulovec, politik in gospodarstvenik, je v belgrajskem parlamentu pravilno poudaril: „Raznarodovanje se začenja tam, kjer je narod izgubil svojo politično moč in je gospodarsko odvisen od drugega" (Op. 179).

47. Med glavne nevarnosti in sredstva za raznarodovanje manjšine moremo šteti industrializacijo, turizem, obširna javna dela (avtomobilske ceste, naftovodi, plinovodi), razlaščanje, izseljevanje in priseljevanje.

Rastoča industrializacija sedanjega časa sama po sebi še ni zlo za narodno manjšino. Državna oblast je celo dolžna delovno moč manjšine zaposliti v domačem kraju. Industrializacija postane za obstoj manjšine nevarna, ako država gradi na manjšinskem ozemlju toliko tovarn, da se morajo na manjšinskem ozemlju v velikem številu naseljevati člani večinskega naroda.

Turizem more biti manjšini koristen, da se gospodarsko okrepi in jo svet spozna. Često pa zaradi turistov večinskega naroda domača govorica za več mesecev zamre. Razen tega terja turizem nove hotele, katere morajo navadno graditi le bogatejši člani večinskega naroda. Terja tudi nove avtomobilske ceste, ki utegnejo biti izpeljane prav čez najlepša polja manjšinskega ozemlja.

Vzporedno s temi pojavi teče priseljevanje članov večine v manjšinsko ozemlje. Že naravno priseljevanje delavcev, trgovcev in uradnikov in drugih članov večinskega naroda ogroža manjšino. Vendar takega priseljevanja po pameti ni mogoče obsojati. Člen 13. splošne deklaracije človekovih pravic pravi: „Vsak človek ima pravico do svobodnega gibanja in do svobodne izbire svojega bivališča na ozemlju svoje države." Seveda se člani večinskega naroda ne smejo naseljevati na manjšinskem ozemlju z namenom, da bi manjšino utesnjevali na njenem dednem prostoru, temveč se morajo zavedati, da prihajajo med enakopravni drugojezični narod in se mu morajo s priučenjem jezika in s sprejetjem njegovih navad približati.

To priseljevanje je za manjšino toliko nevarnejše, ker priselitev rojakov iz matične države ni zaželena, če že ne onemogočena. Razen tega je zaradi bližine državne meje na manjšinskem ozemlju na splošno več uradnikov kot v notranjosti države. Ker civilna oblast v te kraje pogosto pošilja najbolj ohole, narodno zagrizene in manjšini sovražne ljudi, so prav ti uradniki često najhujša nevarnost za potujčenje manjšine.

Država pa more gospodarske razmere še v veliko hujši meri izrabiti za raznarodovanje in spreminjanje etičnega značaja manjšinskega ozemlja s tem, da v tem ozemlju načrtno naseljuje člane večine. Da tem ljudem zagotovi prostor in zaposlitev, često pospešuje izselitev domačinov in njihovo ozemlje čez potrebo industrializira. Za gradnjo tovarn, avtomobilskih cest, hotelov, šol, uradov in stanovanjskih blokov pa na veliko razlašča zemljo domačinov, ži posest članov manjšine, jih gospodarsko slabí in poganja z domače zemlje.

48. Zlasti Italija se pri razlaščanju zemlje za gradnjo tovarn, avtomobilskih cest naftovoda ravna, kakor da slovenska zemlja ne bi imela lastnika, čeprav je jugoslovanski zastopnik leta 1947 podpisal pariško mirovno pogodbo pod pogojem, da Italija ne bo spreminjala etičnega značaja obmejnega ozemlja. Podobno tudi Izrael načrtno in naglo razlašča zemljo arabskih domačinov, ki odhajajo nato v Jordanijo, katoliške cerkve v Sveti deželi pa ostajajo brez vernikov. Mesečno se je pred letom 1967 iz Izraela izselilo 40 krščanskih družin. V Betlehemu je bilo 75% katoličanov, leta 1966 pa le še 25% (Op. 180).

Dr. Veiter je v predavanju o narodnih manjšinah v Ljubljani maja 1966 poudaril, da italijanske oblasti niso prav storile, ko so naselile istrske begunce na čisto slovenskem ozemlju okoli Devina, ko bi mogle postaviti ta begunska naselja le dva ali tri kilometre zahodneje na strnjeno italijansko ozemlje pri Tržiču. Prav tako je poudaril, da narodni manjšini ne koristijo

industrializacija, gradnja prometnih zvez in turizem, ker se s tem okoristijo le člani večinskega naroda, ki se naselijo med domačini manjšinskega ozemlja. Zato po njegovem mnenju niso imeli prav tisti voditelji slovenske narodne manjšine na Koroškem, ki so zagovarjali gradnjo železnice iz Pliberka v Labodsko dolino. Gospodarsko zaradi modernih prometnih zvez ne more prinašati koristi, z narodnostnega vidika pa škodi slovenski narodni manjšini, ker dovaja nemške železničarje med slovenske domačine (Op. 181).

Umetno naseljevanje manjšinskega ozemlja s člani večinskega naroda je obsodila tudi dr. Lidia Menapace, ki je dne 16. 10. 1966 predavala v Gorici o manjšinskem vprašanju. (Op. 135). Da gre pri industrializaciji cone A Tržaškega ozemlja v prvi vrsti za poitalijančevanje slovenske zemlje, Italijani sami priznajo. Milanski dnevnik Corriere della sera je dne 30. 8. 1966 navajal kot primer zgrešene gospodarske politike žaveljsko industrijsko področje in dodal: „Prav industrijsko področje pri Žavljah je... bilo ustanovljeno na osnovi političnih računov, da je namreč treba izpolniti praznino na vzhodu in tako zajeziti gospodarsko pronicanje Slovencev." Nato svetuje tržaškim krogom, da se morajo otresti „psihoze o slovenskem pronicanju" (Op. 182).

49. Treba pa je priznati, da so priseljevanja članov večinskega naroda člani narodne manjšine včasih deloma sami krivi, bodisi ker nočejo sami opravljati nižjih del in rajši za boljšim ali lažjim zaslužkom odhajajo s svojega ozemlja, ali ker se hočejo okoristiti s cenejšimi delavci večinskega naroda. Tako npr. nekateri Južni Tirolci rajši sprejemajo v službo cenene južnjake, kakor da bi plačevali nekoliko več domačemu človeku. Podobni primeri se morejo ugotoviti tudi v večnarodnih državah.

Seveda ima pri tem svoj del krivde državna oblast, ako se ne potrudi za ustvaritev takih gospodarskih pogojev, da bi člani narodne manjšine našli primerno delo in zaslužek na domači zemlji, saj pravi ista deklaracija, da ima vsak človek pravico do dela, pa tudi do primernih življenjskih pogojev. In vsak človek, ki dela, ima pravico do primernega in zadovoljivega plačila, ki zagotavlja njemu in njegovi družini človeka vreden obstoj (Člena 22 in 25).

50. Posebno velika nevarnost za obstoj narodne manjšine je takoimenovani beg z dežele v mesta in v tujino. Zaradi njega ostajajo ponekod v Evropi nekdanje, zlasti gorske kmetije, ki so preživljale veliko ljudi, zapuščene. Ako gre pri tem za ljudstvo narodne manjšine, more to postati za obstoj manjšine usodno. Zopet ima pri tem državna oblast veliko krivdo, ako se ne potrudi za ustvaritev takih gospodarskih pogojev, ki bi gorskemu kmetskemu prebivalstvu omogočali primerne življenjske pogoje in bivanje v goratih predelih znosno, če že ne prijetno. Tudi v tem primeru moremo za slab zgled navesti italijansko vlado, ki drugod po Italiji gorskim kmetom pomaga, da morejo zdržati na svoji zemlji, prav nič pa noče pomagati Beneškim Slovencem, da bi se mogli v sedanjih razmerah ohraniti na svojem ozemlju in so tako prisiljeni, da v trumah odhajajo v tujino.

Vse to (razlaščanje, naseljevanje, diskriminatorična gospodarska politika) se dogaja v katoliški Italiji v času, ko je Janez XXIII. poudaril, da hudo nasprotuje dolžnostim pravičnosti, karkoli kdo stori, da bi omejeval moč in rast manjšine... posebno v zadevi gospodarskih del in podjetij.

51. Tudi civilizacijske pridobitve moderne dobe morejo biti narodni manjšini v škodo. Televizija in radio moreta biti sama po sebi v službi manjšine, na žalost pa se to redko dogaja. Zlasti matična država mora televizijo uspešno izkoristiti v prid manjšini. Zato je nujno potrebno že zaradi narodnih manjšin, da Slovenija dobi samostojno televizijsko oddajo. Pravilnost tega stališča je načelno moral potrditi celo beograjski „Komunist", ki je k odprtemu pismu slovenskih kulturnikov upravi ljubljanske televzije v katerem so dne 3. 2. 1967 terjali slovenščino za vse njene programe, dne 16. 2. 1967 pripomnil: „Jugoslovanski človek na cesti, ki je iskreno podpiral zamisel o enakosti narodov in narodnih manjšin, je s polnim razumevanjem sprejel zahtevo, da mora biti dana vsakemu narodu prilika, da posluša radijske in televizijske programe v svojem lastnem jeziku..." (Op. 183).

Ako beograjski komunisti priznajo jugoslovanskim narodnim manjšinam, ki imajo na voljo televizijske programe matičnih držav, pravico do televizijskih programov v lastnem jeziku, jo mora priznati

še toliko bolj za narodne manjšine slovenskega naroda, kateri daje Jugoslaviji 35% narodnega dohodka. Najmanj, kar mora Beograd storiti za slovenske narodne manjšine, je to, da omogoči Ljubljani celodnevni televizijski program v slovenščini. Kakor je Italija s pomočjo televizije naučila tri milijone nepismenih Italijanov brati, tako bi mogla Ljubljana s pomočjo televizije nuditi beneškim, koroškim in porabskim Slovencem pouk materinščine doma za pečjo. Zanemarjanje te prilike je neodpustljiva in nepopravljiva krivica, ki jo današnja Jugoslavija dela slovenskemu narodu.

A tudi manjšina, ki ima na voljo televizijski program matične države v svojem jeziku, se bo zaradi aktualnejšega programa često rajši poslužila televizije večinskega naroda, razen če ima manjšina lastno televizijo.

Podobno velja o kinu, športu, pa tudi o kulturnih ustanovah (drama, opera). Nemajhna nevarnost za obstoj narodne manjšine je tudi materialistična miselnost, ki ubija v srcih ljudi idealizem in hromi odpornost manjšinskega naroda.

Vse te okoliščine vzbujajo v manjšini občutek majhnosti, neenakosti, neenakopravnosti, nemoči in manjvrednosti, ubijajo narodno zavest, preprečujejo njen razvoj in utrditev in zavajajo manjšino v skušnjavo, da bi sprejela jezik večine, ako ji šola in druge javne ustanove in zlasti Cerkev ne budijo, ohranjajo in krepijo narodne zavesti in ponosa in ako ni vsestransko zaščitena.

Pregled narodnih manjšin

52. Predno si ogledamo, katere od teh nevarnosti še posebno terjajo zaščito v prid koroškim Slovencem, naj navedemo nekaj podatkov o drugih manjšinah, zlasti o tistih, ki jih v tej razpravi omenjamo. V primerjavi s položajem drugih narodnih manjšin bomo lažje pravilno ocenili položaj koroških Slovencev. Videli pa bomo tudi, kako različno ravnajo države s svojimi manjšinami.

Manjšine v Avstriji

53. Državna pogodba iz leta 1955 govori o Slovencih na Koroškem in Štajerskem in o Hrvatih na Gradiščanskem.

Štajerski Slovenci bivajo vzdolž državne meje v jugozapadni Štajerski, pri Špilju in v Radgonskem kotu. Ti kraji so po prvi svetovni vojski ostali pri Avstriji po prizadevanju avstrijskega kanclerja dr. Karla Rennerja, ki je bil doma v Radgoni, in po krivdi Italije, ki je na vsej črti delala proti nam. Štajerski Slovenci še niso dosegli nobenih pravic. Neki grof je za svoje slovenske ljudi hotel doseči dušnega pastirja, ki bi znal slovensko, a ni uspel. Kakor je naloga tržaških in goriških Slovencev, da se potegujejo za pravice rojakov v videmski pokrajini, tako se bodo morali koroški Slovenci zavzemati za rojake na Štajerskem, dokler se za oboje ne zavzame matična država.

54. Gradiščanski Hrvati so pred skoraj 500 leti pribežali na zapadno Ogrsko pred Turki. Leta 1919 so Čehi hoteli Gradiščansko, ki sega od Slovenije do Slovaške, zase dobiti, da bi bili direktno povezani s kraljevino SHS. Toda zavezniki so deželo prisodili Avstriji. Glavno mesto je Železno (Eisenstadt).

Hrvatje bivajo v okrog 40 občinah južno od Železnega, v sredini dežele. Našteje jih vsakdo, kolikor se mu zdi primerno. Dr. Gschnitzer (Op. 36) in časnik Wochenpresse (Op. 184) jih priznata 30.000, časopis Dolomiten 40.000 (8 del, 31). Uradno so jih leta 1961 našteli le še nekaj nad 24.000, leta 1934 pa 18.000 več. Univ. prof. dr. Matija Slavič jih za čas po prvi svetovni vojni ceni nad 70.000 (Op. 185). Prej so skupno z ogrskimi Slovenci spadali pod škofijo Sabotišče (Szombathely). Sedaj je Železno tudi sedež škofije. Škof dr. Štefan Lazslo je vsem narodnostim zelo naklonjen in govori njihove jezike.

Glede osnovnega šolstva pravi dr. Veiter, da je zadovoljivo urejeno (Op. 5). Deželni zakon iz leta 1937 določa za okoli 40 pretežno hrvatskih občin obvezen pouk v hrvatskem jeziku le v prvi polovici prvega šolskega leta. Nato so do četrtega razreda za vse otroke obvezne tri ure hrvatskega jezika na teden. (Op. 184). Seveda se nacisti in socialisti s pomočjo „pravice staršev" zaganjajo tudi v teh par ur obveznega pouka hrvatskega jezika, pa tudi v njihovo narečje, ki je od sedanjega hrvatskega književnega jezika precej oddaljeno, a zato še vedno hrvatski jezik. Ne manjka narodno nezavednih ljudi in odpadnikov. Voditelji gradiščanskih Hrvatov sodelujejo z voditelji koroških Slovencev za uresničenje člena 7 državne pogodbe. Sem ter

tja pride do kulturnih izmenjav med obema manjšinama. Slovenski dom Korotan na Dunaju sprejema tudi hrvatske visokošolce z Gradiščanskega.

Poleg Hrvatov živijo v deželi tudi Madžari. Dr. Görlich jih ceni na 5.000 (Op. 93). Avstrijska Liga za človekove pravice se zavzema, da bi Ogri dobili iste pravice, kakor jih člen 7 priznava Slovencem in Hrvatom v Avstriji (Op. 108).

Na severnem Gradiščanskem živi tudi nekaj Slovakov. Dr. Menninger piše: „Hrvati na južnem Gradiščanskem in Slovaki na severu dežele se skoraj dotikajo drug drugega. Ali naj tu pustimo, da se Južni in Severni Slovani združijo, ali pa naj mednje zabijemo močno nemško zagozdo, da nas Slovani ne bodo obkrožili in nam pretrgali zvezo z Ogri?" (Op. 22). Res težko vprašanje! Čudno, da kak nacist ne predlaga, da bi slovanskim ženam prepovedali roditi, kakor je to v Bismarkovem času pruski poslanec predlagal za poljske žene (Op. 186). Kakor so avstrijski Nemci rajši imeli v Trstu Italijane iz Italije kakor Slovence iz Avstrije, tako se jim zdijo zdaj na vzhodni meji nevarnejši Slovaki kakor veliko številnejši Ogri.

Na južnem Gradiščanskem prebiva tudi nekaj stotin porabskih Slovencev, ki jih državna pogodba niti ne omenja in nimajo nikakih jezikovnih pravic.

Na Dunaju pa živi kakih 5.000 Čehov izza časa monarhije (Op. 93).

Vse te manjšine dajejo avstrijskim Nemcem kot najštevilnejši jezikovni skupini Avstrije priložnost, da pokažejo svojo politično zrelost in izpolnijo v malem, kar v monarhiji niso znali ali hoteli izpolniti v velikem: zagotovijo tem narodnostim obstoj ter nemoten vsestranski razvoj! V knjigi o sodobni koroški zgodovini pravi dr. Maderner, da so koroški Slovenci poklicani, biti s hrvatsko in madžarsko manjšino na Gradiščanskem ter češko na Dunaju okno v oni danes po političnem sestavu drugačni svet, ki je bil nekdaj sestavni del velike podonavske države. Pri reševanju v skromne okvire porinjenega narodnostnega vprašanja je republiki dana prilika, da se izkaže sposobno, rešiti, kar se monarhiji v velikih dimenzijah ni posrečilo (Op. 187).

Slovenska manjšina na Ogrskem

Severno od Prekmurja živijo na obeh straneh reke Rabe porabski Slovenci. Madžari so vse ozemlje, na katerem so se ohranili panonski Slovenci, imenovali Totsag (Tot je Slovak ali Slovenec), ali Vendivek. Oboje pomeni Slovenska (vendska) krajina.

Po prvi svetovni vojni smo od Ogrske s težavo dobil Slovence v Pomurju, ne pa porabskih Slovencev. Pašić sprva ogrskih Slovencev sploh ni zahteval za SHS. Šele ko so ga naši delegati opozorili, da živi onstran Mure okrog 100.000 Slovencev, je podprl slovenske zahteve po ogrskih Slovencih (Op. 188). Mirovna konferenca je za državno mejo določila razvodje med Muro in Rabo, kakor je predlagal angleški zastopnik Johnson. Podobno kakor zdaj nekateri Nemci trdijo, da so koroški Slovenci poseben vindišarski narod, tako je tudi ogrska delegacija na mirovni konferenci trdila, da na Ogrskem ni Slovencev, temveč so to Vendi. In kakor med koroškimi Slovenci zagovarja vindišarstvo njihov rojak Valentin Einspieler, tako sta tedaj v posebni brošuri zagovarjala vendsko teorijo na škodo Slovencev prekmurska domačina Šandor Mikola, licejski profesor v Budimpešti in izvedenec za Prekmurje v ogrski delegacije, ter I. Melich, univ. prof. v Budimpešti in član ogrske akademije znanosti, oba z Goričkega. Trdila sta, da je vendski jezik sicer slovanski jezik, najbližji slovenskemu jeziku, vendar je med njima taka razlika, kakor med francoščino in italijanščino ali holandščino in nemščino. Dosledno so Madžari na mirovni konferenci Prekmurje imenovali vendsko ozemlje (territore vende). Hoteli so vse Prekmurje ohraniti za Ogrsko. Pri tem so jih z vso silo podpirali Italijani, ki so trdili, da Slovenci v Prekmurju niso stalno naseljen narod, temveč neka vrsta ciganov, ki se seli iz kraja v kraj (Op. 188).

Nasprotno je naša delegacija terjala za SHS ne le Pomurje, temveč tudi 12 krajev v Porabju s tremi slovenskimi župnijami in z mestom Monoštrom. Na tem ozemlju je po ogrski statistiki leta 1890 bilo 5.000 Slovencev. Poznejše statistike Slovencev več ne omenjajo, ker so leta 1910 Ogri Slovence šteli med „druge narodnosti". Po tem predlogu bi naša meja tekla delno nad Rabo in bi vključila 28.000 Ogrov. Naša delegacija je terjala to ozemlje v nadomestilo za gradiščanske Hrvate. Vendar ni uspela.

V Porabju so lepa slovenska krajevna imena, kakor Gorenji in Dolenji Senik ter Slovenska ves. Slovenci živijo po vaseh deloma sami zase, deloma pomešani z

Nemci in Ogri. Leta 1945 so dobili nekaj narodnih pravic, po izključitvi Jugoslavije iz kominforma so jim vzeli vse pravice, jih pričeli preganjati in celo izseljevati. Zadnja leta so spet dobili nekaj pravic. Slovenščina je dovoljena v občinskih ustanovah. V ljudski šoli se blizu 500 slovenskih otrok uči književne slovenščine nekaj ur tedensko.

Vas Gorenji Senik je njihovo prosvetno središče. Tu imajo dom, godbo na pihala, pevski zbor in plesno skupino. Tudi drugod radi pojejo in plešejo. S slovensko kulturo so v zvezi le po televiziji. Njihovo glavno mesto je Monošter (Op. 189).

Cerkvenopravno spadajo v škofijo Szombathely. Pred nekaj leti so dobili molitvenik v svojem narečju. Njihov rojak, dr. Franc Rogač, velik rodoljub je bil po zadnji vojni škof v Pečuhu († 1951).

Nekaj ogrskih Slovencev živi raztreseno vzhodno od ogrsko-jugoslovanske meje.

Slovenci imamo med narodnimi manjšinami tudi jezikovni otok, precej daleč proč od slovenskega ozemlja. Gre za potomce prekmurskih Slovencev, ki so se v prvi polovici 18. stoletja naselili v Taranju (Tarany) v županiji Somogy in so do danes ohranili govorico svojih prednikov (Op. 172).

Slovenska manjšina v Italiji

56. Medtem ko živijo v Avstriji Slovenci v dveh deželah, so v Italiji vsi Slovenci v eni deželi, ki se imenuje Furlanija — Julijska Benečija. Vendar so v tej deželi ločeni v tri pokrajine: Goriško, Tržaško in Videmsko. Čeravno 3. člen deželnega štatuta priznava „enake pravice in enako ravnanje vsem državljanom ne glede na njihovo narodno pripadnost" in dodaja, da so njihove narodne in kulturne značilnosti zaščitene, ravna Italija s Slovenci zelo različno z ozirom na to, v kateri pokrajini živijo. Slovencev v Videmski pokrajini sploh ne prizna kot narodno manjšino. Goriškim Slovencem daje precej pravic in nekaj več tržaškim Slovencem. Tako Italija sama krši zakon, ki bi po njem vsi državljani morali imeti enake pravice. Hkrati skuša italijanska vlada vprašanje slovenske manjšine omalovaževati, češ da gre za „obrobno vprašanje" in da se s to zadevo ne sme pretiravati (Op. 190).

Največ pravic imajo Tržaški Slovenci, ki jih ščiti londonski sporazum med Italijo in Jugoslavijo iz leta 1955, ko so zapadni zavezniki samovoljno izročili cono A tržaškega ozemlja v upravo Italiji. Tržaških Slovencev je okrog 60.000, goriških pa okrog 17.000. Oboji imajo lastne otroške vrtce, osnovne in srednje šole. V letu 1965 je bilo na Tržaškem v šolah 2.061, na Gorikem pa 403 Slovencev (Op. 173).

V obeh pokrajinah imajo Slovenci lastne časopise in revije. V Trstu oddaja ena radijska postaja samo v slovenščini. Pri volitvah v občinske, pokrajinske in deželne odbore nastopajo samostojno. V Trstu dobi slovenska lista blizu 8.000 glasov, v Gorici pa 3.000. Tudi v deželnem zboru imajo enega zastopnika. Ostali Slovenci volijo italijanske stranke in na njihovih listah izvolijo tudi kakega Slovenca, ki pa mora nastopati po navodilih svoje stranke. Leta 1968 sta na komunističnih listah bila na Tržaškem izvoljena dva Slovenca: eden za rimski senat in eden za deželno zbornico.

Trst leži sredi slovenskega ozemlja. Leta 1895 je bil v mestu za župana Slovenec. Leta 1914 je srbski ministrski predsednik Pašić obljubil Trst Italiji. Leta 1915 so to storile še Rusija, Francija in Anglija.

Pred prvo svetovno vojno je bilo v Trstu že 80.000 Slovencev. Domačih Italijanov in priseljenih iz Italije, ki so že postali avstrijski državljani, je bilo 60.000. Prav toliko je bilo priseljencev, ki še niso postali avstrijski državljani. Medtem ko so Italijani iz Italije v trumah prihajali v Trst in v njem dobili zaposlitev, so Slovenci iz Avstrije morali odhajati v Ameriko. Leta 1915 so Avstrijci prek Tirolske vrnili materi Italiji veliko teh italijanskih državljanov. Leta 1918 so se Italijani vrnili in napravili Trst najbolj italijansko mesto. Vendar je tržaški Il Piccolo di Trieste še 15. 3. 1939 zapisal: „Trst je za slovensko gospodarstvo okno v svet."

Sedaj tržaški in goriški Slovenci nazadujejo zaradi nizke natalitete in bratenja z laškimi levičarji. Tako so v nevarnosti, da jih večinski narod zaduši na lastni zemlji. Vendar se narodno, versko, politično, kulturno in gospodarsko še krepko uveljavljajo in terjajo svoje pravice, zlasti pravico do rabe slovenščine v javnih uradih, kakor so jo imeli že v stari Avstriji. Potegujejo se tudi za zakon o varstvu slovenske manjšine v Italiji.

Tržaški Slovenci so bili prva narodna manjšina, ki je leta 1966 dobila lastnega škofa vikarja po določbi II. Vatikanskega koncila. V Trstu je ob nedeljah 13 sv. maš v slovenščini, v okolici pa je 13 slovenskih župnij. Deset od teh ima samo slovensko bogoslužje (Op. 173).

O goriških Slovencih je njihov škof Andrej Pangrazio ob slovesu iz Gorice dejal, da „so bili zanj nežni in trpeči del škofijske skupnosti" (Op. 191). V mestu Gorici je ob nedeljah 7 sv. maš v slovenskem jeziku, v okolici pa je 14 slovenskih župnij. Devet od teh ima samo slovensko božjo službo (Op. 173).

57. V Videmski pokrajini prebivajo razen Slovencev v Kanalski dolini tudi Slovenci, ki so dolga stoletja skupno z istrskimi Slovenci pripadali beneški republiki. Zato jim navadno pravimo Beneški Slovenci, njihovi gorati deželici pa Beneška Slovenija ali Slovenska Benečija.

Po rekah, v katerih dolinah prebivajo, se ti Slovenci delijo v Rezijane, Terjane in Nadiževce. Naselili so se tod najpozneje v 7. stoletju. V 8. stoletju so tudi ti Slovenci prišli pod frankovsko nadoblast in pozneje pod oblast oglejskih patriarhov. Pokristjanjenje, ki se je izvršilo pod vodstvom oglejskih patriarhov, ni imelo razarodovalnega značaja. Narodnostna meja med Slovenci in Furlani je ostala 1300 let skoraj ista. Ozemlje, na katerem strnjeno prebivajo, meri 500 km².

Pod tujimi vladarji so ti Slovenci ohranili popolno samoupravo. Največ nam je znano o samoupravi nadiških Slovencev. Delili so se v dve véliki županiji, ki sta jima načelovala vélika župana. Županiji sta imeli 36 občin. Vsako leto so se župani obeh županij sešli na višji sodnji (parlament) pod predsedstvom enega od vélikih županov. Zapisnik je bil pisan v latinščini in slovenščini.

Leta 1420 so se ti Slovenci podali pod zaščito beneške republike, potlej ko je republika višji sosednji zagotovila, da bo spoštovala njihove pravice in samoupravo. Res so Benečani vedno ščitili Slovence pred Furlani, Slovenci pa republiko pred Habsburžani in Turki. Imeli so vojsko 200 mož. Ostali so država v državi do leta 1797, ko je Napoleon beneško republiko zatrl. Leta 1804 se je njihov parlament zadnjič sestal. Francozi so tisočletno sosednjo odpravili. Do enakosti, bratstva in prostosti so imeli le oni pravico. Vse lipe na kraju zborovanja so posekali, kamnite mize, pri katerih so se župani zbirali, so razbili (Op. 192). Vendar moremo kose teh kamnitih miz, pri katerih so slovenski predstavniki tisoč let odločali o svoji usodi in ki se še danes nahajajo v Slovenski Benečiji, postaviti ob stran knežjemu kamnu v celovškem muzeju. Vsi ti kamni kričijo o visoko razvitem demokratičnem duhu slovenskega naroda in obtožujejo zatiralce prostosti.

Zdi se, da se Slovenci premalo zavedamo, da je do leta 1797 na zapadni strani slovenskega ozemlja pod zaščito beneške republike obstajala slovenska država z lastnim parlamentom in sodstvom, z lastno vojsko in popolno samoupravo. Beneški doži so jo vedno znova potrjevali, da je Slovenija (Schiavonia) kot različna država (nazione) ločena od Furlanije in od republike in se sama vlada. Skupni so jim bili le vladar, denar in zunanja politika. Šlo je za lep primer sožitja dveh evropskih narodov, pri katerem je močnejši ščitil šibkejšega, ne da bi svoje obljube prelomil in izrabljal svojo moč.

Od leta 1797 do 1805 in od 1813 do 1866 je Slovenska Benečija pripadala Avstriji, ki si zaupanja tega ljudstva ni znala pridobiti. Leta 1866 je morala deželo skupno z ostalo Benečijo in Lombardijo prepustiti Italiji. Formalno je to potrdil plebiscit, ki se je vršil v vsej Benečiji in ne samo med Slovenci. Po zadnji vojni so zavezniki to ozemlje spet prepustili Italiji, ne da bi slovenskemu ljudstvu prej dali ali zagotovili osnovne narodnostne svoboščine, ki jim jih Italija vseh sto let ni nikoli priznala.

58. To hrabro in ponosno slovensko ljudstvo, ki je že nad 1300 let najzvestejša prednja straža slovanstva nasproti poromanjenemu apeninskemu polotoku, je bilo pred sto leti ločeno od ostalih Slovencev prav tedaj, ko je slovenski narod doživljal svoj preporod in so vsi deli naroda drug drugega potrebovali, da bi si hitreje izbojevali svoje pravice. Beneški Slovenci, ki so v teku stoletij vedno znova znali uveljaviti svoje jezikovne in druge pravice nasproti oblasti, bi mogli biti avstrijskim Slovencem v veliko pomoč v boju za narodno enakopravnost.

Tako pa so se znašli docela osamljeni in sami sebi prepuščeni. Brž so mogli uvideti, da Rim niso Benetke in da rimska pravica ni pravica beneških dožev. Prevarani v svojih upih, da jim bo Italija vrnila samoupravo, ki so jo imeli pod Benečani, morajo že sto let prenašati še večji raznarodovalni pritisk, kakor koroški Slovenci. Italija v sto letih ni dala beneškim Slovencem niti ene ugodnosti, do katerih ima vsaka narodna manjšina vso pravico. Dala jim ni niti ene ure pouka v materinščini. Vsa vzgoja gre za tem, da otrokom vtepejo v glavo tuj jezik, v srce pa sovraštvo do materinščine. Otrok, ki spregovori v šoli slovensko besedo, mora plačati denarno kazen ali se podvreči kakemu ponižanju vpričo vsega razreda. Okoli 4.000 otrok mora hoditi v tako raznarodovalno šolo.

Staršem zabičujejo, naj govorijo z otroki doma samo po laško. Ker tega še niso dosegli, so v vsaki vasi ustanovili otroški vrtec, kjer učijo otroke v najnežnejših letih sovražiti in zaničevati materin jezik. V nekem takem vrtcu so otročiči napadli in zaničevali dekletce, ki ni govorilo laško (Op. 193). Otrokom dajejo tudi hrano in obleko. Po eni strani pustijo deželo v največji siromaščini, po drugi strani pa to revščino izkoriščajo in skušajo uboge družine z obleko in živežem prisiliti, da bi opustili svoj jezik.

Njihova peklenska zloba pa gre še dalje. Ko je šlo nekaj slovenskih otrok v goriške srednje šole, so po vaseh pobrali 200 otrok in jih poslali v laške vzgojne zavode brezplačno, samo da bi se odtujili narodu. Iz Šempetra Slovenov, ki so ga prekrstili v S. Pietro al Natisone, so pri priključitvi k Italiji vse urade razen davkarije preselili v Čedad, kjer so morali Slovenci govoriti le laško. Seveda so jih po uradih zaradi „barbarskega" jezika tuji uradniki poniževali in zasmehovali. Med tem ko so mogli Italijani v Avstriji po uradih nemoteno v svojem jeziku govoriti, se je zgodilo, da je onstran meje laški sodnik grozil slovenski stranki z zaporom, ker ni znala govoriti po laško. V zameno za urade so v Šempetru ustanovili učiteljišče, ki je postalo žarišče poitalijančevanja. Zavod vzgaja odpadnike, ki tekmujejo med seboj, kdo bo dokazal večje sovraštvo do svojega naroda in s tem dobil boljšo službo. Tako teptajo Italijani v prah in vzgajajo v janičarje potomce demokratičnega slovenskega rodu, ki jih je varoval pred Turki.

59. Ob popisu teh hudodelstev „krščanskih vzgojiteljev 2000 letne kulture" H. Špekonja upravičeno vzklika: „Kje na svetu je bolj očit rodomor kot v Beneški Sloveniji?" Hitler bi se moral k italijanskim demokristjanom priti učit narodnega zatiranja. Demokrščanska Italija bi mu nudila neprimerno lepše vzore, kot mu jih je pokazala Mussolinijeva! (Op. 192).

Nihče ne more soditi položaja beneških Slovencev bolje kot oni sami. V spomenici, naslovljeni na predsednika Saragata med drugim pravijo: „V marsičem je naš položaj slabši, kot je bil pred sto leti. Znatno število naših bratov je zaradi opisanega stanja asimilacijski proces odtujil naši narodnostni skupnosti, ustrahovanje iz preteklosti je močno oslabelo pripravljenost našega prebivalstva, da bi javno pokazalo svojo jezikovno pripadnost in je še bolj zmanjšalo število tistih, ki so pripravljeni terjati pravice. Ne razumemo končno, zakaj se z nami, Slovenci Terske, Idrijske in Nadiških dolin, Rezije ter Kanalske doline — ki je prišla v meje Italije leta 1918 — ravna drugače kot z goriškimi in tržaškimi Slovenci..." (Op. 194).

Ker Beneški Slovenci nimajo niti ene ure pouka v materinščini, morajo v življenju za pismeni jezik rabiti jezik zatiralcev. Tako se dogaja, da v jeziku, ki naj bi jih napravil za Italijane, obsojajo vnebovpijočo krivico, ki se jim je zgodila v mladosti in izražajo v tujem jeziku ljubezen do rodne zemlje in materine govorice.

Ljubljanska "Družina" je pod naslovom: „Pismo, ki nas je ganilo" priobčila prevod pisma beneškega Slovenca, ki v njem med drugim pravi: „Vaš list preberem od A do Ž, čeprav zaradi pomankljivega znanja slovenščine vsega ne razumem. Posebej se Vam zahvalim za članek, ki ste ga objavili o svojem obisku v Slovenski Benečiji in Trčmunu. Ob pogledu na čast, ki jo moji revni gorski vasici skazuje slovenski časopis, sem bil globoko ganjen... Iskrena hvala za ljubeznivo pozornost! Prosimo, da se nas še kdaj spomnite. Slovenci smo, čeprav nas skušajo prepričati o nasprotnem... Prosim oproščenja, da se z vami ne morem pogovarjati po slovensko" (Op. 195). Pismo, ki bi moralo biti prebrano na zborovanju ZZN, da bi

svet spoznal, kako Italija ravna z nezaščiteno narodno manjšino!

60. Vendar se Italija ne zadovolji le s potujčevanjem mladine. Namesto da bi se potrudila, da bi zagotovila čim večjemu številu članov manjšine človeka vredno življenje na domači zemlji zlasti z izboljšanjem poljedelstva, zanemarja gospodarstvo Slovenske Benečije, pobira od revnih gorskih kmetov visoke davke in s tem prisili tisoče domačinov, da odidejo z rodne grude. Med tem ko Jugoslavija troši bajne vsote za podporo italijanske manjšine v Jugoslaviji, Italija Beneško Slovenijo le izžema in noče trošiti zanjo niti lire. Namesto da bi Italijani širokosrčno delili s svojo manjšino ogromno gmotno podporo, ki jim jo je nudil zapadni svet, egoistično porabijo vse zase, za Slovence pa imajo le grožnje in gorjačo.

Statistike pravijo, da je po zadnji vojni odšlo na delo v druge države več kot ena tretjina ljudi iz Slovenske Benečije. Sedem občin v Nadiški dolini je leta 1951 štelo 17.000 prebivalcev, danes jih štejejo le 11.000. Šest tisoč ljudi je torej odšlo na tuje v 15 letih. In to sami mladi ljudje, ki se bo od njih komaj še kdo vrnil (Op. 196). Najhujši primer izseljevanja nudi vas Breg v terski dolini. Leta 1951 je imela še 151 oseb, leta 1966 le še 50. Skoraj dve tretjini hiš je neobljudenih, nekatere pa že razpadajo. V vasi so le še trije otroci. (Op. 197). Upravičeno tožijo Slovenci v zgoraj omenjeni spomenici: „Znano je, da so naši kraji najbolj pasivni dežele Furlanije — Julijske krajine, zato je porazni gospodarski položaj naših gorskih krajev pahnil v emigracijo najboljše moči. Računamo, da jih je samo v zadnjih dvajsetih letih zapustilo domače ognjišče nad 15.000, kar predstavlja velik odstotek prebivalstva" (Op. 194).

Na nerešeno manjšinsko vprašanje in težki gospodarski položaj svoje dežele so Beneški Slovenci opozorili že ministrskega predsednika De Gasperija, ki so pred njim v Čedadu razvili napise: BENEŠKI SLOVENCI NE MOREJO PLAČATI DAUKU. REŠITE NAŠE MANJŠINSKO UPRAŠANJE. HOČEMO MIR — DJELO IN KRUH (Op. 192). Na žalost se De Gasperi za prošnje ubogega ljudstva ni zmenil.

Danes vidimo posledice te diskriminatorične gospodarske politike v Beneški Sloveniji. Smrtni pohod (Todesmarsch), ki ga rimski Il Messaggero očita Avstriji glede koroških Slovencev (Op. 198) je po krivdi Italije tudi v tej slovenski deželici v polnem teku. Vendar si je senator Tessitori, podobno kot za koroške Slovence minister Graf, v rimskem senatu drznil trditi, da Italija Slovence vzorno ščiti (Op. 198a).

61. Razen Beneških Slovencev samih najboljše poznajo položaj v tej deželi goriški in tržaški Slovenci, ki jih že pol stoletja žuli isti jarem, čeprav je po zadnji vojni zanje nekoliko bolj podložen. Predstavniki osmih slovenskih organizacij Julijske krajine od socialističnih do katoliških, so v Gorici v navzočnosti Odbora slovenske narodne skupnosti v videmski pokrajini dne 25. 10. 1966 v posebni izjavi soglašali z vsebino zgoraj omenjene spomenice in v njej med drugim zapisali: „Sto let zgodovine Beneških Slovencev je stoletna tragedija ljudi, ki niso smeli biti to, kar so, namreč Slovenci. Vsaka beseda ali dejanje, ki je odražalo objektivno resnico — in je bila zato le znak poguma in poštenosti do samega sebe in do svojega rodu — je bila proglašena za izdajstvo, sovraštvo do države, hlapčevstvo tujcu, skratka za nekaj, kar je treba kaznovati. In kazni ni bilo malo in tudi žrtev je bilo obilo... Vsako upanje, da bodo za njihov jezik nastopili svetlejši dnevi, so trpki dogodki vedno znova zakopali" (Op. 199).

62. Da sta v grozečem objemu narodne smrti zapuščenost in osamljenost Beneških Slovencev še bridkejši, da je kelih stiske in grenkobe toliko bolj grenak ter upanje na življenje manjše, je kriva tudi matična država, ki se za Slovence onstran Matajurja in Visokega Kanina bore malo briga. Vprašanje pa je tudi, ali smo Slovenci, ki živimo v svobodnem svetu za svoje trpeče brate v Benečiji storili vse, kar bi bili mogli storiti. Mnogo Slovencev živi na položajih, s katerih bi mogli za najzapadnejši del slovenskega naroda vsaj nekaj storiti, a se morda opravičujejo pred očitki vesti, češ naši ljudje naj bodo bolj zavedni in naj sami terjajo, kar jim gre. Kakor da bi si težko ranjeni mogel pomagati sam brez usmiljenega Samarijana. Upravičeno pravi prof. dr. Tine Debeljak: „Če česa, je nas Slovencev lahko sram tega, da smo Beneške Slovence tako slabo poznali, kot da ne bi bili organski del slovenske narodne skupnosti. Slabo smo jih poznali mi, ki smo rastli še v Avstriji in potem v svobodni Sloveniji pod Jugo-

slavijo, še manj jih pozna mladina, ki je šla kot otrok v svet, ali pa se je rodila že v tujini. Beneška Slovenija ni bila samo naša pastorka, temveč je sploh poznali nismo. Ni bila samo izgubljena za nas, temveč je sploh več pogrešali nismo" (Op. 200).

63. Zaradi raznarodovalne italijanske politike, število Beneških Slovencev danes ni veliko višje kot je bilo ob koncu Beneške republike. Leta 1811 so jih Francozi našteli 26.906, leta 1857 jih je Avstrija naštela 26.892. Vendar je škof Slomšek menil, da so število Slovencev v monarhiji na splošno zmanjševali (Op. 18). Leta 1883 jih je Italija naštela 36.646. Na podlagi štetja leta 1895 jih je mons. Ivan Trinko cenil na 40.000, leta 1901 pa geograf dr. Franc Muzon na 35.000. Leta 1914 je Italija navajala 53.003 Slovencev. Med prvo svetovno vojno je avstrijski ministrski predsednik grof Cherny dejal, da se Avstrija med drugim bori tudi za to, da se 50.000 Beneških Slovencev združi z matičnim slovenskim narodom. Leta 1921 jih je Italija priznala le še 33.900. Koledar italijanskega Touring Cluba navaja število 60.000. Tudi H. Špekonja jih ceni na 60.000 (Op. 193). Profesor Bednarik iz Gorice pa meni, da jih živi v Slovenski Benečiji okrog 30.000 (Op. 201). Okrog 15.000 jih živi v tujini. V nasprotju z ostalimi Slovenci v Italiji imajo beneški Slovenci veliko otrok. Zlasti Trinkova rodna vasica, Trčmun, je blagoslovljena z otroki in jih ima več kot vsa ostala „komuna". Čisto slovenskih občin je še 10, mešanih pa 7. Pri pokrajinskih volitvah leta 1951 sta slovenska kandidata dobila 1.400 glasov.

64. Slovenci bi raznarodovalni pritisk šovinistične Italije lažje prenašali, ako bi vsaj na videmski kuriji našli razumevanje, pravico, zavetje in oporo, kakor so jo imeli v preteklosti. Župnik Peter Podreka (Umrl 1890) je v svoji „Slavjanki" še mogel trditi: „Jaz nisem v uradu ne v šoli, čeprav tu od vekov živim, kot tujka beračim okoli, le v cerkvi zavetje dobim."

Beneški Slovenci so pod zaščito beneške republike tudi v cerkvi vedno ohranili svoj jezik in posebne pravice. Če je bilo treba, so svoje pravice uveljavili tudi s tožbo. Po potrebi so hodili k njimi duhovniki iz hrvatskega dela republike. Pa tudi sami so imeli zavedne in požrtvovalne duhovnike.

Videmski ordinariat je takoj po priključitvi k Italiji pričel pošiljati na slovensko ozemlje italijanske duhovnike, ki se na splošno niso hoteli učiti jezika vernikov. Kamor je prišel tak duhovnik, je za vedno prenehala v cerkvi slovenska pridiga. Do konca prve svetovne vojne je že nad 20 duhovnij bilo brez slovenske pridige. Leta 1913 so tudi starodavno in ljudem silno priljubljeno božjo pot na Stari gori prevzeli laški kapucini.

Najhujši udarec je zadel beneške Slovence leta 1933, ko je videmski prefekt prepovedal slovensko pridigovanje, branje evangelija, molitev, petje in verouk. Dovoljen je bil le kratek izvleček pridige v slovenščini, a videmski nadškof je šel še dalje in tudi to prepovedal. Le za pouk najmlajših je dovolil nekaj slovenščine. Tako je slovenski jezik moral utihniti v zadnjih 30 slovenskih cerkvah, kar je zelo bolelo slovenske duhovnike, od katerih največji je bil mons. Ivan Trinko.

Po vojni so nekateri duhovniki spet uvedli slovensko pridigo, molitev in petje, zaradi česar so jih laški listi napadali. Prižanašali niso niti župniku Angelu Kračini, ki je po materi furlanskega rodu. Sprva je bil Kračina kaplan pri fasistih. Že tedaj se je potegoval za preganjane Slovence, kar oblastem ni bilo všeč in se je moral večkrat legitimirati, da so ga pri miru pustili. Dobro se je naučil slovenščine in se kot župnik v Št. Lenartu potegoval za pravice Slovencev. Proti časopisnim napadom si je iskal zadoščenja tudi pred sodiščem. Zbiral je slovensko narodno blago, katero je izdal v knjigi. Škoda, da je ta pravični duhovnik odšel za dekana v Furlanijo.

Šele nekaj časa po koncilu je oktobra 1965 videmski ordinariat po posredovanju kardinala Florita dovolil slovenščino po vseh župnijah, koder bivajo Slovenci. Vendar jim s tem ni veliko pomagano, ker je le še malo župnij v slovenskih rokah. V omenjeni spomenici je zapisano: „Do skrajnosti je namerno skrčeno število duhovnikov slovenskega porekla v naših župnijah. Pred 60 leti jih je bilo namreč 55, sedaj jih je samo 15 in to zaradi tega, ker v te kraje nameščajo italijanske duhovnike, ki ne poznajo jezika vernikov, slovenske pa v Furlanijo." Celo na čisto slovensko župnijo Trčmun, kjer se je rodil in je pokopan mons. Ivan Trinko, je bil nastavljen italijanski duhovnik. Pa tudi slovenski duhovniki, ki so hoteli vpeljati slovenščino v bogoslužje, so naleteli na težave.

V takem položaju se je nahajala Slovenska Benečija v letu 1966, ko so jo obiskali duhovniki iz Slovenije. V Trčmunu so bila vsa oznanila in oglasi na vratih v italijanščini. Slovensko besedilo so zaman iskali. Vse bogoslužje je bilo zgolj v italijanščini, ki je izpodrinila latinščino. Le še na pokopališču so napisi pričali o hudi krivici, ki se godi beneškim Slovencem. Ubogi ljudje so izražali željo, da bi duhovniki pri njih ostali. Poročilo o obisku pravi: „Odkrito rečeno: nismo mogli razumeti, da v Trinkovi rojstni župniji ni več ne slovenske pridige ne slovenskega petja, skratka ne slovenske maše, čeprav je to načelno dovoljeno" (Op. 202).

Zadnji čas grozi beneškim Slovencem nova nevarnost. Z utemeljitvijo, da se je veliko ljudi izselilo in da ni dovolj duhovnikov, sta cerkvena in civilna oblast zatrli slovensko župnijo Topolovo in jo priključili župniji Lijesi (Op. 203). V resnici imajo beneški Slovenci dovolj svojih duhovnikov, a cerkvena oblast jih nastavlja med Furlane in se tako okorišča z duhovno silo izumirajočega rodu. Cerkvena oblast bi nadalje mogla od svoje strani več narediti, da bi bilo življenje beneških Slovencev na rodnih tleh prijetnejše in ne bi silila v tujino. Medtem ko se ne pomišlja zatreti slovenske župnije, ne popravi nesmiselne meje med župnijami Ter in Gorjani. Prebivalce že omenjene vasi Breg loči namreč od župnijskega središča v Gorjanih 30 km dolga cesta in se zato pripelje do njih župnik le enkrat na leto. Terskemu župniku, ki je veliko bližji, so se ljudje smilili in je hodil tedensko maševat v Breg. Toda župnik iz Gorjanov mu je to prepovedal, češ da je on odgovoren za Breg (Op. 197).

65. Menimo, da je rešitev cerkvenih razmer v duhu drugega Vatikanskega koncila v tem: a) Da se vsi slovenski duhovniki nastavijo med Slovenci. b) Da se imenuje škofijski vikar za vse slovensko in dvojezično ozemlje. c) Da se slovenski semenišniki vzgajajo v lastnem semenišču. d) Da italijanski duhovniki, ki se ne naučijo jezika vernikov izvršujejo dušno pastirstvo le kot pomočniki slovenskih duhovnikov, dokler so na slovenskem ozemlju potrebni.

Še boljša rešitev pa bi utegnila biti v tem, da bi vsa Slovenska Benečija pripadla goriški nadškofiji. Tako bi okrnjena goriška nadškofija imela večji razlog za obstoj, s številnimi duhovniškimi poklici med beneškimi Slovenci pa bi se okoristili namesto Furlanov goriški Slovenci, ki jim duhovniških poklicev tako zelo primanjkuje. V času, ko so duhovniški poklici silno dragoceni, je treba vse storiti, da se noben ne izgubi in da ima vsak duhovniški kandidat vzgojo v materinščini, ki mu edina zagotavlja polno osebno izpopolnitev (Pri. 6. del, 30, f). Goriška nadškofija bi brez dvoma ščitila jezikovne pravice beneških Slovencev, saj je nadškof Pangrazio ob slovesu goriškim razumnikom poudarjal, da „morajo biti do najvišje mere spoštovane značilnosti vsakega posameznika in narodnih skupin" (Op. 203a). Sedanja meja med goriško in videmsko nadškofijo je nekdanja italijansko-avstrijska državna meja in zato zanjo ni več nobenega razloga. Kakor so ustanovitev goriške nadškofije narekovale dušnopastirske razmere v avstrijskem delu zatrtega oglejskega patriarhata, tako sedanje dušnopastirske razmere narekujejo novo razmejitev, po kateri bi goriška nadškofija obsegala ozemlje, koder bivajo goriški, beneški in koroški Slovenci v Italiji. Jezikovno mešano ozemlje potrebuje posebnega in enotnega načina dušnega pastirstva, da se na njegovem ozemlju ohranjajo vera in duhovniški poklici. Močan precedent za razmejitev škofij po narodnostnem vidiku imamo v primeru briksenške in tridentinske škofije.

S tako razmejitvijo bi oba nadškofa prispevala svoj delež k celitvi ran, ki so nastale zaradi krivic, storjenih beneškim Slovencem, in bi storila svojo dolžnost, ki jo imajo vsi katoliški škofje, da skrbijo za čim večje število duhovnikov v katoliški Cerkvi. Slovenskim duhovnikom, ki delujejo po širnem svetu v veliko zadovoljstvo ondotnih škofov, pa bi bilo s tako rešitvijo dano veliko zadoščenje, kajti vse te duhovnike zelo boli, da med tem ko se oni trudijo med tujimi narodi, da bi čim bolje obvladali jezik svojih vernikov, njihovi bratje po krvi in jeziku v hiši božji ne slišijo materine besede.

Glede delitev škofij določa koncil, naj se, kolikor to terja blagor duš, kar najhitreje izvrši pametna razmejitev s tem, da se delijo ali razkosajo, ali združijo ali se jim spremenijo meje ali določi primernejši sedež (Dekret Gospod Kristus, 22). Da se je treba pri nastavitvi duhovnikov, upravi in razmejitvi škofij ozirati na narodne manjšine, jasno proseva iz naslednje točke dekreta, kjer je rečeno, naj se za

vernike drugega jezika poskrbi bodisi z duhovniki istega jezika, ali s škofijskim vikarjem, ki dobro obvlada jezik, ali še na kak drug uspešnejši način. Od duhovnikov, ki delujejo med dvojezičnim ljudstvom, terja koncil, da se trudijo, da bodo dobro obvladali njegov jezik in poznali tudi njegov značaj, mu služili v ponižnosti in postali z njim eno (Dekret Red duhovnikov, 10). Znane so tudi besede kardinala Pellegrinettija, da „oznanjevanje evangelija gotovo ni mogoče brez rabe domačih narodnih jezikov" (Op. 204, glej 4. del, 3 in 4).

66. Vnebovpijoče krivce, ki jih Italija že nad sto let dela Beneškim Slovencem, so tako očitne, da niso mogle ostati prikrite. Švicarski duhovnik in pisatelj, Gerold Schmidt, je leta 1952 v švicarskem listu popisal „demokratična protislovja na vzhodnih mejah Italije," kjer se mu je najbolj čudno zdelo to, da Slovenci v cerkvi niso imeli nič slovenskega. Po njegovem mnenju bi Švica dala Beneškim Slovencem celo univerzo (Op. 160).

Docent prava na univerzi v Strassburgu, prof. Heraud, je v milanski reviji L'Europe (1966, 38) Slovence videmske pokrajine postavil med nezaščitene narodne manjšine v Italiji in Italiji svetoval, naj se ne bi toliko sklicevala na romantične teze o nedotakljivosti mejá in bi rajši šla pri reševanju manjšinskega vprašanja mimo tega (Op. 205).

Že leta 1966 je Federalistična zveza evropskih narodnih manjšin na zborovanju v Gorici nameravala ukvarjati se z vprašanjem Beneških Slovencev. S tem da je Italija v zadnjem hipu zborovanje prepovedala, je še bolj potrdila svoje krivično ravnanje s Slovenci v Videmski pokrajini in usmerila pozornost Zveze na obupni položaj te tlačene manjšine ob stikališču treh glavnih evropskih ras. Leta 1967 je tajništvo te Zveze še pred svojim letnim zborovanjem gori omenjeno spomenico Slovencev Videmske pokrajine predsedniku Saragatu poslala v italijanskem in slovenskem izvirniku ter v angleškem, francoskem in nemškem prevodu vladam vseh pomembnejših držav, kar prizadetim italijanskim civilnim in cerkvenim oblastnikom gotovo ni pripomoglo k utrditvi slovesa demokratičnega duha. O spomenici so razpravljali tudi na kongresu Federalistične Zveze evropskih narodnih manjšin, ki se je vršil v mestu Aberra na Danskem od 20. do 22. maja 1967 (Op. 206).

67. Ko smo zapisali, da se položaj narodnih manjšin na svetu, čeprav počasi, na splošno vendarle zboljšuje, smo mislili tudi na Slovence v Videmski pokrajini.

Civilna oblast jim je že leta 1950 dovolila izdajati levo usmerjeni list „Matajur". Zadnji čas pa smejo slovenski narodopisci, jezikoslovci, študijske ekipe Slovenske akademije znanosti in umetnosti, slavisti in muzikologi prosto in nemoteno stopiti v nadiške in terske doline in zlasti v Rezijo, da skupaj z italijanskimi raziskovalci proučujejo govorico in ljudsko glasbo naših rojakov. Od italijanske in furlanske strani sodelujeta Centro Nazionale Studi di Musica Popolare iz Rima in Furlansko filološko društvo iz Vidma. Oboji odkrivajo ljudske umetnine, pesmi, pravljice, stare zgodbe, narodne plese, ljudske noše, različna narečja in vse te žive prvine narodne ustvarjalnosti prenašajo na trak, na barvni film v trajno varstvo in ohranitev ter vse hkrati posredujejo po televiziji. V tej topli, pravljični deželici se je spočela svojevrstna narodna pesem in pripovedka. V sozvočju s furlansko vilotto se izraža ta pisanost, barvitost, temperamentnost, višja arhaičnost in estetska umetnina zahodne slovenske pesmi in pripovedke (Op. 207).

Morda se bo Italija počasi le zavedla, da zanjo in za človeštvo ni nesreča le povodenj, ki uniči nekaj umetnin, temveč pomeni zanjo in za ves svet obubožanje tudi izginitev njenih narodnih manjšin z njihovo govorico in kulturnim bogastvom vred.

68. Leta 1966 je cerkvena oblast razen dovoljenja za rabo slovenšine v bogoslužju Beneškim Slovencem dala tudi dovoljenje za izdajo verskega lista „Dom" in povabila ljubljanskega nadškofa, da je šel predavat v Videm. Ob tej priložnosti je videmski nadškof svojemu sosedu ljubljanskemu nadškofu (nadškofiji mejita pri Beli peči) predstavil tudi slovenske duhovnike svoje nadškofije. V upanju, da so to le prvi koraki k izboljšanju položaja Beneških Slovencev si v celoti osvajamo besede, ki jih je zapisal slovenski verski list: „Beneška Slovenija je srčna zadeva našega naroda. Naši rojaki v tej deželi še vedno ne uživajo tistih pravic, ki jim gredo po božjem in naravnem pravu in ki jih je koncil tako slovesno razglasil. Želimo in trdno upamo, da bodo to čimprej dosegli. V njih prizadevanjih jim bomo vsi verni Slovenci trdno stali ob strani" (Op. 208) in tako pripomogli, da bo spet v polnem

obsegu zmagalo načelo, ki je veljalo v Beneški Sloveniji v dobi Beneške republike in je bilo zapisano v stari listini dne 2. februarja 1694: La lingua schiava per la cura delle anime della Schiavonia — *Duše (Beneške) Slovenije naj se oskrbujejo v slovenskem jeziku!* (Op. 209).

69. K Videmski pokrajini spada tudi Trbiški kot koroške Kanalske doline in kranjska Bela peč (Glej ZSS 1967 str. 62. sl.). Zaradi ponemčevanja Slovencev in naseljevanja Nemcev so se v Kanalski dolini slovenski in nemški kraji vrstili drug za drugim: Kranjski deželi pripadajoča Bela peč je bila močno nemška, Trbiž nemški, Žabnice, Ukve in Lipalja vas slovenske, Naborjet in Pontabelj nemška. Vsi ob isti cesti na daljavi 30 km. Italija torej do teh krajev ni imela nobene pravice. V Londonskem paktu so ji zavezniki obljubili naravne meje ali razvodje med Jadranskim in Črnim morjem. Po tem razvodju bi bile italijanske še Žabnica in Ukve, ne pa Višarje, Trbiž in Bela peč. Leta 1919 v Novari izdana knjiga La Venezia Giulia ima te naravne meje (confini naturali). Kako so Italijani mogli iti prek Londonskega pakta?

Dobro leto po porazu pri Kobaridu dne 24. 10. 1917 je dne 20. 11. 1918 en italijanski bataljon že zasedel pomembno železniško križišče Trbiž z utemeljitvijo, da je zasedba le prehodna in potrebna zaradi vojnega materiala, ki ga je bilo ondi zelo veliko.

SHS je kot nasledstvena država Srbije prav tako imela pravico, da bi zasedla železnico Dravograd-Celovec-Trbiž, a te pravice ni izrabila. Pač pa je nekaj dni pozneje major Lavrič previdno zasedel Rož, prišel do Vrat v Kanalski dolini in tako Italiji zaprli pot v beljaško kotlino. Ko so belopeški in trbiški Nemci in Nemčurji videli, da bodo morali izbirati med Italijo in SHS, so se odločili za prvo in jo prosili, naj ostane pri njih in s tem sebe in Slovence pahnili v nesrečo.

Zaradi Malgajeve in Lavričeve zasedbe Koroške je deželna vlada zbežala v Spittal in zaprosita Italijo za pomoč. Ta ji je res nudila diplomatsko pomoč, da so zavezniki prisodili Avstriji Ziljsko dolino brez plebiscita. Ob jugoslovanski ofenzivi maja 1919 so Italijani nudili Avstriji tudi vojaško pomoč. Zasedli so železnico od Vrat do Št. Vida. Ko so po plebiscitu italijanske čete odšle s Koroške, se je koroška deželna vlada v Beljaku za „veliko pomoč" slovesno zahvalila. Razen tega sta dunajska in koroška vlada mirno vzeli na znanje dokončno aneksijo Trbiškega kotla in Bele peči. Nagla zasedba Trbiža, prošnja ondotnih Nemcev, da Italijani ostanejo pri njih, šibka slovenska zasedba Koroške in italijanska pomoč Avstriji pri plebiscitu so torej pripomogle, da je Italija na tem mestu dobila več kot si je zagotovila v Londonskem paktu in si z vojskovanjem zaslužila. Ni znano, ali je Jugoslavija kdaj izpodbijala pravico Italije do Trbiža in Bele peči s temi dejstvi (Op. 210).

Cerkvenopravno je to ozemlje takoj postalo administratura Videmske nadškofije, po konkardatu ji je bilo dokončno priključeno. Ob predaji je krški ordinariat videmsko kurijo opozoril, da bivajo ondi tudi Slovenci, kar se videmski kuriji ni zdelo potrebno.

Civilnopravno je to ozemlje sprva spadalo k Julijski Benečji. Sedaj spada k Videmski pokrajini. Od blizu 9.000 Nemcev in Slovencev, ki jih je Italija našla na tem ozemlju leta 1918 (7.900 v trbiškem okraju in 70 v Beli peči) je danes ondi le še okoli 1.800 Slovencev, ki so prav tako brezpravni, kakor Beneški Slovenci. Tako se zdaj v Videmski provinci in nadškofiji stikata in trpita dva slovenska rodova, del koroških Slovencev in Beneški Slovenci, ki sta bila vsak zase nosilec prastare evropske demokracije.

70. Na splošno se trdi, da so predniki Beneških Slovencev prodrli najglobje v sedanjo Italijo. Resnica pa je, da so Slovenci, ki so prodirali ob Dravi šli še dalje od Toblaškega (Tople) polja v Poadižje. Veliko imen na Južnem Tirolskem še danes priča o nekdanjih slovenskih prebivalcih (Op. 211).

Narodne manjšine v Sloveniji

71. Kočevski Nemci so v Jugoslaviji vedno imeli nemške osnovne šole, čeprav jih številnejši koroški Slovenci niso imeli.

Zdaj ima slovenska vlada opravka z dvema manjšinama, z Italijani v Istri in z Ogri v Prekmurju. Da se manjšini ne bi čutili manjvredni, se je v Sloveniji namesto izraza narodna manjšina uvedel izraz narodnost. Ustava uveljavlja teritorialno načelo. Na ozemlju, kjer narodnosti bivata, sta italijanski in ogrski jezik enakopravna. V slovenskem delu cone B biva še blizu 3.000 Italijanov. Na ostalem slovenskem Primorju je vse priseljene Italijane

izgnalo že primorsko slovensko domobranstvo. Iz cone B so odhajali še po letu 1955 v cono A in so bili z ostalimi istrskimi Slovenci naseljeni okrog Trsta in Gorice.

Položaj italijanske manjšine v coni B je urejen z londonskim sporazumom med Italijo in Jugoslavijo od 21. 1. 1965. Dr. Veiter pravi, da more ta ureditev veljati kot odličen primer zgledne ureditve manjšinske samouprave (Op. 5). Slovenska vlada izvaja dogovor velikodušno in pusti italijanske napise, čeprav po londonskem sporazumu zaradi nizkega števila nimajo pravice do njih. Statut namreč določa dvojezične napise le v občinah, kjer narodna manjšina dosega 25% celotnega prebivalstva. Slovenska vlada ravna pravilno, kajti odstotek je odločno previsok.

Italijani imajo lastne osnovne in srednje šole, Slovenci pa se v osnovnih šolah obvezno učijo dve uri tedensko jezika manjšine. Stroški za manjšinske šole so veliki. Šolanje učenca na slovenski šoli na Koperskem je leta 1962—63 stalo okoli 100 tisoč dinarjev, na italijanski šoli pa 6 krat več. Na italijanski gimnaziji so bili stroški za enega učenca v primeri s slovenskimi učenci skoraj 12 krat večji. Vse stroške za vzdrževanje manjšinskega šolstva, radia, prosvete in tiska plačuje slovenska vlada. Radio oddajna postaja v Kopru, ki je najmoderneje urejena, oddaja večinoma v italijanščini (Op. 212).

72. Italijanska manjšina v coni B Tržaškega ozemlja je edina manjšina v Jugoslaviji, katere položaj je določen z mednarodno pogodbo. Čeravno italijanski parlament v upanju, da bo Italija ob prvi priliki zasedla tudi cono B Tržaškega ozemlja, sporazuma noče ratificirati, ga v coni A zaradi recipročnosti vendarle izpolnjuje. Želeti je le, da bi se sporazum raztegnil na vse Italijane v Istri in na Slovence v Goriški in Videmski pokrajini.

Italijane usoda Istre boli. V „Družini" beremo: „V Piranu večkrat slišimo italijanske turiste, češ da je to očetna zemlja. Kaj smo storili iz nje, ko je povsod vse slovensko! Vljudno jim povejmo, da Italijanov, ki so bili tu doma, ni nihče silil k izselitvi in uživajo tisti, ki so tu ostali, vse pravice glede duhovne skrbi. Povejmo jim naravnost da se je treba sprijazniti z dejstvom, da je zdaj tu Slovenija in Jugoslavija in da je doba pretiranega nacionalizma minila" (Op. 213). S to kratko izjavo piranskega župnika Slavka Černigoja, seveda ni še vse povedano. Ako bi Italijani leta 1918 krotili svojo lakomnost po tuji zemlji in bi privolili v pravično in za vse zadovoljivo mejo med Jugoslavijo in Italijo, ako bi pravično vladali slovenskima manjšinama in ne bi pomagali jugoslovanskim komunistom priti na oblast, ako bi bili po drugi svetovni vojni pripravljeni vse ozemlje, na katerem bivajo Slovenci, pridružiti Tržaškemu ozemlju pod pogojem, da se to ozemlje raztegne na vso zapadno Istro in ako bi potem STO z vso svojo diplomatsko silo branili, bi prebivalcem te evropske zemlje prihranili ogromno gorja. Na njih je sedaj, da te svoje zgodovinske napake skušajo na Slovencih Videmske pokrajine popraviti.

Za primer, kako je poskrbljeno za Italijane v slovenskem delu Istre, navajamo mesto Piran. Italijanov je v mestu še okrog 500. Zanje in za italijanske turiste je ob nedeljah ena maša v italijanščini. Razen tega se pri maši ob 11 bere evangelij trojezično: slovensko, italijansko in nemško (Op. 213).

73. Čeprav položaj ogrske manjšine v Prekmurju ni določen po kaki mednarodni pogodbi, daje slovenska vlada tudi tej manjšini veliko pravic, ne glede na to, da ogrska vlada porabskim Slovencem priznava zelo malo pravic.

Število Madžarov v Prekmurju je že od leta 1920 nespremenjeno. Vseh skupaj je blizu 10.000. V občini Lendavi jih je 8.000 in v Murski Soboti 2.000. Osnovno šolstvo je dvojezično in tudi za slovenske otroke obvezno. Z obvezno dvojezično šolo v teh dveh občinah daje slovenska vlada Avstriji, Italiji in Ogrski zgled za rešitev manjšinskega šolstva. Z obvezno dvojezično šolo so zajeti vsi madžarski otroci, ki se skupno s slovenskimi otroki vzgajajo v duhu enakopravnosti in medsebojnega spoštovanja. Nekdanje lastne madžarske šole niso zajele vseh otrok in jih niso zadostno usposobile za višje slovenske šole. Učitelji za dvojezične šole se pripravljajo na posebnem oddelku učiteljišča v Murski Soboti.

Krajevni radio oddaja dnevno tudi v madžarščini. Občina Lendava je tudi v javnih napisih ter v uradnem in sodnem poslovanju dvojezična, torej pred Koroško.

Slovenija je na rešitev manjšinskega vprašanja upravičeno ponosna in bi zato s toliko večjo moralno silo mogla zahtevati pravičnejše ravnanje zlasti s Slovenci v Porabju in Videmski pokrajini. Z vso pra-

vico je zapisal E. P. v domovini: „Želimo, da bi naše manjšine v tujini uživale iste pravice, kot jih imajo manjšine pri nas" (Op. 212).

O številnih drugih evropskih manjšinah bo govor v poglavju: Rešitev problema in Združene evropske države. Dosedanji primeri zadostujejo, da vidimo, kako različno ravnajo države s svojimi manjšinami. Ena in ista država ravna z vsako manjšino in celo z manjšino istega jezika drugače in s tem dokazuje, da tudi to, kar močnejši manjšini da, ne daje zaradi pravičnosti, temveč, ker je k temu prisiljen. Če bi mogla, bi vse enako zatirala. Iz primerjave z drugimi manjšinami tudi vidimo, da se nekaterim godi boljše kot koroškim Slovencem, drugim pa slabše.

Na tem mestu omenimo le še eno manjšino v Kanadi, ker se krška kurija sklicuje na pismo papeža Benedikta XV. kanadskim škofom.

Akadijci

74. Francozi so v zapadni Kanadi v začetku 17. stoletja ustanovili dve ločeni koloniji: Novo Francijo, ki je sedanja pokrajina Quebec in Akadijo.

V Quebecu so francosko govoreči Quebečani v ogromni večini, zato v tem primeru ne moremo govoriti o narodni manjšini. Skoraj 80% od 5 milijonov 700.000 prebivalcev Quebeca, ki je trikrat tako velik kot Francija, govori francoski jezik. Francoska zastava je tu plapolala do 13. septembra 1759. Po 200 letih angleške nadoblasti oziroma sožitja z angleško govorečimi Kanadčani so vedno glasnejši privrženci gibanja za razglasitev samostojnosti Quebeca. Sedanji predsednik quebeške vlade, Daniel Johnson je v svoji knjigi „Enakost in neodvisnost" zapisal, da obstoja tudi francosko-kanadski narod. Isti državnik je ob zaprisegi predstavnika britanske krone izrazil upanje, da je bil ta ceremonial zadnji te vrste v Quebecu. Ko je bil še navaden poslanec, je dejal: „Provinci Quebec obstajata samo dve izbiri: ali smo gospodarji svoje lastne usode in sodelujemo kot enakopravni pri vodstvu naših zadev v deželi ali pa bo treba izvesti popolno ločitev. Nekateri hočejo rešiti federacijo vključno na račun avtonomije Quebeca. Jaz sem pripravljen rešiti avtonomijo Quebeca na račun federacije."

Leta 1965 je posebna komisija krone proučevala vprašanje francoske manjšine, ki mu ni našla nobene praktične rešitve. Priznala je, da je položaj težak in utegne, če se ne reši, Kanado uničiti.

Leta 1967 je predsednik Francije Charles de Gaulle v Montrealu vzkliknil: Živel svobodni Quebec! in francosko govorečim Kanadčanom dejal: „Sosedje ste ogromne velesile, ki že samo s svojo velikostjo spravlja v nevarnost vaš obstoj."

De Gaulleov nastop v Kanadi v svetu ni imel dobrega odmeva, ker ta državnik ni imel moralne sile, da bi se zavzemal za večjo neodvisnost Quebeca, zaradi zatiranja narodnih manjšin v Franciji.

75. Zelo različno usodo pa je imela in ima Akadija, ki je obsegala sedanji pokrajini New Bruswick in Novo Škotsko. Akadijci se ločijo od Quebečanov podobno kot npr. Čilenci od Argentincev in zato ni mogoče govoriti o enem kanadsko-francoskem narodu, temveč le o francosko govorečih Kanadčanih, ki se delijo na Quebečane in Akadijce.

Sredi 18. stoletja je Francija morala Akadijo odstopiti Angležem, ki so se odločili da vseh 16.000 Akadijcev izselijo. V letih 1755—1760 so jih z največjo krutostjo razvozili na vse strani okrog 7.000, nekatere v francosko Louisiano, druge v Anglijo, kamor je od 3.000 vkrcanih Akadijcev prispelo le 1.500 živih. 700 so jih Francozi pravočasno odpeljali v Francijo, a se je ena ladja na poti potopila. Od ostalih 8.000 jih je 3.000 zbežalo v gozdove, 5.000 pa na otok Princ Edvard.

Bogastvo 4 rodov francoskih priseljencev je bilo uničeno. Angleži so njihove domove požgali, pobegle pa lovili kot divjačino. Nekateri so se rešili v Novo Francijo (Quebec). Mnogo jih je po gozdovih od lakote in mraza pomrlo.

To sramotno dejanje angleških kolonistov obsojajo vsi zgodovinarji. Vendar se angleška surovost s tem še ni zadovoljila. Pod najhujšo kaznijo bičanja celo za ženske so prepovedali iskanje izgubljenih družinskih članov po sosednih kolonijah. Ker so Indijanci begunce sprejemali v svoje koče, so Angleži razpisali nagrado na vsakega mrtvega Indijanca in živo Indijanko. Mnogi Angleži so skalpirali akadijske begunce, da so dobili nagrado.

Po pariškem miru, sklenjenim med Anglijo in Francijo leta 1763, so se smeli Akadijci vrniti. Ena desetina se jih je res vrnila. Ker so jim kolonisti otroke pobrali in jih izročili angleškim družinam, so se vračali le posamezni družinski člani. Nekateri so hodili 4 mesece, da so prišli do svojih domov, a so našli domove požgane in

zemljo razdeljeno med angleške kolonisto, ki jim zemlje niso vrnili, pač pa dali na drugem kraju. Nekateri so bili znova zajeti in odpeljani kot sužnji.

Zdaj je Akadijcev v New Bruswicku že blizu 200.000. Ker imajo več otrok kot protestanti, številčno naglo rastejo in upajo, da bodo kmalu imeli večino v provinci. Od katoličanov so tričetrtine francoskega in ena četrtina irskega pokolenja. Akadijci imajo dva škofa in veliko domačih duhovnikov, ki so narodno zelo zavedni.

Pri ljudskem štetju se Akadijci izjavijo za francosko govoreče, pri volitvah pa akadijski kandidati ne dobijo odgovarjajočega števila glasov, ker imajo Akadijci zaradi bridke zgodovine še danes občutek manjvrednosti. Angleži so jih do nedavnega zatirali. Šole so še zdaj v glavnem angleške. Na sklepnih prireditvah smejo zapeti tudi kako francosko pesmico, hkrati pa vedno in povsod poslušati očitke, kaj več še hočejo, ko so vendar docela svobodni. V narečju imajo dosti angleških besed. Poslužujejo se francoskih radijskih in televizijskih oddaj sosednjega Quebeca. Napisi so dvojezični.

To tragedijo Akadijcev omenjamo tudi zato, ker je čudovito podobna usodi koroških Slovencev.

Koroški Slovenci — šibka manjšina

76. Koroški Slovenci so med šibkejšimi manjšinami v Evropi, čeprav ne na zadnjem mestu. Od slovenskih manjšin sta na boljšem oni na Tržaškem in Goriškem, na slabšem na Ogrskem in zlasti v Videmski pokrajini v Italiji, v Avstriji na Štajerskem in Gradiščanskem.

Neugodno za ohranitev narodnosti je že njihovo ozemlje, ki je podobno dolgemu pasu, tako da je zveza med posameznimi deli otežkočena in zamudna. Od matičnega naroda jih ločijo visoke gore, od večinskega naroda pa jih ne loči nobena pomembnejša naravna pregraja.

Še to malo in za ohranitev narodnosti neprikladno ozemlje vedno bolj polzi iz slovenskih rok. Slovensko zemljo kupujejo Nemci, nemčurji in celo Nemci iz Rajha. Tako je pliberška občina kljub protestom slovenskih odbornikov prodala zemljišče Nemcu iz Nemčije.

Električni jez na Dravi je za vedno zalil slovensko vas s cerkvijo. Nova avtomobilska cesta, ki bo po dolgem rezala slovensko ozemlje, bo odvzela veliko slovenske zemlje. Razen tega bo privabila nemške ljudi, ki se bodo ob njej naselili, da bodo imeli bliže do mest in tovarn. Isto velja o novi podjunski železnici.

Spremenjene socialne razmere

77. Velika nevarnost za obstoj koroških Slovencev so spremenjene gospodarske in socialne razmere. Mladi ljudje zapuščajo domove, da v nemških krajih bolje zaslužijo. Število kmetskega prebivalstva, ki je doslej najbolj ohranjalo slovenski jezik, se manjša tudi zaradi mehanizacije poljedelstva. Male kmetije so na tem, da propadejo. V velikovškem okraju le 65% kmetij v celoti preživlja kmetovo družino. Za 10% kmetij računajo, da bodo v prihodnjih 13 letih docela propadle (Op. 214).

Bodo kmetski sinovi in hčere, ki se bodo morali posvetiti obrti in industriji, ostali narodno zavedni? Upanja nam ni treba izgubiti. Tudi koroški slovenski delavec, obrtnik in uradnik more ostati narodno zaveden. To nam kažejo podatki o poklicu staršev študentov slovenske gimnazije. Iz kmetskih družin je leta 1966 bilo 148 študentov, iz delavskih 81, iz obrtniških 51, iz uradniških 69, iz drugih 26. Ko bodo mladi izobraženci ustanovili družine, se utegne na gimnaziji zelo dvigniti število otrok iz družin uradnikov, učiteljev in drugih izobražencev (Op. 215).

Turizem

78. Zaradi naravnih lepot, toplih jezer in malo tovarn se na Koroškem turizem silno razvija. V poletnih mesecih Nemci iz Avstrije in Zapadne Nemčije Koroško dobesedno preplavijo. Tudi v zadnjo gorsko vasico najdejo pot. Vse to, kar kmetski človek često ne zna ceniti: mir, čist zrak, pristno hrano, lepoto narave — in zato lahkomiselno zapušča, mestni človek vedno bolj ceni in zato rad veliko žrtvuje, da more vsaj nekaj dni v letu vse to uživati in si zdravje okrepiti.

Od turizma dobijo lepe dohodke občina, dežela in država. Navzočnost turistov se pozna tudi pri cerkvenem ofru. Vendar utegnejo imeti pri vsem tem Slovenci večjo škodo kot turisti. Med dobre strani tujskega prometa smemo šteti okolnost, da zaradi njega verjetno ne bodo postavljali večjih tovarn v idilično slovensko ozemlje. Nadalje nekateri turisti, ki bi radi poznali šege, kraje in zgodovino dežele, prisilijo domačine, da se bolj zanimajo za svojo preteklost, kraje in navade. Vendar vse

te in druge koristi ne odtehtajo škode, ki jo tujski promet povzroča slovenskemu človeku zaradi nezaščitenosti pred nevarnostmi turizma.

Zaradi tujcev se poleti vse podraži, kar občutijo revnejši sloji in ljudje, ki nimajo opravka s turisti. Visoki davki na dohodke od turizma in vedno bolj zahtevni, ošabni in brezobzirni tujci pa preprečijo, da bi večjo korist od tujskega prometa imeli ljudje, ki se morajo pred tujci pogosto globoko poniževati in jim suženjsko streči, da ne zgubijo klientov. Nekateri gostitelji se celo zadolžijo, da morejo njihovim zahtevam ustreči (Op. 216).

79. Nevarnost za narodnost koroških Slovencev pa je materialističen duh, ki vdira v doslej verno podeželje in v zadnji slovenski dom po turizmu, revijah, kinu, radiu in televiziji, kvari njihov značaj, ogroža družinsko življenje, slabi vero, jemlje smisel za narodne vrednote in jih napravlja vedno manj odporne proti ponemčevanju.

Kako zelo je že oslabljeno družinsko življenje v Avstriji, vidimo iz okoliščin, da je leta 1966 bilo 8.643 zakonov sodnijsko ločenih in s tem 7.306 otrok prizadetih. 38% ločenk še ni doseglo 21 let (Op. 217).

V moralnem oziru je posebno nevaren turizem. Med turisti so moralno izprijene ženske, ki lovijo zlasti kmetske fante, kakor je predarlski deželni glavar očitno priznal. Tako nastajajo v družinah razpritije in na vasi zdrahe. Družinsko in vaško življenje motijo zlasti plesne veselice, ki trajajo vso noč od sobote na nedeljo, in nedeljski izleti, ki jih omogočajo avtomobili in motorna kolesa. Po nekaj minutah vožnje se ljudje že znajdejo v nemških naseljih.

Pri vsem tem ginevajo pri slovenskem ljudstvu skromnost, preprostost, zmernost in namesto teh za obstoj potrebnih kreposti se vedno bolj širi napuh, luksus, prekanjenost (Op. 216), ki hromijo versko, življenjsko in narodnostno odpornost manjšine.

Pridobitve in zahteve moderne civilizacije tudi direktno ogrožajo slovensko narodnost saj npr. zaradi tujcev v poletnih mesecih slovenska beseda marsikje docela utihne. Ljudje se pred tujci svoje govorice sramujejo in jo sramežljivo prikrivajo, tako, da se jim gostje čudijo. Nekateri starši z otroki v tem času le nemško govorijo in še to neredko v smešno spačeni nemščini.

Akademsko izobraženi Nemec iz Bonna, ki že leta prihaja z družino na Spodnjo Koroško na dopust, je dejal, da ne more razumeti nekaterih ondotnih prebivalcev, da so tako neznačajni, da se svojega verskega prepričanja in materinskega jezika sramujejo. On bi bil vesel, če bi se njegovi otroci mogli na državne stroške naučiti kak slovanski jezik (Op. 218).

Ako bi kdo takim gostom pojasnil, zakaj koroški Slovenec skriva svojo narodnost in jih hkrati opozoril, da slovenski človek z jezikom navadno tudi vero izgubi, bi se ti gosti verjetno trkali na prsi, češ, kako veliko krivico smo delali temu malemu, nebogljenemu narodu,

Čeprav so nekateri turisti verni in moralno neoporečni ljudje in dajejo Slovencem dober zgled, drži, kar je zapisal urednik revije „Vera in Dom", da je s turizmom neizogibno dana nevarnost potujčevanja kraja in ljudi ter ohladitve odnosa do vere in Cerkve in da materialni dobiček nikdar ne odtehta izgube tako dragocenih dobrin (Op. 219).

Značaj koroških Slovencev

80. Vedno večji stik z Nemci je za koroško ljudstvo še posebno nevaren zaradi njegovega značaja. V bistvu gre za slovanski značaj, kakršnega so naši predniki imeli v pradomovini.

Strokovnjaki trdijo, da so za stare Slovane značilne med drugim tele lastnosti: težnja po prostosti posameznika in po demokraciji, ljubezen do socialne enakosti in pravičnosti, odkritosrčnost, veselje do petja, ljubezen do bližnjega, potrpežljivost, spravljivost, velika občutljivost, hitro navdušenje in nestalnost, majhna energija volje in slabo obvladanje samega sebe. Hrvat Križanić je poudarjal slovansko mehkobo proti nemški trdosti, spet drug je dejal, da je oznaka slovanstva raznoterost v harmoniji (Op. 220). Zanimivo je, da je Prešeren želel, da prav nekatere teh lastnosti, kolikor so se zmanjšale k nam spet nazaj pridejo: prostost, edinost, sprava.

S tem značajem so prišli naši predniki z ravnine onstran Krpatov v Alpe in na Kras. Drugačno ozemlje, skopa zemlja, mešanje z ostanki domačinov, nova vera, izguba neodvisnosti, tlačanstvo, nemški priseljenci, boj proti Ogrom, Turkom, graščakom in protestantizmu, janzenizem, jožefinizem, liberalizem itd. so slovenski značaj preoblikovali in nekatere negativne poteze značaja so se poglobile. Poteze, ki je dobil Slovenec v teku stoletij, so boječnost,

nezaupanje, zaprtost vase, mrka strogost, otožnost, religiozno razpoloženje, ponižnost, tenkovestnost, neuravnovešenost, škrupuloznost, sramovanje pred izrazi najglobljе ljubezni, pasivnost, hlapčevstvo in hkrati mesijanski duh (Slovenec rešuje druge: Mi smo rešili Moskvo!), ljubezen do zemlje, provincializem, varčnost, skopuštvo, smisel za drobno delo, sebičnost, zavidljivost, nečimrnost, domišljavost, bahavost.

Gre torej za nasprotja v našem značaju: mehko jedro v trdi lupini. Mehkega jedra, v katerega so se rešili ostanki prvotne narave, se sramujemo, trda, a občutljiva skorja slabo varuje pred zunanjimi vplivi (Op. 220).

Dodati bi mogli še druge lastnosti: delavnost, točnost, natančnost, hudomušnost, prepirljivost, preziranje in smešenje človeka, ki ni z nami istih misli, težava, da odstopimo od svojega mnenja, občutek manjvrednosti itd.

81. Pri koroških Slovencih se lepo kažejo poteze prvotnega slovanskega značaja. Ljubezen do prostosti, socialne enakosti in pravičnosti prosevajo iz veličastnega ustoličenja kneza na knežjem kamnu. Lepota dežele jih je zavajala v sanjavost in pasivnost nasproti tujcu. Pesem jih še danes rešuje hitrejše germanizacije. Izguba politične in socialne neodvisnosti je močno pretresla njihov značaj. Morda je prav v tem pretresu iskati pojasnila za divjost ponemčenih Slovencev proti vsemu, kar je slovenskega. Po drugi strani pa so plašnost, potrpežljivost, spravljivost, majhna energija volje, pasivnost in slovanska mehkoba sploh bile do današnjega dne ovire, da bi se koroški Slovenci uspešneje ustavljali nemški trdoti in nasilnosti.

Od potez, ki jih je njihov značaj ohranil ali dobil pozneje, poudarja Perkonig njihovo sanjavost do zemlje, pridnost, vztrajnost, zvestobo in dostojanstvenost (Op. 137). Ker so bili od ostalih avstrijskih Slovencev najbolj ločeni, se je njihov provincializem zelo okrepil in se čutijo do neke mere bolj povezane z nemškimi sodeželani kot z ostalimi Slovenci, kar so Nemci izkoristili za propagando ob plebiscitu v prid Koroški in Avstriji. Kolikor se je okrog njihovega značaja naredilo trde skorje, ni bila dovolj močna, da bi jih varovala pred ponemčevanjem.

82. Hlapčevstvo, prilagodljivost in občutek manjvrednosti so Slovencem zaradi majhnosti ozemlja ter politične, gospodarske in socialne neodvisnosti prešli v kosti, tako da tujci to našo narodno napako brž opazijo (6. del, 22).

Občutek manjvrednosti se kaže med drugim v tem, da se Slovenec svoje narodnosti in jezika sramuje, ga malo ceni in se v navzočnosti tujca trudi, da bi govoril njegov jezik, ne glede na to, ali ga dobro zna in ali je to potrebno. Vedno so bili nekateri pripravljeni svoj jezik zamenjati s srbskim ali nemškim, ogrskim ali italijanskim.

Najbolj je to napako pri nas bičal Ivan Cankar. Tik pred smrtjo in nastankom Jugoslavije je opominjal: „Najbolj gnusni — zares gnusni! — se mi zde tisti ljudje, ki često brez vzroka in brez povoda spravljajo v zvezo s političnim jugoslovanskim vprašanjem še slovenski jezik. Kar ponujajo ga, kar mečejo ga čez mejo, še ne vprašujejo, kdo bi več zanj dal. Jaz še nisem videl Hrvata, ki bi prišel ponujat k nam svojo hrvaščino..."

18 let pozneje je drug slovenski pisatelj istega imena, prav tako majhen po postavi, a velik po slovenstvu, profesor dr. Ivan Pregelj, imel za potrebno, da je študente v gimnaziji opozarjal, naj se v pogovoru s Srbi ne silijo s srbohrvaščino, kar je takole utemeljeval: Slovenec se srbščine zlepa ne bo dobro naučil. Ako se sili s srbščino, sta v zmoti oba, Slovenec in Srb. Slovenec, ker misli, da govori srbsko, ko v resnici govori neko pokvarjeno mešanico srbščine in slovenščine, Srb, ker misli, da je to, kar Slovenec govori, slovenščina, in sklepa: Slovenski jezik je srbskemu pa res zelo podoben. Bo le prav, če naši slovenski bratje sprejmejo srbski jezik!

Občutek manjvrednosti se kaže tudi v tem, da smo Slovenci divje odstranjali besede, ki smo jih dobili iz drugih jezikov in jih po svoje preoblikovali, tako da so bile čisto naše, po drugi strani pa smo si od vsepovsod izposojali nove besede, ki jih še danes na škodo lepih drugih izrazov neredko brez potrebe rabimo, kakor da bi tako imenitneje govorili, npr. evo, neumorno, dalekovidno, širokogrudno, bogme itd.

Petdeset let za Cankarjem je dušni pastir med slovenskimi izseljenci v Srbiji, Mons. Branko Dorčić, še vedno imel za potrebno, da je zapisal: „Rad bi povedal, da se Slovenci izven svoje ožje domovine hitro izgubijo in „pretopijo". " Morda nam v tej slabosti ni noben narod enak. Malo več narodne zavesti in ponosa bi že morali imeti, saj ne spadamo med najmanj vredne. Pretirana pohlevnost in omalovaževa-

nje lastnega naroda ni krepost ponižnosti, marveč slabost. Izven naše ožje domovine nas večinoma visoko cenijo... priznavajo nam marljivost, točnost, solidnost v delu, snažnost in še marsikaj. Čemu bi samega sebe podcenjevali in že pri prvem koraku prek narodnostne meje skušali zatajiti, da smo Slovenci. Nimamo več razloga, da bi se imeli za narod hlapcev in dekel (Op. 221).

Podobna pripravljenost za zamenjavo materinščine z jezikom večinskega naroda se kaže neredko pri Slovencih izven Jugoslavije, ne nazadnje na Koroškem. Medtem ko se pri Slovencih v Jugoslaviji občutek manjvrednosti manjša in se narodna zavest krepi ter ljubezen do materinščine raste, utegne pri tistem delu koroških Slovencev, ki narodno ni zaveden, priti do rahlega preobrata v bližnji prihodnosti, ko bodo vsako leto imeli več izobražencev. Zdaj pa velja o njihovem značaju in miselnosti kratko to, kar je zapisal dr. Ogris: „Značaj našega ljudstva je mehak, premehak in popustljiv. Četudi je ta lastnost deloma dobra v občevanju z drugimi ljudstvi glede vljudnosti in se kaj lepo izraža v besedi in pesmi, je pa vendar tudi škodljiva in nevarna za obstoj nasproti silam, ki nas ogrožajo v našem življenjskem prostoru. Tako se je naše ljudstvo v minulih stoletjih pustilo stopnjo za stopnjo odriniti od svoje zemlje in jo prepustilo silnejšemu nasprotniku. Ta žalostni razvoj sedaj hitro napreduje, ko ga tudi še zunanji razlogi pospešujejo" (Op. 216).

Mehki značaj koroških Slovencev, ki bi v narodni državi ne bil nikaka nevarnost za izgubo narodnosti, kliče po zaščiti koroških Slovencev pred večinskim narodom.

Šolske razmere

83. Ena glavnih nevarnosti za ponemčenje koroških Slovencev je manjšinski šolski zakon, zaradi katerega 2/3 slovenskih otrok nimata pouka v materinščini. O tem zakonu bo govor pozneje. Tu omenimo le splošni državni zakon o obvezni glavni (meščanski) šoli za vse otroke, ki količkaj pozitivno končajo četrto šolsko stopnjo. Gotovo je to razveseljiva in koristna pridobitev, ker vsakemu otroku odpira pot do višje izobrazbe. Hkrati pa je ta pridobitev za versko in narodno življenje trojanski konj, ki na spreten način neizbežno izpodkopava oboje in čigar dvomljivi uspehi se že vsepovsod pojavljajo. Obvezna glavna šola trga otroke iz domačega gnezda vaške šole in domačega farnega verouka (Op. 219).

Politične razmere

84. Nadaljna nevarnost za koroške Slovence je političnega značaja. Slovenci so razcepljeni v dve stranki, od katerih le ena redno nastopa pri občinskih volitvah, pri deželnih volitvah pa je nastopila le dvakrat. Vsi drugi glasovi se razkropijo med nemške stranke. V tem pogledu so koroški Slovenci precej zadaj za tržaškimi in goriškimi Slovenci, ki zberejo na skupni listi že 11.000 glasov. Koroški Slovenci si zaradi politične neenotnosti ne morejo izvoliti deželnega poslanca, za katerega je treba zbrati 7.000 glasov, kaj šele državnega poslanca, za katerega se zahteva 25.000 glasov. A tudi če ima manjšina kakega poslanca, kaj zaleže njegov glas! V primeru narodnih manjšin se lepo vidi, da demokracija sama zase še daleč ne more zadovoljivo rešiti vseh državnih problemov, ako poslancev večinskega naroda ne vodi duh pravice, ljubezni, plemenitosti in širokosrčnosti. Vendar je treba priznati, da je demokracija z vsemi napakami in pomanjkljivostmi boljša, kakor diktatura, čeprav bi si ta skušala nadati videz demokracije.

Konec

(Nadaljevanje razprave v prihodnjem Zborniku.)

OPOMBE

Seznam kratic in njihov pomen ter opombe od 1—148 so bile objavljene v Zborniku Svobodne Slovenije l. 1967—1968.

Nove kratice: NT — Naš Tednik, naslednik NTK; DD — Družina in dom, naslednik VD.

149: Dr. Rudolf Klinec, Zgodovina Goriške Mohorjeve družbe 1967, (ta vir bo vedno označen s kraticami ZGMD) str. 105 in 110.

150: mons. G. L. Velci: Ob 60-letnici mašništva mons. Fogarja, Koledar Gor. Moh. družbe 1967, str. 128 sl.

151: H. Špekonja, Rod za mejo, str. 66.

152: ZGMD str. 113 sl.

153: ZGMD str. 120.

154: NTK 1966, 13.
155: ZGMD str. 131 sl.
156: ZGMD str. 133 sl.
157: Pierre Charles, D. J., gl. DŽ 1964, 5.
158: Univ. prof. dr. Ivan Ahčin, Sociologija, Bs. Aires 1955, str. 324 sl.
159: NT 1967, 26, str. 7 in ZSS 1965 str. 249.
160: Gerold Schmidt, Demokracija, Trst 1952, 22 in 23.
161: ZGMD str. 108 sl.
162: Pater Josef Fiedler, Glasnik Srca Jezusovega, Innsbruck, Gl. NT 1967, 2 ali KG 1967, 7.
163: Univ. prof in namestnik štajerskega deželnega glavarja, dr. Hans Koren, Gl. NT 1967, 3.
164: ZGMD str. 87.
165: Dekret o pastirski službi škofov, 20.
166: Konstitucija o Cerkvi v današnjem svetu, 79.
167: Božični govor kardinalom l. 1938. Gl. Op. 158.
168: DŽ 1939, april, str. 69 sl.
169: ZGMD str. 39.
170: DŽ 1939, maj, str. 91.
171: ZGMD str. 48.
172: OU, Celovec 1967, 1.
173: Družina 1966, 18, str. 202.
174: NT 1967, 9.
175: NT 1967, 8.
176: SS 1967, 15.
177: Pavel VI. ob začetku 4. koncilskega zasedanja.
178: NT 1967, 6.
179: Smer v slov. državo 1966, 19.
180: Družina 1966, 12, str. 151.
181: VD 1966, 8 str. 114.
182: KG 1966, 38.
183: SD 1967, 3.
184: NTK 1963, 11 (Wochenpresse 1963, 9).
185: Dr. Matija Slavič, izvedenec na mirovni konferenci in pozneje dvakratni rektor ljubljanske univerze in prof. na teološki fakulteti v Ljubljani: *Slovenska krajina*, DŽ 1939 str. 23 sl.
186: NT 1967, 5.
187: Dr. Josef Maderer, ravnatelj Trgovske šole v Celovcu. Gl. NT 1967, 13.
188: Dr. Lambert Ehrlich: Pariška mirovna konferenca in Slovenci, SD 1967, 5 in 12.
189: V *mestu je malo Slovencev*. Ime pride od grškolatinske besede monasterium (samostan, monos — sam, prim. Münster, München, menih). Tu so imeli klošter menihi pavlinci, ki so ustanovili samostan na Jasni gori pri Čestohovi (Chestochova). Tedaj je bil še velik del jugozapadne Ogrske slovenski. Tudi *menihi, ki so na prošnjo poljskega kralja* Ladislava prevzeli božjo pot na Jasni gori, so bili panonski Slovenci. Gl. P. Odilo Hanjšek OFM, Kostrivnica — Slovenska Chestochova, Ave Maria 1968, 8.
190: Minister Medici v Trstu leta 1962, NTK 1962, 31.
191: KG 1967, 10.
192: H. Špekonja: Rod za mejo, Trst.
193: Starogorski: Boj beneških Slovencev za svoje pravice. ZSS 1954, str. 63 sl.
194: Spomenica predsedniku Saragatu napisana v Čedadu dne 19. 10. 1966 in izročena predsedniku ob obisku deželе ob stoletnici priključitve Benečije k Italiji. Gl. KG 1966, 42.
195: Družina 1967, 2, str. 21.
196: KG 1966, 47. Podobni so podatki, ki jih je navajal v deželnem svetu slovenski svetovalec dr. Škerk: V letih 1911—1961 je padlo število prebivalstva v 10 občinah osrednje Slovenske Benečije od 28.580 na 21.291, torej za 7.289 duš. V zadnjih letih je bilo izseljevanje še večje. Izselile so se cele družine. Veliko hiš je praznih. Drugod so doma le priletni ljudje in nekaj otrok. Tretjina ljudi je zdoma. Kraji se naglo praznijo (KG 1967, 44).
197: KG 1966, 21.
198: 31. 1. 1967 pod naslovom: Politika gorjače in obljub. Gl. KG 1967, 7, str. 3.
198 a: KG 1964, 16.
199: KG 1966, 44.
200: Beneški Slovenci, Glas SKA 1963, 8.
201: Družina 1966, 18.
202: Družina 1966, 19. Po tragični smrti italijanskega župnika je Trčmun spet dobil slovenskega duhovnika, ki ga je ljudstvo navduševno sprejelo in s tem zavrnilo trditve, da 95% ljudi ne mora duhovnika, ki bi znal slovensko. Družina 1967, 14.
203: KG 1967, 19.
203a: NT 1967, 14.
204: DŽ 1965, 7, str. 385.
205: KG 1966, 45.
206: KG 1967, 18.
207: Pred sto leti v Benečiji. Koledar celjske Mohorjeve družbe 1967, str. 113 sl.
208: Družina 1967, 2, str. 21. Razveseljivo je tudi, da so duhovniki Beneške Slovenije navezali osebne stike s slovenskimi škofi (Družina 1967, 14).
209: Slovenski vikarijat Terske doline, Trinkov koledar, Gorica 1964, str. 65 sl.
210: Koledar Goriške Matice 1922 str. 19 sl. Prim. Koroški Zbornik, Ljubljana 1946, str. 63 sl.
211: Ta imena je zbiral župnik Anton Jerman in jih priobčil v DD 1967, 3.
212: Narodne manjšine v Sloveniji. Koledar celjske Mohorjeve družbe 1964, str. 63 sl.
213: Družina 1967, 10 str. 114.
214: NTK 1966, 37 str. 5.
215: Poročilo slov. gimnazije v Celovcu za leto 1965/66.
216: Dr. Josip Ogris: Biser vere v zlati posodi. VD 1966, 9 str. 130.
217: Družina 1967, 14.
218: NTK 1966, 42 str. 4.
219: VD 1966, 8 str. 115.
220: Alojzij Geržinič, Slovenski narodni značaj. Vrednote, Bs. Aires, Druga knjiga, 1954, str. 28 sl.

RAZPRAVE DOKUMENTI PRIČEVANJA

Dr Milan Komar — **Očetje in sinovi** (nekaj misli k študentovskim uporom)

Dr. Rado Lenček — **Lepota slovenskega jezika**

Anton Ilc — **Paradna fasada in resnični položaj cerkve v Sovjetski zvezi**

Dr. Vinko Brumen — **Na višini časa, na višini našega časa**

Dr. Tine Debeljak — **Samoodločba narodov v sovjetski sferi od Lenina do Brežnjeva**

Dr. Miha Krek — **Atentat na Stjepana Radića, resnica o ravnanju dr. Korošca**

Joško Krošelj — **Dr. Korošec, sporazum s Hrvati in Slovenci**

Andrej Tišler — **Ko nisem bil človek**

DR. MILAN KOMAR

očetje in sinovi

(NEKAJ MISLI K ŠTUDENTOVSKIM UPOROM)

Lanskega marca, malo pred svojim razpustom zaradi bližajočih se volitev, je rimska poslanska zbornica obravnavala vprašanje hrupnih in nasilnih študentovskih demonstracij, ki so tiste dni pretresle italijansko in svetovno javnost. Proti koncu razprave se je dvignil desničarski poslanec in ob enodušnem molku vse zbornice dejal: „Gospodje, tu ne gre za to ali ono stranko, za to ali ono gibanje, ki uprizarja nerede na univerzi, da jih potem lahko politično izrablja; tu gre za upor sinov proti očetom. Med demonstranti so sinovi generalov in bankirjev, celo sinova notranjega ministra, ki vodi sile javne varnosti, sta med njimi!"

Borba sinov proti očetom je brez dvoma ena izmed bistvenih sestavin študentovskih uporov, ki zadnja leta pretresajo svet ne samo v zapadnih demokratičnih deželah, ampak tudi v državah socialističnega bloka, ne le v deželah, kjer je univerzitetni sistem okostenel, ampak tudi, kjer so univerze sodobno opremljene in dovršeno organizirane, kot npr. v Izraelu. Vendar borba proti očetom ni edina sestavina teh dogodkov. Z njo se vežejo in prepletajo še mnogi drugi faktorji, zaradi katerih je podoba, ki jo nudijo omenjena študentovska gibanja, močno zapletena in zato nejasna in težko umljiva. Preveč enostavne razlage bi nas kar hitro zapeljale v zmoto. V pričujočem razmišljanju se nameravamo omejiti le na upor sinov proti očetom.

Ti upori niso nobena novost. Trenja in borbe med rodovi, med mladimi in starimi je najti skoraj v vseh dobah in kulturah. Zgodovina, zlasti moderna, je polna teh pojavov. Naš mislec Aleš Ušeničnik jih je takole razlagal: „Narava sama je položila mladini v dušo teženje po samostojnem in napredujočem spoznanju, zato ker hoče, da spoznanje res napreduje. Ista narava je pa obenem umno poskrbela, da je starost bolj „konservativna". Z „revolucionarnostjo" mladega rodu je narava hotela zagotoviti, da bi se dotedanje spoznave ohranile in ne zapravile. Zakaj oboje je potrebno: treba je spoznane resnice ohraniti in nove pridobiti. Zmota je torej, ako mladi v kaki dobi mislijo, da je njih gibanje nekaj povsem novega, da bodo oni svet prestvarili. Ta pojav je, vprav ker naraven, vedno se ponavljajoč in mladi so vedno tako mislili, da se z njimi začenja nova doba. Jasno je tudi, zakaj imajo mladi nasproti starim nekako ugodnejše stališče. Stari se morajo sklicevati na svoja dela. Človeška dela so pa vedno nepopolna, vedno daleč od ideala, zato je kritika vedno lehka. Mladim pa ni mogoče ocenjevati del, ker jih še nimajo. Mladi žive v upanju in obetih, kako naj jim stari dopovedo, da jih bo marsikako upanje prevarilo in da bo marsikak obet ostal prazen obet? Zakaj naj bi jim to sploh dopovedovali in jemali pogum? Bog daj, da bi se njih upi in obeti kar najbolj uresničili! Zato stari molče in se žalostno smehljajo, češ, bolje bi bilo, ko bi mladi takoj začenjali uresničevati svoje obete kakor pa, da toliko o njih govore.

Nenaravno pa je, če mladina ne hrepeni le po novem življenju in novih oblikah življenja, ampak če vse, kar je bilo, prezira in podira in starejši rod kar sovraži. Resnica je, da se stari včasih nekako zakrknejo v svojih nazorih in težnjah in da mladih ne umevajo. To je njih tragična krivda, ki jim mladino odtuji. A tudi mladina bi morala stare umevati in če jih ne umeva, je to nje tragična krivda. Ako stari preveč skušajo ohraniti, kar je bilo, mladi preveč skušajo uvesti novo. Če so mladi kdaj upravičeno nezaupni nasproti

starim, so pa stari kdaj še bolj upravičeno nezaupni nasproti mladim. Zgodovina uči, da je mladina v boju s starejšim rodom in njegovimi nazori dostikrat z upravičenimi težnjami mešala tudi zmote, časih pa namesto dotedanjega zla povzročila še večje zlo. V Rusiji so „očetje" mnogo grešili, a „sinovi" so blodno mislili, da bodo rešili domovino, če vse porušijo (nihilizem) in so pripravili tako tla za boljševizem (Prim. Turgenjev, Očetje in sinovi; Dostojevski, Besi)."*

Ušeničnik je to pisal leta 1934. Trenje in nerazumevanje med generacijami pa se je od tedaj poostrilo. Zlasti po zadnji vojni. In še zlasti, ko se je s tehničnim napredkom pojavila tako imenovana opulentna, blagostanjska družba s potrošniško miselnostjo in potrošniškim čustvovanjem.

POTROŠNIŠKA MISELNOST. — V blagostanjski civilizaciji je človek zreduciran na vlogo proizvajavca — potrošnika. Dela, da zasluži in zasluži da lahko troši; ko troši, vzdržuje trgovino, trgovina proizvodnjo in ta spet nudi obilje potrošnih dobrin. Blodni kolobar je tako sklenjen. Da proizvodnja lahko neprestano raste, je potrebno, da raste tudi potrošnja. Zato trgovska propaganda pritiska na ljudi, naj kupujejo vedno več stvari in vedno nove stvari, stare pa mečejo proč Hitrost, s katero se uveljavljajo nove mode, novi načini zadržanja in obnašanja raste venomer. Staro izginja brez sledu. V naravi potrošnje same je, da se potrošna dobrina porabi in izrabi. Če kaj ostane, kar ni več za rabo, se vrže stran. Novosti se menjavajo brez kontinuitete. Vsaka nova moda pomeni nekak prelom. Če ne bi bilo preloma, ne bi bilo novosti. Prejšnje nujno izgubi veljavo in novo se ne prirašča organično na prejšnje, kot se godi v naravi, kjer pri drevesu letošnji poganjek neprekinjeno nadaljuje lanskega in ta s svoje strani daje osnovo in oporo letošnjemu. Določena stvar je toliko bolj aktualna, kolikor bolj je izključena iz vsake možne kontinuitete. To se pravi, kolikor manj ima opraviti s preteklostjo, pa tudi, kolikor manj jo bodo nadaljevale jutrišnje mode. Potrošniška novost je muha enodnevnica.

Po drugi strani pa je potrošniško blago zgolj blago. Blago za rabo in porabo. Nanj se človek ne veže z globljimi, bratskimi vezmi. V njem se ne ukoreninja. Z blagom se človek lahko opremi, celo bogato opremi, notranje ga pa blago ne obogati. Če si kupimo knjigo — best seller, ker je to potrošni predmet, ki nam ga vsili potrošniška moda, bomo gotovo nanjo pozabili, jo kje založili ali odvrgli kot prečitan magazin, ko bo še modna aktualnost polegla. Če pa nas bo knjiga osvojila, nam povedala nekaj tehtnega, nekaj, kar bo govorilo umu in srcu, potem ta knjiga ne bo več za nas potrošni predmet, ampak nekaj znatno važnejšega. Imela bo za nas trajno vrednost.

Kadar potrošniška miselnost prepoji življenje, se vse spremeni v blago, v nekaj, kar lahko kupimo ali pa bi v določenih razmerah lahko kupili, rabili, porabili ali izrabili ter končno vrgli stran. Stvari izgubijo svojo trajno in notranjo veljavo. Kontinuiteta in globina stopita v hudo krizo.

Kako naj bi v tem kontekstu načeli govor o solidarnosti med generacijami, o sodelovanju med „očeti" in „sinovi"? Potrošniška miselnost naredi tako govorjenje popolnoma nerazumljivo. Ne gre za opozicijo, to se pravi, za stališče, ki bi se taki solidarnosti izrecno protivilo. Za nekakšno protistališče. Ne, gre za nekaj čisto drugega: potrošniška miselnost razje kot jedka kislina socialno-psihološko infrastrukturo, ki bi tako solidarnost pomagala razumeti. Zato je za potrošniško mladino predlog solidarnosti nekaj arhaičnega, nekaj popolnoma neveljavnega, kakor če bi ji kdo vsiljeval star denar, ki je že zdavnaj izginil iz obtoka.

Znotraj zaključenega, prikrojenega sveta potrošniške miselnosti (Nemci bi v tej zvezi uporabili besedo „Umwelt") ni prostora za rasnično spravo in

* Knjiga načel I. — Načela o načelih, str. 54—55.

sodelovanje med generacijami. Do tega bi bilo mogoče priti samo, če bi se ta miselnost razbila, premagala in nadomestila s človeško širšim zajemom, ki bi presegel zgolj gospodarski in v bistvu materialistični kolobar proizvodnje in potrošnje.

Zanimivo pa je, da potrošniško mentaliteto niso ustvarili „sinovi" ampak „očetje", ne prekucuhi, ampak pripadniki zakonitega reda. Še bolj zanimivo pa je, da uporni „sinovi" sicer udrihajo po „očetih" in rušijo njihovo blagostanjsko-potrošniško družbo, ne zavedajo se pa, da je njihova miselnost zakonita hči potrošniške miselnosti in da njihova borba ne tolče v bistvo, ampak v nebistveno, ne meri v središče, ampak na obod, to se pravi, na periferijo zla, proti kateremu pravijo, da se borijo. Od potrošniške miselnosti so uporniki prevzeli enodnevniški slog življenja, prazni dinamizem, ki je „čisto" migotanje in plesanje na mestu, nihilizem, ker ne priznajo globljih in trajnih vrednot, čredniški način življenja in osnovni hedonizem, ki je iskanje lahkega in cenenega bivanja, kulture in življenjske polnosti z vsemi olajšavami in ugodnostmi (nič napora, nič težkega, resnega študija, nič discipline, nič izpitov).

To se pravi, je upor pa ni upor. Predvsem pa ni upor proti tistemu, kar bi upor najbolj zaslužilo. Na drugi strani pa „očetje" skušajo pobijati bolezen samo v drugem štadiju, ko so pač gospodarsko nadvse interesirani na njenemu prvemu štadiju in bi radi dosegli nekaj nemogočega, namreč, da bi prvemu štadiju drugi ne sledil. Kar je neizogibno. Okrog tega osrednjega, globinskega protislovja se motajo in zapletajo dogodki, o katerih razpravljamo.

BOŽJE OČETOVSTVO IN ATEIZEM. — Ateizem ubija smisel za božje očetovstvo. In sicer mislimo tu bolj na praktični kot na teoretični ateizem, to se pravi bolj na tistega, ki se kaže v življenju, ki dejansko poteka, kakor da bi Boga ne bilo, kot pa na tistega, ki se izraža v filozofskih doktrinah in idejnih sistemih.

Ko usahne čut za božje očetovstvo, počasi usahne čut za očetovstvo sploh. Če je najprej Bog, če najprej biva najpopolnejše bitje, če je vsaka ustvarjena popolnost v bistvu le udeležba na božji popolnosti, je celotna podoba stvarnosti, ki iz takega gledanja izvira, nujno vertikalna in hierarhična. Če pa Boga ni, pa vsaka vertikalnost in hierarhičnost spet nujno izgubi svoje zadnje upravičilo. Če se neka vertikalnost kljub razširjenemu ateizmu še ohranja, je to pripisati človeški nedoslednosti in pa počasnosti. Osnovni pogledi se le polagoma prevedejo v celotni slog osebnega življenja in družbenega sožitja.

Zato je ateizem strogo horizontalen in horizontalna miselnost, ki ne trpi nobene vertikalnosti in hierarhičnosti, je vedno bolj ali manj ateističnega izvora. Zato je vprašanje avtoritete znotraj ateističnega mišljenja skrajno kočljivo. Podoba je, da za načelo avtoritete znotraj doslednega, izvedenega ateizma ni mesta. Nadomesti ga sila in pa družbeni mehanizem. Pri tem pa ne mislimo le na politični ustroj, ampak na splošni način mišljenja in življenja. Kjer ni nič svetega, nič globokega, nič večnega, kjer ni notranjega življenja, kjer veljajo edino zunanja dejstva, otipljive stvari, vidni uspehi, gospodarske uresničitve, materialne ugodnosti, kjer se je izbrisala vsaka sled človekove udeležbe na božjem življenju, tam končno nobena avtoriteta ne obstane, tudi znanstvena in umetniška ne, še manj pa politična. Ateizem se tudi v tem pogledu pokaže kot kratkoročni, okoliščinski pragmatizem, ki fabricira svoje mite in jih tudi sproti likvidira.

V vzdušju božjega očetovstva je razumljivo in utemeljeno tisto važno človekovo zadržanje, ki ga nekateri krščanski misleci imenujejo „dependentia ascensionalis", to se pravi, odvisnost, ki nam pomaga kvišku in naprej, k vedno večjemu razmahu našega bitja in ki omogoča, kar je sv. Bonaventura imenoval „sursum actio", delovanje, ki nas poganja navzgor.

Vsak doživet vzor ali vzgled, pa naj bo nadnaravnega ali naravnega

reda, vzpostavi v nas neko „dependentia ascensionalis", brez katere za človeka ni rasti.

To je dokazala že psihoanaliza. Doživeta „imago patris", očetova podoba je absoluten pogoj rasti in dozorevanja. Freud sam je v tej zvezi zelo ambivalenten. Čeprav je v svojih spisih pokazal in utemeljil pravkar omenjeno resnico, je po drugi strani v njem mnogo upornosti proti očetu, očetovemu rodu in očetovi veri, to je, judovstvu. Nekateri novejši avtorji kot npr. Škot Ronald Fairbain so v tem pogledu zelo jasni: v iluzorni popolni neodvisnosti se človek ne razvija in ne zori.

VOTLI AVTORITARIZEM. — Pri lanskih študentovskih nemirih v Evropi se je pojavila vinjeta, ki je postala zelo popularna: okostnjak z lasuljo, preboden z bodalom. Napis pod njo: „Konec profesorskega avtoritarizma". Risba je zelo zgovorna: profesorski avtoritarizem je nekaj definitivno mrtvega (okostnjak), je ostanek iz druge dobe in zato danes arhaičen (lasulja), študentovsko nasilje pravzaprav ni nasilje, saj ubija, kar je že mrtvo (preboden z bodalom). To spominja na znano definicijo revolucije, ki jo je podal Lev Trocki: „Udarec s pestjo po paralitiku". Če paralitika ni, sledeč tej logiki, tudi ni revolucije. In če je tako, v smislu iste logike, revolucionarno opravilo ni prav nič slavno, kajti pobiti paralitika ni in ne more biti pač junaško dejanje. Podobne misli zasledimo pri Nietzscheju in pri Ortega y Gassetu. Upor se ne vrši toliko proti živi in dejavni avtoriteti — kolikor proti njenemu mrtvemu kalupu: proti votlemu avtoritarizmu. Če to misel priženemo do njenega najbolj notranjega bistva, upor ni naperjen proti avtoriteti kot taki, ampak proti odsotnosti avtoritete. To se pravi, da na dnu vsega gibanja morda tiči skrito, podzavestno domotožje po resnični avtoriteti.*

Tudi tukaj velja stari rek: „Les absents ont tort — Odsotni nosijo krivdo". Španski psihiater López Ibor govori o današnji družbi kot „družbi brez očetov". Po prvi svetovni vojni so nastala mladinska gibanja z mnogimi očetomorskimi težnjami npr. v Nemčiji, Avstriji, pri nas. Tisti rod sinov je rastel brez očetov, ker so ti bili na frontah. Danes očetov ni doma, ker delajo za gospodarski čudež, ker imajo dve službi, ker jih poslovno življenje popolnoma absorbira, ker je treba držati visoko raven gmotne blaginje. Moški element v šolstvu hitro izginja. Industrija plačuje boljše. Univerzitetni profesorji, tisti, ki res nekaj veljajo, ki bi bili lahko resnični voditelji študirajoče mladine, ker so res mojstri, so malo na univerzah. Malo se posvečajo mladini, skoraj nimajo stika z njo, ker jih kliče industrija, vlada, privatno poslovno življenje ipd.

Avtoriteta je beseda, ki je izvedena iz latinskega glagola „augere", ki pomeni pomnožiti, pospeševati rast in razvoj. „Auctor" je ustvarjavec, pospeševavec. Zato ima „avtoriteto" (Ušeničnik je pisal „avktoriteto"), ki vse tiste, ki so pod njo, sili k rasti, k pomnožitvi notranjega bogastva, k razmahu.

Današnji čas zahteva živo, močno in prepričljivo avtoriteto. Ne trpi papirnatega avtoritarizma ljudi, ki se naslanjajo zgolj na nominalne, juridične naslove. Pravni red je treba spoštovati, a pravni red, ki je sprt z dejanskim stanjem, nima v naši spreminjajoči se dobi kdo ve kaj veljave. V izraelski vojski, ki je organizirana po najbolj modernih kriterijih, hitro prestavijo poveljnika, ki si ni znal pridobiti moralne avtoritete pri edinicah in ga zato vojaštvo ne čuti kot svojega vodnika. Lahko je imenovati kogar koli za važno službo, težko pa je poiskati pravega človeka za pravo mesto, še težje

---

* Primerjaj dve nadvse zanimivi točki iz katekizma pariškega upornega študenta, ki ga je sestavila komisija „Nous sommes en marche". Točka 5. „Naj profesorji najdejo znova v poučevanju svoje zadoščenje, ki ga danes zamanj iščejo na (znanstvenih) kongresih in drugod." Točka 15. „Če bodo očetje vršili svoj očetovski poklic, bo naš upor postal zares evolucija."

pa je formirati in pripraviti take prave ljudi. V tej pripravi tiči dobršen del družbene rasti. In za to rast mora odgovorna avtoriteta predvsem skrbeti.

TEHNOLOŠKI NAPREDEK IN HUMANISTIČNO BARBARSTVO. — Izraz je Pija XII. Tehnološki napredek sam po sebi ne vključuje napredka v človeškem, humanističnem smislu. Nasprotno, kot danes stvari stojijo, prvi pogosto duši in zavira drugega. Zato je beseda „humanistično barbarstvo" popolnoma upravičena. Medtem ko ritem tehničnega razvoja mrzlično raste, ima formacija človeške osebnosti svoje globoke zahteve, ki jih tehnika kot taka ne more reševati in jih tudi v svojem silovitem napredku tudi težko spoštuje. Zdi se, kot da bi tehnika hotela osvojiti vse človekovo življenje in ga popolnoma spraviti pod svojo oblast. V kolikor se to dogaja, se človek odtujuje samemu sebi, se alienira, odsvaja, to je, ni več sam svoj, ni več on. Odtod globinsko nerazpoloženje sodobnega človeka odtod večkrat tiha, podzavestna zagrenjenost mladine, odtod njena agresivnost in vsestranski diskonformizem. Robert Kennedy je v svoji zadnji knjigi posvetil daljše poglavje ameriški mladini. Tam pravi, da so Amerikanci izrazito podjetniški narod. Nad 80% Amerikancev dela v podjetjih, živi od podjetij in živi za podjetja. Nad 80% univerzitetne mladine pa noče ničesar slišati o podjetjih, še manj pa živeti zanje. Zakaj? Ker tam ne najdejo odgovora na vprašanja, ki jih v srcu mučijo, ker tam ne najdejo življenja, ki bi ga radi živeli.

Tehnika je velik božji dar, a kljub svoji veličini in čudovitim dosežkom je le sredstvo. Človekova veličina je večja, njegov osebni razmah impozantnejši in njegova drama neprimerno bolj pretresljiva. Naloga sodobnega humanizma je predvsem ta, da v tem pogledu zanete nov ogenj in osvetli vprašanja, na katera je spektakularnost tehničnega napredka vrgla preveliko senco.

Tehnična civilizacija je brez moči, je kakor nebogljena pred pojavi, kot so študentovski upori. Dogaja se nekaj podobnega kot v Vietnamu, kjer mastodontski vojni aparat največje vojaške in tehnične velesile igra nerodno, neučinkovito vlogo v boju proti primitivnim faktorjem, kot je slepo sovraštvo proti tujcu ali pa politično spretno organiziran fanatizem. Pretežno tehnološko vodenje borbe s pomočjo npr. elektronskih možganov, kot je to delal bivši tajnik za obrambo McNamara, je v tej vojski verjetno naredilo več škode kot pa dobrega.

Življenjska solidarnost med očeti in sinovi je preveč človeško vprašanje, da bi se tehnična civilizacija mogla povzpeti do njene ravni in ga reševati.

To tehnično nemoč bo nekoč treba priznati, čeprav bodo bolele stare in mlade kosti. Kar je sredstvo, mora ostati sredstvo. Le tako bo lahko vršilo svojo sijajno vlogo brez vzporednega humanističnega barbarstva in nepotrebnih razdejanj.

DR. RADO LENČEK

lepota slovenske govorice

Rodil se je 3. oktobra 1921 v Mirni pri Novem mestu. Gimnazijo je končal v Novem mestu. Na ljubljanski univerzi je študiral slavistiko ter slovensko filologijo pri prof. Ramovšu in Nahtigalu. Med vojno je bil pri stražarjih v Trstu. Po vojni je učil na slovenski gimnaziji v Gorici na Slov. učiteljišču in Slov. trgovski akademiji v Trstu, do 1956 leta, ko je odšel v USA. V Chicagu se je vpisal na univerzo in končal s častmi Masters Degree iz splošne lingvistike. Na Harvardski univerzi je dosegel doktorat iz slovanske filologije pri znanem prof. R. Jakobsonu, ustanovitelju svetovno znane praške lingvistične šole. Tri leta je bil docent na Slovanskem oddelku univerze v Illinois. Od l. 1965 ima stolico za južnoslovanske jezike na Kolumbijski univerzi v New Yorku. Je član več znanstvenih ustanov in njegovo ime je v seznamu ameriških znanstvenikov. Kot tak je bil že večkrat poslan na mednarodne slavistične kongrese. Zdaj je v Leningradu kot izmenjavec med Sovjetsko akademijo znanosti in American Council of Learned Societies. Njegovo predavanje na praškem slavističnem kongresu je izšlo v posebnem tisku, kakor tudi več razprav. Svoje literarno delo je začel s kritikami v Domu in svetu. Je poročen z gospo Nino, hčerko pesnika dr. Jožeta Lovrenčiča in imata dve hčeri: Jelvico in Alenko, prva je diplomirana slikarica in druga slavistka, da „nadaljuje družinsko tradicijo."

Sledeče razmišljanje je posvečeno temi, o kateri so pri nas mnogo razpravljali kulturni in prosvetni delavci od vsega početka našega narodnega življenja. Ker je jezik najpoglavitnejši sestavni del nacionalnosti, kot jo še vedno pojmujemo po Herderju, je samo naravno, da je poveličevanje lepote, bogastva, edinstvenosti *materinega* jezika postalo v vsakem preporodu osrednji motiv izgrajevanja narodne zavesti. Sem sodijo vsem dobro znani, nam že klasični citati iz pridig škofa Antona Martina Slomška pred sto tridesetimi leti, ki so v slovenskem narodnovzgojnem procesu odigrali prvovrstno vlogo. Morda še danes niso izgubili svoje aktualnosti, ne doma ne tukaj med nami. Naj navedem dva, tri — za dober začetek — kot maksime, ki naj nakažejo, če ne že smer in cilj našega razmišljanja, vsaj vzdušje in občutje, iz katerega se je ta razprava porodila.

„Materin jezik," pravi ena takih Slomškovih resnic, „je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih. Skrbnó smo ga dolžni ohraniti, olepšati in svojim mlajšim zapustiti..."

In druga: „Kdor svoj materin jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmedenemu pijancu, ki zlato v prah potepta in ne ve, kakšno škodo si dela."

In zopet druga: „Slovenski starši, ki znajo slovensko, pa svojih otrok slovenskega jezika ne uče, so nehvaležni hišniki, ki zapravijo svojim otrokom drago domačo reč, slovenski jezik, ki so jim ga izročili njihovi dedje."

Morda bi se morali ustaviti kar tukaj, se zamisliti in si temeljito izprašati vest — vsi po vrsti in vsak sam pri sebi — o vprašanju, ki v zadnjem času vedno nujneje kliče po odgovoru, namreč: Ali so te, nam vsem dobro znane resnice, res še vedno naša gesla tako, kot so bila včeraj, ko smo živeli v domovini, ali pa nas danes morda ne vežejo več, ker naj bi bila resničnost in veljavnost Slomškovih besed vezana le na svet okoli Triglava? To vprašanje bi zahtevalo, da se odkrito spoprimemo z njim in si kot *skupnost* pošteno odgovorimo, kaj smo, kaj hočemo, kam se izgubljamo.

Vendar razmišljanje o dolžnostih, ki jih imamo do materinega jezika, ni neposredni namen mojega razpravljanja. Lingvist sem

in jeziki so mi predmet znanstvenega raziskovanja njihovega značaja, strukture in delovanja. S tem se namreč peča jezikoslovje in s tega stališča bi rad govoril o *lepoti slovenske govorice* kar se da neprizadeto in objektivno, kolikor se le da biti neprizadet in objektiven, kadar lingvist govori o taki stvari kot je Lepota, in kadar kdorkoli spregovori o Lepoti jezika, ki je njegov *materin jezik.*

Prav tako nimam namena predajati se poveličevanju lepote jezika kot bi ga narekovalo ozko sàmoslovénsko stališče. Tako lahko je namreč dvigniti na oltar to, kar poznam in znam, in zavreči vse drugo. Stari Grki in Rimljani so bili polni sàmoobčudovánja, da sta jim le grščina in latinščina veljala za Jezika (z veliko začetnico), vse ostale govorice pa komaj za — barbarsko jecljanje. V evropski sredi je potem pod pokroviteljstvom Cerkve latinščina za dolgo stoletij, — vse na prag humanizma — ostala edini občudovanja vredni, najlepši jezik, s katerim se niso mogle primerjati govorice srednjeveških barbarov in njihovih potomcev. Potem se je v petnajstem stoletju nenadoma dvignila francoščina in v osemnajstem stoletju za njo nemščina, in po velikem vzgledu, ki ga je nacionalnim preporodom dalo nemško razsvetljenstvo, drug za drugim tudi ostali evropski jeziki. Romantičen žar se je razlil nad vse, vsak zase je postal tistim, ki jim je bil materina govorica — najlepši.

Še predno so bili porojeni posamezni slovanski pismeni jeziki, kot jih poznamo danes, je takozvani „baročni slavizem"[2] razglasil slovanski jezik, *linguam Sclavonicam, unam et eandem,* kot jo je razglasil da je — en sam in isti jezik z neštetimi dialekti — za najlepši jezik med jeziki. Na vrhuncu tega kulta „najlepšega slovanskega jezika" so pričeli prvi slovanski filologi peti himne že posameznim jezikom. Klasičen je slavospev ruskemu jeziku iz srede sedemnajstega stoletja, ki ga je napisal pesnik-fizik Lomonosov; vse velike lastnosti evropskih jezikov se v njem takole prenašajo na ruščino:

> Karel V., cesar Svetega rimskega cesarstva, je rekel, da bi morali Bogu govoriti po španško, prijateljem po francosko, sovražnikom po nemško, ženskam po italijansko. A če bi Karel V. poznal ruščino, bi gotovo dodal, da v ruskem jeziku lahko spregovoriš vsakemu, kajti v njem bi odkril hkrati veličanstvo španščine, živahnost francoščine, moč nemščine, sladkost italijanščine, in še — skrajno točnost v prispodobah in vse bogastvo stare grščine in latinščine."

Po Herderju, v obdobju nemške romantike, se je potem kult jezika prenesel med čuvarje poedinih mladih slovanskih književnih tradicij, tudi slovenske. Z rastjo književnosti, s krepitvijo etnične zavesti je rastel ugled jezika, tega najlepšega in najdragocenejšega, kar ima narodna skupnost. Lepota materinega jezika prične zdaj dobivati racionalnejše atribute. Jezik, ki ga govorimo, je najlepši pač zato, ker se da v njem povedati vse, kar misliš; ker v njem lahko vse poveš jasno in točno, kot hočeš; ker ima najbogatejše besedišče z besedami neštetih odtenkov pomena, česar vsega seveda v drugih jezikih ni. Marsikdaj se taki atributi dotikajo že dokaj veljavnih lingvističnih argumentov; včasih segajo prav na področje pravega jezikoslovja. Jezik, ki ga govorimo — zatrjujejo eni — je najlepši, ker ima táko in táko morfološko strukturo, ker je na primer sintetičen in ne analitičen, to se pravi zato, ker se je lepše in točneje izražati s skloni kot pa s predlogi in predložnimi konstrukcijami. Ali: slovenščina je lepša, ker ima bogato razvit sistem glagolskih oblik in zlasti še kategorijo glagolskega vida, medtem ko drugi tega nimajo ali imajo vse to le v manjši meri. Ali: slovenščina je lepša in bogatejša, kajti ima dvojino, česar drugi jeziki zopet ne premorejo. In končno: niso vsi jeziki enako blagoglasni; ta ima lepe in polne glasove, zloge s polnozvenečimi samoglasniki in je kot ustvarjen za petje, drugi je reven v glasovih in manj peven.

Če slone na objektivnem primerjanju jezikov, ti poslednji argumenti pač utegnejo do neke mere opravičiti estetsko vrednotenje jezikov, čeprav se še vedno gibljejo prav na robu subjektivnega ocenjevanja, ki ga je silno težko podpreti z veljavnimi dokazi.

Vendar lingvisti silno redko govoré o *estetiki* jezikov. Jezik jim je namreč najprej in predvsem — sredstvo za sporazumevanje, in šele potem — sredstvo umetniškega izražanja. A v obojem primeru najprej in predvsem *sredstvo, mehanizem,* ki služi za izražanje nečesa, kar lahko niha od najpreprostejšega sporočila do najzapletenejših pesniških čustvenih izpovedi. Predmet jezikoslovja je prav ta *jezik-mehanizem,* to je sistem glasov, morfoloških oblik in sintaktičnih konstrukcij, ki lahko imajo

svojo lepoto, vendar ne tiste, ki jo ima navadno v mislih nejezikoslovec, ko napeljuje razgovor na odličnost kakega jezika. Nejezikoslovcu gre v prvi vrsti za to, kar je mogoče v njegovem osebnem jeziku izražati, za lestvico občutij, čustev in misli, ki mu jih je izkušnja povezala z osebnim življenjem, ali morda tudi že za vso čustvenost jezika, ki povezuje življenje celokupne narodne skupnosti, kakor jo je za slovenščino Župančič postavil takole:

> „V slovenščini je shranjena vsa skrb in gorečnost naših reformatorjev, ves up in strah Prešerna, vsa šegavost mladega Levstika in grčavost njegovih poznejših let, eleganca Stritarjeva, otožnost Gregoričeva, borbenost in tišina Cankarjeva, jecljanje Aleksandrova, melodioznost Kettejeva..." [2]

Kot so vzvišene te pesnikove besede, vendar o lepoti samega jezika ne povedo ničesar. Skrb in gorečnost, upanje in strah, šegavost in grčavost, eleganca, otožnost, borbenost, in tako dalje — je le vsebina jezika. Ali z znano primero: Če je jezik kot tak lepa vaza, je ta vsebina, brez dvoma dragocena, podobna prelepemu šopku v vazi. Kadar torej lingvist govori o lepoti jezika, govori o lepoti vaze, kot Župančič — v najboljšem primeru o lepoti cvetličnega šopka. Morda je prav, da ločimo ta dva vidika.

Lepota *jezika-mehanizma* — in poudarim še enkrat, da je to gledanje jezikoslovca na jezik — je lahko le v lepoti sestavnih delov tega mehanizma.

Vprašanja *konvenience* (prikladnosti), kot na primer, v katerem jeziku je res mogoče povedati vse, kar misliš, in vse jasno in določno, kot misliš, nimajo nobenega opravka s formalno lepoto govorice. Človeku je laže govoriti v materinem jeziku pač zato, ker je njegov jezik, ker ga dobro pozna, in ker ga dobro pozna, se lahko jasno in določno izrazi v njem.

Vprašanja *adekvatnosti* (primernosti) strukture jezikov so za ocenjevanje njih lepote prav tako veliko manj pomembna, kot si to navadno predstavljamo. Res je, da se v lepi slovenščini radi izražamo z glagolskimi oblikami; pravimo celo, da je moč slovenščine v glagolu; ali res je tudi, da se v drugih jezikih to isto, kar mi povemo z glagolom, dá povedati tudi s samostalniškimi konstrukcijami. Res je svetovnoslavna naša dvojina, a zato se ne manj točneje ne izražajo tudi drugi v svojih jezikih. Skratka: v strukturnih razlikah lingvist ne vidi ne prednosti ne lepote jezikov. Dokler jezik služi svojemu namenu, to je sporazumevanju, komunikaciji, vsakdanji ali prazniční, pesniški, to lahko uspešno opravlja z raznimi sredstvi na različne načine. Z drugo besedo: strukture so lahko različno lepe in vsaka zase ima lahko svojo lastno eleganco.

Edino področje, ki se lingvistu zdi, da je dostopno za estetsko vrednotenje jezikov, je njihovo zvočno *blagoslavje*. Zdi se, da so elementi melodioznosti jezika tisti, ki največ prispevajo k lepoti jezikov, da je lepota jezika v njegovi akustiki, to je v njegovem blagoglasju. Znano je na primer, da jeziki s čistimi samoglasniki in z odprtimi zlogi, to je z zlogi, ki se končujejo na samoglasnike, veljajo za lepe, pevne, melodiozne. Znano je tudi, da se italijanščina odlikuje prav v tej melodioznosti nad mnogimi drugimi jeziki.

Jeziki, v katerih se kopičijo težko izgovorljive soglasniške skupine ali v katerih je neprimerno več soglasnikov-konzonantov kot samoglasnikov-vokalov, redkokdaj lepo zvenijo. To je zato, ker so samoglasniki nosilci glasu, a soglasniki le šumi, ki spremljajo vokale. Kdo bi rekel, na primer, da je skupina sks v angleškem *(he) asks*, ali skupina *htš* v nemškem *Knechtschaft* lepa blagoslasna kombinacija? Med glasovi so pač najblagoglasnejši tisti, ki so najenostavnejši, med soglasniškimi kombinacijami pa one, ki so najbolj sproščene.

Čistost samoglasnikov je drug tak estetski kriterij. Osnovni vokali — teh je pet: *a e i o u* — so čisti in lepi, polnoglasni. Dvoglasniki (diftongi) — in videli bomo, da isto velja tudi za slovenske podobne dvoglasnike — kot so angleški *ei, ou, ju, aj*, na primer v besedah *lame, home, pure, buy* — so prav tako zvočno močni, vendar ne vedno povsem ubrani in nam utegnejo biti manj všeč. Ameriški kratkopritrgani *ù, ì, à, ò*, kot na primer v *cut, pin, hat, not*, na drugi strani, se zdijo čisto neubrani. V resnici je v njih prav malo zvočnosti in pri petju, na primer, kjer je poudarek na pevnosti glasu, so v napoto, kamor koli jih postaviš.

Blagoglasje kakega jezika, kot smo že rekli, odvisi tudi od urejenosti menjave soglasnikov in samoglasnikov v besedah. Največ melodije je v besedah, ki imajo strukturno zaporedje soglasnik-samoglasnik, soglasnik-samoglasnik, to se pravi, kjer se vsak soglasnik naslanja na svoj samoglasnik, na primer kot v slovenščini: *ma-la ve-ve-ri-ca*. Jeziki, v katerih se večina zlogov končuje na samoglasnik — mi pravimo

takim zlogom odprti zlogi — kot na primer v italijanščini in japonščini, so navadno našemu ušesu prijetnejši. Tisti, v katerih so zlogi zaprti, ker se končujejo na soglasnike ali celo soglasniške skupine, kot na primer v slovenščini: *pot, gozd,* zvenijo trdo in manj prijetno. Znano je, da je v slovenščini manj odprtih zlogov kot v italijanščini, torej v tem oziru manj blagoglasja.

Toda najvažnejši estetski kriterij blagoglasja je v pozornosti, ki so jo deležni samoglasniki v govornem toku, kadar niso poudarjeni. Pod poudarkom so seveda vsi vokali jasni; čim daljši je poudarek (kajti poudarek je lahko kratek ali dolg), tem jasnejši je vokal. Toda z nepoudarjenimi vokali jeziki ne ravnajo vsi enako. Vzemimo, na primer, zopet italijanščino, ali srbohrvaščino; v teh jezikih so vsi samoglasniki, poudarjeni ali nepoudarjeni, enako prominentni, z drugo besedo, vedno enako jasno izgovorjeni, da jih z lahkoto zapisuješ po diktatu, tudi če teh jezikov ne znaš. Kako vse drugače postane v angleščini, ruščini ali portugalščini, kjer nepoudarjeni vokali zgubljajo svojo jasnost in težijo proti nejasnim srednjim glasovom, kot je slovenski polglasnik. Amerikanec pravi *(če:č)* in piše *church,* pravi (propagéjšen) in piše *propagation;* Rus pravi (kerešó) in piše *korošó,* pravi (panimáju) in piše *ponimaju.* Seveda je v teh jezikih težava v tem, da njihova pisava v preteklosti ni sledila korak v korak razvoju izgovorjave, ki je bila nekoč veliko bolj preprosta, kot je danes.

Skušajmo zdaj odgovoriti na vprašanje, kako je z blagoglasjem v slovenščini v teh točkah, ki smo jih navedli!

Ali ima slovenščina čiste in jasne vokale? Da, ima jih: pet takozvanih kardinalnih samoglasnikov: *i e a o u,* in še dva ozka: *e* in *o,* vsega skupaj sedem. Kadar so ti samoglasniki pod dolgim poudarkom, so polnozvočni gotovo za las podobni italijanskim vokalom. Na primer v besedah: *líce, žêna, rána, vôda, lúna, lép, dóber.* Tukaj je slovenščina enaka italijanščini.

Kadar so slovenski samoglasniki kratko poudarjeni, na primer *mìš, mèč, ràk, tòk, kùp,* so seveda krajši in manj zvočni. In naj dodam, na ozkih *e* in *o* v sistemu kratkih samoglasnikov ni; kratki samoglasniki so samo široki, med tem ko ozka *e* in *o* zahtevata posebno dolžino; čim bolj pazimo na lepo izgovorjavo, tem lepše so slovenske ožine.

Slovenski sistem kratkih vokalov ima tudi takozvani polglasnik, na primer v *pès, kès, vès;* ta je seveda najmanj zvočen in je med samoglasniki za ubranost najbolj prikrajšan. Na drugi strani pa je polglasnik izredno važen: olajšuje nam izgovor takozvanega samoglasniškega *r,* na primer v *vrt, prt, smrt.*

Če povzamemo: v slovenščini so izredno blagoglasni vsi dolgo poudarjeni samoglasniki in v lepi, izobraženi govorici tudi vsi kratkopoudarjeni in nepoudarjeni vokali ohranijo svojo osnovno barvo — tako da blagoglasna lepota knjižne slovenščine v tem oziru prav malo zaostaja za lepoto italijanščine. Še slovenski samoglasniški *r,* katerega izgovarjava plaši tujca, postane nam samim v knjižnem govoru prav ponižen in krotak, celo blagoglasen po svoje.

Tudi dvoglasnike, diftonge, imamo v slovenščini, še posebno tam, kjer sta nekdaj govorjena, sedaj le pisana *l* in *v* nadomeščena z *w;* na primer *v siv, cev, prav, lov; bil, pel, gnal; čuj, maj, povejte, dajte, pijte, molči,* in podobno. Zanje velja kot v angleščini: zvočno so lahko močni, zlasti če so dolgi, naprimer v *pél, mâj,* a mnenja o njih blagoglasju so deljena. Če je njih izgovor vzdržan po pravorečju, to se pravi tako, kot uči knjižna govorica, in jih izgovarjamo čisto in jasno, kot so napisani, kljub vsemu ne zvenijo slabo. Nekaterim veljajo celo za „posebno lepoto slovenskega jezika",[4] kar zopet samo priča, kako subjektivna je lahko naša sodba o zvočnem blagoglasju kakega jezika.

Druge vrste dvoglasniki nastajajo v govoru ob srečanju dveh besed. Za te pravijo jezikoslovci, da so posebna lepota slovenščine. Na primer v Prešernovih verzih: „Obdajale so *u*trjene jih skale" (*so* in *u-*), ali v: „Ko ni noben tovariš se smrti *u*branil" (med *-i* in *u-*). Spajanju dveh samoglasnikov v takem položaju pravimo *siniceza,* toda siniceza ni več zgolj jezikovna prvina, ampak deklamacijska.[5]

Drugo so soglasniške skupine v slovenščini. Le skušajmo izgovoriti jasno in tekoče skupine *ts, čk, vstr, vzdr, vklj, prtlj, prhlj,* in podobno v izolaciji. Če postavimo te skupine med dva samoglasnika, je nekoliko laže. Seveda ne smemo pozabiti, da je nam slovenščina materin jezik in da se bo tujcu z njimi jezik zapletal. Na primer v besedah: *predsednik, vzgajal je, vzdržil sem ga, vkljub, prhljaj, prtljaga.* Pri tej poslednji besedi v stavkih: *„Le poglej, koliko prtljage imava. Tri kovčke in torba"* In zopet: *„Preveč prtljage."* — se je mojemu doslej edinemu ameriškemu študentu,

ki se je hotel naučiti našega jezika po drobni knjižici „Slovene for you",[6] že v prvi lekciji zataknilo in splahnelo vse navdušenje za slovenščino. V srbohrvaščni ni takih težav, v italijanščini prav tako ne; torej s tega stališča se kaže slovenščina nekoliko manj blagoglasna.

Zanimivo podobo blagoglasja jezikov slednjič dobimo, če primerjamo takozvane *vokalne kvociente* raznih jezikov. V daljšem tekstu seštejemo vse glasove, jih porazdelimo med vokale in konzonante in njihovo razmerje izrazimo s procenti. Najblagoglasnejši jezik, kot smo rekli, bi imel za vsak soglasnik po en samoglasnik, to je izraženo v odstotkih 50:50, 50% vokalov, 50% konzonatov. Italijanščina se zelo približuje takemu idealnemu blagoglasju; njen vokalni kvocient je 48% samoglasnikov na 52% soglasnikov. Francoščina ima vokalni kvocient 43.5% samoglasnikov, nemščina 38% samoglasnikov na 62% soglasnikov. Za srbohrvaščino so izračunali, da ima vokalni kvocient 46.47% samoglasnikov in to je zelo blizu italijanščine. Slovenščina — po še neobjavljenem in neuradnem računu ima vokalni kvocient komaj 41.86% in to je malo manj kot za francoščino, vendar daleč proč od italijanščine.[7]

Tako v uglajeni, knjižni slovenščini.

V našem pogovornem jeziku ali morda celo v nekaterih dialektih, ki poznajo izgubljanje samoglasnikov v kratkih in nepoudarjenih zlogih, je položaj drugačen in manj ugoden. Pojav je znan: pišemo *kruh*, pravimo pa *kreh*, pišemo *martinček*, zgovorimo pa *martínčk*, pišemo *misliti*, *mislim*, *pustiti*, *pustim*, zgovorimo pa *mislt*, *mislm*, *pstit*, *pstím*. V jezikoslovju je pojav znan pod nazivom: moderna vokalna redukcija, ki se je v naših dialektih začela tam za časa Trubarja v šestnajstem stoletju in je danes že do dobra razjedla blagoglasje naših centralnih dialektov, z gorenjščino še posebej seveda ljubljanski govor, ki velja v tem pogledu za dialekt, ki je šel najdlje v tem razvoju. V glavnem moderna vokalna redukcija obstoji v tem, da se kratki poudarjeni in nepoudarjeni samoglasniki v govoru še bolj krajšajo, se spreminjajo v druge samoglasnike, najpogosteje v polglasnik, ali pa čisto izginejo. Tako se seveda razmerje med številom samoglasnikov in soglasnikov v govoru še bolj oddaljuje in takozvani vokalni kvocient teh govorov pade celo pod kvocient nemščine, ki na splošno velja za malo blagoglasni jezik. Z drugo besedo: lepote slovenskega jezika, kot jo skušamo označiti z objektivnimi lingvističnimi merili, ne moremo iskati v večini naših narečij, niti ne v pogovornem jeziku, kot ga imamo danes, neustaljenega in samovoljnega, kot se komu zdi — ampak v govorici, kot jo učita šola in lepa knjiga, in uporabljata cerkev in gledališče, doma v Sloveniji pa tudi radio in televizija, kadar oddajata v slovenščini. Z drugo besedo: naša vsakdanja govorica je lahko daleč proč od tiste lepote, ki jo ima slovenščina v ustih onih, ki skrbijo za njeno blagoglasje. In če bi hoteli s prstom pokazati na glavnega krivca tega razkrajanja naše govorice, bi morali obtožiti sami sebe: hitrica, hlastanje, živahen tempo našega govora; mnogokdaj naš osebni živahni temperament nas pripravljajo do tega, da v pospešenem ritmu izpuščamo samoglasnike in kopičimo soglasnike, ki zmanjšujejo blagoglasje. Morda ste opazili, da kadar pojemo, glasov ne izpuščamo. Melodija jih zahteva, še posebno dolge samoglasnike, ki postajajo njeni nosilci; pevec se nad njimi naravnost opaja, da zazvenijo v vsem svojem zvočnem bogastvu. Podobno je v izlikanem govoru; govorniki in predavatelji to dobro vedo. A enako je v navadnem govoru: kakor hitro zadržimo tempo, skušamo biti razumljivi in jasni, se nam samoglasniki sami od sebe zopet vrnejo na svoja mesta, se podaljšajo in blagoglasje jezika je obnovljeno.

Ko torej lingvist išče odgovor na vprašanje: kje je lepota kakega jezika, lahko odkrije to lepoto le v njegovih glasovnih prvinah, v glasovih. Za slovenščino so te glasovne prvine v glasovih slovenskega zbornega govora, to je knjižnega izgovora. Kolikor skrbneje, to je razločneje se trudimo govoriti, toliko bliže je naš govor olikani govorici. In kolikor bliže smo gojeni, knjižni govorici, toliko blagoglasnejša, toliko lepša je naša slovenščina.[8]

Seveda pa to ni vse, kar bi želel in moral povedati kot Slovenec o lepoti materine govorice. Ne suho objektivno in neprizadeto, kot zahteva znanost od nas, ampak s srcem in dušo kot slovenski izobraženec, ki spremlja usodo jezika svojega malega naroda in še manjšega našega slovenskega otočka v milijonskem mestu. „Zakaj jezik — kot pravi Oton Župančič — ni samo vnanja fonetika. Če bi bil jezik gol mehanizem, bi najpopolneje govoril navit aparat, kakor na Kitajskem najbolje molijo mlini. Jezik je čustvo, misel, hrepenenje, ritem, ki se zaganja iz sedanjosti v bodočnost..."[9]

V čem je lepota slovenske govorice nam, modernim Robinzonom, vrženim v vrvenje tujine? In naj bom bolj točen in naj postavim to vprašanje na dveh ravninah. Prvič, nam, ki smo prišli s slovensko zavestjo in našo materino besedo na ustnicah na to stran oceana, in drugič: našim otrokom, ki se bolj ali manj uspešno upirajo povodnji jezikovne asimilacije.

Nam starejšim je materina slovenščina še vedno orodje naše miselne artikulacije in emocionalne vibracije. Odkar pomnimo, nam je bil to jezik najintimnejših doživetij. V tem se je izkristaliziral spomin na naše življenje od vsega početka. Še danes nam je govorica naših duš le slovenska in tako bo ostalo, dokler bomo živeli. Odtod dragocenost in lepota slovenske besede nam, starejšim...

Našim otrokom in vsem, ki so doraščali in doraščajo že sredi povodnji jezikovne asimilacije v tujini, se bo lepota slovenskega jezika razodela le v toliko, v kolikor jim jo bomo mi sami mogli in znali posredovati. V kolikor jim jo bomo mi napravili jezik njihovih najintimnejših doživetij, jezik spominov od vsega početka, govorico njihovega duhovnega življenja.

Toda: Besede o lepoti so abstraktne, dokler niso doživete, in jezik je treba živeti prej kot pa filozofirati o njem. Mislim, da je treba samo tako razumeti Slomškovo besedo:

> „Kar je oče dobrega prejel od svojih starih, mora zapustiti svojemu sinu; kar se je mati hvale vrednega naučila od svoje matere, bo zapustila tudi svoji hčeri. Materin jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih...
>
> O ljubi, lepi in pošteni slovenski materin jezik! S teboj sem prvič klical svojo ljubeznivo mater in dobrega očeta; v tebi me je mati učila moliti in spoznavati Boga; tebe hočem hvaležno spoštovati in te ohraniti ko najdražji spomin na svoje rajne starše; za tvojo čast in lepoto hočem po pameti skrbeti, kolikor premorem. Do svoje poslednje ure hočem najrajši v slovenskem jeziku hvaliti Boga... Kot hvaležen sin svoje ljube matere želim, naj bi bila slovenska moja poslednja beseda, prav kakor je bila slovenska moja prva".[10]

Če verjamemo v lepoto materine besede, to je pot za njeno ohranitev.

Opombe:

1: **Cf.** A. M. Slomšek, **Zbrani spisi**, I-IV Uredil M. Lendovšek, 1876—1891. Citiramo po: Bajec-Rupel-Šovre-Šolar, **Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol** (Ljubljana, 1931), 97—98.

2: **Cf.:** Rudo Brtán, **Barokovy slavizmus, Porovnávacia štúdia z dejín slovanskej slovesnosti** (Lipt. Sv. Mikuláš, 1939).

3: **Cf.: Dela Otona Župančiča,** IV (Ljubljana, 1939), 146—147.

4: **Cf.:** Mirko Mahnič, **Živa slovenščina** (Ljubljana, 1959), 67.

5: **Cf.: Dela Otona Župančiča,** IV (Ljub- (Ljubljana, 1959), 67.

6: **Cf.:** Franc Jakopin, **Slovene for you** (Ljubljana, 1962).

7: **Cf.:** Jakob Šolar:**Jezik in slovstvo,** V (Ljubljana, 1959), 124.

8: **Cf.:** Bajec-Kolarič-Rupel, **Slovenska slovnica** (Ljubljana, 1956), 16—29.

9: **Cf.: Dela Otona Župančiča,** IV (Ljubljana. 1938), 146.

10: **Cf.:** opomba 1.

paradna fasada in resnični položaj cerkve v sovjetski zvezi

Solženici, ki ga mnogi smatrajo za največjega sodobnega ruskega pisatelja, v dveh poglavjih svojega najnovejšega romana „V prvem krogu" (v SZ prepovedan) pripoveduje, kako sovjeti spretno varajo obiskovalce SZ. V poglavju „Budin smehljaj" vdimo vdovo go. Eleonoro Roosevelt ob obisku zloglasne moskovske ječe „Butirki", v kateri so jetniki, posebno politični, živeli v nečloveškem okolju in pogojih. Dan pred obiskom se je v celici št. 72 število jetnikov zmanjšalo za dve tretjini, sama celica se je čez noč spremenila v prekrasno, rekel bi počitniško sobo, na mizi so bile na razpolago cigarete, najnovejši dnevniki in revije itd. Ko se je ga. Roosevelt pogovarjala z jetniki, je v celico „mimogrede" vstopil celo „duhovnik" s križem na prsih, se oprostil in vprašal, če morebiti kdo jetnikov želi imeti „duhovni pogovor"... Visoka obiskovalka je odšla očarana nad vzornim sovjetskim jetniškim sistemom.

V zadnjem poglavju „Meso" pa avtor govori o črnih avtomobilih-furgonih, v katerih so v času leninsko-stalinskega terorja vozili pripornike. Po vojni, piše Solženicin, pa se je „v neki genialni glavi rodila misel" prebarvati avtomobile-furgone v veselo oranžno-modro barvo z napisi. „Kruh, Pain, Brot, Bread", ali pa: „Meso, Viande, Fleisch, Meat"; od tega časa se avtomobili policije terorja ne ločijo od avtomobilov, v katerih v SZ razvažajo življenjske potrebščine — kruh in meso.

„...Premetavajoč notri stisnjena telesa (pripornikov) se je veselo oranžno-modri avtomobil ustavil na križišču. Na istem križišču je semafor zadržal temnordeči lakirani avto dopisnika dnevnika „Liberation"... Dopisnik je prebral na avtomobilu-furgonu naps: „Meso. Viande. Fleisch. Meat." Vzel je beležnico in zapisal: „Na moskovskih ulicah zelo pogosto srečaš avto-furgone s preskrbo, zelo čiste, sanitarno neoporečne. Treba je priznati, da je preskrba prestolice odlična."

*

Do druge svetovne vojne so po vsej SZ sistematično in „legalno" uničevali versko življenje. V Moskvi, Leningradu, Kijevu in še v nekaterih večjih mestih so pustili nekaj odprtih cerkva z duhovščino in celo s škofom. Važnim, visokim tujim osebam, posebno če so bili verni judje, so kazali verske obrede, ti pa so doma kot očividci pričali „o liberalnem odnosu boljševikov do vere".

Po drugi svetovni vojni pa je partija iz vojaško-strateških, taktičnih in zunanjepolitičnih razlogov dala omejeno dovoljenje za obnovo verskega življenja in za izvolitev patriarha. Sovjeti niso skrivali, zakaj je bilo to potrebno. Revija „Vojna in delavski razred" (Moskva 1943, št. 12, str. 18) je pisala:

„Izvolitev patriarha in obnova Svetega Sinoda še posebno očividno demantira klevetniške izmišljotine fašistov in njihovih agentov o preganjanju vere in cerkve v SZ... Vse to bo brez dvoma pomagalo k širjenju simpatij do SZ med vernim prebivalstvom v inozemstvu."

Premnogi, posebno v anglikanskih in protestantskih krogih, so se ujeli na to vabo in napravili hiter zaključek o preroditvi sovjetskega komunizma... Vrste „Prijateljev SZ" so se množile, na Vzhod so se začeli vračati številni stari emigranti, ki niso okusili rdečega „raja", začela so se romanja v SZ. Obnovljena cerkvena fasada, ki so jo v SZ kazali kratkovidnim tujim turistom, se je dobro splačala: v SZ je tekla valuta — iz SZ pa

pričevanja očividcev o „cvetočem položaju Cerkve", o tem, da je SZ „stara sveta Rusija..."

Neki pravoslavni ruski škof, ki je prišel l. 1946 iz Amerike v Moskvo, v svoji ganjenosti ob resnično lepem pogledu na dvorce Kremlja, ni videl tega, kar je bilo (takrat je bil Kremelj še zaprt za obiskovalce-turiste, celo sovjetske, in številne cerkve v Kremlju so bile zapuščene in razpadajoče), temveč kar je želel videti:

„... In tudi sedaj je Moskva srce Rusije. Sveta Rusija — v miniaturi. Duša Moskve — stari Kremelj z Ivanom Velikim in z zlatimi kupolami cerkva Marijinega Vnebovzetja, Arhangelska, sv. Bazilija Blaženega, Marijinega Oznanjenja in drugih" (Revija Mosk. Patr. 1946, st. 10, str. 17).

V Moskvi, Leningradu in nekaterih drugih mestih so začeli sprejemati zamejsko pravoslavno duhovščino in predstavnike drugih veroizpovedi s staro, široko rusko gostoljubnostjo, združeno z dragocenimi darili. O tem pričajo številna zahvalna pisma patriarhiji in hvaležni gosti skoraj ne vedo, kakšne besede hvaležnosti bi uporabili. Samo par primerov iz stotin:

Vodja konstantinopolske cerkvene delegacije „ne more izraziti... dovolj hvaležnosti za tako iskren bratski sprejem, ki bo ostal nepozaben..." (Rev. Mosk. Patr. 1958, št. 7, str. 67).

Delegacija anglikanskih menihov je poslala „spoštujoče pozdrave in hvaležnost za čudovito gostoljubnost in dobroto... za patriarhove darove" (Rev. Mosk. Patr. 1958, št. 8, str. 6).

Arhimandrit Filaret je bil štiri leta predstojnik bolgarske cerkve v Moskvi. Iz njegovega poslovilnega in zahvalnega pisma se vidi, da si je zapomnil to, kar so hoteli pokazati: skrb moskovske patriarhije za popravilo njegove cerkve in pozlatitev ikonostasa te cerkve; dobre odnošaje z vladnim „svétom o religijah". Občuduje „bogastvo ruskih cerkva in samostanov". Želi, da bi narodi vsega sveta razumeli, da je SZ „varuh mednarodnega miru, iskrenega prijateljstva in medsebojne ljubezni..." (Rev. Mosk. Patr. 1968, št. 9, str. 12—14).

Delegacija grške pravoslavne cerkve piše:

„Naši kontakti z državnimi predstavniki, na katerih leži skrb za cerkvena vprašanja, so nam dali možnost prepričati se o njihovih prijateljskih čustvih do cerkve velike Rusije" (Rev. Mosk. Patr. 1958, št. 7 str. 73).

Maja 1968 so v Moskvi s posebno častjo sprejeli obisk jeruzalemskega patriarha Benedikta I. Pokazati so mu želeli čim več: na trajni „Razstavi uspehov narodnega gospodarstva SZ" so ga obkrožili „otroci, igrajoči se na trati". „Obiskovalci" razstave so ga pogosto prosili blagoslova; dobil je doktorat „honoris causa" moskovske duhovne Akademije, slovesna bogoslužja, banketi, dragocena darila... Vzhodni patriarh je bil vzhičen. Po vrnitvi je v poslanici pisal moskovskemu patriarhu:

„Ves čas našega štirinajstdnevnega prebivanja... smo srečavali veliko bratsko skrb in spoštovanje ne samo od Vas in ruske cerkve, temveč tudi resnično Abrahamovo gostoljubnost predstavnikov vlade. Občudovali smo prekrasne cerkve in smo odšli z najlepšimi vtisi, ki jih bomo ohranili vse življenje" (Rev. Mosk. Patr. 1968, št. 11, str. 4—10).

Razkazovanje „bogastev ruskih cerkva in samostanov", demonstracija „dobrih odnošajev do Cerkve predstavnikov sovjetske sovjetske oblasti, ganljivi prizori, kjer sovjetski „obiskovalci" na razstavi prosijo patriarha blagoslova, dragocena darila, „Abrahamova gostoljubnost" itd. — vse to je ena in ista mistifikacija, samo še v večjem obsegu, kateri sta podlegla ga. Roosevelt in francoski časopisni dopisnik: zloglasna ječa — humanitarni dom; policijski furgon za pripornike — neoporečno oskrbovanje mest z živežem. Cilj in uspeh mistifikacije je tudi isti in jeruzalemski patriarh ga je seveda nevede zapisal: „odšli smo... z najlepšimi vtisi".

Večina tujih cerkvenih predstavnikov dela navadno isto napako. Gredo v Moskvo in kot zgoraj omenjeni ruski zamejski škof mislijo, da Moskva zrcali v miniaturi življenje ruske cerkve. V resnici pa vidijo le lepo zunanjo fasado, za katero se skriva žalosten položaj ne samo pravoslavne, temveč tudi drugih ver v SZ.

Najprej, odkod naj bi bilo sedanje „bogastvo ruskih cerkva in samostanov", o katerih govori bolgarski arhimandrit?

1. Splošno znano je, da so boljševiki že v letih 1920—1925 vzeli cerkvi vse dragocenosti, ki so bile takrat ocenjene več kot 300.000 dolarjev (A. Valentinov, Črna knjiga — šturm nebes, Pariz 1925, str. 261—282). Vsi samostani so bili likvidirani do l. 1935, menihi ali ubiti, ali poslani v prisilna taborišča, v rudnike, ali razgnani; samostansko imetje je bilo

nacionalizirano in denar zaplenjen že l. 1921 („Revolucija in Cerkev", Moskva 1920, št. 9-10, str. 83; 1922, št. 1-3, str. 71). Nekateri ruski samostani so se ohranili samo v zahodni Ukrajini in Beloruslji, v Baltskih deželah, Moldaviji, v deželah, ki so prišle v meje SZ šele po drugi svetovni vojni. Po tej vojni je bilo v SZ 66 samostanov, danes jih ni niti 10. Na ozemlju, ki ga niso zasedle nemške sile, so boljševiki dovolili obnoviti samo en samostan: znamenito Troicko-Sergijevo Lavro, 60 km vzhodno od Moskve (1944). Zgodovinske dragocenosti tega najbolj slavnega svetišča pa se sedaj nahajajo, kar jih ni izginilo, ne v samostanskih cerkvah, marveč v antireligioznem muzeju, ki je pri samostanu (oz. del samostana je spremenjen v protiverski muzej).

2. Govoriti in pisati, da je življenje cerkve v SZ normalno ali zadovoljivo, je mogoče ali zaradi popolnega neznanja dejstev, ali pa zaradi drugih razlogov, ki nimajo ničesar opraviti z objektivnostjo. Celo v Moskvi, ki je imela julija 1968 že 6.590.000 prebivalcev, kamor prihajajo ljudje iz vseh sovjetskih republik in stotisoči tujih turistov, je za bogoslužje odprto komaj 30 pravoslavnih cerkva in ena katoliška. Za več kot 50 milijonov pravoslavnih v SZ (uradna številka) so samo tri semenišča, ki nikakor ne morejo formirati potrebnega števila duhovnikov niti za maloštevilne cerkve, ki so še odprte.

3. O odnosih predstavnikov države do Cerkve je treba soditi skrajno previdno. Razni tuji cerkveni dostojanstveniki in delegacije navadno sodijo po svojih osebnih vtisih in na podlagi kontaktov na oficielnih sprejemih in banketih. Toda poleg načrtnih in spretno organiziranih sprejemov je tudi sovjetski tisk in dejstva; študij teh nam kaže čisto v drugačni luči „odnose" in „skrb" sovjetskih oblasti za Cerkev.

Najprej je treba imeti pred očmi — in to je najbolj važno — da je načelni odnos sovjetskega komunizma do vere definiral sam Lenin, eden največjih bogoborcev vseh časov, ki je kot obseden sovražil vsako vero. Njegova je ideja o popolnem izkoreninjenju vere, on je tudi določil metodo borbe proti veri in tej metodi sledijo vsi njegovi privrženci. Povsod. Lenin je pisal:

„Mi se moramo boriti proti religiji. To je abeceda vsakega materializma in marksizma... borba proti religiji mora biti v zvezi s konkretno prakso razrednega gibanja, usmerjenega k odstranitvi socialnih korenin religije" (Lenin, Zbrana dela, Moskva 1947, T. 15, str. 374).

Svoboda vere z njeno osnovno pravico širjenja verskih naukov je v SZ nemogoča. Tam danes veljajo navodila, objavljena l. 1937 v partijski reviji „Pod zastavo marksizma":

„Sovjetska oblast, ki stoji na straži narodnih interesov, prepoveduje propagando in širjenje religioznih idej" (št. 8, str. 156).

Verniki so v SZ nepotrebni ljudje, element, ki je tuj in škodljiv partiji, balast v gradnji sovjetskega komunizma. „Krasna gvardija" je l. 1959 večkrat opominjala aktivne partijce:

„Celo pošteni ludje, marljivi delavci in kolhozniki ne morejo biti polnovredni graditelji komunizma, če je njihovo prepričanje zastruplieno z religijo" (31. 7. 1959).

Verniki v SZ, posebno mladina, se ne morejo odzvati božjemu klicu brez najrazličnejših neprijetnosti. Partijski tisk se je premalo potrudil, da bi v tem oziru vplival na javno mnenje:

„Verna mladina pomeni boj, ki ga nismo vojevali zmago, ki smo jo dali nasprotniku brez borbe."

„Vsako dekle, ki je šlo v samostan — pomeni slabost našega ideološkega dela" (Literaturnaja gazeta, 21. 7. 1959).

„Ali je sploh mogoče, da bi v našem stoletju znanosti in tehnike pošten človek še šel v semenišče?" (Sovjetska Rusija, 5. 9. 1959).

Sovjetska oblast kaže vse prej kot dobra čustva do svojih še vernih državljanov. Zadnja leto so uporabljaji in še uporabljajo različne načine moralnega pritiska in to na preproste ljudi, delavce (o študentih sploh ne govorimo; če kdo javno pokaže svojo vero, potem zanj ni več mesta v šoli), da bi se odrekli veri. Neprestano premlevajo in razmišljajo na sestankih in zborovanjih ateistov, kako bi bolj hitro in lažje dosegli ta cilj; o tem redno poroča brezbožna mesečna revija „Znanost in religija". Zadnji čas, v zvezi s stoletnim jubilejem rojstva Lenina (1870) je ateistična propaganda postala še bolj vsiljiva. Sovjetska zakonodaja o verstvih je z raznimi dodatki, razlago in tekstualnimi spremembami starih zakonov iz l. 1929 še bolj omejila versko svobodo („Komsomolska Pravda", 15. 8. 1961, „Vedomosti Vrhovnega Svéta RSFSR", 26. 7. 1962, št. 29 (199); „Sovjetska justica", 1962. št. 22).

Če odvzamemo krivične, v nebo vpijoče procese proti baptistom v l. 1966 do spomladi 1968 (sovjetski tisk o njih ni pisal, toda stenografični zapiski o njih so prišli na zahod v poletju 1968), moramo reči, da zadnja leta ni bilo javnih sodnih procesov proti pravoslavni ali katoliški Cerkvi. Vendar tiha likvidacija župnij gre neusmiljeno naprej. Oficialni podatki govorijo, da je pravoslavna Cerkev imela l. 1961 — 21.500 cerkva, l. 1966 — 7.500, avgusta 1967 okrog 7.000; leta 1968 se to število gotovo ni zvišalo, ker ni v Reviji Moskovske patriarhije nobenega sledu o tem, da bi bila odprta kaka cerkev.

Po učenju Lenina morata Cerkev in vera izginiti. Če v državah, kjer so komunisti na oblasti, vidimo, da se odnosi do Cerkve menjajo, vedimo, da to ni nič novega. Vse gre po leninski taktiki: en korak nazaj, potem pa dva koraka bolj gotovo naprej. Cilj pa je isti: Cerkev mora umreti; preden pa umre, jo je treba še cinično izrabiti za svetovno revolucijo.

Od druge svetovne vojne naprej so moskovske cerkvene delegacije skoraj zmeraj na potu v pravoslavnih in nepravoslavnih deželah. Bile so že na vseh kontinentih in skoraj v vseh državah. Leta 1961 je ruska pravoslavna cerkev stopila v „svetovno zvezo krščanskih cerkva", ki jo je l. 1948 ob priliki Amsterdamskega kongresa obsodila kot „proimperialistično in protikrščansko". Ruski cerkveni opazovalci so bili na Vatikanskem cerkvenem zboru, na kongresu „Svetovne Zveze krščanskih cerkva" julija 1968 v Upsali na Švedskem: ruska pravoslavna delegacija je štela skoraj trideset članov, med njimi kar dvanajst škofov. Morali bi se veseliti te zunanje dejavnosti ruske cerkve, ko bi bil to izraz njene svobode. Na žalost je to spet samo fasada, težka cena, da more cerkev doma sploh še živeti. Gotovo ruski cerkveni delegati nikjer ne širijo komunizma. Vendar njihova prisotnost preprečuje odločno obsodbo sovjetskega komunizma (tako je bilo npr. na Vatikanskem koncilu in na drugih mednarodnih verskih kongresih); izjavljajo in sploh delajo videz, da je cerkev v SZ svobodna, branijo politiko sovjetske partije, ki včasih ni niti v interesu ruskega naroda (npr. okupacija Češkoslovaške).

Ali jih je mogoče obsojati Nikakor ne. Oni so žrtve, z njimi je treba čutiti in jih ne prezirati. Svobodni svet je imel dovolj časa in dovolj informacij, da lahko ve, kaj je komunizem in kakšne so njegove posledice. Svobodni kristjani na Zahodu stopajo v medsebojni dialog in k njemu se na vseh področjih, posebno socialnih, in za dosego svojih ciljev, radi pridružujejo komunisti — krajevni, pa tudi sovjetski. Tukaj in še v drugih podobnih primerih je dolžnost svobodnih kristjanov, da pri vsaki priliki kažejo na krivice, ki se delajo našim bratom po veri v SZ in zahtevajo zanje človeško svobodo, kot je to povedano v dekretih Vatikanskega koncila.

Položaj ruske pravoslavne cerkve je po človeško gledano skoraj brezupen. Toda fatimska Mati božja ni delala svoje obljube zaman. Iz krvi in trpljenja stotisočih ruskih mučencev, ki so jih v petdesetih letih ubili zaradi Kristusovega imena, iz muk tolikih milijonov, ki so umrli ali bili pobiti v strašnih sovjetskih taboriščih, ker so hoteli ali samo želeli imeti nekaj človeške svobode, bo vzklila nova pomlad za Cerkev, ki jo je z balkona bazilike sv. Petra preroško napovedal véliki papež Pij XII na praznik sv. Jožefa 1958 pred baziliko sv. Petra zbrani množici italijanske mladine: „Dolga, hladna zima je minila; preden pride pomlad bodo še prišli viharji... Bili smo priče temu, kako so se zrušili prestoli onih, ki so se borili proti Bogu; še drugi se bodo zrušili, še drugi, častiželjni, bodo razočarani... Ali vas smemo povabiti na pomlad Cerkve, za katero pride poletje s tako bogato žetvijo, kakršne morda Cerkev še ni imela..." (Gl. Osservatore Romano, 20. marca 1958).

Ruska pravoslavna Cerkev je že enkrat bila tik pred uničenjem. L. 1941 je od nekdaj mogočne cerkve ostalo na svobodi in v neverjetno težkih razmerah komaj deset škofov, okrog 5.000 duhovnikov z nekaj več kot 2.000 cerkvami. Prišla je vojna in največji tiran, ki ga je kdaj poznala zgodovina, je rad sprejel pomoč cerkve in ji potem dal nekaj svobode. Njegov naslednik je začel z novim preganjanjem in izjavil, da bo vera v SZ izginila do l. 1980. Sam je bil medtem že odstranjen s politične pozornice, vera pa še zmeraj živi v milijonih ruskih duš, čeprav partija nadaljuje protiverski program Lenina.

Kljub vsemu upajmo, da bo kmalu prišel čas... Molimo. Francoski pregovor pravi, da Bog s krivuljami piše ravno črto. Bog ima zmeraj zadnjo besedo.

(Podatki so vzeti iz dokumentacije münchenskega „Študijskega Instituta Sovjetske zveze".)

na višini časa, našega časa

Vinko Brumen je po svojih študijah profesor pedagogike in filozofije. Biva v Argentini. Dela v neki knjižni založbi. Je načelnik filozofskega odseka Slovenske kulturne akcije. Često predava v naših organizacijah; na filozofski fakulteti ukrajinske univerze pa občo pedagogiko za vse slušatelje in zgodovino slovenske filozofije za slovenske. Mnogo se ukvarja z etičnimi in sploh kulturnimi vprašanji našega časa in položaja. Piše že izza svojih študentovskih let. V knjižni obliki je še doma objavil doktorsko tezo **Blaže in Nežica, kulturno-pedagoški pomen Slomškovega dela** (Maribor 1936) in **A. M. Slomšek, Blaže in Nežica** (Ljubljana 1943). Nemci so mu 1941 uničili v Celju že tiskano knjigo **J. Ev. Krek, Izbrani spisi V. zvezek**, v Ljubljani pa je 1945 v tiskarni ostala rokopisna **Obča pedagogika.** Po vojni so mu v Trstu izdali zapiske za goriške učiteljiščnike pod naslovom **Psihologija in pedagoške vede za učiteljišča** (1949). V Argentini je objavil **Iskanja** (1967) in **Srce v sredini** (1968). Vrsto spisov je priobčil v revijah in listih, doma še zlasti v **Pedagoškem zborniku, Slovenskem učitelju, Času** in **Slovencu,** v Argentini pa v **Vrednotah, Meddobju, Glasu SKA in Zborniku Svobodne Slovenije.**

1. Ljudje živimo v času in moramo živeti v svojem času. Kaj je čas, bi težko povedali. Največ, kar moremo reči, je že davno napisal sv. Avguštin: „Kaj je čas? Kadar me nihče ne vpraša, mislim, da vem. A kadar me kdo vpraša, ne vem." *(Confessiones,* XI). Zato se ne bomo vpraševali, kaj je čas sam na sebi. Čas, ki ga imamo v mislih, je zgodovina, dogajanje, vrsta naporov, da si ljudje uredimo življenje, da ga izboljšamo. Kajti Stvarnik človeka ni le postavil na zemljo; zaupal mu je obenem nalogo, da stvarstvo nadaljuje in izpopolnjuje. Vsa stvarnost se nahaja v času, se v njem spreminja in usovršuje. Človek pa je edino bitje v tem stvarstvu, ki čas tudi oblikuje, mu daje vsebino, ga celo premaguje, ko čez čas teži v večnost, z vsem tem pa ustvarja zgodovino.

Čas teče, se spreminja, ni vedno enak, zato delo na njem ni ves čas enako; človekova naloga na zemlji, pač v bistvu ista, ni vedno enaka. Kaj mora tukaj in zdaj, v svojem resničnem položaju storiti, more spoznati le iz znamenj časa. Ta mora dojemati in razbirati, iz njih brati svoje konkretne naloge, iz njih iskati odgovora na vprašanja, ki mu jih njegov čas stavi.

Tudi nam, če hočemo prav opraviti svojo nalogo, ali izpolniti svoje poslanstvo, kakor se raje izražamo, ne ostane drugega, kakor da skušamo čim bolje doumeti svoj položaj v tem našem času, da se povzpnemo, kakor pravimo, na višino tega časa ter iz perspektive tega časa iščemo pravilnih odzivov na izzive položaja, v katerem nam je živeti.

Iskati moramo pravilne odzive, ker naprej izgotovljenih odgovorov na vprašanja, ki so nova in kolikor so taka, ni. Pač ostajajo iz pranačelja odsevajoča večna in občeveljavna načela, a da jih moremo prav naobrniti na probleme našega časa, moramo tega čim globlje spoznati. Moramo, ker drugače ne moremo biti in zato ne bomo položaju kos. A ker moramo, *moramo* tudi vse storiti, da bomo tudi *hoteli, mogli* in *smeli,* da si bomo to tudi *upali* storiti in tvegati in da bomo to tudi *zares* storili.

2. *Moramo* iskati pravilne odgovore na izzive svojega, našega časa. Kajti življenje je naloga, odgovorna naloga. Tako življenje posameznika kakor življenje občestva. Za oboje smo odgovorni, ne le vsak zase. Vsakdo in vsi moramo živeti prav; zakon življenja nam je dan, ne ustvarjamo ga sami. Le spoznavamo ga, da mu moremo ustreči. Kakor vsako spoznavanje, pa tudi to ni ne nenadno ne popolno; če pridemo do pravilnega spoznanja, je to plod dolgo-

trajnega napora in iskanja, ki ni vedno kronano samo z uspehi, preradi hodijo pred njimi porazi. Zato pa ne smemo odnehati v naporu, tudi se ne smemo zanašati, da bo kdo drugi rešil vprašanja, ki so naša vprašanja: vsakdo in vsi jih moramo sami reševati.

Naš čas, to je izsek zgodovine, v katerem je danes nam naloženo živeti, je čas še posebno hitrih in globokih sprememb. Govori se o pospešitvi zgodovine, navaja se, da se sedaj v enem desetletju več dogodi, kot se je prej v stoletju. Naš čas je tako gibek, se tako naglo spreminja, da so izzivi, ki nam jih življenje stavi, od hipa do hipa drugačni ter terjajo od nas vedno novih in seveda čim pravilnejših odzivov.

„Naravno je, da se je v taki prehodni dobi, ko vse kipi in valovi, težko razpoznati Zato je v takih dobah mnogo dvoumja in nesporazuma. Marsikaj, kar je morda začetek nečesa boljšega, se zdi zmotno, ker je novo, nenavadno ter staremu rodu tuje. Marsikaj se pa zopet zdi lepo in obetavno, a bi bilo, če bi se uresničilo, človeštvu le v nesrečo" (A. Ušeničnik, *Izbr. sp.* II, str. 100).

Morda nikoli ni bilo lahko živeti, namreč prav živeti, a danes se zdi, da je to še posebno tvegano. Zato moramo biti izredno čuječi, res se držati ves čas na višini časa, na višini tega našega časa, bistro opazovati in precenjevati znamenja tega časa, luščiti iz njega konkretne probleme ter jim iskati najzadovoljivejših, najpravilnejših rešitev.

Ne bomo vselej pravega zadeli. Spoznanja nam ne bodo vedno zrela padala v naročje, a moramo jih iskati, premerjati in čistiti, z dušo biti ves čas uprti v tisti večni prav, ki je zadnji pravec vsega pravega in katerega projekcijo v naš čas iščemo.

8. Iskati moramo prave odgovore na vprašanja našega časa; moramo, ker jih naprej izgotovljenih ni. Da jih bomo mogli najti, morajo biti izpolnjeni neki pogoji. Prvi med njimi je, da moramo zares *hoteti* to, kar iščemo, hoteti kot pravo in hoteti kot novo.

Spoznanje in hotenje sta v neki zanimivi vzajemni odvisnosti. Že stari misleci so vedeli, da ne moremo ničesar hoteti, česar nismo prej spoznali. A enako prav kot oni ima tudi M. de Unamuno, ki je po svoji navadi rek obrnil, da ne moremo ničesar spoznati, česar nismo poprej hoteli, namreč iskali (*Coment. a la const. Gaudium et spes*, BAC 276, Madrid 1968, str. 167). Že davno prej pa mu je dal prav Pascal, ki je glede Boga napisal, da ga ne bi iskal, če bi ga že ne bil našel. Da moremo nekaj najti, moramo to iskati, na slučaje se tudi tukaj ne smemo zanašati. Iskati pa se ne pravi le dati si delo, podvzeti napor, marveč tudi želeti spoznanje, doživeti ali vsaj pričakovati njegovo vrednost, to je, hoteti ga.

Da bomo tedaj mogli najti prave odgovore na vprašanja našega časa, moramo hoteti pravo; ne to, kar bi nam morda prijalo in godilo, marveč res to, kar bo ustrezalo večnemu zakonu, prvim načelom, idealnemu merilu pravega, in pa potrebam sedanjega položaja, ki je naše konkretno torišče udejstvitve pravega.

Ker se to konkretno torišče našega ravnanja neprestano spreminja, ker je vsak hip novo, bodo tudi naši posegi vanj morali biti vsak čas novi. Da jih bomo našli, jih moramo že naprej hoteti, hoteti tudi kot nove. To ni lahko, ker je novo nekako negotovo, v njem je nekaj tveganega, kar nas plaši, kar se nam prikazuje kot napačno, kar zato odklanjamo, si pred njim zastiramo oči s predsodki in prekoncepti — zato pa težko najdemo pravi prav.

Ko prehitro odklanjamo novo, pa tvegamo, da se bo vseeno uveljavilo, a mimo nas, lahko celo proti nam. Danes se priznava, da smo kristjani, da je celo Cerkev kot taka marsikdaj videla v novih idejah le nekak upor proti veri in jih je zato obsojala, ne da bi opazila, kar je bilo v njih dobrega, kar ne le ni bilo v nasprotju z verskimi resnicami, marveč je često celo imelo svoj daljni izvor v evangeliju, česar pa se niti njihovi razširjevalci niso vedno zavedali. Ko pa smo kot kristjani zavračali ideje, ki so ustrezale potrebam časa, smo jih naravnost potiskali v roke nasprotnikom vere, ali tistim, ki so to zaradi našega zadržanja postali. Ti pa so jih obrnili proti veri in proti Cerkvi ter z njimi mnogo ljudi Cerkvi odtegnili. Če bi znali pravi čas razločiti zdravo jedro od manj žlahtnih primesi, se to ne bi zgodilo, vsaj ne v taki meri (Prim. *Coment. Gaudium et spes*, str. 165).

Ivan Dolenec se spominja, da je dr. A. Korošec leta 1921, ali tam okrog, govoril akademikom na tečaju pri Sv. Joštu in je

med ostalim dejal tudi približno tole: „Liberté, égalité, fraternité so naša krščanska deca; premalo smo se brigali zanje, pa so se jih polastili nasprotniki." Zanimivo je, da podobno sodi Fr. W. Foerster, ki je napisal, da ideali liberté, égalité, fraternité izvirajo iz vekovne vzgoje krščanske duše, a so se v novejši dobi odločili od celote krščanskega izročila ter šli svojo pot (Prim. *Autorität und Freiheit*, 1923, str. 155.). Kristjani smo jih izgubili, ker jih sami nismo znali uveljaviti; polastili so se jih nasprotniki in jih celo obrnili proti nam. Stari kot so bili, so se prikazovali kot novi in kot takih smo se jih ustrašili. Tudi v njihovi novi podobi bi bili morali spoznati, priznati in ostvariti vekovnega duha krščanskega izročila. Brez tega so prešli v novo nekrščansko izročilo.

Iz nerazumevanja novega in iz strahu pred novim se je tako rodilo mnogo zla, s katerim se moramo sedaj boriti. Cerkev danes svojo zamudo pogumno priznava ter hoče z odkritim razgovorom spet najti izgubljeni stik s časom ter dogajanjem. V tem bi jo morali vsi posnemati in tako kot ona v novem času iskati novih odgovorov na nova vprašanja.

Nekdo je zapisal, da danes na znanstvenem in tehnološkem polju stopamo v kozmično dobo, a da smo v moralnem oziru ostali v kameni dobi ter še daleč nismo svojemu času dorasli. Še vedno nezaupno in s strahom gledamo na ves napredek; ne vemo, kaj z njim. Prav je zopet nekdo dejal, da ni nevarna atomska bomba, nevaren je človek, ki jo ima. Nevaren pa je, ker ni moralno dorasel silam, s katerimi danes razpolaga. Tehnični napredek je sam na sebi dober, le človeka moramo usposobiti, da ga bo prav porabil, da se ne bo z njim fizično in duhovno pogubil.

Odkod ta naš moralni zaostanek? Gotovo bo več vzrokov zanj, a vendar bi eden od njih utegnil biti v prej omenjeni nepravilni drži Cerkve. Ker je tako strogo nadzirala ideje, zlasti še na humanističnih področjih, je duhove, ki so čutili potrebo po novem, odvračala od njih. Zato pa je človeštvo mnogo več sil posvečalo bolj nevtralnemu, na videz manj nevarnemu znanstvenemu in tehničnemu napredku. In tako je tu vznikla nevarnost, zaradi razkoraka med tehničnim in moralnim napredkom. Sedaj pa je treba, da se čim več sil in čim več najboljših duhov posveti napredku duhovne kulture, da zopet upostavimo ravnovesje s tvarno.

Že naša umetnost v tem pogledu razodeva zaostanek. Nekoč je umetnost prešinjala vse življenje. Ko je človek izdeloval orodje in podobne življenjske potrebščine, jih je skušal napraviti ne le koristne, temveč tudi lepe; poleg porabnosti jim je hotel dati še življenje. Isto bi morala umetnost poskušati danes. Ni več čas, da bi umetniki slikali in opevali samo gozdičke, potočke in ptičke, luno in zvezde pa le, kakor se kažejo zaljubljencem. Danes naj bi umetnost znala najti umetniški izraz težnjam in dosežkom sodobnega prometejskega človeka, ki ga čas žene v vesolje, ga priganja v razbijanje atomov, ga sili v stikanje za koreninami življenja. Vse to naj bi umetnost znala dvigniti iz zgolj tehnične v duhovno sfero!

Še bolj je to naloga morale. Četudi je prvi in največji zakon pravega in dobrega za vse čase in vedno isti, konkretna vodila pravilnega življenja ne morejo biti v kozmični dobi povsem ista, kot so bila v kameni. Današnjemu človeku je treba načel, ki mu bodo v njegovem sedanjem položaju in ob vsem, s čimer danes razpolaga, kazala kako naj živi in ravna prav. Krivični smo, kadar tožimo, da je danes na svetu to ali ono, kar se ne pokori naši morali; če ni soglasja, ni nujno krivda pri tistih, ki so napredovali, lahko je pri nas, ki smo zaostali. Pri nas, to je pri humanističnih kulturnih delavcih, ki smo zanemarili svojo nalogo, da bi človeka tudi duhovno in moralno opremili za življenje v dobi tega silnega napredka. Ko po zaslugi tehnologov človek obvlada prej neslutene naravne sile, mu humanisti pomórimo, da bo obvladal tudi svoje obvladovanje narave!

Če je naš osebni krščanski etos zares živ, bomo iz njega mogli nravno osvetliti naš čas in pridelati vodila za pravilno ravnanje v tem konkretnem položaju.

4. Iskati moramo, ker novi čas prinaša nove probleme, ki terjajo novih rešitev. Novo vino ne spada v stare mehove. Da pa *moremo* najti nove rešitve, potrebujemo plodne iznajdljivosti. Ta zavisi do neke mere od osebne duševne strukture človeka, mnogo pa tudi od njegove razpoložljivosti za novo.

Ameriški psiholog J. P. Guilford razlikuje med konvergenčnim in divergenčnim mišljenjem. Prvo je enosmerno in išče k enemu samemu izsledku, drugo pa je mnogolično in mnogosmerno ter tipa za mnogimi in raznovrstnimi možnostmi rešitve

danih problemov. To drugo je ustvarjalno. Kajti čim več je zamisli možnega odgovora na neko vprašanje, tem verjetneje je, da bo med njimi tudi najpravilnejši. Če ne, pa je vsaj mogoče s primerjavami in dopolnitvami katerega od ponujajočih se odgovorov dodelati in izpopolniti.

A iznajdljivost domiselnosti morejo kratiti vseh vrst ovire, zlasti vsako manjkanje svobode, pa naj jo ovirajo zunanji ali notranji dejavniki. K zunanjim spadajo zlasti vse vrste cenzure in inkvizicije, k notranjim pa zlasti prekritičen duh, strah pred nesmisli in osmešenji. Kajti v prvem trenutku se lahko zdi nesmiselna celo ideja, ki se bo pozneje izkazala kot pravilna in izredno plodna.

Zato more biti iznajdljiv, kdor se zna prepustiti igri domiselnosti ter vsaj metodično zna vzeti v pretres vse ideje, tudi tiste, ki se mu zde nedvomno brez smisla, celo blodne. Človeški duh ne more takoj dojeti vse in čiste resnice, do nje se more najčešče prebiti le skozi zmote in v boju z njimi. Zato ne sme teh prehitro dušiti, ker utegne s tem ojaloviti domiselnost v njenem pripravljanju drugih zamisli. Tudi tukaj velja evangeljsko navodilo, da se ne sme prevneto in prehitro rvati ljuljka, ker se pri tem lahko poškoduje pšenica.

Iz teh razlogov se ustvarjalec tako goreče in vztrajno bori za svobodo ustvarjanja, saj niti on, še manj kdo drugi more takoj presoditi, kaj je v kaki novi ideji žlahtnega in kaj je pleva ali celo strup. Kdo drugi še manj, ker od zunaj celo težko prav doume vsebino kake domislice, ko jo je ustvarjalec sam komaj jecljaje izrazil, ker je še niti on ni povsem razločno dojel niti ji ni našel prikladnega izraza.

Ustvarjalec mora v prvih trenutkih ustvarjalnega dela, v prvih izrazih ustvarjalnega navdiha, često dati v oklepaj svojo kritičnost, da v kali ne zaduši idej, ki bi mogle morda postati matere neštetih novih spoznanj. Ko mora obiti svoj lasten kritičen čut, pa potrebuje sodelovanja v kritiku, ki njegovo delo presoja od zunaj in trezno, ki skuša razločiti pravo od nepravega in ki ustvarjalca bodri, da naj dodeluje pravo, da bo moglo prerasti pomanjkljivost. S to pomočjo takega kritika bo mogla v ustvarjalčevem delu klena pšenica prerasti ljuljko; kadar pa kritik prehitro, prevneto in prenerodno trebi slednjo, poškoduje in ojalovi tudi prvo. Dobre in plodne zamisli so preredek in predragocen dar, da bi se smeli nemarno igrati z njimi.

5. Nihče drug nam ne more nuditi rešitev za naše probleme, ker jih nihče drug ne čuti tako kot mi. Sami jih moramo najti, zato jih moramo iskati in seveda jih tudi *smemo* iskati.

Smeti se pravi uživati potrebno polno svobodo. Te iskalec ne potrebuje le zaradi tega, ker mora imeti pravico, da spočenja in premerja smiselne in nesmiselne zamisli, resnične in zmotne spoznatke, da more nato iz vsega zamotka razločiti, kar je smiselno in pravilno. Svobodo potrebuje tudi zato, ker je spoznanj resnice, in to celo na docela teoretskem področju, možnih več in so lahko vsa resnična, kolikor zadevajo in razodevajo stvarni stan, verjetno pa nobeno ni zajelo vse resnice. Mnogo bolj velja to za praktična spoznanja, za najdbo poti in načinov, kako bi se najbolje ustreglo kaki praktični potrebi.

Če je mogočih več poti in rešitev, nas morajo vse zanimati, ker verjetno niso vse enako dobre ali vsaj ne enako dostopne, ostvarljive, pa tudi zato, ker moremo izbrano izčistiti in izpopolniti v primerjavi in oploditvi z ostalimi.

Ker je mogočih več rešitev in ker je lahko tista, za katero smo se odločili končno neizvedljiva, ker utegne nastopiti kaka nepričakovana ovira ali ker s kakim dejavnikom nismo računali, zato bister praktični kulturni delavec, ki mu je res za stvar in ne za lastno uveljavljanje, pozdravlja vznike drugih zamisli rešitve. Saj ve, da je dobro imeti več železa v ognju; če iz enega ne uspemo skovati, kar smo se namenili, se bo morda dalo iz drugega. In če ne mi, bo kdo drugi. Važno je, da stvar zmaga, ni nujno, da zmagamo ravno mi.

Da moremo z dobro vestjo dopuščati in priznavati druge možnosti rešitve, pa moramo vedno znati razlikovati med bistvom stvari in njenimi pritikami. Smoter je treba imeti vedno razločno pred očmi, v izbiri poti do njega naj vlada svoboda, vsaj do tistega odločilnega trenutka, ko je treba skupno in z vso silo udariti. Tedaj ne bo težko zediniti volje, če so njihovi „lastniki" videli, da je bila dotlej spoštovana njihova svoboda in da se je pri končni odločitvi tehtalo tudi njihovo mnenje.

Volje pa more plodno družiti le pozitiven smoter ali program. Negativen samo na videz laže zbere volje, dokler ni treba dejanj, ker vsakomur dopušča, da si rešitve zamišlja po svoje. Zato pa je razočaranje te večje, ko se izkaže, da si je tisti, ki si je pridržal glavno odločitev, pozitivno

rešitev čisto drugače zamislil kot pa njegovi sodelavci. Zgolj negativen program tudi ne budi dovolj moralne sile za uspešen boj. Zlasti ne, če se izraža le v kakih razbijaških geslih. S trobentanjem je bilo mogoče samo enkrat, in po čudežu, podreti zidove nasprotnikove utrdbe. Ne v vpitju, v delu je rešitev. Ne le bolj nevaren, tudi uspešnejši je inteligenten golob kot zabit jastreb. Modrost končno doseže več kot sila. Modrec prinaša ostvarljive predloge, ne demagoške udrihnice. Za uspešno skupno delo je potreben od vsega početka jasen pozitiven program. Pripraviti ga je mogoče z upoštevanjem vseh zamisli v zares odprtem in odkritem razgovoru.

Negativen program pa ni le tisti, ki označuje, česar nočemo in kar odklanjamo, ne pove pa, kaj hočemo. Negativen program, v drugem smislu, je tudi neizvedljiv program. Táko bi bilo teženje k vrnitvi v preteklost ali hotenje povsem čiste, nekompromisne rešitve. Razločevati je treba možno od nedosegljivega. Ko vidimo, da je nekaj nemogoče, se je treba posvetiti ostvarjanju drugih možnosti in ne jokati po izgubljenih ali nedostopnih. Vzgled nam more biti kralj David. Pripoved o tem se splača navesti v celoti. David se je bil zelo navezal na otroka, ki je bil sad njegovega greha. Bog ga je zanj hotel kaznovati in otrok je zbolel. „David je zaradi dečka prosil Boga; David se je strogo postil in kadar je prišel domov, je ležal čez noč na tleh. Starešine njegove hiše so pristopili k njemu in ga silili, da bi vstal od tal, pa ni hotel, tudi ni nič jedel z njimi. Sedmi dan je otrok umrl. Davidovi služabniki pa so se bali mu povedati, da je otrok umrl. Dejali so namreč: 'Glej, ko je otrok še živel, smo mu govorili, pa ni poslušal našega glasu. Kako naj mu rečemo, da je otrok umrl! Storil bo še kaj hudega.' David pa je opazil, da so njegovi služabniki med seboj šepetali. Tako je David spoznal, da je bil otrok umrl. In David je rekel svojim služabnikom: 'Je li otrok mrtev?' Odgovorili so: 'Mrtev.' Nato je David vstal od tal, se umil in pomazilil, se preoblekel ter šel v hišo Gospodovo molit. Ko je prišel nazaj v svojo hišo, si je dal prinesti jedi in je jedel. Njegovi služabniki so mu rekli: 'Kaj je to, kar delaš? Zaradi otroka si se postil in jokal, dokler je še živel. Ko pa je otrok umrl, si vstal in uživaš jed.' Odgovoril je: 'Dokler je otrok še živel, sem se postil in jokal, ker sem dejal: 'Kdo ve, ali se me usmili Gospod, da ostane otrok pri življenju?' Zdaj pa je mrtev. Kaj bi se še postil? Mar ga bom mogel še nazaj spraviti. Jaz pač pojdem k njemu, on pa se ne vrne k meni.' —David je tolažil svojo ženo Betsabejo. Šel je k njej ter je bil pri njej. Rodila je sina in dal mu je ime Salomon in Gospod ga je ljubil." (2 Kralj 12, 16-24,

Zgodba naravnost izziva življenjsko filozofsko eksegezo. Nuditi nam more več ko en nauk, Ne bomo se spuščali v vse to. Zadostuj ugotovitev, da pripoved zavrača žalovanje po mrtvi preteklosti ter uči, da rešujmo iz nje tisto, kar je še živo in more roditi nova življenja! Mrtvega otroka, ki „jaz pač pojdem k njemu, on pa se ne vrne k meni," je treba pokopati, držati pa se žive žene, katera more spočeti in roditi nove otroke. Ni vse preteklo mrtvo in v marsičem moremo dobiti navdihov in moči za novo življenje, a kar je mrtvo, ne sme hromiti naše ustvarjalnosti, našega dela za sedanjost in prihodnost.

Tudi novi zakon nas uči isto, ko nam naroča, naj pustimo mrtvim, da pokopljejo svoje mrtve. (Mt 8, 22.)

Davidova zgodba pa priča še, da David ni bil le pobožen mož, čeprav grešnik, ki se je zatekal po pomoč k Bogu, ampak je bil hkrati moder politik, ki je znal dati prednost manj zaželenemu možnemu pred idealnim, a nemožnim.

6. Iskati je treba rešitve in *upati* si pri tem nekaj tvegati. Tvegati, ker je vsako iskanje in vsaka graditev nečesa novega nekaka avantura, ki se nam lahko posreči ali pa tudi ne. Tvegamo, da najdemo pravo rešitev, ali eno od pravih rešitev, kadar je več možnih, ali pa da se zmotimo in jo zgrešimo. Nihče ni nezmotljiv, tudi kulturni ustvarjalec ne. Nima jamstva, da je pravo, kar je našel, da ne bo sam padel v zmoto in še druge potegnil vanjo. V negotovosti ustvarjalec išče in često je še negotov, ko najdbo predaja drugim.

Ko zgodovinar raziskuje pretekle dogodke, jih more meriti ob drugih, prav tako že zgodovinskih, in jih more presojati po učinkih, ki jih že pozna. Ko pa zlasti praktični kulturni delavec zamišlja nove rešitve, mu manjka zgodovinska perspektiva in ne pozna učinkov, ki jih še ni. Zato je vedno v njih dobršna mera tveganja.

Kolikim katolikom, ki spremljajo, recimo, učeniško (preroško) dejavnost Pavla VI. in jo tolikokrat kritizirajo, ker jim je

prereakcionarna ali prerevolucionarna, ker je povedal to in opustil ono, pride na misel, da bi se skušali postaviti v mislih v njegov položaj, da bi skušali vsaj v duhu in od daleč, platonsko, doživeti težo in grenkobo njegove službe, strah pred kakim napačnim korakom, zavest odgovornosti za večno srečo svojo in drugih! Če bi na vse to malo mislili, bi več molili zanj in ga manj kritizirali. Pač bi, kolikor so za to kompetentni, pravi čas na pravem mestu in na pravi način povedali, kaj in kako bi se moglo bolje storiti, saj jim on sam to pravico polno priznava. A z njim bi mogli čutiti, njegovo zaskrbljenost deliti.

Delimo s papežem skrb, a tudi pogum, s katerim išče rešitev za probleme našega časa! V svojih odločitvah moramo tvegati, ker tako je življenje. A z vero v resnico in dobro, odločeni, da ju spoznamo in uveljavimo, bomo uspeli; brez vere in poguma se bomo pogreznili, kakor se je pogrezal Peter, ko je gredoč po vodi k Jezusu videl veter in se je zbal. Kar je Jezus rekel njemu, velja tudi nam: „Malovernež, zakaj si dvomil?" (Mt 14, 30-31). Verujmo, tvegajmo iskanje in pogumno gradimo prihodnost!

Danes pa je še iz nekega drugega razloga tvegano iskati in hoteti novo. Mnogi ljudje v pretiranem hlepenju po novem izgubljajo mero za pravo. Drugi pa potem vse tiste, ki hočejo novo in ga iščejo, enačijo z onimi skrajneži. Kljub temu moramo ohraniti vedrino in pogum, da vzdržujemo to, kar smo spoznali za pravo, četudi nas nočejo razumeti tisti, ki se tudi odmikajo od pravega, a v nasprotni smeri, ko se prekrčevito oklepajo starega.

Tisti, ki prehlastno lovijo novotarije, se bodo izgubili na stranpoteh zgodovine. A oni, ki nočejo iti z zgodovino ali se bojijo tveganja, ki je s tem povezano, bodo ostali ob poti, po kateri se čas ne bo vrnil iskat zamudnikov. Niti zaradi enih niti na ljubo drugim ne smemo zamuditi svojega časa.

Iskanje torej ni tvegano le zaradi možnosti zmote namesto zadetja pravega. Tvegano je tudi, ker iskalec utegne priti do izsledkov, ki gredo proti mnenjem in prepričanjem okolice, zlasti proti njenim predsodkom in zablodam. Za boj proti tem je potrebna precejšnja mera civilnega poguma. Zakaj dotikati se takih „posvečenih" prepričanj in drž, je nevarno. Iskalec, ki se drzne biti zvest samemu sebi in svojim spoznanjem, izpostavlja najbrezobzirnejšim napadom vsaj svojo čast, če ne tudi kruh in morda še življenje. Težko je biti prerok in zgodovina nam ne navaja malo primerov, ko so taki preroki celo z življenjem plačali zvestobo svojemu zvanju. In vendar velja za pravega ustvarjalca, kar razlagalec koncilske konstitucije o Cerkvi v sedanjem svetu pravi o krstjanu sploh: Kadar so mnenja in dejanja skupnosti v nasprotju z evangelijem, kadar vlada npr. rasna ali narodnostna mržnja ali prezir tistih, ki pripadajo nižjim plastem skupnosti, tedaj se kristjan mora temu upreti, če hoče biti in ostati kristjan. (*Coment. Gaudium et spes*, str. 212 in sl.)

Isto, moremo reči, velja za kulturnega ustvarjalca, ki je iskalec pravega in mu gre neke vrste preroška služba v občestvu (Prim. V. Brumen, *Naše občestvo*. Vrednote V, str. 163 in sl.) Dolžan je povedati kaj je in kaj ni prav.

Zakaj vsi udje neke skupnosti, posebno pa še tisti, ki se štejejo k voditejski kulturniški skupini, so dolžni ustvarjati in gojiti v skupnosti tisto duhovno klimo, ki omogoča skupnost v celoti in vsem posameznikom, da morejo do čim višje mere razviti svojo človeškost. Vsak nered v tem pogledu je greh zoper človeško dostojanstvo soljudi, katerim ne le ne pomagamo, da bi postali boljši, marveč njihov napor celo ojalovljamo. Človek namreč potrebuje zdrave moralne klime, da more čim več storiti iz sebe. Morda so izjeme, morda tudi te le navidezne, za večino pa to povsem velja. Ena izmed nujnih nalog zlasti kulturnikov humanistov je, da čim bolj razsvetlijo vprašanje socialne moralnosti. Za to še posebno velja, da se od kamene dobe ni razvijala vzporedno z ostalim človeškim napredkom.

Med nami se gojijo mnoge take neevangeljske čednosti, proti katerim mora nastopati, kdor hoče služiti resnici in pravemu. Omeniti utegnemo le sumničenja in obrekovanja, neutemeljena podtikanja, očitanja grehov, s katerimi ne bi smeli v javnost niti, če bi bili resnični. Za čast in dobro ime bližnjega nam je tako malo mar, kakor smo preobčutljivi za svoje. Kdor se tem našim grehotam ne upre ali pri njih sodeluje, ni zatajil le svojega krščanstva, čeprav ga še tako glasno pridiga, ampak ne zasluži niti naziva kulturnika, je nezvest preroški nalogi pravega kulturnega delavca.

Za vsakega kulturnega ustvarjalca, ki hoče biti vreden tega naziva, velja, kar

pravi Ušeničnik o filozofu: „Filozof služi spoznanju (mi bi dodali: in oznanjevanju) resnice, zato ga mora biti skrb ne priznanja ampak spoznanja, ne tega, da bi drugi njegove misli kakor koli sprejeli, ampak da bi spoznali njih resničnost in jih zato sprejeli. (*Izbr. sp.* VII, str. 83). Kulturni delavec mora biti v svoji preroški funkciji neomajen in neustrašen oznanjevalec pravega. Ko zadeva na nerazumevanje, nasprotovanje, sumničenje in preganjanje, mu največkrat ostane edina tolažba v zavesti, ki jo je izrazil J. Ev. Krek, ko je imel težave zaradi svojega dela za preskrbo Ljubljane z živili: „Mislim na to, kaj bodo o tej stvari sodili — čez petdeset let." (V. Brumen, *Srce v sredini*, str. 63). Ko pa se obrekovani kulturnik tolaži s sodbo prihodnosti, to prav nič ne zmanjšuje odgovornosti in krivde obrekovalcev.

Pravi kulturni delavec, zlasti še ustvarjajoči iskalec je po svojem poklicu prerok. A samo to; zavedati se mora meja svoje funkcije, ki je preroška, ne pa vladarska. Oznanja naj resnico, a naj ne sega po oblasti. Oboje ne gre dobro v korak. To, se zdi, je videl Lenin, ki je Gorkemu pisal, da naj se odpove politiki, če hoče služiti skupnosti kot intelektualec, po naše: prerok; če pa hoče neposredno posegati v politiko, mora opustiti svoje preroštvo. (C. Schmidt, *Prejuicios contra los intelectuales*. Universitas (edic. en lengua esp.), VI. 1969, 4, str. 284). Pravi prerok tvega nevarnosti preroštva, ogiblje pa se nepotrebnih nevarnosti, ki bi mu jih prineslo vmešavanje v politiko; na drugi strani pa ne pusti, da bi politika, od zunaj ali od znotraj, maličila njegovo preroštvo.

7. Iskati moramo pravilne odgovore na vprašanja našega časa. Naše iskanje mora biti *pristno*, avtentično. Ne iščimo novega le zato, ker je to neizbežno, ker se mu ne moremo izogniti, ker bodo to storili drugi, če ne bomo mi, in bodo novo obrnili v zlo, ga uporabili v kvar nam in človeštvu sploh, kakor se je že mnogokrat zgodilo! Iščimo, ker hočemo, hočemo iskati in hočemo novo, tisto, kar bomo s svojim iskanjem našli! Hočemo iskati, ker verujemo, da je to naša naloga, da je to naš delež na soustvarjanju sveta, naša služba človeštvu in Bogu, naš donos h kulturi in naše upravičenje življenja, naša poraba talentov, ki nam jih je Bog dal. Tisti Bog, ki bo terjal obračun od njih in bo pognal izpred svojega obličja onega, ki bo talente zakopal in jih ne obrnil v službo Bogu, soljudem in sebi.

Če bo naše iskanje pristno, nam bo lažji razgovor s soljudmi, laže bomo z njimi sodelovali in sprejemali njihovo sodelovanje. Saj se zavedamo svojih človeških omejitev, vemo, da nihče ni prejel ne sam zajel v svoje spoznanje vse resnice, a da vsakdo, ki dovolj vestno in pristno išče, doseže neki vid resnice. Ni torej vsa resnica in samo resnica tostran Pirenejev, niti vsa zmota in samo zmota na oni strani. Vemo, da je vsako spoznanje resnično, kolikor izraža dejanski stan, četudi le delno in nepopolno, in vemo, da bi le sinteza vseh naših delnih spoznanj mogla pokazati čistejšo in polnejšo resnico; zato moremo biti voljni sprejeti in biti hvaležni za vsako drobtinico resnice, ki jo moremo dobiti pri drugih, kadar je že sami nismo odkrili. In če smo jo že, nam morejo drugi, ki so isto spoznali, naše spoznanje potrditi.

Ko bomo dozoreli za tak pristni razgovor, bomo mogli najti pravi stik z mladino. Ta je po svoji mladosti in svoji še čisti odprtosti bliže viru življenja ter zato mnogo bolj čuti nove probleme in nezadostnost starih odgovorov nanje. Mi smo svoje duše že zapisali nekim nazorom in programom, zato je naša prvotna odprtost z njimi zastrta; probleme skušamo in hočemo videti take, na kakršne imamo odgovore. Mladina pa čuti potrebo novih, a le potrebo, manjka ji zrelosti, znanja in izkušenj, da bi mogla najti tudi rešitve. Zato potrebuje vodnikov in kadar jih ne najde, zaide pač za zvodniki. Ne more pa biti uspešen vodnik mladine, ki je vsa napeta v prihodnost, kdor se pretrmasto oklepa preteklosti in v njej pogojenih rešitev, ki so poleg tega še, kot vse dejanske rešitve, preveč oddaljene od idealnih.

Z mladino, ki sluti in čuti prihodnost, a je ne vidi, moramo iti naprej; njen idealizem in dinamizem nam naj bosta gonilo, naša razgledanost in skušenost bodita vodilo, res prava načela nam naj bodo luč, boljši svet, v katerem bo več resnice in pravice pa še več iskrene medsebojne ljubezni, naj bo cilj našega skupnega romanja skozi čas in zgodovino!

(Ta spis je bil naprošen in napisan za uvodnik v letošnji Zbornik. Odtod njegov programatičen značaj in slog. Ker je prerasel prostor, ki je bil zanj prihranjen, je priobčen na tem mestu.)

TINE DEBELJAK

samoodločba narodov v sovjetski sferi od Lenina do Brežnjeva

Pravico do samoodločbe narodov je dala na program II. Internacionala na kongresu v Londonu leta 1896. Glasi se: „Kongres se izjavlja za popolno pravico na samoodločbo narodov (Selbstbestimmungsrecht) vseh narodov in izraža simpatije delavcem slednjega naroda, ki trpi sedaj pod jarmom vojaškega, nacionalnega ali kakšne druge vrste absolutizma. Kongres poziva delavce vseh teh narodov, naj vstopijo v vrste teh delavcev vsega sveta, ki so razredno zavedni (Klassenbewuste), s ciljem, da se bore skupno z njimi za zmago nad internacionalnim kapitalizmom ter za uresničenje namenov internacionalne socialne demokracije."

Tako citira V. Lenin ta sklep v svoji razpravi, napisani tik pred prvo svetovno vojno (feb. — maja) l. 1914: O pravici samoodločbe narodov (Obras escogidas, Tomo 2, Bs. As. 1946, str. 301—367).

V njem Lenin najprej določi, kaj je samoodločba naroda: „Ločitev iz državne skupnosti različnih narodov z namenom, da se ustanovi neodvisna narodna država." Nadaljuje: „Samostojna država je oblika, v kateri se najlaže realizirajo njene naloge (se pravi: ustvarijo pogoji, da se razvija kapitalizem z največjo svobodo, razsežnostjo in največjo naglico)." Zato je: „samostojna država pravilo in norma kapitalizma".

Kakšno je razmerje proletariata do take državne samostojnosti, za katero se bore buržuji in kapitalizem? Podpira jih do neke mere, toda nikdar se ne identificira z buržujsko politiko. Podpira gibanje vedno s pogledom na korist, da se ustvarijo boljši pogoji za delavski razred. Buržujski boj gre vedno za „svoje narodne zahteve, proletariat pa te zahteve podreja vedno razredni borbi". Zahteva „samoodločbo", toda ne na račun druge narodnosti. Proletariat nima enakega pogleda na narodnost z buržuji, ampak ostane sovražnik slednjega nacionalizma. Proletariat sicer priznava enakost narodov in pravico, ustvariti lastno državo, postavlja pa nad vse zvezo proletarcev vseh dežel, ocenjujoč vso nacionalno borbo pod vidikom razredne borbe delavcev. Zato smo mi vedno z buržujsko borbo za osamosvojitev izpod nasilja vladajoče sile, in celo z večjim poudarkom kot nihče drug; v kolikor pa je ta tlačeni narod za *svoj* buržujski nacionalizem, smo *proti*... Brezpogojno priznavati pravico do samoodločbe kakšnemu narodu pomeni pomagati *buržujskemu razredu* tlačenega naroda. Bratstvo proletariata je nad privilegiji buržuazije! ... Zato: priznajmo polno pravico naroda do samoodločbe, na drugi strani pa vzdržujmo zvezo z internacionalnim proletariatom v razredni borbi. Prav to *dvojno* vlogo proletariata pri samoodločbi naroda zahteva resolucija II. Internacionale iz l.1896, — pravi Lenin, — ker se je Marks zavedal, da samo „zmaga delavskega razreda more prinesti popolno osvobojenje narodom". Sklep članka: „Boriti se proti vsakemu nacionalizmu, predvsem velikoruskemu, priznati vsem narodom popolno pravico do samoodločbe in tudi do separacije (ločitev) od sedanje države; obenem pa s pogledom na zmago v razredni borbi vseh narodov propagirati enotnost proletariata in njega organizacij, vzdrževati najbolj tesno zvezo s proletarsko internacionalno skupnostjo proti buržujski tendenci nacionalnega izolacionizma..."

To je *načelo* marksizma-leninizma v zadevi narodnostnega vprašanja. Kako pa so Lenin in njegovi nasledniki izvajali to načelo v praksi v Rusiji?[1]

---

[1] O tem piše podrobneje knjiga Borysa Lewyćkyja Polityka narodowosciowa Z. S. S. R. w dobie Chruszczowa; Institut Literacki v Parizu 1966, Biblioteka „Kultury" T. CXXIX). — Analitično razbira dobo Hruščova, toda ozira se tudi nazaj. Sintetično pa poda ves prerez tega problema od Lenina do Hruščova Wsewolod Holubnyczy v epilogu te knjige (251—261), na katerega sem se najbolj opiral povsod, kjer ne navajam posebej vira.

Sovjetska zveza je tipična mnogonarodna država. Holubnyczyj piše, da živi v njej skoraj 200 etničnih skupin, ki govore okrog 125 raznih jezikov; med temi je 70 takih, ki imajo svoj književni jezik že razvit; različnih verstev je kakih 40! Pravih Rusov, to je Velikorusov je le nekaj malega nad 50%. Po ustavi imajo vsi ti enako pravico. Nekateri med temi narodi imajo starejšo kulturo kot Velikorusi, nekateri so šele v razvoju, nekateri pa še popolnoma „podrazviti", na primitivni stopnji. Razmerje med temi predstavlja „narodnostno vprašanje" v ZSSR. Poudariti je treba, da tu ne gre za „manjšinsko vprašanje v državi", to je za pravice ostankov naroda, katerega matica se nahaja izven državnih meja, ampak za razmerje narodov, ki so v celoti v mejah države in ima po ustavi slednji politično pravico do „narodne samoodločbe s pravico separacije iz skupne državne zveze".

Danes je Sovjetska zveza razdeljena na sledeče republike: Velikoruska, Ukrajinska, Beloruska, Uzbekska, Kazahanska, Gruzinska, Azerbajdzanska, Litovska, Moldavska, Latvijska, Kirgiska, Tadziska, Armenska, Turkmanska in Estonska, ter ima tudi še 6 pokrajin ter 33 teritorijev (Larusse). Po izjavi predsednika vlade Aleksija Kosygina je razmerje med temi narodi „idealno: nobena država na svetu se ne more pohvaliti s tako rešitvijo narodnostrega vprašanja kakor Sovjetska zveza... V naši državi ni diskriminirana nobena narodnost..." (Sučasnist 1968, 62).

Toda: zakaj so večni nemiri v notranjosti in na periferijah države in kako to, da se doslej še nobena teh republik ni poslužila pravice do odcepitve od države?!

Kako so urejali ta razmerja Lenin, Stalin, Hruščov, Brežnjev?

Toda najprej še to: carska Rusija je vse tako različne narode držala v strogi diktaturi, centralizmu in avtokratstvu. Z največjim nasiljem policije „Ohrane" in vojaštva je postala Rusija „ječa narodov", ki v ničemer niso mogli odločati o samem sebi. Vsak poizkus upora je bil v kali zadušen, tako poljske revolucije l. 1831 in 1864, kakor tudi upor l. 1905, ki je dosegel za hip „Dumo", to je: parlament. Kmalu pa je spet parlamentarna doba prešla v tradicionalno samodrštvo carja in dvora kot za časa Ivana Groznega in Petra Velikega in kar je že ruska tradicija iz tatarskega večstoletnega gospostva. Carji so bili predstavniki ruskega imperializma, ki je tudi pod geslom panslavizma širil svojo politično oblast na zahod v srce Evrope, a z vojaškimi osvajanji na vzhod do Vladivostoka.

a) Lenin

Opozicionalne stranke so že v carski Rusiji dajale v program „samoodločbo narodov". Zanimivo je, kot piše Holubnyczyj, da je Lenin l. 1913 — pred svetovno vojno za čas po zmagi proletariata „zavračal vsako misel na federacijo narodov ter je terjal za bodoče najstrožji centralizem, ki bi ga pa izvajal proletariat pod geslom internacionalizacije narodnega vprašanja. Pisal je: „Proletariat ne bo podpiral nacionalnega razvoja slednje narodnosti (v smislu kulturnih avtonomij), ampak nasprotno, svaril bo pred to utopijo, z veseljem pozdravljajoč asimilacijo narodov. Proletariat podpira vse, kar bi moglo olajšati brisanje narodnih razlik in izginotje razdelitve po narodnostih... in teži za tem, da bi se zlili vsi narodi v eno enoto." Toda bil je proti nasilnemu zlitju, sveto verujoč v svojo teorijo, da proletariat večjega naroda ne more tlačiti proletariata manjšega, ampak bo to zlitje prišlo samo po sebi z večjo zavestjo delavske internacionalnosti.

Do leta 1917 si Lenin ni predstavljal, da bi mogli biti nacionalni spori v Rusiji tako globoki, da bi ne-ruski narodi hoteli iti stran od Rusije. Ko je to ugotovil, je spremenil svoj centralistični nazor. Ko se je vrnil aprila 1917 iz Švice s pomočjo nemškega generalnega štaba in z vednostjo samega Kaiserja v zaplombiranem vagonu v Rusijo, plačan, da uniči rusko vojaško silo, je vladal tam socialist Kerenski (živi še danes!), ki je v februarju izpeljal *meščansko* demokratično revolucijo. Ta je odstavil carja in uvedel parlament ter dal narodom pravico samoodločbe, prepričan, da si bodo ustvarili svoje avtonomijske vlade, ne pa se odcepili od Rusije. Lenin je zdaj takoj podprl težnje po samoodločbi in odcepitvi, predvsem tudi zato, da je delal težave Kerenskemu in buržujnim strankam. VII. konferenca boljševiške partije je še meseca aprila 1917 sklenila: „Priznava se pravica vseh narodov, ki žive v Rusiji, do prostovoljne

odcepitve in ustvaritve lastnih samostojnih držav. Ne priznati te pravice ali ne prožiti možnosti za nje praktično realizacijo, je enako pomagati politiki osvajanja in priključitve." (L. Pistrak, El Gran Táctico 1963, 194). Istočasno pa je tudi že poudarjal, da ta pravica ne velja *v načelu, ampak v vsakem posameznem primeru naj odloča o separaciji partija, in to v skladu z njenimi partijskimi, ne narodnimi interesi* (Hol. 276). Res so se v času Kerenskega osamosvojile Ukrajina, Poljska in Baltske države...

Ko je prišel Lenin z boljševiki po oktobrski revoluciji na oblast (potem ko je s silo razpustil čez noč parlament, v katerem je bilo od 707 poslancev samo 175 zanj!), je tudi on priznal narodom pravico do samoodločbe z odcepitvijo, kar je Svèt komisarjev razglasil 2. nov. 1919 obenem s povabilom za bojujoče se države na sklepanje miru. 26. nov. so prišli Sovjeti do prvih kontaktov z generalom Hoffmannom za začetek mirovnih pogajanj v Litovskem Brestu. Na to konferenco je prišel tudi Ukrajinski svèt (Rada), ki je zastopal avtonomno vlado v Kijevu, proglašeno še za Kerenskega. Tedaj je Trockij pred mednarodnim forumom izjavil, da je Sovjetska vlada priznala Ukrajincem pravico voditi samim svojo usodo tudi do popolne odcepitve in zato priznava tudi predstavnike naroda na konferenci. To priznanje je dala Sovjetska vlada 17. dec. 1917, *22. jan. 1918 je svèt* ministrov ukrajinske vlade v Kijevu *svečano razglasil odcepitev od Rusije in ustanovitev Ukrajinske republike.*

Do tu je Lenin izpolnil svojo besedo. Toda za tem dogodkom je bila že tudi — komunistična prevara v smislu *dvojne vloge,* ki jo Marksu in Leninu mora igrati proletariat pri samoodločbah naroda. Že v aktu 17. dec., s katerim se priznava Ukrajincem odcepitev, je tudi omenjena „v smislu ultimatuma" zahteva, da ne razorože „rdečih čet, ki so na ukrajinskem ozemlju in da ne preganjajo komunistov"; nasprotno pa oni zavračajo ukrajinsko prošnjo po repatriaciji ukrajinskih vojakov, ki so še v ruski vojski.

Iz teh pripomb je jasno, da sovjeti niso dali s tem priznanja buržujski Radi v Kijevu, ampak *neki pro-sovjetski bodoči vladi,* ki jo imajo namen ustanoviti *s pomočjo rdeče vojske in domačih komunistov.* V tem aktu je izražena *taktika ustvarjanja* satelitskih lutkovnih vlad v smislu tako poudarjene *dvojnosti:* pomagati — bolj navdušen kot kdorkoli drug — buržujem do nacionalne samoodločbe do *neke mere,* potem pa jo spremeniti v tesno sodelovanje z *internacionalnim proletariatom* preko komunistov obeh držav.

To se je pokazalo takoj na konferenci: Trockij je že pri prihodnjih sejah oporekal Ukrajinski Radi zastopstvo *vsega* naroda, češ da niso v njej zastopane dežele, kjer je zdaj še rdeča armada in kjer imajo oblast Sovjeti. Zato je pripeljal s seboj dva odposlanca, ki zastopata Ukrajince v sklepu — *ruske delegacije.*

Tako naj bi zastopali Ukrajino na konferenci dve zastopstvi: svobodnega Svéta v Kijevu in sovjetskega Komiteja v Harkovu. In Trockij naj bi temu zadnjemu dobil — mednarodno priznanje. Ni ga dobil, pač pa je ponovno 1. feb. priznal, da je ukrajinska delegacija zastopnica neodvisne države, on, da ji le odvzema pravico govoriti v imenu vsega naroda; zastopniki prosovjetskega ukrajinskega sovjeta v Harkovu pa so izjavili, da „ukrajinsko *ljudstvo*" ne bo priznalo nobenega miru, ki bi ga podpisal Kijevski Svèt (Rada).

9. februarja 1918 je bil med Centralnimi silami in Ukrajinsko republiko v Kijevu podpisan mir, dočim so boljševiki odstopili od pogajanj brez podpisa, z izjavo, da ni med njimi in Centralnimi silami ne „miru ne vojne". Razpustili so vojsko. Nemci so z invazijo v Rusijo prisilili boljševike na podpis miru v Brest Litovskem 3. marca 1918, sicer bi boljševiki po Leninovem prepričanju padli z oblasti. S tem mirom so se od Rusije osamosvojile: Poljska, Litva, Belorusija, baltske države (Lotva, Estonska, Finska) in Zakavkazje (Gruzinija, itd.).

Postale so te države samostojne republike. Lenin pa je s Trockim ustanovil v tem času Rdečo armado, s katero je začel osvajati te države znova kot meščanske in kontrarevolucionarne.

Ko je propadla Nemčija 11. nov. 1918, Sovjetija ni več priznavala Brest-Litovskega miru. Z Rdečo armado je vodila ofenzivo na vseh straneh in je znova okupirala vse te države, ki so se odcepile in jim je samostojnost priznala Sovjetska vlada sama. Tak primer je bil z Georgijo, ki jo je Lenin priznal..., tri mesece nato pa jo z Rdečo armado zasedel in priključil zopet k Sovjetski zvezi. In tako se je zgodilo po vrsti z odcepljenimi republikami. Ukrajina je ostala brez pomoči. Rusko belo armado, ki se je borila z geslom „Za Rusijo celo in nedeljivo", v kateri bi se

Ukrajina morala zadovoljiti z avtonomijo, je podpirala Antanta; Nemčija, ki je imela varstvo nad Ukrajino, je propadla. Sama se je borila do konca leta 1920 in — podlegla. Priključena je bila znova Sovjetski zvezi.

Tako se je končala Leninova teorija o „samoodločbi naroda in pravici o odcepljenju" na ukrajinskem narodu s cinično ugotovitvijo, da je to „želja ukrajinskega ljudstva". Nazorno opisuje realizacijo tiste marksistične dvoinosti v tem načelu, ki jo je Lenin pripeljal do genialne — *prevare*. (Podatke o ukrajinskem boju za svobodo sem vzel iz razprave E. Martínez Coda: Ucrania en las Conferencias de Brest Litovsky 1917-1918. Ucrania libre 1960, 50-73).

Prav tako kot z Leningrajsko Dumo se je zgodilo z beloruskim kongresom na zasedanju, ki naj bi oklical odcepljenje od Rusije in ustanovitev beloruske republike: v noči od 30. do 31. dec. so boljševiki z bajoneti razgnali skupščino v Minsku.

Bolj zanimiv je bil poizkus polastiti se Poljske s pomočjo internacionalnosti proletariata. Poljska vojska, ki jo je vodil maršal Pilsudski, je vodila borbo proti Rusiji že od početka vojne za svojo osamosvojitev. V notranji državljanski vojni je vodila boj na dve strani, proti Ukrajincem in proti Rusom. Osvojila je že Kijev, pa se morala umakniti k Varšavi, kjer se je ustavila pred prodiranjem Rdeče armade pod poveljstvom maršala Tuhačevskega. Do Varšave je prodrla Rdeča armada najdlje na zahod.

Poljaki so stali pred izbiro: ali si priboriti samostojnost z vojsko in žrtvami ali jo sprejeti iz rok Lenina, ki obljublja samostojnost in odcepljenje od Rusije. Lenin je tudi izjavil, da bo poljsko odcepljenje, ki je izvršeno, kakor tudi Finsko trajalo le malo časa, potem, ko bo zmagal socializem, kajti težnja je: „Internacionalizem delavstva in demokracija terjata hitro približevanje in združevanje vseh narodov v eno socialistično družbo." Apeliral je na razredno zavest poljskih socialdemokratov, ki so bili organizirani v „Socialni demokraciji kraljestva Poljske in Litve", v kateri so imeli besedo tudi Roza Luxemburg (poljska židinja), Radek (poljski žid), Marchewski, Dierdzinski itd. Ti so se priznavali k proletarski internacionali in so dali med delavce geslo: „Delavska enotnost v okviru ene same države, namreč *Rusije!*" V Šleziji pa so isti voditelji pozvali ob nastanku nemške socialne revolucije poljsko delavstvo, naj se pridruži Spartakovcem: „Enotnost delavstva v eni državi — *Nemčiji!*" Od poljskega proletariata se je zahtevalo, da postavi višje proletarsko zavest kot narodno zavednost. Socialna demokratska stranka se je že delila in ena od njih je izdala proglas: „V času, ko internacionale s socialno revolucijo razbijajo osnove kapitalizma, poljski proletariat *zavrača taka gesla, kakor so samovlada, neodvisnost in samoodločba kot pojme, ki izvirajo iz časa razvoja pod kapitalizmom.* Internacionalni položaj socialne revolucije ne pozna vprašanja meja. Opira se samo na interesno skupnost internacionalnega proletariata." Tako je imel poljski proletariat na izbiro: ali pritegniti poljski samostojni vladi v Lublinu in uvrstili se med branivce Varšave pred Rdečo armado, ali se odločiti za internacionalno povezanost razreda in se odločiti za poljsko republiko pod Sovjetsko zvezo socialističnih republik. Odločili so se za — *prvi del samoodločbe*, za nacionalno revolucijo in zavrli z „varšavskim čudežem" nad Vislo l. 1922 pohod rdeče armade v zahodno Evropo. Če bi se takrat varšavski proletariat odločil za *drugi del* samoodločbe v marksistično leninskem smislu, bi tedaj rdeči val zalil Nemčijo in se ustavil na obali Atlantskega oceana; tako je mnenje Adama Ciolkosza, ki je o tej poljski dilemi pred samoodločbo naroda napisal posebno razpravo Die Oktoberrevolution und Oest-Europa (Ost-Europäische Rundschau 1967, str. 3).

Od obmejnih držav Rusije je proletarsko revolucijo doživela samo Madžarska, pa še to je Beli Kuni prepustil rdeči baron Andrassy. Bela Kun je imel namen z orožjem in s pomočjo Rdeče armade pregaziti Slovaško in Sedmograško ter ju z Madžarsko vključiti v Sovjetsko zvezo. Toda odklon avstrijskih social-demokratov za povezavo madžarske in bavarske sovjetske republike ter intervencija Antante od druge strani so rešili Evropo komunizma, „samoodločbe za proletarsko internacionalo". Lenin pravi: „Sleherni marksist, ki ni renegat, mora postaviti interese socializma nad pravice naroda na samoodločbo. Naša Republika je storila, kolikor je mogla za samoodločbo Ukrajine, Finske in drugih dežel. Če pa razmere terjajo odločitev med eksistencijo Socialistične republike, ki je v nevarnosti, in pravice na samoodločbo raznih narodov, je jasno, da bo *prevladala ohranitev Socialistične*

republike." (E. A. Walsh S. J.: Imperio total, 1951, 290).

Tako je Lenin sodil že leta 1918 in tako je tudi ravnal, kakor hitro je imel dovolj močno — Rdečo armado.

Ob koncu Leninove dobe je bilo dejstvo to: nobena obmejna država se ni sama odločila za samoodločbo v okviru sovjetskih republik, temveč so vse, ki so se odcepile, zopet bile vključene po Rdeči armadi. Rdeča armada je varuh „odcepitve" in ona odloča „samoodločbo naroda".

Do kamor seže njena moč, je prepovedana „odcepitev"; velja samo prvi del Deklaracije (1896): „samoodločba" je le vaba za zrevolucioniranje nacionalistov v korist namenov proletarske svetovne revolucije... To je Leninov prinos v Marksovo formulo o pravici samoodločbe in odcepljenja naroda.

Ko je Rdeča armada povrnila prostovoljno odcepljene republike v novo nasilno zveze Sovjetije „po volji ljudstva", je bilo treba načelo narodnosti izpeljati v notranji ureditvi države. Tu se mora priznati, da je bil Lenin resnično internacionalist tudi v razmerju neruskih narodov do ruskega, kajti sovražil je velikoruski šovinizem in mu ni pustil nadvlade nad drugimi. Imenoval je Velikoruse „brutalne nasilneže", „nacionalne šovinste" itd. ter je bil zastopnik „ponarodenja" republik, se pravi: naj bi bil rodni jezik v tisti republiki uradni jezik, šola in jezik neruskega naroda spoštovana in gojena itd. Ta načela so trajala do leta 1934, se pravi še po smrti Lenina do Stalinovih čistk.

Pač pa je Lenin pristal na kompromis v važni stvari ureditve narodnostnih republik. V letu 1919—1921, ko se je pripravijala ustava, sta bila dva načrta: 1. Stalinov, ki je hotel dovoliti narodnim republikam samo značaj „avtonomij", in 2. načrt narodnih republik po popolni neodvisnosti od centra. Tu je Lenin postavil 3. predlog: Zvezo socialističnih sovjetskih republik, v kateri bi vsak večji narod imel svojo ustavo in pravico do izstopa iz Zveze (konfederacijski princip), vsaka republika pa naj bi odstopila centrali nekaj svojih važnih prerogativov (federacijski princip). Velikoruska republika naj bi bila v Zvezi enakovreden član drugim. — Tako je obveljalo.

Tako so še ostala odprta vratca za veleruski centralizem. In ta se je razvil potem pod Stalinom.

b) Stalin

Stalin je spočetka prevzel Leninovo metodo rešitve narodnega vprašanja ter je parkrat nastopil proti velikoruskemu šovinizmu, o katerem se je nekoč izrazil: „Ta je naš najgroznejši sovražnik, katerega moramo zlomiti, kajti če ne stremo tega, se bo razvilo tudi ostalih devet desetin drugih nacionalizmov, ki so še živi in pridobivajo celo več moči v nekaterih republikah" (Lewićkyj 278). Ali: „Teorija, ki namerava preoblikovati vse narode SZ v en skupni velikoruski narod s skupnim velikoruskim jezikom, je nacionalistična in antileninska teorija" (ib. 279).

Toda kmalu je Stalin menjal to svoje leninsko načelo.

Ko je namreč v tridesetih letih začel s svojimi gospodarskimi reformami, petletkami, je potreboval močnejšo centralizacijo, zlasti pri kolektivizaciji podeželja. Zato je težil k likvidaciji lokalnih suverenosti zlasti v Ukrajini, ki je pri kolhoziranju kulaških posestev budila največji odpor. Tako je sedaj sam podlegel velikoruskemu šovinizmu in izjavil l. 1934 na XVII. kongresu partije, da so „krivi za ovire kolektivizacije lokalni nacionalizmi, predvsem ukrajinski, ki je največja nevarnost za cilje Partije" (L. 279). Tedaj je umor Kirova, ki ga je verjetno sam inscenira, dal povod za njegove nečloveške, grozotne, zločinske in naravnost blazne genocidne čistke. Ne na tisoče, na milijone so tedaj padale žrtve, s katerimi je Stalin uničeval „lokalne nacionalizme", predvsem — ukrajinskega. Ukrajince je naravnost sovražil kot narod vse življenje! Hruščov sam je obtožil Stalina na XX. kongresu, da je hotel iztrebiti Ukrajince in vse poslati v Sibirijo (284). Tako je čistil ukrajinsko izobraženstvo (pisatelje, glej lanski Zbornik Svob. Slovenije članek Upor in zator pisateljev pod komunističnimi diktaturami, str. 115) in kmetstvo: dva stebra, na katerih stoji narodna stavba... „Postreljena generacija" literatov je priča uničevanja naroda, „martiria, kakršnemu verjetno ne najdemo primere v nobeni slovanski literaturi".

Stalinovo preganjanje kulakov in inteligence v narodnostnih *neruskih* republikah je dosegalo apokaliptično grozoto. Lewickyj navaja te številke: največ ljudi je umrlo v Ukrajini zaradi upora kolhozaciji, zaradi umetno zorganizirane lakote in zaradi kulturnega dela: 4,800.000 ljudi, nekateri jih štejejo tudi 5—7 milijonov!

Podobno po drugih republikah; v Beloruski: pol milijona ljudi; Čečencev in severnih Kavkazcev je padlo — 70.000, v Kazahstanu — 900.000; v Azerbejdžanu — 100.000; v Zakavkazju — 422.000; v Armeniji — 52.000; v Gruziji — 120.000; itd., itd. Še bolj pridejo do veljave te številke, če jih primerjamo s prebivalci republik. Tako npr. je bila v Karahiji in Blakariji likvidirana vsaka tretja oseba. V Armeniji, ki ima približno toliko prebivalcev kot Slovenija (1.280.088), je bilo pobitih ali poslanih v Sibirijo 52.000 ljudi!!! Prav tako so „čistili" skrajno vzhodne pokrajine ob mongolskih mejah. Toda samo — *neruske* pokrajine. Iz republike Velikoruske — *nikogar* zaradi „lokalnega nacionalizma."

Tako je Stalin v teh letih krvavo črtal vse Leninove in svoje poizkuse rešiti narodnostne probleme v državi in to z nasiljem, kot ga svet doslej ni poznal.

Toda te čistke so imele v narodnostnem pogledu nasproten uspeh, kot pa ga je hotel doseči Stalin: vzbudile so nacionalno zavest širokih množic. Čez noč so se preproste mase npr. ukrajinskih kmetov zavedle. da so preganjane zaradi pripadnosti *neruski narodnosti.*

Tako je ukrajinski kmet videl, da takoj onstran meje na velikoruski strani ni bilo lakote, ki je terjala tisoče in desettisoče žrtev na ukrajinski strani! Enako so se narodno osvestili tudi Armenci, Uzbekstanci, Jakuti. Ta antiruska naperjenost neruskih narodov je imela za posledico množično dezertiranje vojakov teh narodnosti k Hitlerju. Tako se je zgodilo, da so se celi polki Ukrajincev vdajali sovražniku pri prodiranju v Rusijo. Hitlerjevo sovraštvo do Slovanov je bilo značilno in usodno, da ni znal izrabiti tega antiruskega nastrojenja neruskih vojsk in jih osamosvojiti kot l. 1918 Ukrajince in Baltske države. Pač pa je tedaj Stalin prevzel po Hitlerjevem zgledu velikoruski nacionalistični šovinizem, postavil na ščit staroruske heroje, carje in imperialistične ideale, poklical na pomoč svetnike in vero. Začel je patriotično nacionalistično domovinsko vojno. Tako je ideološko klonil pred nacizmom in ga prevzel; na drugi strani pa je videl, da se ne more zanesti na neruske narode ter se je zakrknil v velikoruskem šovinizmu. In tedaj je začel novo narodnostno politiko: izseljevanje celih narodov in uničenje njih avtonomnih republik. Med vojno je Stalin preselil Nadvolžanske Nemce, kavkaške narode, Karačaje, Čečence, Inguše, Biakare, Krimske Tatare in Kaspijske mongolske Kalmuke.

Da bi zmanjšal avtonomnim republikam nacionalistično odpornost, je vpeljal velikopotezno *notranje migracijsko politiko:* začel je pošiljati v posamezne republike svoje velikoruske ljudi kot uradnike, ki so prevzemali vidnejša mesta v upravi tistih republik, zlasti v vodstvu komunističnih partij. Tako je l. 1953 imela avtonomna vlada turkmenske republike 10 ruskih ministrov in 19 neruskih. Enako tudi po drugih republikah. S kolonizacijo se je začela rusifikacija mest, predvsem tovarn, kajti velikoruski delavci so bili poslani na vodilna mesta v azijsko industrijo. Tako mešanje prebivalstva se je začelo takoj po vojni in je imelo namen oslabiti lokalne nacionalizme in postaviti nadnje velikorusko kontrolo. Člena ustave (14 in 17), ki govorita o samoodločbi narodov (celo do odcepitve) sta ostala le na papirju — v propagandne namene pred inozemstvom in za „zamorce"... za kolonialne narode... za uporabo nacionalnih osvobodilnih gibanj...

Holubnyczyj takole sintetizira razvoj narodnostnega vpraašnje od Lenina do smrti Stalinove:

„Kot je videti, je bilo več najrazličnejših "rešitev" narodnostnega vprašanja: od najstrožje centralizacije sovjetske države do avtonomij ter celo popolne decentralizacije ter spet vrnitve vanjo; od obsodbe velikoruskega šovinizma do njegovega opravičenja in celo apologije; od izrazov simpatij do tlačenih narodov do njih obsojanj kot sovražnika št. 1 sovjetske države; od politike pomaganja v razvoju narodnih vrst, intelektualcev in tehnikov, domačih šol, kultur in jezikov najrazličnejših narodov do politike njihovega narodnega uničenja, terorja in nasilja rusifikacije. KP je zavrtela na tem področju kompletno kolo, kar dokazuje, da je poizkusila vse, a vendar ni rešila tega problema za bodoče." (288)

Vedno pa je ostalo osnovno vodilo tako leninske kakor stalinske narodnostne politike to, kar je napisal Boljševik l. 1950 (W. W. Kulski El Régimen Soviético, V. I, 79):

„Nujno je treba gledati na problem pravice narodov do samoodločbe in celo do odcepljenja in na primernost aplikacije te zadnje s stališča razredne borbe proletariata. Vsaka narodnost si lahko organizira svoje življenje kakor želi; zato je neodvisna, suverena. Toda delavski razred, ki varuje neodvisni položaj svojega razreda, vzgaja delavce in vpliva na narod, da orga-

nizira svoje življenje *v skladu z nalogami, ki mu jih stavi borba za komunizem in za koristi razrednega boja proletariata.*"

Če zamenjamo „delavski razred" s „Komunistično stranko", je povedano čisto jasno Stalinovo načelo: *komunistična partija lahko zatre vsakteri narodni separatizem na sovjetskem teritoriju* in na kateri koli način. Stalin ga je na najbolj nezakoniti način, s kršenjem vsaj 17 pravnih norm lastnega sovjetskega zakonika, ki v večini teh paragrafov zahtevajo smrtno kazen — kot mu v najnovejši pravni obtožnici dokazuje sovjetski zgodovinar Peter Yakir (La Razon 17. 3. 69) ter z najkrutejšimi *genocidi*, pa čeprav je podpisal Karto človečanskih pravic iz l. 1948.

c) Hruščov

Na XX. kongresu je Hruščov obsodil Stalinove zločine, predvsem preganjanje narodov, „genocide", čeprav je bil sam glavni pomočnik Stalina pri čistkah. Noben komunistični voditelj ni kazal v besedah večje gorečnosti za spremembe „čistke v največji kopeli krvi..."; rekel je npr.: „Za vsako kapljo častite krvi kakega delavca bomo prelili sod črne krvi naših sovražnikov" (L. Pistrak El gran Táctico, 174/5).

Sledila je „odjuga"; rehabilitacija po nedolžnem ubitih; povrnitev narodov iz pregnanstva (razen krimskih Tatarov in Nadvolžanskih Nemcev); nastala je pomladitev literatur, tudi narodnih literatur, v katerih je prišla do veljave predvsem narodna folklora in narodni ambienti raznih pokrajin. Toda kljub temu, da je ta literatura v začetku kazala veliko svobode in celo modernosti (razstave surrealistov, iz katerih se je pa Hruščov norčeval), je po uporih na Poljskem, zlasti pa na Ogrskem, zopet pritegnil partijske vajeti. Odjuga se je končala, in Hruščov je svečano pribil: „Brezpogojno mora vsa literatura slediti partijski liniji. Ne bomo dopustili, da bi se pisatelji odstranili od nje." (Adamovič: Nacionalnie literatury SSSR, Materialy i soobščenija, Mjunhen 1963). Kljub temu je čutiti porast literature, samo mora biti po vsebini socialistična, le po formi je lahko narodna; se pravi: lahko opisuje domače običaje, v domačem jeziku, toda s komunistično vsebino. V splošnem je vseruska unifikacija spremenila narodne literature na lokalne, provincialne, napravila jih je za integralni del edine *sovjetske literature*, v kateri ima centralni položaj velikoruska literatura (Adamovič). In že Leninovo načelo je bilo: čim bolj bo rastla literatura v socialistično kulturo, tem bolj se bo združevala s svetovno socialistično literaturo, in tem bolj se bo tudi bližala skupnemu jeziku.

In tu smo zdaj pri Hruščovovem načrtu odtujevanja mladine svojemu narodnemu jeziku, pri rusifikaciji vseh neruskih kultur.

V tem pogledu je Hruščov postavil smernice s svojo šolsko izobrazbo l. 1959 in s svojim govorom na XXII. kongresu KS ZSSR 1961: „Velikoruski jezik je treba smatrati, ne za jezik, s katerim se sporazumevajo vsi državljani, ampak mora veljati za "domovinski jezik" ". Pri tem pa ne gre za zbližanje jezikov ali kultur, ampak za *„stapljanje"* druga v drugo. Najboljše sredstvo za tako stapljanje pa je migracija, s katero je začel Stalin, in ki jo je Hruščov forsiral še bolj. Če je po statistiki l. 1926 živelo za mejami Velikoruske republike 3.800.000 Rusov, je l. 1959 to število naraslo na 16.200.000! To se mora nekje poznati — na škodo domačih ljudi. Tako o vsej kulturi odločajo — Velikorusi. Do l. 1958 je bil sicer učni jezik ruski, toda v vseh neruskih šolah je bil domači jezik obvezen predmet. Po Hruščovovi reformi (1959) pa starši odločajo, v katero od dveh tipov šol bodo vpisali otroke: ali v šole z narodnim jezikom in ruskim jezikom kot obveznim, ali v ruske šole brez obveznega narodnega jezika. Ker imajo učenci s popolnim znanjem ruskega jezika vse prednosti pri službah in napredovanjih, jih starši vpisujejo v *ruske šole*, v katerih pa se *ne učijo* domačega. Tako se mladina odtujuje načrtno rodnemu jeziku. Prav tako so vsi tehnični izrazi v znanstvenih knjigah, kolikor niso pisane samo v ruščini, ruski. Na tak način tehnični izrazi prehajajo izključno v ruski obliki v vsakdanjo praktično uporabo. Tako se širi odtujenost narodu na eni strani, na drugi infiltracija rusifikacije v široke kroge ter se realizira geslo, dano na XXII. kongresu vsem upravnikom republik: „Zbližanje med narodi in njih *zlitje v polno edinstvo.*" K tej rusifikaciji pride še migracija velikoruskih uradnikov. Kljub odjugi od stalinizma, je potujčevanje v času Hruščova tako premeteno in kljub nenasilnosti tako uspešno, kot ga ni dosegel noben „kolonizatorski imperialistični sistem." Zbližanje narodov je torej sinonim za — porusevanje drugorodcev. Od 125 jezikov, kot smo jih imenovali v začetku, se jih je v šolah poučevalo leta 1963 samo 66!

Odjuga Hruščova je sicer zrahljala nasilnost Stalinove dobe in pokazala pot k odvijanju partijskega vijaka. Toda ustvarila je nove težave prav v narodnostnem pogledu, lokalne nacionalizme hromi z velikorusko infiltracijo in z ovirami pri kulturnem razvoju v narodnih jezikih. Slej ko prej je v tem pogledu ideal tudi nove dobe isti, kot je bil Leninov in Stalinov in kakor je bil Marksov: da zbliževanje narodov in kultur med seboj vodi k eni kulturi in enemu jeziku. H komunistični svetovni kulturi in k enemu jeziku, v katerem bo v osnovi mnogo elementov ruskega jezika.

Ko je dagestanski pisatelj Ahed Agajev predlagal celo, naj bi vsi pisatelji v Sovjetiji pisali le v *ruščini* kot skupnem jeziku, je bilo napisano v Izvestijih: „Proces... v katerem posamezni nacionalni pisatelji prostovoljno izberejo ruski jezik za svoj literarni jezik, ima objektivno pozitiven pomen, ne ostaja dvomen za oficialno pozicijo v današnjem vprašanju, dasi je o zmagi te teze še vse negotovo" (Adamovič). In kdo je to napisal? Predsednik Vrhovnega sveta Sovjetije in predsednik Sovjetske zveze:

Leonid Brežnjev

II. REAKCIJA PRI RAZLIČNIH NARODIH SOVJETSKEGA VPLIVA

a) Pri Ukrajincih

Gotovo je, da tako denacionaliziranje vodi direktno v reakcijo povečanega nacionalnega odpora. O tem, kako so na primer *ukrajinski pesniki* reagirali na tako narodnostno politiko, kot jo je vodil Hruščov in jo hoče nadaljevati Brežnjev, sem nekaj že napisal v lanskem Zborniku (že citirana razprava). Ko so Hruščova prosili, naj omili pritisk na Ukrajince, je odgovoril: „Ne, mi bomo nasprotno še pritegnili vajeti. Prepričevali bomo Ukrajince, da naj preidejo na ruski jezik, sicer se bomo zatekli k sredstvom 1937 leta!"

Toda odpor proti tiranstvu, neenakopravnost in boj za demokratizacijo v Sovj. Ukrajini se nadaljuje iz leta v leto in vedno na višji stopnji. Mislim namreč v tem smislu: če je vse doslej šla borba Ukrajincev kot posebnega naroda, zdaj gre še globlje. Načenjajo se vprašanja reformiranja komunizma v smislu zahodnih tez „neomarksizma", ali „mladega Marksa", najbolj v smislu „konstitucijskega marksizma", deloma celo v takem nasprotujočem si smislu, kot je to vzhodno evropsko borbo med komunisti v Jugoslaviji imenoval beograjski prof. Ljubomir Tadić (Odjek, 1. septembra 1968): „demokratični komunizem" in „despotični komunizem". Zanimivo je to: upira se sedaj v Ukrajini četrta komunistična generacija, ki je zrasla vsa iz komunizma, bila vzgajana v njem, se borila zanj in ki ji komunizem predstavlja ozračje njenega življenjskega prostora. Ta rod gre v borbo iz komunizma — *za komunizem* po izključno *legalni poti*, ali kvečjemu z nenasilnimi demonstracijami.

Take nenasilne demonstracije prirejajo predvsem visokošolci (Miroslav Prokop: Stanovišče na Ukraini, Suč. 1968, februarja) npr. pred Ševčenkovim spomenikom v Kijevu l. 1964, ko se ob prenosu pesnikovih ostankov iz Rusije v Ukrajino niso udeležili proslav na uradno napovedani dan, ampak drugega dne kot protest proti vladi; toda vsi govori na Ševčenka so bili govorjeni v okviru zakonitega reda. Take demonstracije so se ponovile l. 1965 in 1967 v Kijevu, pa v Ivan-Frankovskem (prejšnji Stanislavov v Galiciji) v Lvovu itd. Eden ciljev je izsiliti od vlad pravico do množičnega izraza z zahtevo po svoboščinah, ki so zajamčene po komunistični ustavi, pa ne dovoljene. Eno prvih terjatev Ukrajincev je, izvajati zakone po ustavi.

Tako so študenti v Kijevu pri Ševčenkovih proslavah zahtevali:

„Zahtevamo vpeljavo ukrajinskega jezika v vse šole v Ukrajini, začenši z ljudskimi in končavši z univerzitetnimi. Enako v vseh republikanskih ustanovah, tako v lokalnih kot ministrskih kabinetih. Zahtevamo enake pravice tudi za tistih 7 milijonov Ukrajincev na teritoriju Ruske federacije, kjer nimajo lastnih šol ne časopisov, dočim imajo Rusi v Ukrajinski federaciji vse privilegije gospodujočega razreda." Ko so vprašali nekega „Komsomolca", če se ne boji represalij, je odvrnil: „Zakaj? Mi smo komunisti in zahtevamo samo to, kar je naše v skladu s pogodbami, sklenjenimi z našimi dedi in očeti v l. 1917 in je v ustavi. Zakaj bi morali biti prikrajšani? Tudi sedanja omejenost mora imeti neke meje" (Sučasnist, 1968, 63).

Primeri, ko je npr. l. 1964 dvakratni doktor Podružaljski (Sučasnist 1968, dec.) zažgal kijevsko narodno knjižnico in so Ukrajinci prišli do prepričanja, da so jim

s tem „uničili pol razuma in del duše", so še bolj raznetili ukrajinski nacionalni čut in borbenost za ukrajinizacijo Ukrajine, ki se vrši pod geslom: „V mejah legalne ustave". Primeri pritožb posameznikov in skupin se pošiljajo naravnost na tajništvo ukrajinske komunistične stranke in celo na najodgovornejša mesta. Zanimiva sta dva dokumenta, poslana na ministrstvo prosvete v Ukrajini, ki sta prišla v javnost. Pismo ukrajinske matere, ki prosi, naj vsaj v otroške „jasli" — v predšolsko dobo — vpeljejo čisti materinski jezik; rusifikacijo v tej prvi otroški dobi imenuje „antikomunistično, antileninistično, antipartijno in antisovjetsko" ter je samo izraz „velikoruske-šovinistične-reakcionarne metode vzgajanja". Drugo pa je pismo donskih rudarjev (s podpisi), kjer protestirajo proti temu, da kot Ukrajinci ne morejo dobiti ukrajinske izobrazbe, ne jezikovne, ne strokovne. „Zakaj se v partiji o tem ne razpravlja? Kako moremo govoriti o ukrajinski kulturi, če pa ne temelji več na ukrajinskih jezikovnih posebnostih? Tako se vzgajajo Ukrajinci, ki ne znajo več govoriti ukrajinsko! *Mi bi hoteli govoriti, pa ne znamo...* Ukrajinci nimajo pravice, da se imenujejo poseben narod? Toda mi ljubimo vse narode, tako tudi ukrajinskega." (Sučasnist, marec 1968) Vsi ti protesti so opremljeni s citati Marksa in Lenina ter dobrohotno pisani v skrbi za „dobro ime komunizma".

Dva primera pa sta posebno odjeknila v svetu in sta po svojem velepomembna, kar se vidi po pisanju svetovnih listov (R. L. Homjak: Nebuvalij 1968: Ukraina spravdi na mižnarodnomu forumi. Sučasnist 1968, december). To sta primera žurnalista in kritika *Vjačeslava Čornovila* in znanstvenika *univ. prof. Ivana Dziube.*

Primer Čornovila je v svetovni javnosti (ameriški in angleški) odjeknil skoraj tako kakor ruski proces Sinjavskega, toda pri nas je bil nepoznan. Da ga razumemo, moramo vedeti tole: od l. 1965 naprej so v Ukrajini neprestano procesi proti kulturnim delavcem in vedno pod obtožbo paragrafa 62: „antisovjetska agitacija in propaganda". Vse te sodne razprave so se vršile tajno za zaprtimi vrati. Danes so vsi ti pisatelji, žurnalisti itd. na prisilnem delu, o katerem se v javnosti nič ne ve. Ameriška žurnalistka Edith Roosvelet je po podatkih Mednarodne amnestijske komisije napisala, da je v Sovjetiji bilo v l. 1966 še 25 koncentracijskih taborišč z 250.000 jetnikov. Tem se je pridružil tudi Vjačeslav Čornovil. Končal je univerzo in napravil izpite na fakulteti marksizma in leninizma. Bil je v KP in v njej zavzemal tudi funkcije: bil je tajnik in član mestne in komsomolske organizacije, udeleženec pri dveh uradnih zgradbah, sodelavec kijevskega radia in žurnalist. Napisal je več literarnih kritik v kijevske revije in bil radijski poročevalec sodnijskih procesov. Ko so ga koncem l. 1966 pozvali, naj nastopi kot priča proti obtožencem, je izjavil, da so „taki procesi za zaprtimi vrati nelegalni". Državni pravdnik je nastopil proti njemu, toda apelacija je obsodbo razveljavila. Tedaj je napisal tudi on pismo generalnemu tajniku KPU in protestiral proti takim nezakonitostim. Bil je zaprt in obsojen. Še pred tem je napisal knjigo „Liho od rozuma" (Zlo zaradi razuma), ki je tajno prišla na Zahod in bila tiskana po njegovi obsodbi z njegovim dovoljenjem, da Zapad izve za te protizakonitosti. V njej so opisani vsi ti procesi in kvalificirani „kot kršenje sovjetske ustave in zakonitosti." Njegova knjiga je zraz marksistično leninskega duha proti stalinizmu. Komunista, ki se bori proti zlorabam komunistične prakse. Tudi njega so sodili nelegalno. Namesto po zakonu 79, proti kateremu se je pregrešil, očitajoč nelegalnost sodbam in bi morali to *dokazati pred javnostjo,* so ga sodili „za zaprtimi vrati" po zakonu 62; „protisovjetska propaganda" (Arešti dijačiv kulturi na Ukraini prodovžujutsja, Suč. 1967, 10/82 in Suč. 1968, september).

Drug primer pa je znanstevna razprava literarnega zgodovinarja univ. prof. *dr. Ivana Dziuba:* Internacionalizm či rusifikacija.

Razprava ni pisana za inozemstvo, temveč je bila poslana vodilnim osebnostim Sovjetske ukrajinske politike in se je širila po Ukrajini. Odlomek je prinesla zamejska revija Sučasnist (1968, februar), v celoti pa je izšla v angleškem in francoskem prevodu. Je to dokumentirana izdaja, da se je pod geslom internacionalnosti komunizem uveljavil v ukrajinskem kulturnem življenju kot rusifikacijski element. Obenem z analizo problema, pa je podal tudi predlog, kako rešiti ukrajinski problem stalinističnih in hruščevskih metod. — Na to knjigo je mislil Stepan Olijnik (Priroda in razvitok sučasnoj borotbi na Ukraini na tli ruhiv za svobody v sviti, Suč. 1969, febr.), ko je zapisal, da je jezikovna obramba prešla že v „protinapad" in se v njej že obravnava teoretični marksistični reformizem.

Ukrajinski nacionalizem postaja — odklanjajoč oficielno „zlitje narodov" — aktiven in posega iz primitivne obrambe svo-

je jezikovne in narodne biološke eksitence že na politično polje, zahtevajoč politične pravice, ki so garantirane v ustavi, ter enakopravnost v vseh pogledih. Zanimivo je, da je že l. 1960 Levko Lukjanenko predlagal, da se Ukrajina posluži „pravice paragrafa 17 ustave, ki ji daje *pravico do odcepitve od Sovjetske zveze*" (Suč. 1968, nov. 1968). — Prvi kongres svobodnih Ukrajincev v inozemstvu (dec. 1967 v New Yorku) jih v vsem podpira; Ukrajinski znanstveniki in javni delavci pa so izdali posebno izjavo o zahtevah Ukrajincev, ki so jo poslali tudi sovjetskim voditeljem v Ukrajino, zahtevajoč „amnestijo vseh zapornikov ter miren prehod centralistične uprave ZSSR v federacijo neodvisnih ravnopravnih držav, kar bi bilo v korist Ukrajine in Rusije" (Suč. 1968, jan.).

S Olijnik je mnenja, da gibanje v Ukrajini gre v isto smer: hoče 1. zbrati in zavarovati ukrajinski narod v njega etitični, duhovni in kulturni identičnosti; 2. povrnitev politične, socialne in ekonomske pravice ukrajinskemu narodu; 3. uresničiti pravice Ukrajini, ki so ji teoretično zagarantirane po Sovjetski Ustavi; 4. zavarovati državljanske in narodne pravice Ukrajincem; ter 5. *doseči možnost neodvisnemu razvoju ukrajinskega naroda.* — Dostavlja pa: „kljub temu, da ta borba gre povsem v mejah sovjetskih zakonov in ustavnih postavk, ima dozdaj že mnogo žrtev: postreljenih, aretiranih, zaprtih, poslanih na prisilno delo in administrativno zasledovanih... (Suč. 1969, feb. 95).

Takšna je sočasna borba ukrajinskega naroda za svojo „samoodločbo" v Sovjetski zvezi, tam, kjer je uzakonjena že od vsega začetka po Leninovi in Stalinovi Ustavi. S tem se postavlja na laž Kosyginova trditev „da se nobena država na svetu ne more pohvaliti s tako idealno rešitvijo nacionalnega vprašanja kakor ZSSR. V naši državi ni diskriminirana nobena narodnost." (Suč. 1958 jan. 2).

V drugih sestavnih republikah ZSSR se prav tako dviga nacionalna zavest, toda tako kot pravi Olijnik: „ker ima Moskva na razpolago vsa sredstva totalitarnega sistema, diktira ona neruskim narodom čas, obliko in potje boja; ona ta boj zna vzdrževati na primitivni stopnji borbe za jezik, nacionalno kulturo, za svoj nacionalni jaz, za nacionalno — eksistenco".

Toda „zlitje narodov" vsekakor razpada vedno bolj v razne nacionalizme in prehod vanj terjajo od komunistov — komunisti legalnim potom.

To je karakteristika upornih gibanj sovjetskih provincialnih narodov.

b) Pri satelitskih narodih

Stalin je držal vse svoje satelite v jeklenih rokah svoje krute volje in tiranstva. Nihče se ni upal upreti njegovi volji. Šele pri Titu l. 1948 je nastala prva razpoka v monolitskem sistemu Stalinovega Kominforma. Toda ni bil Tito „upornik", ki bi se ločil od Stalina, temveč — Stalin ga je nasilno izločil iz družine svojega komunizma. To je bila sreča zanj, kajti odslej je titoizem veljal vsaj formalno za orodje razbijanja enotne komunistične fronte vsaj do leta 1953, ko sta se Tito in Hruščev spet pobotala.

„Odjuga" Hruščova je pomenila razrahljanje jeklenih okovov. Najprej so se l. 1956 uprli delavci v Berlinu in so bili poraženi. Potem se je l. 1956 dvignila Poljska in v Poznanju napravila prvi sunek k „osvobojenju in samoodločbi". Zaman. Istega leta so dvignili pravo oboroženo vstajo proti sovjetski tiraniji Madžari, najbolj herojsko dejanje po l. 1945, pa tudi najbolj tragično. Kmalu nato so se začela razhajati sovjetsko-kitajska pota in iskati vsak zase — nadvlado nad vsemi komunizmi. Velik notranji razkroj je pripravil poljski milenij, ki je organiziral odpor v dušah proti komunizmu; dasi se je krščanstvo moralo umakniti v zakristijo, vendar bije velik boj s komunizmom in na svojo roko ponuja roko sprave sosedom... To je bilo eno zadnjih odporov proti satelitstvu Moskve. Vsi ti narodi bi se gotovo odcepili od ZSSR, če bi se mogli poslužiti „pravice do odcepitve"...

Čeprav ni več „odcepitvenih sunkov", se vendar v vseh teh krajh občinstvo, predvsem izobraženstvo odmika od dogmatičnega komunizma. Vemo, da je l. 1956 bil izvoljen Gomulka, da vodi liberalno politiko, pa je zdaj postal najožji sodelavec neostalinističnega „despotičnega komunizma". Njegovi govori iz 1956 se bero v l. 1968 kot protivladne demonstracije (Glos Polski, 18. 4. 1969). Z njegovo besedo visokošolci v Varšavi in Krakovu zahtevajo svobodo besede, govorov in zborovanj... Šest profesorjev so morali lani odpustiti z univerz, ker so zašli s poti (Lešek Kolakowski in tovariši)... Pokojna romanopiska Dombrowska je vodla akcijo „42" protestirajočih kulturnih delavcev proti satelitskemu nasilnemu vladanju. Vprizoritev Mickiewiczevih Dziadov bi kmalu

razvnelo duhove v nove upore. Študentski nemiri v Varšavi in Krakovu so imeli politični pridih in težnjo po svobodi. Vsaj deset tajnih radio-postaj deluje dnevno v smislu „osvobojenja".

Estonski znanstveniki in pisatelji izdajajo proteste proti nasilju, tako kot Poljaki... „Kot v baltskih državah, kot v Ukrajini, tako se dogaja tudi v Romuniji, Bolgariji, Vzhodni Nemčiji in Ogrski, kjer so trdi policijski nadzori in kjer ni svobodne informacije, toda kljub temu se v ljudeh javlja nezadovoljstvo in upiranje totalitarni državi, ali morda — prav zaradi tega," je pisala La Prensa (6. septembra 1968).

c) V Jugoslaviji

V Jugoslaviji je primer borca za demokratizacijo komunistične stranke postal slej ko prej Milovan Djilas, ki je s svojima knjigama Novi razred in Pogovori s Stalinom začel protistalinsko borbo, boj proti izrodku birokratičnega dogmatičnega komunizma, katerega je sam uvajal. Morda je šel bolj na zahtevo ZSSR kot Tita za 10 let na „robijo" in jo odsedel prav tedaj, ko je šel vanjo njegov naslednik v borbi prof. Mihajlo Mihajlov, ki je vedno postavljal svojo zahtevo po neodvisni reviji kot dovoljeno po Ustavi, torej prav tako kot kulturni delavci v Ukrajini. Mihajlov je tako ena tistih junaških žrtev, ki trpe za resnično pot v socializem iz komunizma in mu to ni samo krinka za vzdrževanje diktature pri življenju. Izraz rastočega nacionalzma pa je gotovo zadržanje Hrvatov ter izjava kulturnih društev o jezikovnem vprašanju samostojnosti hrvatskega jezika. Kažejo se težnje k „samoodločbi" tako hrvatskega kakor slovenskega naroda ki se deloma razvijajo v smeri „popolne državniške odcepitve", deloma v smislu analogičnega ukrajinskega federalizma enakopravnih samostojnih držav.

Tem nacionalističnim zahtevam se pridružuje v l. 1968 še gibanje v Metohiji in Kosovu (Kosmet) za priznanje posebne socialistične federalne republike, oz. že naravnost gibanje za „samoodločbo" in „odcepljenje od države", vzklikajoč npr. v Prištini predsedniku Albanije. Pri tem je bil en mrtev in 50 ranjenih (Katoliški Glas 16. 1. 69). Tudi Macedonija se upira in je tudi tam živ pokret za „samostojno Macedonijo", sestavljeno iz jugoslovanske, grške in bolgarske Macedonije...

Tako tudi Jugoslavija, ki ni satelitska država Moskve, pač pa svojsko komunistična, doživlja isto problematiko, le da ji skuša navidez ugoditi v smislu „demokratiziranja samoupravljanja". Ta njena iznajdba velja v svetu kot velik razvoj v evropski socializem ter postaja z njo celo model za izhod iz komunističnega totalitarizma. Toda kljub temu je prišlo do študentskih nemirov v Beogradu, ki jih je bilo treba z vojaško silo in Titovo obljubo ukrotiti. „To je bila prva spontana demonstracija študentov pod diktaturo komunistične vlade... in za vsakega objektivnega opazovalca mora biti jasno, da današnji politični pritisk akademske mladine nujno deluje v smer demokratskega političnega pluralizma... ter da je zašla diktatura v slepo ulico," pravi slovenski analizator ter nemirov P. Verbic (Smer v slovensko državo 1. 9. 1968). Je torej na eni strani kriza komunizma, na drugi strani porast nacionalizma. Slovenski študentje so nastopili proti srbski agresiji in hoteli izstopiti iz Zveze študentov Jugoslavije.

H krizi komunizma bi prišteval izjavo 1500 slušateljev beograjske univerze, ki so jo dali poljskim preganjanim študentom, kjer poudarjajo, da so poljske metode, „nezdružljive s principi socialistične demokracije..." Zagrebški uredniki revije Praksis pa pišejo, da poljski dogodki „kompromitirajo socializem," in da je „demokratski socialistični humanizem edina sodobna napredna sila" (Naša Reč, maj 1968).

Tako je Jugoslavija v tem primeru stopila na čelo prividnega razvoja v socializem pod zaščito komunistične stranke po zgledih Djilasa in deloma Mihajlova. Od teh hodi prvi svoboden po Združenih državah Amerike, drugi pa sedi v titovskih ječah... Toda zunanji svet ve zanj: protestrali so proti zaporu skandinavski književniki in tudi češki ter so te apele registrirali tudi veliki svetovni listi kot londonski Times itd. (Naša Reč, marca 1968).

č) V Moskvi

Ko je Hruščov na XX. kongresu KP razkril Stalinove zločine, se je začela odjuga, ki je povzročila tudi gibanja za neodvisnost „prostovoljno" priključenih satelitov ZSSR (Poznan, Ogrska). Tudi v Rusiji (Federacija Veliko-ruska) se je začel boj za *zakonitost* in za izpolnjevanje *ustave,* kakor jo je uzakonil Stalin l. 1936, a se ni ravnal po njej. Na čelu borbe za svobodo so se vstopili pisatelji, in znana je afera Pasternaka, ki je moral odkloniti

Nobelovo nagrado, za njim pa Daniela in Sinjavskega (Z njunim procesom sem zaključil v lanskem Zborniku borbo pisateljev za svobodo med Rusi). Toda taki procesi — prav tako za zaprtimi vrati kot v Ukrajini —, so se vršili še kar najrej: medtem, ko so obsojeni pisatelji delali bladovni štrajk v zaporih (Daniel, Zlorvec, Kaljinij, Maško, Ronkin, Šuhovič...) so bili znova obsojeni Galanskov, Larisa Daniel, dr. Pavel Litvinov, Bukovski, vsi zaradi opozicije proti ostankom stalinističnih metod in omejevanju svobode... Protesti proti takim nezakonitim sodbam so deževali od glavnih predstavnikov ruske znanosti in umetnosti; tako protest založnika Gabaja in prof. Kima in Yakima; „Apel 170" intelektualcev, umetnikov itd., „Apel 12-ih" na svetovne komuniste, naj oni protestirajo proti nesvobodi in zlorabi pravice... Vsi protesti so se sklicevali na ustavo, ki da je s temi političnimi procesi kršena. Svetovni tisk je o vsem tem poročal in s tem dokazoval, da v ZSSR ni notranjega reda, ne miru, da predvsem mlajša inteligenca hoče sprememb in spolnjevanje zakonov in ustave. S takimi zahtevami rahljajo vpliv in oblast Sovjetov kot takih, se pravi: izpodkopavajo komunistični režim, dasi protestirajo kot komunisti." Revija „Posev" pravi (1968, dec.), da „je značilnost po l. 1965 borba posameznih neodvisnih skupin, ki se bore za zakonitost in ustavo... Logični cilj bi bila popolna svoboda, toda v teh primerih je šlo samo za *razširitev svobode.*"

Za odvrnitev *novega stalinizma,* ki se poraja že nekaj let, se je literatura umaknila v podzemlje: neizdani romani, pesmi in razprave krožijo od človeka do človeka. Največji pisatelj Solženicin ne more tiskati svojih romanov v Sovjetiji, pošilja jih v inozemstvo... tako delajo tudi drugi. „V ruski inteligentni družbi je marksizem postal nekaj tujega... družba postaja vse manj komunistična... ustvarilo se je podzemlje *duha za duhovno svobodo,*" je pisal Readers Digest (februar 1969).

V tem ozračju je izšla brošura, ki je vzbudila svetovni odjek, napisal jo je *A. D. Saharov,* svetovnoznani fizik, eden iznajditeljev vodikove atomske bombe, član Sovjetske akademije znanosti, ko je bil star 31 let (od 1953), trikratni sovjetski heroj, nositelj državne in Leninove nagrade. On je v pogovorih z učenjaki svoje stopnje prišel do nekih zaključkov, ki jih je zdaj podal v *Memorandumu* in ga poslal „voditeljem svojega naroda, vsem državljanom in vsem ljudem dobre volje na svetu," s podnaslovom: „Misli o napredku, mirnem sožitju in duhovni svobodi." Pred sabo imam nemški prevod (E. Guttenberg), v izdaji „Posev" v Nemčiji (Frankfurt. Main).

Ni v tem Memorandumu samo javni protest proti vsem prej imenovanim protilegalnim političnim obsodbam, ampak je tudi izredno ostra obsodba vse stalinovske preteklosti v besedah. Toda ne gre mu samo za obsodbo stalinizma in preprečitev neostalinizma, ampak gleda na svetovni razvoj z vidika velikega fizika in znanstvenika, ki vidi katastrofo sveta, če bo svet razdeljen med dva antagonizma, ki samo čakata, da bo eden od njiju premagan, pa če pri tem pogine ves svet. Z vidika atomske dobe terja od sveta *enotnost, sodelovanje vsega človeštva pod pogojem duhovne svobode ter z velikim moralnim pojmovanjem socializma, rešenega vsega dogmatizma.* Kot drugo točko pa terja svobodo duha proti okužitvi ljudi z legerdami o množicah, ki v rokah demagogov in ščuvavcev lahko postanejo krvave diktature. (Tu pribije primer: V Sovjetiji, na Poljskem, itd. se zahteva, da se družba podredi zahtevam delavnega razreda, v resnici pa so te zahteve podrejene volji partije, oz. njenega Centralnega aparata, še bolj konkretno; njenih funkcionarjev.) V osrednjem poglavju Nevarnosti rasizma, nacionalizma, militarizma in diktatorskih režimov, je vzel na piko predvsem *stalinizem,* hitlerizem in maoizem. Obsoja: vsako tlačenje svobode, osebni kult, zaostritev proletarske nezmotljivosti, nespravljivost s kapitalizmom, kitajski nacionalizem, antiintelektualizem, antihumanizem, grobi socializem... „Mi nočemo več kilometer dolgih grobov, polnih trupov, ne plinskih vozov ne celic, ne SS-vojakov, ne zdravnikov-mučiteljev, ne množine stisnjenih ženskih las, ne kovčkov zlatih zob in gnojil iz smrtnih tovarn..." Fažizem v Nemčiji je trajal 12 let, stalinizem še enkrat toliko... imela sta mnogo skupnega... Hitler je odkrito moril, Stalin je bil v tem bolj rafiniran... poneumnjeval je milijone... mučil, ubijal, denunciral. Nič manj kot 10 do 15 milijonov sovjetskih ljudi je poginilo za zidovi tajne policije... v taboriščih kulakov, tisočev množičnih moritev ujetnikov pod streli mitraljezov... potopljenih smrtnih ladij... preseljevanj celih narodov... Vse to je počenjal Stalin v zvezi z Jagodo, Ježovom, Molotovom, Ždanovom, Malenkovom, Berijo. Ta režim je

bil sovražnik ljudstva... to je izpričal s pomori ruskih vojakov, ki so bili v nemškem ujetništvu in so prišli domov... Zločin je bila njegova tipična ukrajinofobija in zakon o kraji žita: za en ukraden klas si dobil 5 let prisilnega dela, t. j.: zadoščal je s tem povpraševanju po sužnjih... Tu omenja Saharov, da je *sestavljena 1000 strani debela knjiga o analizi stalinizma in ne sme iziti.* Hruščov je storil veliko delo, ko je pokazal na te zločine, „tudi če je bil eden njegovih glavnih sodelavcev pri teh zločnih..." Razkrinkavanje stalinizma v naši državi se je šele začelo in je ovirano: tako je v zadnjem hipu bil zavržen načrt leta 1964, da se Stalin izključi iz KP kot morivec milijonov svojih sočlanov (V opombi pravi, da je zaprl polovico članov KP, t. j. 1.200.000 ljudi, od katerih je bilo pri zasliševanju 600.000 ustreljenih, drugi so pomrli po taboriščih, le kakih 50.000 je ostalo živih!). Tudi še niso rehabilitirane vse Stalinove žrtve in že se dviga neostalinizem. Tega moramo mi čim najbolj omejit...

Očistiti moramo krvi in madežev, ki so onečastili našo pot..."

Navajam te oznake iz Saharovega Memoranduma, da vidimo, kako osovražen je stalinizem v domovini svojega izvora, od komunistov samih in kako ga obsojajo najvišji vrhovi, kar se vidi tudi pri takem pisatelju, kakor je Solženicin, v njegovem doma tiskanem romanu En dan v življenju Denisa Denisoviča, pa doma prepovedanem, a v inozemstvu izišlima romanoma Na rakastem oddelku in V prvem krogu (namreč dantejevskem) v Sovjetiji za Stalina.

V naši zvezi pa je najpomembnejši prvi princip, ki ga Saharov terja za zunanje politično razmerje med antagonisti:

Člen 1: *Vsa ljudstva (narodi) imajo pravico določati svojo lastno usodo s svobodno izraženo voljo* (Alle Völker haben das Recht...). Garancijo naj prevzame Internacionalna kontrola izvrševanja Deklaracije o človečanskih pravicah Združenih narodov (1948).

Ker tega člena ni v Deklaraciji o človečanskih pravicah, bi kdo mislil, da gre tu samo za svobodne volitve. Pa je več: gre za *„samoodločbo narodov"*, kar postane jasno, če primerjamo to stilizacijo z 2. členom Deklaracije o neodvisnosti kolonialnih dežel in ljudstev, ki jo je sprejela ista Zveza Narodov l. 1960 in se glasi v originalu:

„All peoples have the right to self-determination..." (E. Schwelb: Human Rights and the International Community, 1964, 91).

In ta Memorandum je v *nemškem prevodu* izšel že junija 1968, v originalu pa verjetno že prej.

V Sovjetiji je tako z najvišjih znanstvenih vrhov prišla obsodba slednjega prestopka zoper Deklaracije o pravicah človeka — ki jih je bilo v Stalinovi dobi toliko in takih, da pomenijo višek genocidov —, slednje nizkotnosti in nasilnosti, na drugi strani pa je bila poudarjeno priznanje samoodločanja ljudstev ter na vse grlo razglašena potreba sožitja z zahodnoevropskim demokratičnim svetom kot edino rešitvijo pred vesoljno katastrofo.

V to je padla 21. avgusta 1968 invazija štirih članov Varšavskega pakta pod vodstvom in na iniciativo Sovjetske zveze v Češkoslovaško nezavisno državo in je s tanki prevozila slednjo upanje na *„samoodločbo češkega in slovaškega naroda."*

III. „DUBČEKOVO LETO" NA ČEŠKOSLOVAŠKEM

Primer Češkoslovaškega sodelovanja s Sovjetsko zvezo je bil zanimiv že v drugi svetovni vojni, ko je predsednik Beneš v exilu gradil svojo vero v obnovitev Češkoslovaške države samo na sporazumu s Sovjetsko zvezo, katerega je v sredi vojne imel že v žepu. In res je samo v zvezi z Rdečo armado, v kateri se je s češkoslovaške strani boril gen. Ludvik Svoboda, lahko pregazil Tisovo Slovaško državo in ustvaril s komunisti koalicijsko vlado v Pragi; v njej je bil zunanji minister Jan Masaryk, sin prvega predsednika T. G. Masaryka. Toda komunisti imajo vedno načrt za vsak primer: naj bo vlada, ki jo hočejo vreči, diktatorska ali demokratična, njen čas se izteče, kadar ga Moskva določi in da ukaz zanj. Tako so marca 1949 vrgli skozi okno „samomorivca" Masaryka, odstranili Beneša in ustvarili z Gottwaldom in pozneje z A. Novotnym najzglednejši moskovski satelitski režim. Zadnji je veljal za najzvestejšega stalinističnega zaveznika, ki se niti v primerih javnih uporov v Berlinu (1953), Poznanju na Poljskem (1956), celo ne v vstaji na Madžarskem (1950) ni v najmanjši meri izrazil v dobro kaki „odjugi", niti ne v titovski smeri „nacionalnega ko-

munizma". Prav tako dosledni so bili tudi v cerkveni politiki, ko so odstranili kardinala Berana, svoj čas dachauskega ujetnika, ko so praktično imeli celo odločujoči vpliv pri nastavljanju škofov. Kar se tiče „titoizma" je prav Novotnega režim pokazal vso svojo kruto ortodoksijo, saj je bilo 50 članov Centralnega komiteja od 97, ter 5 od 7 glavnega sekretarijata KPČS ob tisti priliki „očiščenih", 11 pa jih je bilo obešenih (Slansky, itd.). Ni čuden takšen „krut stalinistični monolit," ko so pa bili glavni voditelji izšolani v moskovskih šolah (Gottwald, Novotny itd.) „v celoti štirje najvišji voditelji; pet jih je bilo 5 let v Sovjetiji in 9 eno leto," tako statistiko podaja D. A. Tomašič (Régimen comunista y nacionalismo en Checoeslovaquia, Estudios sobre el comunismo, 1961, junio). „Vsi ti so imeli za svoj glavni cilj: *napraviti iz države model satelita Sovjetske zveze.*" To je ČS republika bila vse do zadnjih let, in to celo v času „odjuge" v smislu neodjenljivega *stalinizma.*

Vendar so dogodki v Sovjetiji ob obsodbi Daniela in Sinjavskega segli tudi na Češkoslovaško, kjer so v njihov prid pisali pisatelji Pavel Tigrid, Karel Zameček, Jan Beneš... skratka: literati. Začelo se je nasprotje komunistične partije proti komunističnim pisateljem, ki so terjali svobodo tudi zase. Pisatelj Pavel Tigrid je iz exila pisal v Osteuropäische Rundschau (marca 1967) o zamrzlih začetkih odjuge na Češkoslovaškem. Proti kulturnim delavcem je 1. septembra 1967 sam predsednik A. Novotny govoril oster govor vojnim kadetom. Jiri Hendrich je ob priliki Brezinove stoletnice naravnost zažugal pisateljem z grožnjami. Svetovni Pen-club se je nov. zavzemal za pisatelje v Sovjetski zvezi, obenem pa tudi na Češkoslovaškem. Tako se je zgodilo, da je meseca oktobra Novotny dal streljati proti štrajkujočim študentom. Dijaki, delavci in intelektualci so vedno glaneje protestirali in glavni tajnik KP ČS, predsednik Novotny, se je naenkrat znašel obdan od mladih komunistov, ki so pod njim prišli na vodilna mesta, ter se zavedali, da je ČSR gospodarsko in kulturno navadna kolonija Sovjetije. Zamislili so si razvoj v smislu Jugoslavije, t. j. v možnost zliberaliziranega komunizma. 5 januarja je bil A. Novotny odstranjen kot tajnik KPČS ter ga je nadomestil *Aleksander Dubček,* slovaški komunist, toda bolj v smislu liberalizacije kakor nacionalizacije. Tedaj se je sprožil kamen, ki je potem z naglico drvel navzdol in se razvil v plaz, ki je razgibal oba naroda, češkega in slovaškega, in ju napolnil z vero v vstajenje novih osebnih svoboščin v smislu človečanskih pravic in pravic naroda. Začelo se je *„Dubčekovo leto"*; to je: *zahteva mladih komunistov po liberalnem in bolj humanem komunizmu,* po odstranitvi stalinizma in po enakopravnem razmerju do Sovjetije in po lastni zunanji gospodarski politiki ter po „vključitvi v zahodno kulturo" (Osteurop. Rundschau, oktober 1967).

Ni bila torej v načrtu odcepitev od Sovjetije, samo osvoboditev izpod kolonialnega satelitstva v enakopravno zavezništvo s komunističnimi strankami in socialističnimi državami. V tem je bil češkoslovaški napor, porojen v komunistični stranki sami, podoben naporom drugih nemirov v notranjosti Sovjetije, ki so zahtevali v ustavi zagarantirane svoboščine in izpolnitve zakonitosti. Toda nevarnost Češkoslovaške je bila v njenem geografskem položaju: vse druge uporne „države" so položene v notranjost ZSSR, ta pa je na sami meji proti Zahodu, z mejo proti Zahodni nemški republiki kakor proti Vzhodni socialistični nemški državi, pa z mejo proti Poljski in Madžarski. Proti Zahodni Nemčiji je nova ČS hotela odpreti gospodarske meje, česar se je zbal predvsem Ulbricht, odkoder bi bil mogoč vdor zahodne miselnosti in nemškega nacionalizma. Tudi bi se v državah Varšavskega pakta, v katerem je ČSR vztrajala kot član, prav lahko utegnila zanetiti podobna vrenja. Zato je bilo treba zavarovati ZSSR pred vdorom buržoazne demokratične miselnosti iz Zahodne Evrope in zavreti podobne upore v notranjih nacionalističnih primerih Ukrajine, Bele Rusije in kavkaških republik. Zlasti pa: treba je preprečiti vrnitev Češkoslovaške v še vedno živo tradicijo masarykovske demokracije, s katero se je prav ČSR vedno ponašala pred svetom.

A. Novotny, ki je bil še predsednik države, je hotel z vojsko zatreti to liberalizacijo komunizma, toda zgodilo se je, da so višji častniki zbežali k Amerikancem (Jan Šejk), ali napravili samomor (V. Janko). Toda Dubček je delal hitro: marca je padel policijski šef Hendrich, nato notranji minister. Ustanovil je takoj komisijo, da ugotovi smrt ministra Jana Masaryka, ki so ga ubili stalinisti, verjetno po ukazu Kremlja. 3. marca je Novotny padel tudi kot predsednik. Za predsednika republike je bil zvoljen 73-letni gen. *Ludvik Svoboda,* ki se je boril v sklopu Rdeče armade na Slovaškem in je tudi pri prevzemu obla-

st po komunistih (l. 1949) igral veliko vlogo.

Stalinistična soseda — nemški Ulbricht in poljski Gomulka — sta se zbala za vpliv, ki bi ga mogel imeti razvoj dogodkov na Češkoslovaškem in tako je Moskva sklicala vse države Varšavskega pakta v Dresden, kjer so skupno opozorili nove češke voditelje, da ne bodo dopustili „liberalizacije preko mej komunistično-leninistične prakse". Dubček pa je nadaljeval z reformami ter dovolil pravico in svobodo govora in shodov, svobodnega gibanja v državi in iz nje v inozemstvo, itd. Drugi progresivni liberalni komunist Jan Smrkovsky je zahteval rehabilitacijo političnih zapornikov in usmrčenih. Na sodišče je takoj prišlo preko sto tisoč prošenj v tem smislu.

Ves narod je podprl Dubčeka v njegovem naporu po političnih svoboščinah.

9. maja je bil poklican v Moskvo, kjer se je sestal s predstavniki vseh članov Varšavskega pakta. 18. maja je Kosygin sam pritekel v Karlove Vary in osebno zahteval od Dubčeka, naj preneha z liberalizacijo. Toda Dubček je že junija izključil glavne staliniste iz CK KPČS, začel pogajanja z nekomunističnimi skupinami in odpravil cenzuro. Listi so poskočili v ogromnih nakladah. Sedaj so kulturni delavci, intelektualci, pisatelji izdali 27. junija proglas, ki je dobil ime „*2000 besed*", sestavil ga je pisatelj Vaculik, podpisalo pa ga je 70 največjih češkoslovaških kulturnih delavcev, članov Akademij univerz itd. Ta proglas (citiram po nepopolnem tekstu v ljubljanskem Večeru 19. julija 1968 in po izvlečku v Osteurop. Rundschau, 1968, št. 7, julij) pravi v začetku, da smo pri ponovnem rojstvu demokracije, kar se je začelo pri Kompartiji. To je treba povedati. To vedo tudi nekomunisti med nami, ki niso doslej s te strani pričakovali nič dobrega... Spodbuda demokratičnih komunistov je sedaj odplačevanje dolga partije do nekomunistov, ki so bili potisnjeni v nepravi položaj. Komunistična partija si zato ne zasluži zahvale. Lahko rečemo samo to, da si prizadeva, da bi rešila svojo in nacionalno čast." Nato govori, da morajo komunisti „prizadevanje po počlovečenju režima dokončati, sicer utegne priti do strahotne reakcije starih sil..." Nato govori o notranji svobodi: „Znebiti se moramo predstave, da ima vedno in povsod le predstojnik prav... Vsakdo izmed nas se bo moral odločiti na svojo odgovornost. Potrebna je zato — svoboda besede, ki je dozdaj edina demokratična pridobitev tega leta"

„Preporod brez komunistov ni mogoč.. oni imajo vsa odločujoča sredstva v svojih rokah... njih akcijski program je tudi poprava velikih krivic... KP bo gradila svoje vloge na zaupanju državljanov in ne več na sili... Sedaj gre za vsebino, ne besedilo zakonov." Posebna beseda je namenjena gospodarstvenikom, pri katerih bo šlo „za demokracijo in ne več za korito.. za poštene može, ne več za partijsko pripadnost... Zahtevati moramo odstop tistih oseb, ki so zlorabljali oblast. Treba je poživeti nacionalne fronte... in postaviti odbore za zaščito svobode..." Za konec pa proglas zatrjuje, da ne računajo na tuje sile, temveč „moramo dati vladi (Dubčekovi) na znanje, da *smo z njo, — če je treba tudi z orožjem v roki — dokler bo delala to, za kar je dobila od nas nalogo*. Našim zaveznikom (Sovjetom?) pa lahko zagotovimo, da bomo ohranili naše zveze kakor tudi prijateljske in trgovske pogodbe. Enakopravnost pa lahko zagotovimo samo tako, da bomo naše odnose navznoter zboljšali in še naprej razvijali naš obnovitveni proces... in da bomo na naših prihodnjih volitvah volili samo take osebe v državno vodstvo, ki imajo dovolj odkritosti in političnega razuma, da ohranijo take odnose in jih krepé, kar vse odslej velja za vse države sveta... Imamo možnost, da vzamemo našo skupno stvar v svoje roke in ji damo podobo, ki bolj ustreza našemu nekdaj dobremu imenu in dobremu mnenju, ki smo ga spočetka imeli sami o sebi..." In konča: „Pozimi bomo potem vedeli vse natančno..."

To je tisti proglas „2000 besed", ki je odslej zaključil usodo Češkoslovaške. Označen je bil takoj od Sovjetske zveze in vseh članov Varšavskega pakta za „protirevolucionarni proglas", ki hoče nasilno spremeniti komunistični režim..., da je to „klic k vstaji", da je „z njim ogrožen socialistični red"..., da je „v zvezi z desničarskimi protirevolucionarnimi silami ter te verjetno stoje v stiku z imperialistično reakcijo"..., „ne gre podpisnikom za prevrat obstoječega reda, marveč za restavracijo kapitalizma...", „njih taktika spominja na protirevolucionarne elemente na Ogrskem l. 1956". (Tschechoslowakei in Bedrängnis, Osteurop. Rundschau, avgust 1968. tudi Naša reč, dec. 1968). Zategadelj se je Dubček odrekel tega proglasa in Jan Smrkovsky je napisal celo „1000 besed proti".

Ta proglas je dal povod, da so vse članice Varšavskega pakta poslale pismene opomine novi vladi ČSR „o kontrarevolucionarnih silah".

To pismo je izredno važno. „Od imperialistov podprta ofenziva reakcionarjev proti svoji Partiji in proti temeljem družbenega reda v ČSR krije v sebi, po našem trdnem prepričanju, nevarnost, da se ta dežela odrine nasiloma s poti k socializmu ter s tem ogroža interese vsega socialističnega sistema... Mi ne moremo biti sporazumni s tem... da bi tuje sile vrgle ČSR s te poti... To ni več vaša stvar, ampak nas vseh... Meje socialističnega sveta so zdaj pomaknjene v srce Evrope do Labe in Češkega lesa. Nikdar ne bomo dopustili, da bi imperializem na miren ali nemiren način napravil z vami luknjo v našem socialističnem sistemu ter spremenil razmerje sil v Evropi v njegovo dobro..." V tem smislu je v Pismu še več mest, ki dajo nedvoumno vedeti o stališču podpisnikov Varšavskega pakta, h kateremu spada tudi ČSR, kot na pr. „Miniranje vodilne vloge KP vodi v likvidiranje socialističnega reda. S tem nastane nevarnost v temeljih naše povezanosti in za varnost občestvenosti naših dežel." Razvoj zadnjih mesecev kaže, da se je razvila ofenziva protirevolucionarnih sil, podpiranih od imperialističnih centrov..." (Osteur, R. štv. 8, avgust). — Dubček je nato odgovoril s *protipismom*, v katerem je zavračal vse te trditve in zanikal vsako protirevolucionarnost temu reformističnemu gibanju. Prej je njegov govor odobril Centralni komite KPČS. Nato pa je govoril narodu in dobil njegovo pritrditev. Zastopniki „2000 besed" so dali njegovi vladi novo priznanje, da *„KP predstavlja obenem tudi obrambo narodne suverenosti"*.

Dubček je postal po tem odgovoru nesporen voditelj in predstavnik narodne volje.

Vojaki Varšavskega pakta so nehali odhajati s teritorija ČSR, kjer so bili na manevrih in Dubček je odstavil generala Prchlika, da bi ublažil napetost.

Sovjeti so poklicali Dubčeka v Moskvo, toda on ni hotel iti z državnega ozemlja.

Medtem se je položaj le še zaostreval. Sovjetski listi in zavezniki so začeli pisati o odkritju orožja v Sudetih, ki je bilo določeno za Čehe. Pa tudi „odkrili" so načrte zahodnih kapitalistov, kako zanetiti upor v državi. Čehi so to demantirali, ker je bilo vse jasna provokacija. To so čutili vsi. Pripravljal se je sestanek češkoslovaških voditeljev s sovjetskimi in varšavskega pakta. Za to priliko je pisatelj Kohout začel zbiranje podpisov po cestah in drugod za Dubčeka, KP Italije, Francije in Japonske prav tako ter so svarile ZSSR pred intervencijo.

V takem ozračju se je vršil sestanek vseh zastopnikov v *Černi nad Tiso 29. julija, oz. 2. avgusta v Bratislavi.*

Iz Sovjetije je bil zastopan *celotni Prezidij KP* ter njih namestniki poleg drugih veljakov: ti so terjali ponovno uvedbo cenzure, razpust nekomunističnih strank, odstranitev določenih osebnosti... ter: stalne posadke zaveznikov Varšavskega pakta v ČSR, za kar da so predložili prošnjo v tem smislu delavci neke praške tovarne s 100 podpisi. Češkoslovaški voditelji pa so se trdno odločili ne popustiti ničesar, kar bi slabilo suverenost države ali zavrlo razvoj destalinizacije. Konferenca se je 3. avgusta nadaljevala v Bratislavi in se zaključila tako, da je bilo videti, da so se sovjeti in zavezniki nekako pomirili. Skupna izjava govori o pravici vsake KP, da gradi sama svoj socializem; govorilo pa se je istočasno tudi o potrebi skupne obrambe proti imperialistom, proti protikomunističnim poskusom... proti temu, da bi KP izgubila avantgardistični značaj... treba je povišati obrambno silo posameznih socialističnih držav ter prav tako skupno socialistično občestvo..." Vsekakor Čehi niso dobili nobenih končnoveljavnih *garancij*... tolmačili pa so konferenco kot uspeh... (Osteur. R. št. 8)

Štirje ministri so mirno odšli na počitnice v Jugoslavijo, v Prago je šel Tito in romunski predsednik Ceaucescu, ki sta bila toplo sprejeta, ter nemški Ulbricht, katerega sprejem je bil hladen...

V tem razdobju, ki ni bil miren po viharju, temveč pred njim, je dne *20. avgusta* ob 11 dopoldne začelo korakati v ČSR vojaštvo Sovjetske zveze, Vzhodne Nemčije, Poljske, Madžarske in Bolgarije ter *zasedlo češkoslovaško ozemlje.* Dubček je bil aretiran, predsednik Svoboda je mogel dati le še poziv, naj bo narod miren, na kar je bil zaprt na Hradčanih... Čete Varšavskega pakta — pol milijona vojakov — so prišle „reševat socializem v Češkoslovaško" in v tem imenu okupirale državo, čeprav je nihče od oblastnikov ni poklical... Češka je doživela vnovič prav tako okupacijo kot za časa *Hitlerja*...

Svet je obstal pred novo sovjetsko drznostjo, enako oni v Berlinu, Poznanju in Madžarski... Skoraj ves svet — razen držav Varšavskega pakta — je obsodil ta

nov izraz sovjetskega imperializma, ki celo svojim satelitom ne dopušča v mejah klasičnega komunizma in svoje sovjetske skupnosti — ČSR je bila član Varšavskega pakta in se ni hotela odcepiti iz sovjetske sfere — nobene samostojne akcije kot neodvisne države...

Pogazila je s tanki suverenost zavezniške slovanske države...

Zopet je bilo postavljeno na laž sovjetsko „nevmešavanje v notranje zadeve drugih" — tokrat zavezniških — držav, prav tako kakor tudi njihova propagandna samoodločba in odcepitev" od državne skupnosti. Laž je prav tako njihova propaganda „sožitja kapitalistov in komunistov", ko niti sožitje dveh komunizmov v mejah ene skupnostne sfere ni mogoče. Pokazalo se je, da je samo *en komunizem — in to: sovjetski.* Pokazalo tudi to, da Sovjetska zveza celo tako očitno invazijo in okupacijo zakriva za pomoč delavskemu razredu, t. j., poudarila je znova svoj internacionalizem proti slednjemu nacionalnemu prizadevanju posameznih narodov. Nadnarodnost kot pot k svetovni revoluciji. Pokazala tudi: začetek razpada komunističnega reda v samem sebi...

To, kar se je zgodilo 20. avgusta 1968 s Češkoslovaško, je *izrednega pomena.* Ni bila v sovjetskem svetu nova stvar, toda nihče ni mislil, da se bo po madžarski revoluciji ponovila, zlasti še spričo „destalinizacije" zadnjega desetletja. Dr. Juraj Krnjević citira (Hrvatski Glas 30. 4. 69) zanimiv sklep Varšavskega pakta iz l. 1955: *„Vse države podpisnice varšavskega pakta morajo nastopiti z oboroženo silo v oni državi varšavskega sporazuma, kjer bi bil komunistični red ogrožen od domačih protikomunistov."*

Na temelju te pooblastitve so tedaj Sovjeti okupirali Madžarsko in se zato zahodni svet ni uprl in ni pritekel Madžarski na pomoč.

Isto se je zgodilo sedaj. Jože Melaher je mnenja, da je spoštovanje „status quo"-ja v Evropi bilo dogovorjeno med USA in Sovjeti že za časa Eisenhowerja in Hruščova ter zato tudi Johnson ni niti mobiliziral ob češkoslovaških dogodkih avgusta meseca, pa čeprav je „bil naprej obveščen o invaziji". Tu gre za „usluge in protiusluge". (Vestnik, 1969, zv. 3, str. 90). Krnjević pa je mnenja: „To kaže, da se Sovjeti niso prvič poslužili te pravice v avgustu l. 1968, ki so jim jo dali tudi Čeho-Slovaki v Varšavskem sporazumu; in to je razlog, da zapadne demokracije niso mogle lanskega avgusta in ne morejo danes nič napraviti za češke in slovaške komuniste, ki se upirajo železnemu sovjetskemu objemu, kakor samo to, kar delajo."

Tretje mnenje — brigadir W. F. K. Thomson, dopisnik The Daily Telegraph 14. nov. 1968 pa piše: Stvarno je res, da nam ni ostalo drugega, da preprečimo Sovjetiji, da ne bi okupirala Češkoslovaško, ko se je že odločila za to, kakor da ji pošljemo ultimatum in da vstopimo v vojno, za katero smo bili — popolnoma nepripravljeni" (Naša Reč, februar 1969).

Toda kljub temu, da se je Sovjetija že enkrat poslužila te sebi postavljene „pravice" v odnosu do podpisnikov Varšavskega pakta, je zdaj zasedba Češkoslovaške potrdila še važnejšo „pravico": pravico Sovjetiji z vojsko nastopiti v vsakem primeru rušenja socializma (t. j. komunizma) *v slednji državi svojega vpliva!* „Do Labe in Češkega lesa", pravi dokument. To na severu; toda na jugu?... Do Trsta?... Ali ni Slovenija vsa v „socialistični sferi"?!

Po dogodkih v avgustu 1968 so npr. moskovska Izvestija (Socializm i svoboda, 12. sept. 1968) pisala: „Marksizem-leninizem je smisel meščanskega pojma svobode očistil, našel pravo znanstveno definicijo za to v smislu razrednega boja: Za komuniste-leniniste se to vprašanje glasi lahko samo: Svoboda, toda: za kateri *razred?* Svoboda v korist — kateremu razredu? Enakost — katerega razreda? Samo: svoboda za delovno ljudstvo to se pravi za ogromno večino, ali svobodo za izkoriščajočo manjšino? — Kdor služi stvari svobode v splošnem smislu. brez ozira na posebno izkoriščanje svobode za proletarsko borbo za socializem, ta je koncem koncev *borec za interese buržuazije* in nič drugega." To je že načelo Lenina, ki se sedaj poudarja (Oest. Probleme 14. 3. 1969). Še bolj pa je ta revija poudarila pomen tega dogodka v št. 24 z dne 29. nov. 1968:

„V narodnosocialističnih deželah imajo komunistične partije neomejeno svobodo. in morajo jo imeti, če hočejo določati razvojno pot svojemu narodu. *Toda nobena odločba z njihove strani ne sme kakor koli škodovati socializmu v njih lastni deželi niti temeljnim koristim drugih socialističnih držav, vsemu internacionalnemu delavskemu gibanju, ki bije boj za socializem. To se pravi, da je slednja komunistično partija odgovorna svojemu narodu prav*

tako, kakor celotnemu socialističnemu gibanju. Kdor na to pozablja ter misli samo na svojo samostojnost in neodvisnost, pade v enostranskost, ter se umika izpopolnitvi svoje internacionalne dolžnosti." (Članek v Pravdi 26. sept. pod naslovom: Suverenitet i internacionalnye objazanstvo socialističeskich stran, S. Kovalev.) In dalje: *„Socialstične dežele nastopijo odločno proti izvozu in uvozu kontrarevolucije."*...

Direktno na češki primer se nanašajo naslednji stavki, izredno važni za našo temo v naslovu:

„Protisocialistične sile v Češkoslovaški so krile z govoričenjem o pravici narodov na samoodločbo zahtevo... *po izstopu Češkoslovaške iz socialistične skupnosti.* Toda *uresničenje* „samoodločbe", to je: odcepitve ČSR od socialistične skupnosti, nasprotuje temeljnim koristim te dežele in bi tudi ostalim socialističnim deželam škodovalo. Take vrste samoodločba, katere posledica bi bila, da bi čete NATO-ja prišle prav do sovjetske meje in bi bila razdvojena enotnost socialističnih dežel, je faktično udarec na življenjske koristi narodov teh dežel. To nasprotuje v bistvu pravici teh narodov na *socialistično samoodločbo.* Zvesta svojim internacionalnim dolžnostim nasproti bratskim narodom in zaradi varstva svoje lastne socialistične pridobitve so Sovjeti in druge socialistične države bile primorane nastopiti proti protisocialističnim silam Češkoslovaške. Svetovni socializem kot družbeni sistem je nedeljiv in njega obramba je skupna zadeva vseh komunistov, vseh naprednih ljudi na svetu in v prvi vrsti delavnega ljudstva vseh socialističnih dežel. Vojaki socialističnih dežel, ki so sedaj v ČSR, vodijo v stvari boj za načela *samoodločbe češkoslovaških narodov,* za njihovo neprekljicljivo pravico, sami, brez pretresov od strani kontrarevolucionarjev, brez revizionistične in nacionalistične demagogije odločati premišljeno o svoji lastni usodi. Kdor govori o nezakonitosti takega postopka, pozablja, *da v razredni družbi ni in ne more biti nobene brezrazredne pravice!*"

Ali je mogoče bolj jasno utemeljiti načela, ki so vodile Varšavske podpisnike k zasedbi Češkoslovaške? Še krajše je to resnico povedala Amerika domovina (4. 2. 1969): *„Moskva lahko s silo zatre suverenost vsake komunistične države, ako je to v korist komunističnemu gibanju."*

In to načelo ima danes ime v sovjetologiji:

Doktrina Brežnjeva,

katero je on sam razglasil dne 12. novembra 1968 v Varšavi in se glasi v najvažnejšem odstavku, vzetem iz njegovega govora, kot je bil priobčen v Pravdi drugi dan — 13. 11. (Ost-Probleme, 31. 1. 1969, štev. 2):

„Če skušajo notranje ali zunanje, socializmu sovražne sile razvoj katerekoli socialistične dežele obrniti nazaj h kapitalističnemu redu; če nastane nevarnost za socializem v dotični deželi, ali nevarnost za varnost celotnega socialističnega občestva držav, ni to samo problem dotične dežele (države), temveč splošen, za katerega se morajo brigati vse socialistične dežele (države)."

IV. PO ČEŠKOSLOVAŠKI ZASEDBI

Pravzaprav bi že tukaj lahko nehali z našo razpravo, kajti pokazati smo hoteli samo razvoj „samoodločbe in odcepitve" preko Marksa-Lenina, Stalina-Hruščova do današnjega Brežnjeva. Toda zaradi popolnosti in kontinuitete problema, nas zanimajo tudi dogodki po zasedbi v raznih državah.

V Češkoslovaški je šlo od 21. avgusta naprej samo za dve možnosti: 1. ali začeti oborožen odpor in ponoviti madžarsko vstajo in verjetno enako tragedijo na Češkem in Slovaškem, ali pa 2. ukloniti se sovjetskim zahtevam.

V prejšnjem poglavju sem podrobneje orisal pot od januarja 1968 do avgusta istega leta, da vidimo, kako se je začela odjuga stalinizacije v okviru KP same, in kam je pripeljala —v novo *stalinizacijo.*

Po invaziji so Sovjeti odpeljali vse glavne voditelje češkoslovaškega destalinizacijskega gibanja — Dubčeka, Černika, Smrkovskega itd. v Moskvo kot jetnike, toda predsednika Svobodo so sprejeli kot suverena države, ki naj se samovoljno podredi kremeljskim zahtevam „kolektivnega varstva komunistične sfere". Verjetno bi ujetnike streljali, da se ni gen. Svoboda

odločno postavil na stališče: „Ne govorim z vami, dokler niso tu moji imenovani tovariši."

In tudi bi se ne pogajali ne s Svobodo ne z drugimi, da jim je uspelo najti v Češkoslovaški — kvislinga, ki bi prevzel vlado in odgovornost za nov politični kurz. Niso ga dobili. Treba se je bilo pogoditi s postavljenimi predstavniki naroda. Pri tej „konferenci" v Moskvi se je češkoslovaška delegacija delila v dve skupini: Svoboda in Husak sta bila za „sporazum" s Sovjeti, Dubček in Smrkovsky pa za čim večji odpor. Spričo tega so podpisali sporazum, ki je pomenil zmago močnejšega. Češkoslovaški predstavniki so podpisali sporazum, v katerem so priznali, da je bil njihov 14. kongres KPČS nezakonit in morajo biti torej vsi izključeni stalinisti sprejeti v stranko nazaj; dalje da bodo podvzeli kopico ukrepov za okrepitev socializma in kontrolo javnih komunikacijskih sredstev (radio, časopis itd.), cenzuro itd.; da bodo ostale sovjetske čete v državi, da varujejo socializacijo za to potreben čas; da ne bodo izvajali represalij proti stalinističnim prijateljem ZSSR; da bodo prenovili KP z Moskvi vdanimi ljudmi itd.

Smrkovsky je po vrnitvi iz Moskve govoril: „Mi smo se zavedali, da je včasih boljše kot sklepati kompromise, nastaviti svoja prsa bajonetom, kakor pa klečeč na kolenih dalje živeti. Istočasno pa smo bili mnenja, da tak trenutek kljub vsemu, kar se je zgodilo, še ni prišel..." (Osteurop. Rundschau, 1968, 11).

Kapitulacija. Neki predstavnik je rekel: „Zdelo se mi je, da poslušam Hacho... Tu se je dogodil nov München!" (Pavel Tigrid: El acuerdo firmado por los Checos en la Capital Soviética, Clarín, 18. apr. 1969) — S tem dnem je začela zmrzavati češkoslovaška „odjuga", in začela se je doba „normalizacije odnosov med ČSR in ZSSR", ki se je zaključila s popolno eliminacijo Dubčeka in njegovih junija 1969.

Vmes je bil res še protestni odgovor Češke akademije znanosti in umetnosti proti moskovskim očitkom ter njih zavestna obsoja invazije ter degradacija največjega progresista Smrkovskega za predsednike češke skupščine. Preureditev vse vlade, obsodbe sovjetskega postopanja od strani komunističnih partij zahodne Evrope. Nov sporazum med Černikom, predsednikom vlade, in Kosyginom. Intervencije diplomata Kuznecova, maršala Grečka itd., kar vse je vodilo („kot med komunisti in prijatelji"): v mehčanje češkoslovaškega odpora.

Omeniti moramo za zadnje mesece v letu 1968 še dva važna dogodka.

Prvi: proslava petdesetletnice *narodneba praznika 28. oktobra* v spomin na l. 1918, ko je Masaryk ustanovil Češkoslovaško republiko. Po l. 1945 so ta dan slavili kot Dan nacionaliziranja privatne imovine. Letos pa je dobil zopet prvotni nadionalni pomen in predsednik Svoboda je imenoval z imenom celo Masaryka, Beneša in Štefanika.

In drugi: na ta slavnostni in pomembni nacionalistični dan se je razglasila ustvaritev *Slovaške države* v okviru federacije s Češko, kar naj stopi v veljavo s 1. jan. 1969. V Bratislavi je ta dogodek dal poudarek vsej slovesnosti. Po 50 letih je torej zmagala federativna ureditev republike, ki jo je svoj čas obljubil v Pittsburgu Masaryk, pa ne ustvaril. Vprašanje je seveda, kakšno oblast bo imel ta slovaški del države?

7. novembra nato so se vršile slovesnosti k 50-letnici ruske oktobrske revolucije. Tedaj pa je prišlo do velikih nemirov in samo v Pragi je bilo aretiranih okrog 200 oseb.

Ta čas proti koncu leta se je tudi začela javljati opozicija proti Dubčeku v smislu bolj „realistične" politike, ki jemlje moskovski dogovor za temelj novega razmerja do Sovjetije. Gustav Husak, voditelj slovaške KP ga imenuje celo „častnega in brez pritiska". Dubček da je napravil preveč napak.

Za novo leto 1969 je predsednik Svoboda govoril o njem, da ne bo lahko in da bo treba iti „dovoljeno pot". Tudi Dubček je moral govoriti vedno bolj proti — sebi in s tem je izgubljal ugled, ki ga je imel l. 1968 kot nedvomni voditelj vsega naroda, kot „simbol sanje o neodvisnosti in demokraciji vseh najsvobodnejših sil v državi", za kar je veljal tudi v zapadnem svetu.

Kot protest proti taki prilagoditvi se je 17. januarja 1969 sežgal javno za belega dne pred Svetovaclovskim spomenikom 21-letni študent filozofije na Karlovi univerzi *Jan Palach*, ki je 21. januarja umrl. Njegova smrt iz patriotičnih razlogov je zbudila sočutje pri vsem narodu Nad 200.000 ljudi je spremljalo njegovo

krsto, ki je bila izstavljena v slavnostnih prostorih Karlove univerze. Rektor in dekani so šli za njo. Pokopaval ga je protestantski pastor v spremstvu kat. administratorja praške škofije. Zvonilo je iz vseh cerkva. Predsednik Svoboda, predsednik vlade Černik, predsednik parlamenta Smrkovsky so poslali staršem brzojav s priznanjem njegove žrtve. Ta smrt je odjeknila po vsem svetu.

Češkoslovaški škofje so izzjavili: „To uničenje ima za izvor nedoumljive globine človeške duševnosti, ki sprožijo to nenaravno reakcijo in je zato v njih le malo ali nič človeške odgovornosti in krivde." Nadškof Beran je iz vatikanskega exila sporočil, da „občuduje junaškega duha, čeprav ga ne more odobravati: samomor ni nikdar dopušten..." Celo papež Pavel VI. sam je ob tej priliki govoril o „narodu, ki je oropan časti in svobode. Čut solidarnosti je prevzel svetovno javnost ob zadnjih dogodkih na Češkoslovaškem. Domovina, svoboda, resnica, demokracija so vrednote, ki vedno trpijo silo, a so istočasno predmet pričevanja človeškega duha. Da jih ohranimo, je včasih potrebna največja žrtev sebe in ljubezni za druge." (Božja beseda, marec 1969, Glas SKA 11. junija 1969.)

Tako je postal Jan Palach mučenec za češkoslovaško suverenost in svobodo.

In za njim se je po Evropi razlila manija samoumorov s polivanjem netiva. Tako so se takoj nato polili v Pragi štirje, enako eden v Budimpešti, itd. Val je segel celo do Ljubljane, kjer se je istočasno zažgal Marijan Lombar (Naša Reč, marec 1969).

Vedno pogostejši obiski sovjetskih funkcionarjev (min. obrambe maršal Grečko, diplomat Semjonov itd.) so vedno bolj pritiskali na „normalizacijo odnosov". Toda dogodek na igrišču hokeya v Stokholmu, pri tekmi med ZSSR in ČSR 29. marca, ko je zmagala ekipa ČSR, je dal povod za antisovjetske demonstracije, ki so bile tako hude, da so postavile državo v nevarnost podobni avgusta 1968. Tedaj je Grečko postavil češkoslovaške oblastnike pred novo dilemo: 1. zatreti vsak antisovjetski upor, 2. vporabiti vojsko, tuđi sovjetsko, za njega udušitev, oz. 3. bodo sovjeti sami udušili na svoj račun vsako tako gibanje (La Razón, 3. 4 1969). 17. aprila pa je Centralni komite KPČS *prisilil Aleksandra Dubčeka, da je renunciral na svoje mesto prvega sekretarja KP, ki ga je prevzel po A. Novotnym.* Dubčekovo mesto je prevzel *Gustav Husak*, predsednik slovaške KP, realist in slovaški nacionalist.

Tako je padel Aleksander Dubček, simbol češkega naroda. *ZSSR so dobili znova kontrolo nad Češkoslovaško. Bolje rečeno sovjetska vojska.*

Češkoslovaška je zopet trdno priključena Kremlju in novi notranji minister Lubomir Strougal, ki je bil notranji minister tudi pod Novotnym, je oglasil 21. 4. da bo odstranil vse antisovjetske in antisocialistične elemente. S tem je zadal smrtni udarec liniji Dubčekove liberalne osamosvojitve. Moskva je toplo pozdravila spremembo Husaka, ki hoče konsolidirati partijo „po principih marksizma-leninizma" (La Prensa, 22. 4. 1969). Husak obsoja Dubčeka za odgovornega velike materialne izgube ter obljublja, da bo zatrl vsako antisovjetsko demonstracijo, ker sicer lahko pripelje v meščansko vojno (La Razón). Dubček je sprejel svojo degradacijo za predsednika skupnega državnega parlamenta, toda — razmere se spovračajo nazaj k svojemu izhodišču: *stalinizaciji.*

Na kongresu 75 kom. partij v Moskvi v prvih dneh junija 1969 Sovjetom ni uspelo, da ne pride na tapeto češkoslovaški problem. Nekatere zahodnoevropske stranke so se izrekle proti invaziji. Toda Husak sam je bil proti temu, da se razpravlja o Češkoslovaški, češ da je to že *rešen problem* ter je vseskozi nudil *oporo sovjetskemu imperializmu.* Očevidno se je Husak zadovoljil s slovaško federacijo.

Češkoslovaška se je po dobrem letu borbe — „Dubčekovo leto" prilagodila v vsem sovjetski sferi in — Brežnjeva doktrini.

(Podatke sem jemal iz dnevnega časopisja, zelo prav pa mi je prišel tudi sintetični članek Češkoslovačko leto 1968 v Naši Reči (okt.-nov. 1968). Zgodovinsko zaporedno, z radijskimi govori predstavnikov, s članki v časopisju ter z dokumenti pogodb pa je sproti informirala revija Osteuropäische Rundschau od št. 7 — julij — do 12 — december 1968 — ter 1. in 2. do konca februarja 1969. Posebej opozarjam na dvojni zvezek 9-10 — sept.-okt., — ki je ves posvečen ČSR: Dokumente zur tscherhoslowakischen Tragödie, in v št. 11 — nov. — na dnevno kroniko Herbst in der Tschechoslowakei.)

V. ZA KONEC: JUGOSLAVIJA IN RUSIJA

1. Jugoslavija

Pred teorijo Brežnjeva samolastne presoje, kdaj sme vdreti z vojaško silo v sosednjo komunistično državo z namenom, da zaščiti pravo pot samoodločbe proletarskega razreda v dobro svetovnega komunističnega gibanja, trepečeta zdaj v prvi vrsti *Romunija* in *Jugoslavija*, obe obdolženi v Moskvi desviacije od njihove komunistične centrale zaradi lastne nacionalistične poti v socializem. Prav tako pot je hotela nastopiti Češkoslovaška, pa jo je doletel „20. avgust" — po našem buržujskem pojmivanju *invazija in okupacija*, po komunistični dialektiki pa: pomoč k *samoodločbi proletariatu v nevarnosti kontrarevolucije.*

Tito do tega dne ni verjel v sovjetsko vmešavanje se v notranje zadeve druge suverene države, ter je v tem smislu teden dni pred vdorom govoril v Pragi, kjer je dajal moralno pomoč Dubčeku. Tedaj je označil kot skupen cilj vseh socialističnih držav: boj proti imperializmu; namreč - *ameriškemu.* Toda ta je prišel — z Vzhoda, ter je vse komuniste presenetil. Tito se je takoj sestal z romunskim predsednikom Ceaucescum, oba v isti nevarnosti in oba pripravljena upreti se z orožjem sovjetskemu vdoru. To še bolj po obisku zaupnika USA Katzenbacha, ki ga je obiskal; zlasti še, ko je Johnson ponovil, da se „stalno zanima za suverenost, nezavisnost in ekonomski razvoj Jugoslavije". NATO je v Bruslju sklenil, da bo Jugoslaviji ob morebitnem napadu pomagal — z orožjem s padala. To se pravi: če se bo uprla, bo dobila orožje in konzerve iz zraka... Toda Tito je samozavestno odklonil — vsaj z besedo — slednjo pomoč z Zahoda, poudarjajoč, da se bo že sam branil — na partizanski način.

Gotovo je, da je „Jugoslavija ogrožena", kot táko jo je označil NATO na svoji seji oktobra meseca. Res pa je tudi, da je Titu v notranji politiki prišla prav ta vojna psihoza, ki jo je on — kot se vidi — še posebej gojil in jo vzdržuje še sedaj. Pomaga mu potišati notranje spore, kajti še vedno se narod boji bolj boljševikov kot Tita. Zagrebški separatizem in jezikovni spor, slovenski nacionalizem in kosmetski nemiri za samostojno Makedonijo oz. priključitev k Albaniji, so stopili na drugo mesto, na prvega je prišel jugoslovanski „socialistični" patriotizem; obramba države za vsako ceno. Gotovo jih mnogo računa na razpad države ob priliki invazije, še več pa, da bo treba kljub vsemu braniti državo, četudi je nasprotnik Titovega režima. Tito sam hoče imeti pod tem geslom strnjeno državo, zato — se mi zdi, popušča v vseh nebistvenih stvareh notranje uprave, razen v obdržitvi oblasti. Ljudje, nekoč pripravljeni za Stalina umreti, se zdaj z gnusom obračajo od Sovjetije. Komuniste in nekomuniste druži odpor proti stalinizmu. Djilas je rekel v newyorškem Timesu: „Sovjetska zveza je edina velika sila, ki že drugič od konca vojne resno grozi Jugoslavji." Tudi zato ga je Tito morda poslal v Ameriko, da priča o nacionalnem odporu proti ZSSR, kajti Djilas pravi, da se bo Jugoslavija borila kot *„narodi in ne kot partizani"*, se pravi: iz nacionalne zavesti in ne kot *komunistični internacionalisti*, kakor v prejšnji vojni. (Naša Reč, jan. 1969)

(Večina podatkov, v kolikor posebej ne imenujem, je vzetih iz članka Nenada Petrovića: Jugoslavija v opasnosti, Naša Reč, jan. 1969, deloma tudi iz članka Novi zaokret u sovjetsko-jugoslovanskim odnosima. Naša Reč, okt.-nov. 1968 in iz dnevnega časopisja.)

V jesenskih mesecih 1968 je bila Jugoslavija za Kitajsko največja tarča napadov s strani Sovjetije zaradi njenega podpiranja čeških „progresistov", kakor so bili, postavim, napadi v Krasni zvezdi., Pravdi ali Komunistu (Ost-Probleme 1968, 29, nov.). Ti očitajo jugoslovanskim komunistom, da podpirajo Čehe v antisovjetskem smislu in da kapitalistični listi dobivajo informacije iz Jugoslavije. Zato jim daje Komunist lekcije o pravilnem razumevanju državne suverenosti: „Marksisti vedo, da absolutne neodvisnosti posameznega človeka od gospodarskega sistema, v katerem živi, ne more biti. Tudi ne more biti absolutne neodvisnosti države od državnega sistema, v katerem živi. Vsak izgovor, da je mogoča neodvisnost človeka ali države, je navadna buržuazna laž. *Komunisti ne pripuščajo nobene svobode za delo antisocialističnih sil znotraj držav, ki grade socializem.* Komunisti se bore za neodvisnost narodov proti imperialistični napadalnosti tudi na zunanjepolitični areni." To se pravi: sovjeti trde, da Jugoslavija sodeluje

v zunanjepolitični sferi s kapitalisti, kajti „jugoslovanski teoretiki trde, da je vseeno: vojaki socialističnih držav na Češkoslovaškem ali krvava amerikanska agresija v Vietnamu... Tu se vidi, kam pripelje nadrazredno gledanje na stvar..." Proti temu je Tito 20. oktobra pribil: „Principi suverenosti, neodvisnosti, državne integritete, svobode in demokracije so *veljavni za vse dežele, pa naj bodi znotraj ali izven kakšnega bloka*" (La Prensa, 21. 10. 68) in zavrača misel, da „bi se Jugoslavija prodajala Zahodu, da ni več socialistična država in de prehaja v kapitalizem..." 12. 3. 1969 je znova poudaril, da se bo boril, če ga napade Sovjetija, in zavrača odločno doktrino omejene suverenosti komunističnih držav... (La Prensa, slavija ni član Varšavskega pakta" (La Prensa 7. 2.). Najnovejšo izjavo v tem 13. 3.). Posebej je poudaril, da „Jugosmislu, že po De Gaullovem odhodu, je dal v Titovgradu: „Jugoslavija ne more trpeti, da bi ji kakšna država omejevala njeno samostojnost, kajti to si je priborila z lastnimi močmi, zato jo mora tudi sama braniti. *Zaradi poslabšanja svetovnega položaja mora biti Jugoslavija vsak čas pripravljena.* Ker leži dežela na važnem geografskem križišču, bi „nekatere velesile" rade dobile večji vpliv v Jugoslaviji... Najmočnejše orožje države je njena *edinost*. Tiste, ki bi hoteli porušiti to edinost ljudstva, pa bomo najstrožje kaznovali" (Naš Tednik, 15. maja 1969).

Kakor vidimo, je svetovni položaj spričo doktrine Brežnjeva gotovo nejasen, negotov in budnost terjajoč, da pa ga Tito tudi izrablja in vojno psihozo veča. Ta mu prihaja prav, da lahko zahteva s toliko večjim poudarkom „bratstvo in edinstvo" v državi, ki je vse več kot to, kar mu daje pravico kaznovati najstrožje separatistične nacionaliste.

Da pa tako odločno govori o borbi, se gotovo ne more naslanjati na obljubo NATA, da mu bo pošiljal orožje, pač pa bolj na izjavo angleškega ministra obrambe, ki je bolj poudaril nevarnost sovjetskega vdora v celotno Evropo s protigrožnjo OTANA, da je pripravljen porabiti tudi „atomsko orožje" (La Prensa, 7. 2. 1969). Morda Jugoslavija ne spada pod to „celotno Evropo", gotovo pa je „geografsko ključna točka" za vdor vanjo.

Tito se tega zaveda in ta položaj vsestransko koristno vporablja za obrambo svoje neodvisnosti, toda — za oviranje prave samoodločbe narodov.

2. In Sovjetija sama?

V Sovjetski zvezi gre še vedno borba za svoboščine, ki so garantirane v Ustavi, predvsem za svobodo vesti, pisanja in zborovanja ter za zakonitosti. Borba proti vsemu temu, kar pomeni beseda „stalinizem". Toda prav v teh zadnjih letih, se zdi, da vstaja novi stalinizem vsepovsod, da, celo v samem vrhu oblasti. Obsodbe pisateljev se nadaljujejo tako l. 1969 Irine Belagorodske, Ilija Purmistroviča, zlasti razširjanje knjig Sinijavskega, ali brošure prof Saharova, ki sem jo omenjal spredaj in pomeni najmočnejšo obsodbo stalinizma, obenem pa najglasnejši krik po mirnem sožitju med Vzhodom in Zahodom, sicer bo prišlo do atomske katastrofe; kot fzik in izumitelj ruske H-bombe ve, kaj to pomeni. Nadaljujejo se prav tako protesti proti njim, in jih pišejo zdaj skupina „139" ukrajinskh kulturnih delavcev, zdaj „170", zdaj „12" ruskih. Najboljši romani prehajajo netiskani iz rok v roke, ali pa se tiskajo v inozemstvu (Solžinicin V prvem krogu).

Zasedba Češkoslovaške je pratako naletela na glasen protest.

Že 25. avgusta je bil protestni shod na Rdečem trgu pred samim Kremljem! O tem shodu so Rusi zvedeli šele iz inozemskih radijev. 30. septembra pa je že pisal pisatelj Valentin Komarev javno pismo na sovjetski narod, ki ga povzemam iz ruskega Poseva 1968, nr. 18. S par stavki naj karakteriziram šest in pol strani dolg poziv z naslovom:

„Avgust 1968 je pred našimi očmi postal zgodovinski dan. Kot september 38, kot september 39, kakor junij 41." To se pravi: dan zasedbe Češkoslovaške je zgodovinski usodni dan' kakor podpis Molotov-Ribbentropp, ali kakor napoved vojne oz. vdor Hitlerjev v Rusijo...

„Mi smo še spali, ko je vojska petih držav, premikajoča se po gosenicah tankov, šla brez predhodne napovedi reševat bratsko Češkoslovaško lastne vlade, kongresa partije, ki bi se moral vršiti čez par dni, suverenosti za nas neugodnega tiska in radia, inteligence, naroda, samo sebe... Na zadnjih delih bronastih vozil so se tresli časnikarji in poročevalci, da bi živo opisovali slavno avanturo, da bi povedali vsemu svetu o radosti rešenih bratov. In glavno, da bi opravičevali vdor, nastali kot

izpod zemlje ter pobili nezlomljivo kontrarevolucijo. Vloge so bile razdeljene, naloge postavljene, signal dan. Nič ne bi moglo, sezdi, onemogočiti čudovito zmago nad majhnim, nezaščitenim narodom. In ni naša krivda, če je vse to postalo daleč neizpolnjeno.

Zgodilo se je nepričakovano. Bleščeči Blitzkrieg ni prinesel zaželenih rezultatov. Udar nezmagane armade je bil kot udar po zraku. Nasprotnik se je razbežal. Čehi niso pokazali oboroženega odpora, pa tudi niso priznali oblasti svojih „osvoboditeljev".

Tako se začenja protest. Nato govori, da je bil odpor celoten, toda miren, a zato bolj uspešen. Na koncu sta ostali dve oblasti: vlada, za katero je narod, in okupator, ki se opira na orožje. Od tega, kdo bo zmagal, bo odvisno vse... Kaj so terjali Čehi: Več samostojnosti v razmerju do Sovjetje, enakopravnosti s Sovjetijo, večje ekonomske ugodnosti v razmerju do Sovjetije, ravnopravnost članstva pri Varšavskem paktu... Ničesar nismo vedeli o „2000 besedah", ker se nikjer v Sovjetiji ni pisalo o njih... 50-letnica KP se je slavila s povrnitvijo v „stalinovščino"... Masovni protesti in zahteve... Vse, kar so hoteli ljudje v Sovjetiji spremeniti v znanosti, v literaturi... vse to so izvršili v ČSR! Ne več nezakonitosti! Okupacija ni bila dobra, komu je koristila? Le nekaterim vrhovnim postavam stalinističnega kurza... in egoističnih namenov... Potek: napoved Varšavskega pakta... Černa nad Tiso... Bratislava... Nato: 21. avgust!

Okupacijo Češkoslovaške ni bila v korist češkoslovaškemu narodu, ne nam sovjetom, ne komunističnemu gibanju, ne ohranjenju miru .. Le — stalinistom in ne socializmu! Njih avtoriteti! Njih oblasti! Pomiriti se z današnjim češkoslovaškim tekom jim ni bilo več mogoče!

Zdaj smo mi — sokrivci... Vojna akcija v Češkoslovaški je sedaj pripeljala h grožnjam Jugoslaviji in Romuniji... Od Münchena do septembra 1939 je prešlo le eno leto... Kaj nas oddaljuje do septembra 1969!?..."

Novi 37 in tretja svetovna vojna je na pragu... Se ne more odvrniti?

Ali za nas velja druga alternativa?... Zločin se ne more narediti sam od sebe. Treba ga je zagrešiti... Ne bodimo molčeči soudeleženci stalinovskih zločinov!... Imamo zaveznika: Ustavo Sovjetije!

Zločinci niso ti, ki demonstrirajo v obrambo nezakonito obsojenih in češkoslovaške suverenosti, usodno zločinsko je preganjanje demonstracij...

Iz tujega radija smo zvedeli o aretaciji Dubčeka, tudi o demonstracijah 25. avgusta na Kremeljskem trgu... Stalinisti varajo narod!...

„Ljudje! Danes je nevarnost nevidno obvisela nad vsakim izmed nas, pa naj bo moški, ženska ali otrok, delavec ali učenjak, kolhoznik ali zdravnik, pisatelj ali sam višji član vlade! Nevarnost, ki še sedaj mrtví ni ledení naš narod. Nevarnost ki jutri more terjati stotine, tisoče, lahko tudi milijone človeških življenj! Nevarnost, ki je toliko strašnejša, ker je še ne moremo razpoznati. Nevarnost, katero je treba — morda še ni prepozno, odvrniti"

To je rusko pismo ruskega pisatelja na zasedbo Češkoslovaške. Še drug primer protesta:

Umrl je letos pisatelj Aleksej Evgrafovič Kosterin. Ta se je pred vsem zavzemal za usodo malih sovjetskih narodov, tako krimskih Tatarov, volžanskih Nemcev, Turkov, čečeno-niguškega naroda... Bil je 53 let ortodoksni komunist, pa so ga zaradi branitve teh narodov izključili iz komunistične partije in je bil pod Stalinom obsojen na 17 let in po smrti Stalina rehabilitiran. Ko je ta komunist umrl, mu je govoril general Gregorenko, znani junak iz treh vojn.

Nad grobom mu je ta general (ki je bil po zadnjih novicah aretiran!) rekel tole:

„Pri poslednjem slovesu se navadno reče: Spi v miru, prijatelj moj! Jaz pa ti tega ne rečem. Prvič, ker me ne slišiš, in drugič, ker si ti vedno in boš nadaljeval z borbo. Poudarjam, zato ne morem reči 'Spi v miru!' in se ne morem ločiti od tebe. Ti si prešel vame in v meni ostaneš. Brez tebe jaz ne morem živeti. Zato: Ne spi! Aljoša, bori se! Aljoša! Razžigaj ta prekleti stroj, proti kateremu si se boril vse življenje in katerega zopet hočejo na novo spustiti v tek! Mi, tvoji prijatelji, od tega boja ne odstopimo. Mi bomo spet vpeljali svobodo! Mi bomo ustvarili *demokracijo!*"

In še tretji primer, ki je v zvezi z ruskim protestom proti postopanju s Češko in Slovaško. Zadnje dni julija je prosil za azil na Angleškem ruski pisatelj *Antolin Kuznecov*, 39-letni član KP in celo član uredništva mlade komunistične revije Mladost (Junost) namesto revolucionarnega Jevtušenka. Vlada mu je dovolila pot v

London, ker si je stavil za cilj, da bo napisal knjigo o bivanju Lenina v Londonu za časa begunstva, ker bi rad z njo prinesel svoj delež k proslavam Leninove stoletnice rojstva prihodnje leto. Ko mu je uspelo za hip izmakniti se očesu svojega ruskega spremljevalca tolmača-policaja, je zaprosil angleško vlado za azil in kot glavni vzrok izpovedal: „Dokončno sem se odločiil za beg lani ob vojaški zasedbi Češkoslovaške. Ta vojašški vdor je osupel rusko inteligenco, ki je povečini nasprotna komunističnemu režimu." (Clarin, 1. 8. 1969).

In takih borcev v Rusiji, Ukrajini, Beli Rusiji itd. je veliko, ki umirajo v borbi s prekletstvom Stalina in zapuščajo borbo kot dediščino svojim ljudem...

Borbo za zakonitost, za svobodo in borbo za pravice in samoodločbo malih narodov, kakor se je boril Kosterin.

Borbo za svobodno samoodločbo narodov in ne za doktrino Brežnjeva, ki more svojo tradicijo Leninovega, Stalinovega in Hruščovega *proletarskega imperializma* priklicati na človeštvo le — tretjo svetovno vojno z groznim prividom — atomske bombe... kot že grozi v besedah treznega angleškega ministra in ruskega vidca — pisatelja, pa tudi v strahu 19. kongresa *Cerkve v stiski*, ki se je vršil od 23. do 27. julija v Königsteinu v Zahodni Nemčiji, kjer je 400 udeležencev iz 27 narodov — med njimi tudi štirje Slovenci — sprejelo resolucijo o nemiru v svetu, ki v prvem stavku pravi: „Strah vznemirja človeštvo v atomski dobi zaradi globalne napetosti med velikimi bloki"... v petem odstavku pa pove tudi vzrok tega strahu: „nemir nastane povsod tam, kjer so človeške pravice prikrajšane, kjer prezirajo *samoodločbo narodov*. In za konec dodaja resolucija: „Mi kristjani imamo nalogo svet spremeniti, toda ne s silo, ampak z vplivom brez sile..." (Svobodna Slovenija, 7. 8. 1969).

Tako je krščansko pojmovanje samoodločbe narodov. Komunistično pa je drugačno.

To dokazujejo tudi dogodki, ki so spremljali obisk severnoameriškega predsednika Nixona v Bukarešto 2. avgusta t. l. Na kongresu romunske komunistične stranke v Bukarešti nekaj dni po Nixonovem odhodu, je sovjetski delegat Katučev javno odklonil „obrambo narodne neodvisnosti" ter poudaril, da bo „Sovjetska zveza storila vse, da se postavi proti preveliki neodvisnosti ali razvezavi socialističnih kvadrov. Komunistične in delavske stranke vzdržavajo z vso silo tezo, *da je obramba socializma internacionalna dolžnost slednje komunistične stranke*" (La Prensa, 8. 8. 1969). Naslednji dan pa so Izvestja v Moskvi *„opozorila komunistične dežele, da nikdar ne bodo nehale biti socialistične in da je ta aksiom opravičil pravični postopek proti Češkoslovaški"* (La Prensa, 9. 8.)

Ali nas take izjave ne opravičujejo misliti, da se Sovjetska zveza ne bo pomišljala ponoviti „drugi praški udarec" zdaj v Romuniji, če bo skušala razrahljati vezi, ki jo vežejo na ZSSR, dasi ima po ustavi vso pravico „na samoodločbo". In da resnično isto grozi tudi Jugoslaviji spričo razglasa „omejene suverenosti socialističnih držav"?

Samoodločba narodov s pravico do odcepitve je v sferah sovjetskega komunističnega vpliva samo vaba za zatirane, polkolonialne in kolonialne narode, naj začno z narodnimi revolucijami, katerih se potem polasti proletarska diktatura, da jih nikdar več ne izpusti iz jeklenega objema sovjetski imperializem... kot jedrna sila svetovne komunistične revolucije.

Dr. Miha Krek

atentat na Stjepana Radića
resnica o ravnanju dr. Korošca

V letu 1967 je Novinarska Izdavačka Kuća Stvarnost, Zagreb, Rooseveltov trg 4, izdala delo Zvonimira Kulundžića z naslovom Atentat na Stjepana Radića.

Da bi knjiga bolj dobila vrednost objektivne akademske razprave, je predgovor napisal akademik, profesor dr. Ferdo Čulinović, ki je označil knjigo za „vrijedno djelo naše novije historijografije."

Na 614 straneh osmerke je Kulundžić zbral precej gradiva za politično zgodovino Srbov in Hrvatov v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev in v Jugoslaviji. V druga področja Kulundžić ne sega, posebno o Slovencih ni napisal nič drugega kot to, da nekajkrat imenuje dr. Alberta Kramerja, Ivana Puclja, enkrat ing. Serneca in poslanca Sveglja in Petejana ter večkrat napada dr. Antona Korošca. Glavna pomanjkljivost knjige je prav v tem, da hoče biti pregled politične zgodovine od ustanovitve skupne države Slovencev, Hrvatov in Srbov do diktature kralja Aleksandra, ki je začela dne 6. januarja 1929, pa dejansko daje samo pregled političnih dogodkov in razvojev med Srbi in Hrvati, opisuje medsebojne odnose med političnimi ljudmi teh dveh narodov, popolnoma izpušča vzporedne politične pojave med bosanskimi muslimani, Macedonci in Slovenci, pa pri svojih ocenjevanjih državne politike, razmer v državni centrali in pri popisovanjih posameznih političnih ljudi in državnikov, govori kot sodnik, ki je dal strankam na razpolago vse dokazno gradivo, ki ga je vzel za osnovo svojega sodnega reka. Kulundžić v vsej ostali knjigi o slovenski politični zgodovini ne piše nič, ne daje nič kot samo to, kar bom navedel. Na straneh 426 in 427, 428 priobčuje sliko dr. Korošca in o njem pove tole:

„Dr. Anton Korošec (1872—1940), duhovnik in politik, ki je v dnevih prevrata, to je pred koncem prve svetovne vojne in v prvih dneh po zaključku te vojne, odigral zelo pomembno vlogo v zedinjevanju južnoslovanskih narodov v eno državo, v Kraljevino SHS. — V času atentata na Stjepana Radića in klanja v narodni skupščini 1928 je bil Korošec minister notranjih zadev in je po nekih svojih tedanjih dejanjih historiografu temeljito sumljiv kot eden izmed organizatorjev tega zgodovinskega zločina in kot soudeleženec Puniše Račića. On je kot minister policije preko ministra za pravosodje odredil preiskovalnega sodnika, kar je po sodnem postopku ne le absurd, nego tudi nedvomljivi krimen. Kot stari in izkušeni minister policije — zaradi česar je bil na splošno znan kot „krvavi pop Korošec", je po nekaj več kot mesec dni po atentatu v narodni skupščini na sedežu predsednika vlade zamenjal komično figuro Velje Vukičevića in njegovo „lovsko vlado". Kot tak je sodeloval v pripravah šestojanuarske diktature kralja Aleksandra in generala Petra Živkovića. V tej prvi vladi je bil dr. Korošec minister za promet, kasneje pa je z Milanom Stojadinovićem bil eden glavnih organizatorjev JEREZE in fašizatorjev kraljevine Jugoslavije."

Ker Slovenci ne smemo in ne moremo biti ravnodušni do vsega, kar se resno trdi o naših zastopnikih, smo dolžni dati nekaj popravkov in odgovorov. Vnaprej rečem, da historiograf ni zapisal prav nobene osnove za to, da bi mu bil dr. Korošec „temeljito sumljiv kot organizator tega zgodovinskega zločina." Prav tako je neutemeljena Kulundžićeva trditev, da je bil dr. Korošec med tistimi, ki so pripravljali diktaturo kralja Aleksandra in generala Živkovića, ali pa, da je „bil eden glavnih fašizatorjev kraljevine Jugoslavije." Te trditve so neresnične. Ni jih moč drugače označiti kot za politično-polemično neumno natolcevanje.

V zadnjem poglavju z naslovom „Svrha i cilj atentata na Stjepana Radića" je pi-

sec navedel edino konkretno okolnost, ki bi mogla, če bi bila resnična, vzbujati sum, da je dr. Korošec vsaj vedel ali slutil, da se v narodni skupščini pripravlja nekaj izredno hudega. Potem, ko pisec daje svojo sliko razvoja dogodkov po atentatu in skuša utemeljiti trditev, da je kralju atentat služil za to, da se parlament do konca kompromitira in onemogoči, da bi tako kralj dobil razlog in povod, da skupščino razpusti, preneha z ustavnim, parlamentarnim vladanjem in uvede svojo osebno diktaturo, pa so se kraljevim načrtom uprli vsi hrvatski politiki, vse politične stranke, parlamentarni in izvenparlamentarni zastopniki družbenega življenja, pravi dobesedno tole:

„Tako je prišlo, da je po nekaj več kot mesec dni po atentatu na Stjepana Radića in njegove najbližje sodelavce — dne 27. julija 1928 — prevzel oblast Anton Korošec, namesto da bi, kakor je bilo — po vseh znakih — v načrtu, Veljo Vukičevića zamenjal general Živković. Ta, res fatalna osebnost našega predvojnega političnega življenja pa je bila, kot so dogodki, ki so sledili, hitro pokazali, le štafaža, ki naj služi, dokler ne bi prišel ugodnejši trenutek, da bi kralj Aleksander izvedel svoje samodrške ambicije prav preko istega generala. Stjepan Radić je ostal v tedanjem političnem življenju in bilo je treba ves načrt taktično preorientirati in ga prilagoditi tej stvarni okolnosti."

POSLANEC HSS DR. IVO PERNAR, SENATOR JANEZ BRODAR IN MINISTER DR. FRANC KULOVEC O „NAROČILU" DR. KOROŠCA

V zvezi s tem besedilom pa avtor na isti strani pod črto kot opombo navaja: Tega Antona Korošca, ki bi vsekakor zaslužil posebno monografijo, in o katerem sem nekaj najosnovnejših podatkov dal na straneh 426 in 427, težko bremeni pričevanje dr. Ivana Pernarja v njegovem članku, ki ga že poznamo (vidi str. 248). Tam je navedeno, da je Korošec na dan pred atentatom obvestil narodne zastopnike svoje Ljudske stranke, naj naslednjega dne ne pridejo k seji skupščine, da se jim ne bi zgodila kaka nesreča. Potem pravi Pernar dobesedno: „Podčrtam, da tega dne ni bilo pri seji skupščine prav nobenega zastopnika Koroščeve stranke, čeprav jih je bilo v njegovem klubu 22, z besedami dvaindvajset."

Jaz, pisec teh vrstic, za ta članek dr. Ivana Pernarja nisem vedel. Ko sem bil opozorjen na citat v tej knjigi, sem pa vprašal bivšega poslanca in senatorja Janeza Brodarja, ki je do marca 1969 živel v kraju Spittal na Dravi na Koroškem v Avstriji, naj mi sporoči, če se more kaj spomniti na dogodke tistih dni, zlasti glede seje narodne skupščine, med katero se je zgodil strašen atentat na Stjepana Radića in ostale narodne zastopnike HSS. Janez Brodar mi je odpovoril v pismu z dne 26. julija 1968. Iz tega pisma navajam: „Pri seji sem bil navzoč in se ne spominjam, da bi dr. Korošec prepovedal nam poslancem hoditi k tej ali kaki drugi seji. Jaz sem bil v bližini (streljanja) in vem, kako smo vsi bežali iz dvorane. Koliko naših poslancev je tedaj bilo v skupščini, se ne spominjam, jaz vem, da sem bil sigurno navzoč."

Že ta zapis Janeza Brodarja je dovolj, da izgubi trditev dr. Ivana Pernarja v članku, ki ga je pisal že v emigraciji in objavil v Hrvatskem Glasu (Winnipeg, Kanada) v dneh 21. in 29. julija 1949, vso osnovo. Sumničenje dr. Korošca, da je on sodeloval v organizaciji atentata v narodni skupščini na osnovi dejstva, da bi dal navodilo članom svojega kluba, naj ne pridejo k usodni seji, bi bilo pa neosnovano tudi v slučaju, da bi res Korošec bil kako tako navodilo dal in da bi res noben član njegovega poslanskega kluba ne bil prišel k seji, ker so bile v tistih dneh prilike v skupščini res tako divje, da bi bilo tako navodilo dano lahko iz najrazličnejših razlogov.

Da pa dr. Korošec v resnici kakega takega navodila ni dal, dokazuje tudi izjava glavnega tajnika Slovenske ljudske stranke, ministra in poslanca dr. Franca Kulovca, ki jo je dal Ivanu Avseneku istega dne, ko je Puniša Račić storil svoj zločin.

Gospod Ivan Avsenek, ki sedaj živi v Clevelandu, Ohio, USA, bil pa je v domovini industrijalec, član izvršnega odbora Narodne banke Jugoslavije, predsednik Banovinske hranilnice v Ljubljani, banovinski poslanec, odbornik Trgovske, obrtne in industrijske zbornice v Ljubljani, mi je na vprašanje, če se še spominja na zločinski atentat Puniše Račića v parlamentu in kako podrobno okolnost, ki je spremljala ta dogodek, odgovoril takole: „Tiste

dni sem bil slučajno v Beogradu. Vem, da je zločin pretresel javno mnenje in da so se nad njim zgražali prav vsi. Srbi prav tako kakor mi drugi. Zvečer tistega dne pa sva se dobila z dr. Francem Kulovcem, bivšim ministrom za kmetijstvo, ki je bil tedaj član Narodne skupščine in glavni tajnik SLS. Povedal mi je, da je v času streljanja bil v Narodni skupščini. Rekel je, da je šel k seji kot navadno k vsaki seji. Popisoval je, da je tistega dne bilo v skupščinski dvorani težko, mučno vzdušje in razpoloženje. Do kake resne razprave sploh ni prišlo. Sama zbadanja in očitanja so letela sem in tja. Bilo je tako dušeče ozračje, da je dr. Kulovec nekajkrat že hotel zapustiti sejo in oditi iz dvorane, pa je vendarle ostal na svojem sedežu. Ko je naenkrat počil strel, se je dr. Kulovec za trenutek zmedel. „Sam nase sem bil nejevoljen," je dodal Kulovec, „da me je taka stvar zbegala, ko sem bil med prvo svetovno vojno vojaški kurat na fronti, sem slišal streljanja na pretek in sem ga bil navajen. Pa sem se hitro znašel in videl dejanje Puniša Račića." Takoj za tem se je dvorana izpraznila in Kulovec je odšel v sobo svojega kluba. Dr. Kulovec je še povedal, da je zvedel, da je Puniša Račić po atentatu nekaj ur kolovratil po mestu in se je okoli petih popoldne pripeljal v ministrstvo notranjih del, da bi se izročil dr. Korošcu. Ta pa je ukazal žandarjem, da so Račića prijeli in odpeljali."

Tako se spominja Ivan Avsenek. Imamo torej neposredno pričevanje Janeza Brodarja in posredno, pa popolnoma zanesljivo izjavo dr. Franca Kulovca. Janez Brodar je bil tedaj predsednik Slovenske kmetske zveze in podnačelnik Slovenske ljudske stranke, dr. Franc Kulovec pa je bil poslanec in glavni tajnik iste stranke. Oba sta torej bila bližnja sodelavca dr. Korošca, zanesljiva, disciplinirana člana dr. Koroščevega poslanskega kluba. Oba tako važna poslanca, da je nemogoče, da bi ta dva ne bila vedela za navodilo, naj poslanci k tej seji ne pridejo, če bi bil dr. Korošec kot načelnik kluba kako tako navodilo dal. Oba sta bila pri usodni seji, oba popisujeta dejanje streljanja in svoje občutke in opazovanja v tistih trenutkih. S tem je dokazano, da je bila dr. Pernarjeva trditev temeljito zgrešena.* Dr. Pernar verjetno poslancev SLS tisti dan pri seji ni opazil, ali se jih po tolikih letih ni več spomnil ter je podlegel vtisom Korošcu sovražnih govoric, ki jih je bilo seveda vse polno tedaj, v času zločina in kasneje.

PUNIŠA RAČIĆ ARETIRAN NA UKAZ DR. KOROŠCA V KABINETU MINISTRA NOTRANJIH DEL

Poleg gori navedenega popisa k sliki na strani 427, Kulundžić na tej in na straneh 426 in 428 popisuje, kako je atentator prišel v kabinet ministrstva notranjih del in kaj se je tam zgodilo. Piše takole: „Okoli pete ure popoldne se je Puniša Račić z avtomobilom pripeljal pred ministrstvo notranjih del, menda zato, da bi se izročil tedanjemu ministru policije dr. Antonu Korošcu. Ali je prav to bil njegov namen ali pa je prišel v ministrstvo notranjih del kar tako "z grlom u jagode" (kar pomeni: svoji k svojim — moj pripis) in to celo popoldne, pa da mu (Korošcu, moja pripomba) ni poprej javil, če že ne iz drugega razloga, vsaj zato, da ga bo dobil v uradu v času, ko se normalno ne uraduje, o vsem tem lahko delamo bolj ali manj prepričljive sklepe, toda nekih trdnih osnov za karkoli ne bi mogli dobiti."

„Eden teh zaključkov, ki mi izgleda najbolj logičen, bi bil ta, da se je v obisk vpletla neka nepredvidena okolnost, ki je celo stvar zaobrnila v nepredvideni tir. Tako sklepanje se vsiljuje kar samo po sebi, čim se vse, kar smo poprej povedali, spravi v zvezo s sledečim odstavkom iz Sporočila Hrvaškega kmetskega kluba poslancev, ki ga je klub objavil še istega dne in so ga priobčili, lahko rečemo, vsi tedanji časopisi."

„Narodni zastopniki dr. Sekula Drljević, Večeslav Vilder in Mijo Stuparić so šli po nalogu kluba k ministru notranjih del dr. Korošcu, da od njega zahtevajo.

---

* Dr. Pernarjeve trditve, da naj ne bi bilo na dan atentata na hrvatske poslance po dr. Koroščevem naročitu v narodni skupščini poslancev Slovenske ljudske stranke, je tudi Peter Turk (Pavel Grubišić) z dokazi zavračal leta 1968. Dokaze za netočnost dr. Pernarjevih očitkov dr. Korošcu je objavil v Svobodni Sloveniji št. 31 z dne 1. avgusta 1968. — Op. uredništva.

da časopisom dovoli, da bodo točno popisali današnje dogodke v narodni skupščini. Po obisku pri dr. Korošcu je narodni zastopnik Drljević takole poročal:

"Na vrhu stopnjic smo se srečali z ministrom notranjih del dr. Korošcem in smo mu povedali, da prihajamo v imenu kluba. Odšli smo v njegov kabinet, da nas je tam sprejel. Komaj smo se začeli razgovarjati, se je pojavil iz sobe šefa kabineta narodni zastopnik Dragan Bojović. On je rekel: Tu je moj brat Puniša Račić, ki se mu je zgodila zjutraj ona nesreča, pa Vas prosi, da ga sprejmete."

„Korošec je pogledal nas in odgovoril: „Oprostite gospod, ne morem ga sprejeti."

„Toda, prosim Vas, gospod minister," je odgovoril Bojović, „narodni poslanec je. Prišel je, da se izroči."

„Minister je odgovoril: „Oprostite, jaz nisem izvršni organ in ne morem ga sprejeti. Naj se izroči žandarju, ki je tu."

„Korošec je nato pogledal nas tri, da bi videl na nas kaj mislimo. Mi smo ga opazovali. Po naših pogledih je sklepal, da Bojović zahteva nekaj strašnega. Zopet je rekel, naj se izroči žandarjem. Nato je prišel šef kabineta in dr. Korošec mu je rekel: Dobite dva žandarja, ki naj Punišo Račića odvedeta v upravo mesta Beograda."

„Šef kabineta je odšel, da izvrši ta nalog. Mi smo še bili v razgovoru, ko se je šef kabineta vrnil. Dr. Korošec ga je vprašal: „Ali ste izvršili?" On je odgovoril: „Da, dva žandarja sta odvedla Račića v upravo mesta."

„Z Račićem je odšel iz ministrstva notranjih del tudi Bojović. Račić je odšel v upravo mesta z nasmeškom in kadil je cigareto."

Temu popisu, ki sem ga tu navedel in prevedel kar moč dobesedno, je na strani 426 Kulundžić dodal pod črto kot opombo in dopolnilo tole: „V vsakem slučaju se ne sme spregledati, da je dr. Anton Korošec (1872—1940) kot predstavnik najbolj reakcionarnih klerikalnih krogov, bil v nespravljivem nasprotovanju s Stjepanom Radićem, ki je stal na čelu borbe proti klerikalizmu in — konkretno proti konkordatu."

„Ne smemo spregledati tudi dejstva, da je ravno isti Anton Korošec postal prvi ministrski predsednik po tem prelivanju krvi v narodni skupščini in ne tega, da je prav on bil tisti, ki je pripravil prihod generala Petra Živkovića na oblast, da je prav on spravil Nettunske konvencije v parlamentu do odobritve in sicer v petih dneh po Radićevi smrti, čeprav je ta dva dni pred atentatom izjavil: Lahko nas pobijete, toda nettunskih konvencij ne boste dobili. Vsekakor vsa ta sklepanja ne morejo veljati za neposredna dokazila. Teh zaenkrat ni, ali značilno je le, da se že v tedanjem časopisju morejo dobiti tudi takale mesta: Korošec je bolj kot kdo drugi provociral prečane v skupščini. On je tudi sam prečan. Prinašal je po vrsti zakone, v katerih so se prečani zapostavljali in poniževali. Vsekakor je to bilo s točno odrejenim namenom. S svojim zadržanjem je Korošec mnogo prispeval k takemu razpoloženju v skupščini... Prišel je končno Korošec. On, ki je sam provociral; on, tisti, ki se je za časa njegove vlade ubijalo v Beogradu in v Zagrebu, on, tisti, ki je za časa njegovega vladanja Račić streljal, ta sedaj pride na najvišje mesto. To je najgrše izzivanje Hrvatov (Zašto ovo? Narodni Val, god. II. br. 238 str. Zagreb 14. X. 1928)."

Namenoma sem prevedel in objavljam besedilo napada, ker se že iz besedila samega čuti, da namen piščev ni bil dati mirno, objektivno sliko dogodkov. Kulundžić privleče celo „klerikalnega zmaja" in konkordat, čeprav je konkordat prišel na dnevni red v narodni skuščini šele 8 let po Radićevi smrti.

Ker je sama izjava hrvatskega kmetskega poslanskega kluba najodličnejše spričevalo, da je dr. Korošec ravnal edino pravilno, tako kot je kot minister notranjih del moral, te izjave pa Kulundžić ni mogel izpustiti, je v opombo na isto stran vtaknil svoje natolcevanje, citat iz pisanja opozicijskega časopisja več mesecev kasneje, ko je Korošec prevzel položaj predsednika vlade. Razumljivo je, da ga je tedaj opozicijsko časopisje napadalo in prav ti napadi so dokaz, da je tedaj še bilo nekaj svobode tiska v Jugoslaviji, kljub temu, da je demokracija hitro umirala.

V kolikor Kulundžić piše o dr. Korošcu in o njegovem političnem delu, laskave ocene gotovo ne zasluži. V tem poglavju se avtor spusti na nižino površne politične polemike in se celo poslužuje neresnic, netočnosti, pretiravanja in drugih sredstev poročevalske montaže, da bi celota napra-

vila kar moč krepak vtis take politične podobe, ki jo popisovalec hoče, brez ozira na stvarnost in resnico.

Zaradi jasnosti moramo pribiti, da dr. Korošec kot minister notranjih del ni bil odgovoren za red in varnost v narodni skupščini. Kot najvišje zakonodajno telo v državi, je narodna skupščina bila izvzeta iz delokroga redne uprave, je imela svoje varnostne organe in svojo administracijo. Minister notranjih del v notranjosti skupščinskega poslopja ni imel nikake oblasti in nobene odgovornosti. Puniša Račić je nedvomno streljal v narodni skupščini zato, da je dal svojemu zločinu politično obeležje, pa je zelo verjetno, da tudi zato, ker bi zunaj skupščine imel opraviti s Koroščevo policijo in žandarmerijo, ki je bila znana, da ni poznala šale v službi in ki med političnimi in drugimi zločini ni delala razlike.

Kulundžić bi bil moral, če bi bil hotel služiti resnici, ali opustiti o dr. Koroščeu vse svoje komentarje, zaključke in sumnje, poročati suha dejstva dogodkov ali pa popisati tudi slovenski politični razvoj iste dobe in pokazati, kaj vse se je zgodilo, da so se v letu 1928 našli Koroščevi Slovenci v vladi Velje Vukičevića, Radićevi Hrvatje pa v zvezi s svojim dotedanjim najhujšim nasprotnikom in preganjalcem, Svetozarjem Pribičevićem v opoziciji.

Politično nasprotovanje nikogar ne opravičuje, da političnemu narodnemu voditelju vrže brez vsakih dokazov sumnjo udeleženstva v zločinskem dejanju. V tem opravlja Kulundžić herostratrski posel in zasluži vso obsodbo.

KOROŠEC IN RADIĆ V DELU ZA ENAKOPRAVNOST SLOVENCEV IN HRVATOV V SKUPNI DRŽAVI

V glavnih potezah je politično stanje tistih dni bilo tako:

Minilo je prvih deset let Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. V notranji politiki so ta leta bila izpolnjena z borbami centralističnih in proticentralističnih sil za ureditev nove države. Korošec in Radić sta bila zagovornika čim popolnejše svobode Slovencev in Hrvatov, čim popolnejše demokracije, ki daje upravljanje javnih zadev v roke svobodno voljenih zastopnikov in dodeljuje pristojnost v čim širšem obsegu krajevnim in pokrajinskim upravnim enotam tako, da je javna uprava čim bolj v neposrednem sodelovanju s prizadetimi državljani. Pribičević in drugi Srbi so zagovarjali centralistično ureditev, ki daje državni centrali vso oblast.

Korošec in Radić sta pri zasledovanju svojega cilja hodila zelo različna pota, Pribičević pa je bil vso to dobo prvoborec najhujšega centralizma in unitarizma. Zagovarjal je in tudi praktično izvajal izenačenja v kulturi, gospodarstvu in v političnem življenju. Korošec in Radić sta bila na isti strani barikade že ob nastanku države. Korošec je kot predsednik Narodnega Veća v Zagrebu sklenil v Ženevi s predsednikom vlade kraljevine Srbije dogovor o državni zvezi med državo Narodnega Veća v Zagrebu in kraljevino Srbijo v dneh 6. do 9. novembra 1918, Radić pa je skoraj v istem času v Narodnem Veću imel znamenit govor, kjer je razglašal in branil ista načela in isti način postopanja. Koroščev ženevski sporazum sta podrla Pašić in Pribičević. Pašić ga je izigral s tem, da je dal ostavko in povzročil novo vlado, ki je izjavila, da sporazuma ne sprejema in ne priznava. Pribičević pa je kot podpredsednik Narodnega Veća rovaril proti Koroščeu kot predsedniku, češ, da ta ni imel pooblastila sklepati take pogodbe v imenu svoje države. V Narodnem Veću samem je Pribičević zlorabil stisko, ki je nastala, ko je italijanska vojska prodirala v Slovenijo, Hrvatsko Primorje in v Dalmacijo, izsilil in izmanevriral, da je zastopstvo Narodnega Veća odpotovalo v Beograd brez dr. Korošca in da je tam prišlo do proklamacije zedinjenja, kot ga je izvedel prestolonaslednik Aleksander dne 1. decembra 1918. Ta dan je tako postal rojstni dan centralistično urejene kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in začetni dan težke notranje politične borbe, ki je pretresala državo prav do druge svetovne vojne.

Zedinjenje 1. decembra 1918 je torej bilo brez Korošca in brez Radića. Ko se je dr. Korošec vrnil domov iz Ženeve, se je pa pokazala takoj velika razlika med razumevanjem praktičnega uveljavljanja narodne politike med obema tema političnima voditeljema Slovencev in Hrvatov. Dočim Radić ni hotel oditi v parlament v Beograd za nobeno ceno, je Korošec, ki

je imel več razloga stopiti v ostro opozicijo, brez vsake besede sprejel nastalo stanje, odšel v Beograd in sprejel simbolično važno, drugače pa nevplivno mesto podpredsednika v prvi vladi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ji je predsedoval Stojan Protić.

Pravilno pravi Kulundžić, da je to ravnanje dr. Korošca skoro nerazumljivo. Lahko pa ga razume vsak, kdor sprejme preprosto dejstvo, da je Korošec smatral skupno državo južnih Slovanov za uresničitev svojih političnih naporov. Korošec je videl v tej skupni državi edino možno rešitev slovenskega narodnostnega vprašanja. V kolikor smo Slovenci in Slovenija prišli v okvir meja nove države, v toliko je smatral Korošec, da je uspel, kolikor je naših narodnih manjšin ostalo zunaj teh meja, toliko je doživel poraz. Le kdor to Koroščevo stališče sprejme brez vsakih pridržkov, more razumeti, zakaj je Korošec mogel prenesti strahovita razočaranja, ki jih je na začetku skupnega dela doživel s Pašićem in Pribičevićem. Jugoslaviji, ki mu je bila v tem smislu ideal, je dal vso svojo veliko veljavo, a bridka skušnja ga je naučila, s kakimi ljudmi bo imel opravka v delu za slovenske narodne pravice v novi državi. S Pašićem ga ne dobimo več pri nobenem skupnem delu in s Pribičevićem sta bila najostrejša politična nasprotnika do kraja.

Pisec Kulundžić ignorira dejstvo, da je Slovenija največ trpela pod režimom Pašić-Pribičević in da je Pribičević kot politični šef prečanskih Srbov bil najbolj zaleteli in brezobzirni centralist vse do svojega vstopa v koalicijo s Stjepanom Radićem.

Prvi december 1918 tak, kakršen je bil, je rojstni dan centralistične države, vir bolezni državnega življenja do druge svetovne vojne. Kot suveren Narodnega Veća v Zagrebu, bi bil mogel dr. Korošec protestirati le v škodo skupne države, verjetno v usodno škodo. Tega ni hotel za nobeno ceno. Ni pa hotel škodovati skupni, 1. decembra ustvarjeni državi predvsem zaradi koristi Slovencev, zaradi naše usode, ki je bila tedaj na niti, saj je bila slovenska zemlja na vseh mejah odprta in nezavarovana — predmet pohlepnosti sosedov. Zato je dr. Korošec iz Ženeve potoval v Beograd in z vso težo svojega imena podprl prvo vlado Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, čeprav je v njej dobil samo simbolično pomembno mesto podpredsednika.

Prepričanje, da je samo v skupni državi južnih Slovanov svobodno mesto Slovencev in da so v njej dani naravni in politični predpogoji za enakopravno življenje slovenskega kot državnega naroda, je dr. Korošču narekovalo politično in parlamentarno taktiko. Zaradi svojega, slovenskega koncepta o jugoslovanstvu in njegovi blagodejni nalogi in vlogi za življenje vključenih narodov, tudi v skrajni opoziciji nikdar ni segel po bojnih sredstvih, ki bi mogla škodovati državi kot taki in je tudi svoje radikalnejše sodelavce imel glede tega v ostri disciplini. Zato je dr. Korošec vselej, kadar je bila država, skupna država, v krizi, bil med njenimi reševalci.

Najhujša in najtežja udarca državi v škodo sta bila gotovo Puniše Račića streljanje na Hrvate-parlamentarce 20. junija 1928, ki je ubilo predsednika HSS Stjepana Radića, Pavla Radića, dr. Juraja Basaričeka ter ranilo dr. Ivana Pernarja in Ivana Grandja ter umor kralja Aleksandra v Marseillesu v Franciji 9. oktobra leta 1934.

Radić je ob začetku skupne države šele nastajal kot politično pomemben činitelj. Izredna agitacijska sposobnost in drugi talenti ljudskega tribuna na eni strani ter nerodnosti in neumnosti centralistov v Beogradu, so mu pomagale, da je hitro rastel. Rastel je pa v popolnem odporu proti državi, od začetka zlasti proti monarhiji. Ker je bil v stalni opoziciji, je pri njem čut odgovornosti manj prišel do veljave. Kadar mu je šlo za propagandistični učinek, je brezobzirno stavil na kocko tako državni kakor tudi svoj lastni interes.

Ustavni boj v parlamentu se je končal z zmago centralistov.

28. junija 1921 je bila v parlamentu sprejeta vidovdanska ustava, ki je dala državi centralistično ureditev kakršno so hoteli Srbi. Ustava je bila sprejeta, dasi so se Radičevi zastopniki abstinirali, sploh niso sodelovali v ustavotvorni skupščini in dasi je SLS kot najmočnejša slovenska politična stranka nastopila proti. Pašič je tu zopet prelomil dano besedo. Na Krfu je bil namreč sklenjen dogovor med srbsko vlado in Jugoslovanskim odborom Dr. Ante Trumbića, da bo prva ustava nove skupne države sprejeta le tedaj in uveljavljena samo, če bo zanjo glasovala kvalificirana večina zastopnikov Srbov, Hrvatov in Slovencev. Radič in Korošec sta bila zopet

na isti strani, čeprav sta vsak na svoj način manifestirala svoje proticentralistično stališče.

Radić je ustavotvorno skupščino bojkotiral, Korošec pa je v njej delal in vložil oddvojeno mišljenje in predlog k vladnemu načrtu ustave, ki ga je izdelal dr. Laza Marković. Ko je Koroščev poslanski klub videl, da je vladna skupina poslancev odločena ustavo po centralističnem predlogu odglasovati in jo uzakoniti z navadno večino glasov, kljub vsem prejšnjim dogovorom, pogodbam in slovesnim izjavam, je vložil svoj protest in zapustil seje skupščine.

Radić in Korošec sta torej v zgodovini prve Jugoslavije ponovno nastopila za isto osnovno zamisel o notranji ureditvi države, za ureditev odnosov med narodi, ki sestavljajo državno skupnost. Nikdar pa se ni zgodilo, da bi bila Radić in Korošec kot zastopnika Slovencev in Hrvatov kdaj v neposrednem političnem ali osebnem besednem ali drugačnem dvoboju.

KOROŠEC IN RADIĆ, OBA PROTI VIDOVDANSKI USTAVI

Vidovdanska ustava je bila komaj odglasovana, ko se je že začel boj za njeno spremembo in zboljšanje. Ustavni boji so usodno vznemirjali kraljevino vse do druge svetovne vojne. SLS je ostala v nadaljnem parlamentarnem delu zvesta programu, ki ga je med ustavno debato izdelal njen poslanski klub in ki ga je dr. Korošec vložil. Ta načrt Koroščevega kluba je predvideval več samouprave narodnostnim edinicam, več samostojnosti pokrajinam, centralni vladi pa je pridržal le tiste pristojnosti, ki po sporazumnem mnenju in po soglasnih sklepih zastopnikov narodov nujno morajo biti v skupni upravi zaradi uspešnejše državne brambe, boljših mednarodnih trgovskih, finančnih in drugih gospodarskih odnosov, zaradi mednarodnega političnega in gospodarskega zastopanja in zaradi usoglaševanja razvoja avtonomnega razvoja narodnostnih edinic. Ta program je SLS stalno in vztrajno zastopala in branila. Zahtevala je spremembo ustave, ki bi vsebovala ta program, novo federalistično, avtonomistično ureditev države. V vsem bujnem političnem razvoju prve Jugoslavije je Korošec za uresničitev tega programa delal tako v opoziciji kot v raznih vladnih koalicijah in kombinacijah, kolikor je kje mogel, kolikor so mu razmere dovoljevale. V okviru danih parlamentarnih možnosti je Korošec očetovsko skrbno čuval nad interesi Slovenije, zraven pa vztrajno zasledoval ta cilj: čim popolnejšo samoupravo Slovenije. Bil je obče priznani mojster parlamentarne taktike. Izredno spretno je znal svojo parlamentarno delegacijo vključevati v razne opozicionalne zveze in vladne kombinacije, da smo bili Slovenci v ospredju politične pozornosti, da smo si čuvali čim močnejši vpliv na razvoj državnega življenja. Imel pa je vedno isto vodilo: ob ohranjanju državne skupnosti čim popolnejšo neodvisnost Slovenije.

Ustavni boji, posebno srbsko-hrvatsko vprašanje in še druge notranje težave nove državne skupnosti so povzročale, da je parlament bil pozorišče ostrih nastopov, težkih sporov, hitrih, do škode naglih sprememb.

V teh letih jugoslovanskega parlamentarizma, od 1921, ko je bila sprejeta Vidovdanska ustava, do 6. januarja 1929, ko jo je kralj suspendiral in uveljavil osebno diktaturo, vidimo tele značilnosti:

Centralistično ureditev države so v parlamentu branili več ali manj, z redkimi izjemami vsi Srbi. Bili so razdeljeni v Narodno radikalno stranko, ki je bila vso to dobo najmočnejša in jo je v vseh letih do 1926 vodil Nikola Pašić. Ta veliki človek tedanjega srbskega javnega in državnega življenja je imel sloves, da je srbski narod pod njegovim vodstvom v balkanskih in prvi svetovni vojni dosegel srbski narodni ideal, da so bile osvobojene vse srbske pokrajine in je bilo vse srbsko narodno ozemlje zedinjeno v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Dalj Pašićev program ni šel. Daljni cilj: osvobojenje vseh južno-slovanskih narodov je Pašić sicer sprejemal in podpiral, kadar je za prvi namen, osvobojenja in zedinjenja vseh srbskih ozemelj, to bilo koristno, več pa ne. S slavo ovenčan se je po prvi svetovni vojni vrnil v skupno državo kot zmagovalec. Kar razumljivo je, da je vse svoje skrbi in napore osredotočil v to, kako bo v novi državi ohranil vse, kar je pridobil in dosegel. Za množico želja in zahtev drugih narodov, ki so prišli v Jugoslavijo, ni imel niti veliko smisla, niti mu niso preostajale moči, da

bi se teh težkih vprašanj lotil. Tako je največja srbska stranka pod Pašićevim vodstvom zasledovala pri vsem političnem razvoju le ta cilj, da ostane skupna država pod največjim možnim srbskim vplivom in da ima v ta namen državna centralna vlada vso oblast v svojih rokah. Sicer je res, da so se tudi med radikali hitro pojavljali modernejši ljudje, ki so sprejemali posebnosti Hrvatov in Slovencev in drugih narodnosti in posebnosti novih priključenih pokrajin, kakršen je bil Stojan Protić, dr. Ivanić, a ostali so posamezniki, vsa glavnina radikalne stranke je ostala s Pašićem, dokler je on bil njen dejanski voditelj.

Vse — tudi Pašića — pa je v zagrizeni borbenosti za centralizem in v fanatičnem preganjanju vsega nesrbskega v državi daleč in visoko prekašal Svetozar Pribičević, vodja Srbov v Hrvatski, ki je s svojimi pristaši bil tja do leta 1926 v Davidovićevi demokratski stranki, potem je imel svojo Samostojno demokratsko stranko. Kot vemo, je bil Pribičević tisti srbski politik na Hrvatskem, ki se je najdalj obotavljal, da bi vstopil v Narodno Veće v Zagrebu. Najdalj se je torej obotavljal, da bi sprejel jugoslovansko politično linijo. Ko je pa enkrat vstopil, je takoj vse prevpil v razglašanju narodnega edinstva in vse prekosil v oblastiželjnosti in intrigah proti vsemu, kar naj bi branilo slovensko in hrvatsko individualnost. Takoj je začel z intrigami proti dr. Korošcu in je popolnoma briskiral Stjepana Radića. V Beogradu je bil Pribičević, ki je razglašal tiste, ki so branili slovenske in hrvatske pravice za narodne in državne izdajalce in uporabljal je vsa mogoča administrativna sredstva za pritisk in mučenje takih, ki niso plesali po centralističnih melodijah, ki jih je sviral. Sodeloval je s Pašićem in je tudi njega prekosil kot vpijat in priganjač centralizma. Nacionalistična teroristična organizacija Orjuna, ki je bil poskus s fašističnimi metodami in sredstvi nasilno ustvariti enoten jugoslovanski narod, enotno državo, ki naj jo vlada enotna jugoslovansko nacionalistična stranka po fašističnih zgledih, je tipičen primer tedanjega nastopanja Pribičevića.

Okoli Pašića in Pribičevića so se zbirali ostali centralisti iz cele države.

Opozicija proti centralistični ureditvi državne uprave je bila posebno težka, ker je najmočnejša opozicionalna stranka, Hrvatska kmetska stranka, vodila ne le opozicijo proti centralističnim vladam in režimom, ampak proti državi sami in proti monarhiji. Radić je sprva dal svojemu političnemu gibanju naslov Hrvatska kmetska republikanska stranka. Izkoristil je vso dobroto volilne svobode, postavljal kandidate povsod po državi, kjer je mogel, po volitvah pa izvoljenim svojim narodnim zastopnikom prepovedal, da bi se udeleževali parlamentarnega dela v Beogradu, češ da bo tako izsilil najugodnejše pogoje za sklenitev sporazuma, ki bo dal Hrvatom enakopravnost, narodno svobodo in neodvisnost. S tem je Radić vso prvo dobo okrnil parlamentarno opozicijo in omogočil cela leta centralističnih vladavin.

Dr. Korošec in njegovi narodni zastopniki so nasprotno z živahnim nastopanjem v parlamentu razlagali pomen in naloge države za vse narode, posebej za Slovence in Hrvate ter v zbornici in izven nje pridobivali prijateljev za spremembo ustave in preureditev države v samoupravne edinice, „izmed katerih ena bodi Slovenija" kot je zapisano v Koroščevem oddvojenem mnenju k načrtu ustave. Ta program je namreč ostal delovni program slovenske parlamentarne delegacije tudi po sprejetju ustave. To politiko je stranka zasledovala vedno, stalno in vselej, pa naj je bila v vladni ali opozicionalni kombinaciji. Koroščev poslanski klub si je v tem delu pridobil ugled in spoštovanje, a dr. Korošec je bil mojstrski taktik, ki je znal zasledovati svoj politični cilj preko vse nezanesljivosti in viharnosti, kakršna je vladala na beograjskem političnem trgu. Sklepal je politične zveze prav z vsemi strankami v parlamentu, samo s komunisti, Pribičevićem in Pašićem nikoli ne. SLS je v tej dobi skupne države bila v vladi z raznimi skupinami radikalov in demokratov, z bosanskimi muslimani, ki jih je vodil dr. Spaho, in srečno je razvoj dovedel tudi do tega, da so sklenili federalistični blok Davidovićevi demokrati, Koroščev klub, bosanski muslimani in Radićeva hrvatska kmetska stranka. Blok je zrušil s svojimi nastopi doma in v tujini Radić sam. Drugi poskus, kako priti do sodelovanja z večinsko stranko Hrvatov, so napravili radikali. SLS in dr. Spahovi muslimani, ko so z Radićevo stranko sklenili takozvani Markov protokol v Zagrebu. Pa je Radić z njimi ravnal kot da dogovora ni bilo.

Po teh dveh hudih skušnjah dr. Korošcu ni preostalo kaj drugega kot v okviru danih parlamentarnih možnosti skrbeti, da so Slovenci ostali v ospredju javnega zanimanja.

KRALJEVO POSEGANJE V POLITIČNO ŽIVLJENJE IN VLADANJE

Notranje težave so povzročile, da je državni parlament bil pozorišče ostrih nastopov, hitrih, do škode naglih sprememb. Kralj Aleksander je vedno bolj aktivno posegal v politični razvoj in upravo države. Že svojo uradno pozicijo je izkoristil do skrajnosti; kjer pa to ni bilo dovolj, je imel ljudi v vodstvu vojske in politike, da je preko njih uveljavljal svoje zahteve in izvajal svoje načrte. Vodilne parlamentarne osebnosti so mu bile v napotje. Očitno je bil ljubosumen na Nikolo Pašića in pripomogel je, da so se še za njegovega življenja in še dokler je bil politično aktiven, radikali delili v Pašičevce in „dvorne". Te poslednje je vodil začetkoma Nikola Uzunović, kasneje pa Velja Vukičević. Podobno, dasi ne tako izrazito, je bilo stanje v demokratski stranki. Dr. Voja Marinković s svojimi prijatelji je na razpotjih političnega razvoja zagovarjal pobude in sledil predlogom in željam, ki so prihajale kot „dvorske", tudi kadar šef stranke Ljuba Davidović ni bil za isto pot.

Dr. Korošec je poznal rivalstvo med Pašićem in kraljem. Kralju Pašićeva priljubljenost ni bila prijetna. Gradil in pospeševal je svojo med oficirji in preko mladih vojakov med ljudstvom, po srbskem podeželju. Srbska narodna in državna svoboda je bila še sorazmerno mlada in odnos s kraljem poln romantike. Vodstvo zmagovite srbske vojske s prestolonaslednikom in kraljem na čelu je bilo ovenčano z nedotakljivimi, nad vse civilno življenje vzvišenimi lovorikami.

Dr. Korošec je takoj uvidel, da brez nekega sodelovanja s kraljem in proti kralju, življenje Slovencev in Hrvatov v novi državi sploh ne bo mogoče. Izdan od Pašića in Pribičevića je Korošec še lažje gledal v mladem kralju odličnega človeka, ki je bil bolj dostopen za posebnosti razširjene države in narodov v njej, bil v mnogem vzvišenejši in pravičnejši, modernejši. Korošec je smatral, da je monarh mladi skupni državi neobhodno potreben. Upal je, da bo vladar, ki je s svojim ljudstvom v mladosti bil v šoli vojnega trpljenja, znal živeti z ljudstvom v dobi miru.

Celotnemu srbskemu javnemu življenju se je poznalo, da je srbski narod v balkanskih in v prvi svetovni vojni izgubil dragoceni del svoje izobražene mladine. V osvobodilnih bojih so padli. Srbski parlamentarci so osredotočili svoje delo in skrbi na obnovo svojih krajev, obnovo Srbije in so na splošno imeli zelo medle pojme o željah, potrebah in zahtevah nesrbskih južnih Slovanov. Za komplicirane koncepte sestavljene države, avtonomije, federacije niso imeli smisla, pa tudi ne volje in ne srca. Mislim, da še najbolje opiše odnos srbskih državnikov in politikov do drugih delov in narodov države beseda nezaupanje. Ker Hrvatov in Slovencev in drugih niso dovolj poznali, so jih že poslušali z nezaupanjem. Zahteve po samoupravi so sprejemali s strahom, da nihče drugi kot Srbi, ki so imeli pred zedinjenjem svojo državo, ne zna vladati, da torej Hrvati in Slovenci ne znajo čuvati svoje države, da so lahkomiselni v javnem delu in državni upravi, da nimajo nobene skušnje v državništvu in jih je torej treba brzdati in voditi. Tako so dobrotno mislili tudi taki, ki sicer niso bili načelni centralisti ali kaki samopašni velesrbi.

Tisti vojaški in civilni krogi, ki so hoteli rušiti parlamentarizem, so v teh razmerah in takem vzdušju imeli obilo gradiva za svoje posle. Kolikor je padal ugled in delovna sposobnost parlamenta, toliko je prehajal vpliv v dvorno pisarno in v krog politikujočih generalov.

BLEJSKI SPORAZUM — KOROŠEC POLITIČNO-PARLAMENTARNI KRMAR V DESETLETJU USTAVNIH BOJEV

Da bi Slovenci po nesrečnem koncu federalističnega bloka in potem, ko so bili izdani kot podpisniki Markovega protokola, sploh mogli še priti med vplivne činitelje parlamenta, je dr. Korošec sklenil z mandatarjem krone Veljo Vukičevićem pred volitvami v letu 1927 takozvani Blejski sporazum. Po tem sporazumu je Velja Vukičević po volitvah sestavil vlado, v kateri so bili poleg radikalov in demokratov ter Spahovih muslimanov tudi zastopniki SLS, med njimi dr. Korošec kot minister notranjih del.

Tekom teh let od ustave do diktature je bila doba politične nestalnosti, doba pogostih vladnih kriz in hudih političnih

spopadov. Dr. Korošec je posebno tedaj dal svoji politični postavi še markantno potezo modro mirnega državnika in neprekosljivega kombinatorja. Postal je znan kot nepopustljivo dosleden nasprotnik komunizma, ki ga je smatral za družabno bolezen in zmoto stoletja. V političnih vrtincih, ki so tekom teh nekaj let odnesli kaka dva ducata vlad in prinesli prav toliko novih, je dr. Korošec s svojo parlamentarno delegacijo v državni centrali nastopal tako, da so dobili sloves kot solidna, delovna, spretna, vztrajna skupina. Te lastnosti so bile tedaj posebno dragocene. Državniška modrost in taktična spretnost dr. Korošca ter solidnost njegovih sodelavcev so dale njegovemu klubu ugled, spoštovanje in splošno visoko ceno v parlamentu in javnosti.

Mislim in prepričan sem, da bo zgodovina označila dr. Korošca za tistega slovenskega narodnega politika in državnika, ki je z uspehom dobil in uveljavil rešitev našega državnega vprašanja v skupnosti jugoslovanskih narodov in je dosledno služil namenu, da zgradi tem narodom skupno državo, ki bi jo vzdrževali kot enakopravni nosilci, enakopravni v dolžnostih in časteh, pa vendar samorasli delavci za svojo posebno in skupno blaginjo.

Hudo neokusno Kulundžić v svoji knjigi omenja in ponovi psovko o „krvavem popu", ki se je sem in tja res pojavljala v revolverskem žurnalizmu. Korošec je sprejemal resor ministrstva notranjih del, ker je bil s tem pač vedno eden najmočnejših članov vlade. Kot minister notranjih del je bil predstojnik žandarmerije in policije. Kadarkoli je ta morala nastopati, da je ohranjala red in mir, so imeli Koroščevi nasprotniki priložnost pisati in govoriti o „krvavem popu". Toda treba je pri najmanjši meri objektivnosti povedati, da je bil dr. Korošec tudi v ministrstvu notranjih del tako do skrajnosti skrben, vesten in pravičen, da je užival splošno spoštovanje med vsemi narodi po vseh delih države. Sam sem slišal, ko sem celih pet let kasneje prepotoval Jugoslavijo, kako so ga ljudje v Beogradu, v Srbiji, Hrvatski, Macedoniji in povsod v dobrotno-domači naklonjenosti nazivali z „naš čika popa". Ni mi, seveda treba ponavljati, da je bil v slovenski javnosti označevan kot „nekronani vladar Slovenije", katere označbe ni maral in „oče Slovencev", ki jo je še kar rad slišal. Ta poslednja je še najtočneje povedala, kak je bil njegov odnos z ljudstvom.

Proti tej vladni skupnosti, Vukičević - Davidović - Korošec - Spaho, je nastopala opozicija samostojnih demokratov, ki jih je vodil Svetozar Pribičević, in hrvatskih kmetov pod Radićevim vodstvom. Pribičević je bil silovite narave. Njegovo vodenje opozicije je šlo v surovost in pretepanje. Vendar so se v opoziciji bolj občutili radičevci, ker jih je bilo več. Belgrajska in srbska javnost je veliko bolj pazila na radičevce, ki so bili Hrvatje in poudarjali hrvatstvo, kot na samostojne demokrate, ki so bili do zadnjega integralni Jugoslovani in je Pribičević bil Srb. V ta politični položaj je radikalski poslanec Puniša Račić streljal z revolverjem in v skupščini ubil Pavla Radića, dr. Djuro Basarićeka, ranil pa dr. Ivana Pernarja, poslanca Grandjo in samega voditelja Stjepana Radića, ki je po nekaj tednih zaradi posledic rane v Zagrebu umrl.

KOROŠEC — PREDSEDNIK VLADE V DIKTATURI — INTERNIRAN — JRZ

V tistem času se je kralj posvetoval z večjim številom parlamentarnih in izven parlamentarnih ljudi, kako rešiti krizo, ki je nastala s smrtnimi streli v parlamentu. Po končanih posvetovanjih je ponudil dr. Korošcu, naj sestavi vlado. Zopet je pri Korošcu prevladalo prepričanje, da je treba rešiti skupno državo in v ta namen storiti vse, kar more. Zato je ponudbo sprejel in sestavil vlado iste koalicije le brez predsednika Velje Vukičevića. Kot predsednik vlade je Korošec uspel vzdržati notranji mir in upal, da bo mogel preprečiti razpust parlamenta. Kralj se je proti vsem Koroščevim predlogom odločil za diktaturo. 6. januarja 1929 razpustil parlament in dekretiral vlado pod predsedstvom generala Petra Živkovića, njemu — Korošču — pa je v tej vladi dal ministrstvo za promet. Tako izigrani Korošec je spet molčal, prevzel ministrstvo za promet in upal, da bo mogel na kralja vplivati, da diktaturo hitro konča in zopet vzpostavi demokratično vlado. Ko v tem ni uspel, je odstopil. To je bil prvi močnejši strel v barko kraljeve diktature, sledili pa so hitro potem, ko je Korošec odšel v opozicijo, še drugi. Ko je Korošec 1. januarja

1933 razglasil slovensko deklaracijo, ga je kralj ukazal internirati. V internaciji je Korošec moral ostati do umora kralja v Marseillesu v Franciji. Korošec je tedaj prihitel iz internacije h kraljevemu pogrebu

Z radikali in bosanskimi muslimani je obnovil politično zvezo. Ta nova koalicija strank je bila potrebna, da je zadostila zakonu o političnih strankah, kakršnega je sprejela diktatura. To je bila takozvana Jugoslovansko radikalna zajednica (JRZ). Radikale je v tej zvezi vodil najprej Aca Stanojević, potem dr. Milan Stojadinović, ki je tudi dobil predsedništvo vlade te politične zveze, a ga je na obeh mestih v letu 1939 zamenjal Dragiša Cvetković, ki je izvedel sporazum s Hrvati. Od tedaj pa do konca življenja je Korošec bil v najtesnejšem sodelovanju s HSS. Najprej je kot predsednik senata predlagal vlado narodnega sporazuma Cvetković-Maček, kasneje pa sam vstopil vanjo kot minister za prosveto.

Ta politična pot življenja in dela dr. Antona Korošca kaže vsakemu političnemu zgodovinarju, da je dr. Korošec dosledno od vstopa v skupno državo do smrti ostal zvest svoji zamisli, da naj bo Jugoslavija skupna država enakopravnih narodov, ki naj v svobodnem redu demokracije sporazumno vodijo vsak svojo in skupno usodo.

Da preidemo na poedina Kulundžićeva očitanja na naslov pok. dr. Antona Korošca, poglejmo najmočnejše lastnosti tega slovenskega velikana.

Soustvarjal je skupno državo južnoslovanskih narodov. Do konca je zvesto čuval njen obstoj. Da bi skupna država ne prišla v nevarnost razsula, je mirno in molče prešel preko razočaranja, ki ga je doživel ob ženevskem sporazumu s strani Pašića in srbske vlade in s strani Pribičevića kot svojega lastnega namestnika v Narodnem Veću. Samo tako je mogoče razumeti, zakaj je dr. Korošec vodil vso svojo politično opozicijo strogo le na parlamentarnih tleh in nikdar ni segal po sredstvih, ki bi mogla spraviti v dvom njegovo državotvorno in državo ohranjujočo politiko.

LJUDSKI ZASTOPNIK TUDI V KRALJEVSKIH DVORIH

Dr. Korošec je bil zvest javni delavec svojega ljudstva. Z vladarji-avtokrati in diktatorji ni imel zaveze. Če in kolikor je kdaj z njimi sodeloval, je bilo edinole v namenu, da bi pomagal končati in utirati izhod v svobodni državni red. Pisarjenja, da je kdaj dr. Korošec bil habsburški kaplan, spovednik članov družine Habsburžanov ali v kakršnikoli drugi službi avstrijskega dvora je navadna neresnična časnikarska raca. Korošec je bil samo enkrat v avdienci pri cesarju Francu Jožefu in tedaj sta razgovor končala tako, da se je cesar brez slovesa obrnil in odšel iz sobe. Koroščeve avdience s cesarjem Karlom so se zaključile tako, da je skrušeni cesar sprejel Koroščevo zavrnitev: Veličanstvo, prepozno je.

S kraljem Aleksandrom je dr. Korošec veliko in iskreno sodeloval iz prepričanja, da je bila novi državi monarhija nujno potrebna in v upanju, da bo mladi vladar doumel osnovne potrebe skupnosti in se oblikoval v združevalno osebnost v svoji vladarski funkciji. Samo zato in samo tako je mogoče razumeti, da je dr. Korošec sprejel mesto predsednika vlade po zločinskem streljanju v parlamentu. Napačno in krivično je trditi, da se je dr. Korošec kakorkoli vezal na kralja kot diktatorja, čeprav je z njim sodeloval do skrajnih mej možnosti. Celo, ko je kralj za Koroščevim hrbtom pripravljal diktaturo, zrušil njegovo vlado parlamentarcev-politikov in sestavil generalsko-diktatorsko, je Korošec vse mirno prenesel, da bi pomagal ohraniti državno skupnost, sebi pa možnost, da vpliva na viharnega, zaletelastega in trmastega vladarja in mu pomaga hitro končati diktatorski eksperiment, ki ga je tedaj Aleksander sam označil kot začasen izhod iz krize. Ko je pa Korošec videl, da kralj kaže premalo dobre volje in odločnosti vrniti se v parlamentarno ustavno vladanje, mu je dal ostavko in prešel v opozicijo. Če bi bil kakorkoli vezan na dvor, kamarilo ali kralja, bi mu tak skok sploh ne bil mogoč. Da je dr. Korošec sodeloval s kraljem Aleksandrom kot svobodni zastopnik ljudstva in nič več, najbolj dokazuje dejstvo, da ga je kralj ukazal internirati. Zanesljivo vem, da je bilo dr. Milanu Srskiću, ki je kot predsednik tedanje vlade dobil ta ukaz, neprijetno in ga ni takoj izvršil. Šele na ponovno kraljevo zahtevo se je

zgodilo, da je ljubljanska policija odpeljala dr. Korošca v internacijo, kjer je ostal vse do kraljeve smrti, sprva konfiniran v Vrnjački banji, potem v Tuzli, končno pa na otoku Hvaru. Ko smo se od dr. Korošca poslavljali na železniški postaji v Zalogu pri Ljubljani, na vprašanje „zakaj to", ni odgovoril. Ko sem ga pa obiskal kasneje v internaciji na Hvaru, je rekel: „Mi smo kraljevi gojenci."

USTVARJALEC POLITIKE NARODNEGA SPORAZUMA

S kraljevimi namestniki, posebno s princem Pavlom, je dr. Korošec sodeloval z vso iskreno prizadevnostjo. Princeva najodločnejša volja je bila ohraniti državo in jo izročiti mlademu kralju v bistveno istem ustavnem redu, v kakršnem jo je prejel po smrti kralja Aleksandra. V tej omejitvi pa je knez z ostalima namestnikoma sprejemal predloge za sporazum s Hrvati, za omiljenje diktatorskih metod in uvajanje osebnih širših in političnih svoboščin in uvedbo demokratičnih ustanov. Sporazum s HSS, nastop vlade narodnega sporazuma in njeno delo, ki ga je spremljala in končno prekinila druga svetovna vojna, so sadovi naporov, pri katerih je dr. Koroščeva vloga za vsakega poznavalca najbolj značilna in je bila v mnogih kritičnih trenutkih odločilna. Trditve, da dr. Korošec s politiko narodnega sporazuma ni bil zadovoljen, da je sprejel vlado narodnega sporazuma z občutkom, da je bil ogoljufan, so vse neresnične časnikarske izmišljotine. Na dan podpisa sporazuma in prisege vlade Cvetković-Maček, v kateri sem po Koroščevem nalogu zastopal Slovence, sem bil pri njem v Begunjah skupno s predsednikom Cvetkovićem in tedanjim ministrom za promet ing. Nikolo Bešlićem in vem, da je bil zadovoljen, da se je vse izvršilo kakor se je. Za naslednjo prvo ali drugo nedeljo po podpisu narodnega sporazuma sem bil napovedan kot govornik na političnem zborovanju v Kamniku. Prosil sem dr. Korošca, naj mi on pove, kaj naj rečem glede sklenitve narodnega sporazuma in sestave vlade Cvetković-Maček. Vse, kar sem pri tisti priliki govoril, sem izrekel po dr. Koroščevem navodilu in njegovi odobritvi. Besedila nimam, spomnim se pa smisla, ki je bil tale: Podpirali smo delo za narodni sporazum in pozdravljamo njegov prvi uspeh. Sprejeta so načela, po katerih naj se preuredi država kar najprej mogoče. Slovenci ta načela izpovedujemo in branimo in bomo v bodočnosti z vsemi močmi podpirali to politiko.

Dr. Anton Korošec je začel svoje državniško delo v Jugoslaviji kot predsednik Narodnega Veća, ki je združevalo vse politične stranke in skupine na ozemlju te nove države. Prvo njegovo delo je bilo posvečeno ohranitvi demokratične suverenosti teh narodov. Umrl je kot minister za prosveto v vladi narodnega sporazuma.

Zločinsko streljanje v narodni skupščini je bil tudi za Korošca najstrašnejši dan. Streli so zadeli tudi Koroščevo politično in državniško delo. Očitati mu, da je sumljiv soudeležbe pri zločinskem streljanju, je po sebi zločin. Tudi Kulundžić priznava to nehote, ko v celi knjigi nima nič dokazov, ki bi utemeljevali njegov sum. Da lahko zapiše ta sum, mora ignorirati vso politično zgodovino Slovencev v Kraljevini SHS, vse sodelovanje dr. Korošca s Stjepanom Radićem in njegovim naslednikom dr. Vladkom Mačkom, Koroščevo oddvojeno mišljenje k Vidovdanski ustavi in njegovo nastopanje v parlamentarnih borbah za ukinitev centralizma, kakor tudi Koroščevo stalno prizadevanje za sklenitev sporazuma s Hrvati in za federalizem.

ŠE OPOMBE K KULUNDŽIĆEVEM OBREKOVANJU

Kot obremenilne navaja Kulundžić konkretno tele stvari: a) Izjavo dr. Pernarja, da tistega usodnega dne po Koroščevem navodilu ni bilo nobenega poslanca Koroščevega kluba pri parlamentarni seji. Ta izjava ni vredna upoštevanja, ker je Janez Brodar povedal, da je bil pri tisti seji in z drugimi vred bežal iz dvorane, ko se je začelo streljanje. Poleg tega je poslanec, glavni tajnik stranke in bivši minister dr. Franc Kulovec potrdil Ivanu Avseneku, da je bil pri usodni seji parlamenta v času streljanja in je popisal svojo udeležbo pri tisti seji. b) Pismo ministra za pravosodje g. Vujičića dr. Koroščcu, v katerem ta obvešča, kdo je imenovan za preiskovalne-

ga sodnika v zadevi postopaja proti Puniši Račiću. To pismo je res čudno. Pisano je z roko kot kaže faksimile, pa ga ni pisal Vujičić, ker se njegov podpis razlikuje od rokopisa besedila pisma. Začne se z besedami „po Vašem nalogu", ko je vendar notorno, da dr. Korošec ministru pravde ni mogel dajati nikakih ukazov. Pismo je datirano z dnem 20. junija, torej istega dne, ko se je zločin izvršil. Vse te okolnosti so čudne in nepojasnjene. Pismo pa ne dokazuje nič drugega kot to, da se je dr. Korošec zanimal za kazenski postopek proti zločincu, kar pa je zelo naravno in razumljivo. Nikakor pa ni pismo dokaz za to, kar trdi Kulundžić, da bi bil namreč Korošec odredil preiskovalnega sodnika in bi s tem pokazal svojo soudeležbo v zločinskem dejanju in v komplotu, da se kazenski postopek izpelje v korist zločinca. c) Končno Kulundžić navaja številne dokaze, da je list predsednika vlade Velje Vukičevića „Jedinstvo" hujskal k uboju političnih voditeljev Hrvatov, oziroma voditeljev Kmetsko demokratske koalicije, zlasti Radića in Pribičevića. Kulundžić hoče trditi, da je dr. Korošec kot minister notranjih del premalo zatiral to hujskarijo in tako pokazal svojo udeležbo pri zločinu samem. Da je v takem sklepanju veliko nasilja in nič logike, je očitno. Na drugi strani pa je treba podčrtati, da nikjer ni sence dokaza, da bi dr. Korošec imel kakršnekoli zveze s tistimi listi, ki so hujskarije objavljali ali tistimi časnikarji, ki so hujskanje počenjali. Končno se zateka Kulundžić k politični obdolžitvi, da je Korošec postal predsednik vlade po atentatu zato, ker naj bi bil imel tudi svoje prste pri pripravah atentata in pa zato, da je pripravil prihod Živkovićeve diktatorske vlade. Obe trditvi sta izmišljotini, ki so jih politični nasprotniki dr. Korošca ponavljali v letih 1928 do 1931, ko je bil interniran. Kot sredstvo političnega natolcevanja sta bili trditvi vsaj tedaj razumljivi. Koroščevo kasnejše nastopanje v opoziciji in internacija je vse to tako temeljito demantirala, da se do Kulundžića nihče več ni upal ponavljati teh klevet. Čim bolj in čim dalj odstopajo tisti dogodki v zgodovino, tem jasneje je:

1. Da nihče ni streljanja v narodni skupščini pričakoval, nihče ni mislil, da bo do zločina prišlo razen zločinca samega in morda nekaj njegovih pajdašev, pa med njimi ni bilo nobenega Slovenca.

2. Slovenci vseh strank se sploh niso udeleževali divjih prepirov v tedanji skupšini.

3. Dr. Korošec, kot minister notranjih del, ni imel v skupščini nikake oblasti in nobene odgovornosti. Skupščina, kot vrhovno zakonodajno telo, je imela svoje varnostne organe in je bila vsa varnostna služba izključeno v oblasti predsedstva in uprave narodne skupščine.

4. Kolikor je dr. Korošec prišel v stik s Punišo Račićem po zločinu, je z njim ravnal kot z zločincem in mu daje o tem resolucija kluba SDK najboljše potrdilo in izpričevalo.

PRIČEVANJE HRVATA O KOROŠCU

Ko tole pišem, imam pred seboj pismo prijatelja, Hrvata, izobraženca v svobodnem poklicu, ki je kot strokovnjak ob raznih prilikah prišel v bližino dr. Korošca in z njim sodeloval bilo na posameznih konkretnih vprašanjih ali pa, zlasti v njegovih mladih letih, kot zaupna pomožna moč. Midva se poznava nekaj desetletij. Vem, da nima mož prav nikakega sebičnega interesa zagovarjati dr. Korošca in mu popolnoma zaupam, da je vse, kar mi je pisal, sporočil samo zaradi obrambe resnice. Kaj več o njem danes ne morem reči, da mu ne bi škodil. V naslednjem navajam nekaj izpisov iz tega njegovega pisma, da bi ostali kot pričevanje, ki je spričo Kulundžićevega sumničenja potrebno. Takole pravi:

„Dr. Antona Korošca sem spoznal osebno v času, ko sem študiral v Beogradu. Bral sem in slišal o njegovem delu med prvo svetovno vojno, ko je kot predsednik Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu bil predstavnik vseh hrvatskih in slovenskih poslancev v cesarskem zboru, vodil politiko Majske deklaracije in politiko, ki je pripeljala do razsula avstro-ogrske monarhije, do ustanovitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. On je bil med svetovnimi politiki in se mi je seveda zdelo posebno častno biti z njim včasih za isto mizo v menzi Jugoslovanskega kluba v Beogradu, Kosovska ul. 3.."

„Pri neki priliki v letu 1926 sem na železniški postaji v Splitu zaprosil dr. Korošca, naj mi pove, če more, vzporedno oceno cesarja Karla in kralja Aleksandra. Odgovoril je, da je cesar Karel bil zelo

kulturen, pa ne posebno brihten človek, a za kralja Aleksandra je rekel, da je bil le vojaško vzgojen, zato da je ostal brez široke kulture, a je izredno bister."

„Tragedija, ki se je dogodila 20. junija 1928 v skupščini, ko je Puniša Račić s streli iz revolverja ubil Pavla Radića, Djuro Basarička in smrtno ranil voditelja Hrvatov Stjepana Radića, je v temeljih stresla vidovdansko Jugoslavijo. Tu že moram poudariti, da je dr. Korošec kot politični voditelj Slovencev bil globoko prepričan, da je Slovencem njihov narodni obstoj zasiguran samo in edino v okviru Jugoslavije. Zato je smatral, da s stališča Slovencev Jugoslavija nikakor ne sme priti v dvom ali nevarnost. Kot izkušen državnik pa je dr. Korošec bil prepričan, da Jugoslavije brez Hrvatov in proti njim ne more biti. Bil je prepričan, da je v interesu Slovencev treba voditi tako politiko do Hrvatov, ki jim bo pomagala, da bodo dosegli uresničitev svojih želja in zahtev v notranji ureditvi, da bodo Hrvati dobili enakopravnost in samostojnost, svobodo za narodni in kulturni razvoj, da jih je treba ščititi pred vsako hegemonijo in nadoblastjo. Hrvati bi morali — po Koroščeu — občutiti Jugoslavijo kot svojo lastno državo, ne morda kot ječo, v katero so zaklenjeni. V Jugoslaviji naj bi Hrvati upravljali sami s seboj."

Priča o aretaciji Puniše Račića

„Novica o atentatu v skupščini je dosegla dr. Korošca v kabinetu ministrstva notranjih del. Takoj se je odpeljal v skupščino. V kabinetu pa je vse zbiralo vesti, kako je odjeknil atentat v Hrvatski. Ne spomnim se, kdaj se je dr. Korošec vrnil v kabinet, a vem, da sem tistega dne jaz bil tam in sem neprestano delal. Vem, da ga je popoldne obiskala delegacija Seljačke demokratske koalicije in da je dr. Korošec bil ravno v razgovoru s to delegacijo, ko se je nenadoma v sobi šefa kabineta dr. Majcena, kjer sem isti trenutek bil tudi jaz, pojavil Puniša Račić v spremstvu svojega poslanskega in strankarskega tovariša Dragana Bojića. Če bi Puniša Račić in Dragan Bojić prišla le kako minuto kasneje, bi se bila morala srečati v predsobi ali na stopnicah s to delegacijo in kdo ve, kaj bi se bilo zgodilo."

„Medtem, ko se je Dragan Bojić razgovarjal s šefom kabineta, je Puniša Račić sedel v fotelju tik za vrati, ki so odpirala vhod v ministrovo sobo. Delegacija SDK je končala razgovor z dr. Koroščem in odšla. Šef kabineta je dr. Korošču javil, da Dragan Bojić želi z njim govoriti. Dr. Korošec ga je takoj sprejel. Ko je Bojić vstopil v ministrovo sobo, ni zaprl vrat za seboj. Zato smo v sobi šefa kabineta mogli slišati, kaj sta se dr. Korošec in Dragan Bojić med seboj razgovarjala. Dragan Bojić je dejal, da je njegov pobratim Puniša Račić prišel, da se osebno izroči ministru notranjih del, ker smatra, da njemu, kot narodnemu zastopniku more odvzeti svobodo le minister notranjih del kot šef izvršne politične oblasti. Korošec je bil silno razburjen. Vpil je, kot ga sicer nikoli nisem slišal vpiti. Bojiću je rekel „kako, da se razbojnik sploh upa zahtevati, da bi ga sprejel, kako more Dragan Bojić sploh priti na misel, da bi on, Korošec, sprejel človeka, ki je storil delo razbojništva." Prebledeli smo. Pričakovali smo, da bo Puniša Račić potegnil revolver in začel sejati smrt okoli sebe. Punišo smo gledali silno nemirnega, barve obraza so se mu menjavale, zdaj je bil bled, zdaj ves rdeč. Korošec je pozval šefa kabineta in mu naročil: Žandarji, ki opravljajo službo v kabinetu, naj aretirajo Punišo Račića in ga odpeljejo. V nekaj trenutkih sta v sobo šefa kabineta vstopila dva žandarja in starejši je stopil pred Punišo Račića in rekel: Gospod poslanec, Vi ste aretirani! Puniša Račić je brez besed vstal in šel z žandarjema. Skozi okno smo gledali, ko so žandarji z Račićem vstopili v avtomobil, ki je vse odpeljal v Glavnjačo."

Tako popis mojega prijatelja o tem srečanju.

Smrt in pogreb Stjepana Radića — Sodelovanje in zaupanje med dr. Koroščem in vodstvom HSS je tedaj rešilo red in mir

Poroča pa dalje dobesedno: „Nastopil je drugi tragični dan. 8. avgusta 1928 je v Zagrebu umrl Stjepan Radič na posledicah ran, ki jih je dobil pri atentatu dne 20 junija. Zopet smo morali delati ves dan in vso noč, v ministrstvu notranjih zadev smo spremljali dogodke na Hrvatskem. Nič se ni zgodilo nepričakovanega. Vsi smo vedeli, kaj se godi v dušah Hrvatov, posebno v dušah dobrih hrvatskih kmetov. Vsi smo se bali in ugibali, kakšne bodo posledice. Kolikor sem mogel razumeti je dr. Korošec tistega dne tako pojmoval svojo vlogo v vladi, da je hotel, da bi državna uprava prav gotovo

ne storila ničesar takega, kar bi moglo izzvati revolt Hrvatov. Čaša ogorčenosti je bila prepolna in Korošec je predobro vedel, da vsaka nova kaplja lahko izzove katastrofo." (Korošec je takrat bil že predsednik vlade in minister notranjih del.)

„Vodstvo Hrvatske seljačke stranke je pripravljalo pogrebni sprevod. Ing. Predavec, podpredsednik HSS, je telefonski osebno vzdrževal zvezo in govoril neposredno z dr. Koroščem kot ministrom notranjih zadev. Vodstvo HSS je jamčilo, da bo pogreb potekel v redu in miru pod pogojem, da tistega dne na zagrebških ulicah ne bo videti nobenega uniformiranega policista. Vodstvo HSS je povedalo, da hoče dokazati, da hrvatski narod more in zna sam vzdrževati mir, red in disciplino v najtežjih trenutkih svoje narodne tragedije. To je bil predpogoj. Če tega pogoja vlada ne sprejme in izpolni, vodstvo HSS odkloni vsako odgovornost."

„V Beogradu je, kolikor je meni znano, bil edini dr. Korošec za to, da se pogoj HSS sprejme. Poveljstvo vojske, poveljstvo žandarmerije, vodstvo oddelka za državno varnost v ministrstvu notranjih del so bili vsi proti. Vsi so zahtevali, da je treba napraviti odredbe za vzdrževanje miru, mobilizirati vse sile, da bi takoj, čim bi se pojavil kak poskus nereda, mogle nastopiti in poskus zatreti. Korošec je uporabil še zadnje, kar mu je ostalo na razpolago za pritisk. Ponudil je svojo ostavko, če se predlog HSS ne sprejme. Uspel je. Toda nemogoče je popisati, samo videti in doživeti je bilo treba, da more človek doumeti s koliko nervozo, zaskrbljenostjo in s kolikim potrpljenjem je dr. Korošec spremljal razvoj sprevoda Stjepana Radića in koliko je bilo olajšanje na koncu, ko je dobil poročilo, da se je vse izteklo v redu in miru."

Priča, hrvatski izobraženec, opiše in oceni dr. Korošca kot predsednika vlade

„Atentat 20. junija 1928 in dejstvo, da so zastopniki SDK spet zapustili beograjsko skupščino sta povzročila padec vlade Velje Vukičevića. Novo vlado je na kraljev poziv sestavil dr. Korošec. Vem, da so mu mnogi to zamerili. Celo kipar Meštrović mu je očital, da je s svojim duhovniškim talarjem prekril gnusni zločin, atentat v skupščini."

„Zgodovina bo dala svojo oceno in sodbo o politični dejavnosti dr. Korošca. Ne bi mogel reči, da sem jaz sam soglašal s to politiko v vseh podrobnostih. Trudil sem se pa, da bi ga razumel in po daljšem študiju sem prišel do zaključka, da dr. Korošec s svojim političnim prepričanjem ni mogel drugače kot prevzeti odgovornost predsednika vlade, da bi rešil državno tvorbo, o kateri je bil prepričan, da edina Slovencem jamči svobodni narodni razvoj in napredek. Ali je to njegovo prepričanje bilo zgodovinsko in politično pravilno ali ne, v to se ne morem spuščati. Pričakujem, da bo tudi na to vprašanje odgovorila zgodovina življenja. Zapišem naj pa majčken dogodek, ki po mojem mnenju osvetli namene in namere, s kakršnimi je dr. Korošec prevzel dolžnost predsednika vlade."

„Kot je znano, je kralj Aleksander tedaj izvedel široko poizvedovanje in posvetovanje o izhodu iz krize, ki je nastala po sramotnem atentatu v skupščini 20. junija 1928. Nekako proti koncu julija 1928 sta bila v ta namen sprejeta pri kralju tudi Ivo Tartaglia in Ivan Meštrović. Nekaj dni po njuni avdienci, me je dr. Korošec telefonski klical in me povabil v predsedništvo vlade. Tam me je posadil za mizo v svoji delovni sobi in položil predme poldrugo stran drobno, lastnoročno napisanega besedila. Vprašal me je koliko časa bi potreboval, da bi tisto besedilo popravil tako, „da bi bilo vse v čisti hrvaščini" in lepo pretipkal. Odgovoril sem mu, da bi potreboval kako poldrugo uro. Meni nič, tebi nič, mi je nato Korošec rekel, da bom ostal v tisti njegovi sobi sam, da bo soba zaklenjena, da bi me nihče ne mogel motiti. Čez poldrugo uro bo on — dr. Korošec — sam prišel in prevzel, kar bom natipkal. Še priporočal je, naj bo besedilo res lepo in čisto prepisano; odšel je in sobo zaklenil."

Že ta režija me je impresionirala. Tem bolj sem bil presenečen od vrste do vrste besedila, ki sem ga prebiral in tipkal. Bil je Koroščev rokopis. O tem ni dvoma. Dobro sem ga poznal in tako značilen je bil, da je zamenjava izključena. To je bila kratka vsebina Koroščevega političnega programa v predsedstvu vlade. Pisec je odgovarjal na vprašanje, kako naj se država izvleče iz krize, v katero je zašla. Odgovor najprej konstatira, da so Hrvati popolnoma upravičeno ogorčeni. Njihov položaj v državi nikdar ni bil še zadovoljiv. Po zadnjih dogodkih so izgubili vse zaupanje v Beograd. Potrebno je najprej dobiti začasno vlado, ki bi imela za svojo glavno nalogo vzpostaviti zaupanje med

Beogradom in Hrvati. To bi se moglo doseči, če bi se začele odstranjevati in zboljševati okolnosti, ki se nad njimi Hrvati stalno pritožujejo. Upravičene zahteve Hrvatov je treba zadovoljiti. Nepravične neugodnosti in nezakonitosti je treba skrbno odstraniti. Potrebno je popraviti napake in storjene škode, za krivice dati zadoščenje. To bo naporno delo in pogosto najbrže nehvaležno. Toda treba je vztrajno izvajati strogo zakonitost in pravičnost z dobrohotnostjo, ki bo očitno kazala v vsakdanjem življenju, da hoče država Hrvatom dobro in se bori za njih naklonjenost. Vztrajati je v tem treba vse dotlej, dokler Hrvati ne bodo zopet dobili zaupanja v državo. Po taki poti bo prišlo zopet tudi do sodelovanja v parlamentu. Ko bomo to dosegli, tedaj je treba parlament razpustiti in razpisati nove volitve za ustavotvorno skupščino, ki naj izdela in uveljavi novo ustavo s federalistično ureditvijo države."

„To je bila vsebina Koroščevega rokopisa. Svoje delo sem opravil v predvidenem času, dr. Korošec je prišel in mi vse papirje odvzel. Škoda je, da danes nimam kopije, toda delati je nisem smel, bilo bi očitno proti Koroščevi volji. Vsebine se živo spominjam. Odkrivala mi je Korošca — politika s presenetljivo novih strani, posebno Koroščevo stališče o hrvatskem vprašanju. Tudi sem danes prepričan, da je dr. Korošec tisto pisanje predložil kralju."

„Kolikor mi je znanih okolnosti in dogodkov izza časa dr. Koroščeve vlade, on, dr. Korošec, ni pričakoval, da bo 6. januarja 1929 padel in da bo kralj uvedel diktaturo, kakršno dejansko je. Korošec je bil 5. januarja 1929 zvečer v uradu predsedstva vlade. Okoli 9. ure zvečer je bil pozvan v dvor. Iz dvora je prišel šele potem, ko je vlada bila sestavljena, ministri zapriseženi. Skupno s Petrom Živkovičem in nekimi drugimi ministri — spominjam se Boška Jevtića — je dr. Korošec prišel v ministrstvo notranjih del, odkoder so potem izdelali in razposlali navodila velikim županom." Tako prijatelj.

*

O dogodkih tega časa je piscu tega sestavka dr. Korošec sam večkrat omenil kak drobec. Vselej je poudaril, da je bil zadovoljen, da je njegova vlada državo obvarovala večje nesreče. Moja tedanja politika — je rekel — je zahtevala izredno mero potrpljenja in mirne vztrajnosti. Kralj je bil vojaško udarne, nemirne narave. On bi rad gordijske vozle sekal, ne odvezoval. Korošec je vedel, da v dvoru delajo novo kombinacijo, ni vedel kakšno. Le to je vedel, da je v njej večni zarotar general Živkovič. Imel je splošen občutek in vtis, da postaja kralj nestrpen in se boji, da bi izgubil priljubljenost med Srbi. Tole se spominjam, da je Korošec pravil o večeru dne 5. januarja 1929: Ob kakih devetih je prišel dvorni avto. Že to je bilo čudno, ker je redno prišlo le telefonsko vabilo na razgovor. Avto je imel zagrnjena okna. V tem je Korošec videl znamenje, da gre za nekaj drugega, ne za navaden razgovor. Ko je Korošec vstopil v čakalnico, je bilo tam že več ljudi. Po pozdravljanju so drug drugega spraševali, zakaj je bil kdo klican v dvor. Nihče ni vedel nič določenega in točnega, zato so se začeli pogovarjati o dnevnih dogodkih splošnega zanimanja. Dolgo so čakali. Morda kako uro, ko je vstopil general Živković, vsakemu dal roko in rekel: Ti boš minister zunanjih del... Ti boš imel promet itd. Zatem je kralj povedal o svojih odločitvah, dal prebrati svoje razglase in ministri so prisegli. Korošec mi je povedal, da je v tistih minutah od Živkovičevih besedi: „Ti boš imel promet" do začetka prisege razmišljal, kaj naj stori. Zavedal se je dobro nevšečnosti, ki bodo nastale v javnosti zaradi uvedbe diktature. Odhod z dvora v tistem trenutku bi bila huda demonstracija, ostavka pred vsemi zbranimi tudi. Diktatura lahko traja v nedogled. Kakor diktature Korošec ni pričakoval, tako ni nič vedel, kaj kralj z njo namerava. Končno: Ostavka je jutri in vsak dan prav tako mogoča, če ne še bolj kot danes. Tako so se mu podile misli in tekle do zaključka, da ostane in počaka. Ostal je v Živkovićevi vladi v upanju, da bo tako imel še največ priložnosti vplivati na kralja, ki je prevzel vso odgovornost in mu prigovarjati, naj se tega bremena čim prej znebi, naj išče pomirjenje in sporazum in vzpostavi parlamentarizem. Ko pa je vlada v Koroščevi odsotnosti razpustila hrvatske in slovenske prosvetne organizacije, mladinska društva Orel in Hrvatski Sokol in razglasila društvo Jugoslovanski Sokol za edino dovoljeno mladinsko vzgojno, športno in telovadno organizacijo, je dr. Korošec v obširnem pismu kralju razložil škodljivost te politike in dal ostavko. Pri ostavki je vztrajal tudi med posebno avdienco, pri kateri je še ustno utemeljil svoje stališče.

Kulundžič Koroščevo internacijo enostavno preide, dasi se obširno bavi s podrobnimi razmerami tiste dobe in je imel o tej internaciji obširno gradivo na razpolago. Korošec je bil interniran zaradi slovenske deklaracije, ki jo je izdal kot načelnik Slovenske ljudske stranke — SLS. Pri seji, ki je o deklaraciji razpravljala in jo odobrila, sem bil navzoč in sem sodeloval. Besedilo, kakršno je k seji prinesel dr. Korošec, je končno ostalo v glavnem nespremenjeno. Morda je bila menjana ali dodana kaka beseda. Podpisali smo ga in ravnatelj msgr. Franc Gabrovšek je spravil original. Takrat sem smatral in še danes smatram to resolucijo, ki so ji dali Koroščevi nasprotniki ime „punktacije", za eno najmočnejših slovenskih narodno-političnih izrazov, ki je najtočneje povedala naš tedanji odnos do Jugoslavije. Tedaj so nasprotniki za lase privlekli neosnovano kvalifikacijo izjave kot protidržavnega dejanja, dandanes pa ji neki pisci tudi pripisujejo vsebino, tendence in namen, ki jih resolucija ni izrazila, ker nihče ni hotel vanjo staviti nič drugega kot to, kar njene besede povedo. Resolucija je jasna, določna in govori sama zase. Takole se glasi:

SLOVENSKA DEKLARACIJA Z DNE 1. JANUARJA 1933

1. Slovenski narod je danes razdeljen in razkosan na štiri države: na Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo, Madžarsko. Njegova osnovna zahteva je, da se zedini v eno samo politično enoto, ker se mu more le na ta način ohraniti eksistenca in zagotoviti splošni napredek.

2. Glavnemu delu slovenskega naroda, ki živi v Jugoslaviji, je postavljena naloga, da na tem idealu dela do končne ustvaritve.

3. Iz teh razlogov si mora slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak samostojen položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila za vse ostale dele naroda, živeče v drugih državah. V ta namen je potrebno:

a) Narodna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda.

b) Radikalna socialna zakonodaja, ki mora zagotoviti življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmetskega in delavskega razreda.

4. Za dosego tega cilja je potrebno, da si vsi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu, in to na demokratski podlagi, državo ravnopravnih edinic. Eno teh naj tvori Slovenija.

5. Tako sestavljeno državo zahtevata tudi KDK (Radićevska demokratska kmetska koalicija) in radikalna stranka, odnosno je ne izključujeta. Mi Slovenci se pridružujemo tem sklepom in želimo, da sodelujejo za dosego tega cilja vse stranke in vse struje tako doma, kakor tudi v vsej državi.

V Ljubljani dne 1. januarja 1933.

Iz besedila samega sledi, da je bila ta slovenska deklaracija dejanje v skrbno pripravljenem političnem razvoju. Dr. Korošec je takoj, ko je zapustil Živkovičevo vlado, postal aktiven v opoziciji. Delo in mišljenje opozicije so označile izjave demokratičnih strank v Srbiji, Hrvatski in Sloveniji. Če bi bil dr. Korošec kakorkoli vezan na kralja Aleksandra in njegovo diktaturo, bi bil v opoziciji nemogoč in policija bi bila pač našla hitro druga sredstva, da bi mu onemogočila delavnost, ne da bi čakala na splošno policijsko akcijo proti vodilnim opozicionalcem. Prav Koroščevo delo in njegova usoda po izstopu iz diktatorske vlade dokazuje, da je vselej, v vsakem položaju, vsaki politični kombinaciji in vlogi bil in delal kot politik

in državnik, ki hoče čuvati državo in pospeševati blagostanje svojega naroda, nikdar pa se ni vezal na nobeno protidemokratično, absolutističčno, diktatorsko kombinacijo.

Še iz pisma hrvatskega prijatelja

Naslednje zopet iz pisma hrvatskega prijatelja:

„V letu 1933 je bil Korošec interniran na Hvaru. Na praznik Brezmadežnega spočetja Marijinega sem ga šel obiskat. Nihče drug ta dan ni bil pri njem in sem lahko ves dan bil z njim. Govorila sva o tedanjem stanju in o neposredni preteklosti. Med drugim je rekel, da mu je znano, da ga, po vsem, kar se je zgodilo, Hrvati ne marajo, pa da on ni nič kriv. Takole je pripovedoval: Spaho in jaz sva z Radićem bila napravila in sklenila federalistični blok. To je bil skupni aranžman Hrvatov, Slovencev in muslimanov. Mislim, da nihče ne more očitati, da nisem držal, kar sem obljubil in podpisal. Zgodilo pa se je, da nas je Radić v letu 1925 zapustil, šel v vlado in nam niti povedal ni. Delal je kot, da nas ni. Mi Slovenci smo zaradi Radićevega koraka prišli v slepo ulico. Bili smo popolnoma izolirani. Tudi za muslimane je bilo težavno. Dolgo sem se moral truditi, da sem spet vzpostavil neke zveze in ustvaril situacijo, v kateri bi Slovenci spet mogli igrati neko vlogo. Ali more kdo od mene še pričakovati, da bi šel z ljudmi, ki sem z njimi imel take skušnje? Tudi ob neki drugi priliki v času Koroščeve internacije je spet prišel na ta dogodek. Takrat se spomnim, da je rekel: Dr. Mačku je veliko lažje voditi narodno politiko. Hrvatski narod je številnejši, enoten, pripravljen voditi politiko odpornosti do kraja. Slovenci za kaj takega niso. Zaradi punktacij sem v internaciji. Vsi so jih tedaj hoteli. Sedaj mi pa že poročajo iz Ljubljane: Gospod predsednik v vlado. Pritožujejo se namreč, da se uničuje zadrugarstvo, da gospodarsko propadamo. Jaz naj bi šel torej naravnost iz internacije v ministrstvo. Kako je mogoče voditi tako politiko? Dr. Maček takih težav nima."

*

Ko človek po tolikih letih obuja spomine na dr. Koroščevo politično in državniško delo, raste spoštovanje pred javnim delavcem, ki so ga vrtinci razmer sicer pogosto zgrabili in premetavali, a nikdar mu niso mogli vzeti prisotnosti duha, nikdar zbledli pogleda, nikdar slabili značaja in duhovne moči. Vedno, v vsakih razmerah je ustvarjal sredstva in pota, da je mogel koristiti narodu in ohranjati državo, ki jo je smatral za edino dosegljivo družbeno obliko, v kateri se more slovenski narod svobodno in uspešno razvijati v svojo korist in korist celotne državne skupnosti. Slovenskega narodno političnega poslanstva in naše bodočnosti ni ne iskal, ne želel, ne videl nikjer drugje. Sramoten zločin v skupščini mu je prizadejal bolečine kot človeku, kot politiku in državniku in karkoli je v tej zvezi storil, je bilo samo napor, da bi zmanjšal zlo, škodo in slabe posledice strašnega dejanja.

Kdor je dr. Korošca osebno poznal, ve, da po vsem svojem duhovnem ustroju, celem svojem značaju ni mogel delati drugače. Vsi, ki smo mu bili blizu, smo ga poznali kot skrbno redoljubnega človeka, preprostega kristjana, ki je vestno izpolnjeval božje zapovedi in dolžnosti svojega stanu kot katoliški duhovnik. Da bi bil v kakem komplotu za zločin umora, je absurdno nemogoča sumnja in prav tako nemogoče si je misliti, da bi bil Korošec mižal in molčal, če bi vedel za kak tak naklep. Pa tudi, če bi vedel, da se kralj igra s kako tako nevarno namero, bi bil jasno, čisto in odločno vložil svoj brezpogojni veto. Tak in edino tak je bil dr. Korošec kot mož, kot duhovnik, kot politik in kot državnik.

JOŠKO KROŠELJ

dr. Korošec, sporazum s Hrvati in Slovenci

Sporazum s Hrvati, podpisan dne 26. avgusta 1939 na Bledu, spada med važne notranjepolitične dogodke v predvojni Jugoslaviji. Z njim je bila zaključena doba, v kateri so od leta 1918 Hrvati neprestano zatrjevali, da jih Srbi politično in narodno zatirajo, gospodarsko izkoriščajo, ter je nastopila nova doba, ko so za vrsto važnih poslov prevzeli odgovornost Hrvati sami ter so dobili tudi vso možnost in zagotovilo za nemoten razvoj.

O sporazumu so listi doma veliko pisali ob njegovem podpisu, še več pa pozneje, ko je postajalo vedno bolj očito, da v državi ne more ostati samo pri sporazumu s Hrvati, ampak je treba urediti zadeve tudi s Slovenci in Srbi. Tudi dr. Koroščev koncept je vseboval splošno preureditev države.

Sporazum s Hrvati je bil predmet hudih sporov med hrvatskimi in srbskimi ministri v jugoslovanski emigrantski vladi med drugo svetovno vojno v Londonu. Nanj se je vračalo pogosto po vojni tudi emigrantsko časopisje ter ga je vrednotilo pač po svoji politični opredeljenosti. Tudi slovenski tisk v svetu ga je obravnaval. Zanimalo ga je zlasti vprašanje Slovencev pri sporazumu.

Smrt Dragiše Cvetkovića dne 18. februarja 1969 v Parizu, ki je sporazum s Hrvati podpisal v imenu tedanje jugoslovanske vlade, je na ta politični dogovor s Hrvati znova opozorila. Brali smo sestavke za sporazum in proti njemu. Pisali so jih tako poznavalci tedanjih razmer in dogodkov, pa tudi taki, ki so o njih malo vedeli. Zato so njihovi zaključki glede sporazuma netočni in za nekatere osebnosti, ki so pri sestavi sporazuma sodelovale, tudi krivični.

V slovenski emigraciji je v zadnjem času o sporazumu s Hrvati govoril in pisal g. dr. Srečko Baraga. Predavanje je imel pri Slovenski kulturni akciji, v Vrednotah, 5. knjiga, ki jo je leta 1968 tudi izdala SKA, je pa objavil obširno razpravo „Odnos Slovencev do Jugoslavije." Številni citati, ki jih pisec razprave navaja, potrjujejo, da je zanjo prebral številno politično literaturo. Kljub temu je pa v knjigi še vedno več netočnosti, ki jih je treba zaradi resnice popraviti. Od teh se hočem v tem sestavku zadržati samo pri odstavku na strani 117, v katerem govori o hrvatsko-srbskem sporazumu med tedanjim predsednikom vlade Dragišo Cvetkovićem in voditeljem Hrvatov dr. Vladkom Mačkom, predsednikom Hrvatske kmetske stranke. V njem g. dr. Baraga med drugim navaja naslednje:

„Pri vsej mešetariji pa smo Slovenci odigrali zelo žalostno vlogo, ker ne samo, da nismo ničesar dobili, ampak nas sploh nihče ni vprašal za mnenje. Dr. Korošec ni imel nobene odločilne vloge pri sklepanju sporazuma. Spominjam se še prav dobro, da je drugi dan po objavi sporazuma dr. Krek dal izjavo hrvatskim novinarjem, češ, da je sedaj Slovenija na vrsti, da se reši tudi slovensko vprašanje. Namesto tega so razni politični ljudje začeli razširjati v javnosti mnenje, da bi oddelitev Slovenije slabo vplivala na inozemstvo, ker bi bila obrambna moč države oslabljena. In Slovenci smo takoj utihnili, posebno še politiki, slovensko vprašanje pa se je odložilo „ad Calendas Graecas"."

V pripombi k tej trditvi pa g. dr. Baraga še navaja:

„Šele pozneje sem zvedel iz zanesljivih virov, da je hotel dr. Korošec postaviti podpisnike sporazuma še pred podpisom pred gotovo dejstvo in pristaviti na sporazum samo en člen, ki bi bil določal, da vse odredbe, ki se nanašajo na Banovino Hrvatsko, veljajo tudi za Slovenijo. Velesrbski in tudi nekateri vojaški krogi so za to vedeli, pa so tako manevrirali, da je bil dr. Korošec, ki je čakal na telefonski poziv v Ljubljani, poklican šele po podpisu sporazuma na Bled."

Ne bi si upal trditi, da smo Slovenci pri iskanju sporazuma s Hrvati, ali kakor pravi g. dr. Baraga „pri vsej tej mešetariji odigrali zelo žalostno vlogo" po vsem, kar o tej zadevi vem sam. Od leta 1928 pa vse do leta 1941 sem bil v Beogradu ter sem bil že zaradi svoje službe najtesneje povezan z dr. Korošcem. Dolga leta kot njegov osebni tajnik, nato pa kot urednik Slovenca v Beogradu. Z dr. Korošcem sem bil vsak dan skupaj, kadar je bil v Beogradu in zato dr. Koroščevo delo dobro poznam in vem kakšne poglede je imel na notranja in zunanja politična vprašanja.

Zato mislim, da lahko mirno zapišem: Nas Slovencev, zlasti pa Slovenske ljudske stranke in njenega predsednika dr. Korošca, za nobeno politično dejanje v Jugoslaviji ni treba biti sram. In to za vse obdobje, od ustanovitve skupne države s Hrvati in Srbi pa vse do druge svetovne vojne, t. j. v razdobju, dokler je lahko v njej razvijala svojo politično dejavnost bodisi na vladi ali pa v opoziciji. Vsa njena prizadevanja, zlasti njenega predsednika dr. Korošca so zasledovala samo en cilj: v državi doseči enakopravnost za vse narode ter jim omogočiti svoboden in nemoten razvoj ter napredek. O tem zgovorno priča že debata v ustavodajni skupščini leta 1921, za njo pa vsi važnejši dogodki v jugoslovanskem notranjepolitičnem življenju:sklenitev federalističnega bloka, podpis Markovega protokola v Zagrebu, sestava Davidovićeve vlade narodnega sporazuma leta 1924 z dr. Korošcem in dr. Spahom, predsednikom Jugoslovanske muslimanske organizacije. Davidović, dr. Korošec in dr. Spaho so že leta 1924 postavili za glavno nalogo svoji vladi rešitev hrvatskega vprašanja. To željo razodevajo nadaljnji Koroščevi predlogi za zadovoljitev Hrvatov in za ureditev razmer v državi. Omenjam zlasti dr. Koroščeve predloge za federalistično ureditev države, ki jih je sporočil kralju Aleksandru leta 1929 po zločinu v Narodni skupščini ter nanje opozarja g. dr. Krek v svoji razpravi prav v tem letniku Zbornika. In dr. Koroščevo sodelovanje z ostalimi hrvatskimi ter srbskimi opozicionalnimi strankami pod Aleksandrovim režimom, ali ne govori dovolj odkrito o Koroščevem prizadevanju, da bi se razmere v državi uredile v splošno zadovoljstvo vseh narodov? In dr. Koroščeva pomirjevalna politika, ki jo je vodil do Hrvatov kot notranji minister v dr. Stojadinovićevi vladi, ali ni bila naravnost gigantski napor, da stre vse sile, ki so bile ves čas na poti sporazumu s Hrvati? Tedaj je bilo treba biti v Beogradu in prisostvovati proračunskim debatam v narodni skupščini in senatu in poslušati besne, žolčne napade poslancev in senatorjev JNS na dr. Korošca zaradi njegove politike „popuščanja" Hrvatom. V kritiki sta prednjačila zlasti senatorja Jovan Banjanin ter dr. Peter Zec, ki sta zatrjevala, da je dr. Korošec državo spravil ob ves ugled, ob vso avtoriteto. Pa dr. Korošec ni klonil in je svojo politiko pripravljanja poti za sporazum s Hrvati neodstopno nadaljeval ter jo proti volji dr. Stojadinovića uveljavil tudi pri decembrskih volitvah leta 1938. Zaradi take politike ga je dr. Stojadinović po volitvah tudi odstranil iz vlade.

Dr. Korošec je bil dalje zopet tisti, ki je odstranil še zadnje ovire za sklenitev sporazuma s Hrvati. Ko se je dr. Stojadinović po vzoru Hitlerja ter Mussolinija hotel v državi uveljaviti kot „vodja" ter nosilec vse notranje in zunanje politike, in je januarja meseca leta 1939 šel že tako daleč, da je v razgovorih s tedanjim italijanskim zunanjim ministrom grofom Cianom na Belju pristal v imenu jugoslovanske vlade, da Italija zasede Albanijo, Jugoslavija pa dobi kot plačilo za to severni del Albanije, je knez Pavle povabil k sebi na razgovor dr. Korošca ter se mu protoževal nad takim dr. Stojadinovićevim zadržanjem. Dr. Koroščeu je tudi sporočil vsebino pritožb, ki jih je dobival od zahodnih zaveznikov proti Stojadinoviću. Knez in dr. Korošec sta se tedaj dogovorila, da je treba dr. Stojadinovića zrušiti. Na kneževo prošnjo je to nalogo prevzel dr. Korošec, edini, ki jo je lahko tudi izvedel.

Vodja Slovencev je od avdience pri knezu iskal samo primernega trenutka, da bi mu žrtev prišla na cilj. Ni bilo treba dolgo čakati. V narodni skupščini je bila proračunska debata, v kateri je tedanji prosvetni minister Bogoljub Kujundžić hudo napadel Hrvate. Dr. Korošec je smatral izpad ministra dr. Stojadinovićeve vlade proti Hrvatom za najugodnejšo priložnost, ki jo je treba izkoristiti za zrušitev dr. Stojadinovićeve vlade. Dne 3. februarja 1939 zvečer je povabil na svoje stanovanje v ul. Kralja Milutina 21 v Beogradu prometnega ministra dr. Mehmeda Spaho, ministra za socialno politiko Dragiša Cvetkovića, ministra za zgradbe dr. Miha Kreka ter ministra brez resorov dr. Džaferja Kulenovića in Franca Snoja. Obvestil jih je o svojem razgovoru in dogovoru s knezom Pavlom ter jim prikazal nujnost rešitve

hrvatskega vprašanja, katere pod dr. Stojadinovićevo vlado ni mogoče doseči. Zato je nujna njegova ostavka.

Omenjeni ministri so nato pri dr. Korošcu sestavili naslednje besedilo za skupno ostavko:

Gospodine pretsedniče,

U današnjoj debati u Narodnoj skupštini, a naročito u govoru g. Bogoljuba Kujundžića, ministra prosvete, konstatovalo se, da u vladi ima različitih mišljenja na pitanja našeg sporazuma s Hrvatima.

Medjutim smatramo da smo dužni ne samo u interesu čuvanja našeg programskog obečanja pred izbore na ovo pitanje, već i iz drugih krupnih državnih razloga pripremiti put i pristupiti što pre definitivnom rešenju ovoga pitanja, sporazuma s Hrvatima.

Mislimo, da vlada u sadašnjem svom sastavu pretstavlja zapreku za rešenje ovog važnog pitanja, pa nam je čast iz tih razloga podneti ostavku na položaje, koje u vašoj vladi zauzimamo.

Izvolite, gospodine pretsedniče, i ovom prilikom primiti izraze našeg odličnog poštovanja.

U Beogradu, 3. februara 1939. god.

Dr. Mehmed Spaho, ministar saobračaja,
Dragiša Cvetković, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja,
Dr. Miha Krek, ministar gradjevina
dr. Džafer Kulenović, ministar bez portfelja,
Franc Snoj, ministar bez portfelja.

Ostavko navedenih ministrov, dr. Koroščevih prijateljev, je dr. Stojadinoviću odnesel v kasnih nočnih urah rajni Tone Končan, tedanji kabinetni šef gradbenega ministra dr. Kreka, in ne orožnik, kot navaja g. dr. Baraga.

Naslednjega dne so ministri v ostavkah o svojih odločitvah obvestili ostale ministre v dr. Stojadinovićevi vladi ter jim poslali tudi prepis ostavke.

Tako je dr. Korošec povzročil krizo dr. Stojadinovićevega kabineta ter knezu Pavlu ustvaril možnost za novo vladno kombinacijo. Za predsednika nove vlade je dr. Korošec predložil knezu Dragiša Cvetkovića z nasvetom, da z dr. Mačkom začne razgovore za rešitev hrvatskega vprašanja. Nova vlada je sporazum s Hrvati v svoji deklaraciji pred narodno skupščino proglasila za svojo glavno nalogo. Predsednik Dragiša Cvetković jo je tudi rešil v razmeroma kratkem času ter je bil sporazum podpisan dne 26. avgusta 1939 na Bledu. V imenu vlade ga je podpisal predsednik Dragiša Cvetković, v imenu hrvatskega narodnega vodstva pa dr. Vladko Maček, predsednik HSS.

O vseh Cvetkovićevih razgovorih z dr. Mačkom je bil dr. Korošec stalno „na tekočem", ker ga je o njih obveščal Dragiša Cvetković. Pa tudi ob avdiencah na dvoru je knez rad poslušal in sprejemal dr. Koroščeve modre politične nasvete in predloge.

Zato trditev g. dr. Barage, da dr. Korošca sploh nihče ni vprašal za mnenje o sporazumu s Hrvati, ne drži. V vsej razvojni dobi sporazuma so Slovenci aktivno sodelovali pri njegovi ustvaritvi. Velike ovire in težave so se dostikrat pojavljale, toda dr. Korošec se jih ni bal ter je vedno v odločilnih trenutkih zastavil svojo odločno besedo v obrambo Hrvatov, ker mu je kot državniku resnično bilo na tem, da bi se razmere v državi uredile tako, da bi bili srečni in zadovoljni vsi narodi. Vsi naj bodo enakopravni. Zato je bil za to, da Hrvati s sporazumom dobe čim več, ker je bilo jasno, da bodo potem vse to dobili tudi Slovenci in Srbi.

Pri podpisu sporazuma med Cvetkovićem in dr. Mačkom dr. Koroščeva navzočnost ni bila nujna, ker ni bil združen s slovesnostjo, pri kateri bi morali biti navzoči visoki državni funkcionarji. Če bi bilo tako, bi bil dr. Korošec gotovo zraven kot tedanji predsednik senata. Ker sta ga pa podpisala samo Cvetković in dr. Maček, zato dr. Korošcu ni bilo treba „čakati na telefonski poziv v Ljubljani", odkoder, da

je bil potem poklican na Bled „šele po podpisu sporazuma", kot pravi g. dr. Baraga. Dr. Korošca tedaj sploh ni bilo v Ljubljani, ampak je bil že na počitnicah v Begunjah, kjer je vsako leto za poletne mesece najel vilo v bližini cerkve in župnišča.

Prav tako je brez osnove navedba g. Ruda Jurčeca, ki jo je pred leti zapisal v Duhovnem življenju (1965, št. 7), da ga je dr. Korošec dne 26. avgusta 1939 ob podpisu sporazuma naprosil po telefonu, naj bi pri predsedniku Dragiši Cvetkoviću izposloval, da bi bil k podpisu sporazuma povabljen tudi dr. Korošec. Kdor je dr. Korošca osebno poznal, ve, da je to nemogoče, da to ne more bti res in da je to navadna izmišljotina. Dr. Korošec je bil leta 1939 na vrhuncu svojega političnega vpliva in s tako avtoriteto v državi, da se tedaj v njej brez njegovega znanja v resnici ni ničesar važnega zgodilo, kajti knez Pavle je imel ravno v dr. Koroščuu najboljšega in najzvestejšega političnega in državnega svetovalca ter se je z dr. Koroščem vedno posvetoval pred vsako važno odločitvijo. Če bi bil dr. Korošec rad pri političnih dogodkih tistega dne navzoč, bi lahko to željo sporočil na dvor.

Glavni osebnosti tistega dne sta bila podpisnika sporazuma Dragiša Cvetković in dr. Vladko Maček. Cvetković (rojen 15. januarja 1893 v Nišu, umrl 18. februarja 1969 v Parizu) je pripadal radikalni stranki. V Nišu, svojem rojstnem mestu, je bil že od mladih let v političnem spopadu z radikalnim starinom in finančnim mogotcem Nikolo Uzunovićem. V stranki se je tako močno uveljavil, da je postal v 30 letu že župan mesta. Na tem položaju je veliko storil za napredek mesta. Za poslanca je bil prvikrat izvoljen pod Vukičevićem leta 1927, nato 5. maja 1935 in tretjič leta 1938. Bil je med tistimi radikalnimi poslanci, ki so radi zahajali k dr. Koroščuu, se pri njem učili ter s pridom uporabljali njegove politične nasvete. Dr. Korošec je bil tudi tisti, ki je Dragiša Cvetkovića politično zelo dvignil ter uveljavil. Leta 1928 ga je vzel namreč v svojo vlado ter mu zaupal resor ministrstva za vere. V Stojadinovićevi vladi je bil znova minister ter je v njej pripadal dr. Koroščevemu krilu. Ob zrušitvi dr. Stojadinovića kot predsednika vlade, je dr. Korošec Cvetkovića predložil za predsednika vlade kot najpripravnejšo osebo za razgovore z dr. Mačkom. Cvetković je tedaj dr. Korošca izredno cenil in ni storil ničesar, da bi se bili med njima dobri odnosi pokvarili. Ali si more kdo misliti, da dr. Korošec ne bi mogel poklicati na telefon predsednika vlade Cvetkovića ter mu sporočiti, da želi biti pri podpisu sporazuma zraven?

Tiste dni je moral biti na Bledu tudi minister dr. Krek. In to zaradi zaprisege vlade, pa tudi zato, da je bil pri vsemu političnemu dogajanju navzoč. In je moral biti prav po dr. Koroščevem naročilu.

Bil je tedaj na Bledu tudi šef informativnega odseka Centralnega tiskovnega urada pri predsedstvu vlade rajni prof. Boško Bogdanović, ki je imel stalen dostop do predsednika vlade, ker so preko Bogdanovića šla vsa uradna sporočila o podpisu sporazuma s Hrvati in zaprisegi nove vlade. Boško Bogdanović je bil dr. Koroščev človek. Ves mu je bil vdan ter ga je visoko cenil in spoštoval. Bil je tudi osebni prijatelj patriarha Varnave ter je bila njegova zasluga, da je bil tedanji poglavar srbske pravoslavne cerkve pravilno poučen o delu in političnih načrtih dr. Korošca. Prav tako je imel Bogdanović odlične zveze z vplivnimi vojaškimi funkcionarji. Npr. s šefom glavnega štaba in glavnim vzgojiteljem kralja Petra II. generalom Kostićem. Na položaj šefa informativnega odseka v Osrednjem tiskovnem uradu predsedstva vlade je bil Bogdanović postavljen na predlog in zahtevo dr. Korošca.

Na Bledu je bil tiste dni tudi zastopnik Osrednjega tiskovnega urada predsedstva vlade v Ljubljani Pavel Grubišić. Na dr. Korošca je bil politično in prijateljsko navezan že iz dijaških let ter je med hrvatskimi političnimi ter cerkvenimi krogi in dr. Koroščem vzdrževal zveze. Tesno, prijateljsko sodelovanje z dr. Koroščem je ohranjal vse do njegove smrti. Zato je spadal med zaupne dr. Koroščeve ljudi.

Na vse te bi se lahko dr. Korošec obrnil po telefonu iz Begunj iz svojega počitniškega domovanja ter jim sporočil svojo željo, če bi jo bil v resnici imel, da bi bil navzoč pri podpisu sporazuma. Pa ne! Po Jurčecu naj bi šel dr. Korošec mimo vseh navedenih, ki bi bili v resnici pri Cvetkoviću, h kateremu so imeli vedno dostop, lahko dosegli izpolnitev morebitnih dr. Koroščevih želja, ter da se je s tako prošnjo obrnil prav na Jurčeca, ki v tej zadevi sploh ni mogel ničesar storiti kot navaden časnikar, ki ga predsednik vlade Cvetković osebno niti poznal ni. Zato smatram, da je zadevna Jurčeceva trditev daleč od resnice.

PROTOKOL SPORAZUMA

Pošto su preko stručnjaka obavljeni i formulisani svi detajli pregovora, 26. avgusta 1929. godine obavljen je tekst sporazuma. On glasi:

„Smatrajući, da je Jugoslavija najbolji jemac nezavisnosti i napretka Srba, Hrvata i Slovenaca, u cilju što pouzdanijeg i potpunijeg očuvanja javnih interesa

Pretsednik kraljevske vlade Dragiša Cvetkivić i pretsednik Hrvatske Seljačke Stranke i Seljačke Demokratske koalicije dr. Vladko Maček prilazeći rešavanju hrvatskog pitanja, posle dužih većanja složili su se u sledećem:

BANOVINA HRVATSKA

I. Potrebno je obrazovati zajedničku vladu. Ova vlada će po pristanku merodavnih faktora, a na osnovi člana 116 ustava izvršiti obrazovanje Banovine Hrvatske, na nju sa države preneti odgovarajuće nadležnosti i doneti političke zakone. Ona će u suglasnosti sa merodavnim faktorima pripremiti sve što je potrebno za preuredjenje državne zajednice.

II. Savska i Primorska Banovina kao i srezovi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Travnik i Fojnica spojit će se u jednu jedinicu, koja će se zvati banovina Hrvatska. Definitivni opseg banovine Hrvatske odredit će se prilikom preuredjenja države; pri tome će se voditi računa o ekonomskim, geografskim i političkim okolnostima.

Tom prilikom izdvojiti će se iz gore navedenih srezova, koji su pripojeni banovini Hrvatskoj, opštine i sela, koja nemaju hrvatsku većinu.

RAVNOPRAVNOST

III. Novim jedinicama kao i u državi bit će obezbedjena ravnopravnost Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i jednako postupanje u pogledu njihovog učešća u vršenju javne službe.

Istotako bit će obezbedjena ravnopravnost usvojenih i priznatih veroispovjesti. Ustavom će zajemčiti jednaka osnovna gradjanska i političke prava.

IV. Prenećese u nadležnost banovine Hrvatske poslovi poljoprivrede, trgovine i industrije, šuma i ruda, gradjevina, socijalne politike i narodnog zdravlja, fizičkog vaspitanja, pravde, prosvete i unutrašnje uprave, rudarsko zakonodavstvo i državna rudarska preduzeća. Pri davanju rudarskih koncesija koje interesuju narodnu odbranu postupiće banovina sporazumno sa vojnom upravom. Ako ne bi došlo do sporazuma, odlučiće ministarski savet.

Svi ostali poslovi ostaju u nadležnosti organa državne vlasti na celoj državnoj teritoriji.

Istotako ostaju u nadležnosti državne vlasti i poslovi, koji su od osobitog značaja po opšte interese države, kao što su: staranje o državnoj bezbednosti, suzbijanje antidržavne i razorne propagande, vršenje policijske obaveštajne službe i osiguranje javnog reda i mira. Za davanje državljanstva nadležna je banovina osim državljanstva izuzetnim putem i oduzimanje državljanstva.

Izgradnja i održavanje državnih saobraćajnih sretstava i ostalih državnih objekata, poslovi vera, medjunarodni pravni saobraćaj s tim, da se pravna pomoć u vanparničnim stvarima vrši direktno preko sudova, spoljna trgovina kao i trgovina izmedju banovina i ostalih delova države (jedinstvo carinskog i trgovinskog područja), zakonodavstvo o merama i tegovima, o zaštiti industrijske svojine, o poslovima privatnog osiguranja i osiguravajućim društvima, menično pravo, čekovno pravo, trgovačko pravo, stečajno pravo, obligacijono pravo, pomorsko pravo, autorsko pravo.

Propisivanje kazni za povredu propisa o predmetima iz nadležnosti države.

Postavljanje putem zakona osnovnih načela prosvetne politike, kao i osnovnih

načela o lokalnim samoupravama, opšta načela radničkog prava i osiguranja kao i opšta načela vojnog prava.

U cilju osiguranje narodne odbrane obezbediće se vojnoj upravi potreban uticaj u oblasti proizvodnje i saobraćaja.

Vlada će pristupiti prenošenju nadležnosti sa države na banovinu Hrvatsku odmah posle obrazovanja te banovine.

Banovini Hrvatskoj, da bi mogla uspešno svršavati poslove svoje nadležnosti, ima se obezbediti potrebna financijska samostalnost.

Definitivne kompetencije banovine Hrvatske odrediće se prilikom preuredjenja države.

V. Zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti banovine Hrvatske vrše kralj i sabor zajednički.

Sabor sastavljaju zastupnici koje narod slobodno bira opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem sa pretstavništvom manjine.

Upravnu vlast u stvarima iz nadležnosti banovine Hrvatske vrši kralj preko bana.

Bana banovine Hrvatske imenuje i razrešava kralj.

Ban je odgovoran kralju i saboru.

Svaki pismeni čin kraljevske vlasti u poslovima banovine Hrvatske prema potpisuje ban i snosi odgovornost za isti.

Sudsku vlast u banovini Hrvatskoj vrše sudovi.Njihove presude i rešenja izriču se i izvršuju u ime kralja na osnovu zakona.

Državi se obezbedjuje nadzor nad izvršenjem ustava i državnih zakona od strane banovinskih vlasti.

Za rešenje sporova nadležnosti izmedju države i banovine i za ocenu ustavnosti zakona osnivaće se ustavni sud.

VI. Opseg nadležnosti i položaj banovine Hrvatske biće zagarantovani naročitom ustavnom odredbom koja se neće moći menjati bez pristanka ove banovine.

VII. Vlada će doneti nove propise o štampi, o udruženjima, zborovima i dogovorima, o izboru narodnih poslanika kao i o drugim stvarima, u koliko je to potrebno za sprovodjenje narodnog sporazuma.

Dragiša J. Cvetković s. r.
Dr. Vladko Maček s. r.

Vlada narodnega sporazuma je bila sestavljena takole:

Predsednik: Dragiša Cvetković, srbska radikalna stranka,
podpredsednik: Vladko Maček, hrvatska kmetska stranka,
finance: Juraj Šutej, hrvatska kmetska stranka,
obramba: general Milan Nedić, izven strank,
zunanje: Aleksander Cincar- Marković, izven strank,
notranje: Stanoje Mihaldžić, izven strank,
pravda: Lazar Marković, srbska radikalna stranka,
trgovina in industrija: Ivan Andres, hrvatska kmetska stranka,
poljedelstvo: Branko Čubrilović, srbska agrarna stranka,
socijalna politika: Srdjan Budisavljević, neodvisna demokratska stranka,
promet: Nikola Beslić, srbska radikalna stranka,
gradbe: Miha Krek, slovenska ljudska stranka,
pošta, telegraf in telefon: Josip Torbar, hrvatska kmetska stranka,
vzgoja: Boža Maksimović, srbska radikalna stranka,
gozdovi in rudniki: Džafer Kulenović, jugoslovanska muslimanska zveza,
fizična vzgoja: Jevrem Tomić, srbska radikalna stranka,
brez portfelja: Bariša Smoljan, hrvatska kmetska stranka,
Mihajlo Konstatinović, izven strank.

Opomba moja: Ko je po par mesecih Boža Maksimović odstopil, je v to vlado vstopil dr. Korošec kot prosvetni minister in je ostal to do svoje smrti.

Istočasno je bila imenovana tudi nova vlada znova pod predsedstvom Dragiše Cvetkovića. Dr. Maček prvotno vanjo ni hotel vstopiti, končno je pa le popustil ter je bil imenovan za podpredsednika vlade.

S sporazumom je dr. Maček dosegel tudi več važnih političnih odločitev. Tako je bila istočasno z objavo uredbe o ustanovitvi Banovine Hrvatske razpuščena narodna skupščina, izvoljena dne 11. decembra 1938. Prav tako so bili razveljavljeni zakoni o volitvah narodnih poslancev, o tisku, zborovanju in združevanju.

Sporazum je bil torej tu. Po letu 1928 so znova prišli v Beograd predstavniki Hrvatske kmetske stranke. Tokrat kot ministri vlade narodnega sporazuma. Z njimi je prišla v Beograd tudi ekipa ljudi, ki je imela nalogo izvesti po posameznih ministrstvih prenos iz kompetence Beograda vseh zadev,ki so prišle v pristojnost Banovine Hrvatske. V ostalih resorih so bili kot nekaka „hrvatska kontrola" nad tistimi zadevami, ki so ostale za vso državo. Zlasti so bili postavljeni v važnih državnih gospodarskih ustanovah kot npr. v Upravi državnih monopolov. Tu je treba priznati, da marsikateri od hrvatskih funkcionarjev, žal ni znal nastopati v novem okolju in v novem položaju s potrebno obzirnostjo, ki jo je zahteval ta delikatni posel. Zlasti, kar se tiče prenosa kreditov in podobno. Tudi nekateri hrvatski ministri niso bili izvzeti, npr. minister za finance dr. Juraj Šutej, ki je bil že po svoji naravi samozavesten ter odbijajoč. Vse to je vzbujalo pri Srbih slabo kri ter je med ljudmi povečevalo nerazpoloženje proti vladi in sporazumu.

Veliko je pa k temu pripomoglo tudi vodstvo vlade samo, ki je storilo malo, ali pa nič za obrambo sporazuma zlasti na srbski strani. Nihče ga ni branil, nihče populariziral med ljudstvom. Dragiša Cvetković je postajal vedno bolj odvisen od dr. Mačka. Ker mu je popustil in pristal, da je bila razpuščena narodna skupščina, je izgubil politično podporo poslancev Jugoslovanske radikalne zajednice. Precej teh poslancev je bilo že prej mnenja, da je Cvetković s sporazumom „preveč popustil" dr. Mačku in so bili zato proti sporazumu. Ko jim je pa odvzel še poslanske mandate, je imel vse proti sebi. Kar javno so začeli proti njemu govoriti in nastopati. Od teh ljudi Cvetković prav gotovo ni mogel pričakovati, da bodo po svojih okrajih branili njegovo politiko ter pobijali očitke, da je Cvetković Srbe na področju Banovine Hrvatske izročil „na milost in nemilost Hrvatom". Svoje nezadovoljstvo s Cvetkovićem in njegovo politiko so prenesli tudi v stranko samo, zlasti v njen glavni odbor in v banovinske odbore. Vsi ti nezadovoljni elementi so prihajali k dr. Korošcu ter mu sporočali najrazličnejše očitke proti Cvetkovicu. Dr. Korošec jih je miril ter jih opozarjal na dalekosežne posledice, ki bi lahko nastale, če bi se porušilo to, kar je bilo s sporazumom doseženo. Nekatere je prepričal, večine pa ne.

Proti Cvetkoviću pa niso bili zaradi sporazuma samo srbski poslanci JRZ, kar bi moralo biti zanj resno svarilo za nevarnost, ki mu je grozila s te strani, pa je ni dosti upošteval, ampak še hujšo kampanjo proti njemu in sporazumu je med Srbi razplamtela opozicija starih srbskih strank — demokratske, radikalne okoli njenega glavnega odbora, ter zemljoradniške. Proti so bili ugledni srbski intelektualci, ki so se zbirali v Srbskem klubu pod predsedstvom vseuč. prof. Slobodana Jovanovića. Pravoslavna cerkev prav tako ni opustila nobene priložnosti, da ne bi nezadovoljstva ljudstva proti Cvetkoviću še povečevala. In tudi v vojski niso vsi odobravali njegove politike. Glasnik vsega nezadovoljstva je bil Srpski glas, glasilo Srbskega kluba. List je zlasti opozarjal na novo neenakopravnost v državi. Hrvatski ministri so lahko odločali o vseh zadevah, ki so bile prenešene na Banovino Hrvatsko tudi po vseh ostalih banovinah, nihče pa se ni smel vtikati v zadeve Banovine Hrvatske.

S Slovenci je bilo tedaj takole: Upravičeno so pričakovali, da bo izvajanje sporazuma s Hrvati šlo hitro naprej in da bosta z njim dobili svojo pravično rešitev tudi slovensko in srbsko vprašanje. Tako je bil prepričan tudi dr. Korošec. To potrjuje zasedanje banovinskega odbora JRZ že dne 10. septembra 1939 v Ljubljani, na katerem so razpravljali o vseh zadevah, ki so v zvezi s prenosom državnih kompetenc na Slovenijo v istem obsegu, kakor je bilo to dovoljeno Hrvatom. Dne 14. septembra istega leta je bila zato v Ljubljani imenovana posebna komisija (Dr. M. Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 512). Pa se vseeno to vprašanje ni premaknilo naprej. Kje so bile ovire?

Glede ureditve države sta se namreč pojavili dve stališči: Slovenci z dr. Korošcem na čelu in Srbi so terjali enakopravnost, t. j. *čimprejšnjo* preureditev države, da bosta Slovenije in ostali deli države dobili

isto, kar je Hrvatom dal sporazum 26. avg. 1939. Ko se bo pa država preuredila, naj se razpišejo nove parlamentarne volitve. Dr. Maček pa je trdovratno vztrajal pri svoji zahtevi: Najprej volitve in šele nato preureditev države po vzoru Banovine Hrvatske.

Slovenci in Srbi, organizirani v Jugoslovanski radikalni zajednici, so svoje stališče o nujnosti čimprejšnje državne preureditve izpovedali na seji glavnega odbora JRZ v Beogradu, ko so sklenili, da bo „JRZ nadaljevala delo za demokratizacijo političnih, socialnih in gospodarskih vprašanj. Glavni odbor je ugotovil, da načrt novega volilnega zakona še ni dokončno sestavljen, JRZ pa želi, da se volitve razpišejo in izvedejo takoj, kakor hitro bodo to dopuščale splošne politične razmere. Glavni odbor JRZ se je glede rešitve jugoslovanskega vprašanja postavil na stališče, da je treba izvesti reorganizacijo države še pred volitvami". (Dr. M. Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 512—513).

Na gornji sklep glavnega odbora JRZ, ki mu je predsedoval Dragiša Cvetković, je dr. Maček reagiral takoj naslednjega dne z vso rezkostjo, „da ni sklepal sporazuma z JRZ, temveč z drugimi faktorji in s Cvetkovićem kot predsednikom vlade. Dejal je, da bo zastavil vse sile, da bo ministrski svet še te dni sprejel volilni zakon" (Dr. M. Mikuž, na istem mestu kot zgoraj).

Kakšen razlog je imel dr. Maček, da je tokrat, kakor tudi ob samem podpisu sporazuma, zavzel stališče proti Slovencem in imel pred očmi samo svoje Hrvate? Iskati ga je v njegovih lastnih političnih vrstah. pri Hrvatih. V spomin je treba samo poklicat izjave, ki so bile podane s hrvatske strani po atentatu na njihove poslance junija 1928 v beograjskem parlamentu, da Hrvati nikdar več ne bodo šli v Beograd. Ljudje na to niso pozabili, zločin v parlamentu je med Hrvati razplamtel silovito sovraštvo proti Srbom, ki so ga neprestano podžigali skrajni hrvatski nacionalisti, ki so pod Aleksandrovo vlado že začeli nastopati kot organizirana ustaška teroristična organizacija. Ti so med ljudstvom sprožili organizirano kampanjo proti dr. Mačku, češ, da je s sporazumom prodal Hrvate Srbom ter da se je odrekel hrvatski zahtevi po lastni državi. Zato je bilo dr. Mačku na tem, naj se ostala preureditev države odlaga čim dalje, da ne bi zgledalo, da je bilo hrvatsko vprašanje nepomemben problem v državi, ki ga je bilo mogoče rešiti istočasno ali vsaj v kratkem časovnem zaporedju s slovenskim n srbskim vprašanjem. Na ta način je dr. Maček hotel Hrvatom poudariti važnost sporazuma za rešitev hrvatskega vprašanja, da bi prišla do večjega izraza. Torej: najprej naj bo rešeno *samo hrvatsko vprašanje*, Srbi in Slovenci pa naj še počakajo in pridejo na vrsto pozneje. Na ta način je dr. Maček hotel doseči, da ne bi trpel na političnem ugledu osebno, pa tudi ne hrvatsko narodno vodstvo.

Na tak zaključek me navaja še drug dogodek iz leta 1940. Ko je dr. Korošec 15. decembra 1940 še ležal na mrtvaškem odru v veliki sejni dvorani senata, ga je prišel po prihodu iz Ljubljane kropit tudi rajni dr. Kulovec, poznejši dr. Koroščev naslednik v stranki. Iz senata je zaprosil dvor za avdienco pri knezu Pavlu. Iz Belega dvora na Dedinju je prišlo sporočilo, naj dr. Kulovec takoj pride na Dedinje.

Dr. Kulovec se je po sprejemu pri knezu Pavlu vrnil v senat. Z njim sem govoril. Povedal je vse, o čem sta govorila s knezom. Da je dr. Koroščeva smrt strahovit udarec za Slovence in za državo, da je za njim nastala praznina, ki je ne bo mogoče pokriti, da take avtoritete, kot jo je imel dr. Korošec, nihče med Slovenci nima, da njegov naslednik v stranki ne bo mogel tako samostojno ukrepati in odločati v Beogradu, kot je to lahko delal dr. Korošec. Zaradi tega, da so proti njemu — s Kulovcem vred — zabavljali, toda vedno se je izkazalo, da je imel dr. Korošec prav. Na vse to, da mu je knez dejal, da mu bo povečal politično avtoriteto s tem, da bo v vladi postal podpredsednik. To kneževo zagotovilo je pozneje dr. Kulovcu ponovil tudi Cvetković.

Minili so tedni in meseci po dr. Koroščevi smrti. Med tem je dr. Kulovec že postal dr. Koroščev naslednik v stranki ter tudi minister v vladi narodnega sporazuma. Najprej resorni, potem pa se je resoru odpovedal „da bi mogel biti bolj svoboden ter se ves posvetiti samo politiki".

Ob nekem razgovoru z dr. Kulovcem v njegovem kabinetu v narodni skupščini je pogovor nanesel tudi na njegovo podpredsedništvo v vladi. Zanimalo me je, kako je s to zadevo in kje je obtičala. Dr. Kulovec mi je tedaj priznal, da podpredsednik vlade ni mogel postati zato, ker je bil dr. Maček proti. Pa ne iz nenaklonjenosti do dr. Kulovca, ampak zato, da dr. Mačkov ugled med Hrvati ne bi trpel, kar bi se zgodilo, če bi ta položaj poleg dr. Mačka

zavzemal še dr Kulovec. Cvetković se dr. Mačku glede dr. Kulovčevega podpredsedstva seveda ni upiral, kakor tudi v drugih zadevah ne.

Nisem hotel biti zloben, da bi mu v zvezi s tem omenil „njegova romanja" v Zagreb. Vprašal sem ga le, če je pričakoval s te strani sunek pod rebra. Odgovoril mi je odklonilno.

Zaradi tega, da avtoriteta hrvatskega narodnega vodstva in njegovega predsednika zaradi rešitve hrvatskega vprašanja ne bi trpela med hrvatskim ljudstvom, ni bila v najkrajšem času ob in po ustanovitvi Banovine Hrvatske po njenem vzoru urejena tudi Slovenija in ostali deli države.

Dr. Maček je tako svoje stališče ob podpisu sporazuma in v vladi narodnega sporazuma prav lahko uveljavljal. Njegova politična premoč nad Dragišem Cvetkovićem, ki je po lastni krivdi ostal na srbski strani politično osamljen in brez vsake zaslombe, je bila tolikšna, da je dosegel vse, kar je hotel. Dr. Maček se je svojega prevladujočega vpliva v vladi tudi zavedal. Dobro je vedel, da bodo na srbski vladni strani skrbno pazili, da se ne bi porušil sporazum, ki so ga narekovale potrebe države, tembolj, ker se je nevarnost vojne Jugoslaviji začela grozeče približevati..

Drugo vprašanje je seveda, kaj je bilo tedaj s stališča države bolje: ali čimprejšnja izvedba še ostale preureditve države ali pa z njo čakati na poznejši čas po izvršenih volitvah. Teh še sploh ni bilo mogoče predvidevati, saj še volilnega zakona ni bilo, razen tega bi pa bilo treba na srbski strani volitve politično dobro pripraviti.

Mislim, da je odgovor na dlani. Preureditev države po hrvatskem vzoru bi bila opoziciji izbila iz rok najmočnejše orožje o zapostavljanju Slovencev in Srbov ter o „hegemoniji" Hrvatov. Dr. Korošec kot politik in državnik velikega formata bi bil napravil tako. Hrvati so pa tudi tokrat ravnali po svoje.

Pa tudi utrditev samega sporazuma je narekovala to pot. Sporazum o ustanovitvi Banovine Hrvatske je bil izveden na osnovi določila čl. 116 Aleksandrove ustave od 3. septembra 1931. Vse odredbe po tem členu so bile začasne. Se pravi, končno moč zakona so dobile šele z odobritvijo narodne skupščine. Ker je pa dr. Maček zahteval in tudi dosegel, da je bila skupščina, izvoljena decembra 1938, razpuščena, nova pa še ni bila izvoljena, je hrvatski sporazum visel v zraku. Gotovo bi bilo pametneje obdržati staro narodno skupščino ter ji predložiti v odobritev tako sporazum s Hrvati, kakor preureditev Slovenije in ostale države. Če bi bili ravnali tako, pozneje odnosi med Hrvati in Srbi v jugoslovanski emigrantski vladi ne bi bili tako napeti, naravnost sovražni.

V zvezi z neizvedbo preureditve Slovenje in Srbije po hrvatskem vzoru in z njo združeno vedno večje nezadovoljstvo na obeh straneh, je treba opozoriti še na drugo veliko Cvetkovićevo napako. Da se ne bi zameril dr. Mačku, da mu ta ne bi očital, da hodi po politične nasvete neprestano k dr. Korošcu, se je začel vedno bolj oddaljevati od slovenskega voditelja. Njegovi obiski pri njem so postajali vedno bolj redki. To navsezadnje ne bi bilo najhujše. Toda Cvetković je šel še dalje ter je dr. Korošca večkrat vidno zapostavil. Cvetkovićevo zadržanje do Korošca je dostikrat mejilo že na žalitve in ponižanje. Dr. Korošca je tako Cvetkovićevo postopanje bolelo. Umaknil se je v ozadje, odkoder je kot najmočnejša jugoslovanska politična in državniška avtoriteta kritično motrila razvoj političnih razmer doma in v svetu. Politična javnost v državi je tedaj vedno bolj prihajala do prepričanja, da vodstvo vlade ni kos razmeram, ki so bile tedaj v državi in ne nevarnostim, ki so se ji približevale vedno bolj neizprosno od zunaj. Marsikje so tedaj začeli znova opozarjati na dr. A. Korošca.

Cvetković je za take novice gotovo zvedel. Da bi jih presekal, je ob koncu junija 1940 predložil knezu dr. Korošca za prosvetnega mnistra. Na ta način je hotel politično okrepiti svojo vlado, dr. Korošca pa onemogočiti za morebitne poznejše kombinacije. Kajti jasno je bilo, da bo dr. Korošec kot prosvetni minister moral prej ali slej priti v spor z nemško narodno manjšino, kar je bilo tedaj že isto kot z Berlinom.

Tisti dan, ko je bil dr. Korošec imenovan za prosvetnega ministra, smo imeli v tedanji tiskovni agenciji Avala sejo izvršnega odbora, katerega član sem bil. Na poti v Novinarski dom, kjer je imela agencija svoje prostore, sem se oglasil še pri dr. Korošcu. Ni imel nobenih novic.

Sejo Avale sem malo zamudil. Ravnatelj agencije Djordje Perić mi je izjavil, da bodo šle vse kave med sejo na moj račun, ker da imam razlog „da častim". Vsi ostali člani izvršnega odbora so tedaj začeli siliti vame, naj povem razlog. Pa me je rešil zadrege ravnatelj Perić s sporočilom, da je

pred sejo dobil iz predsedstva vlade v objavo ukaz o imenovanju dr. Korošca za prosvetnega ministra. Med sejo sem nato iz sosednje sobe telefoniral dr. Koroščcu. Očital sem mu, zakaj mi ni povedal, da je postal prosvetni minister. Dr. Korošec se je tedaj začudil in mi odgovoril: „Jaz o tem nisem vedel nič in tudi sedaj še ne vem." Odgoril sem mu, da je novica točna, ker ima Avala ukaz o imenovanju že za objavo. Dr. Korošec mi je tedaj dejal po telefonu: „Če misli Cvetković, da bom jaz vodil njegovo prosvetno politiko, se zelo moti. Jaz bom vodil svojo."

Kakor je bilo pričakovati, tako se je zgodilo. Imenovanje dr. Korošca za prosvetnega ministra so v Berlinu sprejeli z ogorčenjem. Vsi nacionalistični listi od glavnega glasila nacistične stranke „Völkischer Beobachter" do pokrajinskih listov so na dr. Korošca objavili žolčne napade ter zatrjevali, da je njegovo imenovanje za prosvetnega ministra naravnost izzivanje tretjega rajha, ker da je po vsem svojem javnem delu znan kot sovražnik Nemcev.

Na nemškem poslaništvu v Beogradu je bil med obema svetovnima vojnama tiskovni ataše dr. Josef Hribovschek. Po rodu je bil Ljubljančan in je tudi znal slovensko. Dr. Korošca je dobro poznal, je večkrat z njim govoril in ga je spoštoval. Dr. Korošec je bil namreč z diplomatskimi nemškimi predstavniki weimarske republike v dobrih odnosih. Zlasti z dr. Kösterjem, socialistom, osebnim prijateljem Hermana Wendla, ki je napisal več del o Jugoslaviji. Pod nacisti se je moral dr. Hribovschek prekrstiti v Berge. Stopil sem k njemu in ga vprašal, kaj pomeni navzkrižni ogenj proti dr. Koroščcu v nacističnem tisku. Opravičeval se je, da teh stvari ni treba jemati preveč resno. Res je, da so nemški listi dr. Koroščevo imenovanje za prosvetnega ministra napadli, počasi se bo pa vse vneslo in bo spet vse dobro.

Ni trajalo dolgo, ko so prišli k dr. Koroščcu predstavniki nemške manjšine v Jugoslaviji. Prinesli so mu spomenico s svojimi pritožbami in zahtevami. Dr. Korošec jim je zatrdil, da jo bo preučil sam in dal preveriti vse pritožbe. Zastopniki Nemcev v Jugoslaviji so tedaj prosili dr. Korošca, naj preizkovalne komisije nikar ne pošilja iz Novega Sada, ker da so na banovini proti nemški manjšini. Dr. Korošec jih je zagotovil, da bo poslal svoje ljudi iz ministrstva.

Preizkovalna komisija je kmalu opravila svoje delo. Na podlagi njenih ugotovitev je dr. Korošec postopal strogo po zakonu. Če je bilo v kakem kraju toliko šoloobveznih otrok, da so po zakonu imeli pravico do nemške šole, pa je niso imeli, jo je takoj odprl, kjer pa ni bilo toliko otrok, pa je vseeno obstojala nemška šola, jo je zaprl. Predstavniki nemške manjšine so se dr. Koroščcu zahvalili za njegovo objektivno postopanje. Iz njihovih vrst je tedaj prišla izjava: „Dr. Anton Korošec ist nicht unser Freund, ist aber der einzige Mann, dem man in der Regierung Glauben schenken kann." Enakega mnenja so bili tedaj že tudi na nemškem poslaništvu v Beogradu, ki ga je vodil poslanik von Heeren.

Dr. Korošec je v prosvetnem ministrstvu res vodil svojo politiko, ker vanj ni prišel „zato, da bi nastavljal in prestavljal učitelje in profesorje". Poudaril je, „da so v nevarnosti vse kulturne in moralne vrednote in celo najvišje človeške dobrine: vera, družina in domovina. Za veliko akcijo prosvetnega in moralnega preporoda moramo mobilizirati vse kulturne ustanove, vse vzgojne faktorje in prosvetne delavce (Dr. Mikuž, M. Slovenci v stari Jugoslaviji str. 514).

V resoru se je pa izkazalo, da je bilo treba napraviti red tudi glede premeščanja učnega osebja. V Beogradu so bili npr. po protekciji nekateri učitelji in profesorji z začetnimi leti službovanja, v notranjosti države pa starejši vzgojitelji s sinovi in hčerami za univerzo. V ta problem je dr. Korošec posegel z vso odločnostjo. Pa ga, žal, ni mogel rešiti. To mu je preprečil finančni minister Hrvat dr. Šutej, ki ni hotel odobriti kreditov za premestitve. Nobena intervencija ni zalegla. Na ta način se je dr. Šutej maščeval dr. Koroščcu, ker je s Srbi zahteval čimprejšnjo preureditev države in šele nato izvedbo volitev, t. j. nasprotno, za kar so bili Hrvati.

Jasno je, da je v takih okolnostih dr. Korošec duševno zelo trpel. Na zunaj tega sicer ni kazal, kdor je pa imel z njim opravka vsak dan, je lahko ugotovil, da ga je tako politično briskiranje in poniževanje zelo, zelo bolelo. Po bo kdo dejal: Zakaj pa ni dal ostavke in odstopil. Nič laže kot to. Toda posledice?

Kdor je dr. Korošca osebno poznal in poznal njegovo delo, vedel za njegove politične koncepte, poglede na državo in bodočnost Slovencev, ve, da je bila osnova vsega dr. Koroščevega dela za slovenski narod — Jugoslavija, njen varen obstoj in njena pravična ter demokratska ureditev. S tega sta-

lišča je izhajal, ker je bil globoko prepričan, da je v Jugoslaviji najbolje zavarovana usoda Slovencev: njihov obstoj in napredek. S tega stališča je presojati vse dr. Koroščevo delo, vse njegove politične poteze, vse njegove politične programske izjave, ki jih je jemati dobesedno, tako, kakor jih je izrekel ali zapisal. Dr. Korošec je bil jasen in nedvoumen v njih. Zato jim ne gre podtikati današnjih političnih teženj, kakor to delajo nekaterniki!

Zato je tudi v svojem primeru imel pred seboj koristi države, da ji s svojo ostavko leta 1940, ko so nacisti in fašisti že imeli obkroženo vso Jugoslavijo, ne bi povzročil še večjih težav, kot jih je že imela.

Je pa bil dr. Korošec ves ta čas po podpisu sporazuma ter pred in po imenovanju za prosvetnega ministra v boju za to, da dobe tudi Slovenci in Srbi iste pravice, kakor so bile podeljene Hrvatom. Ta boj je vodil z vso doslednostjo. Tudi v tisku. Sedaj se lahko pove, da si je dr. Korošec pri Slovencu v Ljubljani izgovoril, da bo on osebno vodil polemiko s Hrvati, zlasti z Hrvatskim dnevnikom, glasilom Hrvatske kmetske stranke, glede vseh vprašanj, ki so bila v zvezi s hrvatskim sporazumom ter z nadaljno preureditvijo države. Njegove duhovite in ostre polemične sestavke, da imajo Slovenci vso pravico, da pridejo v državi tudi oni do svojih pravic, sem sporočal v Ljubljano po telefonu. Osnova dr. Koroščevih odgovorov Hrvatom je bila ugotovitev, da hrvatski sporazum ni bil ustvarjen zato, da bi se z njim na eni strani rešilo *samo* hrvatsko vprašanje na drugi strani pa z njim odprla dva nova pereča problema: slovenski in srbski, *ampak zato da se ustvari osnova za pravično preureditev vse države.*

Prezgodnja smrt dr. Korošca dne 14. decembra 1940 in njej sledeči dogodki v naslednjem letu, so preprečili, da bi Slovenci dejansko dobili to, za kar se je voditelj Slovencev vsa leta boril: največjo možno samostojnost in neodvisnost v državi, da bi bil njihov nemoten razvoj še bolj zavarovan in zagotovljen. Vse to, kar so Hrvati dobili s sporazumom tudi z dr. Koroščevo pomočjo. *Sporazum s Hrvati je bilo treba samo izvesti.* In to čimprej. Zato ni točna trditev, da Slovenci s sporazumom s Hrvati „ne samo, da nismo ničesar dobili, ampak nas sploh nihče ni vprašal za mnenje."

Glede tega očitka je najbolje, da pustimo spregovoriti gotovo najbolj pristojni politični osebnosti na hrvatski strani dr. Vladku Mačku, ki je bil do dr. Korošca navadno zelo kritičen. Na dr. Koroščevem pogrebu dne 17. decembra 1940 na Navju v Ljubljani je govoril dr. Maček poslovilne besede voditelju Slovencev v imenu jugoslovanske vlade in v imenu Hrvatov. Najprej je ugotovil, da je bil dr. Korošec soustanovitelj države, zatem je pa pribil dejstvo: „Ko se bo pisala zgodovina sporazuma, tedaj bo treba povedati, da je zelo velika zasluga dr. Korošca, da je do njega prišlo... Zato moramo po dobi, ko je po vseh peripetijah končno vendar prišlo do sporazuma Srbov in Hrvatov naglasiti, da ima tu velike zasluge dr. Korošec. In ko stoje Srbi, Hrvati in Slovenci proti vsakomur kot trden, neprodoren zid, ima za to velike zasluge dr. Korošec."

Je pa bil tudi dr. Korošec mnenja, da je največja pomanjkljivost sporazuma s Hrvati ta, da je bil sklenjen prepozno. Do njega bi bilo moralo priti že davno prej, da bi se na njegovi osnovi mogla izvesti preureditev vse države v miru, dobro pripravljena in brez naglice ter v sporazumu z vsemi narodi v državi ter z njo postaviti trdne temelje za demokratski ustavni sistem.

Da se to ni zgodilo, dr. Korošca in Slovencev ne zadene nobena krivda.

ko nisem bil človek

S tem naslovom želim objaviti dragim rojakom v Argentini in po svetu svoja doživetja v času svoje internacije v nemškem koncentracijskem taborišču v Dachau-u.

Andrej Tišler, Tržič.

V tržiškem zaporu

Bilo je na cvetni petek, 27. marca l. 1942. Ponosno sem stopal v spremstvu dveh nemških orožnikov od doma. Pred občinskim zaporom sem še zvedel, da me je ukazal zapreti dr Bauer na Bledu.

Težka vrata zapora so se zaprla za menoj. Prvi hip sem začudeno obstal, nato napravil nekaj korakov po celici, sedel in spet nemiren vstal, stopil na klop in pogledal skoz zamreženo okno. Zunaj sončno popoldne, jaz pa za mrežo v hladni celici! Le zakaj? sem se vprašal. Kaj sem storil tako hudega? Moj spomin je tipal po vzroku. Pa menda ne zavoljo tistih treh sestankov s političnimi somišljeniki, na katerih smo ugibali, kako naj se obnašamo v novem položaju, da bo za vse prav? Mar je to kaj slabega? Res, še neki sestanek smo imeli v moji delavnici! sem se domislil. Teh sestankov pa se je udeleževal moj bratranec Anton Ahačič, ki je hodil tudi na sestanke Osvobodilne fronte in od tam prinašal razne novice, med drugimi, da je J. M. tudi pri komunistih dobro zapisan. Tega mu kajpak nisem mogel verjeti. Nekoč je na sestanku dejal: „Mi še ne gremo v goščo, ker čas še ni dozorel za to. Ob koncu vojne bomo lahko elitna četa Anglije." (Kako dobro je bil J. M. tam zapisan, sklepam iz besed, ki mi jih je pred tremi leti izrekel A. S. ob nekem srečanju v Lomu: „M. mi je prezgodaj ušel.")

Pri tem izpraševanju vesti sem končno le našel nekaj malih, a za Hitlerjev režim velikih grehov. Vendar sem v prepričanju, da gre za narodne koristi, prvo noč v zaporu še kar mirno prespal.

V Begunjah

Že drugo jutro so mene, Leopolda Valjavca in Karla Štucina vklenjene odpeljali v Begunje, kjer je bilo v prostorih nekdanje ženske kaznilnice nekako zbirno taborišče. V sprejemni pisarni je poleg gestapovcev stal ob mizi mlad fant črnih las in nam rekel: „Vi, kajne, ste vsi nekoč volili dr. Korošca. Zato ste pa danes tukaj." Kar osuplo sem ga pogledal. Ko nas je gestapovec pri popisovanju zmerjal s komunističnimi razbojniki, sem ga odločno zavrnil: „Nismo komunisti, temveč verni katoliški Slovenci." Gestapovec pa mi je zaničljivo zabrusil: „Dasselbe Pakasch!" (Ista sodrga.)

Zatem so nas porazdelili po sobah. Meni so določili sobo št. 5. V sosednji sobi št. 4, ki so jo od naše ločila le vrata v steni, so že bili J. Ahačič iz Puterhofa, prof. Jože Šter in njegov svak Ciril Stritih ter cerkveni pevec Ivan Mahnè. Ti trije so bili že ves mesec tu. Od kranjskih komunistov sem zvedel, da je bil tisti črnolasi fant v sprejemni pisarni Janko Urbančič iz Stražišča pri Kranju. Kot študent agronomije se je vpisal v KPS. Ker je vedel mnogo imen naših somišljenikov in tudi KPS, je vsa izdal Nemcem.

Šele v Begunjah sem zvedel za „belo gardo", ki se ustavlja Nemcem in domačim komunistom.

Zadnjega marca navsezgodaj nas je zbudil ropot tovornjaka na dvorišču. Odpeljali so trideset talcev v Drago. K oknom nismo smeli, slišali smo le klice žrtev: „Zbogom, fantje! Živela Jugoslavija! Maščujte nas!"

Zasliševanja

Najbolj mučna so bila zasliševanja, večidel ponoči. Spremljalo jih je pretepanje in zapori v bunkerjih. Na to so me pripravili že jetniki v sosedni sobi. V sredo prvega aprila popoldne so me poklicali k zasliševanju. Tolmača sem odklonil, ker sem sam dobro znal nemški. Priznal sem udeležbo pri treh sestankih, a to so že

tako in tako vedeli. Nato so me vprašali, koliko RM sem dal za OF. Po resnici sem povedal, da nič. Da dobro vedo, koliko sem dal, so vztrajali, jaz pa prav tako pri svojem. Odpeljali so me v bunker in ukazali straži: „Andrej Tišler naj bo tri dni brez hrane, da se bo mogel spomniti koliko je dal za komunistične razbojnike!"

Pred bunkerjem je stal dobrosrčen stražnik. Zvečer sem ga prosil, če bi vendarle mogel dobiti kaj hrane. Prinesel mi je okroglo žemljo in drugi dan prav tako. V petek zjutraj pa sem dobil zajtrk. Spal sem v kotu na gnili slami, čez dan pa gledal skoz zamreženo okno pod stropom na cerkvico sv. Petra nad Begunjami in se priporočal sv. Petru za pomoč iz ječe, kot jo je dobil tudi on...

Na veliki petek dopoldne so me poklicali vnovič na zaslišanje. Ker sem vztrajal pri zanikanju, so me z debelim bičevnikom pretepli do nezavesti. Gestapovec mi je vrgel v obraz vrč vode, da sem se spet zavedel. Zopet so mi stavili isto vprašanje. Odgovoril sem: „Če meni ne verjamete, pokličite, prosim, blagajnika, da izpriča!" Ker je bil J. Mahnè že pred menoj zaslišan, so namesto njega poklicali Antona Ahačiča, ki je hitro odgovoril: „Tišler prav nič."

S tem je bilo moje zasliševanje pri kraju. Če bi bil (na pritisk) priznal le pol marke, bi jih moral potem priznati še več. Gestapovec mi je kakor učitelj v šoli s palico pokazal Moskvo na zemljevidu in rekel: „Poglej, kmalu bomo tam, vi Slovenci se pa še upate upirati naši sili." Jaz pa sem mu dejal: „Skrb za obstanek naroda je vendar naša sveta dolžnost, posebno še, ker ste nam pregnali in pozaprli vse duhovnike in izobražence." Gestapovec je na to pripomnil: „Glejte, navaden čevljar, pa tako politično izobražen! Moramo ga..."

Iz življenja v Begunjah

Začelo se je mučno, enolično vsakdanje življenje v tesnobi negotovosti. Edino upanje mi je dajal pogled na razpelo na hodniku prvega nadstropja. Jedli smo v obednici v pritličju, vsaka soba zase. Hrana je bila zelo okusna, le prepičla. Popoldne so nas ob lepem vremenu poslali telovadit na dvorišče. Če je kaka mati ali žena hotela obiskati svojega sina ali moža, je morala iti na Bled po dovoljenje. Dovoljevali pa so le po deset minut pogovora na porti, zakaj v očeh Nemcev je bila vsaka obiskovavka somišljenka „razbojnikov".

Desetega aprila so spet odpeljali deset talcev v Drago, v nedeljo 19. aprila pa kar dvainpetdeset. Med to (drugo) skupino sta bili tudi dve ženski. Odpeljali so jo s tovornjaki neznanokam. Z njo sta odšla iz četrte sobe tudi I. Mahnè in Jože Šter.

Bili smo noč in dan v morečih skrbeh, kdaj bo kdo na vrsti. Zato smo si želeli kamorkoli, samo da bi se rešili Begunj. Nekega dne je prišla žena obiskat enega od mož v naši sobi s triletno hčerko. Ker žena ni smela govoriti z možem, je stražnik prinesel deklico v sobo. Do solz ginjen jo je oče vzel v naročje in ji govoril, naj bo pridna in naj uboga mamo, saj bo on kmalu prišel domov. Potem jo je stražnik spet odnesel k žalostni materi na porto. Po nekaj dneh je moral mož na pot, najbrže v kako hujše taborišče...

Cirilov svinčnik

Iz Begunj nismo smeli pisati domov. Kljub temu pa nam je Ciril Stritih omogočil zvezo z domačimi. Bil je v oddelku jetnikov, ki so pod nadzorstvom straže in psov hodili okoliškim kmetom trebit travnike. Pri sebi je imel 2 cm dolg svinčnik, pravzaprav le ošiljeno konico, zataknjeno pod gajko ob zaponki hlačnega pasu. Ta „svinčnik" je rad posojal drugim. Zato smo na vsak prazen kos papirja domačim pisali poročila. Listke je Ciril jemal s seboj in jih skrivši oddajal kmetu v shrambi za orodje. Ta jih je potem po skrivnih poteh pošiljal v Tržič in drugam.

Seveda so Nemci za to zvedeli. Kdo ima svinčnik? Saj so vsakega jetnika že ob prihodu v Begunje natančno preiskali. Nekoč so napravili po vseh sobah natančno preiskavo in vsakega jetnika preiskali od glave do nog, najbolj pa še Cirila, ki so ga sumili. Pregledali so mu vse žepe, pretipali robove obleke, za hlačni pas na tleh pa se ni nihče zmenil. Svinčnika niso našli. Trebljenje travnikov pa se je tako z majem končalo in s tem je prenehalo tudi pošiljanje listkov. Vsak dan bolj nestrpno smo čakali na odhod iz Begunj.

Transporti in še kaj

Od desetega aprila naprej so streljanje talcev začasno ustavili. Maja so začeli pošiljati manjše skupine v nemška taborišča Dachau, Mauthausen, Auschwitz idr. Skoraj na vsaka dva tedna so odpeljali novo

skupino. Vsakega, ki je odšel, smo blagrovali, češ vsaj Begunj se je rešil. Medtem pa so prihajali v Begunje vedno novi jetniki iz vseh krajev Gorenjske in raznega političnega prepričanja in svetovnega nazora. Zato smo si z debato preganjali čas. Večkrat je šel skoz vse sobe grdogledi poveljnik Javor. Ko je stopil v sobo, smo morali vsi vstati in ostati „mirno".

Kuhinjo, ambulanto, pralnico itd. so takrat še oskrbovale redovne sestre. Neke junijske nedelje me je poklical poveljnik Javor. Moral sem z njim na dvorišče. V shrambi za orodje je ležal na golih tleh mrlič. Javor me je vprašal, če ga poznam. Spoznal sem ga. Bil je Srečko, mizarski pomočnik pri Amanu v Tržiču. Pozneje sem zvedel, da je skočil čez zid občinskega zapora v Bistro in pobegnil. Menda je bil zastreljen in so ranjenega pripeljali v Begunje, kjer je umrl.

Nekoč sem šel v pisarno prosit, da bi me poslali na kako delo zunaj zavoda, pa so mi prošnjo odbili. Rekli so, da me bodo verjetno poslali v kako koncentracijsko taborišče. Kar odleglo mi je v upanju, da vsaj med talce nisem zapisan.

Skoz okno smo mogli videti zvonik begunjske župne cerkve. Slovesno pritrkavanje zvonov o veliki noči, binkoštih in na Telovo nam je oznanjalo vstajenje in budilo upanje na končno rešitev, za katero sem v nočeh brez spanja molil na vrvico z desetimi vozli...

Rešitev iz Begunj

V petek 19. junija so me poklicali na porto. Žena me je že drugič obiskala in mi prinesla nekaj priboljška. Ko sem se vračal v sobo, sem na stopnicah srečal A. Ahačiča. Bil je zelo dobre volje in mi povedal, kako mu je poveljnik Javor zaupal, da pojde kmalu domov. Seveda mu nisem mogel verjeti.

Nekaj ur zatem mi je stražnik naročil, naj zložim vse svoje reči v nahrbtnik in ga odnesem v pisarno, ker me bodo zjutraj poslali v Nemčijo. Obdržati sem smel le obleko na sebi. Ko sem drugo jutro odhajal iz sobe, mi je Ciril Stritih stisnil roko in žalostno vzdihnil: „Ti greš, a kdo ve, kaj bo z nami...!"

Odpeljali so nas na železniško postajo v Lescah. Skupina je štela šestnajst moških in štiri ženske. Od Tržičanov sem bil jaz edini.

„Zbogom, Gorenjska!"

Vlak je zropotal skozi karavanški predor, hitel naprej po Rožni dolini, mimo vasi, ki sem jih poznal še iz časa zaveznišk zasedbe in bojev za Koroško l. 1919. Kmalu smo bili onstran Drave in že smo izstopili na celovški postaji.

Gnali so nas na dvorišče celovške policije. Poklicali so vsakega posebej k mizi ob vratih in moral si podpisati posebno listino o izgonu. Močno me je zaskrbelo, če ne bodo preselili tudi naših svojcev. Kako naj sporočim domov, kaj je z menoj? Edini moj znanec v Celovcu je bil čevljarski strokovni učitelj Josip Lobnig. Stražnik naše sobe (na policiji) je bil dober z nami. Prosil sem ga za list papirja in svinčnik. Rad mi je ustregel. Napisal sem ženi sporočilo, kam grem in prosil stražnika, naj odda list Lobnigu, da ga pošlje moji ženi v Tržič. Stražnik in Lobnig sta moje naročilo zvesto izpolnila. Še danes sem jima hvaležen.

V Celovcu smo se dolgočasili teden dni. Že med tednom sta dva iz naše sobe odšla v Auschwitz. V soboto zjutraj pa so še nas postavili v vrsto in nas z verižicami zvezali po dva in dva, enega za levo, drugega za desno roko. Tako zvezani in zastraženi smo odkorakali na postajo in vstopili na vlak. Vozili smo se ob severnem obrežju Vrbskega jezera mimo Beljaka navzgor proti Zgornji Koroški. Vedno bolj so tonili za obzorje vrhovi Karavank. Zbogom, slovenska zemlja, in — na svidenje!

Z nami so se vozile tudi štiri ženske: a te niso bile zvezane. Zato pa so imele nalogo, da so nam in stražnikom prinašale kruh in marmelado za opoldanski obed in nam marmelado mazale na kruh. Zelo mučno je bilo opravljanje telesne potrebe. Če je kdo moral nastran, je pač moral tudi njegov privezanec z njim in še stražnik. Tako smo se pripeljali v Salzburg, kjer nas je že čakala precejšnja množica enakih trpinov od drugod.

Vstopili smo v poseben jetniški vlak. V vsakem vozu je bil po sredi tesen hodnik, ob straneh pa ozke celice za po dva jetnika, s klopco in zamreženim oknom pod stropom. Kljub majhnemu prostoru so nas stlačili v vsako celico po štiri. Tako smo se vozili v hudi popoldanski vročini do Münchna.

Tu so nas v spremstvu straže odgnali na münchensko policijo. Ko smo stali v vrsti na hodniku, nam je neki stražnik odprl okno od ene jetniških celic na obeh straneh hodnika. Videli smo v nji blede,

žive okostnjake. Zbali smo se, da bodo tudi nas zaprli mednje. Vendar so nas kmalu naložili v zaprt avto, ki nas je odpeljal proti 18 km oddaljenemu koncentracijskemu taborišču v Dachau-u.

Nad glavnim vhodom v taborišče nas je pozdravil mogočen napis: „Hier wird dein Wille gebrochen." (Tu bomo zlomili tvojo voljo.)

Isti večer so pripeljali tudi skupino železničarjev iz Luksenburga — zavoljo sabotaže.

S tem je bila pot v izgnanstvo zame pri kraju. Zaupajoč v božjo previdnost sem prvo noč mirno prespal v kopalnici.

Koncentracijsko taborišče 3 — Dachau

Dachau je staro romantično bavarsko mesto s približno 25 tisoč prebivavcev, oddaljeno 18 km od Münchna. Ne daleč od mesta, na jugovzhodni strani, leži taborišče. Oznaka št. 3 je pomenila, da je taborišče po stopnji uničevanja na tretjem mestu. Za časa prve svetovne vojne je bila tam tovarna za municijo, ki pa so jo po vojni podrli. Ko so nacisti prišli na oblast, so na tem mestu zgradili koncentracijsko taborišče za pet tisoč jetnikov, domačih nasprotnikov nacizma. Obsegalo je 520 m x 260 m, ograjeno z visokim zidom, nad katerim je bila bodeča žica, napolnjena z električno strujo, ob zidu pa še globok jarek. Skoz glavni vhod si prišel na zborno mesto „Appelplatz". Na desni so bile zidane stavbe: delavnice, shrambe za civilno obleko, pralnica, kuhinja in kopalnica. Zadaj za njimi so bili še bunkerji.

Na levi so stale barake za jetnike ali bloki v dveh ravnih vrstah, 30 po številu, levo in desno široke taboriščne ceste, zasajene s topoli. Na levi strani so bili bloki od št. 2 do 30 za jetnike delavce (bolje rečeno jetnike sužnje), na desni pa bloki od št. 1 do 29 za taboriško bolnišnico in bivališča za hiranje invalidov ter za nezmožne za delo.

Vsak blok je meril po 85 x 10 m. Razdeljen je bil na štiri sobe, kjer je bilo rednega prostora za pet sto jetnikov. Po dve sobi sta imeli en vhod, skupno umivalnico in stranišče. Vsaka soba je imela po dva oddelka, prvega za dnevno bivanje, drugega za spalnico z železnimi pogradi v treh vrstah, ena nad drugo. Na vzhodni strani taborišča je bila plantaža, t. j. zelenjavni nasadi, na zahodni pa vojašnice za esesovce idr. Iz taborišča do srede mesta Dachaua je bilo pičle pol ure hoda.

Svetinjica Brezmadežne

Drugo jutro po prihodu se je začelo običajno pretvarjanje ljudi v številke. Najprej smo dobili črno kavo in košček kruha. Takoj zatem se je bilo treba sleči do golega in oddati obleko in perilo. Obdržati si smel le hlačni pas in žepni robec. Pri sebi sem imel tri rožne vence in svetinjico Brezmadežne, ki mi jo je dala pred dobrim mescem redovna sestra v begunjski ambulanti. Če sem moral že vse drugo oddati, sem hotel obdržati vsaj to svetinjico. Skrivši sem si jo vtaknil v usta in jo več ko eno uro držal za zobmi, tudi med striženjem in kopanjem. Ko smo oblekli progasto jetniško obleko, sem svetinjico vtaknil v žep. Še danes jo hranim kot spomin na dan, ko sem nehal biti človek in postal le še gola številka 30.689.

Guttmannov govor

Po preobleki v taboriško obleko (bluza, hlače, spodnje perilo, cokle in čepica) smo šli na zdravniški pregled, nakar smo odšli po veliki taboriški cesti do bloka št. 24. Na prag je stopil starešina bloka Guttmann, prav tako jetnik, in nam govoril:

„Prišli ste v koncentracijsko taborišče. Veste, kaj je to? Nov svet na starem svetu. Zato pozabite na preteklost in na to, kaj ste bili doslej. Če je bil kdo od vas za priliko profesor, kmet, delavec ali karkoli že, vedite, da tu niste nič. Ne več ljudje, temveč le nič vredne številke. Tretjemu rajhu ste samó v breme. Bodite mu hvaležni, da vam sploh pusti živeti! Dovoljeno vam bo sicer, seveda ob strogi cenzuri, pisati svojcem na stari svet, a le dvakrat na mesec in v nemščini. Prav tako morajo biti tudi pisma vaših svojcev pisana v nemščini. Hvaležno uživajte tisto bore malo hrane, ki jo boste prejemali! Vsak disciplinski prestopek se tu strogo kaznuje, posebno še tatvina hrane. Najmanjša tatvina se kaznuje s petindvajset do petdeset udarci ali z zaporom ob samem kruhu in vodi. Nihče naj ne misli na beg, ker ga bodo prav gotovo ujeli in kazni ne bo prebolel. Zato izpolnjujte predpise taboriščnega reda. Kdor ne bo ubogal in bo trd do sojetnikov, ne bo nikoli več videl starega sveta. Odšel bo z dušo in telesom v zrak skoz krematorijski dimnik."

Po tem spodbudnem sprejemnem govoru so nas razdelili po sobah. Nekaj nas je prišlo v sobo št. 3, kjer je bil za starešino Oskar Schod, sudetski Nemec, komunist, znan kot eden od največjih surovežev v

taborišču. Za prvo delo nam je naložil prišiti si številke na levo stran bluze in na desno hlačnico. Na belem traku je bila vtisnjena številka, rdeč trikotnik pa je pomenil političnega jetnika.

Taboriščna oblast

Taborišče so stražili in upravljali esesovci od najnižjih do najvišjih vojaških stopenj. Za svoje pomočnike so si prvotno izbirali jetnike Nemce, ki jih je bilo tu do začetka vojne kakih pet do šest tisoč. Esesovci so z njimi zelo surovo postopali, da bi jih tako vzgojili za blokovne in sobne starešine brez človeškega čuta. Že prvi večer sem v kopalnici, kjer smo spali prvo noč, videl enega teh jetnikov s št. 6. Vprašal sem ga, koliko časa je že tu. Odgovoril mi je, da že 6 let.

Taborišče se je začelo naglo polniti, ko so Nemci zasedli Poljsko, Francijo itd. Prvotnim jetnikom, ki so se zadovoljivo obnašali, so dali ime „Lagerälteste" (najstarejši v taborišču), in ti so opravljali službe blokovnih in sobnih starešin. Videl sem tudi, da imajo nekateri zelene trikotnike na bluzah. To so bili nemški hudodelci, obsojeni na večletno ječo. A te so uporabljali večidel po uničevalnih taboriščih (Mauthausen, Auschwitz idr.). Ker so se pa taborišča hitro polnila, so nacisti govorili tem (zelenim) jetnikom, da bi jih že mogli izpustiti, če bi ne bilo toliko političnih (rdečih) jetnikov. Zaradi rdečih pa, da jih morajo še obdržati, da jim bodo pomagali uničevati jih. Tako so umetno ustvarjali sovraštvo zelenih jetnikov do rdečih (političnih).

Vzgoja novincev

Vsakega novinca je bilo treba vzgojiti v dobrega jetnika. To je bila naloga sobnih in blokovnih starešin in ti so kar tekmovali pred esesovci, kdo jih bo bolje vzgajal. Vstajali smo ob štirih zjutraj, v resnici že ob treh, ker so Nemci uro premaknili za eno uro naprej. Morali smo na hitro postlati postelje, nato slečeni do pasu oditi v umivalniro. Brž je zatulila sirena na veliki taboriški cesti in surovi starešina štirinajstega bloka Ness Willi je zarjul: „Kostträger heraus!" (Nosivci hrane venkaj!) Tisti, ki so bili za to določeni, so morali urno steči na mesto in v vrstah po dva in dva odkorakati v kuhinjo, zagrabiti vsak za svoj ročaj kotla s črno kavo ali prežganko in tako znositi vse kotle do blokov. To je bilo za nosivce težko delo, saj sta bila najbolj oddaljena bloka skoraj štiri sto metrov od kuhinje.

To delo pa je bilo treba opraviti z izredno naglico, ker je bilo treba po zajtrku z drugimi jetniki v peterostopu odkorakati na zborno mesto. Navadno smo potem več kot po pol ure čakali „mirno", da se je poveljniku taborišča zljubilo priti pred zbor in sprejeti poročila esesovcev o številu jetnikov. Na klic: „Poveljniki delovnih oddelkov naprej!" so posamezni oddelki pod vodstvom esesovcev in v spremstvu psov odkorakali mimo taboriškega poveljnika na svoja dela: v pralnico, skladišče, čevljarsko, krojaško delavnico idr., pa tudi na dela zunaj taborišča.

Novi jetniki in drugi, ki še niso imeli stalne zaposlitve, smo se vrnili v bloke. Začelo se je jutranje čiščenje sob, stranišč, spalnic, pometanje cest. Nato je prišlo na vrsto korakanje in petje bojnih pesmi. Pred blok so postavili posteljo za vzorec, kako je treba postlati, da bo videti kakor škatlica vžigalic. Učili so nas, kako je treba, če srečaš kakega esesovca, tega na vso moč hitro pozdraviti. „Mützen ab, Mützen auf! (Odkrij se, pokrij se!) in to tako, da ni bilo treba čepice kaj popravljati. Učili so nas tudi, kakšna naj bo vsebina pisem, ki jih bomo pisali svojcem, da jih cenzura ne bo zavrgla. Seveda to šele, ko nam bo dovoljeno pisati. Ob enajstih smo morali spet v kuhinjo po hrano — zelje in krompir — in takisto zvečer po zboru. Ob devetih smo šli počivat.

Te vaje so trajale dva do tri tedne in na koncu jih je bilo treba vse ponoviti. Po veliki taboriški cesti smo korakali, delali vojaške vaje itd., da so se esesovci prepričali, če so nas starešine dobro disciplinirali. Na kraju so nas spet na kratko opomnili, naj nihče ne misli na beg. Vsak od nas si je želel, da bi ga čimprej poslali h kakemu delovnemu oddelku, da bi se rešil vsaj nošenja kotlov, čiščenja blokov in dr, in bi ne bil več na razpolago za najgrša dela.

Prvi stiki z duhovniki v taborišču

Že prve dni sem videl, da so imeli duhovniki v taborišču težji položaj kot mi. Zavoljo svojega vzvišenega stanu so bili izpostavljeni vsakovrstnemu zaničevanju in izrazom sovraštva. Med novinci v našem bloku in tudi v naši sobi jih je bilo več. Čeprav so nosili enako obleko kot drugi,

sem jih spoznal že po obrazu, govorjenju, lepemu vedenju in počudno vdanemu prenašanju trpljenja. Takoj prvo jutro sem vprašal enega takih sojetnkov, s katerim sva čistila stranišče, če Nemci ne spoštujejo duhovnikov, ko jim nalagajo taka zoprna dela. Odgovoril mi je, da prav nič in da se bom s časom mogel o tem še bolj prepričati. Bil je župnik nekje iz severozahodne Nemčije.

Veliki petek se ponavlja

Čez nekaj dni sem dopoldne pometal cesto med blokoma št. 15 in 17. Videl sem, kako sta dva starešini bloka, prav tako jetnika, na pragu suvala češkega duhovnika in rjula: „Tu imaš svoje rimsko pravo, prekleti f... Tisti Bog, ki si ga doma molil, naj te zdajle reši, če te more...!"

Koroški župnik

Gotovo me je kje slišal govoriti po slovensko, ker me je nekega dne pozdravil z „Dobar dan!" Vprašal sem ga, če je Slovenec. Odgovoril mi je, da je Nemec, a je bil upravitelj neke župnije med Beljakom in Vrbskim jezerom. Slovenskega župnika so namreč izgnali in na njegovo mesto poslali njega. Ker je v tisti župniji mnogo Slovencev, se je zaradi lažjega spovedovanja in pridiganja začel učiti slovenščine. Nasprotniki so ga zato zatožili gestapovcem in ti so ga poslali semkaj. (Njegovo ime sem si zapisal na listek, a so mi ga pri neki preiskavi vzeli.)

Zadnji pouk iz evangelija

V naši sobi sta bila tudi dva protestantska pastorja z Nizozemskega. Eden od njih me je, ko je zvedel, da sem iz Jugoslavije, jel izpraševati o naših razmerah. Prvo nedeljo v juliju sva se sprehajala pred našim blokom in jaz sem ga prosil, naj mi kaj zanimivega pove, da bo krajši čas. Pa mi je začel razlagati nedeljski evangelij, in ko je končal, je pripomnil: „Prav to bi danes govoril svojim vernikom, če bi bil doma."

Drugi dan so mu noge tako otekle, da so ga morali odpeljati v bolnišnico. Iz nje se ni več vrnil. Zato sem nekemu njegovemu rojaku naročil, naj pove njegovi ženi, če se srečno vrne domov, kako je njen mož-pastor, prvo letošnjo junijsko nedeljo razlagal meni, katoličanu, zadnjič v svojem življenju nedeljski evangelij.

Preroške besede

Zelo rad se je pogovarjal z nami pater Charles, predsednik Caritas v Zahodni Nemčiji. Nekoč sem ga vprašal, kaj meni o prihodnosti Jugoslavije. Rekel mi je: „Vi boste svojo Jugoslavijo dobili nazaj še povečano, naš rajh pa bo razdeljen."

Z duhovniki v našem bloku smo bili le kake tri tedne skupaj, ker so nas (novince) razdelili po raznih blokih, duhovnike pa poslali v bloka št. 26 in 28.

Prvo pismo domačim

Drugo nedeljo v juliju nam je bilo prvič dovoljeno pisati svojcem. Sobni starešina O. Schad je razdelil že črtana taboriška pisma, meni pa iz same hudobije ni dovolil, da bi pisal sam. Zato se mi je ponudil neki nemški duhovnik, da mi napiše pismo, jaz pa naj mu narekujem. Ljubeznivo ponudbo pa sem hvaležno odklonil, in me je razumel. Kaj bi si vendar doma mislili, če bi bilo zapisano, da sem zdrav in da se mi dobro godi, pisava bi pa bila tuja? Na srečo je surovi Schad nekam izginil, jaz sem pa šel v sosedno sobo in tam hitro napisal pismo ter ga vrgel v nabiralnik.

Žalostna novica

Zavoljo stroge cenzure so morala biti tudi pisma svojcev pisana v nemščini. Med domačimi novicami je bila tudi ta, da „so se delavke Tončka, Ivanka, Cirila in vse druge odselile drugam, ker so dobile večje stanovanje..."

Takoj sem uganil, kaj to pomeni. Po mojem odhodu iz Begunj so tam ostali še Tržičani: Anton Ahačič, Ivan Meršol, Ciril Stritih, Meglič Viktor, Stanko Šolar, Valjevec Leopold in Rudi Koprivnik. Brškone so padli kot talci. Kaj več zaradi cenzure ni bilo mogoče pisati.

Pol leta zatem je prišel v Dachau neki fant iz kamniške okolice. Povedal mi je, da je bil v isti sobi z Ant. Ahačičem in Leop. Valjavcem. Ker so partizani v noči med 26. in 27. junijem razstrelili železniški most v Žirovnici, so Nemci 30. junija odbrali v Begunjah 29 talcev, med katerimi so bili vsi omenjeni Tržičani. Rekli so jim, da bodo poslani prvega julija na delo v Nemčijo. Vsi so se veselili, da se bodo tako rešili Begunj. V sobi, kjer sta bila Ahačič in Valjavec, so, obrnjeni proti Dragi, pritišeno zapeli v čast tam ustreljenim talcem „Vigred se povrne". Pač

niso slutili, da pojo to žalostinko sebi samim! Čudno se jim je pa vendarle zdelo, da so zadnjo noč morali vsi skupaj prenočiti v pritlični sobi. Zjutraj jih je tovornjak namesto na postajo v Lescah zapeljal na žirovniški most, kjer so padli kot talci.

Med njimi bi moral biti tudi jaz, če bi ne bil na srečo Aman iz Tržiča pozabil name. Tako pa sem deset dni prej odšel v Dachau. (Tako je namreč Aman rekel moji ženi. V resnici pa je pozabil name le zato, ker ga moja žena nikoli ni šla prosit, naj posreduje za moj odpust iz Begunj.)

Poskusi na zdravih ljudeh

Ker jetniških številk ni bilo škoda, so jih tudi v Dachau-u uporabljali za razne poskuse v vojne namene, za priliko koliko zmore človek vročine, mraza ip. Jetnike so pustili ležati na prostem v hudem mrazu in v samem spodnjem perilu, ali jih pustili zmrzovati v ledeno mrzli vodi. Do nezavesti zmrznjene so položili v široke postelje med dve goli ženski, da bi ga s telesno toploto spet spravili do zavesti. Za ta posel so zvabili ženske iz drugih taborišč z obljubo, da jih bodo potem čez pol leta izpustili na svobodo. Vendar so to obljubo le redkokateri izpolnili.

Prof. dr. Klaus Schilling je tu preučeval malarijo. Njegovih poskusov sem bil sam deležen, zato lahko to zadevo malo obširneje popišem. Poskuse okuženja in zdravljenja malarije je dr. Schilling začel že l. 1942 pri jetnikih raznih narodnosti. Odbran del jetnikov mu je moral pri tem biti na razpolago po štiri ali več tednov. Ta žalostna usoda je zadela tudi mene.

Nekoč sva z nekim Poljakom nosila kotle iz kuhinje k blokom. Od lakote že precej oslabljena, sva kotel večkrat postavila na tla, da bi se za hip odpočila. To pa je opazil blokovni starešina Ness Willi in pritekel za nama. Poljaka je sunil vstran, mene pa s pestjo udaril po glavi, da sem se kar opotekel in padel na tla; on pa je vpil: „Le čakaj, lenuh, ti bom že pomagal v krematorij!"

Drugo jutro sta prišla v naš blok dva bolniška strežnika in zapisovala jetnike za novo skupino „poskusnih zajcev". N. Willi jim je s prstom pokazal mene in zavpil: „Tudi tegale zapišite in dobro ga ‚preparirajte'!" Ni jim bilo treba dvakrat reči...

Pred nekaj dnevi sem se bil seznanil s Francetom Hrasteljem, nekdanjim ravnateljem Tiskarne sv. Cirila in Metoda v Mariboru. Bil je že nad eno leto tu. Ko sem ga po prej omenjenem dogodku spet srečal, sem mu povedal, za kaj so me določili. Namignil mi je in stopil sem za njim za blok, da naju ne bi videl kak esesovec. Pokrižal sem se in gospod Hrastelj me je blagoslovil, nato pa dejal: „V Boga zaupaj, nič ne bo hudega!"

Prav tiste dni so me poslali v čevljarsko delavnico. Zelo sem se razveselil tega, ker sem bil s tem rešen nošnje kotlov. Na žalost sem pa delal v delavnici le en dan, ker so me že drugo dopoldne klicali v bolnišnico. Začeli so se na naših zdravih telesih — malarijski poskusi.

Po rentgenskem pregledu so nas odpeljali v drugo sobo. Bilo nas je deset, Slovenec samo jaz. Drugi so bili Rusi in Ukrajinci. Posadili so nas za veliko mizo in nam dali vsakemu majhno kletko iz žice, po kateri je frčalo vsaj sto malarijskih komarjev. Morali smo si zavihati rokave desne roke ter golo roko od zapestja do komolca položiti na kletko. Roko in kletko smo pokrili z brisačo, da so komarji bili v temi. A čeravno sem držal roke pol ure na kletki nisem začutil nobenega pika. Bržkone jim moja kri ni dišala.

To je bilo treba ponavljati vsak dan zjutraj in zvečer ves teden. Vsake tri ure so nam merili vročino, tudi ponoči. Kdor se je okužil, se mu je po nekaj dneh zvišala vročina na 39° ali 40° C in ga je začelo tresti. Jaz sem imel ves čas navadno toploto. Drugi teden je sledilo opazovanje bolezni. Kogar komarji niso okužili, so mu vbrizgnili kri obolelih za malarijo. To so napravili tudi pri meni. Spet je minil teden opazovanja. Mene se malarija ni prijela. Na tablici nad posteljo so napisali „Tyrossim im Blut" (kar je menda pomenilo odpornost zoper nalezljivost v krvi.) Kdor je zbolel, je dobival nekoliko boljšo hrano.

Četrti teden nam je bolniški strežnik vsako jutro prebodel levo uho in iz njega iztisnil nekaj kapljic krvi na steklo, napisal bolnikovo številko in steklo položil na profesorjevo mizo.

Tudi odtod smo smeli pisati domov, le zamolčati smo morali, da smo na oddelku za malarijo. Ker se me malarija ni prijela, so me po enem mesecu odpustili in me poslali spet v čevljarno.

Glad v taborišču

Namen vseh nemških uničevalnih taborišč je bil, uničiti z vsakovrstnimi sred-

stvi milijone ljudi nezaželenih narodov in eno teh sredstev je bilo uničevanje z nezadostno in slabo hrano. Kadar vidim ležati kje kak kosček kruha, vselej se spomnim hude lakote v taborišču. Stradali smo že v prvi svetovni vojni, vojaki in civilisti, a v svobodi imaš vsaj upanje, da boš že kje kaj našel. V taborišču pa si bil odvisen sleherni dan od skope in slabe taboriščne hrane. V dahauskem taborišču je bila l. 1942 največja umrljivost zaradi pičle hrane. Kruha si dobil 20—25 dg. dnevno. Za zajtrk je bila črna kava ali slaba prežganka, isto za večerjo, za kosilo pa redno zelje s tremi ali štirimi krompirčki.

Ob taki hrani se pač ne moreš nikoli do sitega najesti, in tako se stradanje stalno stopnjuje, brez slehernega upanja na kako izboljšanje. Pri tem pa se ti stopnjuje tudi želja po samoohranitvi. A kako? Ukrasti le košček kruha svojemu nič manj lačnemu sojetniku bi bilo smrtno nevarno. zakaj tat bi si le za malo časa utešil glad, ukradenemu pa bi se glad še povečal in mu pospešil izhiranje. Tat je bil strogo kaznovan. Kdor se je vdal skušnjavi tatvine, je bil navadno izgubljen.

Pri nas je bil mlad fant iz kranjske okolice, ki doma nikoli ni bil lačen. Kdo bi mu zameril, če je podlegel skušnjavi. Nemški jetniki v sobi so se že nekaj dni pritoževali, da jim zmanjkuje kruh iz omaric. Zato je sobni starešina še budneje pazil, da bi zasačil tatu. Neko jutro je opazil omenjenega fanta, kako je odpiral vratca neke omarice. Zgrabil ga je in odvlekel v vežo, poklical še starešino bloka Guttmana in oba sta nesrečnega fanta tako pretepla, da je nezavesten obležal. Odnesli so ga v bolnišnico in od tam v krematorij...

Glad spremlja jetnika kakor nevidna senca podnevi in ponoči. Najhuje je bilo od začetka, dokler še nisem dobil stalnega dela. Ko sem po jutranjem zboru pometal jarek ob zbornem mestu, sem videl, kako so prek tega mesta iz bolnišnice vozili proti krematoriju krsto za krsto. Kdo neki bi utegnil biti med temi žrtvami, sem ugibal; morda tudi kak Slovenec, morda tisti luteranski pastor ali kak drug moj znanec? „Oče naš... daj nam danes naš vsakdanji kruh..."

V takem položaju te vzdržuje edinole močno zaupanje v božjo Previdnost in skrb za lastno zdravje. Po dveh mesecih lakote se mi je že vendarle obrnilo na bolje, hvala Bogu, ko sem po brezuspešnih poskusih v oddelku za malarijo pričel delati v taboriški čevljarni. Kakor v vseh delovnih oddelkih, smo tudi tam dobivali dopoldne za malico za palec debelo rezino kruha in košček margarine.

V čevljarski delavnici

V kletnih prostorih pod kopalnico in kuhinjo sta bili čevljarska delavnica in krpalnica nogavic. V čevljarni je delalo po kakih šestdeset do sto čevljarjev. Skoz okna pod stropom je prihajalo le malo dnevne svetlobe, zato smo delali pri luči motno zelenih in rdečih žarnic. Delali smo po deset ur dnevno in popravljali obutev za esesovce in čevlje jetnikov z lesenimi podplati. Mize z orodjem so bile dolge, da je moglo sedeti na vsaki strani po šest čevljarjev, na koncih pa po dva. Mene so dali k ročnemu šivanju krp. Največ je bilo Poljakov, Čehov in tudi nekaj ruskih fantov, ki sem jih učil delati dreto. Tako sem bil vsaj čez zimo na toplem in delo ni bilo težko. Po kapitulaciji Italije je prišlo še trinajst Italijanov, ki jim predstojnik delavnice ni znal prav ničesar dopovedati, ker je znal le nemški. Zato so iz sosedne delovnice poklicali poljskega profesorja, ki jim je v gladki italijanščini tolmačil, kar jim je vodja hotel reči. Poleg mene je sedel Italijan iz Neaplja in mi govoril, da bomo za božič že vsi doma. Jaz sem mu odmajal z glavo in mu rekel „niente". L. 1942 smo morali delati še ob nedeljah dopoldne, drugo leto pa smo imeli v nedeljah po ves dan prosto.

France Žebot

Z njim sem se seznanil že jeseni l. 1942. Prišel sem v blok 4 in ga poklical ter se mu predstavil kot Tržičan in Majerščičev rojak. „O, tega pa poznam!" mi je dejal. „Ravnokar sem dobil pismo od sina Cirila, sedaj profesorja na univerzi v Washingtonu. Sporoča mi, da so padli Ehrlich, Peršuh, Natlačen in še več drugih..."

Ker je bil Žebot zaposlen v krpalnici nogavic, sva se vsak dan pogovarjala o preteklih dogodkih in si budila upe na prihodnost. Kakor tržiški župan J. M., je tudi Žebot kot mariborski podžupan izdal ob nemški zasedbi proglas na prebivalstvo, naj bo mirno itd. Kljub temu so ga Nemci zaprli že na veliki četrtek 1941. V teh pogovorih sem spoznal Žebota kot odločnega krščanskega moža, borca za severno mejo z besedo in peresom. Imel je močno upanje v ugodno rešitev in da bo prišlo do Zedinjene Slovenije. Iz Dachau-a je bil izpuščen v marcu l. 1944, a so ga

v Ljubljani vnovič prijeli in ga vrnili semkaj, kjer je umrl 13. aprila 1945.

Zaslužnemu politiku, poslancu SLS in mariborskemu podžupanu ohranimo hvaležen in trajen spomin!

Matija Munda

Nekako sredi leta 1943 je prišel med nas duhovnik brez desne roke g. Matija Munda, dravograjski prošt in dekan. Prej je bil v taborišču Flosenbürg, kjer so jetniki delali v kamnolomu. Težka skala mu je poškodovala desno roko. V Dahau so ga poslali na „zdravljenje", ker se mu poškodovana roka ni hotela zaceliti. Zato so mu jo v dachauski bolnišnici odrezali pri komolcu. Ker je bil zaposlen v krpalnici nogavic (tu so bili večidel duhovniki, profesorji in drugi izobraženci), sva mogla vsak dan govoriti.

V nedeljo 22. avgusta mi je rekel, naj pridem ob šestih zvečer k oknu kapele, kjer bo po dveh letih prvič spet maševal. Šel sem. Ministrirala sta mu Hrastelj in Ledinek, oba duhovnika lavantinske škofije. Ganljivo je bilo videti, kako je duhovnik-mučenik povzdignil sv. hostijo le z levo roko.

Po vojni se je vrnil v Dravograd, kjer je 27. decembra 1959. umrl. Čast njegovemu spominu!

Benediktinec Martin Fischer

Bil je nemški duhovnik. Tudi z njim sem večkrat govoril. Nekoč mi je podaril „dekad", t. j. deset jagod rožnega venca. Pripovedoval mi je zanimivosti svojega mesta (Trier), med drugimi tudi, da ima jo tam shranjen Kristusov plašč rdečkasto rjave barve. V Dachau so ga poslali, ker je storil neko svojo stanovsko dolžnost, kar pa gestapovcem ni bilo po volji. V njegovi župniji se je ženil mlad, premožen posestnik, po veri katoličan, nevesta pa je bila luteranka. Njena mati je hotela, naj bi se poročila v luteranski cerkvi. Ženin ga je prišel vprašat, kaj naj stori, in on mu je rekel, da se mora kot katoličan poročiti po katoliškem obredu in v kat. cerkvi. To pa seve nevestinim sorodnikom ni bilo prav in so to zadevo naznanili Gestapu. Ta je sestavila zapisnik, v katerem pravi, da župnik Fischer ovira rast nemškega naroda. Zato so ga prijeli in odpeljali v Dachau. Ženin se je kljub temu poročil po želji nevestinih sorodnikov. Kmalu zatem so ga vpoklicali k vojakom in je padel na Finskem.

Taboriška kapela

Na neko zunanje posredovanje so v taborišču dovolili kapelo, za katero so uredili prvo sobo duhovniškega bloka št. 26. Prva služba božja je bila 22. januarja 1941. Prvotna oprema kapele je bila še borna, sčasoma pa so jo precej izboljšali. Svete maše so se smeli udeleževati le duhovniki, za vse druge pa je bil vstop v kapelo strogo prepovedan.

Bilo je na novega leta dan l. 1943. Seznanil sem se z dekanom Mežnarjem (umrl v Dachau-u). Skušal me je vtihotapiti v kapelo k sv. maši. Vratar (duhovnik) pa me je žal moral zavrniti, zakaj če bi zvedeli to gestapovci, bi verjetno kapelo odpravili. Razumel sem in šel k oknu ob oltarju. Tam je bilo še več drugih jetnikov, s katerimi sem se — prvič v taborišču — udeležil sv. maše. Odslej sem se vsako nedeljo udeleževal sv. maše. Dunajski pater Joh. Mar. Lenz je pozneje izdal knjigo z naslovom „Kristus v Dachau-u", v kateri pretresljivo opisuje bedno življenje duhovnikov in drugih jetnikov v taborišču. Hvaležni moramo biti duhovnikom za dnevne sv. maše in mnoge molitve pred Kristusom-jetnikom na oltarju kapele. Tudi mi smo pogosto upirali pogled na veliki oltarni križ in se v molitvi priporočali za srečno vrnitev.

Ivan Minčev

Spomladi 1943, je taboriščna uprava proglasila blok 24 za jugoslovanski blok. Sicer je bilo tam še vedno nekaj Poljakov, večji del pa smo ga zasedli Jugoslovani, zlasti Slovenci, dva Srba in nekaj Grkov. Med nami v prvi sobi je bil tudi Bolgar Ivan Minčev. Kot tržiški „firbec" sem se kmalu seznanil z njim. Bil je bolgarski poljedelski minister za vlade Stambolijskega po prvi svetovni vojni. Po padcu vlade Stambolijskega je zbežal na Dunaj. Spoznal je namen nacističnega prodiranja proti vzhodu in je napisal knjigo „Slavjanska Golgota", v kateri je opozarjal severne in južne Slovane na to nevarnost.

Ko so l. 1938. nacisti zasedli Avstrijo, so od Minčeva (na Dunaju) zahtevali, naj piše zanje. Ker pa je odklonil, so ga zaprli. Romal je iz ječe v ječo in moral pretrpeti nešteto telesnih kazni. Obešali so mu dnevno po eno ali dve uri na rame do 25 kg težke uteži, da bi zlomili odpor. Končno je prišel v Dachau. Bil je katoličan in se mu je, kakor mi je pravil, nekajkrat posrečilo biti pri sv. maši v kapeli in prejeti sv.

obhajilo. Upal je na rešitev, a je ni dočakal. Ves izčrpan je umrl v taborišču.

Kitajec Yu Kai Gan

Menda je bil trgovski potnik. Ko se je hotel skoz Nemčijo vrniti v domovino, so ga nacisti zadržali in mu prepovedali iti domov. Fr. Žebot mi je povedal, da sta bila z njim skupaj zaprta v Gradcu. Želel sem imeti od njega kak spomin in zato sem mu nekega dne ponudil notes in svinčnik. Razumel je mojo nemo prošnjo in se podpisal. Razložil mi je svoje ime, ki se glasi Yu Kai Gan. Naslednje leto ga nisem več videl v Dachau-u

Paketi in „cegelcšpajs"

Prevelika umrljivost zavoljo nezadostne hrane in pomanjkanje delovne sile je končno nagnila taboriščno upravo, da nam je dovolila prejemanje paketov iz domovine. Učili so nas, kako naj pišemo domačim; ne kar „paket mi pošljite, ker sam lačen", temveč, „dobro bi bilo, če bi imel ta ali oni priboljšek". Strogo je bilo prepovedano pošiljati žganje. S tem smo bili rešeni stradanja, vendar je bilo še mnogo takih, ki niso mogli biti deležni teh dobrot. Tem smo seveda mi pomagali. V naši sobi smo uredili tako, da je prejemnik paketa svoj delež kruha odstopil tistim, ki niso prejemali nobenih pošiljk.

Pakete so nam prinesli v sobo. Esesovec je paket odprl, stresel vsebino na mizo, pregledal, če ni bilo vmes kaj prepovedanega, poklical prejemnika in ta je zmetal vsebino spet v paket in odšel z njim na svoje mesto. Ker nas je bilo v sobi okoli 150 do 200 jetnikov, je skoraj vsak dan prišlo po nekaj pošiljk.

Kakor sem že omenil, smo pisali po dvakrat na mesec v nemščini in tudi odgovori so morali biti pisani v nemščini. Naše dobre žene in matere so prilagale pošiljkam slovenska pisma s poročili iz domovine, ne da bi vedele, da teh nihče ne dobi v roke. Ko je esesovec odprl škatlo, je vsebino natančno pregledal; stresel je vse na mizo, celo sladkorno sipo in kruh prerezal počez in podolgem, če ne bi morda tičal v njem kak listič.

Spomladi l. 1943 so nam razglasili, da bo tisti, ki bo dobival pisma v paketih, prestavljen v strožje taborišče, njegove svojce pa bodo poslali v Srbijo itd., da bo tako vsak stik z njimi onemogočen. A kako to sporočiti domačim? Kot navadno, sem tudi tisti večer postal pod oknom kapele, pogledal na oltar in prosil Boga za razsvetljenje. Šinila mi je v glavo dobra misel, zahvalil sem se Bogu zanjo in mirno šel počivat.

Dva dneva zatem smo spet pisali pisma domačim. Najprej sem napisal pisma v nemščini svojim sojetnikom iz Tržiča in Kovorja, nato pa še svoje pismo. Poleg običajne vsebine „zdrav sem, dobro se mi godi, hvala za poslane pošiljke itd. sem napisal še tole: „Daj si napraviti škatlo z dvojnim dnom, mednju pa vloži dobro pečen „cegelcšpajs", na dno pa potem še vsebino.'. Besedo dno sem napisal v slovenščini in se zanjo na cenzuri gotovo niso zmenili beseda „cegelšpajs" pa jim je verjetno pomenila kako našo domačo jed.

Res je šlo pismo srečno skoz cenzuro, žena pa je dobro razumela, kaj mislim. Nestrpno sem čakal na novi paket. Ko sem ga prejel, sem radovedno od strani gledal esesovca, kako je škatlo odprl, stresel vsebino na mizo in vse skrbno pregledal Nato je pregledal še škatlo, če ni morda na konceh pod sponkami kako pismo in končno dejal: „So ist 's gut". Pobral sem vsebino, in ko je esesovec odšel, sem odprl gornje dno, ki je bilo ob robeh dobro zalepljeno. Vmes pa je ležalo veliko slovensko pismo. To se je odslej ponavljalo pri vsakem paketu.

Tifus

Februarja 1943 je v taborišču izbruhnil tifus. Vsak blok, v katerem je kdo zbolel za tifusom, so zaprli in je bil odslej v karanteni. Nihče ni smel ne iz bloka ne iz njega, tudi na delo ne. Kdor je prejel kak paket, je rad kaj daroval obolelim za priboljšek. Nekaj jih je tudi umrlo. Izdan je bil ukaz, naj se vsi damo cepit zoper tifus. Ker je bil tedaj v taborišču slovenski zdravnik dr. Vidmar, smo ga vprašali, če ni v zvezi s tem cepljenjem kaka hudobija. Potolažil nas je in nam svetoval, naj se le brez skrbi damo cepiti. V času tifusne karantene smo morali pisma oddajati v nekem praznem bloku, kjer so jih razkužili. Čez mesec dni je tifus nepričakovano prenehal brez kakih hujših posledic.

Uši

V prvih letih je bilo v taborišču laže vzdrževati čistočo kot v poznejših. Še l. 1942 smo imeli bele rjuhe. Ko pa se je taborišče jelo vedno bolj polniti, je postalo

vprašanje čistoče že težje. V nekaterih blokih sta že spala po dva jetnika na eni postelji. Mnogi so dobili uši. V vsaki sobi so viseli napisi v nemškem in poljskem jeziku „Ena (sama) uš — tvoja smrt". Esesovci so s pomočjo sobnih starešin pogostoma pregledovali jetnike in če so pri kom našli uši, smo morali vsi v bloku v kopalnico pod prho, obleko in perilo pa oddati v parilnico. Medtem smo morali čakati, goli, včasi po štiri ure, na obleko, ki je potem dišala po smrdljivi pari. Zgodilo se je tudi, da smo v soboto oblekli sveže perilo, v nedeljo pa so pri kom našli uši in smo morali vsi v kopalnico, kjer se nas je včasih gnetlo po tisoč jetnikov.

Srečanje

Sredi novembra l. 1942 je prišla v naše taborišče skupina jetnikov iz Mauthausna „na okrevanje". Več dni so se vozili v zaprtih vozeh brez vode in tople hrane. Videti so bili kakor živi okostnjaki.

Nekega večera sem jih srečal, ko so šli iz kopalnice v svoj blok. Med njimi sem zagledal znan obraz. Bil je moj učenec, čevljarski vajenec iz naše Strokovnonadaljevalne šole v Tržiču Jože Štefe. Vprašal sem ga, zakaj je tu. „Očeta so mi zaprli Nemci, jaz pa sem zbežal pod Storžič. Vi ste nas vedno prav učili. Ne morete pa si misliti, med kakšno pokvarjeno sodrgo sem zašel tam...!"

Brž sem mu prinesel nekaj hrane. Zelo je bil oslabljen. Drugi dan sem ga šel obiskat, a me sobni starešina ni pustil k njemu, češ da je hudo bolan in je njegov blok v karanteni. Ko sem po dveh dneh spet šel tja, da bi poizvedel, kako je s Štefetom, so mi povedali, da je že umrl.

Apeli

Vsako jutro in večer smo imeli „Appel" (zbor s sklicevanjem). Na veliki prostor med kuhinjo in glavnim vhodom smo iz vseh blokov prikorakali v peterostopih in čakali na poveljnika taborišča, ki so mu potem esesovci poročali o številčnem stanju jetnikov. Ker nas naša obleka ni mogla obvarovati mraza (zlasti o zimskih jutrih), si je marsikdo podložil na hrbet pod bluzo večji kos papirja. Če je to opazil surovi blokovni starešina Ness Willi, ga je kar na mestu obdelal s pestmi. Odrejeno je bilo tudi, da bomo v primeru, če kdo pobegne, po večernem apelu tako dolgo čakali na zbornem mestu, da bodo ubežnika pripeljali nazaj. Nekoč so res tako stali kar 36 ur brez hrane in jih je nekaj zavoljo izčrpanosti kar tam umrlo. Šele na pritožbo taboriščnih zdravnikov so jih izpustili, čeprav ubežnika še niso našli. Ko je bil zbor pri kraju smo morali vedno s pesmijo odkorakati k večerji.

Javna kazen

Kdor se je pregrešil zoper taboriščne predpise, za priliko s tatvino kruha ip., je bil vpričo vseh na zboru kaznovan z udarci. Po apelu so prinesli na zborno mesto podolgasto mizo. Obsojenec je moral stopiti iz vrste in se vleči s trebuhom na mizo. Dva esesovca sta ga trdno privezala za roke in noge, drugi pa smo morali mirno stati med uradnim izvrševanjem kazni. Udarce je moral kaznjenec glasno šteti, do 25 in včasi še več. Esesovca sta neusmiljeno udrihala po zadnjem delu telesa. Če je revež zavoljo bolečin rjul, namesto da bi štel udarce, sta ga esesovca tepla do nezavesti. Bile pa so še druge kazni, npr. obešanje, zapor v bunkerju ob kruhu in vodi i dr.

Vojaški kaznjenci

V posebni baraki poleg delavnice so bili vojaški kaznjenci, vojni ubežniki ali uporniki. Ker niso hoteli delati vaj s puškami, so morali vsak dan na delo z lopatami in kopačami. Pred delom so pa morali delati vaje s težaškim orodjem in pri tem peti bojne pesmi kot „Panzer rollen in Afrika vor". Medtem ko smo se mogli drugi ob prostem času sprehajati po veliki taboriščni cesti, vojaški kaznjenci niso smeli nikamor, da ne bi z nami prišli v stik.

O praznikih

Čeprav smo bili na „novem svetu", smo vendarle čutili dih cerkvenih praznikov s „starega sveta". V času svojega jetništva v Dachau-u sem tako doživel božič, veliko noč in binkošti. Na sveti večer l. 1942 smo imeli v četrti sobi na 14. bloku božično drevo. Druge dni smo morali že ob devetih v posteljo, na sveti večer pa smo ostali do polnoči. Sobni starešina Hans je želel, naj vsaka narodnostna skupina zapoje kako svojo božično pesem. Tudi Slovenci, zbrani okoli svoje mize, smo zapeli „Sveto noč..." Ker je bil to leto božič na ponedeljek, v torek pa sv. Štefan, smo bili kar tri dni po vrsti prosti.

Na veliki petek l. 1943 smo delali le dopoldne. Ta dan je največji luteranski praznik, in ker ga z luteranci praznujejo tudi katoličani, je ta dan popoldne počivalo delo v vseh taboriščnih delavnicah. Kakor druge dni, smo tudi to dopoldne dobili kos kruha in košček salame za priboljšek. Kruh sem pojedel, salamo pa shranil za soboto. Okrog delovne mize je bilo nekaj Poljakov, ki so se postili ves dan, zdržali so se celo kajenja. Velikonočno nedeljo in ponedeljek sem slišal Poljake, kako so se pozdravljali med seboj z "vesovi švjont!" (veseli praznik!) ali s „češč Bože!" (čast Bogu!)

Razno

Med Slovenci v taborišču sem poznal tudi tri očete s svojimi sinovi: stari Peternel s sinom Mirkom, sivolasi Pogačnik iz Zaloš pri Podnartu s sinom Silvestrom (tri sinove je že izgubil v vojni), iz Kovorja pri Tržiču sta bila Dobrè (Trdina) in sin Janko. Vsi sinovi so zelo lepo skrbeli za svoje očete in večkrat kako težje delo opravili namesto njih. Kaj je bilo s Peternelom iz Poljanske doline, ne vem: sin se je vrnil domov, prav tako Pogačnik in Dobreta.

Leta 1942 sem bil v Dachau-u še edini Tržičan, kmalu po novem letu pa jih je prišlo več iz Kovorja, Križev, Sv. Ane in Loma. Iz Loma Jože Meglič (Tičov), po domače Hvačman. Ko sem ga zagledal za mrežo med 21. in 19. blokom, sva nekoliko spregovorila in mi je pri tem povedal, da je tu le za nekaj dni, potem pa bo šel k svoji družini v nekem izseljenskem taborišču na Bavarskem.

Vendar ni bilo tako. Iz Dachau-a so ga hoteli poslati v uničevalno taborišče Mauthausen pri Linzu. Prav takrat so namreč odbirali jetnike, da bi jih poslali v podružnično taborišče Mauthausna pri Sv. Ani na delo v ljubeljskem predoru. Jože se je prostovoljno priglasil k ti skupini. Rekel mi je: „Če sem l. 1918 zbežal iz Judenburga v Lom in še isto leto jeseni iz italijanskega vojnega ujetništva iz Južne Tirolske čez gore v Lienz, zakaj ne bi zbežal od Sv. Ane v Lom?" — Ko se je priglasil v pisarni, mu je pisar dejal: „Tebe čaka smrt pred zidom". Ves preplašen je zaupal to nekemu Mariborčanu Rudiju, pisarju v 20. bloku. Ta mu je s pogojem popolnega molka stisnil v roko številko 30.142, šivanko in nit. V naglici je Jože odvrgel svojo številko 28.803 in si prišil novo. Priglasil se je k oddelku za odstranjevanje ruševin po bombardiranju in so ga še isti dan poslali s tem oddelkom v Neudorf pri Dunaju. Iz Mauthausna je čez nekaj dni prišlo vprašanje, če je Josef Meglitsch, št 28.803 tam. Ime in priimek sta se skladala, številka pa ne. In ker je bila številka poglavitno oznamenovanje jetnika, je Jože še danes živ.

Neki večer je stopil v našo sobo jetnik, ki je bil videti živ okostnjak. Povedal je, da je doma iz Poljanske doline in da je prišel iz Mauthausna. Iz Begunj je odšel 19. aprila l. 1942; zato sem ga spraševal, če kaj ve o Jožetu Šternu in drugih Tržičanih, ki so istega dne odšli iz Begunj. A ni nič vedel, ker so ga takoj ob prihodu v Begunje zaprli v bunker, kjer je več mesecev sedel ob kruhu in vodi.

Nato je prišla neka skupina iz Gdanskega. Vsak jetnik je dobil za pot le nekoliko kruha. Vozili so se štirinajst dni in jih je več med potjo umrlo. Sestavili so delovni oddelek iz naših jetnikov za čiščenje vlaka, s katerim se je pripeljala ta skupina. Taborišče je imelo posebno postajo, na katero ni smel noben civilist. Čistivcem vlaka so z vso strogostjo zabičali, da ne smejo o tem nikomer črhniti besede. Smo pa kljub temu vse zvedeli, ker je bilo pri tem oddelku tudi nekaj Slovencev. Mrtve so že prej zvozili v krematorij, druge pa v bolnišnico ali v poseben blok. Oddelek čistivcev je moral ob neznosnem smradu počistiti vse vozove.

Podobno se je dogajalo pri vseh prevozih takih skupin, zlasti iz vzhodnih pokrajin.

Osmega septembra 1943 smo bili zvečer po zboru nenavadno dobre volje. Pred blokom št. 24 smo prepevali in se živahno pogovarjali o novici, da je Italija kapitulirala. Ker je Hitler s tem izgubil prvega zaveznika Mussolinija, tudi sam ne bo mogel več dolgo zdržati. Kmalu bomo doma! smo se veselli. Sobni starešina naše sobe nemški socialist in še kar dober človek, pa nam je dejal: „Fantje, ne veselite se prezgodaj! Hitlerjeve trme in njegovih ožjih sodelavcev ne poznate. Preteklo bo še eno, morda dve leti, preden bo konec Hitlerja. Še marsikaj bomo skusili. Dobro poznam program NSDAP."

Naslednjo nedeljo sva se sprehajala z Žebotom. Srečala sva dva jetnika v zaupnem pogovoru. Žebot ju je pozdravil z „Guten tag!" (Dober dan). Tudi jaz. Nato mi je Žebot povedal, da sta to dunajski

župan in inženir, ki je zgradil cesto prek Grossglockerja.

Neki dan sem govoril z luteranskim pastorjem-invalidom iz Gdanskega. Povedal sem mu, da sem bral brošuro „Hitler je govoril," ki jo je spisal Herman Rauschning. Pastor je previdno pogledal okrog sebe, nato pa me posvaril: „Glej, da ne boš nikoli več glasno izgovoril imena H. R. Nacisti so zelo jezni nanj, ker jim je vse skrivne načrte izdal!"

Zelo pogostni so bili letalski napadi na München, ki je oddaljen od Dachaua približno toliko kot Tržič od Kranja. Protiletalsko topništvo pa je tudi iz Dachaua streljalo na zavezniška letala in jih iskalo z raketami in žarometi. Neke noči jeseni l. 1943 se je menda od rakete vžgala streha skladišča za obleko. Tako je zgorela tud moja obleka in z njo trije rožni venci, spomin iz Begunj. Drugi dan so postavili g. Žebota na čelo skupini, ki je vso obžgano obleko pregledala, še dobro zložila nazaj, nerabno pa zmetala na velik kup. Tedaj mi je Žebot prinesel v delavnico mojo kapo, ki mi je edina še ostala in sem jo nato nosil. V ti kapi me vidite na sliki.

Zvedel sem, da Žebot na praznik sv. Frančiška Asiškega praznuje svoj god (4. oktober). Ko smo ta dan prišli na delo, sem mu dal na listku napisano tole voščilo:

V suženjstvu že tretji god
praznuje naš France Žebot.
Usliši ga nebes Gospod,
naj srečno svoj prihodnji god
obhaja v naši domovini
pri svoji ljubljeni družini!

„Hvala ti, prijatelj," mi je rekel. „Še štajersko vince bi mi prinesel, to bi me poživilo!"

Šez pol leta zatem je bil ispuščen iz taborišča, pa so ga spet prijeli in vrnili. Zato ne vem, če je „svoj prihodnji god" — zadnji god — še praznoval pri svojcih v Ljubljani.

Nedeljske popoldneve smo se večkrat srečali na sprehodu ob veliki taboriški cesti Žebot, Munda, Hrastelj, Areh in Ledinek in tako katero rekli. Rad sem iskal družbe duhovnikov, ker so marsikaj vedeli o vojnem položaju in o razmerah v domovini. Vprašal sem nekoč Žebota o mnenju dr. Korošca glede na prihodnost. Povedal mi je, da je dr Korošca zelo skrbela usoda našega naroda, ker smo premalo edini in ker preveč narašča brezboštvo. A Žebot nikakor ni mogel misliti, da bi pri nas mogel priti na oblast komunizem.

Večkrat so esesovci vrgli med nas „parole" kot: Če bi tega in onega nacista (npr. Heidriha) razbojniki ne bili ubili, bi gotovo Čehe ali Slovence že davno spustili domov. Naši duhovniki in tisti, ki so bili že pred menoj v taborišču, so nam pa vsakič rekli, naj takim besedam ne verjamemo.

Najpogostejši pogovor med lačnimi jetniki pa je bil o tem, kaj in kako bomo jedli, ko pridemo domov. „V kleti sod dobrega vina, v jedilni shrambi pa bel kruh, gnjat in salama! Tako se ga bom nažehtal..." Vendar se nam take pobožne želje po vojni niso uresničile, morda temu ali onemu...

Omeniti moram še, da smo imeli v taborišču tudi „kantino", a komaj vredno tega imena. Dobil si v njej pivo, redkev, peso in korenje — za denar seveda. Če je kdo prejel od doma denar, je dobil le poštni odrezek. Če si želel dobiti kaj iz kantine, so znesek za naročeno odpisali od poslane vsote. Denarja pri sebi pa nisi smel imeti.

Vsak novi jetnik je prišel v blok brez imetja, le pas in žepni robec si je smel obdržati. Tako reven pa nihče ni hotel ostati. Tatvina je bila strogo prepovedana. Na skrivnem si kaj pridobiti pa se je reklo „organizirati". Jetniki so delali po

raznih delavnicah v taborišču in tudi zunaj njega. Posebno zunaj je bila priložnost, da je kdo kaj izmaknil — in tako je „organiziranje" lepo cvetelo.

Ažman Justin iz Krope je zapisal v svojo „Dahavsko balado": V Dahau-u vsakdo organizira, pa četudi že umira.

Neki nemški čevljar me je v delavnici opomnil na muzej v taborišču. „Pojdi hitro mimo prvega bloka in poglej, ne zadržuj se preveč, da te kdo ne vidi!" Drugi dan sem mu povedal, kaj sem tam videl. Čevljar, ki je bil že 6 let v taborišču, mi je razložil, da tiste grde človeške postave tam pomenijo nedonosne narode, ki jih hočejo nemci iztrebiti iz Evrope. Dimnikar iz mavca pa pomeni nemškega jetnika Feliksa, ki si je „organiziral" lestvo in dimnikarsko obleko, da je pobegnil iz taborišča. „Takrat smo stali 36 ur na zbornem mestu", mi je pravil. Ko so pobeglega Feliksa ujeli, so ga pripeljali nazaj in ga po strahotnem mučenju obesili. Ta muzej si smejo ogledati le tuji obiskovavci", je razlagal, in še marsikaj drugega.

Zopet človek

Vojna je trajala že nad štiri leta in Nemčiji je začelo primanjkovati delovne sile. Za gradbena in poljedelska dela je bilo deportiranih že tako in tako mnogo Rusov, Poljakov, Ukrajincev i dr. V Dachau so prihajali vsak dan novi jetniki, zato so na jesen l. 1943 začeli izpuščati starejše jetnike raznih poklicev, za kakršne so pač prosila razna podjetja.

Zbudilo se mi je rahlo upanje, da pridem morda tudi jaz na vrsto. Proti koncu novembra sem se ob večernih sprehodih vselej ustavil pod oknom kapele in se v zaupni molitvi priporočal za srečno vrnitev iz taborišča.

Zvečer pred praznikom Brezmadežne sem se še dalj časa zadržal tam, kakor da bi slutil, da stojim zadnjič na tem mestu, kjer sem prejemal toliko tolažbe. Ko sem se odpravljal k počitku, mi je zaupnik sobnega starešine prišel povedati, da bom zjutraj s še nekaterimi iz sobe odšel iz tabriča. Vso noč nisem zatisnil oči, v skrbeh, kam nas bodo poslali. Domov? Na to nisem mogel upati, ker sem v Celovcu podpisal listino o izgonu (sem jo seveda moral!). Pred odhodom iz sobe smo še vsi naročili sobnemu starešini, naj pakete, ki bi prišli na nas, razdeli med tiste, ki ne prejemajo takih pošiljk.

Takoj po jutranjem zboru smo začeli opravljati vse tisto, kar določajo predpisi za odhod iz taborišča: zdravniški pregled, kopanje, preoblačenje itd. Bilo nas je sedemnajst, dva Poljaka in petnajst Slovencev. Ker nam je oktobra zgorela civilna obleka, so nam dali obleke umrlih jetnikov. Opoldne smo dobili zadnje kosilo kar v kuhinji. Med obedom je prišel stari Pogačnik, da se je poslovil od sina, ki je tudi bil odpuščen. Obema je bilo težko pri srcu: sin izpuščen, sivolasi oče pa mora ostati v taborišču.

Potem so nas peljali na hodnik pred pisarno. Esesovec nam je razdelil odpustnice in ukazal, naj se takoj zglasimo na delovnem uradu mesta Dachau-a ter na mestni policiji. Za slovo pa nam je zabičal še tole: „Kar ste doživeli, slišali in videli v taborišču, o tem molčite ko grob. Če bomo zvedeli, da je kdo kaj izdal, se bo vrnil sem in potem mu ne bo več rešitve!"

Esesovec nas je spremil v mesto na delovni urad, kjer so nas že čakali prosivci za delavce. Kmetje so nas ogledovali kot živino na sejmu,kdo bo močnejši hlapec. Ignac Zupan (Zelmanov) je bil zelo izčrpan, zato ga nihče ni hotel za hlapca. Šele zvečer ga je predstojnik delovnega urada poslal h kmetu Reischelnu v bližnji Steinkirchen. Mene in Pogačnika pa je vzel s seboj čevljarski mojster Georg Selzle, predsednik čevljarske zadruge v Dachau-u.

V gostilni „Zum Lamm" je mojster naročil vsakemu vrček piva. Gospodinja nama je odkazala že prej naročeno sobo, kamor sva s Pogačnikom spravila vsak svoje malenkosti. Med potjo je mojster oddal Pogačnika mojstru Bergerju, ki je sam čevljaril, mene pa je odpeljal v svojo delavnico. Selzle je bil katoličan; kot imenovani predsednik združenja čevljarjev je moral biti tudi član NSDAP. Zato je tudi drugim čevljarskm mojstrom, za priliko Bergerju, s pomočjo oblasti preskrboval pomočnike. Ob mojem prihodu je imel dva vajenca domačina in dva pomočnika, nekdanja jetnika iz četrte sobe 24. bloka, Poljaka Jožа in Ukrajinca Vladimirja. Jaz sem imel lahko delo pri cilinderskem šivalnem stroju. Nemci so znali izrabiti politične spore in zapostavljanje Ukrajincev v poljski državi. Ustanovili so v mestu Dachau-u četo SS iz samih Ukrajincev, h kateri je pristopil tudi naš Vladimir, čeprav smo mu vsi branili.

Na policiji so mi dali posebno izkaznico za tujce, s katero sem se smel gibati svobodno od Dachau-a do Münchena. Žena

me je v tem času dvakrat obiskala. Za zakoniti dopust domov sem moral imeti pa še posebno policijsko dovoljenje.

Ker je bilo dela čedalje več, zlasti popravila čevljev za gradbeno podjetje „Todt", je mojster prosil za nove pomočnike. Od srede leta 1944 do konca vojne je hodilo delat k njemu petnajst madžarskih Židov, ki jih je spremljal oborožen stražnik.

Kakor sem že omenil, sem se na Marijin praznik osmega decembra vrnil iz taborišča spet v človeštvo, t. j. postal sem spet človek. Kljub temu sem še vedno ostal izgnanec iz domovine. Razloček med Slovenci in med Poljaki, Rusi in Ukrajinci pa je bil v tem, da smo Slovenci smeli iti v vse javne lokale kakor cerkve, kino, gledališče, med tem ko prisilni delavci iz severovzhodnih pokrajin (povečini zaposleni na kmetijah v okolici Dachau-a) niso smeli nikamor. Imeli so jih pač za manj vredno raso. Sedaj že pokojni dahauski dekan Fried Pfanzelt je izprosil od oblasti dovoljenje, da je smel vsako prvo nedeljo v mesecu imeti sv. mašo, h kateri so mogli priti ubogi kmečki delavci in delavke omenjenih slovanskih narodov, da so se tako lahko vsaj enkrat na mesec tudi med seboj kaj pomenili. Pred sv. mašo so molili litanije imena Jezusovega.

Kot pomočnik pri mojstru Selze-ju (umrl je leta 1962) sem se udeleževal farnega življenja v mestni župniji sv. Jakoba. Opazoval sem življenje nemških katoličanov, rad poslušal pridige omenjenega dekana s katerim sem se seznanil ob alarmih v zakloniščU pod župno cerkvijo. Posodil mi je knjigo „Rufende Stimmen aus der Wüste der Gegenwart" (Klici iz pustinje sodobnosti), v kateri so bili govori in pastirski listi münchenskega kardinala Faulhaberja. Prebiral sem jo v prostem času.

Ob prevratu sem želel biti doma. Zato mi je mojster dal 25. aprila 1945 deset dni dopusta, da sem lahko zakonito potoval domov. Poslovil sem se od dobrega mojstra in njegove žene in se jima zahvalil za vse dobrote. Dekan Pfanzelt mi je v svoji pisarni podelil blagoslov za srečno pot. Potoval sem šest dni, deloma peš, deloma z vlakom. V Tržič sem prišel 2. maja 1945, istega dne, ko so tržiški Nemci imeli na Skali spominsko slovesnost za pokojnim Hitlerjom...

Svoja lastna doživetja in opazovanja v nad triletni internaciji sem opisal v preprostih besedah. Prepričan v voljo božje Previdnosti nisem opisal trpljenja v kričečih barvah. Vse sem obrnil v svojo duševno korist in zato mirno lahko rečem, da mi za to ni bilo še nikoli žal. Zame so bili tudi nacisti klešče v božjih rokah. Naj bi cenjenim bravcem dal tudi ta opis iz časa skupnega trpljenja našega naroda čim več spoznanja in duševnih koristi!

Tržič, Partizanska C. 30, Slovenija

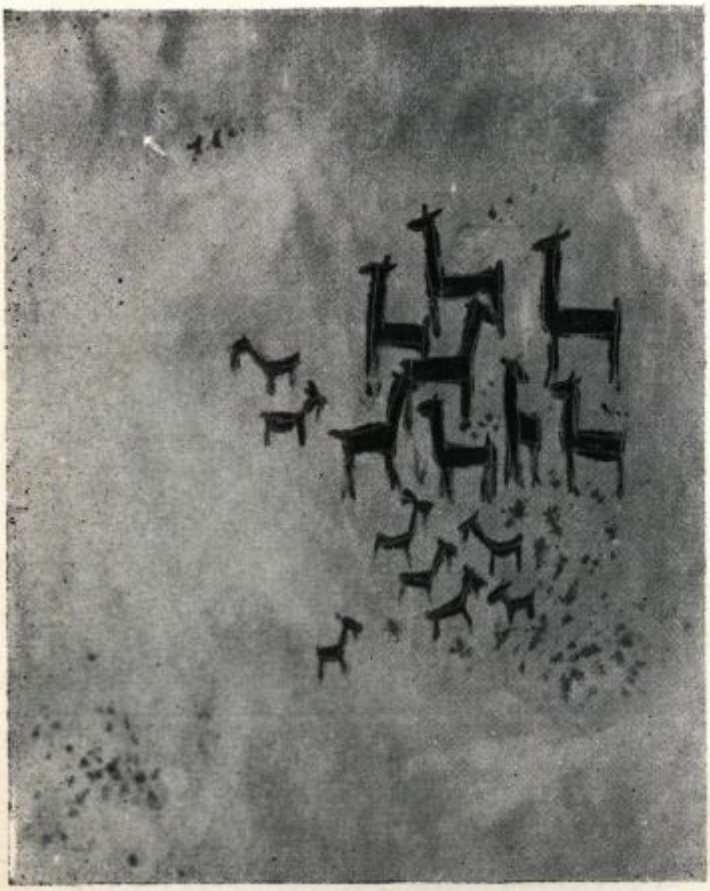
France Ahčin:
Motiv iz Martin Fierra
relief, žgana glina

France Gorše:
Čudež božje
ljubezni
orešec 1968

France Gorše:
Duše
orešec 1968

Bara Remec:
Lame
olje 1968

Bara Remec:
Indijanska kompozicija
olje 1968

Bara Remec:
Indijanci
olje 1968

Šušteršič Darko:
Trapiche - San Luis
olje 1969

Ivan Bukovec:
Planinske rože
olje 1969

Andrej Makek:
Bojev Pil

Ivan Bukovec:
Začarane figure - Bariloche
tuš 1969

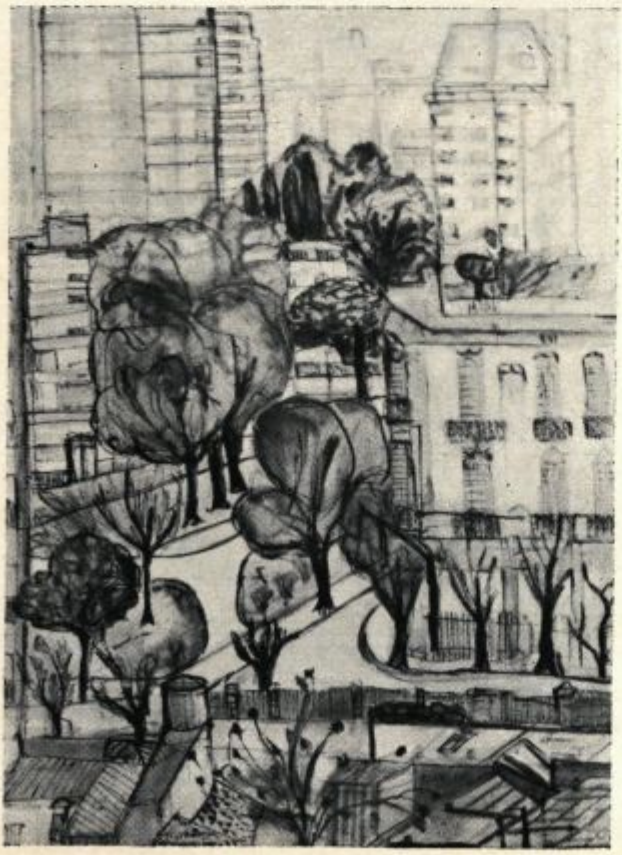

Andrej Makek:
Sveta Rita
olje 1968

Metka Žirovnik
Pogled v Park
tuš

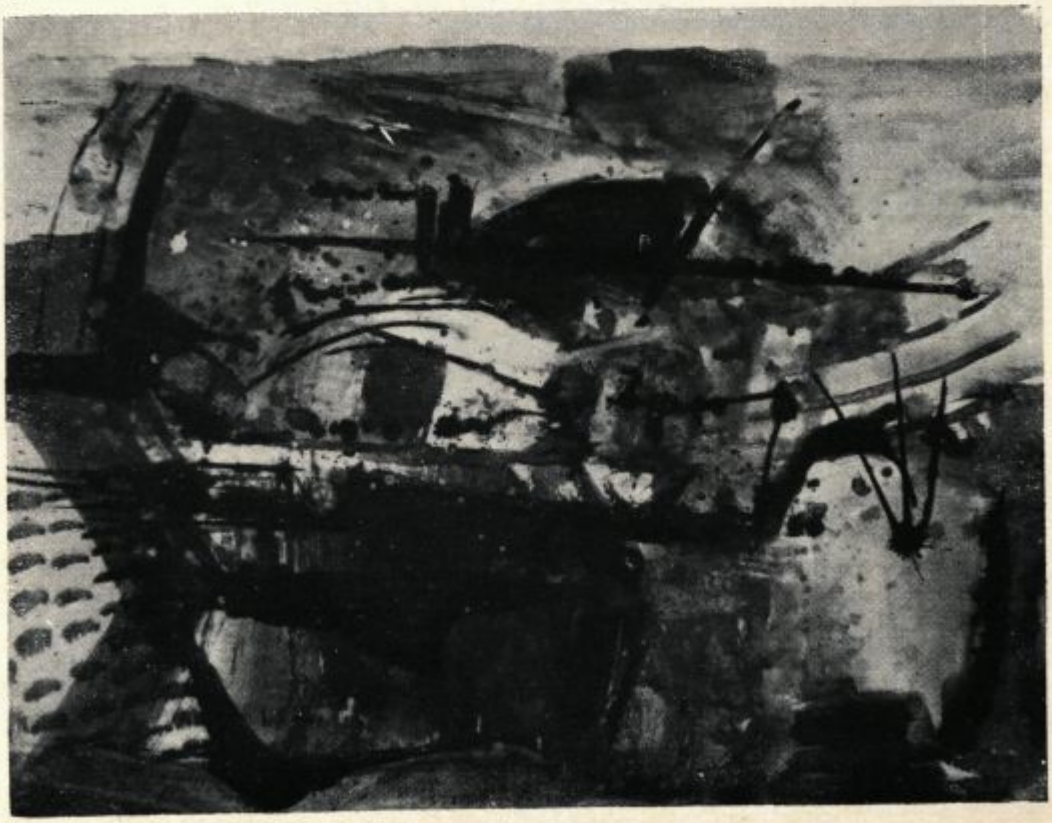

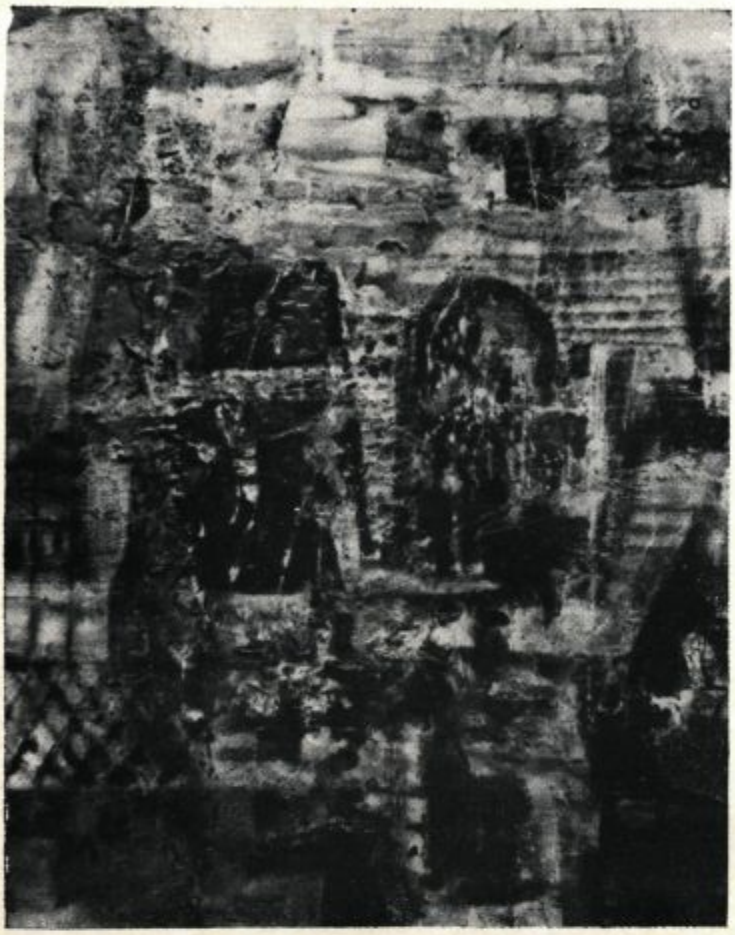
Metka Žirovnik:
Jesen v mestu
tuš

Miro Zupančič:
Ruševine
ob morju
olje 1969

Miro Zupančič:
Prebujanje
olje 1969

Miro Zupančič:
Rimsko zidovje
olje 1969

Jože Vodlan:
Jutro ob robu
guaš 1969

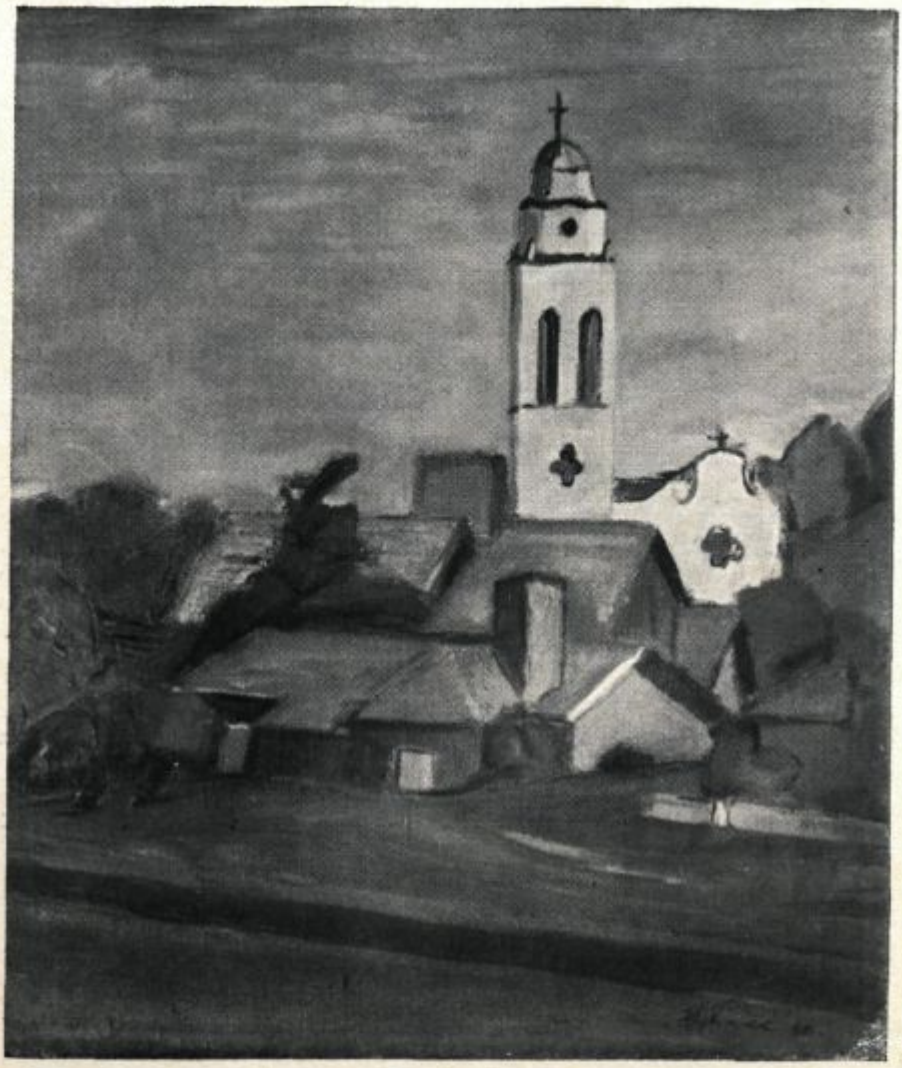

Jože Vodlan:
Neurje
guaš 1969

Jože Vodlan:
Vizija
guaš 1969

Ivan Bukovec:
Vas
olje 1968

SLOVENSTVU V ČAST NARODU V PONOS

Zbornik 1965: Dr. Mi'an Komar, dr. Karel V. Truhlar, D. J., dr. Franc Žajdela
Zbornik 1966: Vojimir J. Bratina, Franja Golobova, France Goršе, Bara Remec
Zbornik 1967: Dinko Bertoncelj, dr. Jože Jančar
Zbornik 1968: Dr. Tine Debeljak, Karel Mauser, dr. Ljubo Sirc, dr. Jože Velikonja

p. Ivan Žužek D. J.
Dr. Alojzij Šuštar
Dr. Franc Mihelčič

Ivan Žužek D. J.

Na jezuitskega patra Ivana Žužka kot znanstvenika smo postali pozorni leta 1964, ko je izdal v založbi papeškega Vzhodnega instituta v Rimu obširno, 325 strani obsegajočo razpravo v angleščini pod naslovom Kormčaja kniga. To je neke vrste Corpus iuris canonici pravoslavne Cerkve, ki sega po svoji tradiciji nazaj v čas sv. Metodija, po mnenju nekaterih celo še v čas, ko še ni šel na Moravsko, ampak je priredil ta prvotni „Sudnij zakon ljudem", ko je bil še guverner slovanske pokrajine... Drugi upoštevajo tudi sv. Cirila kot soavtorja pri prevodu tega grškega Nomokanona. Vsekakor je to prvi slovanski zakonik, ki se je v XII. stoletju razširil po vseh slovanskih deželah v številnih rokopisih (Žužek jih našteva 132) pod imenom Kormčaja kniga, t. j. Knjiga krmarja... V svoji monografiji navaja Žužek ves problem okrog teh številnih rokopisov, potem vpliv tega zakonika na rusko cerkev prvih 700 let. Posebno poglavje pa je posvečeno vplivu od l. 1700 do 1918. To razdobje je on prvi raziskoval in opisal ter pomeni glavni njegov originalni prinos k mednarodni znanosti. S to knjigo se je uvrstil med tiste znanstvenike, ki so slovensko ime ponesli preko mej Slovenije.

Toda med tem je pater Ivan Žužek zavzel še novo mesto v mednarodnem znanstvenem svetu: 21. septembra 1967 je postal rektor rimskega papeškega Vzhodnega zavoda (Pont. Institutum Orientalium Studiorum) in to prav ob petdesetletnici njega ustanovitve, ki se je slavila tri tedne pozneje (15. 10. 1967). Tako je njega zadela čast, da je govoril otvoritveni govor na proslavi, na katero je papež Pavel VI. poslal posebno pismo, naslovljeno nanj, in ga je prebral kardinal Cicognani ob udeležbi najbolj vidnih cerkvenih dostojanstvenikov, ki so na II. vatikanskem koncilu delali za zedinjenje Cerkva. In tu je poudaril novi rektor, da njegov zavod „dela zavestno in na odločilni način za sporazumevanje med Vzhodom in Zahodom in da hoče vzdržati to ustanovo vedno na višini njenih nalog, ki se v svojih razmerjih menjajo z menjavo časa. Zato hoče odgovarjati zahtevam časa, zastaviti vse sile za zedinjenje kristjanov. Zavod ima torej ekumenski cilj v avtentičnem smislu besede. Dekret o Ekumenizmu je njegova Magna Charta..." Tako se zavod, ki mu načeljuje p. Žužek, uvršča med centralne in odločilne ustanove, s katero Cerkev išče sporazum med Vzhodom in Zahodom. Mnogo profesorjev — tudi on — so sodelovali v Vatikanskem koncilu kot strokovnjaki-svetovalci.

Ker p. Žužek v svojem življenjepisu samo omenja zavod, ki mu načeluje, želi pa v spremnem pismu, da bi ga mi bolje poznali in ga ne zamenjavali na pr.

z internatom Russicum, zato nam je poslal nekaj razprav in brošur, ki so izšle ob priliki lanskega jubileja. Uporabljamo zdaj to gradivo, da vsaj ob tej priliki, ki se nam nudi, omenimo v kratkih besedah razvoj in pomen zavoda ter se spomnimo njegovega jubileja, kajti prav to poznanje nam je potrebno, da moremo dovolj oceniti visok položaj našega rojaka in vpliv, ki ga lahko izvaja z njega.

Sredi prve svetovne vojne — ob revoluciji v Rusiji — je papež Benedikt XV. 15. oktobra 1917 ustanovil zavod z namenom, da bi dobro pripravljal duhovnike za službovanje v vzhodnih deželah, da bi se razvilo katolištvo po vojni v nov razcvet. To je bil cilj zavoda, ki se je sedaj spremenil s časom vred v ekumenskega. Glavni kancler je bil kardinal Bisleti, podkancler jezuitski general Ledóchowski, prvi rektor p. A. Delpuch, od l. 1919—1922 pa opat I. Schuster, poznejši milanski kardinal, za katerega gre že postopek za svetnika. Leta 1922 je prišel zavod pod vodstvo jezuitov in novi rektor je bil p. M. d'Herbigny, znani strokovnjak za ruske zadeve, ki je vodil papeško pomoč v času lakote v Rusiji; pred odhodom na „teren", ga je v Berlinu tedanji nuncij Pacelli posvetil za škofa, on pa jih je potem posvetil pet v Rusiji sami. Osmi rektor je zdaj p. Žužek. Visoki kancler je kardinal Pizzardo, podkancler pa jezuitski general Arrupe, tretji po položaju pa naš rektor, ki dejansko vodi zavod. Ta je razdeljen v dva dela in tri razdelke: v teološko-zgodovinsko in pravno fakulteto; na prvi se predavajo teologija, liturgija in zgodovina vseh vzhodno-evropskih in orientalskih narodov, na drugi cerkveno-pravno razmerje med cerkvami. Obe fakulteti podeljujeta doktorske naslove ter kot univerza stoji na višini Gregorijanske ali Bibličnega zavoda.

Od Slovencev so na Vzhodnem zavodu doktorirali dozdaj: A. Aljančič, A. Benigar, Tomaž Kurent, Matija Šaruga, Franc Grmič, Anton Legiša, Pavel Leskovec, Anton Koren, Stanislav Janežič in Ernest Bele. Večina so vzhodnega obreda. Med profesorji pa so bili in so znani svetovni strokovnjaki v teologiji, primerjalni teologiji (Spaćil) bizantologiji (Hofmann, Jerphanion), v slovanski cerkveni zgodovini (Amman, J. Ledit), balkanski zgodovini (p. Sakač), v liturgiji (kardinal Schuster, Hanssens) itd. Pod Žužkovim vodstvom so taki profesorji kot p. Wetter, strokovnjak za sovjetsko filozofijo (dialektični materializem), p. Amman za slovansko cerkveno zgodovino. Staroslovanščino je dolgo vrsto let poučeval kot laik eden najboljših ruskih modernih pesnikov Vj. Ivanov, vrstnik Ahmatove in Pastrnaka. Od Slovencev so učili na Zavodu J. Podgornik, T. Kurent, učita pa še p. P. Leskovec (teologijo) in p. Žužek, ki je redni profesor cerkvenega prava, obenem pa učitelj ruščine.

Na zavodu se uče najrazličnejši vzhodno evropski in orientalni jeziki: grški, romunski, staroslovenski, ruski, etiopski, arabski, armenski, koptski, poljski, ukrajinski, sirski, turški, a predava se v latinščini. Predava se zgodovina vseh teh narodov, posebej pa rusko cerkveno in filozofsko vprašanje, v katerem ima prav ta zavod strokovnjake najvišje kvalitete.

Zavod vključuje tudi dijake nekatoličane in vabi v goste sovjetske učenjake, da jim v smislu dialoga tolmačijo svoja gledanja. Tako je npr. predavala leningradska profesorica dr. Nina Pigoulevskaja o sirski srednjeveški literaturi, ali N. Arsenev o Dostojevskem in Tolstoju.

Delo Vzhodnega inštituta smatra Cerkev za tako važno, da je papež Pij XI. v encikliki Rerum Orientalium (1928) prosil slednjega katoliškega škofa, naj pošlje vsaj po enega duhovnika v ta Inštitut, da bi se razširilo večje poznavanje orientalnih Cerkva. Tako je ta zavod postal zbirališče študentov vseh ras. Dozdaj je izšlo iz zavoda 200 doktorjev, 600 diplomirancev in 1350 „gostov". Izmed bivših slušateljev sta postala dva patriarha, več je nadškofov, metropolitov, škofov, arhimandritov, predstojnikov redov, univ. profesorjev, pisateljev, misijonarjev itd. Tak je pastoralni pomen tega zavoda.

Najvažnejši pa je znanstveni. Na njem so zbrani najboljši znanstveniki teh strok najrazličnejših narodov. Zavod izdaja strogo znanstveno zbirko razprav pod naslovom Orientalia Christiana, katere je izšlo dozdaj 100 zvezkov. Potem zbirko monografij pod naslovom Orientalia Christiana Analecta (78 zvezkov), v kateri je izšla omenjena knjiga p. Žužka, pa tudi razprava prof. p. Leskovca o Basiliu Rozanovu in njegovi religiozni zavesti (v italijanščini). Važna je revija Orientalia Christiana Periodica (33 letnikov), v katero pišejo tudi svetni znanstveniki iz vsega sveta; poleg teh izdaja zavod še dve zbirki dokumentov: zgodovinskih virov o sirijskih anaforah, ter posebej 8 zvezkov dokumentov o Florentinskem koncilu. Toda profesorji izdajajo knjige tudi izven zavodove založbe (npr. prof. Amman svojo obširno Zgodovino vzhodne slovanske cerkve) ter še posebej najrazličnejše priročnike za študente... itd. Njihova biblioteka ima nad 90.000 izbranih del za študij vseh orientalnih problemov.

In vse to ogromno univerzitetno in znanstveno delo stoji pod rektorjem p. Ivanom Žužkom, mladim slovenskim znanstvenikom, prvim rektorjem zavoda vzhodnega obreda.

Po vsem tem bomo laže razumeli visok položaj, ki ga zavzema v svetu, in pomembnost p. Žužka za potrdilo in razširitev slovenskega imena.

(Viri: Pontificium Institutum Orientalium Studiosum 1917—1967, Roma. — A. Raes: Pour les cinquante premiéres annes de l'Institut Pontificial Oriental, Roma 1967. — Discorso inaugurale del R. P. Rettore Ivan Žužek S. I. (v knjigi: I patriarcati orientali nel primo millenio). — Libri et periodica edita a Pont. Inst. Or. Stud. (Catalogus generalis), 1968. — P. Ivan Žužek S. J.: Kormčaja kniga, Roma 1964)

Uredništvo

ODGOVORI NA VPRAŠANJA:

Rojen: 2. septembra 1924 na Poljanski cesti 19, Ljubljana, kot peti (tretji od živih — prva dva sta umrla) sin Franceta Žužka in Ivane Novak (vseh otrok je mati imela 15). Oče in mati sta doma iz Male vasi pri Dobrem polju na Dolenjskem.

Krščen 5. septembra 1924 v župni cerkvi sv. Petra v Ljubljani. Krščeval je kaplan Anton Torkar, botra sta bila Tone Kralj in njegova žena Ivana. Ime so mi dali Janez od Križa.

Ljudska šola v Marijanišču pri slovenskih šolskih sestrah.

Klasična gimnazija v Ljubljani — v devetih letih, kajti v tretjem letniku sem bil „neocenjen" —, a čeľudi bi bil ocenjen, bi gotovo padel, ker se nisem hotel učiti tokrat. Padec pa me je streznil in od tedaj je šlo boljše. Rad sem imel posebno matematiko in fiziko, a potem je šlo vse nekako drugače v življenju.

Med vojno domobranec: Turjak vse do Pliberka in novega bega iz Jugoslavije. O vojni ne govorim rad, ker bi želel zares iskreno amnestijo za vse: vrnil se bom v domovino takrat, ko bom lahko javno položil venec na grob padlih partizanov v znak moje (naše) amnestije, (ki je popolna) in venec na grob in spomenik padlim domobrancem. Prej ne mislim v domovino — razen, če me ne bo k temu privedla redovna pokorščina. O tem ne držim nobene tajnosti in mislim, da oblasti v Sloveniji že vedo za to. Gre mi za to, da se amnestija resno vzame — a če imajo nekateri amnestiranci spomenik, a drugi ne, to ni amnestija. Vsaki legalni oblasti pa spoštovanje.

1. novembra 1945 sem vstopil v *Noviciat Družbe Jezusove,* sicer za Hrvatsko provinco (Slovenskega Distrikta takrat še ni bilo — danes spadam k njemu), vendar v italijanski noviciat Beneško - Milanske Province.

Filozofijo sem študiral tri leta na fakulteti v „Aloisianum" v Gallarate blizu Milana. *Licentiat iz filozofije* sem napravil leta 1950.

Nato sem bil *prefekt v dveh kolegijih.* Eno leto v Aquili (Abruzzi) v Italiji, eno v Internatu ruskih dečkov (povečini pravoslavnih) v Meudon-u blizu Pariza. Za francoščino in posebno ruščino ni bilo boljšega.

Bogoslovje na Gregorijanski Univerzi v Rimu 1952-1956. *Licentiat v bogoslovju* leta 1956. Nato sem bil eno leto na Irskem v takoimenovanem tretjem letu novicijata, ki ga ima D. J po končanih študijah bogoslovja. V duhovnika sem bil *posvečen* že v tretjem letniku bogoslovja *9. aprila 1955* v Cerkvi Russicuma v Rimu, na veliko soboto po bizantinsko-slovanskem obredu. Škof, ki me je posvečal, je bil Aleksander Evreinoff, Rus. Novo mašo sem pel na veliki ponedeljek pri Slov. šolskih sestrah na Via dei Colli v Rimu — kjer je bila č. m. Hanželič takrat še generalka.

Leta 1957 sem bil poklican z Irske zopet v Rim, z nalogo, da se pripravim za profesorja vzhodnega prava na Vzhodnem Papeškem Inštitutu. Tam sem napravil bacalaureatus leta 1958, nato sem se pa moral vpisati na juridično fakulteto Gregorijanske univerze, kajti pri nas še nismo imeli Fakultete vzhodnega prava (ustanovljena pred štirimi leti). Končal sem licentiat iz prava leta 1960, nato nadaljeval s študijem do *doktorata* leta 1962. Doktoriral sem s tezo o Kormčih knjigah — ki jo poznate. Izšla je leta 1964.

Predaval sem na Vzhodnem Inštitutu ruščino takoj od leta 1957 naprej, čeprav sem bil obenem tudi študent. *Pravo* pa sem začel predavati leta 1962. Predavam navadno procesualno in penalno pravo, a tudi filozofijo prava, in tudi nekatere dru-

ge dele vzhodnega kodeksa. Poznam oba prava: vzhodnega (vse kurze prava na Vzhodnem Institutu sem poslušal) in zapadnega, zaradi šole na Gregorijanski univerzi. Najbolj pa poznam seveda bizantinsko pravo, slovansko in grško, in prav zato sem izbral kot tezo *Kormče knjige:* te te primorajo, da preštudiraš zgodovino in vire vseh grških in slovanskih cerkvenih zakonikov. Knjiga o Kormčih knjigah je bila zelo dobro sprejeta po resnih kritikih kot L. Müller v Bizantinische Zeitschrift 59 (1966) 163-167, znameniti ruski prof. na Belgrajski univerzi Sergej Trojcki (v privatnih pismih — je že 90-letnik) in Prof. Mosk. Akad. Nauk, Jaroslav Nikolajevič Ščapov (tudi samo pismeno zaenkrat). Drugih ne omenjam, čeprav so bili še bolj zadovoljni s knjigo, vendar ne morem reči, da so nekaj doprinesli s svojo kritiko — premalo poznajo ves material. Sam vem, da ima knjiga precej nedostatkov. Posebno kar se tiče klasifikacije rokopisov Kormčih, kajti moral bi človek imeti nekaj let na razpolago in popolnoma svobodno delovati v knjižnicah Sovjetske zveze. To bo naredil v nekaj letih prof. Ščapov, in če je knjiga pripomogla k novemu zanimanju za te rokopise, je dosegla precej veliko.

Drugače sem napisal *nekaj člankov* zadnja leta, ki imajo kot glavno temo predloge in pripravljalne študije za nov kodeks vzhodne cerkve. Dva članka pa sta bolj zgodovinska. Tisti o Religiozni svobodi na Krščanskem Vzhodu — težak, kajti skoraj vse je bilo neznano, in tisti o Slovanski Syntagmi 50 Titulov (The Determing Structure...), kjer sem napako naredil, da nisem vstavil ime sv. Metoda v naslov. Rezultat je ta, da prav tisti, ki bi morali brati ta članek, ga spploh ne poznajo. Članek je bil napisan proti prof. Troickemu, ki je smatral zaradi nekaterih elementov v Slovanski Sintagmi, ki jo je prevedel iz grščine sv. Metodij, njenega prevajalca in sestavljalca kot gotovega „antipapista". Po šestih mesecih trdega dela — sem prišel do zaključka, da dokazi prof. Troickega ne drže in to napisal v 20 straneh, ter mu poslal izvleček. Rezultat je bil, da sva sedaj še bolj v stikih kot prej.

Knjig zaenkrat ne mislim pisati, čeprav bi jih bilo nekaj v načrtu. Šlo bi za skoraj nujne komentarje Vzhodnega zakonika, vendar pravo se sedaj prehitro menja in res nima smisla izdajati komentarjev. Hotel sem napisati tudi dobro slovnico ruskega jezika in jo začel lansko leto — vendar, ko sem postal rektor, je tudi to nemogoče. Nekaj bi rad napravil, a še ne vem, kako. Izdati takoimenovano Ustjužko Kormčo — po dveh zelo starih rokopisih. Imel je to v rokah znameniti praški prof. Vašica, ki je letos umrl, in bilo bi mi zelo žal, če delo ne bi šlo naprej. A treba bi bilo imeti več zvez s Češko republiko, zaenkrat mi to še ni mogoče. Zbiram pa precej materijala, v kolikor mi to dopušča po približno osem ur šole na teden med letom in druga dela rektorja Instituta — in iz vsega tega bo, upam, nekoč precej publikacij, knjig ali člankov ali karkoli že: vsaj *dispensae* za šolo, iz katerih potem navadno drugi pišejo knjige. Ni važno, važno je, da gre znanost svojo pot.

Moja misija kot vzhodnega kanonista bi bila približno tale: z globokim študijem krščanske vzhodne tradicije osvetliti vsa vprašanja, ki se tičejo novega kodeksa vzhodnih cerkva, tako, da bo kodeks zares odgovarjal Dekretu o ekumenizmu in Dekretu o Vzhodnih katoliških Cerkvah Vatikanskega cerkvenega zbora.

Kar se tiče dela na *mednarodnem* polju, dobro ne razumem, kaj to pomeni. Vse, kar delam, je nekako mednarodno. Nobene težave ni za Slovenca na sejah, kjer so ljudje znanstveniki raznih narodnosti. Sem nekako povsod doma. Med Vatikanskim cerkv. zborom nisem imel direktnega dela — kajti bil sem še premlad, še študent. Sedaj ga imam precej, in nekako čutim odgovornost kot rektor Instituta, ki je brezdvomno osrednja ustanova katoliške Cerkve za ekumenizem s krščanskim vzhodom; da je veliko odvisno ravno od tistega, kar bom z božjo pomočjo naredil za razvoj Inštituta. Gre za preučevanje vsega „patrimonium orientalium ecclesiarum", ki ga tako ceni cerkveni zbor. In tu gremo izven okvira prava — sedaj kot rektor (imenovan lani od Sv. očeta — v septembru) imam seveda naloge veliko širše: bogoslovje, liturgija, zgodovina, stiki z vzhodno pravoslavno in katoliško hierarhijo, študijski dnevi, kongresi itd. Lani smo imeli mednarodni kongres o Vzhodnih patriarhih, kjer so govorili pravoslavni in katoličani. Prišlo je tudi devet kardinalov in mnogo drugih visoko kvalificiranih strokovnjakov vzhodnih vprašanj. Gotovo, ta kongres mi je vzel nekaj mesecev dela in priprav. Letos sem šel za dva meseca na Vzhod, obiskal Egipt, Etiopijo, Južno Indijo, Irak, Sirijo, Libanon, Palestino, Ciper, Carigrad in Atene, in govoril skoraj z

vso cerkveno hierarhijo — morda boste kaj slišali o tem z druge strani. Šlo je za študijsko potovanje, vendar veliko človeških stikov je tudi v tem. Rektorja Vzhodnega Instituta vzhodna hierarhija rada pozna osebno, nekateri škofje so sploh naši bivši učenci in tudi dva patrijarha.

Kot kanonist se zadnje čase prav posebno zanimam za ustanovitev Oriental Canon Law Association, ki bi morala biti interkonfesionalna in internacionalna. Začeli smo z nekaterimi pripravljalnimi sestanki letos na Kongresu o Vzhodnih Patrijarhih, in sedaj je že okoli 25 precej navdušenih odgovorov od učenjakov pravnikov, katoličanov in nekatoličanov. Ne vem, kako se bo točno razvijalo naprej — a mislim, da bo prišlo že drugo leto do prvega ustanovitvenega sestanka, morda v Atenah, morda kje drugje. Gotovo kat. cerkvene oblasti vedo za to, posebno Tajništvo za Združenje Cerkva (sem tam tudi svétnik) in Vzhodna Kongregacija.

Vidite, dela dosti — moči zaenkrat, hvala Bogu, dovolj — rad pa bi imel več časa za miren študij. Učim se tudi sirščine in nekaterih drugih jezikov, kajti Vzhod ne pomeni samo Rusijo in Grčijo: ampak tudi vse Arabce, Indijo in Etiopijo. Tu zaključim zaenkrat

— **Kormčaja kniga. Studies on the Chief Code of Russian Canon Law, Orientalia Christiana Anacleta** št. 168, Rim, 1964, str. XII+328.

— **'The Effect of the Administrative Recourse in the Latin and Oriental Codes', Orientalia Christiana Periodica** 30 (1964) 223—247.

— **'Trials before a Single Judge in the Eastern Canon Law', Orientalia Christiana Periodica** 30 (1964) 510—525.

— **'Oriental Canon Law: Survey of Recent Developments',** Concilium 1965, št. 8 (francoska izdaja str. 119—138).
NB. Izhaja v 8 jezikih. — Citiram strani francoske izdaje, ki se mi zdi najbolj znana Slovencem. V španskih izdajah bo lahko najti ustrezajoče strani.

— **'Animadversiones quaedam in Decretum de Eclesiis Orientalibus Catholicis Concilii Vaticani II', Periodica de re morali, canonica, liturgica** 55 (1966) 266—288.

— **'Religious Freedom in the Christian East', Concilium 1966, št. 18** (francoska izdaja str. 119—136).

Prof. Dr. Alojzij Šuštar

Večkrat so mi starši pripovedovali, da so me botri nesli h krstu na Martinovo nedeljo. Krščen sem bil v Dobrniču, pri istem krstnem kamnu kot nekdaj škof Irenej Friderik Baraga. Za rojstni dan so zapisali 14. november 1920, po ustnem izročilu pa naj bi bil rojen že 11. novembra. Uradno velja 14. november. Grmada, moja rojstna vas, leži na hribu med Dobrničem in Trebnjem sredi Dolenjske. Polovica vasi je spadala pod dobrniško župnijo, polovica pod trebanjsko. Ko sem hodil v prvi razred, so vso vas prepisali pod trebanjsko župnijo. Pet let sem hodil v osnovno šolo v Trebnje, vsak dan mimo gradu, kjer je nekaj časa živela Baragova družina. Z očetom me je zanesla pot tu in tam tudi v bližnjo Malo vas, kjer je bil Baraga rojen. Oče je bil kmet, nekaj je razumel tudi o živinozdravništvu in je veliko hodil okrog zdravit živino. Rad nam je pripovedoval, kako se je treba v življenju trdo poprijeti dela, če hočeš kam priti. Ob dolgih zimskih večerih nam je oče veliko pripovedoval o prvi svetovni vojni, v kateri je bil enajstkrat ranjen. Tudi pravljic je vedel oče celo vrsto. Pripovedoval jih je tako živo, da smo čisto živeli z njimi. Oče je silno rad bral, včasih po cele noči za pečjo. Vse to je name močno vplivalo. Želel sem si čim prej naučiti se branja. Komaj sem čakal prvega abecednika. Želel sem priti v svet in doživeti še več, kot je doživel oče. Ko sem leta 1941 res odšel v svet, nisem vedel, da je bilo slovo od očeta zadnje, umrl je po težki bolezni leta 1957, ne da bi se bila še kdaj videla. Mati je bila zelo dobra, blaga, potrpežljiva, skrbna in pobožna žena. Njej se moram največ zahvaliti, kar sem od doma prejel za življenje.

Ker je bilo posestvo majhno in nerodovitno, otrok pa veliko, sam sem bil prvi od desetih otrok, je bilo za denar vedno zelo trda. Ker mi šola ni delala težav, sta oče in mati večkrat razmišljala o tem, da bi me poslala v šole, samo denarja je manjkalo. Končno sta se odločila, da me pošljeta v Št. Vid v Škofove zavode. Za vzdrževalnino je bilo zelo težko; vedno so bili dolgovi. Nekaj sem dobil od dobrotnikov, nekaj sem si zaslužil z inštrukcijami, tako sem srečno prišel do mature l. 1940. Ravno pred maturo je prišla novica, da so Nemci zasedli Pariz. V Št. Vidu so name najbolj vplivali profesorji Jere, Breznik, Šolar, od prefektov pa Janez Jenko, sedanji koprski škof. Zanimal sem se posebno za jezike, matematika je šla bolj trdo. Pravzaprav sem že od prvih otroških let, posebno pa, ko sem prišel na gimnazijo, mislil na duhovniški poklic. Zraven me je mikal posebno časnikarski poklic, včasih sem mislil tudi na profesorski poklic. V poštev bi bili prišli le jeziki. V gimnaziji sem sodeloval pri raznih dijaških društvih, zadnja leta posebno pri Katoliški akciji. Svetovnonazorna vprašanja so me vedno bolj zanimala. Tu in tam sem napisal kaj za Domače vaje, ki smo jih izdajali v višjih razredih. L. 1937 se mi je izpolnila prva

želja, da bi prišel v tuje dežele. Z neko skupino dijakov sem mogel na romanje v Rim; denar sem si prihranil od inštrukcij.

Ta prva pot v Rim mi je dala pogum, da sem pod okupacijo l. 1941 z nekim sošolcem odšel na precej pustolovsko vožnjo s kolesom v Italijo. Pot naju je privedla do Rima. Med gimnazijo sem tudi večkrat odšel k stricu, ki je bil gozdar v Hrvaškem Zagorju. Od Slovenije sem spoznal predvsem Gorenjsko in Dolenjsko. Notranjska in Štajerska sta mi še danes precej neznani. Inštrukcija me je tik pred vojno ob božičnih počitnicah zanesla v Bačko, blizu madžarske meje. Nov svet, ki sem ga tam spoznal, me je zelo zanimal.

Po maturi l. 1940 sem stopil v ljubljansko semenišče. V prvem letniku nas je bilo 21, od teh smo danes le še trije ali štirje pri življenju. Sedanji stolni župnik v Ljubljani, Tone Smerkolj, je bil moj sošolec v ljubljanskem semenišču. Od drugih jih je večina našla smrt na Turjaku, ali pa so padli ob drugih prilikah v domobranskih bojih. Zame se je obrnila usoda, ko me je v jeseni 1941 škof Rožman čisto nepričakovano poslal v Rim, v Germanik. Tam sem ostal do l. 1949. Bila so burna in nemirna leta. V Rimu sem doživel fašizem; Germanik je bil tedaj ravno poleg Palazzo Venezia, kjer je imel Mussolini svoje urade. V njegovi neposredni soseščini sem doživel padec fašizma, potem nemško okupacijo in končno prihod zaveznikov. Ker je prihajalo vedno več Slovencev v Rim, smo kmalu imeli med seboj zelo živahne stike. Večkrat smo se zbrali pri dr. Ahčinu, ali pri p. Prešernu, drugikrat spet pri šolskih sestrah, kamor je zahajal p. Bren in drugi slovenski študentje, posebno s Propagande in frančiškani. Tik po vojni se je Germanik preselil v novo hišo. Pot na Gregorijano je bila malo daljša, a zato še bolj pestra. V Germaniku je bilo nekaj Slovencev in nekaj zastopnikov drugih narodov, Nemcev samih je bilo prav malo, šele po vojni so začeli prihajati v večjem številu. Leta 1946—1947 sem bil prefekt v Germaniku. Duhovniško posvečenje sem prejel 27. oktobra 1946 in imel na Vse svete novo mašo v Germaniku, kamor so prišli skoraj vsi Slovenci, ki so tedaj živeli v Rimu. Prav posebno se spominjam Tineta Debeljaka. Nekaj dni pozneje je bila ponovitev nove maše pri šolskih sestrah; tam smo bili Slovenci med seboj. Pozneje sem obiskal naše begunce v taborišču v Senegalliji in imel tam zanje ponovitev nove maše. Pridigal mi je Tone Orehar, sedanji glavni dušni pastir Slovencev v Argentini.

L. 1947 sem v Rimu zbolel na pljučih. Ko sem malo okreval, sem nadaljeval z delom za disertacijo. Po posredovanju rektorja sem mogel oditi poleti 1948 v Švico v Davos, kjer sem ostal do februarja 1949. Ker nisem imel rednega potnega lista, je bilo treba vseh mogočih posredovanj, predno sem mogel preko meje. Potni list Rdečega križa in drugič vatikanski potni list sta mi omogočila, da sem prišel preko meje v Švico in od tam spet nazaj v Italijo. V Rimu sem v maju 1949 branil svojo teološko tezo: O ljubezni pri apostolu Janezu. Disertacija je izšla najprej v Verbum Domini in potem kot samostojna knjiga.

V juniju 1949 sem spet odšel v Švico, malo na zdravljenje, malo pa iskat službe. Najprej sem bil nekaj mesecev še v Davosu, v jeseni 1949 sem prišel kot kaplan v znani letoviški kraj St. Moritz, 1850 m visoko. Ker je bila ravno leto prej tam zimska olimpijada, sem bil seveda ponosen, da sem prišel na tako imeniten kraj. A okolje je bilo zame čisto tuje in novo, bodisi zaradi tujskega kraja, bodisi zaradi različnih jezikov in ver. Ljudje so imeli potrpljenje z menoj, malo tudi iz sočutja, ker so vedeli, da prihajam od nekod izza železne zavese. A kje je Slovenija, jim je bilo težko dopovedati, sčasoma so zaradi Tita bolj poznali Jugoslavijo. Le po večjih hotelih in trgovinah so dobro poznali Jugoslavijo zaradi raznih ministrov, ki so pred vojno hodili v St. Moritz na počitnice.

L. 1951 sem prišel kot profesor za filozofijo na veliko gimnazijo v Schwyz v notranji Švici. 12 let sem tam učil filozofijo, po 15 ur na teden. Delo mi je prinašalo veliko veselje, ker me je filozofija že od nekdaj posebno zanimala. Ko sem bil v St. Moritzu, sem začel pripravljati doktorat iz filozofije, ker sem imel že vse semestre in izpite, a teze potem nisem dokončal. Danes mi ni žal za to. L. 1959 sem postal v Schwyzu v zavodu, kjer živi okrog 500 študentov, še špiritual za dijake. Poleg šole sem rad hodil pomagat v dušno pastirstvo ali imel kake tečaje ali predavanja. Tako sem že tista leta obhodil vso nemško Švico in dobil zelo veliko osebnih stikov. Posebno sem deloval v švicarskem filozofskem društvu in v Združenju švicarskih katehetov. Od Slovencev sem imel stike predvsem z duhovniki po Evropi, na Primorskem in na Koroškem.

Ko so se nekolike uredile razmere, sem mislil na to, da bi se vrnil v domovino in doma prevzel kako dušnopastirsko nalogo. V ta namen sem stopil v stik z ljubljanskim nadškofom Vovkom, ki je bil na obisku v Rimu. Dolgo časa ni bilo mogoče prav razjasniti položaja. Končno je padla odločitev, da ostanem v Švici, posebno, ker sem bil poleti 1963 imenovan za profesorja moralke v bogoslovnem škofijskem semenišču v mestu Chur.

Chur je najstarejša švicarska škofija, ki sega od italijanske in avstrijske meje do nemške meje. K njej spada tudi največje švicarsko mesto Zürich. V jeseni 1963 sem nastopil novo mesto v Churu. Hkrati sem prevzel tudi predavanja pri teoloških

tečajih za laike. Tečaj ima akademski značaj in traja 4 leta. Predavanja so v Zürichu in Baselu. Dve leti pozneje, v juliju 1965 sem bil hkrati imenovan za ravnatelja semenišča. V tem času smo reorganizirali teološki študij v semenišču in kot ena prvih teoloških šol uvedli osnovni teološki tečaj, kot ga želi drugi vatikanski koncil. Obenem smo si prizadevali za to, da bi rimska kongregacija za univerze priznala semenišču naslov Visoke teološke šole. V marcu 1968 je prišel odlok rimske kongregacije. Škof me je imenoval za prvega rektorja teološke šole. A na tem mestu nisem dolgo ostal. 1. julija 1968 sem bil imenovan za škofovega vikarja za škofijo Chur.

Moje današnje naloge so predvsem sledeče: kot škofov vikar imam nalogo, študirati vprašanja cerkvenega življenja po drugem vatikanskem koncilu, posebno še vprašanje duhovniške izobrazbe in dušnega pastirstva. Hkrati sem še profesor za posebna moralna vprašanja na Visoki teološki šoli v Churu in profesor za moralko pri teoloških tečajih za laike. Že od leta 1967 sem tiskovni referent švicarske škofijske konference in predsednik medškofijske komisije za izobrazbo duhovnikov. Že dobro leto sem predsednik škofijskega dušnopastirskega sveta, ki šteje 60 članov, 30 laikov in 30 duhovnikov. Istočasno sem predsednik uredniškega odbora Schweizerische Kirchenzeitung in član uredniškega odbora revije Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie. Od leta 1967 sem v odboru Švicarske teološke družbe, ki šteje okrog 300 udov katoliške, protestantske in starokatoliške veroizpovedi. V juliju 1968 mi je bila od škofijske konference zaupana naloga, zastopati švicarske škofe pri pripravi drugega simpozija evropskih škofov in organizirati simpozij, ki bo v juliju 1969 v Churu. Stik za to delo sem dobil predvsem v oktobru 1967, ko sem spremljal škofa iz Chura pri škofijski sinodi v Rimu.

V zadnjih petih letih sem imel veliko predavanj po Švici, v Avstriji, Nemčiji in Italiji, deloma tudi v Franciji. L. 1959 sem se udeležil svetovnega kongresa za filozofijo v Benetkah, l. 1960 mednarodnega kongresa katehetov v Münchenu, kjer sem imel tudi referat. Dalje sem bil na kongresih nemško govorečih moralnih teologov v Freisingu in Freiburgu in na mednarodnih kongresih ravnateljev seminišč v Regensburgu, Brixenu in Churu in v jeseni 1968 na mednarodnem kongresu docentov za liturgiko, kjer sem imel referat.

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

1. De caritate apud Joannem Apostolum. Romae 1951. 78 str. (najprej objavljeno v Verbum Domini, Roma 28, 1950) 110-119, 129-140, 193-2213, 257-270, 321-340; doktorska disertacija.
2. Von der Ehrfurcht. Luzern 1965. 54 str.
3. Geheimnis Mensch. Ehrfurcht vor dem erwachsenen Menschen. Luzern. 1966 22 str.
4. Gewissensfreiheit. Theologische Meditationen Nr. 17. Einsiedeln-Zürich-Köln, 1967. 77 str. 2. izd. 1968.
5. Friede als Auftrag. Papst Paul VI. über den Frieden. Herausgegeben und eingeleitet. Luzern 1968. 141 str.

V zbornikih:

6. Der Laie in der Kirche. Fragen der Theologie heute, Einsiedeln-Zürich-Köln 1957, str. 519-548. 2. izd. 1958, 3. izd. 1960. Francoski, holandski, španski in angleški prevod.
7. Koliko otrok v družini? Knjižice št. 45, Trst 1964, str. 5 — 28.
8. Gewissensbildung. Handbuch der Elternbildung. Einsiedeln-Zürich-Köln 1966, I. Band, str. 427-452.
9. Die Entwicklung der moraltheologischen Reflexion über Krieg und Frieden. China und Vietnam: Herausforderung unseres Gewissens. Offene Wege 6. Einsiedeln-Zürich-Köln 1967, str. 97-127. Francoski prevod.
10. Das Priesterbild nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil. F. Enzler, Priester-Presbyter. Beiträge zu einem neuen Priesterbild. Luzern 1968, str. 37-52.
11. Priesterlicher Lebensstil nach dem Zweiten Vatikanum. Prav tam str. 103-117.

11a. Bekenntnisverschiedene Ehe in moraltheologischer Sicht. Christliche Ehe und getrennte Kirchen. Fribourg 1968, str. 75-80.

Članki v revijah in časopisih:

12. Der unbekannte Gott. Schweizerische Kirchenzeitung 120 (1952) 408-410.
13. Das Schiksal der ungetauften Kinder. Prav tam 121 (1933) 254-215.
13. Marija in duhovnik. Omnes unum 1 (1954), Buenos Aires, 5-15, 39-42.
15. Analogija med Marijo in duhovnikom. Prav tam 1 (1954) 68-73.
16. Marija v duhovnikovem osebnem življenju. Prav tam 1 (1954) 99-104.
17. Anliegen der Theologie heute. Orientierung 19 (1955) 58-60.
18. Die religiöse Krise der Gegenwart. Orientierung 19 (1955) 149-153, 180-184.
19. Moderna filozofija in teologija. Omnes unum 2 (1955) 3-10.
20. Pij XII. in Katoliška akcija. Omnes unum 2 (1955) 148-158.
21. Der Laie in der Kirche. Orientierung 20 (1956) 175-178.
22. Quid de laicis? Omnes unum 5 (1968) 39-43.
23. Theorie und Praxis der christlichen Nächstenliebe. Schweiz. Kirchenzeitung 127 (1959) 744-745.
24. Zur Problematik des Philosophieunterrichtes an höheren Schulen. Orientierung 23 1959) 163-164; 25 (1961) 198-200, 211-212, 257-258.
25. Welche Möglichkeiten bietet der Philosophieunterricht an den höheren Schulen? Schweizer Schule 46 (1960) 737-741.
26. Opus caritatis christianae. Schweiz. Kirchenzeitung 128 (1960) 173-175.
27. Entwurzelt und heimatlos. Königsteiner Rufe 12 (1960) 18-21.
28. Drugi Vatikanski koncil — veliko upanje. Omnes unum 8 (1961) 1-9.
29. El seglar en la Iglesia. Orbis catholicus. Revista iberoamericana internacional 4 (1961) 278-315.
30. Sinn für Proportionen oder die tätige Nächstenliebe als Lebensform. Der grosse Entschluss (Wien) 16 (1961) 256-259.
31. Die Verwertung der Hl. Schrift im Religionsunterricht. Schweizer Schule 48 (1961) 257-260.
32. Sinn für Proportionen und die Nächstenliebe. Schweizer Schule 48 (1961) 441-442.
33. Sodobna bogoslovna vprašanja. Omnes unum 9 (1962) 31-42.
34. Lebensgut Nächstenliebe. Die Furche (Wien) 17. März 1962.
35. Unsere erste Aufgabe im Konzilsjahr. Schweiz. Kirchenzeitung 130 (1962) 25-26.
36. Das Verständnis der Kirche und das Kirchenbewusstsein. Schweiz. Kirchenzeitung 130 (1962) 473-475.
37. Vpliv tehnike na versko življenje in dušno pastirstvo. Omnes unum 10 (1963) 14-40
38. Bedeutung der Marianischen Kongregation für unsere Zeit. Neue Züricher Nachrichten 7. dec. 1963 in vsi kat. dnevniki v Švici.
39. Einige Bemerkungen zur Methode der Geburtenregelung und ihrer sittlichen Bewertung. Schweiz. Kirchenzeitung 132 (1964) 264-266.
40. Um die Natur der Ehe. Schweiz. Kirchenzeitung 132 (1964) 671-673.
41. Schwerpunkte der heutigen Ehemoral. Orientierung 28 (1964) 261-264.
42. Gewissen und seelsorgliche Erziehung zur persönlichen Gewissensentscheidung. Anima 20 (1965) 63-72. Povzetek v španščini Selecciones de teologia 4 (1965) 281-286.
43. Das gegenwärtige Ethos der Ehe. Schweizerische Rundschau 64 (1965) 198-208.
44. Die Gewissensfreiheit des Christen. Prav tam, str. 209-219.
45. Zum Problem von Befahl und Gehorsam in der Kirche. Schweiz. Kirchenzeitung 133 (1965) 346-348.
46. Um die ganze Wahrheit in der Liebe. Zur gegenwärtigen Situation in der Kirche. Schweiz. Kirchenzeitung 133 (1965) 406-408, 424-425.
47. Weihnachtsgeheimnis und Konzil. Vaterland 24. Dez. 1965.
48. Norm und Gewissen. Der Feldprediger März 1966, str. 17-30.
49. Zakon je skupnost ljubezni. Mladika 10 (1966) 50-52.
50. Situationsethik in katholischer Sicht. Neue Züricher Zeitung 18. Dez. 1966.
51. Das Wort voller Geheimnisse. Ueber die eheliche Liebe. Ostschweiz 14. Mai 1966.
52. Zur Priesterausbildung. Schweiz. Rundschau 65 (1966) 408-423.
53. Die Entwicklung der moraltheologische Reflexion über Krieg und Frieden. Schweiz. Rundschau 66 (1967) 435-450.

54. Was heisst das eigentlich: ein mündiger Laie, ein mündiger Christ? Civitas 23 (1967) 127-138.
55. Die Stellung der Frau in der Kirche. Schweiz. Kirchenzeitung 135 (1967) 308-309.
56. Wie arbeitet die Bischofssynode. Schweiz. Kirchenzeitung 135 (1967) 548-550.
57. Ergebnisse der Bischofssynode. Prav tam, 565-567.
58. Kirche und Presse. Schweiz. Rundschau 66 (1967) 165-177. Franc. prevod v Journalistes catholiques (Paris) 1967.
59. Moraltheologische Fragen bei Herztransplantation. Schweiz. Kirchenzeitung 136 (1968) 52-54.
60. Moraltheologische Fragen der Herztransplantation. Schweiz. Rundschau 67 (1968) 140-151.
61. Erziehung zur Mündigkeit. Schweiz. Schule 55 (1968) 551-555.
62. Sünde und Beichte. Schweiz. Kirchenzeitung 136 (1968) 356-358.
63. Die Enzyklika Humanae vitae und die Berufung auf das eigene Gewissen. Schweiz. Kirchenzeitung 621-625.
64. Fragen zur Enzyklika Humanae vitae. Ehe und Familie 24 (1968) 359-368.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA:

1. Odgovor že v življenjepisu.

2. Odgovor že v življenjepisu.

3. Odgovor že v življenjepisu.

4. Dejstvo, da sem Slovenec, me ni prav nič motilo pri uveljavljanju v tujem okolju. Slovenci so v Švici bolj malo poznani; večinomo jih poznajo le kot Jugoslovane. Do sedaj so bili Jugoslovani in med njimi ravno tudi Slovenci, na zelo dobrem glasu, bodisi zaradi svoje poštenosti, bodisi zaradi svoje pridnosti, delavnosti, zanesljivosti in nadarjenosti. Ko sem bil imenovan za ravnatelja semenišča, potem za rektorja teološke visoke šole in končno za škofovega vikarja, sem imel sam velike pomisleke, ker sem tujec. Vendar tu ni bilo nobenih težav. Človek se mora pač vedno vživeti v nove razmere in se kolikor toliko prilagoditi, a nikdar ni treba zatajiti svoje narodnosti. Pri meni vsak takoj ugotovi, da nisem Švicar, ker se kljub dolgim letom nisem naučil švicarskega dialekta, ki ga Švicarji med seboj — tudi v javnosti — vedno govore in velja kot nekak znak švicarske narodnosti.

5. Slovenskim staršem bi dejal, da je najbolj važno, da dajo otrokom dobro vzgojo, trden značaj in voljo do resnega dela in poštenega življenja. Kakšno delo si kdo izbere, se mi ne zdi tako velikega pomena. Potrebno je le, da se na svojem področju res uveljavi, za kar so strokovna izobrazba, pa tudi človeške lastnosti, odločilnega pomena. Seveda je odvisno nekaj tudi od zunanjih okoliščin in od sreče. A glaven kapital je vendar človek sam.

Dr. Franc Mihelčič

Moj oče je bil železničar. Tako ga je zaneslo med drugim tudi na Reko v hrvaškem Primorju. In tako je tudi naneslo, da sem se rodil tam in sicer v Gospodovem letu 1898.

Moji starši so iz Harij pri Trnovem blizu Ilirske Bistrice; so torej Notranjci.

Svojo otroško dobo sem preživel na Reki, deloma v Trnovem in končno v Ljubljani. Tako je pač naneslo. Državne uslužbence so premeščali in jaz sem moral s starši. V Trnovem sem obiskal prva leta ljudske šole. Sošolec mi je bil pokojni France Pavlovec. Nekaj časa sva sedela v isti klopi. Moj učitelj je bil Govekar, katehet pa poznejši kanonik Gogala.

V Ljubljani sem končal osnovno šolo in štiri razrede gimnazije. Obiskoval sem drugo državno gimnazijo. Moj razrednik je bil vsa štiri leta prof. dr. France Ilešič, katehet pa pokojni dr. Gregorij Pečjak. Moj študij na gimnaziji je prekinila vojska, ki je izbruhnila leta 1914. Takrat so zaprli tudi šolo.

Stanovali smo (jaz in moji starši) na Dolenjski cesti. Tako sem imel priložnost obiskovati deško zbirališče (oratorij) na Rakovniku, kjer sem tudi sodeloval pri godbi in gledališču. Pri godbi sem pihal na bas, pri gledaliških predstavah pa reševal komične in tragične vloge. Oboje mi je prišlo prav.

Leta 1915 sem odšel v Veržej nadaljevat študije. Po končanem noviciatu sem napravil zaobljubo pri salezijancih. Toda moj študij ni trajal dolgo. Cesar Karl je potreboval vojakov in je iztaknil tudi mene. Leta 1916 sem moral na nabor. Čeprav bi bil moral biti po tedanjem zakonu kot klerik oproščen vojaške službe, so me spomladi 1917 poklicali k 98. polku. Notranjska je spadala v vojaškem oziru pod Trst. Po končani pripravi sem bil dodeljen četi in bi moral naslednji dan na fronto ob Piavi. Toda nepričakovino so me poklicali ob 10. uri zvečer od čete nazaj in sem moral naslednje jutro oddati novo unifomo, puško in ostri bajonet, pa iti nazaj k četi rekrutov, kjer sem še petkrat napravil vojaško pripravo.

To se je zdelo menda celo mojim vojaškim predstojnikom neumno in so mi zaupali vodstvo vojaškega skladišča. Začeli so se zame lepi časi.

Zakaj so me odpoklicali od čete, ki je bila namenjena na fronto in ki je bila, kot sem zvedel kasneje, na Piavi popolnoma uničena, sem zvedel po končani vojni. Ko sem šel na nabor, je tedajni ravnatelj veržejskega zavoda pozabil izdati meni in še enemu tovarišu, ki je bil po rodu Oger, potrdilo, da sva člana salezijanske družbe in klerika. To je bil vzrok, da sva morala oba k vojakom. Ravnatelj je skušal napako popraviti. Žal pa se je vleklo do razsula in jaz sem šel domov, ko je razpadla cesarska Avstrija.

Ravnatelj pa je imel še iz Gorice znano učiteljico, ki je bila tudi učiteljica otrok sestre cesarice Cite. Pri nekem pogovoru je omenila sestri tudi moj slučaj in ta Citi, ta pa cesarju, ki je dal nalog, da naj me oprostijo in puste nazaj v Veržej. Kot sem kasneje zvedel, se je to krilo točno s časom, ko so me odpoklicali od čete, ki je šla na fronto. Izpustili me niso, pač pa prepovedali še kdaj se javiti k četi, ki gre na fronto. Zanimivo je tudi, da mi je dejal prof. Zupančič iz poljedelske šole v Št. Jerneju ob južni železnici, ki je bil nekaj časa moj komandant: „Domov pojdite! Kaj iščete tu!" Ko sem dejal: „Potrdite mi odpust, pa grem," mi je odvrnil: „Odpusta vam ne morem dati. Pojdite brez njega." Seveda nisem šel.

Po končani vojni sem nadaljeval v Veržeju študije in jih tudi končal z maturo v Mariboru. To je bilo jeseni 1920. Naslednje leto sem šel v Turin študirat bogoslovje. Posvečen sem bil leta 1925 v Ljubljani. Posvetil me je nadškof dr. Jeglič.

Še pred posvetitvijo so mi zaupali predstojniki vodstvo obrtne šole na Rakovniku. Stvar me je zanimala in sem se zavzel zanjo. Vse je bilo že pripravljeno, da postane višja obrtna šola; mojster Plečnik se je javil obenem z inž. Försterjem kot predavatelj. Žal pa je nastopil deus ex machina. S to šolo ni bilo nič in nekaj let kasneje tudi z nižjo obrtno šolo ne.

Istočasno sem študiral naravoslovje pri prof. dr. Jesenku in Jovanu Hadžiju. Prvi me je poučeval v botaniki, drugi pa v zoologiji. Seveda sem obiskoval tudi druge predmete, toda te smo imenovali postranske.

Po končanih študijah, diplomiral sem leta 1930, sem se posvetil botaniki. Trančiral sem enokaličnice in raziskoval njihove koreninice. To je šlo do smrti prof. dr. Jesenka. Medtem pa sem se zavzel za delavsko mladino in organiziral Zvezo mladih katoliških delavcev, ki se je izkazala šele po vojni. Pred tem časom je živela tajno in tiho življenje. So bili pač negotovi časi.

Po Jesenkovi smrti so me je lotil prof. dr. Hadži in me pregovarjal, naj začnem z zoologijo. Vabil me je, naj pridem k njemu, da se dogovoriva o skupini živali, ki naj bi jo raziskoval. Dolgo sem se ga otepal. Končno, ko nisem bil nikjer več varen pred njim, sem si izbral za delovno polje majhno, pa zamotano skupinico **Tardigradov** ali po naše **Počasnežev.** To so v mahu, lišajih, pa tudi v zemlji in v vodi živeče, skoro prozorne živalice, katerih položaj v sistematiki še ni popolnoma jasen.

Moji dnevi so bili zelo polni: dopoldne sem tičal pri mikroskopu ali na univerzi, popoldne na obrtni šoli. Ko so me predstojniki premestili od vodstva obrtne šole na Rakovniku, sem dobil od škofije dekret za kateheta na obrtni šoli v Ljubljani. Morda bo kdo vprašal, kako to, da nisem poučeval na gimnaziji. Odgovorim na kratko: Moje mnenje bilo, dokler so moji tovariši z univerze brez posla, nimam jaz kaj iskati v gimnaziji. Z doktoratom sem odlašal, ker me je navedeno delo povsem zaposlilo. Pa tudi potrebe nisem čutil. Šele škof dr. Rožman, ki mi je vsakokrat, kadar sem prišel k njemu, prigovarjal: „Napravite doktorat!" in pokojni dr. Aleš Ušeničnik, ki mi je isto prigovarjal, le z druge strani „boste lahko zaprosili za stolico," sta me pripravila, da sem se odločil za to. Tako sem promoviral leta 1941 iz zoologije. Postal sem torej dr rer. nat., vršil pa svoje delo kot katehet na obrtno-nadaljevalni šoli. Vse tja do razsula.

Leta 1945, in sicer 6. maja, sem zapustil Ljubljano skupaj s pokojnim prelatom dr. Odarjem. V Celovcu sva se ločila. Premnogi so odšli v Italijo. Mene pa je Narodni odbor zaprosil, naj pomagam pri organiziranju beguncev. Tako sem zamudil čas odhoda iz Avstrije.

Ko je podjetni, zdaj pokojni ravnatelj prof. Marko Bajuk organiziral gimnazijo v Vetrinju in kasneje v Lienzu, sem prevzel poučevanje botanike in zoologije na tedanji begunski gimnaziji. Malo časa kasneje pa tudi skrb za kulturno delo v taborišču. Ko so bili naši ljudje premeščeni iz Lienza v Spittal, sem hodil tja poučevat, dokler me ni angleška uprava na zahtevo komunistov vrgla iz taborišča. Pa kljub temu sem še poučeval v zasebnih barakah.

Ko sem prišel v Triestah, bilo je leta 1945 koncem junija, sem takoj iskal stikov z univerzami zaradi znanstvenega dela. Najlažje je bilo priti v Gradec; na Dunaju so sedeli Rusi, v Innsbrucku pa Francozi. Tja priti ni bilo lahko. Najprej sem se obrnil na Admont. Tam je bil inštitut za raziskovanje talne favne kot pomožne vede za izboljšanje rodovitnosti tal. Seznanil sem se s tamkajšnjim direktorjem doc. dr. Herbertom Franzom, in začel delati v okviru tega inštituta. ‚Delal sem doma, pa pošiljal izsledke tja. Ko je bil inštitut razdeljen in prestavljen na Nižjo Avstrijsko, sem prenehal s tem delom. Že leta 1948 sem stopil v stik z znanim prof. dr. Fritschem v Gradcu zaradi habilitacije. Bila sva o vsem že domenjena. Jaz naj bi prišel na zadnji pomenek v septembru; a glej, medtem je on dobil poziv na monakovsko univerzo. Moja habilitacija je šla po vodi.

Ker sem se bil seznnil tudi z nekaterimi profesorji na Dunaju, že imenovani prof. dr. Franz je bil med tem premeščen tja, s prof. dr. Kündtom sva si dopisovala, ta dva pa sta posredovala pri znanem prof. dr. Kubienu. Ti so se zavzeli v Madridu, kjer so hoteli ustanoviti Inštitut za razvoj tal (Instituto de edafología), da povabijo mene zato, da vpeljem tamkajšnje ljudi v to delo. Za začetek sem šel tja leta 1953, kjer sem pripravil gospodično Heleno Humbert (rojena Španka, po očetu Francozinja, po materi Nemka) na doktorat. Ona naj bi kasneje prevzela vodstvo inštituta. To delo sem opravil in bil dokončno za stalno povabljen kot sodelavec tja (colaborador).

Moje potovanje tja pa se je zavleklo; vzrok je bila zasedba Avstrije po Rusih, Francozih in Amerikancih. Enkrat so mi potovanje preprečili Rusi, drugikrat Francozi. Leta 1955 meseca januarja pa sem se le odpeljal tja.

Delovni pogoji so bili neznosni. Niti ene mize ni bilo. Delali smo (to se pravi: delal sem jaz ves dan, nekaj ur na dan pa nek mlad Nemec; Španci so se samo razgovarjali) kar na podaljšanih policah pri oknih. To je šlo skoraj eno leto. Medtem so zgradili čeden laboratorij. Vse prav in lepo. Edini mikroskop je bil moja last. Moj kolega, imenovani Nemec, si je enega sposodil. Ker sem bil le preveč pridęn, so mi začeli skrivati reagencije. Mojo prošnjo, da mi dovolijo znanstveno potovanje v južno Španijo so pol leta tuširali. Malo pred mojim odhodom v Avstrijo na počitnice, mi je izjavil šef oddelka, da bodo take vrste inštitut opustili, ker da Španci niso za takšno delo. Seveda: kdor raziskuje favno tal, mora kopati zemljo, jo mora sejati, jo mora vlačiti v nahrbtniku ali velikih aktovkah domov, jo tam dajati v posebne izborne aparate, da prilezejo živali ven in popadajo v s formalinom namešan alkohol. Od tu začne raziskovanje, določevanje, popisovanje okoliščin, primerjava itd. Zato sem se odločil vrniti se v Avstrijo. Španci so čakali še dve leti, da se morda le vrnem. Pa se nisem. Komaj sem odšel, sem že dobil obvestilo od tam, da so vrgli napis "Laboratorio de la fauna del suelo", s stavbe proč in napisali "Zoologia aplicada". Tako stoji še danes. Meni so pa dali vedeti po prof. Kühneltu, ki je bil tam, da naj se vrnem kadarkoli hočem. Napišem naj le sporočilo, kdaj pridem, pa bodo vse pripravili ter da mi bodo dali svoj oddelek. Tudi to me ni premotilo. Danes mi je prav.

Tako sem prišel torej v Avstrijo duše past v tirolskih gorah. Ker pa dušnopastirskega dela ni toliko, da bi me dovolj zaposlilo, opravljam obenem tudi vlogo znanstvenika. Obdelujem ne le zgoraj omenjene tardigrade, marveč tudi pršice (Acarina) tal. Material nabiram deloma sam, deloma mi ga pošiljajo od drugod. Seveda glavno delo je delo z mikroskopom. Za to delo pa so potrebne zdrave oči. Te pa žal pešajo

Leta 1953 so me imenovali za dopisnega člana Svobodne akademije znanosti v Parizu, nekaj let kasneje pa za rednega.

PUBLIKACIJE

Važnejša dela, ki sem jih napisal in izdal, so razdeljena v tri skupine: 1. tardigrada, 2. pršice in sicer oribatide (mahovnice) in 3. cerkonide. Največ je prvih in drugih; manj tretjih.

Od leta 1938 dalje sem objavil:

Tardigrada:

1938: Beiträge zur Kenntnis der Tardigraden Jugoslawiens I. Zool. Anz.
Idem II., III., IV., V.
Einige Fälle asymetrischen Baues der Krallen bei Hypsibius. Z. A.
Asymetrische Formen der Anhänge bei **Echiniscus granulatus**. Z. A.

1939: Beitrag zur Kenntnis der Tardigraden Jugoslawiens. Prirod. razpr.
Tardigraden der Sanntaler Alpen. Prirod. Razpr. Ljubljana.
Individualna variabilnost vrste Microbiotus coronifer. Prirod. razpr. Ljubljana.

1941: Prinosi k poznavanju Tardigrada Slovenije. Inaug. disert. Ljubljana.

1949: Nuevos biotopos de Tardigrados. Anales Edaf. Fisiol. Vegetal. Madrid.

1950: Zur Physiologie und Oekologie der Tardigraden. Archiv. Zool. Ital. Milano.

1951: Beitrag zur Systematik der Tardigraden. Archiv. Zool. Milano.

1952: Contribución al estudio de la ecología de los Tardigrados que habitan suelo de humus. I. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
Idem II.

1953: Tardigrados de Osttirol. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
Nematodos de los suelos de humus. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
Contribución al conocimiento de los tardigrados de España. An. Edaf. Fis. Veget. Madrid.

1954: Tardigrada. Tierwelt der Nordostalpen (Franz). Wien.
Zur Oekologie der Tardigraden. Zool. Anz. Kiel.

1955: Zur Oekologie und Verbreitung der Gattung **Hypsibius** (Tardigrada). Bonner Zool. Beiträge. Bonn.

Krankheits-und Degenerationserscheinungen bei Tardigraden. Zool. Anz. Kiel.
Zwei neue Tardigradenarten aus Spanien. Zool. Anz. Kiel.

1957: El problema de las bioformas de los tardigrados de suelos húmedos. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
Contribución a la ecología de los tardigrados de suelos húmedos. An. Edaf. Fisiol. Veget.

1958: Sobre la geofilia de los tardigrados. An. Edafol. Fisiol. Veget. Madrid.
Eine neue Tardigradenart feuchter Standorte. Zool. Anz. Kiel.

1959: Drei neue Tardigraden aus der Gattung Hypsibius Thulin. Zool. Anz. Kiel.

1960: Ein Beitrag zur Kenntnis der Süsswassertardigraden Europas (Frankreich) Verhandl. Zool. Botan. Ges. Wien.

1961: Beitrag zur Kenntnis der in einigen Seen Südtirols festgestellten Tardigraden. „Der Schlern", Bozen.

1962: Eine neue **Hypsibius (Isohypsibius)** Art der Tardigrada aus Osttirol. Zool. Anz. Kiel.
Tardigrada. Catalogus Faunae Austriae. Oesterr. Akad. Wiss. Wien.

1963: Mosse als Lebensstätten für Tardigraden. „Der Schlern". Bozen.
Lebenswessen die sterben und ins Leben wieder zurückkehren. „Der Schlern".
Können die Tardigraden im Boden leben? Pedobiologia. Berlín.
Tardigraden der Gletscher (Kryokonitlöcher). Mikrokosmos. Stuttgart.
Beobachtungen an Tardigraden eines zerfallenen Baumstrunkes in Osttirol. Zool. Anz. Kiel.
Dachmoose als Lebensstätten für Tardigraden. Zool. Anz. Kiel.
Einiges zum Lückensystem der Moose. Mitteil. d. Mikrograph. Gesell. Wien.

1964: Tardigraden einiger Felsenmoose in Osttirol. Verh. Zool. Botan. Ges. Wien.
Grigarick, Mihelčič, Schuster: New Tardigrada western north America I. Pseudechiniscus. Proc. Biol. Soc. of Washington.
Ein Beitrag zur Systematik der Gattung **Pseudechniniscus** Thulin. Zool. Anz. Kiel.
Eine neue Echiniscusart aus dem Karst. **Echiniscus inocellatus.** Zool. Anz. Kiel.
Eine neue Subspecies der Tardigradenart **Hypsibius (Diphascon) oculatus.** Zool. Anz. Kiel.
Bärtierchen (Tardigrada) I/II. Mikrokosmos. Stuttgart.

1965: Schneetälchen als Lebensstätten für Tardigraden. Veröff. Haus der Natur. Salzburg.
Zur Kenntnis der Entwicklung der Tardigradenzönosen während der Verrottung der Streu. Zool. Anz. Kiel.
Tardigraden einiger Auwälder in Osttirol. Veröffentl. Haus d. Natur. Salzburg.
Zur Kenntnis der Morphologie der Tardigraden. Mikrograph. Ges. (Mitteilungen). Wien.

1966: Tardigradi del Carso triestino e goriziano. Bol. Soc. Adriat. Sci. Trieste.
Bärtierchen (Tardigrada) III. Mikrokosmos. Stuttgart.

1967: Ein Beitrag zur Kenntnis der Tardigraden Argentiniens. Verh. Zool. Bot. Gesel. Wien.
Der Boden als Wohnraum für Tardigraden. An. Edaf. agribiol. Madrid.
Ein Beitrag zur Kenntnis der Tardigraden der Steiermark. Mitteil. Naturwiss. Ver. Steiermark. Graz.
Baummoose und Flechten als Lebensraum für Tardigraden. Carinthia II. Klagenfurt.
Ein Beitrag zur Kenntnis der Susswassertardigraden. Carinthia II. ibid.

1968: Ein Beitrag zur Kenntnis der Tardigraden. Mitteil. Mikrograph. Ges. Wien.

V tisku:

Tardigrada der Hohen Tauern (Veröffentl. d. Museums Ferdinandeum Innsbr.
Tardigraden des Göltschacher Moores (pri Carinthia II).

V delu:

Tardigraden Nordeuropas (Süsswassertardigraden).
Tardigraden (Süsswassertardigraden) einiger Gevässer Norditaliens.
Zur Kenntnis der Skulptur und ihrer Bedeutung für die Bestimmung der Tardigraden.

Pršice (Akarina): Zerconidae:

1958: Einige neue Zerconarten Osttirols. Zool. Anz. Kiel.
1960: Einige neue Zerconarten aus Osttirol und Südkärnten. Zool. Anz. Kiel.
Einige Zerconarten aus Spanien. Zool. Anz. Kiel.
1962: Zercon tirolensis. Zool. Anz. Kiel.
Ein Beitrag zur Kenntnis der Gattung Zercon. Zool. Anz. Kiel.
Eine neue Zerconart aus Spanien. Zool. Anz. Kiel.
1963: Revision und Neubeschreibung einiger Zerconarten aus Spanien. Eos. Madrid.
Drei neue Milben aus Zentralspanien. Eos. Madrid.
1964: Einige neue Zerconarten aus Mitteleuropa. Acarologia. Versailles.

Oribatides:

1938: Prispevek k poznavanju akarin. Prirod. razprave. Ljubljana.
1951: Bodenzoologie: Attualità zoologiche. Milano.
1952: Beitrag zur Kenntnis der Oribatiden und Colembollen der Humusböden. Archiv. Zool. Ital. Milano.
1953: Ein Beitrag zur Kenntnis der Bodenfauna Kärntens. Carinthia II. Klagenfurt.
Importancia de los animales del suelo. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
1954: Beitrag zur Kenntnis der Oribatiden Mitteleuropas. Zool. Anz. Kiel.
1955: Oribatiden Südeuropas I. Zool. Anz. Kiel.
Einige neuen Oribatiden. Zool. Anz. Kiel.
Oribatiden Südeuropas II. Zool. Anz. Kiel.
Beitrag zur Kenntnis des Genus **Passalozetes** Grandjean. Zool. Anz. Kiel.
Oribatiden Südeuropas III. Zool. Anz. Kiel.
1956: Idem IV, V, VI, VII, VIII.
1957: Oribatiden Zentralspaniens. Verh. Zool. Bot. Gesel. Wien.
Zur Systematik und Oekologie der Gattung **Passalozetes.** Zool. Anz. Kiel.
Uebersicht und Revision der in Zentralspanien festgestellten **Liacarus.** Zool. Anz. Kiel.
1958: Contribución al conocimiento de los Oribatidos hygrófilos. An. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.
Zoologisch-Systematische Ergebnisse der Studienreise in die Spanische Sierra Nevada. Zitzungsber. Oesterr. Akad. d. Wiss. Wien.
Ein Beitrag zur Kenntnis der Acarina Osttirols. Zool. Anz. Kiel.
Zur Kenntnis der Gletscherfauna Tirols. Zool. Anz. Kiel.
Revision und Beitrag zur Kenntnis einiger Liacarus Arten aus Kärnten und Osttirol. Zool. Anz. Kiel.
Algunas descripciones de Oribatidos hallados en yacimientos húmedos. Eos. Madrid.
Prostigmata Südeuropas. Eos. Madrid.
1959: Zur Kenntnis der Milben aus Südkärnten und Osttirol. Zool. Anz. Kiel.
1962: Einiges zur Kenntnis der Entstehung, Entwicklung und Fruchtbarkeit des Bodens. „Der Schlern". Bozen.
Südtirol, Einbruchstelle der meridionalen Oribatiden nach Mitteleuropa. „Der Schlern". Bozen.
Einiges zur Kenntnis der Milben. „Der Schlern". Bozen.
Zur Kenntnis der Verbreitung und Lebensweise der Gattung **Eremaeus** C. L. Koch. und **Eueremaeus** Mih. in Kärnten. Carinthia II. Klagenfurt.

1963: Ein Beitrag zur Kenntnis der Oribatiden von Osttirol. Zool. Anz. Kiel.
Eine neue Subspecies der Art **Charadracarus** Grandjeani. Acarologia. Versailles.
Beitrag zur Kenntnis der Oribatiden Kärntens. Zool. Anz. Kiel.
Zur Systematik, Geographie und Oekologie der Gattung **Eueremaeus** C. L. Koch. Zool. Anz. Kiel.
Drei neue Milbenarten aus Zentralspanien. Eos. Madrid.
Ein Beitrag zur Kenntnis der europäischen **Eremaeus**. Eos. Madrid.
Contribución al conocimiento de la distribución de algunos acaros en suelos xerothericos de España. An. Edaf. Fisol. Veget. Madrid.

1964: Zur Kenntnis der Familie **Damaeidae** Berlese. Zool. Anz. Kiel.
Hornmilben (Oribatiden) einiger Steppenböden Osttirols. Carinthia II. Klagenfurt.
Eine neue **Scheloribates** — Art aus Kärnten. Zool. Anz. Kiel.
Contribución a' conocimiento de la ecología y distribución del Genere **Eremaeus** en Epaña. An. Edaf. Fisol. Veget. Madrid.
Contribución al conocimiento de los Oribatidos del norte y centro de Europa en España. And. Edaf. Fisiol. Veget. Madrid.

1965: Milben (Acarina) aus Tirol und Vorarlberg. Veröff. d. Museums Ferdinandeum. Innsbruck.
Ein Beitrag zur Kenntnis der südeuropäischen Oribatiden in Osttirol. Veröffentl. d. Museums Ferdinandeum. Innsbruck.
Ein Beitrag zur Kenntnis der Oribatiden Zentralspanien. Eos. Madrid.

1968: Oribatiden (Oribatei) einiger Auwälder Osttirols. Carinthia II. Klagenfurt.

V tisku:

Milben (Acarina) der Zillertaleralpen (Südseite). Pri: Veröffentl. Mus. Ferdin.
Milben des Göltschacher Moores. V: Carinthia II.

NB

Razprav, ki sem jih objavljal doma v „Proteus", nisem navedel, ker ne vem ne imen ne števila. Prav tako ne in iz istega razloga ne razprave ali razprav (menda 2), ki je bila ob priliki našega bega že v tisku v Prirodoslovnih razpravah, pa so jo ali jih vrgli komunisti po izjavi univ. prof. Rebeka po našem begu ven.

Pripravljam

Beitrag zur Kenntnis der Milben des triestiner Karstes.

Kratice

Da ni bilo treba pri vsaki poedini publikaciji navajti celotnega naslova revije, v kateri je razprava izšla, navajam seznam teh naslovov obenem z okrajšavo, ki je navedena v tekstu.

1. Acar(log) — Acarologia, Versailles.
2. An. Edaf. Fisiol. veg. — Anales de Edafología y fisiología vegetal. Madrid.
3. Arch. Zool. Ital. — Archivio Zologico Italiano Torino.
4. Bol. Soc. Adriat. Sci. Trieste — Bolletino della Societá Adriatica di Scienze — Trieste.
5. Bonn. Zool. Beitr. — Bonner Zoologische Beiträge. Bonn.
6. Carinthia II+Carinthia II — Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereins für Kärnten. Klagenfurt.
7. "Eos' — "Eos" Inst. Esp. Entom. — "Eos" Instituto Español de Entomología. Madrid.
8. Mikr. Ges. (pa tudi) Mitt. Mikrogr. Ges. — Mikrographische Gesellschaft, pa tudi: Mitteilungen der Mikrograpischen Gesellschaft. Wien.
9. Mikrokosmos — Mirokosmos. Stuttgart.
10. Mitt. natur. Ver. Steierm. — Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereins für Steiermark Graz.

11. Österr. Akad. d. Wiss. — Osterreichische Akademie der Wissenschaften. Wien.
12. Pedobiol(ogia) — Pedobiologia Leipzig
13. Prirodosl Razpr. — Prirodoslovne Razprave, Ljubljana.
14. Proced. Biol. Soc. Wash. — Proceding of the Biological society of Washington.
15. "Schlern" — "Der Schlern", Athesia, Bozen.
16. Verh. Zool. — Bot. Ges. — Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien.
17. Veröff. Haus d. Natur — Veröffentlichungen aus dem Haus der Natur. Salzburg.
18. Veröff. Mus. Ferdinand. — Veröffentlichungen des Museums Ferdinandeum. Innsbruk.
19. Zool. Anz. — Zoologischer Anzeiger, Leipzig.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA:

Vprašate me, kaj počnem zdaj in kakšen načrte imam. Prav nobenih posebnih. Nameravam še delati v tem smislu kot doslej, dokler bo pač še šlo. Zase in za druge, v kolikor potrebujejo mojega sodelovanja. Akarinoslovcev, zlasti oribatidologov je na pretek. V tem času, kar sem jaz začel s to skupino, pa do danes, so postale oribatide klasičen predmet raziskovanja. Je že kar pretiravanje. S tardigradi se jih peča malo. Je pač, kot je dejal Hadži, težka skupina; še vsa v razvoju.

To, da sem Slovenec, me ni motilo nikjer. Povsod sem našel razumevanje, le v Sloveniji ne. Pred leti sem ponudil svoje sodelovanje ljubljanskemu muzeju; poslal me je na zoološki inštitut; pisal sem Tarmanu, ki se bavi z oribatidami, da sem pripravljen sodelovati in sicer, kolikor se tiče južne Koroške, Goriške in Primorske. Prosil sem ga za izmenjavo odtisov; nisem dobil niti odgovora. Odtise dobivam iz Rusije, Romunije, Poljske, Češke in Madžarske, iz Slovenije ne. Ker nimajo lastnega tardigradologa, bi z veseljem obdeloval od tam poslano tvarino. Mora biti zelo zanimiva; tja ne grem, oni pa nočejo sodelovanja.

Vprašate, kaj bi rekel staršem dijakov. Današnji študirajoči mladini, kolikor vidim, manjka pri izbiri poklica idealizma. Vse si izbira poklice, ki kmalu in mnogo nesejo. Takih, ki zahtevajo žrtev in ki malo nesejo, sem spada prav uporabna biologija, ne izbirajo.

NAŠI GORNIKI

Vojko Arko — **Prvi Slovenec na najvišji gori Amerike**

Peter Skvarča — **Gravimetrija na strehi Amerike**

Jure Skvarča — **Cerro Cono — uspel podvig na Kontinentalnem ledu**

Jure Skvarča — **Iz dnevnika argentinsko-slovenske odprave na Kontinentalni led 1967-1968**

VOJKO ARKO

Prvi Slovenec na najvišji gori Amerike

Poslednji človek, ki je še videl živega Jožka Kastelca, je bil Paul Franke, eden šestih planincev, ki so 8/3/1940 sestopali z vrha Aconcague. Takole poroča: „Sonce je že zahajalo, ko smo se vračali in ob vstopu v vršnji žleb smo trčili na patra Kastelica, ki se je skrival za skalami. Vabili smo ga ,naj sestopi z nami a zaman. Še smo priganjali, pa se ni premaknil. Link ga je pozval, naj gre nazaj do šotora na 6.850 m (pravilno: 6.700 m) in mi je naročil, naj ga spremljam. Prav srečen sem bil, ko je Kastelic pristal. Prišla sva skupaj do višinskega taborišča in tam sem mu dopovedoval, da mora nadaljevati pot navzdol, a je trdil, da je preveč utrujen. Spet in spet sem dokazoval, da je sestop nujen, a brez uspeha. Torej sem zahteval, da mi podpiše potrdilo, da ostaja v višini po svoji volji, v kar je nemudoma privolil. Uredil sem mu šotor, pripravil spalno vrečo in mu na njegovo prošnjo tudi pomagal, da je zlezel vanjo. Nazadnje sem ga še prosil, naj nikamor ne gre, ker se bo Link z novo skupino andinistov kmalu vrnil. Zaprl sem šotor in odšel."

Linkova skupina je sestopila na Plaza de Mulas. Med potjo so srečali na 64000 m Schillerja in Sáeza, ki sta se vzpenjala in obljubila sta, da bosta pogledala za duhovnikom. A že dan kasneje je slabo vreme zgrnilo goro, Schiller in Sáez sta ostala pet dni v svojem bivaku in šele 15/3 je dosegel Link šotor, kjer je Franke pustil Kastelica. Šotor pa je bil prazen.

Spominjam se, da so časopisi v Ljubljani pisali o tej nesreči nekaj mesecev preden nas je zagrnila vojna vihra. Poleg imena, znanega iz šolskih knjig in zveneče višine sedmih tisočakov, je bila Kasteliceva nesreča skoraj edini gorniški pojem, ki smo ga o najvišji gori Amerike imeli, ko smo se pred dobrimi dvajsetimi leti izkrcali ob La Plati. Za pretežno večino izseljencev je bilo to tudi edino ime, ki so ga morda iz Kordiljere poznali. Vendar je mik sedmih tisočakov in slovenske nesreče že vabil. Slišal sem, da je brat najslavnejšega slovenskega gorskega vodnika prinesel s seboj iz Avstrije cepin, v nadi da ga bo zasadil v teme Aconcague... Dodam še, da je prav takrat, ko smo se potikali po delovnih taboriščih Ezeize. Aconcagua doživela višek publicistične slave. Knjiga Tiborija Sekelja v španščini in Koppova v nemščini sta povzeli vso mistično sago gore, ki je nekaj let poprej (1944) pogubila svojega največjega oboževalca, Hansa Linka, njegovo ženo Adriano Bance, profesorja Schillerja in Alberta Kneidla. V Evropi sem čital v Bog ve kateri planinski reviji samo nekaj o Zurbriggenovem prvem vzponu l. 1897. Zdaj sem se lahko poučil o poskusil prof. Güssfeldta (1883), nemških turnerjev iz Santiaga (1897), zmagi Švicarja Helblinga (1906) ter porazu Conwaya (1898) in Reicherta (1906). Zvedel sem, kako se je izgubil na gori Hans Stepanek (1926) in kako se je ponesrečil v zimskem samotnem podvigu angleški kapetan Marden (1928), kako so uspeli Angleži (1925), nemško-avstrijska odprava iz Bele Kordiljere (1932) in metodična poljska ekspedicija (1934). Slednjič se je razgrnila pred menoj napeta in pretresljiva zgodba velikega gospoda Aconcague, Hansa Linka, ki je podlegel tako kot propadejo junaki v nesmrtnih tragedijah svetovne literature (1944).

Vendar, ko smo se preselili na argentinski jug, se nam je Aconcagua nekako odmaknila. Z lepotami patagonskih gora se tisti visokogorski svet v Centralnih Andih, še najbolj podoben na vsem našem planetu gorskim verigam, ki jih pravkar odkrivajo astronavti na mesecu, pač ne more meriti. Pa vendar so trkale na naša ušesa nove vesti o kraljici And. Saga se je razraščala in bohotila. Odprave so prihajale in odhajale, včasih so uspele, potem se spet poražene vračale. Večkrat so propadli izvežban in spretni andinisti kot Bolivijanec Moore, nenadoma in nepričakovano pa je uspel kak mojster-skaza, kot tisti prifrknjeni Italijan, ki je privlekel na vrh Aconcague zložljivo mizico, da bo lahko stal v Ameriki še višje kot kot pa je Aconcagua. Poleg običajne poti, po kateri se povzpnejo mule vse do Velikega žleba (6700 m), so planinci odkrili nove smeri: Poljaki so pristopili z vzhoda, čez ledenik Relincho, Čilenci so ponovili staro Güssfeldtovo pot po Valle de los Patos (s severa), Paco Ibáñez in švicarski plezalski par Marmillod pa so se vzpeli po jugozahodnem grebenu. Slednjič so Francozi preplezali fantastično južno steno, kar je planinski svet ocenil kot eno najpomembnejših alpinističnih storitev v Argentini. Najboljši argentinski plezalci so že iz prestižnih razlogov morali ponoviti ta drzni

vzpon (1966) pa tudi Japonci so prečili Tihi Ocean in se pomerili s silovitim južnim ostenjem. Saga je pripovedovala o čudnih zgodbah, ki jih povzroča višinska bolezen „puna". O planincu, ki je na vrhu oslepel, za hip spregledal in ugotovil, kje je sestop, potem spet izgubil vid, sestopal slep tisoč metrov in spregledal, ko ga je puna izpustila. Še mala zabavna dogodivščina trmastega smučarskga tekmovalca Cáneve, ki se je požvižgal na aklimatizacijo, zmagal s svojo fizično močjo in prilagodljivostjo, pa na umiku bivakiral v zgornjih predelih gore in se pozneje hvalil, da puna proti njemu nič ne zmore. A ko je ponoči slišal teči potoček in več ur v hudi žeji zaman iskal vodo, se ni zbrihtal, da je pri 20 stopinjah pod ničlo potoček na meliščih Aconcague nemogoč in da mu je brnela po ušesih „puna" ne pa voda... Vztrajno in neusmiljeno je tudi terjala neizprosna gora svoj krvavi davek. Od zledenele neveste ki je s svojim zaročencem blodila na nerauzmljiv način tri dni in noči po vrhu in umrla v fantovih rokah, preko mehikanskega duhovnika More do mladega Toscana, ki ga je ubil prav letos plaz v južni steni (1969) in ki me je še lansko leto prišel pozdravit v mojo štacuno in mi povedat, da sta z Gabriellijem kot dvajseta naveza preplezala Slovenski stolp...

Ime Aconcagua izvira verjetno iz dobe inškega kraljestva, ko so visoke gore služile kot oporišča za izvidnike in signalizacijo. Strokovnjaki za jezik Inkov kečua, razlagajo ime kot aconc (iz kamenja) in cahuac (stražar). Dolgo let so zaznamovali višino gore na zemljevidih z nekaj metri več kot 7000. A hudobni teodolit jo je ponižal pod to imenitno številko in Amerika je izgubila svoj edini sedemtisočak, ko je inž. Baglietto s ponovnimi in natančnimi merjenji potrdil Schraderjeve ugotovitve iz začetka stoletja in določil višino 6.960 m. Vojaški geografski zavod dolgo ni hotel priznati neprijetnega dejstva. Slednjič pa so se le vdali v usodo. Tolažijo se lahko, da je triangulacija na podoben način oškodovala tudi Afriko, ko je znižala Kilimandžaro pod 6000 m. Pred nekaj leti je čilski kapetan Gajardo poskušil kratiti Aconcagui še odliko najvišje gore Amerike. Zato je samovoljno povišal vrh Ojos del Salado, ki so ga svoj čas (1936) preplezali Poljaki in ga precej natančno izmerili. Polemika je pripeljala na pozorišče severnoameriške geodete, pa sta Ad Carter in čilski andinist Busquets (Dinkov tovariš z Dhaulagirija) dokončno ovrgla Gajardove izmišljotine, potrdila poljske meritve in vrnila Aconcagui čast „strehe Amerike".

Prva leta, ko so bariloški „bratje" živeli samo za gore, smo večkrat govorili o Aconcagui. Ni nas posebno mikala visoka in naporna gora, a zdelo se nam je, da bi bila naša častna dolžnost dodati bariloškim plezarijam še najvišjo goro kontinenta. Menda je bil najbližji cilju France Jerman, ki bi moral iti vrtet za podjetje Fitz Roy plezalski film „Beli veter", za katerega je bil libreto že sestavljen. A ko se je Matzi filmanju odpovedal, so daljnosežni načrti splahneli. Počasi smo bariločani postali okorni in nadložni, izgubili smo se med fakturami in bančnimi računi. Torej smo lahko samo veseli, da sta brata Skvarča pobrala cepin in vrv, ki smo ju mi obesili na klin. Od obeh mladih plezalcev je bil zdaj Peter tisti, ki je kot prvi Slovenec pristopil na teme Aconcague. Poleg planinskega si je zastavil še znanstveni cilj. Tudi v tem oziru je postala Aconcagua zanimiva. Pred leti se je govorilo, da bodo Francozi na tej gori postavili opazovališče za kozmične žarke in astronomijo. Pozneje so prišli Nemci, zgradili zavetišče Berlin in proučevali „puno", ki jo povzroča pomanjkanje kisika v zraku. Skvarča pa se je odpravil na Aconcaguo z gravimetrom.

Petrovo poročilo našteva vse bistvene težave vzpona: mraz, višino, možnost slabega vreemna. Opisuje izmučenost, ki planince izčrpa in prikaže vse nevarnosti sicer enostavnega vzpona. Pot na Aconcaguo daje malo tistega kipečega zadovoljstva, ki ga nižje gore svojim ljubiteljem podarijo. V prvi vrsti prinaša utrujenost, trpljenje in muko. A moderni človek ki sicer hlasta za udobjem in lahkotnostjo, se včasih rad prostovoljno izpostavi trdotam, da se preizkusi v samopremagovanju in vzdržljivosti. Tako izpostavljanje je ena poglavitnih sestavin visokega alpinizma in je edino gibalo, ki lahko razloži sicer nerazumljivo privlačnost ene najbolj pustih in dolgočasnih gora Amerike in sveta.

PETER SKVAČA

Gravimetrija na strehi Amerike

Moja prva pota v gore so me pripeljala pred osmimi leti prav do Aconcague, mogočne kraljice And. Še ves prevzet od branja knjige, opisujoče zgodovino vzponov in tragedij na gori, ki je terjala toliko žrtev, sem navdušil za podvig sošolca Luciana in domenila sva se, da tudi midva poskusiva srečo. Malo sem takrat vedel o gorah: šele leto poprej sem se seznanil z njimi v Bariločah. Taborili smo, povzpeli smo se na vrh Lópeza in to je bilo prilično vse. Toda gore so me s čudovitim žarom za vedno pritegnile k sebi in zato mi nikoli ne bo žal.

Danes vem, da so bile najine namere z Aconcaguo preveč drzne. Saj nisva imela nobenih izkušenj in prav za prav sva lahko zadovoljna, da nama je gora o pravem času pokazala zobe.

Vožnjo do Puente del Inca sva napravila s pomočjo „avtostopa" kot se spodobi junakom, kakršna sva bila takrat midva, brez cvenka v žepu. Naslednjih 45 kilometrov skozi sotesko Horcones do Plaza de Mulas sva korajžno prehodila s štiridesetkilskimi nahrbtniki na plečih v dveh napornih dnevih. Spremljal naju je snežni metež, tako da sva prišla do cilja napol ozebla. Spalna vreča mi je bila takrat še preveliko razkošje, nekje pri železničarjih sem iztaknil nekako podloženo odejo, veliko in težko, da me je bilo strah pogledati jo, kaj šele nositi jo. Tudi najina hrana je bila presneto revna: nekaj konzerv. Pač pa sva seveda vlekla s seboj jako mnogo volje in ognjene navdušenosti.

Ko govorim o Plaza de Mulas, ne smete misliti, da je to v resnici kakšen trg. Ne, samo pust prostor je, brez vsakega zelenja. Sama skala in grušč, le čudovit razsekan ledenik, ki pada z gore Cuerno (5400 m), se zaključuje nekaj sto metrov nad kočo. Slednja meri kakih 2x4 metre in zgradili so jo vojaki že pred leti. Pomeni nujno izkodišče za gornike, ki so se namenili po normalni poti na vrh. Prav tukaj je Luciano zbolel, sinusitis mu je povročil hud glavobol in ostal sem sam za nadaljni vzpon.

Prve dni najinega bivanja na Plaza de Mulas je divjal silen vihar. Ko se je vreme za troho izboljšalo, sem se povzpel do Gnezda Kondorjev (Nido de Cóndores 5400 m). Tam sta me mraz in samota, ki v višinah na človeka močno pritisne, obrnila nazaj. S tem je bilo najine „odprave" konec in mislim, da je bilo kar prav tako. Saj drugače nama je pretila resna nevarnost, da se pridruživa dolgi vrsti planincev, ki so za vekomaj zaspali v objemu najvišje gore ameriškega kontinenta.

Z obrazi in rokami razpokanimi od vetra in hudega mraza sva se vrnila v Puente del Inca. Po potrebnem počitku sem se sam povzpel na Sv. Heleno (4800 m), ki jo smatram za svoj prvi resnični vrh. Ta vzpon sem opravil prav na svoj rostni dan in nisem prav nič slutil, da bom bo mnogih letih in v čisto drugačnih okoliščinah na isti datum stal na Aconcagui, strehi Amerike, ki me je še pred nekaj dnevi kruto zavrnila.

Pozneje me je pritegnil divji Jug s svojim vetrovitim Patagonskim Ledom. Le enkrat še sem obiskal mendoške Kordiljere, ko smo preplezali pozimi južno steno gore Nevado del Plata.

Znanstveno odprava na vrh Aconcague (6960 m)

Stari inženir Baglietto, direktor in profesor geodetskega in geofizičnega instituta buenosaireške univerze, zavoda na katerem izpopolnjujem svoje študije, je nekje izvedel, da sem gornik-andinist. Brž se mu je posvetilo, da bo zdaj lahko uresničil dolgoletne načrte. Nekega večera me je po predavanju o gravometričnih problemih današnjega časa kar na lepem vprašal, če bi si upal na Aconcaguo merit tamkajšnjo težnost zemlje. Ker sem že računal, da mi bo letos obvezna študijska praksa prekrižala pohod na jug, in da mi bo Cerro Norte tako ali tako ušel, sem odgovoril pritrdilno. Ako že moram na prakso, bo že boljše, da sprejmem ponujano nalogo, ostanem v gorah, ki so mi postale tako drage, in oborožen s statičnim gravimetrom bom poskusil priti na vrh Aconcague, da opravim potrebna merjenja zemeljske privlačnosti. Čisto

zanimiv in dostojen način vključenja v skupino kakih dvajsetih geometrov, ki skupno s profesorji odidejo na študijsko prakso!

5. januarja, v nedeljo popoldne, smo se premočeni od prekladanja inštrumentov ter druge opreme vkrcali na vlak "El Libertador". Na sv. Tri Kralje smo že v Mendozi. Še isto popoldne nadaljujemo s kamioni pot do kotline v Uspallati, kjer postavimo matično taborišče in izhodišče študijskih odredov na bližnje vrhove. Nekateri izmed nas bodo ugotovili astronomske položaje, drugi se bodo posvetili geometričnemu natančnemu niveliranju, tretji bodo merili razdalje, bolje rečeno stranice četverokotnikov geodetske mreže z aparati, ki delujejo na osnovi svetlobnih žarkov.

Naslednji dan se odpraviva z inženirjem Bagliettom in z vso mojo gorniško opremo, instrumentarijem in hrano za kakih 15 dni do Puente del Inca. Notranje ministrstvo je odredilo, naj poveljstvo vojaške čete (Compañía de Esquiadores A. M. No. 8) podpre našo odpravo. Srečam se s kapetanom Balda, ki ga poznam že iz Bariloč. Inženir kmalu odide in mi prepusti, da uredim vso zadevo, kakor pač najbolj vem. Balda me nastani v oficirskem domu, kjer mi izvrstno strežejo, dokler in kadar stanujem v tem vojaškem oporišču. Potrudim se in treniram ves dan v višini 2700 metrov: igram košarko s častniki in vaja me precej izčrpa. Dokaz, da že občutim višino. Sicer pa nimam kaj opraviti, saj moram čakati, da spravijo skupaj tovorne živali in da se mi pridruži jezuit De Filippi, kurat čete, kateremu so sporočili po radiu v Mendozo, naj se čimpreje javi v postojanki. Že večkrat je namreč izrazil željo, da bi maševal na vrhu Aconcague v spomin padlih planincev in za mir na zemlji.

9. januarja se odpravim na turo: v treh urah pristopim na Banderita Sur, potem nadaljujem po dolgem grebenu, ki se razteza vzdolž doline reke Mendoza, na Banderita Sur (približno 3700 m visok hrib). Kar zadovoljen sem, ker ne čutim nobenega glavobola in dobro prenašam hitro hojo. Ko se vrnem v postojanko, me seznanijo s patrom, ki izgleda pravi orjak. Ni čudno, da se je pozneje izvrstno odrezal. Drugi najin spremljevalec bo častnik Roberto Carranza, poveljnik čete, ki nas bo spremljala med našo odpravo. Samo leto dni je starejši od mene, vztrajen dečko in izvrsten fant. Dobro sva se razumela in postala prijatelja. Neprestano je zagotavljal, da bomo na vsak način dosegli vrh, pa čeprav dušo spustimo.

Pri večerji nas je vprašal kapetan Balda, če smo že obiskali vojaško mizarsko delavnico. Meni se je vprašanje malo čudno zdelo, saj z lesom pri vseh naših pripravah nismo imeli kaj opraviti. Balda se je najprej hudomušno smejal, nato pa je prijazno pojasnil: vsak gornik, ki se odpravlja na Aconcaguo mora skozi tisto delavnico, da mu vzamejo mere za vsak primer...

No, kljub temu „dobrohotnemu" nasvetu se pri mizarjih nisem oglasil. Pač pa sva se podala s patrom na pokopališče vasice Puente del Inca. Mrak se je spuščal v dolino in mir je vladal vsepovsod ko sva se sprehajala med gomilami. Bral sem znana imena: Link, Kneidel, Schiller, Stepanek — zadnjega so našli šele dvajset let po nesreči na zgornjih pobočjih Aconcague. Videl sem tudi grob Jožka Kastelica, ki je želel ponesti Kristusovo znamenje prav do vrha mogočne gore. Koliko bi znale povedati te gomile o bitkah v viharjih silaka, o borbi za goli obstoj njih vseh, ki so hrepeneli v višine in se izmikali vsakdanjosti, pa jih je gora za večno prižela nase! Nekateri grobovi so zapuščeni, zaraščeni, brez napisa, neznani: ti še bolj ganejo človeka. Skoraj vsi mrtvi na tem pokopališču so žrtve Aconcague: večina jih je podlegla v višinah nad 6000 metrov, blizu vrha na katerega jih je srce vleklo... Zmoliva še Očenaš zanje, ki so si postavili isti cilj, ki je tudi najin. Tema je že, ko zapučava hribček in se po poti kramljajoč vračava.

Enajsti januar smo določili za odhod. Že dan prej so krenile tovorne mule s prehrano za kakih petnajst dni do Plaza de Mulas. Dogovorili smo se za zgodnjo uro, radi bi odšli ob petih zjutraj, a ko smo prišli v konjušnico, so vojaki še vedno sedlali. Začeli so sicer z delom že ob treh, častnik je robantil in se pridušal in mimogrede kakega vojaka tudi mahnil čez pleča, pa ni šlo hitreje. Mule so bile strašno sitne in nervozne, mlade, še neukročene in neizvežbane živali. Šele pred kratkim so zamenjale stare, ubogljive in izurjene mrhe, a tako zgarane, da niso bile več za rabo.

Nazadnje smo ob pol sedmih le odrinili in osebno se je prišel poslovit major čete. Žal smo takoj izgubili dva vojaka: mule so ju vrgle iz sedla in ju tako obrcale, da sta morala v bolnico. Šele po tej nezgodi smo resnično začeli s pohodom. Po polurnem maršu smo vstopili v sotesko Horcones in prikazala se nam je v jutranjem svitu poledenela južna stena Aconcague. Čudovite barve so prelivale ledena pobočja, medtem ko so vsa druga pogorja še tonila v

temnih sencah. Počasi smo obšli jezerce Horcones do katerega pelje avtomobilska cesta in docela nas je zajela soteska, ki se je še vedno zgubljala v tmačnosti. Šele polagoma se je začela dolina odpirati in nam kazati nove vrhove: Almacenes, Tolosa, itd.

Naša karavana je štela osem jezdecev in pet tovornih mul, skupaj torej trinajst živali. Kot bomo pozneje videli, številka ni pomenila za nas nobene nesreče in smo z njo prav tako lahko izhajali kot z vsako drugo.

Pot je bila naporna in za živali zahtevna. Steza teče po strmih pobočjih reke Horcones skoraj do izvira. Polagoma so se menjavale barve gorskih verig, mi pa smo jezdili po soteski, ki jo je vse bolj obsevalo sonce. Od stočja obeh hudournikov Horcones smo sledili deroči strugi Zgornjega Horconesa (Horcones Superior). Spodnji (Inferior) vodi k južni steni in ob njegovem izviru so postavili svoje matično taborišče francoski plezalci, ko so l. 1954 prvič preplezali velikanski ledeni zid.

Ob prečenju reke se nam je usoda prijazno nasmehnila. Prav kot da smo se po naključju izognili nesreči. Deroča voda je prevrnila mulo z vojakom vred in mož se je komaj izmotal izpod živali in se zagrabil za skalo. Brez posebne škode sta se človek in mula vsa mokra rešila na breg. Pot krene potem čez Playa Ancha kot se imenuje zelo dolga in široka peščina, ki se zaključuje šele nekje pod grobljami Cuerna, stražarja doline na njenem severnem zatrepu. Dolgočasno se cincamo na mulah, včasih kdo tudi malce zadrema. Karavana se premika tri neskončno dolge ure v opoldanski pripeki. Okolica je pusta in gola, brez življenja. Na obeh straneh se dvigujejo visoke gore. Na vzhodu se pnejo že pobočja Aconcague, na zahodu pa zapirajo sotesko Tolosa, Cinco Dedos in drugi vrhovi. Zabavam se in poučujem častnika slovenščine. Mož je navdušen in pridno ponavlja besede, seveda samo tiste, ki so mu ravno všeč. Pozneje me je vsako jutro pozdravljal: „Dobro jutro, kako se imaš."

Okrog dveh popoldne dosežemo Cuesta Brava, jako strmo pobočje pod zavetiščem, kjer se nameravamo ustaviti. Daleč naokoli se belijo okostja mul, ki so tukaj zdrknile in se pobile. Ob treh se slednjič znajdemo na Plaza de Mulas. Privoščimo si pošteno kosilo in še bolj potrebni počitek, nato pa se trije vojaki z živalmi odpravijo nazaj v Puente del Inca. Nam bodo ostale samo tri najboljše mule in spremljale nas bodo tako daleč, kolikor bodo le zmogle. Lotil sem se svojega posla in opravil z gravimetrom prve meritve težnosti pred vhodom koče, ki stoji približno na točki 4200 m. Do tukaj je Geodetsko Geofizični Zavod, za katerega delam, že v prejšnjih letih opravil relativne meritve. Zato je tukajšnja privlačnost zemlje zelo natančno merjena in poznana. Moja naloga bo, izmeriti težno razliko med vrhom in to poznano koto. Razliko bomo prišteli težnosti na Plaza de Mulas in tako dobili zemeljsko težnost ali privlačnost na vrhu Aconcague.

Nismo sami, ki se klatimo po visoki pustinji. Seznanimo se s planincem, ki pripada odpravi CABA (Centro Andino de Buenos Aires) in ki nam pove, da se pet članov te odprave skupno z duhovnikom, ki prav tako želi maševati na vrhu gore, že dva dni mudi nekje v zgornjih pobočjih. A novica nas ne prevzame preveč. Spravimo se počivat, kajti skoraj vse boli glava. Pojavljajo se že višinske težave radi pomanjkljive aklimatizacije. Vsekakor se bo treba premikati bolj počasi, ne preveč sunkovito.

Dvanajsti januar je uporabila naša trojica za trening. Namenili smo se doseči koto 6700 metrov, kjer stoji zavetišče Independencia. Radi bi ugotovili kako prenesemo višino in se obenem prilagodili zahtevam majhnega zračnega pritiska. Naša aklimatizacija bi tako postopoma napredovala. Krenili smo na pot ob devetih zjutraj, seveda z mulami. Kmalu smo pri naslednji kočici, Antártida Argentina, ki so jo lani zgradili na približni višini 5400 m. Potem napredujemo do Nido de Cóndores — točka, s katere sem se pred osmimi leti vrnil nazaj proti dolini. Zdaj se tu ustavimo in občudujemo krasen razled, ki se odpira proti severu. Tam se dvigajo pogorja Mercedario (6700), Cordón Ramada, Pico Polaco. Pod nami ležita ledenik Güssfeldt, pogorje La Mano in nešteti vrhovi in doline. Okoli poldneva dosežemo koto 6.100 metrov, kjer stoje zavetišča Berlin, Plantamura in še ena manjša kočica. Ko po dvajsetih minutah dokončam meritve in se odpravimo peš proti postojanki Independencia, se mi močno vrti v glavi in se prav nič dobro ne počutim. Večkrat moramo počivati, ker vdihavamo neenakomerno že zelo redek zrak. Blizu 6700 m obrnemo. Današnji namen smo dosegli. Pri zavetišču Berlin spet sedemo na mule in hitimo navzdol; če bi ostali zgoraj bi se naše stanje vse bolj poslabševalo, ker še nismo privadili telesa na veliko višino. Ob petih popoldne smo znova v taborišču Plaza de Mulas; popijemo ogrom-

ne količine pijače, kajti organizem je izgubil velike količine vode z dihanjem kože. Pojav se imenuje deshidratacija in ga planinci na velikih višinah dobro poznajo. Za početek popadamo kot ubiti na tla; častniku in meni močno kljuje v glavi in se zelo slabo počutiva. Pater pa je prav tak kot bi se vrnil s sprehoda. Šele proti večeru glavobol počasi pojenja; krstni ogenj smo torej dobro prestali in če se bo vreme še naprej tako ugodno zadržalo, bomo pojutrišnjem zares odrinili v smeri vrha.

Gravimeter sem pustil v zavetišču Berlin. Vzel ga bom spotoma, ko bomo šli navkreber. Tako se izognem stalnemu prenašanju aparata gor in dol po gori. Trinajsti januar uporabimo za početek in za priprave za končni vzpon. Vreme imenitno obeta in vsi se počutimo izvrstno. Hitro smo se prilagodili višini. Zame je zelo važno, da pridem na vrh v dobrih telesnih prilikah, brez glavobola in umskih blodenj, ki jih velika višina dostikrat povzroči. Samo tako lahko delam z instrumenti ter opravim potrebne meritve, kar je slednjič moja poglavitna naloga.

Opoldne prideta na Plaza de Mulas še čilska in mehikanska odprava. Tudi oni hočejo stopiti na streho Amerike. Popoldne zagledamo več ljudi, ki sestopajo po pobočju. To so člani odprave CABA. Vračajo se brez vrha, obrniti so morali kakih dvesto metrov pod njim, tam kjer je vstop v Veliki žleb (Gran Canaleta), zelo širok graben, ki pelje, prav do vršnjega grebena. Gora jih ni sprejela, čeprav jim je bilo vreme naklonjeno. Večerjamo vsi skupaj, mešanica vseh narodnosti, kar pa nič ne moti, saj gorniki govorimo vsi isti jezik.

Duhovnik, častnik in jaz se spravimo zgodaj spat, ker mislimo vstati ob dveh zjutraj. Častnik še prej zapove vojakom, da morajo osedlati mule najkasneje do treh. Pravi, da ga nič ne briga, če gredo spat to noč ali ne, saj bodo potem lahko ves dan poležavali.

14. januar. Ob dveh zjutraj se izmotamo iz spalnih vreč; zunaj je ledeno mrzla noč, vse je zmrznjeno. Oblečemo se v pernato obleko, čeznjo pa nataknemo vetrovke in hlače iz nylona. Treba je navleči nase vse, ka imamo pri roki, kajti čim više se bomo vzpenjali, tem bolj bo mraz. Po vroči kavi odjašemo v mrzlo, temno noč. Mule so čudovite živali, ponoči vidijo prav tako dobro kot podnevi in prav nič se nam ni bati, da bi se izgubili, čeprav je temno kot v rogu. Nebo je pravljično razsvetljeno in srebrna luč sije preko poledenele stene gore Cuerno onstra ledenika, ki se razteza že daleč pod nami. Po kaki uri in pol dospemo do zavetišča Antártida. Tam nam že sveti luna. Dvigne se ledeni veter, ki v tej polarni noči reže prav do kosti. Večkrat razjahamo in hodimo, da se razgibamo in malo ogrejemo. Ko se bližamo Nido de Cóndores, se začenja polagoma svitati. Proti zahodu, na čilski strani, je moči jasno razločiti odsvit nočnih luči nad mestom Santiago. Ob sedmih smo pri zavetišču Berlin; prvi žarki zlato osvetijo Mercedario in vsa višja pogorja. Častnik priganja, češ da smo pozni. Poberem nahrbtnik z aparatom in odidemo naprej; mraz je tu najhujši, okrog 20 stopinj pod ničlo. Ob osmih pustimo za seboj podrto kočo „Independencia", polno snega in razbitin. Res da ta bajtica ne sliči zavetišču, temveč je bolj podobna pasji kolibi, a če bi se popravila, bi vendar izredno prav prišla vsakemu, ki bi ga tu zgoraj zasačila nevihta. V višini 6600 metrov preidemo pod navpičnimi stenami proti jugu spet na Veliko melišče (Gran Acarreo), ki se spušča nepretrgoma od 6700 m pa do zavetišča Antártida na 5400 m. Gran Acarreo ni drugega kot dolgo, ne prestrmo pobočje iz samega grušča.

Zdaj razhajamo in se pripravimo, da pustimo živali. Precej časa zapravimo, ko iščemo kake večje skale, kamor bi privezali mule. Do tukaj je šlo še kar dobro, brez glavobola. Okrog desetih stopimo v vršnji žleb (Canaleta); do vrha manjka samo še 300 metrov višinske razlike, a razdalja se nam med hojo zdi neskončna. Nahrbtnik me ovira in vleče k tlom z neznanko silo. Napredujemo vedno bolj počasi; pet do deset korakov po 45 stopinj naklonjenemu grušču posutim z večjimi skalami, potem pa hlastamo z usti po zraku, da bi ujeli kaj več kisika. Ritem srčnih utripov se poveča na 120 na minuto, zračni tlak je obupno nizek. Moja polavitna težava je 12 kilogramov težki nahrbtnik, ki me močno izčrpava. Na srečo se mi po nekaj minutah počitka ves organizem znova umiri in uravna. Tako koračimo pet brezmejnih dolgih ur. Zadnjih petdeset metrov se vršnja piramida pne še bolj strmo, tako da je treba še pogosteje počivati.

Ob treh popoldne in v jakem vetru se objameva s častnikom na vrhu Aconcague. Nemudoma se spravim na delo, da izvršim merjenje, zaradi katerega sem v prvi vrsti napravil vzpon. Snamem si rokavice in pričnem delati, medtem pa častnik mirno zadremlje. Pater je ostal malce zadaj in ni-

sva ga čakala. Po dvajsetih minutah skončam merjenja, napravim še nekaj fotografij, spravim instrumente v nahrbtnik in oblečem pernate rokavice na ozeble roke. Nato zbudim tovariša. Šele zdaj se malo bolj razgledava. S posebnim zanimanjem si ogledujeva kolosalno južno steno gore. Na zahodu se vleče dolga črta Tihega Oceana. Ker patra ni od nikoder, greva pogledat za njim. Srečava ga kakih 50 metrov pod vrhom in skupaj se spet povzpnemo na najvišjo točko. Postavimo zložljiv aluminijast oltar in začne se Sveta Daritev, pri kateri vsi sedimo, kot je v našem položaju edino mogoče. S častnikom odgovarjava duhovniku. Slava Bogu na višavah... prav mi čutimo te besede, ko molimo za vse mrtve gornike na tej gori in pa za tako potreben mir na svetu. Vse čisto in svetlo je na oltarju postavljenem na vrhu skalne katedrale. Gospod nisem vreden... da doživim toliko lepega skupaj! Prav na moj rojstni dan se daruje sv. Maša na najvišji točki Amerike in nedvomno na najvišji točki sveta! Od utrujenosti skoraj ne čutim telesa, duša pa se spaja z brezmejno lepoto in mogočnostjo svečanega trenutka, ko nama izroči duhovnik sv. hostijo.

Po končani daritvi daritvi prebere častnik kratek sestavek, ki govori o namenu opravljene maše. Potem naglo pospravimo naše stvari in začnemo pot navzdol. Ura je pol petih popoldne. Hitimo, kolikor je sploh mogoče, a potrošimo pri sestopanju po žlebu skoraj toliko časa kot ob vzponu. Okoli osmih prideva s častnikom do kraja, kjer smo pustili mule in ugotoviva, da so se žalibog razpršile daleč narazen. Utrujenost nas že zmaguje, dozdeva se mi, da nosim že celo večnost nahrbtnik na plečih. Prvi se začnem spuščati s svojo živaljo kar po melu (Gran Acarreo) naravnost navzdol proti zavetišču Antártida. „Tam se dobimo", se zmeniva z Robertom. Počakal bo patra, ki se je spet malo zakasnil. Ko se spuščamo v ovinkih po strmem pobočju, se sonce utaplja v Tihem Oceanu. Mrači se že, ko se približujemo koči. Naenkrat se mi mula splaši. Sedlo je zdrknilo na stran, ker so se vezi zrahljale ob sestopu. Komaj še utegnem potegniti noge iz stremen in skočiti na grušč, ko mi mrha zbezlja. Pustim nahrbtnik na kamenju in stečem za mulo; kakih sto metrov dalje se ji počasi približam in jo zgrabim za uzdo. Potem se vrnem na kraj, kjer mislim, da sem pustil nahrbtnik, a ga ne morem in ne morem najti. Iščem križem, kražem pa vse zastonj; obupan sem in trmasto si domišljam, da sem si dobro zapomnil mesto, kamor sem ga postavil. Temno je že; vstrajno se pomikam od skale do skale, vsaka se mi dozdeva, da je izgubljeni nahrbtnik. Po dobri uri iskanja sem izmučen do kraja; napotim se proti bajti, razsedlam mulo in jo privežem na debelo žico, ki na štirih koncih pripenja kočo na tla. Vdam se v usodo in se tolažim, da bom nahrbtnik že jutri našel. Nekje z višin slišim klice prijeteljev: takoj odgovorim. Računam, da se bodo ustavili, ko bodo videli mojo žival zunaj privezano. Vstopim in se zvalim na lesena tla. Brez spalne vrče, zavit v pernatem jopiču in hlačah, zaspim kot ubit.

Zbudil sem se drugega dne okrog osmih zjutraj. Pred vrati me je čakal polarni pes. Za cigana („Gitano") so ga krstili vojaki. O mojih tovariših ne duha ne sluha. Spravim se na iskanje nahrbnika in ko ga slednjič le najdem, z veliko muko osedlam mulo. Višino 5400 metrov zdaj pošteno čutim. Pa tudi jedel že od prejšnjega dne zjutraj nisem nič in apetit mi popolnoma manjka. Nazadnje se napotimo vsi trije — pes, mula in jaz — navzdol, proti matičnemu taborišču. Tudi kuža težko hodi, med vzponom si je ranil tace, ko nas je spremljal vse do 6400 metrov. Na Plaza de Mulas pridem okoli poldne. Ko me zagledajo, se razveselijo, saj so bili zame že v skrbeh. Častnik pove, da je sestopal brez odmora, ker se je pater slabo počutil in povrhu še trpel na začetkih očesnega vnetja. Okrog polnoči sta prispela na Plaza de Mulas.

Reševanje na pobočjih Aconcague

Popoldne se nam pridruži cela karavana ljudi in živali. Dva turista, en Amerikanec in en Čilenec sta prišla iz Portilla in spremlja ju kapitan Balda. Vse nam čestita k uspehu. Častnik in pater se še isti dan vrneta v Puente del Inca. Jaz pa moram še enkrat do zavetišča Berlin iskat opremo, ki sem jo tam pustil. Pridružil se bom skupini, ki namerava doseči vrh 17. januarja.

Tudi tokrat odidemo iz taborišča od treh zjutraj. Mule opletajo z repom in grivo in povzročajo iskre v zraku. To priča, da je atmosfera nabita z elektrostatičnim tokom: vreme ne bo več dolgo držalo. Tudi veter je vse močnejši, kar še stopnjuje mraz. Namesto pen visijo mulam iz gobca ledene sveče.

Pri koči Berlin se ločimo. Balda bo še nekaj časa spremljal planinca iz Portilla proti vrhu. Z njimi gre tudi narednik-vojak, ki naj bi vodil dvojico prav na vrh. Napra-

vim nekaj korakov s to skupino, potem se vrnem v zavetišče. Veter je že dokaj hud in ledeno mrzel. Dvomim, da bi oni zgoraj uspeli. Zadnji konec je pač jako zahteven.

Ko se vrnem v bajtico, se komaj stlačim notri. Zavetišče so zasedli Mehikanci, od katerih je eden resno zbolel. Zato so njegovi tovariši ostali z njim in niso odšli navzgor. Pravijo, da se bodo jutri odpravili.

Po dveh urah počitka si ogrejem ozeble prste na nogah. Potem pa se začnem brigati za obolelega Mehikanca. Mož leži zunaj spalne vreče in ima noge čisto otrdele. Pravim mu, naj zleze v spalno vrečo, pa ne mara. S planincem, ki je prišel z menoj s Plaza de Mulas ter ni nadaljeval poti proti vrhu, ugotoviva, da je treba podvzeti neke mere za bolnika. Najprej ga kar po sili stlačiva v spalno vrečo. Potem mu prav tako nasilno odpreva usta in mu dajeva po žličkah „Persisten", okrepilo za dihanje. Čudim pa se, da se nihče od odprave, kateri pripada, ne briga zanj. Očitno je „puna" vse napravila brezbrižne in tope.

Ko se vrne Balda, se rešilna akcija šele prav začne. Po raznih znakih sodeč, ima Mehikanec pljučno vnetje, zato mora nemudoma navzdol, sicer ga utegne bolezen pobrati. Balda, ki je pustil zgornjo skupino na 6700 m in jim pokazal smer proti vrhu, tako da niso mogli zgrešiti, se z vso vnemo priključi reševanju. Oblečemo nezavestnega Mehikanca in ga z 60 metrsko nylonsko vrvjo privežemo na sedlo najbolj krotki muli. Medtem divja veter in od daleč se pripravlja na nevihto. Delati pa je treba seveda brez rokavic. Vsi smo že premraženi, ko začnemo sestopati. A že po nekaj korakih z Baldo uvidiva, da na ta način ne bo šlo. Bolnika utegnejo vrvi zadušiti, pa tudi žival se lahko prevrne in nezavestnega ubije. Odgovornost je zdaj brezpogojno najina, torej se je treba potruditi, da bo mož rešen in da ne bo nesreče. Spraviva ga v dve spalni vreči in ga priveževa na deske, ki sva jih snela s pograda zavetišča. Spuščava ga navzdol na ta način, da eden vleče od spodaj, drugi pa zavira od zadaj. To delo je že itak vse kaj drugega kot udobno in zahteva v teh višinah nadčloveškega napora. Obraz bolnika je bled in zaprašen od prahu, ki ga dvigava s spuščanjem po grušču. Mož komaj da še kak znak, da je še pri življenju. Pri Nido de Cóndores pa se Mehikanec čisto na lepem zave. S kapetanom sva tako izčrpana, da rade volje prepustiva nadaljno reševanje njegovim spremljevalcem, ki šele zdaj prihajajo za nama. Pustiva jim tudi mulo, ker pravi da bo zdaj, ko je pri zavesti, lahko jahal.

Še eno skrb imava. Kaj se dogaja s trojko, ki bi morala doseči vrh? Okoli poldne smo jih že videli, da se vračajo, a med prvim in drugima dvema se je vlekla velika razdalja. Kaj neki se jim je pripetilo?

Zadeva se je pozneje, ko smo se slednjič sestali, pojasnila na malce smešen način. Narednika je zagrabil strah, prava panika, ob vstopu v Canaleto. Oči je imel kakor volk, mi je pozneje pripovedoval Amerikanec. Na lepem je začel bežati po Gran Acarreo navzdol. Ustavil se je šele pri koči na 5400 m. Druga dva sta hitela za njim, Bala sta se, da bi se mu kaj zgodilo, ker ga je očitno pamet zapustila. Vrhu sta se seveda morada odreči, a pokazala sta, da sta prava gornika, ker jima je bila prva briga tovariš, potem šele vse drugo. Odločitev ni bila lahka, saj sta bila že tako blizu strehe Amerike.

Vsi skupaj se vračamo proti Plaza de Mulas. Narednika je sram, da je zakrivil polomijo, vojak je in poleg tega se je še ustil, da bo on gotovo prišel na vrh. Saj če je to zmogel pater... Toda gora uredi po svoje. Aconcagua v svoji klasični smeri ne ustavlja nobenih plezalnih težav, zahteva pa od gornika izkušenost in veliko telesno odpornost. Poleg tega postane seveda vreme lahko usodno.

18. 1. 69. se vsa karavana vrača v Puente del Inca. Vrh Ancocague si je nadel meglen klobuk. Čeprav je nad nami nebo še vedno modro, vemo da se bo čez nekaj ur razdivjala nevihta. Nas ne bo več ujela. Gora me je sprejela in moji načrti so bili doseženi. Karavana se počasi premika skozi velikansko sotesko nazaj v civilizacijo.

JURE SKVARČA

Cerro Cono — uspel podvig na kontinentalnem ledu

Leto dni je poteklo po nesreči na Tronadorju.

Znova so me začele klicati gore. Najprej komaj slišno, potem pa vse glasneje in močneje. Res ne vem, kako je do tega prišlo, a meseca decembra smo bili povsem pripravljeni, da se odpravimo na daljni jug. Cerro Norte nas še vedno čaka, ponosno zre že stoletja in stoletja na obe veliki jezeri, Argentino in Viedma, vse od takrat, ko je prisostvoval umikanju ledenikov in oblikovanju jezerskih kotanj. Kako majhen je človek v primeri s stvarstvom in naravo, ki nas obkroža! Pa si vendar domišljamo, da smo središče vesolja in da svetovja vrtijo okrog nas: gore se nam samo dobrodušno smehljajo in se ne menijo, ko mineva rod za rodom.

Bolj ko črpam iz spominov in bolj kot me mika tisti čudoviti svet, tem češče sanjam o prostranih jezerih, ki hranijo v svojih globočinah skrivnost davnih indijanskih plemen. Kadar se zbudi duh kasika — tako nam pripoveduje bajka — jezero razbesni in njegova divja moč se sprosti. Črne gmote premetavajo ledene gore, veter piska in tuli. Takrat se ne šali z razburkanim valovjem, ponižno počakaj na obrežju, dokler se ne povrne tišina! Ko se vode pomirijo, bo bela barka spet zarezala brazdo v zrcalno gladino in drsela preko zapuščenih in tihih zalivov, kjer samo kaka čreda bleketajočih ovac moti prosojno tišino. Še mala ladjica je nenavadna prikazen v odročnih predelih. Zamislim se in sanjam. Tam čisto na koncu dolgega zaliva čepi med polji, travniki in potoki prikupna in majhna estancija. Neznansko daleč od vsega sveta, skrita pod obronke Kordiljer, živi svoje preprosto in neizmerno enostavno življenje. Kadar potegne južni veter in razvleče uporne oblake, takrat ožari tiha jutranja zarja ledene silake onstran ledenika in konice vrhov zablestijo kot zlati gradovi, medtem ko tone vsa pokrajina še vedno v jutranjem mraku. Iz gorskih verig svira divja muzika ledene lepote.

Prav pravi pisatelj Unamuno: „Como podría uno..."

Kako bi mogel človek vzdržati in se boriti dan za dnem, mesec za mesecem, leto za letom, če mu ne bi bilo dano obiskati vsaj za kratek čas svetlih vrhov in neizmernih planjav in se pogovoriti s preprostimi in enostavnimi ljudmi!

Z letalom, tovornjakom in ladjo do Mastersa

Tudi naša letošnja odprava je bila sila preprosta in enostavna. Opeharili so me za službeno mesto na antarktični postaji „General Belgrano", za katero sem se mesece dolgo pripravljal. Zabrusili so mi, da sem pač „gringo". Pa da si ohladim slabo voljo sem sklenil, da se napotim k Mastersu. Kar na hitro, v dveh tednih sem dovršil vse priprave. Povabil sem Luciana Pero, ki je nemudoma pristal. Sedaj, ko to pišem, se mudi kot strokovnjak za polarni sij na najjužnejši argentinski polarni bazi Sobral. Že takrat je pletel o obisku bele celine in radoveden sem, kako se je tam znašel. Drugi udeleženec pohoda naj bi bil moj brat Peter. A na pot bi se odpravil nekaj dni za nama. „Veš, izpiti na univerzi so le prej kot pa potepanje po Patagoniji."

Prve dni januarja 1967. Svojevrstna vožnja z letalom. Aparat je majhen in najde vse zračne luknje. Peljemo se pa le.

Río Gallegos. Takoj se spraviva na lov za primernim vozilom, ki naj bi prepeljalo naju in vso ropotijo do mesteca Calafate. Stanujeva pri posebnežu Korchenewskem, ki je menda Poljak, a kot trdi z jugoslovanskim potnim listom. Po daljšem preganjanju stakneva pripraven kamion, ki prevaža zavoje surove volne.

Po celodnevni vožnji se znajdeva pri prijateljski družini Stipičić na estanciji Cerro Buenos Aires, kjer naju dostojno pogostijo in se lahko tudi pošteno skopava. Upam, da se banja ni zamašila.

S prevozom preko jezera imava tokrat izjemno srečo. V pristanišču Punta Bandera se mudi naš stari znanec „turco" Félix. Priporočilno pismo napravi svoje in mož obljubi, da naju bo naslednji dan prepeljal do Mastersa. Spremljal naju bo Al-

berto, nečak polkovnika Huerta, ki se odpravlja za nekaj dni na področje Zavoda za kontinentalni led, katerega šef je njegov stric.

Drugo jutro dvignemo sidro. Pisk sirene v slovo in „Irma" obrne kljun proti sredini jezera. Nenadoma zaslišimo kričanje z obale. Vidimo, da se je pripeljal tovornjak Uprave narodnega parka in ljudje nam mahajo, naj se vrnemo. Ko pristanemo ob pomolu, se prikažejo fantje v rdečih vetrovkah. Najprej sodim, da so morda člani angleške ekspedicije na Cerro Torre, ki so se premislili ob pogledu na nepristopno goro, a zvemo, da gre za štiri andiniste iz Buenos Airesa, ki se prvič odpravljajo na kontinentalni led.

Pozdravimo se. Prosijo naju, naj jim pomagava dobiti dovoljenje na žandermerijski postaji. Sicer je pristop v naseljene predele Čil popolnoma nemogoč, a vendar je tu zadnja obmejna postaja in je treba izpolniti neke formalnosti. Moramo čakati radijskih zvez z Río Turbio in ko nazadnje pride odgovor „Que se vayan no más," najini novi znanci od veselja kar skačejo. Zdaj pa zares na pot!

Na vožnji imamo dovolj prilike, da se naklepetamo. Nobenega od četvorice ne poznam in sami priznajo, da tehnično niso Bog zna kako izvežbani. Pa vendar nameravajo prečiti led ob zahodnem robu ledenika Upsale do višine Fitz Roya in kar dvakrat. Smejal bi se jim, a jih nočem preveč zastrašiti. Vsaj njihova dobra volja mi je všeč. S seboj vlačijo skoraj pol tone opreme, kar je odločno preveč za dolgo prečenje. Odsvetujem jim njihovo namero in z Lucianom skušava dopovedati, naj se lotijo česa lažjega. Vse zastonj. Zatrjujejo, da bodo pač oni prvi, ki to reč izvedejo, če se tega pohoda do zdaj ni nihče lotil.

V takšnih razgovorih poteka vožnja. Jezero postaja vse bolj razburkano. Félix se izkaže kot dober strelec: ko plovemo vzdolž strme stene zbije z gnezda mogočnega kondorja. A takoj nato moramo v kajuto, ker lije kot iz škafa in nekaj minut pozneje začne padati toča. Debela zrna poskakujejo po krovu. Ko se nevihta umiri, začne nalahno snežiti. Res krasen sprejem nam je letos pripravilo Lago Argentino!

Kot senca se pomikamo med ledenimi gorami. Félix zavozi prav pod ledenik in pošastno se dvigajo nad nami izlizane skalne gmote kot ledene palače iz pravljic. Potem pa je vožnje iznenada konec. Zadenemo ob spolzko skalo. Tukaj se bodo izkrcali naši štirje novi znanci. Pomagamo jim razkladati zaboje in ob zlokobnem, mračnem dnevu, ki vstrajno pritiska na nas, jim skoraj privoščimo slabo vreme, ko so že tako neznansko trmasti. Mislim, da je tudi njim tako tesno pri dušni kot meni na sivem pozorišču skal, vode in ledenih gor, preko katerega lega pajčolan megel in snežink. Ko se oddaljujemo, nam pomahajo v slovo a kmalu zatonejo v jezerski megli.

Dve uri kasneje stopimo na obalo v pristanišču „Cristine". Sneži kot pozimi in na poti slabega kilometra med pomolom in poslopji hodimo po beli preprogi desetcentimetrskega snega, prepreženega z zajčjimi sledovi.

Prisrčen sprejem starčkov in Herberta nas spravi v dobro voljo. Kmalu sedimo udobno v glavni hiši, pripovedujemo in poslušamo. Vse novice enega leta nazaj je treba prerešetati.

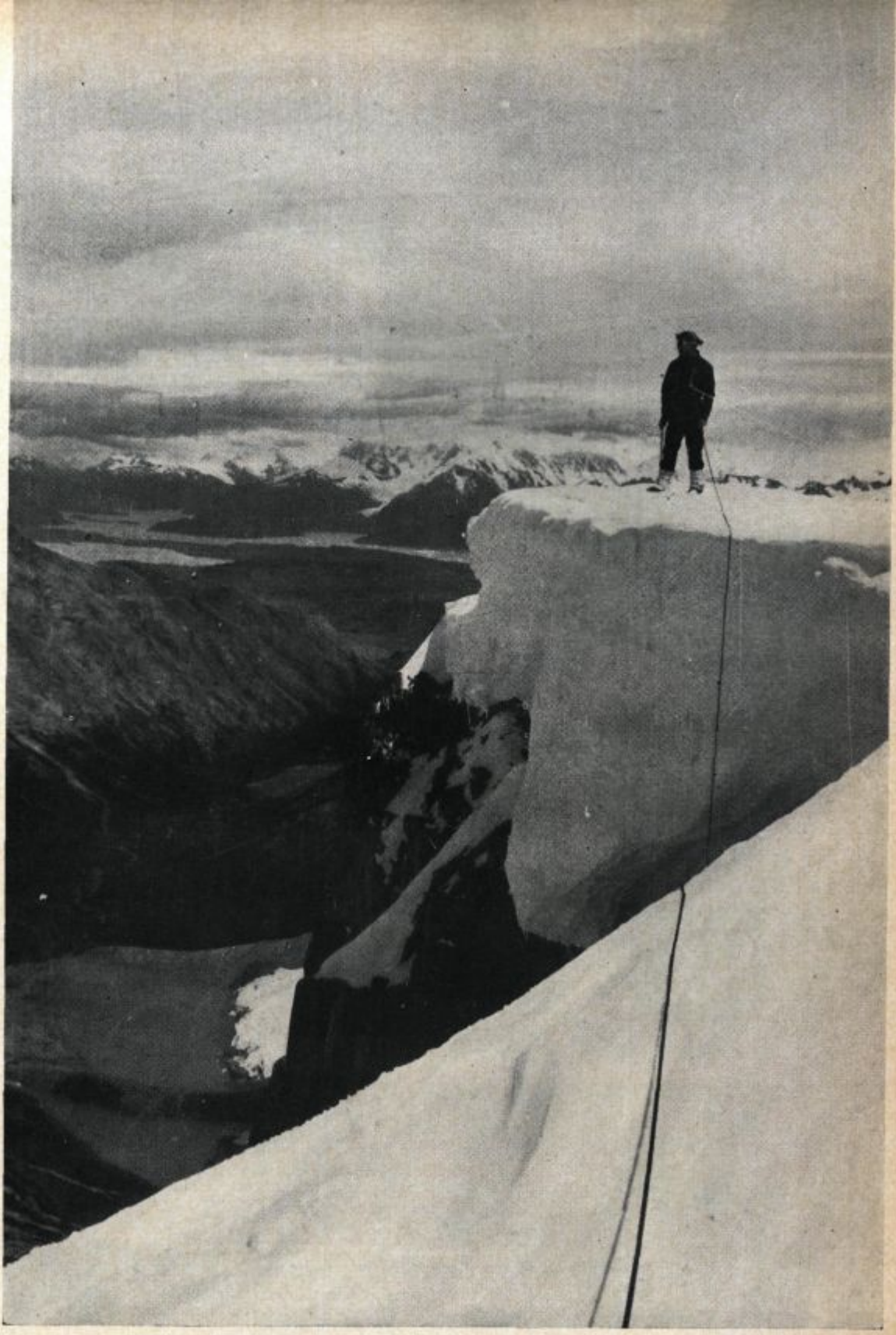
Zvečer se zjasni. Polna luna pobleščí zasneženo ravan, da sije kot po dnevi. Jutri bo lepo. Že mislim na prečenje ledenika Upsale.

Pod Cerro Cono

Svinčeno težki nahrbtniki nas pritiskajo k tlom. Brez zabavljanja ne gre. Lepo vreme tudi ni trajalo več kot pol dneva. Najprej je pričelo rahlo pršeti, potem je dež postajal vse gostejši in nazadnje smo bili premočeni do kože. Za največjo nadlogo pa sem si naložil smuči, ki naj bi nam služile na zgornjem delu ledenika. Popoldne smo dosegli zavetišče Zavoda za celinski led in res ne vem, če nas je huje zdelala teža ali dež. Spomnim se le, da sem treščil smuči vstran z ne ravno elegantno rečenico in sklenil, da bom raje hodil po snegu peš, kot da vlačim to zoprnost še naprej po svetu.

Naslednji dan je dež za nekaj časa jenjal in poskušali smo prečiti ledenik kar v premi črti. Spustili smo se navzdol po izlizanem skalovju do prvih razpok in potem sledili smeri lomov. Tako je šlo nekaj časa gori, doli, čez, notri, ven. Po dveh urah pa smo se zapletli v brezizhodni labirint grebenov in prepadov. Vsak poskus izmotati se iz te zmenšnjave nas je odmikal daleč od naše smeri. Torej smo se raje vrnili. Ob skalah smo pustili večino prtljage in se slabe volje umaknili zvečer nazaj v zavetišče. Poskus nam je jasno pokazal, da bomo morali prečiti ledenik bolj zgoraj, v smeri proti severu in da se temu ovinku, ki nas bo precej zamudil, ne moremo izogniti.

Zjutraj smo se najprej vrnili do skal,

Vrh Cerro Boj. Zadaj (proti jugu) Lago Argentino.
La Cumbre del Cerro Boj. Al fondo (hacia el sur) Lago Argentino.
On the summit of Cerro Boj. In the background (southwards) Lago Argentino.

Vodna naprava na estanciji. V ozadju Cerro Norte med oblaki.
La "noria" de la estancia. Entre las nubes el Cerro Norte.
The "noria" (water extracting machine) at the farm. Among clouds Cerro Norte.

S tovornimi konji preko gladkih skal.
Con caballos arrieros sobre roca lisa.
With pack-horses on smooth rock.

Viseči most čez reko Catarina.
Puente colgante sobre el río Catarina.
Suspension bridge over Catarina river.

Greben Cerro Moyano — kakor v triglavskem kraljestvu.
Cordón Cerro Moyano — un paraíso incomparable.
Cerro Moyano range — an incomparable paradise.

Cerro Campana. Prvi vzpon po Argent.-Slov. odpravi, februarja 1968.
Cerro Campana. Primera ascención por la expedición Arg.-Eslov. en febrero 1968.
Cerro Campana, first climbed by Arg.-Slov. expedition on Feb. 1968.

Upsala, največji ameriški ledenik
Upsala, el glaciar más grande de América
Upsala glacier, the biggest in America.
(60x10 km).

Sonění vzhod na Kontinentalnem ledu.
Amanecer frío en el Hielo Continental.
A cold sunrise over the Ice Cap (Hielo Continental).

Stena Cerro Norte v viharju.
Cerro Norte en tormenta.
A storm at Cerro Norte.

Neznani svet proti Pacifiku.
Región desconocida hacia el Pacífico.
Unknown land near the Pacific Ocean.

Celinski (Kontinentalni) led; eksotična pokrajina. Spredaj Cerro Cono, zadaj Fitz Roy.
Hielo Continental; un paisaje exótico. En primer plano Cerro Cono, al fondo Fitz Roy.
The Ice Cap; an exotic landscape. Foreground Cerro Cono and background Cerro Fitz Roy.

Ledena stena brani šotor pred viharjem.
La pared de hielo protege a la carpa contra el viento blanco.
The tent is protected from white wind by an ice wall.

Razgled z vrha Cerro Cristal. Prvi vzpon Arg.-Slov. odprave februarja 1968.
Panorama de la cumbre del Cerro Cristal Primera ascención de la expedición Arg.-Eslov. en febrero 1968.
View fom the top of Cerro Cristal. First climbed by Arg.-Slov. Expedition on feb. 1968.

Zaslužen počitek.
Un merecido descanso.
A well deserved rest.

Cerro Vivod — Cadena Roma, najvišji vrh v tem predelu.
Cerro Vivod — Cadena Roma, la cumbre más alta de esta zona.
Cerro Vivod — Cadena Roma, the highest mountain in this region.

Vzdolž soteske Horcones proti Plaza de Mulas; zadaj Aconcagua.
Acercamiento por el valle de los Horcones. Al fondo el Cerro Aconcagua.
Approach along Horcones valley. In the background Aconcagua peak.

Počitek pri koči Antártida (5400 m). Zadaj vrh Cuerno. Proti zahodu Tiho morje.
Frente al refugio Antártida (5400 m). Detrás el Cerro Cuerno; al oeste el océano Pacífico.
At Antartida refuge (5400 m). In the background Cerro Cuerno, to the west Pacific Ocean.

S pobočja Aconcague proti severu. Mercedario; Cordón Ramada.
Desde la ladera del Aconcagua. Mercedario; Cordón Ramada.
From the slope of Aconcagua looking north. Mercedario; Cordon Ramada.

Vrh Aconcague. R. Carranza pri gravimetru (Wordem 497). Zadaj južna stena in južni vrh.
Cumbre del Cerro Aconcagua. Tte. R. Carranza con el gravímetro (Wordon 497). Detrás la pared y la cumbre sur.
Cerro Aconcagua. In the foreground, on the summit, R. Carranza with the gravimeter (Worden 497). In the background the south peak.

kjer smo pustili tovor. Za pot smo potrošili dobre tri ure. Od tam smo nadaljevali še štiri ure ob robu ledenika, dokler nismo našli možnega prehoda. Nova smer je tako strma in izrazita, kot bi jo odčesnil s sekiro.

Dvanajst ur smo ta dan hodili. Na sredi ledenika smo naleteli na deročo ledeniško reko in izgubili smo precej časa, da smo našli prehod. Toliko vode se je nabralo, da je hudournik dosegal globino dvajsetih metrov, voda je bila modrozelena in izredno čista in prozorna. Tam, kjer jo je ledenik stisnil v ozko tesen, smo prekoračili globoko zajedo.

Onstran ledenika smo dolgo zaman iskali pripraven kraj za šotor. Povsod smo naleteli samo na ledene morene, torej led pokrit s skalami in drobirjem. Utrujenost nam je prigovarjala, da se sprijaznimo tudi s temi razmerami in poležemo kar po ledu, pa je Luciano le staknil primeren kotiček, ravno toliko prostora, da smo postavili šotor. Naslednji dan smo šele ugotovili, da tudi ta lepi prostorček ni ravno idealen: stisnjem pod razbitim kamnitim zidom, ki bi se v večjem dežju prav lahko sesul v plazu, bi nam prav lahko postal usoden.

Že ta večer, še bolj pa naslednji dan smo premlevali možnost poti na Cerro Cono, ki smo ga zdaj gledali tako rekoč pred nosom. Prej smo računali na jugovzhodno steno, ki sem jo pred letom dni opazoval z gore Bertrand. Vendar sem prav zato imel o južni steni svoje dvome. Ko smo se zdaj po sili razmer znašli pred severnimi pobočji, smo sklenili, da počakamo nekaj vidljivosti in poskusimo s te strani. Saj do zdaj nismo videli drugega kot dež in včasih nekaj snega.

Da bi poležavali in čakali na lep dan, tega naša zagnanost seveda ni prenesla. Navzlic snežnemu metežu smo se 14. januarja spravili na oglede. Še prej smo morali skopati jarek okrog šotora, kar smo prejšnji dan zanemarili, pa se je do jutra nabralo v šotoru toliko vode, da smo se zbudili mokri in premraženi. Ko smo ta posel opravili, smo jo ubrali proti Cerro Cono. Najprej smo morali spet čez ledenik in sicer čez tisti, ki loči Cerro Cono od Murallona in se potem izgubi v ledenih valovih Upsale. V primeri s tem, kar nam je zagodel Upsala, je bil mali ledenik otroško lahek in čisto zastonj smo vzeli s seboj vrv in nekaj ledenih klinov. Oblaki so zakrivali vrhnji del stene, spodnji pa je bil odkrit in ni prehudo izgledal. Našli smo tudi primeren prostor za ledeno luknjo. Če bi imeli s seboj spalne vreče, bi kar začeli kopati in pripravljati „hišo", tako pa smo raje obrnili in se vrnili v burji polni snežink.

Zjutraj nas je obiskal sneženi mož in šotor je bil docela pokrit z novozapadlim snegom. Še dobro, da se ni strgal pod tolikšno težo. Ker se je vreme kazalo skrajno zoprno, smo si privoščili temeljit počitek in ostali ves dan v spalnih vrečah. Pogovor je nanesel tudi na naše znance s Felixove ladje, ugibali smo, da bi se morali potikati nekje tod okrog, in razpravljali, kako neki jim gre.

Že nam je zmanjkalo plina in hrane, zato sem se naslednji dan odpravil iskat vsega potrebnega. Čez dva dni sem se vrnil s polnim nahrbtnikom in v šotoru so spet nastopili topli in veseli časi. Za teden dni smo bili zdaj preskrbljeni. Medtem Luciano in Alberto nista zapravljala časa in sta dovršila ledeni bivak pod Cerro Cono. Zdaj smo morali samo še počakati na ugodni trenutek.

19. januarja se je začel dvigati barometer.

Vrh

Zvečer 19. januarja smo se premaknili do ledene luknje. Razpoloženje je rastlo z barometrskimi številkami: 750, 755, 760. Veter je potihnil in preko modrega neba so se raztegnile svetlordeče štrene.

Pripravili smo vse za naslednjo jutro. Pričakovali smo oster mraz, ob katerem je vsako delo tako neizmerno počasno. Spati pa smo se spravili raje na prostem kot v ledeni luknji. Vsak si je poiskal svoj počitek na gladki skali kakih 30 metrov vstran od bivaka. Res je bilo ležišče bolj trdo, a pod ledeno skorjo ti kaplja snežnica na nos, kar tudi ni prijetno. Žal smo delali račun brez krčmarja. Dvignil se je veter in okrog polnoči je skoraj odnesel nas in naše stvari po ledeniku navzdol. Hočeš nočeš smo jo odkurili v ledeni bivak.

Skrb radi vremena mi ni pustila spati. Kaj če zanese veter običajne oblake s Pacifika? Vsi naši načrti bodo padli v vodo, bolje v meglo. Šele zadnjo uro proti jutru sem malo zadremal.

Ob štirih je Luciano že pokonci. Plinski kuhalnik šumi, ko se v lončku topi sneg. Mraz je tako strupen, da se mi kar ne ljubi iz spalne vreče. Zunaj vlada še trda tema, ko vlačiva nase kos za kosom nepremočljive obleke in obujeva nazadnje še plastične škornje preko obuvala. Prsti na rokah neradi ubogajo in vse vrvice zave-

zujem v rokavicah. Alberto bo ostal v taborišču in pripravlja nam čaj za pležo in za zajtrk. Še nekaj keksov in nared sva.

„Listos!" Luciano oprta nahrbtnik, ki je že od včeraj z vsem potrebnim pripravljen.

Ob petih zjutraj, ko dihne prvi svit po ledeniku, se odpraviva. Vrh Cona zažari v ognjenem zublju kot najlepša napotnica. Hitiva, dokler je sneg še trd in je hoja lahka. Malce naju tudi skrbi zadnji, še ne poznani vrh stene.

Strjeni sneg škriplje, kot bi hodil po zdrobljenem steklu. Začetek ni težaven, skala je razčlenjena kot kje na grebenu Lópeza v Bariločah. Plezava nenavezana. Na ledeni ploščadi, prepreženi z ledenimi plazovi, pa se naveževa. Prva dolžina vrvi poteka čez ledeno razpoko, ki pomeni kake tri metre višinske razpoke v steni. Sledi strm, skoraj navpičen sneg. Izgleda preveč izpostavljen, zato se mu poskušava umakniti na desno, a kmalu spoznava, da tam prehoda ne bo. Skesano se povrneva v žleb, kajti tudi na levi zapirajo pot navpični skalnati stolpi.

Strmina doseže 70 stopinj, sneg se vdaja, skala pa se kar v ploščicah lomi. Počutim se jako negotovega ob klinih, ki dajejo samo moralno oporo. Ob enih popoldne se izmotava iz žleba na greben. Zdaj si lahko malo oddahneva in srkneva požirek čaja. Jed itak nobenega ne zanima.

Šele zdaj se nama odkrije nepoznana zahodna stena, ki vodi do vrha. Greben je posejan s stolpi, ki jih bo treba obiti, težava, na katero nisva računala.

Posnamem nekaj slik in silim dalje. Na zahodu so se že pričeli zbirati oblaki, dobro vreme torej ne bo več dolgo držalo. Tudi veter se je dvignil in začel vrtinčiti sneg.

Luciano izjavi, da je preveč utrujen in da je zato negotov. Torej me bo počakal na grebenu. Najprej moram malce sestopiti in potem prečiti v diagonali proti vrhu. Napredujem zelo počasi, utrujenost se tudi meni pozna. Pa tudi varovati se moram previdno, ker je sneg zanič. Zadnje metre se premikam kot v sanjah — avtomatično naprej eno nogo, potem cepin, slednjič drugo nogo — in potem spet isto in isto. Zadnji metri mi dajo nekaj zagona in skoraj tečem. Vrh! Preveč sem utrujen, da bi bil zares vesel. Slikam panoramo ter slovensko in argentinsko zastavo. Enkrat, dvakrat, desetkrat. Šele potem sedem. Vrh je dolg, raven greben, dolg kakih deset in širok kakih pet metrov. Ker nimam kladiva zabijem kar s cepinom v edino skalo malo pod vrhom klin in pustim karabinec „Allain" v spomin. Že je čas, da krenem navzdol.

Počasi in skrajno previdno se vračam po isti poti in kot po navadi je treba pri sestopanju še bolj paziti kot pri vzponu. Luciano, ves trd od mraza me sprejme na grebenu in me kriče objema. Skoraj me zaduši. A morava hiteti, do uideva ledeni vihri, ki se vse bolj bliža. Najtežji del — ledeni žleb — sva srečno odpravila, čez spodnjo razpoko sva pa kar poletela. Na spodnjih pobočjih sva se oddahnila. Zdaj se vihar lahko razdivja, če mu se ravno zljubi.

Ob desetih zvečer naju je sprejel Alberto v ledeni luknji. Vrgla sva se v spalne vreče in napol v snu pogoltnila vso tekočino, kar jo je tovariš premogel.

21. januarja smo se vrnili k šotoru. Na vrhu je divjala nevihta in tudi spodaj smo občutili njeno moč.

22. januarja smo pospravili taborišče in še isti večer smo že kramljali z Mastersom na njegovi estanciji. Mož je bil našega uspeha prav tako vesel kot mi sami. Sporočil nam je tudi novico, da je Peter prispel do Jezera in da bo v kratkem dopotoval s konjem po velikem ovinku okrog Lago Argentino.

Nov umik na Cerro Norte

Naslednji dan zvečer je Peter že pri nas. Vendar še ne krenemo na pot, ker bi si midva rada oddahnila, Peter pa si mora zaceliti zadnjico. Dva dni na konju je za človeka, ki ježe ni vajen, precejšnja preizkušnja.

Poskus v zahodni steni Norte se je klavrno izjalovil radi slabega vrmena.

Potem ko smo spravili opremo skozi divjo pokrajino do vznožja stene, je napočilo tisto zoprno čakanje v dežju in brezdelju, ki tako rado povzroči nepotrebne prepire med ljudmi.

Kljub vsemu smo postavili tisoč metrov nad vznožjem višinsko taborišče, skromen šotor v zavetju ledene stene. 6. februarja se je napovedoval lep dan in s Petrom sva se nemudoma odpravila. Pa so se patagonske vremenske coprnice samo norčevale iz naju. Popoldne se je vreme pokvarilo in s težavo sva se vrnila pred nočjo v šotor.

Za letos smo imeli zadosti. Z Lucianom sva se poslovila od Mastersa in mu obljubila za naslednje leto povratek. Peter, ki je prišel pozneje in se mu ni mudilo, pa je ostal še nekaj dni na estanciji.

JURE SKVARČA

Iz dnevnika argentinsko-slovenske odprave na kontinentalni led 1967-1968

TEHNIČNI PODATKI

a) Udeleženci

Peter Skvarča, 24 let, geometer
Pablo Justo, 25 let, elektrotehnični inženir
Mario Serrano, 22 let, orožniški častnik
Janko Zakrajšek, 17 let, študent tehnike
Osvaldo Troiani, 35 let, ravnatelj kreditnega podjetja
Jure Skvarča, 26 let, elektrotehnični inženir

Zadnji je uradoval kot šef odprave

b) Namere in cilji

Cerro Norte, Cerro Campana in drugi vrhovi v okolici ledenika Upsala, v pokrajini, ki se razteza med velikima jezeroma Argentino in Viedma, približno na 52° vzporedniku južne širine. Poleg teh prvenstveno gorniških ciljev si je odprava zastavila še nalogo, da napravi osnovne tlorise (krokise) še skoraj nepoznanih predelov in prouči možnost prečenja celinskega ledu do Pacifika.

c) Oprema

3 šotori — dva znamke Cacique in eden domače izdelave.
2 vrvi 80 m dolgi, ena 40 m in primerna količina vrvi 7 mm za stalno (fiksno) varovanje.
80—100 klinov in 30—40 vzpong, večina evropskega izvora.
Plinski kuhalnik na plin Butan.
Sanitetne potrebščine prve pomoči, kirurška oprema z najvažnejšimi instrumenti.
Karabinka kalibra 22.
Osebna oprema vsakega posameznika (obleka, obutev, spalna vreča, cepin, dereze itd.).

d) fotografski material

Aparati: **Contessamat**
Contaflex
Voigtländer

Filmi: barvni **Perutz** (18 din) 20
Ferrania (18 din) 4
Agfa (18 din) 1
črnobeli **Perutz** (17 din) 10
Agfa (18 din)
Kodak Plus x (22 Din) 1

KRONIKA EKSPEDICIJE

Tekma z vremenom

26-12. Petrolejsko mesto Comodoro Rivadavia. Vojaško letalo nas je streslo v tem kraju. Najprej smo poiskali po telefonu Jožeta Vodnika v Puerto Deseado, popoldne pa smo se šli v morje kopat. Iz vode smo prišli bolj črni kot pa takrat, ko smo se prvič potopili.

Zdaj počivamo v jezuitskem zavodu in po dolgih nočeh priprav se nam brezdelje prav prileže. Osvaldo in Mario sta šla nakupovat darilo za Janka, Benjamina ekspedicije, ki bo praznoval sedemnajsti rojstni dan. Zvečer nas čaka slavnostna večerja s patri in jutri nas pride iskat Vodnik.

28-12. Včeraj je prišel Jože že ob štirih zjutraj po nas. Predno smo se odpeljali, smo napravili tak kraval, da bi še mrliča zbudili. Jožetu namreč ne da žilica miru, kadar gre za slavnostne odhode pomembnih ekspedicij.

Smer Calafate. Vožnja z Jožetom je vedno dogodivščina in poglavje zase. Tokrat smo imeli še dosti sreče. Samo trikrat smo preluknjali gume in samo enkrat zlomili os. Drugič je nismo mogli več, saj smo avto kar porivali do prve estancije. Še dobro, da zna Jože z macolico vse popraviti. Res je potem peljal zadnjih trideset kilometrov malo bolj počasi, a okrog ene ponoči smo le prispeli v Calafate. Za spanje smo si pogrnili kar po tleh ob avtu.

Danes zjutraj smo se odpravili na lov za motorko, ki naj bi nas prepeljala čez jezero. Obiskali smo Rotondara, upravnika Narodnega parka. Ta je sicer upošteval pri-

poročilo iz Bariloč, a si ga ni preveč gnal k srcu. Obljubil je, da nas bo dal prepeljati brž ko bo mogoče.

Sestali smo se s Pablom. Prejšnji dan je prispel z letalom LADE in odprava je tako polnoštevilna. Nastanili smo se v omnibusu Narodnega parka, ki itak po navadi stoji v garaži, Jože pa je dal svoj avto v popravilo, da se bo lahko mirno vrnil.

31-12. Novo leto bomo praznovali. V kočici ob jezeru vlada pravi direndaj. Peter se je spravil na peko potice, Pablo pa se zunaj ukvarja s pečenko (asado). Tudi drugi se trudijo, da vsak po svoje pripomorejo k slovesnosti Prav prijetni duhovi se širijo okrog našega naselja in celo tradicionalne argentinske novoletne Sidre (mošta) ne manjka.

Dober zalogaj in krepek požirek naj nam poplakneta jezo, ker že štiri dni zastonj čakamo na barko, ki se mirno ziblje v pristanišču. Uprava parka čaka mirnodušno, da se bo nabralo dovolj turistov in da se bo pot izplačala in se ne briga za dejstvo, da smo izgubili štiri lepe sončne dni, tako redke v teh viharnih krajih. Izgleda pa da bomo jutri le odpotovali.

1-1. Srečno novo leto! Čestitke veljajo predvsem nam, ki slednjič potujemo našim ciljem nasproti. Kar vriskati se mi hoče. Mario pravi, da bi kar v vodo skočil, seveda če ne bi bil oblečen in ne bi bilo jezero tako mrzlo.

Peljemo se k Mastersu! Ko spodaj to pišem, se drugi pogovarjajo s turisti, ki hočejo vse vedeti: kam, zakaj, za koliko časa gremo. Barka pod nami pa se prijetno in enakomerno ziblje...

Novoletni večer je imenitno potekel. Pablo je prinesel rakete in opolnoči je pokalo na vse kriplje. Na račun Petrove potice smo slišali dosti krepkih. Osvaldo meni, da imamo dobro nadomestilo, če bi slučajno ladjino sidro odpovedalo. Kar Petrovo potico uporabimo v te svrhe...

Dan je bajen. Nudi se nam prelep pogled na vrhove, ki smo jih pred dvemi leti preplezali: Agassiz, Bolados, Bertrand. Vsa pokrajina, vsa čudovita Kordiljera se zrcali v jezeru, ki se razprostira mirno in bleščeče kot ogromno ogledalo. Škoda samo, da nimamo nikdar takega vremena, kadar smo v višinah južnih gorá...

3-1. Matično taborišče pod Cerro Norte. Neskončno zbiti smo. Še jesti se nam ne ljubi. Razpoložil sem se za deblom, ki nam je lansko leto služilo za mizo, tovariši pa brskajo po ostankih in krami lanske odprave. Vsi pa predvsem počivamo po strašno naporni hoji. Po dolgih mesecih postopanja. po mesecih Buenos Airesa zadeti neskončno težke nahrbtnike na rame in hiteti, hiteti po brezpotnih soteskah kilometre in kilometre daleč ni lahko zadeva. A kaj, ko se nam je tako strašno mudilo, saj je nebo brez oblakov in zrak brez vetra in predobro poznamo patagonsko podnebje, da bi mogli upati, da bo tako neverjetno lepo vreme dolgo trajalo. Torej smo se zagnali za žive in mrtve in v dveh dneh prispeli z vso kramo na zahodno podnožje zaželene gore.

Za novo leto smo prispeli na estancijo. Nisem pisal, ker smo se imeli toliko pogovoriti z Mastersom. Čakali so nas z asadom, vedeli so, da bomo lačni kot volkovi. Kosi mesa so naravnost izginjali in hvali ni bilo ne konca ne kraja. Obravnavali smo vse novice zadnjega leta in veseli smo bili, da smo našli še vse prebivalce na estanciji pri zdravju, čile in krepke in zadovoljne z zadnjo, razmeroma milo zimo. Uporabili smo tudi priliko, da smo našli moža, ki nas bo spremljal s konji. Lanskega vodnika ni bilo več v teh krajih in ponudil se nam je peon Mansilla, da bo šel z nami.

Že naslednji dan zjutraj smo otovorili konje, pa seveda tudi nas same. Hajdi ob reki navzgor. Ob krasnem vremenu nas je pestila vročina, jaz pa sem na tihem klel zaradi tega lepega vremena ob nepravem času in se potil pod težkim tovorom. Ugibal sem, kako se bo vreme sprevrglo, ko bo treba plezati in bomo sonca tako potrebni. Zdaj pa doživljamo že četrti dan brez vetra.

Pavlo in Osvaldo sta pri hitrem tempu in težkih nahrbtnikih že prvi dan prišla ob sapo in začela pešati. Pa sta si brž pomagala. Poklicala sta na stran Mansillo in s štirimi tisočaki uredila zadevo: nahrbtnika sta se preselila z njunih hrbtišč na Mansillovega konja, ki tega daru ni bil nič kaj posebno vesel. Brcal je, a se je navsezadnje vdal v usodo.

Prespali smo na prostem in naslednji dan smo se zbudili spet brez vetra. Novinci v patagonskih gorah so postali korajžni in so me izzivalno spraševali, kje neki je tisto slavno deževno vreme. Potolažil sem jih, da ga bodo še do grla siti, samo malce naj potrpijo.

Zjutraj, ko je Mansilla še spal, smo tudi drugi olajšali svoja bremena, seveda vse na račun Mansillovega konja. Vsaj najtežjih stvari smo se tako znebili. Mansilla ni ničesar opazil, mrha pa se je premikala dosti bolj počasi. Zadnjo uro pred taboriščem se nam je pripetila skoraj majhna nezgoda. Sestopati smo morali do reke po zelo str-

mem bregu in malo je manjkalo, da nam konji niso zdrseli navzdol. Mansilla je zabavljal, da ne poznamo poti, pa smo si na tihem mislili, da bi jo moral on bolje poznati, saj živi že trideset let na estanciji in se je zdaj prvič znašel v tej nesrečni grapi.

Ob štirih popoldne smo dospeli do matičnega taborišča in se predali počitku, da bomo jutri bolj sveži za nadaljnje delo.

7-1. Žalibog sem imel prav. Zgodilo se je, kot sem predvideval. Lepo vreme nas je spremljalo do včeraj, torej skoraj deset dni skupaj. Odkar obiskujemo predele Kontinentalnega ledu, še nisem kaj takega doživel. A prav takrat, ko smo lepo vreme najbolj potrebovali, se je skazilo. S krčevito naglico pripravljeni naskok na Cerro Norte se nam je izjalovil. Tekmo z vremenom smo izgubili zaradi čakanja na motorko.

Zdaj, ko sem na varnem in gorkem, gruntam, da sva se morda le prehitro umaknila, in tuhtam, ali ni morda obstajala kaka možnost zavzeti težki vrh. Seveda so taka razmišljanja ob tabornem ognju lažja kot x ledenih višinah, a zato si dopovedujem, da smo pravzaprav storili več, kot se je sploh dalo napraviti. Nismo samo hiteli, divjali smo vse zadnje dneve. Brez počitka, brez vsakega premišljenega treninga smo smo se naravnost zaleteli v steno.

Že 4. januarja zvečer, komaj smo pocepali v matično taborišče, smo pripravili vse tovore za naslednji dan. 5-1. smo se vsi odpravili proti kraju, kjer smo lansko leto našli kraj za taborišče I, bolje rečeno višinsko taborišče, ker je višje gori najti prostore samo za plezalčeve bivake. Dopoldne smo premagali približno višinsko razdaljo 1100 metrov in medtem, ko so najini tovariši postavljali šotor, sva s Petrom izbirala potrebno orodje za naskok. Ob dveh popoldne svo vstopila v zahodno steno gore. Sprva sva napredovala zelo počasi. Gorko vreme je zmehčalo sneg in udirala sva se do pasu. Ko sva naletela na sneženi žleb, sva se zbala plazov in se raje umaknila v skalo na rob žleba. Ta žleb vodi proti beli sneženi ploščadi, ki leži približno na sredi stene. Smer poznava še od lanskega leta, vendar gre bolj počasi, kot bi človek hotel. Nahrbtnik je težak in sonce se neusmiljeno upira v naju. Pod nogami škriplje led, tudi zrak postaja vse bolj mrzel, glava pa je vroča, kot bi gorela.

Izmenoma sva plezala po skali ali po snegu. Ob osmih zvečer sva prišla na kraj, ki je bil prikladen za bivakiranje. Predno sva se spravila počivat, sva si ogledala še možnosti nadaljnje poti. Ugotovila sva, da naju čaka najprej precej težavno prečenje za dve dolžini vrvi. Kako bo naprej, nisva prav videla.

Noč je potekla mirno, le mraz je pritisnil, posebno proti jutru. Na srečo je še vedno vladalo brezvetrje. Sončni vzhod naju je zasul z lučjo in bajeslovno krasoto, razgled pa je bil nepopisen, preko vsega celinskega ledu do Tihega morja.

Topla kava in keksi so naju poživili. Ob sedmih sva bila že nared, da nadaljujeva z vzponom. Opravila sva težo prečenje in nadaljevala s plezanjem. Brž, ko je sonce malo ogrelo steno, naju je začela obmetavati z ledom in snegom. Tudi ledene sveče so se trgale in se drobile med padcem.

Strmina se je izoblikovala v navzdol obrnjene plošče, ki so nama dale dosti opraviti. Okrog poldne sva se ustavila, da počijeva in preudariva nadaljnjo smer. Med dvema možnostima, ki sta se nama ponujali, sva izbrala daljšo pot, ker je izgledala lažja. Ker je vreme še vedno odlično izgledalo, sva trdno upala, da bova do večera na vrhu gore.

Krušljiv žleb se je zaključeval v težkem in izpostavljenem izstopu. Tukaj sva prvič začutila, da se je dvignil veter. Preko vrhnjega grebena so se začele počasi nizati meglice. Bela planjava pod nama je komaj zaznatno sivela, medtem ko je Peter še vedno iskal smer, da se izmota iz nerodnega položaja.

Pri naslednjem težkem izstopu je Petra veter skoraj vrgel iz stojišča. Spet sva postala in ugibala. Ali naj nadaljujeva s plezanjem ali počakava? Ugotovila sva, da so se urni kazalci premaknili že na štiri popoldne. Medtem ko sva žvečila čokolado je obzorje vidno sivelo. Zdaj ni kanila samo siva pičica v belino. Očitno se že pripravlja na nevihto. Pred nama pa je še najtežji del stene...

Še nekaj grižljajev in s težkim srcem se odločiva za povratek. Malo nižje spodaj še postojiva za hip in se ozirava po oblakih. Zmaga previdnost in pričneva se spuščati. Čim dalje sestopava, tem težje nama je. Morda pa bi le uspela...

Okoli polnoči se vrneva v višinsko taborišče. Mario nama pripravi velike količine tekočine, ki jo goltava, kot bi še nikdar ničesar ne pila. Počasi mu razloživa, kako sva hodila. Skoraj vso noč ne spim zares, mučita me utrujenost in razglabljanje o upravičenosti povratka. Pa še veter poka po šotoru.

venju in tuljenju vetra, ki me je pripeljal

Danes zjutraj smo se vsi trije vrnili v bazo. Janko, Pablo in Osvaldo so nam prišli nasproti. Vsi bodo lahko spoznali, kaj je patagonsko neurje. Saj skoraj ničesar več ne vidiš in pričelo je lahno deževati.

Nižje spodaj srečamo zelenje. Ogenj nas pogreje in spravi znova v dobro voljo.

Deževni intermezzo

12-1. Tako, zdaj ne bo nihče več jezikal, da nimamo dežja. Ves teden škropi voda z neba in vsi smo se nekako polenili. Nikomur se dosti ne zljubi. Dnevni red je vsak dan isti: okrog petih zjutraj nekdo pogleda, kako je z vremenom, javi, da je oblačno in da kaplja, pa spimo spanje pravičnega do desetih ali še dlje. Pokušamo izrabiti čas vsaj za raziskavanje ledenika Upsale. Pa višje gori sneži in vidljivost je pičla.

Naši „šerpe" (Janko, Osvaldo in Pablo) so se odpravili na estancijo iskat priboljške v hrani, mi trije pa tratimo čas z igranjem kart. Drugega itak ni početi v takem zoprnem vremenu.

14-1. Fantov ni nazaj z estancije. Pa ne, da bi se jim kaj pripetilo?

15-1. Sveži kruh in sveža pečenka (asado) so dobrote, ki izvrstno teknejo. Šerpe so se vrnili in poleg hrane prinesli še druge priboljške. Spet so eno po svoje zagodli. Nazaj grede so se enostavno izgubili. Osvaldo trdi, da je toliko sotesk na poti, da ni čudno, če so napačno izbrali. Meni se zadeva ni zdela tako zabavna, ker sem jih moral iskati, prišel sem prav na estancijo in izvedel od Mastersa, da so že pred dvema dnevoma odrinili nazaj proti goram.

Zdaj se mastimo ob ognju in junaki poročajo o svojih dogodivščinah. Nazadnje sklenejo, da so našli novo pot in da se niso izgubili. Taka rešitev problema je soglasno sprejeta in odobrena.

23-1. Vreme je vedno slabše. Počasi bom začel verjeti staremu Barriji, ki trdi, da se je gora ujezila na nas in nam priporoča, da se za nekaj časa spravimo kam drugam. Še na estanciji doli je snežilo.

Kljub nemogočim razmeram smo še enkrat poskusili. 18. januarja smo se premaknili v taborišče I in mi trije, ki naj bi poskušali naskok, smo hoteli tam prespati. Pa smo sami sebe goljufali z upanjem na izboljšanje vremena. Ponoči se je dvignil tak orkan, da nam je podrl ledeno steno, ki je ščitila šotor. Komaj smo ga obdržali in preprečili, da ga ni vihar z nami vred odnesel. Vsi trije smo se borili za šotor in palice, da skoro na rob blaznosti.

Zjutraj je nevihta dosegla svoj višek. Nismo več čakali, kdaj se bo šotorsko krilo strgalo, temveč smo začeli pospravljati svojo kramo, da odnesemo vse skupaj doli v matično taborišče. Dobro, da smo ležali v spalnih vrečah povsem napravljeni in nam vsaj obleke ni bilo treba skupaj spravljati. Dobro polovico opreme smo nekako zložili in rešili, vse drugo je pobral vihar in odnesel Bog ve kam. V nasprotju s tem divjanjem viharja v višinah, pa vlada spodaj v gozdičku skoraj popoln mir. Veter tuli v krošnjah dreves, a v zavetju je kar prijetno.

Šerpe so znova posetili estancijo. Poleg svežega kruha in mesa prinesejo še novico, da nas bodo kmalu zapustili. Izrabiti nameravajo priložnost in potovati z Mastersovo motorko, ki bo te dni odplula v Punta Bandera. Poleg hrane in novic so nam pripeljali še obisk. Znani andinist Folco Doro nas je obiskal.

Čeprav še dežuje, pospravljamo našo „hišo".

27-1. Spet smo čili in zdravi pri Mastersu. Pa so lahko nekateri veseli, da so jo poceni odnesli iz zadnje pustolovščine. Posebno mislim, da Mario ne bo nikoli pozabil reke Norte.

Kot sem že omenil, so se šerpe hoteli vrniti do odhoda Mastersove barke. Zaradi deževja pa so reke močno narastle. Male rečice in prijazni potoki so se spremenili v prave hudournike. Prehodi čez bobneče vode so postali skrajno problematični. Zlasti pa je narastla reka Norte, ki izliva vodo vseh teh dolin v jezero Pearson.

Spremljal sem vračajoče se tovariše in prvi poskusil privezan na plezalno vrv prebresti deročo reko. Po dveh poskusih in ko sem drugič ostal skoraj pod vodo ter so me komaj ven potegnili, sem odnehal. Spustili smo se ob reki vse do izliva v jezero, in tam so še drugi poskušali, pa je bilo vse zastonj. Utrujen in premočen sem se ponoči vračal v bazo, fantje ob reki pa tudi niso ravno udobno prenočevali, saj so ostali ob premočenih spalnih vrečah in mokrih vžigalicah.

Drugi dan sva se vrnila z Mariom in prinesla nekaj hrane. Reka je komaj vidno upadla in preudarjali smo, da bomo morali čakati ves teden, če bomo hoteli brez nevarnosti prečiti. Tuhtali smo, kaj bi ukrenili. Še za konja bi bil prehod nevaren, sila vode bi ga lahko spodnesla z jezdecem vred. Najbolj varno se nam je videlo napraviti most z vrvmi. A v tem slučaju mora vendar nesmo obdržali naše nočno zavetišče ob rjo-

kdo od nas na drugo stran, saj sicer mostu ni mogoče napraviti. Uganko smo slednjič precej enostavno rešili. Spomnili smo se na gumijasto blazino, ki bi nam lahko pomagala preplavati reko.

Slekel sem se in zvezal obleko v culo. Privezali so mi blazino na telo, da mi je voda ne bi iztrgala in podal sem se v reko. Leden mraz me je objel, a čez nekaj minut sem bil že na drugi strani kakih sto metrov nižje od vstopa.

Zdaj nisem več fantaziral o tem in onem. Brž sem se oblekel in dirjal na estancijo. Masters nam je obljubil pomoč za naslednji dan in vrnil sem se s konjem, da sporočim novico in pripeljem nekaj hrane. Na svoje veliko začudenje pa sem našel že vse tovariše, z izjemo Janka, na tej strani reke.

Fantje niso hoteli brez dela čakati in ker je imel Mario še eno gumijasto blazino, so eden za drugim prečkali vodo. Onstran so ostali samo nahrbtniki, ki jih pa je Janko po istem enostavnem sistemu pošiljal na našo stran. Ostala sta slednjič samo Jenko in njegov nahrbtnik. Janko je prišel brez nezgode čez, nahrbtnik se je pa zataknil in reševanje te nesrečne prtljage nam je povzročilo kopico neprilik. Mario ga je poskušal reševati in razvozljati vrv, ki se je nekje zataknila, pa je malo manjkalo, da ga deroča reka ni odnesla v jezero. Z veliko srečo je dosegel dolgo vejo, ki smo mu jo pomolili in ga potegnili na suho.

Za zaključek zgodbe poštena pridiga starega Mastersa: „Son unos verdes, no podían esperar una noche?" (Zelenci ste, niste mogli počakati eno noč?)

S tem je bila zadeva opravljena.

31-1. Držimo se Barrijevih nasvetov, postopamo po estanciji in čakamo, da se nas bo gora usmilila. Šerpe še vedno niso mogli čez jezero in Osvaldo je že malo nervozen, ker ga čaka v Buenos Airesu delo. A vreme onemogoča plovbo. Hm, zdaj so se vsaj neverni Tomaži prepričali, da so bili tisti krasni dnevi začetkom januarja pravi čudež. Pablo, ki je takrat najbolj na široko govoril, ne črhne nobene. Saj je tudi pretekel skoraj mesec, odkar neprestano dežuje ali pa je popolnoma oblačno vreme.

2-2. Felix, ki križari po jezeru ob vsakem vremenu, je prišel iskat nesrečneže. Čakali so deset dni na prevoz. Slovo je bučno.

Peter, Mario in jaz se jutri vrnemo v bazo.

8-2. Zastonj sem upal, da se bo gora omehčala. Danes sva s Petrom zadnjikrat poskusila, pa nisva prišla dalje kot do kraja taborišča I. Žalostni smo podrli šotore in se odpravili v dolino. Tudi Petru so se stekle počitnice. Ostala sva sama z Mariom in pogledala, če napraviva kak vrh ob ledeniku Upsala.

Tolažilne nagrade

13-2. Nastanila sva se v proslulem zavetišču na zgornjem predelu Upsale. To je planinska kočica Instituta za Celinski led, ki jo po imenu poznajo vsi ljubitelj Južnih And, a stvarno prav malokdo zaide sem. Zunaj še kar nekam izgleda, znotraj pa je vse plesnjivo, da je nemogoče prebivati v taki luknji. Kraj je odlično izbran kot izhodišča točka za številne ture in bi prav lahko služil različnim ekspedicijam. Spiva v skladišču, ki je manj zavarovano proti vetru, zato pa je bolj suho. Še vedno je udobneje kot v šotoru.

Ko se je Peter vrnil k Mastersu, sva z Marijem krenila proti severozahodu, da najdeva preko nepoznanega ozemlja pristop do ledenih izlivov planote Celinskega ledu. Tam se izteka po široki dolini proti jezeru Viedma manjši ledenik, ki ga je krstil De Agostini za ledenik Moyano, možje od Instituta mu pa pravijo Glaciar Aeronautica. V precejšnji višini sva obkrožila vrhne stene vrhov Norte in Moyano in se slednjič znašla na visoki sneženi planoti pod severno steno Cerro Moyana. V dosedanjih poskusih in potepanjih po teh predelih smo prav jasno spoznali, da oba najpomembnejša vrhova v gorskem sklopu med jezeroma Viedma in Argentino nimata nobenega lahkega pristopa do vrha in da torej predstavljata podoben gorniški problem kot Fitz Roy, Pier Giorgio ali Paine.

V začetku sva imela nekaj razgleda in posnela sva nekaj lepih fotografij. Proti večeru pa sva doživela neprijetno presenečenje. Znašla sva se navpično kakih tisoč metrov nad ledenikom in stene so povsod padale odsekano navzdol. Vidljivost je skoraj popolnoma pojenjala in beli veter je vrtinčil sneg, da dostikrat nisi videl nekaj metrov okrog sebe. Spoznala sva, da bova morala bivakirati na planoti in da je življenjsko potrebno, da izkopljeva sneženo luknjo, dokler imava še kaj moči in sil. Ker lopat nisva vlačila s seboj, sva se spravila kar s cepini na delo. Prostor sva izbrala na slepo in delo nama je šlo počasi od rok. Prenekaterikrat je železo zadelo na čisti led in kopanje je napredovalo po polževo.

Ob treh zjutraj in po šestih urah dela

je postala luknja tako veliko, da sva se lahko zleknila vanjo. Vhod sva zatrpala z nahrbtnikom. V spalnih vrečah sva se kmalu dobro počutila, pogrela sva se s toplimi požirki juhe Knorr in zaspala.

Zbudila sva se okrog poldne. Spalne vreče okrog nog so bile pobeljene, ker je ponoči snežilo. Zunaj je sicer še vedno divjal beli veter, a vidljivost se je dosti izboljšala.

Popoldne sva tavala ob robu stene in iskala prehoda na ledenik. Precej proti vzhodu naju je zanesel teren in šele proti večeru sva lahko nekje sestopila. Brž potem sva trčila na kočico instituta.

Danes pa samo sušiva in počivava. Pregled hrane nama je pokazal, da sva založena samo še za kake tri dni. A zavetišče je preskrbljeno s konzervami, ki se že leta valjajo tukaj in po potrebi bova izkoristila zalogo, ki se je očitno nihče ne posluži. Najin želodec na srečo vse prenese.

20-2. Danes pišem dnevnik z veseljem. Najprej zato, ker je to zadnji list — potem pa tudi, ker sva slednjič le nekaj preplezala in tako uspešno zaključila dolgotrajno odpravo.

Masters pripoveduje o svojih dogodivščinah na lovu na pume. Napol poslušam in med razgovorom pišem zadnje vrstice svoje kronike.

Od 13. do 17. februarja sva v bajtici Instituta čakala na vreme. 17-1. zjutraj se je odprlo in krenila sva na pot. Najin prvi cilj je bil Cerro Cristal, ki sva ga imela takorekoč pred nosom. Šele zadnji del stene nama je delal preglavice, ko je naklon presegal 60°. Na splošno pa je bil vzpon lahek. Le pri vrhu sva morala napraviti predor skozi sneženi stolpec. Od tam sva potrebovala samo dolžino vrvi in sva stala na vrhu.

Razgled proti severu je bil odprt in sva lahko uživala panorame, ki so nam jih nudila pogorja Mascarelli, Campana, Adela, Fitz Roy. Proti jugu sva občudovala poznane severne stene Moyana in Norte. Proti zahodu pa je megla zakrivala večino vrhov Kontinentalnega ledu in so se svetlikali samo najbližji vrhovi: Don Bosco, Murallón. Cono.

Med sestopom sva že kovala načrte za prihodnji dan. Vabil naju je Cerro Campana, beli dragulj na robu Upsale.

A jutro 18-1. naju je navdalo navdalo z malodušjem. Snežilo je. Šele okrog desete je zavel močan veter, ki je raztepel oblake. Krenila sva preko ledenika Moyano (Aeronautica), ki naju je ločil od najinega cilja. Hitro sva hodila in ledenik nama ni delal preglavic. Tudi prvi del stene sva brez posebnih težav odpravila. Pomikala sva se po žlebovih ob padajočem ledeniku in edina neprilika je bila orientacija, ker so se kamini neprestano cepili in sva morala gledati, da sva izbrala pravega. Okoli treh sva počivala na sneženi ploščadi, odkoder sva imela prelep pogled na vrh gore, belo piramido, okrašeno z nizom ledenih gob. Sama najvišja špica sestoja iz treh ali štirih belih nosov. ki na sliki jako lepo izgledajo, a za plezalca predstavljajo resno oviro. Najmogočnejša ledena opast je tista, ki se boči visoko nad vzhodno steno. Zavedava se, da naju čaka težko delo, ki bi pomenilo celo v lepem vremenu presneto resno plezarijo.

Po počitku začneva plezati zares. Kar se nama je že preje zdelo težavno, postane v tem peklenskem vetru vražje težko, na meji človeških možnosti. A da bi zdaj, dobrih sto metrov pod vrhom odnehala, to nama ne gre v račun. Kosi ledu in snega letijo po zraku in kadar pride tisti divji sunek vetra, se stisneva k tlom, da naju ne odnese iz stene. Zadnjih trideset metrov doseže naklon skoraj 80°. Led je trd., vsaka dva metra vrtam vanj ledeni klin. Še stremena uporabljam. Roka in prsti so mi skoraj odpovedali, tako strupeno mraz je. Zadnja dolžina vrvi traja celo večnost.

Slednjič sva na vrhu. Ničesar ne vidim, veter pa me skoraj odnaša. Elementi divjajo z vso silo. Komaj pokukam na drugo stran, kjer se mi ista ledena strmina izgublja v globino — pa brž nazaj, čimprej nazaj. V nevihti in njeni moči je nekaj skrivnostno razburjajočega. Najino smer vzpona sva brž izgubila, a nama to dejstvo dosti ne pomeni. Saj bi komaj mogla sestopiti tam, kjer sva prišla. Samo to veva, da je treba doli, čim bolj doli, kjer je veter malo šibkejši in je možno vsaj dihati. Spuščava se kar na slepo proti vzhodu. Toliko se še spominjava iz ogledovanja v jasnem vremenu, da izgledajo tam prehodi možni in ne ravno težki.

Vso noč sva se med tuljenjem vetra motovilila med razpokami. A zjutraj sva dosegla ledenik in zavetišče. Brez premora sva spala ves dan in vso noč.

Včeraj sva se vrnila na estancijo, kjer so nama povedali še eno veselo novico. Peter je z mladim Barrio preplezal Cerro Pintado in tako dodal tretji vrh v letošnji odpravi. Skupek tolažilnih nagrad za neuspeh na Norte je torej zadovoljiv.

1918 PROSLAVE OB 50 LETNICI PRVE SLOVENSKE VLADE 1968

Argentina

Kanada

Z. D. A.

Gosposvetska hvalnica

Na dan 29. oktobra 1968 je preteklo petdeset let, odkar se je slovenski narod — njega večji del — otresel tujega jarma in po osemsto letih spet zadihal svobodno in samostojno državno in politično življenje, petdeset let, odkar je bila imenovana prva slovenska vlada. Demokratski Slovenci, živeči v izseljenstvu, praznujejo ta dan kot svoj narodni praznik in zdaj tudi kot praznik slovenske zastave. Za jubilejno leto — 50-letnico — pa je narodni čut svobodnih Slovencev v emigraciji narekoval še veličastnejšo proslavo, s katero naj bi tudi gostoljubnim narodom, med katerimi žive, razodeli svoje veselje ob tem jubileju, ga seznanili s svojo narodno zgodovino, polno trpljenja, žrtev in bojev za svobodo do dne osvoboditve, pa tudi sedanji položaj, v katerem narod trpi doma, podoben nekdanjemu tlačanstvu, pa še toliko hujši, ker pomeni tudi duhovno tlačanstvo — enako kot toliko drugih zasužnjenih narodov, katerim je bilo vsiljeno komunistično samodrštvo. A slovenski narod doma in zunaj meja je trdno prepričan — kljub brezbrižnosti zahodnih svobodnih držav, da mu bo po naravni nuji prej ali slej zasijal nov „29. oktober", ki bo prav tako ali še bolj veličasten, svetlejši praznik, ko si bo v združitvi vsega slovenskega ozemlja (ali vsaj njega večine) v sodelovanju z drugimi zasužnjenimi narodi, ki v osvobojenje izpod komunističnega jarma trdno verujejo, svobodno koval srečnejšo prihodnost.

V takem duhovnem razpoloženju so pripravljalni odbori l. 1968 pripravili praznovanje jubilejnega narodnega praznika v Argentini, Kanadi in ZDA. Slovenci v Argentini so jubilejnim slavnostim hoteli dati poudarek s tem, da so povabili nanje tudi predsednika NO za Slovenijo dr. Miha Kreka.

PRIPRAVLJALNI ODBOR V BUENOS AIRESU ODOBRI NAČRT PROSLAV 50-LETNICA PRVE SLOVENSKE VLADE IN SLOVENSKEGA NARODNEGA PRAZNIKA 29. OKTOBRA

(Izvleček zapisnika seje z dne 17. avgusta 1968 v Slovenski hiši v Bs. Airesu.)

Širši pripravljalni odbor je 17. avgusta 1968 na svoji drugi seji (prva je bila že meseca januarja) razpravljal o proslavah narodnega praznika in o 50-letnici prve slovenske vlade. Na seji so bili navzoči: direktor msgr. Orehar Anton; člani Narodnega odbora za Slovenijo: dr. Debeljak Tine, Smersu Rudolf, Stare Miloš, Urankar Feliks; za Slovensko krščansko demokracijo-SLS: podpredsednik Fajdiga Pavel in člani načelstva: Benedičič Miha, Brula Janez in dr. Voršič Alojzij; za Slovensko demokratsko stranko: Urankar Feliks in Petriček Robert; za Zedinjeno Slovenijo: tajnik Selan Tine in Mehle Lojze; za Škofov zavod, Adrogué: Stariha Božo. Domove so zastopali: Društvo Slovenska vas in Hladnikov dom, predsednik Jan Lovre in Lužovec Janez; Naš dom v San Justu, tajnik Indihar Marijan; Slomškov dom v Ramos Mejía, podpredsednik Kastelic Anton in Potočnik Matevž; Slovenski dom v Berazategui, predsednik Vidmar Rudolf in Šterbenc Janez; Slovensko Pristavo v Castelarju, predsednik Pernišek Franc; Slovenski dom v San Martinu, predsednik Dimnik Ivan. Dalje so zastopali: Svobodno Slovenijo Krošelj Joško; DSPB-Vestnik, predsednik Pregelj Bogo; DSPB-Tabor, predsednik Korošec Ivan in dr. Baraga Srečko; SPD, predsednik Petriček Robert; SPZ Gallus, predsednik Gaser Miha; Družabno pravdo, Smersu Rudolf.

Zaradi nujne zadržanosti so se opravičili in obenem obljubili sodelovanje: Marijan Marolt, tajnik Slovenske kulturne akcije; Ciril Jan, predsednik SFZ (zadržan na mladinskem obisku v Mendozi): Rezelj Lojze, predsednik Slovenskega gledališča in Slovenski dom v Carapachayu.

Razgovor je vodil tajnik Narodnega odbora za Slovenijo Stare Miloš kot predsednik pripravljalnega odbora za proslavo narodnega praznika, ki je poudaril, da so letošnje proslave združene s 50-letnico prve slovenske vlade in da so zasnovane v večjem obsegu. Povedal je, da se je predsednk Narodnega odbora dr. Miha Krek odzval povabilu in bo prišel v Buenos Aires na te proslave. To sporočilo je bilo sprejeto s splošnim odobravanjem.

Zaenkrat je dogovorjeno, je povedal tajnik Stare, da ostane med nami 14 dni, naprošen pa je, da bi ostal dalj časa, ker ga vabijo tudi v Mendozo na proslavo narodnega praznika.

Nato je Stare Miloš predložil načrt prireditev in proslav. Pri tem je poudaril, da je namen teh tudi ta, da se ob tej priliki slovenski demokratični emigrantje predstavimo, da smo pozitivna in konstruktivna enota tudi v argentinskem življenju. Obenem pa smo po zgledu svojih prednikov vztrajno na delu za svobodo svojega naroda.

O načrtu prireditev in proslav se je razvila debata, na kar je bil sprejet soglasno sledeči razpored:

1. Sprejem dr. Kreka na letališču.
2. Priprava tiskovne konference dr. Mihi Kreku s tukajšnjimi časnikarji, združene z umetniško in knjižno razstavo.
3. V soboto, 26. oktobra, zvečer akademija v Slovenski hiši, nato slavnostna večerja, na katero so povabljeni odborniki organizacij in ustanov, dušni pastirji, vzgojitelji mladine, kulturni ustvarjalci, predavatelji v naših organizacijah, javni delavci in oblikovalci slovenske emigrantske skupnosti.

4. V nedeljo, 27. oktobra, dopoldne slovesno polaganje venca pred spomenik generala San Martina (udeležilo naj bi se čim več narodnih noš).

5. Istega dne popoldne v Slovenski hiši sv. maša za naše prednike, ki so se žrtvovali za svobodo slovenskega naroda.

7. Po maši slavnostno zborovanje, katerega osrednja točka bo govor dr. Mihe Kreka. Sodeluje med drugimi pevski zbor Gallus.

8. Polaganje venca pred spomenik žrtvam komunistične revolucije.

Po odobritvi programa je g. Stare Miloš povedal, da so v delovnem odboru ustanovljeni še pododbori in odseki, ki naj bodo še spopolnjeni z novimi sodelavci. Naproša vse, naj nihče ne odkloni sodelovanja.

MLADINSKA PROSLAVA V SLOVENSKI HIŠI

Začetni takt jubilejnim slavnostim je dala šolska mladina slovenskih osnovnih šol na področju Velikega Buenos Airesa v nedeljo, 22. septembra popoldne s prisrčno manifestacijo v Slovenski hiši.

Pod vzornim vodstvom slovenskega učiteljstva so se zbrali otroci osnovnih šol iz Castelarja, Slovenske vasi, Bs. Airesa, San Martina, San Justa, Ramos Mejíe, Berazateguija in San Miguela. Kakor bi gledali pred seboj pisan rožnat travnik, tako čudovit je bil pogled na ta zbrani otroški živžav v veliki dvorani, in valovanje slovenskih zastavic je ustvarjalo razpoloženje prave narodne slavnosti. Prostor pred odrom so živo barvale skupine nastopajoče šole v gorenjski in belokranjski narodni noši, ozadje odra pa je venčala vrsta zastopstev posameznih osnovnih šol.

V ta okvir je bil postavljen oltar, na katerem je daroval sv. mašo msgr. Anton Orehar v spremstvu številnih ministrantov. V pridigi je prikazal otrokom veličino svetniškega škofa Slomška v izpolnjevanju evangelija in slovenske narodne dolžnosti. Po tem zgledu naj otroci ne bodo le opazovavci, temveč tudi sograditelji slovenstva, da bodo mogli nekoč prevzeti nase odgovornost, ki bo nujno prešla nanje. Tudi Slomšek je živel v neslovenskem okolju, a je uspel zaradi žive zavesti, da je sin slovenske matere.

Po kratkem presledku se je začela slavnostna akademija. Najprej je za uvod spregovoril tajnik Narodnega odbora za Slovenijo in predsednik pripravljalnega odbora za jubilejno proslavo 50-letnice prve slovenske vlade g. Miloš Stare in v klenem ter nazornem govoru prikazal trdo pot, ki jo je moral prehoditi naš narod.

To so glavne misli govora:

„Srečni ste kot malokateri otroci. Srečni, ker imate tako dobre in zavedne starše, da vas pošiljajo v slovenske tečaje. Srečni, ker imate katehete, učiteljice in učitelje, ki se žrtvujejo za vas in vas vzgajajo, da bi vam bilo življenje lepše: učijo vas krščanskih resnic in spoznavanja lepote slovenske besede in slovenske zemlje. Srečni ste in bodite tudi ponosni, da ste otroci slovenskega naroda t. j. naroda, ki ga ni enakega na svetu.

Vesel sem, da vam morem to povedati na današnji dan.

Zakaj smo danes tukaj?

Vi veste kaj pomeni 2 de mayo argentinskemu narodu. V šoli vas učijo in so vam povedali, kako velik praznik je to, za Argentince. Prav tak praznik je za nas Slovence 29. oktober. In kakor je argentinski narod dobil svojo Primero Junto, tako smo Slovenci dobili prvo slovensko vlado pred 50 leti.

Pot do zmagovitega in slavnega 29. oktobra 1918 pa je bila dolga 1000 let in polna trpljenja in žrtev naših prednikov in slavnih slovenskih mož."

Nato je govornik opisal trnjevo pot slovenskega naroda do osvoboditve in poudarjal, da kljub vsemu narod ni klonil. Navajal je imena in dela velikih mož od Slomška in Prešerna do Jegliča, Kreka in Korošca. Nazorno je opisal veselje vsega slovenskega naroda, ko je prišlo osvobojenje leta 1918.

Nato je na otrokom dojemljiv način opisal kakšna nesreča je zadela Slovence, ko je po drugi svetovni vojni zavladal v Sloveniji komunizem. Zopet je poudaril otrokom, kako so srečni, ker uživajo svobo-

Recitacijski zbor dr. Prešernove šole s pesnikom Mirkom Kunčičem v sredini.

do. Otroci v Sloveniji svobode ne poznajo. Staršem in učiteljem v domovini grozi policaj in ne smejo učiti kar bi radi. Vas pa lahko učijo kar hočejo. Svoboda je velika sreča. Vaši starši so v svetu, ker doma ni svobode.

Zaključil je: „Bodite ponosni na vaše starše in srečni, da jih imate. Pred več kot 20 leti so prišli sem in niso imeli nič. Pa niso klonili, kakor slovenski narod ni klonil v najtežjih dobah zgodovine. Danes imate vsi svoje lepe hiše, svoje domove. To so zlate hiše. Vredne so več kot še tako velike stolpnice. Zgradili so jih vaši starši, da bi bili vi, dragi otroci, srečni. Bodite hvaležni svojim staršem in ponosni nanje."

Govornikove besede je še jasneje predočil odrski prikaz v sliki in besedi recitacijskega zbora učencev dr. Prešernove šole s stihi pesnika Mirka Kunčiča, ki jih je ta nanizal v „Praznik našega naroda" prav za to priložnost.

PRIHOD DR. MIHE KREKA

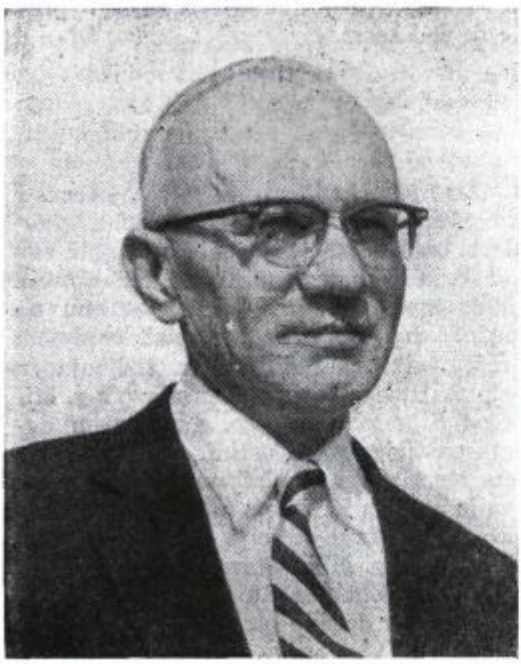
Jubilejna proslava slovenskega narodnega praznika v Argentini bi gotovo ne imela tolikšnega sijaja, če bi se ga ne bil udeležil predsednik NO in slovenske krščanske demokratske stranke g. dr. Miha Krek, ki je prav to priložnost — na povabilo pripravljalnega odbora — porabil za obisk slovenske emigrantske skupine v Argentini. Ta mu je še danes in mu bo vedno hvaležna za vse delo in prizadevanje, da ji je omogočil, nekdanjim beguncem v številnih begunskih taboriščih, naselitev v svobodnih čezmorskih državah, da ne omenimo še drugih zaslug iz tistih težkih časov! In poleg tega je politični voditelj svobodnih Slovencev v zdomstvu.

Zato je razumljivo, da so se Slovenci v Argentini razveselili novice, da pride g. dr. Krek osebno na jubilejne slovesnosti slovenskega narodnega praznika 29. oktobra in so mnogi prihiteli že k sprejemu na mednarodno letališče na Ezeizi, predvsem predstavniki našega javnega življenja in pripravljalnega odbora za proslavo z g. Milošem Staretom z gospo, direktorjem dušnih pastirjev v Argentini, msgr. Oreharjem ter glavnim urednikom Svobodne Slovenije Joškom Krošljem na čelu. Med množico so bili tudi otroci v narodnih nošah. Tajnik NO g. Miloš Stare je v imenu vseh izrekel visokemu gostu prisrčno dobrodošlico in zbor šolskih otrok mu je zapel ne-

Skupina Slovencev ob sprejemu dr. Kreka na letališču Ezeiza. Za otroci stoje od leve na desno. Franc Zurc, France Šturm, ga. Magda Češarek, Ciril Markež, Jožko Krošelj, ga. Danica Petriček, ga. Malči Krošelj, dr. Jože Dobovšek, Janez Lužovec, msgr. Anton Orehar, Valentin Markež, g. Jurij Rode, Mirko Kopač, ga. Franja Golob-Stare, Avgust Čop, dr. Miha Krek, Miloš Stare, ga. Pavlinka Dobovšek, Pavel Fajdiga, ga. Viktorija Čop, ga. Zdenka Jan, Robert Petriček, Jože Groznik, ga. Rezka Rovan, Božo Stariha, Miha Benedičič, Jože Repovž, Bogo Pregelj.

kaj narodnih pesmi. Dr. Krek se je za tako prisrčen sprejem vidno ginjen zahvaljeval in se z vsemi prijateljsko rokoval. Nato se je s predstavniki odpeljal v Buenos Aires, v Slovensko hišo, kjer so ga čakali in pozdravili tudi drugi slovenski rojaki, ki niso utegnili iti na Ezeizo. Ogledal si je prostore Slovenske hiše in se pogovarjal s starimi znanci. Tako je visoki gost mogel dobiti prijeten vtis, da je prišel kakor domov med svoje domače ljudi.

GANLJIVA SLOVESNOST PRED SPOMENIKOM KOMUNISTIČNIH ŽRTEV

Na večer istega dne se je zbralo v Slovenski hiši že lepo število Slovencev, da bi bili navzoči ob spominski slovesnosti, ko bo g. dr. Miha Krek položil venec pred spomenik komunističnim žrtvam, ki so za svobodo slovenskega naroda darovali svoje življenje. Z vsemi, s katerimi se doslej g. dr. Miha Krek še ni srečal, se je prisrčno rokoval in se pozdravljal. Ko pa je prišla napovedana ura slovesnosti, ob osmih zvečer, je zavladal molk. G. Slavimir Batagelj in g. France Šturm sta vzdignila velik lovorjev venec z napisom na slovenskem traku: *„Vsem Slovencem, ki so žrtvovali svoje življenje za našo svobodo — dr. Miha Krek, predsednik NO za Slovenijo,"* in ga ponesla do spomenika. Tu ga je prevzel g. dr. Miha Krek in ga položil pred spomenik.

G. dr. Krek je nato nekaj minut molče stal pred spomenikom, zatem pa je v spomin vsem, ki so žrtvovali svoje življenje za svobodo Slovencev, spregovoril:

Ko začenjamo slovesnosti 50-letnice narodnega osvobojenja, se najprej hvaležni spominjamo vseh pokojnih, ki so delali in žrtvovali, da bi slovenski narod srečno živel in uspešno napredoval v čim popolnejši neodvisnosti in svobodi.

Pred 50 leti so Slovenci — sicer tvegajoč smrtno nevarnost — pa vendar izredno srečno — skoraj brez žrtev življenj — prelomili tisočletne vezi z Avstro-Ogrsko, ki nam ni hotela priznati narodne individualnosti in dostojanstva. Ustanovili so narodno državo po svoji svobodni odločitvi.

Tedaj nihče ni mogel slutiti, da bo v naslednjih 50 letih vihar revolucije in državljanske vojne turjal desettisoče smrti in desetletja politične sužnosti.

Osvobodilno dejanje pred 50 leti pa zaradi pretežke zgodovine zadnjih 25 let ni manj veličastno. Le ustvarjalcem, ki so narodno svobodo v stoletjih klesali in jo v dopolnjenem času oblikovali, se je pridružila v zboru nesmrtnih krona tisočerih in tisočerih narodnih mučencev.

Tudi v sedanje naše življenje prebliskuje še odsvit solza mater, tudi vanj padajo sence mrkih obrazov očetov ob spominu na sinove in hčere: domobrance, četnike, vaške stražarje, oficirje in vojake jugoslovanske vojske v domovini, Sokole in Slovenske fante, ki so tedaj bili na barikadah brambe svobodne Slovenije. Slovenska rast je napojena s srčno krvjo popolne žrtve, množične žrtve. In nešteti so, ki jih je pomorila fašistična justica, ker so bili v službi slovenskega poslanstva. Končno, pa zato nič manj važno, je treba z vso pieteto reči, da so bili tudi v vrstah partizanstva resnični in iskreni slovenski borci, ki so umrli, ali pod strelom komunistov ali okupatorjev na daritvenem oltarju slovenske svobode.

V slovensko življenje sveti plamen neomejene ljubezni do svobode in neugnanega hrepenenja po svobodi za naš narod in domovino.

V pobožnem spoštovanju hvalimo Stvarnika za vse, ki nam jih je dal, da so nosili križ slovenskega skupnega narodnostnega življenja. Na nove napore in nove žrtve pripravljeni ga prosimo, naj iz zgledov teh pokojnih vzcveteva vedno znova po vsej Sloveniji, med vsemi Slovenci v domovini in v svetu, škrlat nove ljubezni do novega osvobojenja, dokler ne bo vzšlo sonce v dan, ko bo svoboden naš človek in ves naš rod na svoji zemlji svoj gospod.

Več minut so vsi zbrani molče stali pod močnim vtisom dr. Krekovega spominskega govora, nato pa je direktor msgr. A. Orehar zmolil za vse slovenske žrtve tri očenaše.

Dr. Krek med govorom pred spomenikom.

Pripravljalni odbor je za jubilejne slavnosti ob 50-letnici prve slovenske vlade pod predsedstvom g. Miloša Stareta predvidel tudi tiskovno konferenco, ki naj jo ima predsednik NO za Slovenijo g. dr. Miha Krek v času svojega obiska v Argentini s predstavniki argentinskega tiska. Referat za to konferenco je imel v pripravljalnem odboru g. Joško Krošelj.

Tiskovna konferenca je bila od vseh napovedanih prireditev najbolj tvegana. Za vse ostale prireditve smo bili že vnaprej gotovi, da bodo uspele. Uspeh tiskovne konference je pa neznan vse do njenega začetka.

Buenos Aires je sedemmilijonsko mesto s stalnimi obiski uglednih svetovnih osebnosti: državnikov, politikov, gospodarstvenikov in umetnikov. Malo pred dr. Krekovim prihodom v Argentino je bil npr. v tej državi na obisku zahodnonemški zunanji minister Willy Brandt. Tiskovne konference so zato v Buenos Airesu skoro na dnevnem redu. Njihovi organizatorji si zato močno prizadevajo, da zanje zanimajo posamezne liste, radijske ter televizijske postaje. Vse so v prvorazrednih hotelih v središču mesta.

Člani pripravljalnega odbora so se pa odločili, da bo tiskovna konferenca v Slovenski hiši, ki je sicer v mestu, toda ne v njegovem središču. Časnikarji, ki naj bi prišli na konferenco, verjetno dotedaj o Slovenski hiši še sploh niso ničesar slišali. To dejstvo je tveganost tiskovne konference še povečalo. Pa so člani pripravljalnega odbora kljub temu ostali pri svoji odločitvi. Velike jubilejne slavnosti ob 50-letnici prve slovenske vlade so bile namreč najlepša priložnost, ki jo lahko izkoristimo, da uglednim argentinskim gostom pokažemo osrednji slovenski dom v Argentini. Zato je bilo treba storiti vse, da bi tiskovna konferenca uspela. V prvi vrsti je bilo treba zagotoviti udeležbo predstavnikov velikih buenosaireških dnevnikov na tiskovni konferenci, pripraviti vabila zanjo z osebnimi podatki predsednika NO za Slovenijo g. dr. Kreka, prav tako vabila za likovno in tiskovno razstavo, ki je bila združena s tiskovno konferenco. Poleg sestave in razdelitve vabil je bilo treba stopiti v osebni stik z uredništvi posameznih listov ter vodstvi radijskih in televizijskih postaj. To odgovorno nalogo je prevzel g. Božo Stariha ter jo je odlično izpolnil. Skrb za pogostitev gostov na tiskovni konferenci so prevzele požrtvovalne gospe in gospodične.

Ureditev dvorane — likovna, tiskovna in planinska razstava

Tiskovna konferenca je bila v veliki dvorani Slovenske hiše. Za to prireditev jo je bilo treba urediti tako, da je z razstavami slik slovenskih slikarjev nudila lepo zaokroženo celoto s popolno preglednostjo razstavljenih predmetov. Ker so v teh stvareh zelo vešči, smo naprosili vse člane Petričkove družine, go. Danico, g. Roberta in njunega sina Boštjana ter slikarja g. Andreja Makeka. Celotno zamisel za ureditev velike dvorane je pa dal slikar g. Ivan Bukovec.

Pripravo likovne razstave sta prevzela ga. Bara Remec ter g. Ivan Bukovec. Ker je pa ga. Remec v začetku oktobra morala oditi v prov. Jujuy, je vso težo priprave likovne razstave ves čas nosil g. Ivan Bukovec. Udeležili so se je pa naslednji slovenski slikarji: ga. Bara Remec, gdč. Metka Žirovnik ter gg. Ivan Bukovec, Andrej Makek in France Papež ter kipar g. France Ahčin. Slike so bile obešene v veliki dvorani na obeh straneh.

Tiskovno ter planinsko razstavo so pripravili Petričkovi. Bila je v ozadju dvorane pod galerijo. Tu so bile zbrane knjige povojnih slovenskih demokratskih emigrantov, ki so izšle v Argentini v založbi Svobodne Slovenije, Duhovnega življenja, Slovenske kulturne akcije in založbe Baraga. Prav tako so bile razstavljene vse slovenske revije, listi ter ostale publikacije, ki izhajajo v Buenos Airesu.

Med knjigami in revijami sta bili razstavljeni tudi dve svojski podobi: Brezjanska Marija in Bohinjsko jezero, ki ju je s suho iglo vžgala v les ga. Tatjana Hafnerjeva ter poslala na razstavo s svoje smrtne postelje. Gotovo edinstven primer slovenske umetne obrtne umetnice, ki se je pa med nami v Argentini, žal, premalo udejstvovala; v domovini je na tem področju žela lepe uspehe.

Po stenah v ozadju dvorane so bili razstavljeni Exlibrisi ge. Bare Remčeve ter so nakazovali že prehod s tiskovne razstave v planinsko.

Posebno mesto je v dvorani zavzemala

Pogled na del knjižne razstave na tiskovni konferenci dne 24. oktobra. Ob desne na levo stoje za razstavljenimi knjigami: kip dr. Novačana, delo kiparja Franceta Ahčina, s suho iglo v les vžgani Sv. Janez ob Bohinjskem jezeru ter pravtako v les vžgana podoba Brezjanske Marije, deli ge. Tatjane Hafnerjeve. V ozadju je videti na steni nekaj uspelih grafikonov, prikazujočih delavnost naše emigracije v svetu in zlasti Argentini.

miza, ki je bila določena za razstavo veliki argentinski narodni pesnitvi Martin Fierro. Gavčevski poncho, laso, fakoni, nazarenke, mate so bili obešeni na steber ali položeni na mizo, na kateri je bil položen: tipkani izvod Debeljakovega celotnega prevoda Hernándezove pesnitve Martin Fierro, pa tudi že stolpci odtisov do konca postavljenega slovenskega teksta. Prevajalec g. dr. Tine Debeljak — pri prevajanju je sodelovala tudi ga. Danica Petričkova — kipar France Ahčin in arh. g. Jure Vombergar so pa za udeležence tiskovne konference pripravili še izredno bibliografsko presenečenje: izdajo sto numeriranih izvodov prvih treh spevov v dokončanem formatu celotne knjige s celostransko prilogo kiparskega reliefa. Natis teh spevov je pa izšel s tem-le posvetilom:

„Izdano v Buenos Airesu v spomin na 29. oktober 1968 ob petdesetletnici osvoboditve slovenskega naroda izpod tisočletne germanske nadoblasti kot darilo udeležencem tiskovne konference dr. Mihe Kreka, predsednika Narodnega odbora za Slovenijo v emigraciji, v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158. Tiskano v 100 izvodih, numeriranih od 1 do 100."

Pa še druga slovenska knjiga je na tiskovni konferenci vzbujala pozornost. Prav na ta dan je izšlo v Baragovi založbi najnovejše veliko delo vseuč. prof. g. dr. Vinka Brumna o življenju in delu Janeza Ev. Kreka pod naslovom „Srce v sredini". Tako je dobil na tem večeru svojo zasluženo počastitev tudi eden največjih graditeljev slovenske svobode dr. Janez Ev. Krek.

Tiskovna konferenca je imela namen tudi prikazati slovensko prisotnost v svetu, zlasti v Argentini, in slovenski delež v delu za njen napredek. Vse to gradivo je bilo objavljeno na posebnih grafikonih s podatki, ki sta jih zbrala in uredila Tine Debeljak ml. ter njegova sestra gdč. Jožejka.

Udeležencem tiskovne konference je bil najprej prikazan slovenski zemljepisni prostor doma z navedbo, da živi v Kanadi 15.000 Slovencev, v ZDA 200.000, Argentini 35.000 in v Avstraliji 15.000. V Ar-

Dr. Tine Debeljak in gospa Danica Petriček razkazujeta argentinskim časnikarjem slovenski prevod Martina Fierra.

gentino se je od leta 1878 do 1948 naselilo 25.000 Slovencev, v razdobju 1948—1968 pa 7.000.

Tiskovna konferenca je dobila še poseben poudarek s tem, da so prav ta dan izšla nova pomembna knjižna dela. Na sliki ogleduje dr. Vinko Brumen bibliografski izvod prvih treh spevov slovenskega prevoda „Martín Fierro" v prevodu dr. Tineta Debeljaka, ki drži v rokah 450 strani obsegajočo monografijo dr. V. Brumna o dr. J. Ev. Kreku „Srce v sredini". Isti dan je izšla tudi nova, bogato ilustrirana čitanka „Otroški živžav" za slovenske ljudskošolske tečaje.

O novih slovenskih naseljencih v Argentini so grafikoni navajali zanimive podatke. Npr.: Kot vseuiliški profesorji delujejo: na Katoliški univerzi v Buenos Airesu g. dr. Milan Komar, na državni univerzi v Tucumanu g. dr. Z. Tomšič, na državni univerzi v La Plati kot profesor za glasbo dirigent g. Drago Mario Šijanec, na ukrajinski katoliški univerzi sv. Klementa v Buenos Airesu s slovenskim oddelkom gg. dr. Tine Debeljak, dr. Vinko Brumen ter dr. Franc Gnidovec, na jezuitski univerzi v Buenos Airesu pa g. p. dr. Alojzij Kukovica. Poleg teh poučuje še kakih 10 profesorjev na raznih višjih šolskih ustanovah.

Na raznih univerzah v Argentini je doslej končal študij 101 Slovenec. Vsi diplomanti so v glavnem ostali v Argentini ter v njej razvijajo svojo poklicno delavnost. Po posameznih strokah je končalo univerzo: teologijo 35, ekonomijo 12, inženerijo 11, filozofijo, umetnost in književnost 11, medicino 7, arhitekturo 6, pravo 6, eksaktne vede 5, agronomijo 2, farmacijo 2, odontologijo 2 in razno 2.

Glede vzgojnega dela, ki ga Slovenci opravljajo v Argentini, je grafikon navajal, da je bilo na pobudo in s sodelovanjem Slovencev zgrajenih v republiki 18 osnovnih šol ter 9 srednješolskih kolegijev. Za slovenske duhovnike pravi, da jih deluje med argentinskim ljudstvom v dušnem pastirstvu 80. Na njihovo prizadevanje in z njihovim sodelovanjem je bilo v Argentini zgrajenih 29 novih cerkva.

Grafikoni so omenjali tudi vsa slovenska središča z lepimi slovenskimi domovi v Buenos Airesu, Slovenski vasi, Berazateguiju, San Justu, Ramos Mejii, na pristavi v Castelarju, San Martinu, Carapachayu, Mendozi, Miramarju in Bariločah. Objavljene so bile tudi slike vseh domov.

Grafikon Andinizem je visel nad planinsko razstavo. Tu je bilo v slikah predstavljeno delo slovenskih planincev-gornikov, njihovi uspehi in nesreče, ki so jih zadevale. Videli smo Slovenski stolp na Katedralu, Pod skalco, Rožmanov spomenik, Capillo s križem, ki so ga nanjo postavili slovenski andinisti v spomin na Škrlatico doma, Pico Tonček, Lago Tonček (v spomin na Tončka Pangerca, ki je pred leti našel grob pod lavino snega in ledu v gorovju Paine v Čilu), križ Tomaž-Božo (v spomin pred leti ponesrečenih Tomaža Kralja in Boža Vivoda na Tronadarju v Bariločah) ter Cerro Boj (v spomin Boja Petrička).

Posebni grafikon je s slikami opozarjal na tiste Slovence, ki so se močno uveljavili na svojih področjih v argentinskem okolju. Tu so bile slike ge. Franje Golob v njenem nastopu v Colonu, ing. arh. Viktorja Sulčiča kot graditelja športnega štadiona Boca Juniors, Marijana Draga Šijanca, dirigenta buenosaireške mestne filharmonije, pevskega zbora Gallus, Dinka Bertonclja, člana argentinske ekspedicije na Himalajo in Antarktiko in Franca Jermana, že polnih 16 let argentinskega smuškega prvaka na dolgih progah ter znanih gornikov bratov Skvarča.

Dr. Krek z argentinskimi časnikarji

Uspeh tiskovne konference je bil seveda v veliki meri odvisen tudi od tistega, ki naj konferenco vodi in ki naj vzpostavi pravo zvezo med časnikarji in osebnostjo, ki jim odgovarja na postavljena vprašanja ter postavi probleme, ki so predmet obravnavanja, tako, da so zanimiva tudi za časnikarje, ki razmer pri nas doma ne poznajo, ali pa vsaj ne v dovoljni meri. Nihče te naloge ne bi bil mogel bolje in uspešneje rešiti, kakor je to storil g. Jože Košiček, dolgoletni urednik Domoljuba in glavni ravnatelj Jugoslovanske tiskarne ter dr. Krekov osebni prijatelj in sošolec.

Miza za udeležence tiskovne konference je bila postavljena v sredino glavne dvorane. Srednja miza je bila določena za dr. Kreka in njegovo spremstvo, ob obeh straneh so pa bile mize za časnikarje in ostale ugledne argentinske goste. Pred mizami so bile vrste stolov za predstavnike slovenskih ustanov in slovenske kulturne ter javne delavce, ki so bili povabljeni, da prisostvujejo poteku tiskovne konference.

Ob vstopu v dvorano je vodja tiskovne konference g. Jože Košiček g. dr. Kreka predstavil zastopnikom velikih buenosaireških dnevnikov-jutranjikov La Prensa, La Nación ter Clarín, popoldnevnika La Razón ter katoliškega tednika Esquiú.

G. dr. Krek je zavzel mesto za mizo. Na njegovi desni strani sta bila gg. Jože Košiček ter msgr. Anton Orehar, na levi pa prevajalec g. dr. Franc Mihelič in

„Prisotnost Slovencev v svetu" je naslov grafikona, ki prikazuje, da se je iz Slovenije izselilo v Kanado 15.000, v ZDA 200.000, v Argentino 35.000 in v Avstralijo 15.000 Slovencev

G. Jože Košiček, pred vojno urednik „Domoljuba" in generalni ravnatelj Jugoslovanske tiskarne in knigarne v Ljubljani, začenja tiskovno konferenco in predstavi dr. Miho Kreka. Od desne na levo: Miloš Stare, dr. France Mihelič (prevajalec), dr. Miha Krek, Jože Košiček, msgr. Anton Orehar, dr. Milan Komar, Joško Krošelj.

tajnik NO g. Miloš Stare, predsednik pripravljalnega odbora za jubilejne slavnosti.

G. Jože Košiček je predstavnikom argentinskega tiska najprej sporočil dr. Krekove pozdrave, nato se jim zahvalil, da so se odzvali povabilu ter prišli na tiskovno konferenco, ki spada v vrsto prireditev za 50-letnico rojstva slovenske svobode in ustanovitve prve slovenske vlade.

Dva referata dr. Mihe Kreka

Za osnovo razgovorov in za poznanje sodobne slovenske stvarnosti je predsednik NO g. dr. Miha Krek za argentinske časnikarje pripravil dva referata. V prvem jih je seznanil z bojem slovenskega naroda za svojo svobodo od leta 1848 naprej do ustanovitve prve slovenske vlade leta 1918, ko so Slovenci razglasili svojo neodvisnost od avstro-ogrske monarhije. Za dan slovenske narodne zastave je dejal, da ga zlasti *„praznujemo slovenski politični emigranti. Narodni odbor za Slovenijo je v emigraciji razglasil ta praznik zastave. Hočemo to demonstracijo ljubezni do domovine, čeprav smo v najostrejši opoziciji proti komunističnemu režimu, ki tam vlada že 23 let. V domovini so komunisti prišili rdečo zvezdo na tradicionalno, vsakemu Slovencu sveto narodno zastavo, ki je bela modra in rdeča trobojnica. Mi hočemo zastavo čisto, brez rdeče zvezde, ki je simbol naše narodne nesreče po drugi svetovni vojni."*

Drugi referat dr. Miha Kreka za tiskovno konferenco, se je nanašal na sedanjo slovensko politično stvarnost pod komunistično diktaturo. Časnikarje je opozoril, da so *„značilnosti razmer pod Titovo vlado bistveno iste, kakršne so pod komunističnimi režimi Sovjetske zveze in njenih satelitov."* Zatem je svojo trditev podprl s konkretnimi podatki o delu komunistične diktature v zadnjih 23 letih.

Na trditve v inozemstvu, da je Titov *„režim neke boljše vrste komunizem, do neke mere liberalnejša komunistična diktatura"*, predsednik NO odgovarja, da so *„te vesti resnične."* Pristavlja pa, da ni *„treba biti modrijan, da tudi komunist vidi, da Jugoslavija meji v dveh tretjinah na demokratične sosedne države in da teh meja ni mogoče zapreti z nobenim berlinskim zidom."* Zato poudarja, da *„ni treba biti nikak specialist za balkanske probleme, da vsak vidi, da je Tito kot človek, kot politik in kot državnik lojalen samemu sebi in nikomur drugemu. Pravočasno in srečno se je izvil iz mrež Stalinove nadvlade. V zapadnem svetu je to gesto prodal za tisoče milijonov dolarjev. Vsemu svetu je napravil vtis naprednega komunističnega voditelja, ki se razvija po skušnjah in potrebah ter se zna prilagoditi razmeram."*

Da bo *„po takih državnikih, kot Tito komunizem postal sposoben za miren razvoj v novo družbo v nov sistem ljudske skupnosti, kjer se bo 'diktatura proletariata', cepljena s 'komunističnim humanizmom' prelevila v vsaj znosnega vladarja."*

Dr. Krek je dalje naglašal, da je *„mož istočasno uspeval vedno znova prepričati moskovsko vodstvo sovjetske partije, da je vse to njegovo ravnanje nebistvena teatralika in da je nepretrgoma slejkoprej komunist in ki izvršuje Marx-Leninov nauk in program."* Dejansko in resnično je ostal dosleden samo v enem: *diktaturo svoje klike v komunistični partiji je ohranil nedotaknjeno in totalitarno do današnjih dni. Za dobro plačilo je popuščal kjerkoli in v vsem, le v enem ne: oblasti on ne deli z nikomur. Oblast ima s svojo partijo vedno sam in edini. Svoboda političnega združevanja in delovanja je v Sloveniji in v celi Jugoslaviji popolnoma zatrta, nastop kake politične skupine poleg komunistične partije je izključen in nemogoč. Vsak poizkus združevanja ljudi v politične namene pomeni najkrajšo pot v ječo. Titova policijska država je izključna domena njegovih komunistov."*

V nadaljnjem je dr. Krek časnikarje opozoril na *„dve vrsti stalnih, težkih bolezni: na gospodarsko reformo, ki ne uspeva"* ter na *„gospodarski konflikt med interesi skupnosti na eni in posameznih republik, gospodarskih panog in podjetij na drugi strani."* Ta bolezen po dr. Kreku dobiva *„posebno bolečo obliko zaradi narodnostnih nasprotovanj, ki so iz leta v leto ostrejša."* Predsednik NO opozarja predstavnike tiska, da je *„Slovenija, ki je industrijsko najbolj razvita, kulturno in civilizatorično na najvišji ravni v tem komunističnem režimu, le predmet balkansko brezobzirnega izžemanja v korist centralne federacije. Celo v vrhovih komunistične partije Slovenije se uveljavlja spoznanje, da je izkoriščanje treba ustaviti in onemogočiti za vsako ceno. Boj Slovenije in Hrvatske proti federalni upravi in centralističnemu režimu komunistične partije Jugoslavije dobiva oblike, ki bi spravile v nevarnost vsak režim, ki se količkaj naslanja na voljo ljudstva."*

Tu je g. dr. Krek opozoril predstavnike tiska, da tega ozira Titova vlada nima, da mu je pa sredi največjih težav in bolečin kakor naročen prišel v pomoč vdor sovjetskih čet v Češkoslovaško in je tako ta dogodek po drugi svetovni vojni razkril, prvič, da sovjetski boljševiški diktatorji v Moskvi smatrajo vse satelite, vse države v srednji in vzhodni Evropi, ki imajo komunistične vlade in gospodarje, za področje svojega izključnega vpliva; drugič, da velike države svobodnega sveta niso voljne preprečevati nasilja v tem področju, kar pomeni, da so satelitske države in tudi komunistične partije v njih popolnoma odvisne od milosti vsakokratnih nadvladarjev v Kremlju.

Buenosaireški časnikarji na tiskovni konferenci med referatom dr. Kreka. Na stenah v ozadju je videti grafikone in dela slovenskih umetnikov.

Okupacija je sicer s svojo brutalnostjo povzročila zgražanje človeštva, tudi komunističnih ljudi, in bo prav s tem pripomogla k pospeševanju uničenja in konca komunistične sile (a trenutno je ubila upanje narodov srednje in centralne Evrope, da bi se mogli sami dokopati do neke, vsaj skromne politične svobode vsak v svoji deželi). Trenutno je važno to, da vsi komunistični evropski diktatorji, vsak po svojih razmerah izkoriščajo splošen strah pred sovjetsko okupacijo in uspešno krote z njim vse napredne pobude in poskuse liberalizacije. Tito je mojster v takih poslih in kakor je bil poprej v soglasju z narodnim razpoloženjem med najglasnejšimi prijatelji Aleksandra Dubčeka, je sedaj že med najspretnejšimi izkoriščevalci strahu pred sovjetsko vojsko. Vse ljudstvo je nagnal v vojno psihozo, v kateri bodo ljudje vsaj začasno pozabili na večino vseh pritožb proti njegovemu samodrštvu. *„Opozorim na dejstvo, da sta romunska in jugoslovanska komunistična partija pri vsem svojem svobodnejšem nastopanju neodvisno od Moskve, slejkoprej vedno in v kali zatirali vsak poskus politične svobode svojih narodov in vzdrževali v notranji politiki izključno in popolno diktaturo partije. Niti pobude izobražencev, niti klici množic v teh dveh državah, Romuniji in Jugoslaviji, niso mogli predreti oklepa diktature, kot se je to zgodilo v Češkoslovaški. Pričakujem, da bosta obe diktaturi, romunska in jugoslovanska, sedaj prilagodili svoje vladanje zahtevam Kremlja. Stremljenja protikomunistov ne štejejo, hotenja liberalnejših in naprednejših, zlasti mlajših rodov komunističnih izobražencev, pa je vsaj začasno — kot slana cvetje — pomoril strah pred sovjetsko okupacijo, ki bo imela usodne posledice daleč preko mej Češkoslovaške na razvoj v Evropi.“*

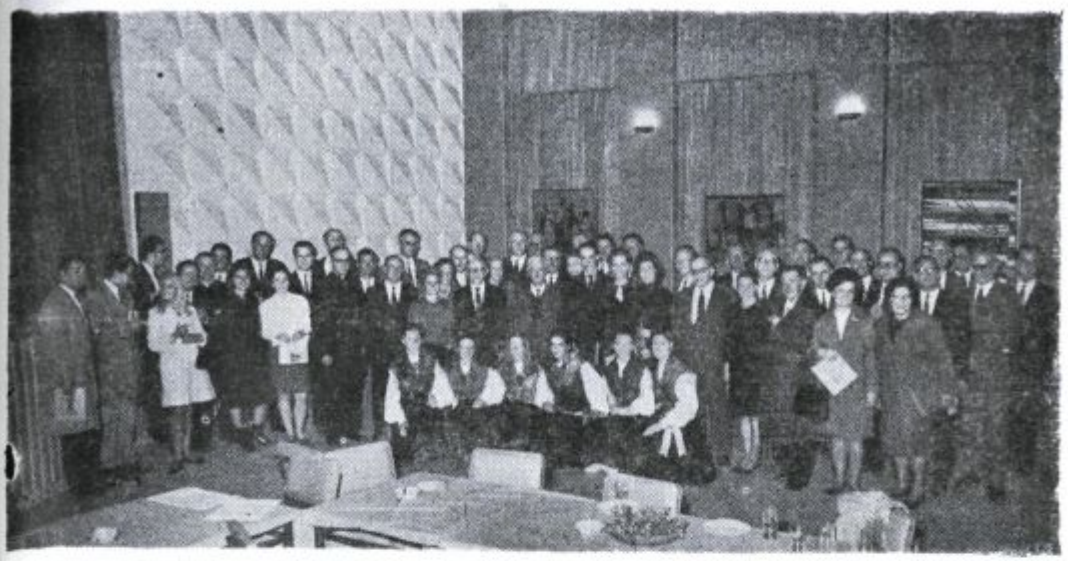
Ta zadnji sovjetski nastop je s *„kolom po glavi“* opozoril, da predvsem za Evropo in za obe Ameriki predstavlja Kremelj smrtno nevarnost za mir. Razbojniške manire Sovjetov proti suvereni Češkoslovaški se danes ali jutri v primernih razmerah prav tako uporabljive proti vsakemu narodu in deželi na svetu. *„Komunistična velesila v Kremlju je amoralna, asocialna, utelešena sebičnost, ki brezobzirno zasleduje izključno le cilje in interese globalne revolucije.“* V tej in taki svoji podjetnosti vsak čas lahko zažge svet v nov vojni požar. Izjave in ocene sedanjega mednarodnega stanja na zadnjem zboru vojaških in diplomatskih zastopnikov Severno Atlantske Obrambne zveze potrjujejo, da smo v tej, stalno aktualni nevarnosti.

Dr. Krek odgovarja na vprašanja

Po dr. Krekovem referatu za tiskovno konferenco se je razvil razgovor. Predsedniku NO Mihi Kreku je bilo postavljenih več vprašanj. Tako npr.: Kakšen vtis je napravila na slovenske izseljence sovjetska zasedba Češkoslovaške. Dr. Krek je odgovoril, da smatra on in slovenski izseljenci zasedbo Češkoslovaške za nezaslišan mednarodni zločin. Ta zasedba je tudi potrdila, da je politika Sovjetske zveze stalna nevarnost za mir. Slovenski izseljenci

Dr. Miha Krek v razgovoru z argentinskimi časnikarji. V ozadju kipa Friderika Barage in Franceta Balantiča, deli kiparja Franceta Ahčina.

Dr. Miha Krek s Slovenci, ki so prisostvovali tiskovni konferenci. Od desne na levo: dr. Vital Asič, g. Jože Kosiček, Tine Debeljak ml., Rudolf Smersu, Miha Benedičič, Roza Golob, Božo Fink, Andrej Makek, ga. Marjana Marn, Andrej Fink, dr. France Mihelič, arh. Jure Vombergar, Marjan Marolt, Aleksander Majhen, Alenka Jenko, France Pernišek, Robert Petriček, France Ahčin, Marjeta Smersu, Feliks Urankar, Saša Hartman, Janez Brula, Bostjan Petriček, ga. Danica Petriček, Miloš Stare, Joško Krošelj, dr. Vinko Brumen, ga. Franja Golob-Stare, dr. Miha Krek, Jože Pozníč, ga. Malči Krošelj, ga. Anica Kralj, dr. Jože Dobovšek, Božo Stariha, Franc Pergar, msgr. Anton Orehar, Slavimir Batagelj, Jože Žakelj, Jožejka Debeljak, Pavel Fajdiga, Metka Žirovnik, Jože Dobovšek, rev. Ladislav Lenček, Lojze Rezelj, Willempart ml. V narodnih nošah, od desne na levo: Živka Urbančič, Marjana Hribar, Minka Debevec, Terezka Osojnik, Marija Zorc, Zofija Pograjc.

okupacijo obsojajo kot vsi svobodni ljudje, le še bolj jih boli, ker Slovenci bolj intimno čutijo s Čehi in Slovaki zaradi tradicionalnih prijateljskih zvez z njimi.

Na drugo vprašanje, če v Jugoslaviji obstoja proti komunističnemu režimu opozicionalno gibanje, je dr. Krek povedal, da je večina ljudi tako v Sloveniji, kakor v vseh ostalih delih države proti komunističnemu režimu. Organiziranega skupnega nastopa opozicije pa ni. Proti sedanji garnituri komunistične vlade je celo znaten del komunistov.

Na vprašanje ali mora NATO spremeniti svojo strategijo z ozirom na nov položaj sil, ki ga je ustvarila Sovjetska zveza z napadom in zasedbo Češkoslovaške, je predsednik NO dr. Krek udeležencem tiskovne konference dal tole izjavo: *„Mislim, da je bilo sploh slabo, da je tudi NATO zapadel v neko komodno, napačno razpoloženje, češ, da je akutna boljševiška nevarnost minila ali da se je vsaj zmanjšala. Ta nevarnost je ista danes kot je bila pod Leninom, le večja in močnejša je, ista je, kot je bila pod Stalinom, le manj groba, bolj kultivirana, bolj prikrita je in zato nevarnejša, ista je, kot je bila pod Hruščevom, le previdnejša je in bolj sistematično dela. NATO mora svojo obrambno nalogo za zapadni svet opravljati v zavesti, da je in bo Kremelj kot živ vulkan, stalna nevarnost za človeštvo. Rdeči Kremelj stalno zasleduje isti znani cilj: svetovno nadvlado komunistične diktature. Tako je in bo, dokler se ne zlomi komunistična diktatura v Kremlju.“*

Predstavniki tiska so se nato zahvalili predsedniku NO za vsa pojasnila o vprašanjih, ki so bila v razpravi na tiskovni konferenci, ter so nato ostali z njim še nekaj časa v razgovoru.

Z zanimanjem so si ogledovali razstavljene umetnine slovenskih umetnikov, tiskovno ter planinsko razstavo ter mizo, na kateri je bil razstavljen kompletni dr. Debeljakov prevod argentinske narodne pesnitve Martín Fierro ter v 100 izvodih natisnjeni prvi trije njeni spevi.

Tiskovna konferenca v Slovenski hiši je povsem uspela. To so potrdila tudi poročila, ki so bila o njej objavljena v listih La Prensa, La Nación, Clarín, La Razón in Esquiú.

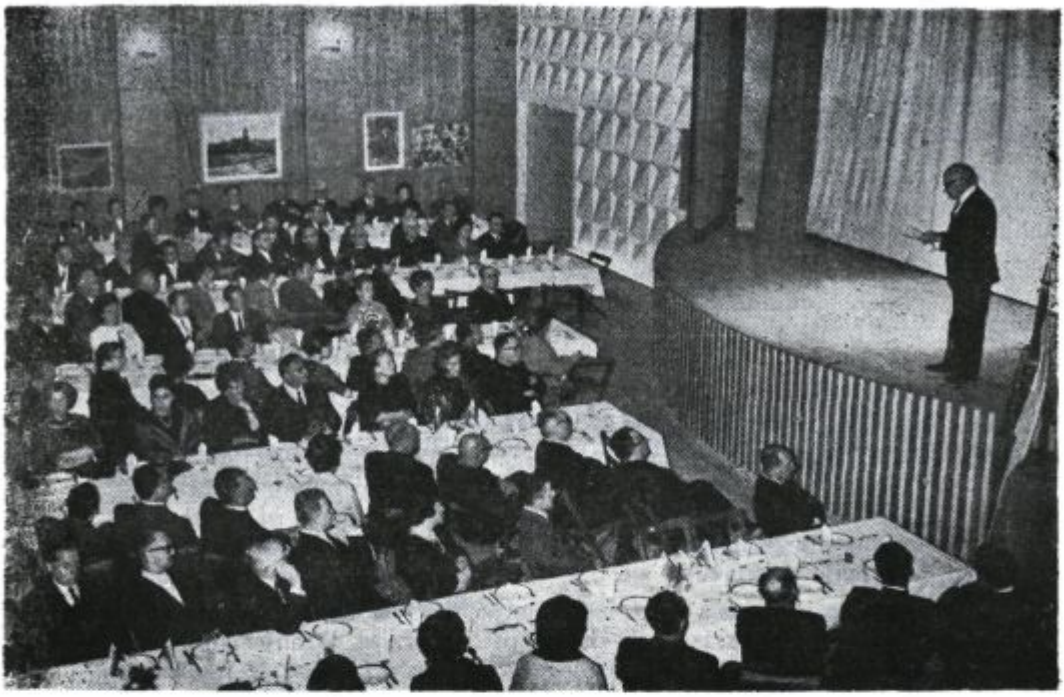

Po tiskovni konferenci: dr. Miha Krek z uredniki „Svobodne Slovenije". Od desne na levo: Joško Krošelj, dr. Tine Debeljak, dr. Miha Krek, Pavel Fajdiga, Miloš Stare, Slavimir Batagelj.

SLAVNOSTNA VEČERJA

V Buenos Airesu je že tradicionalna večerja vseh predstavnikov slovenskega društvenega življenja med nami na narodni praznik 29. oktobra, ki je zdaj tudi praznik slovenske zastave. Tokrat je bil ta praznik deležen posebne svečanosti. Nad tristo delegatov društev in drugih javnih delavcev je zasedlo sedeže ob pogrnjenih mizah v dvorani Slovenske hiše, okrašene s slovenskimi zastavicami in s slikami slovenskih umetnikov na stenah, kar je dalo izreden estetski poudarek. Viharno pozdravljen je vstopil dr. Miha Krek, ki ga je vidno ganil ta prvi stik s Slovenci v velikem mestu, s predstavniki vse slovenske organizirane skupnosti. Vsa dvorana je zapela najprej argentinsko, nato pa slovensko narodno himno, nakar je tajnik NO za Slovenijo g. *Miloš Stare* predstavil in pozdravil dr. Kreka in vse udeležence in napovedal spored, ki je vseboval le dva dela: audiovizualno predstavo „Razvoj slovenske državne in politične misli" ter govor dr. Mihe Kreka.

Audiovizualna predstava je bila zamišljena kot polurni prikaz, ki naj v sliki, besedi in melodiji pokaže ves politični razvoj slovenskega naroda od naselitve na ozemlju sedanje Slovenije (tudi Koroške in Primorja!) l. 568, od politične *državne* samostojnosti prek suženjstva Nemcem na pot slovenskih političnih naporov, ki so vodili v osvobojenje l. 1918 ter še potem do Narodnega odbora, ki mu predseduje dr. Miha Krek. To zgodovinsko pot je v ta namen opisal dr. Tine Debeljak, audiovizualno podobo pa mu je dal njegov sin Tine Debeljak samo s svojimi sovrstniki. Predstava je delo naših dijakov, torej najmlajše generacije nastopajočih javnih delavcev, kar ima svoj pomen. Prizor je v vseh pogledih zajel poslušalce, tako z množico dokumentarnih podob, orisov dob, izbranosti dogodkov kakor tudi po melodiji, ki je ustrezno spremljala besedilo. Posebno je treba poudariti dve novosti za splošno zgodovino Slovencev, ki sta se nam prvič predstavili na ti prireditvi: himno, ki so jo peli Slovenci ob ustoličenju slovenskih knezov in jo je svoj čas restavriral pokojni akademik prof. Grafenauer — in da je bila dana v javnost skica zastave Države Slovenije, kakor jo je zamislil na prošnjo NO za 3. maj naš mojster Plečnik. Obenem je bil priobčen tudi dokument, ki priča, da je bila tedaj napisana in uglašbena tudi himna države Slovenije (Debeljak

Dr. Miha Krek govori pred slavnostno večerjo.

in Osana), ki pa se je v dneh umika izgubila.

Tako nazorno, dramatično urejena, izbrana in materialno polna ter melodijsko opremljena podoba Slovenije v menjavi državnih in političnih sprememb ni bilą v izseljenstvu še nikoli podana in je bila kakor nalašč za uvod v govor dr. Kreka, ki je bil višek tega večera.

Ta govor je prava kompozicijska mojstrovina, jasna in nazorno podana miselna analiza svetovne in domače politike, ne govorjenje z gromovniško demagogijo, temveč z veliko iskrenostjo prepričanja, z zavestjo odgovornosti in srcem človeka, ki trpi z narodom, upa z njim in išče zanj pot v lepšo prihodnost, katere pa si ne predstavlja po iluzijah srčnih želja, temveč po realnih dejstvih in miselnih analizah ter po možnosti ustvarljivega.

Govor dr. Mihe Kreka

Če naj ob tej mili podobi razvoja in rasti naše narodnostne kulture, ki nam jo rišejo zgodovinarji, oblikujejo in ponazorujejo umetniki, poskušamo postaviti sliko naše sedanjosti in narediti pogled v bodočnost, so človeku kar na jeziku jeremijade. V judovskem izgnanstvu so se rodile. Vsaka prisilna emigracija je tako tragična in neredna, če ne nesrečna usoda življenja, da dobi prav v jeremijadah primeren izraz razpoloženja. Duška daje duhovnemu in telesnemu trpljenju, ki je nujna lastnost vsakega prisilnega življenja na tujem.

Vi pa, zastopniki vseh ali skoro vseh delovnih skupnosti in združenj slovenske emigracije na področju Velikega Buenos Airesa, z menoj vred predobro veste, da za pritoževanje nimamo časa, pa če bi bilo še tako utemeljeno. 23 let že v trdih razmerah gradite v tujini. Če nas je dolgotrajna skušnja kaj mogla naučiti, nas je vztrajnosti. Če javnega delavca v emigraciji more kaj prekaliti,

če se more v njem kaj prečistiti in ustaliti, je prepričanje, da je kljub navidezni brezuspešnosti posvetil svoje moči pravični stvari, resnični koristi svoje skupnosti.

Ali ni čudovito tolažilo za vse nas, da tolika in taka doba ni ubila aktivnosti slovenske demokratične emigracije?

Ali ni prav tale slavnostni zbor delegacij čudovito spričevalo vitalnosti, solidnosti in vztrajnosti slovenstva v narodnem poslanstvu na tujem? Ali ni teh 23 let nastopov Slovenije v svetu dokumentarni film, da smo pri vsej skromnosti nezlomljivi?

Cilj naše vztrajnosti

Narodno politični cilj naše emigracije je svoboda domovine. Narodno vzgojni in politični delovni program pa je vse, kar v zdomstvu more vzdrževati in pospeševati narodnostno zavednost, kar nam vžiga požrtvovalno delavnost, da bi narodu doma pomagali do demokratičnih svoboščin in lastne narodne države, kakor si jo bo sam izdelal.

Vsaka današnja politična emigracija stoji pred gigantskimi nalogami in težavami, ki nimajo primere.

Komunistična sila doma in po svetu je po vsej zunanji podobi močnejša, kot je bila, ko nas je pognala na begunsko pot. Zmožnost ohranjevanja, samoohranitve komunističnega sistema in njegove moči v družbi se je izkazala za mnogo večjo in silnejšo kot moč fašizma in nacizma.

Ta dva sta propadla. Človeštvo z njima nima več opravka. Komunizem, ki je filozofski in sociološki prvak med tremi boleznimi moderne družbe, pa je ostal, razširil svojo moč preko tretjine človeštva, prodorno napada dalje in uspešno izpodkopuje temelje demokratičnega reda in vsake svobodne družbe po vseh kontinentih, v vseh civilizacijah in kulturah. Kar neverjetno je, kako svobodni protikomunistični svet stoji, bolj pravilno — leži — pred enigmo komunistične sile kot začaran, paraliziran, ves nebogljen, kot da si ne zna in ne more pomagati.

Vojna s komunisti v Vietnamu

Poglejmo vietnamski primer. V povojnih letih je komunizem uspešno izvajal svojo svetovno revolucijo in v kratkih obdobjih vklenjeval kar kos za kosom svobodnega sveta, kar narod za narodom v svoj komunistični blok. V Vietnamu se je ta plaz ustavil. Protikomunistične države s severnoameriškimi Združenimi državami na čelu so odločile, da je Vietnam mesto, kjer se je treba prodiranju komunizma upreti. Napravili so operacijo. Nastala je rana, ki naj iz nje stalno odteka toliko vojaške in gospodarske krvi komunističnega telesa, kolikor je mora izgubiti, da ne bi več delal „osvobodilnih vojska" na vseh koncih sveta. Postavili so mejnike: operacija se ne sme razširiti v večjo ali celo v svetovno vojno, rana pa se ne sme zapreti, dokler grozi človeštvu komunistična napadalnost. Torej: Vietnam je sicer bojišče, toda boj gre proti celotni komunistični napadalnosti. Vojska je v Vietnamu, pa ne le za svobodo Vietnama, ampak za svobodo vsega sveta. Samo zato, ker ima ta boj tako določeno nalogo in namen, traja že leta in leta. Od začetka ni bilo nobenega dvoma, da imajo sile Združenih držav veliko premoč in vse sposobnosti, da lahko vztrajajo dlje kot sovražnik. Vojskovanje dosega svoj namen. Odkar komunizem krvavi v Vietnamu, je po svetu v glavnem mir, ali je vsaj bil mir vse do poslednjih mesecev. Komunizem je očitno postal manj sposoben za vžiganje revolucij v Aziji, Afriki, latinski Ameriki in v Evropi. Razlogi za izbruhe vojskovanja na Srednjem vzhodu so bili posebne vrste in niso s splošno svetovnim stanjem imeli neposredne zveze. Ustavitev komunističnega osvajanja v Vietnamu je torej uspešna. Svobodno človeštvo pa, namesto da bi v tem videlo

svoj uspeh in sprejelo neizogibne žrtve kot manjše nujno zlo, se potaplja v zabavljanje o neuspešnosti vojskovanja in o nepotrebnosti te vojske ter končuje v pogubnem predlogu, naj se ameriške sile umaknejo iz Vietnama, češ da Amerikancem pravzaprav ne sme biti nič mar. Žebelj na glavo je udaril naš senator Frank Lausche, ko je na to govorjenje na javni seji senata zaklical vprašanje: „Kam pa naj se umaknemo? Ali morda na obalo Kalifornije?" Pa je vendar javno mnenje v Severni Ameriki tako zmehčano v smislu neodpornosti proti komunizmu, da je predsednik, ki je za vojskovanje odgovoren, sklenil, da ne kandidira, da ne bi gnal notranjih nasprotij proti ameriški udeležbi v Vietnamu do nemogočih ostrin, in da sedanji kandidati v volitvah skrbno pazijo, da ne izustijo nikake ostrejše besede proti komunizmu. Amerika doslej v Vietnamu drži pozicije svobodnega sveta, komunisti pa v ameriškem javnem mnenju dobivajo bitko.

Da bi tem in takim tokovom še bolj pomagali do učinkovitosti, so sovjeti ta čas izbrali za novo potezo. Zakaj ta čas? Angleška delavska vlada je v hudem naporu za reševanje funta-šterlinga, francoska vlada potrebuje nekaj let zdravljenja, da bo okreval frank, Združene države so v voltvah. Volivna propaganda se je v začetku kar spremenila v propagando proti ameriški udeležbi v vojni v Vietnamu, pa tudi še sedaj je med volilci zelo živa skrb, da bi novi predsednik ne bil človek, ki ne bi znal na miren način poravnati starih in novih sporov med komunističnimi državami.

Napad na Češkoslovaško

Nova postaja je bil vdor v Češkoslovaško.

Dajmo si vdor sovjetske vojske živo predstaviti. Kako smo ga doživeli, kako je učinkoval?

Kot strela je preblisnilo politično obzorje, ko so vdrle sovjetske in satelitske vojske v Češkoslovaško. Zabliskalo se je in spet je tema. Kot iz žarometa je planila za hip luč iz Kremlja in se spet zaprla.

Ta hip luči je presvetil težko spoznanje, da za neprodirno temo, ki redno prekriva in obdaja politični laboratorij kremeljske komunistične centrale, stalno z nezmanjšano vztrajnostjo kurijo ogenj svetovne revolucije. V tej luči je vse človeštvo moralo videti centralne čuvarje Marxovega nauka in Leninovih izročil, kako dosledno izvršujejo poslanstvo osvajanja in so vselej pripravljeni za dober uspeh njihove diktature proletariata potopiti v gnojnico nasilja vsako neodvisnost in svobodo.

Mi, protikomunisti, trdimo, da to nič novega ni. Mi pravimo, da je to stara resnica in bistvena poteza komunističnega sistema. Svetu in življenju pa je ta lastnost komunističnega sistema seveda tako hudo neprijetna, da jo želja, da bi to ne bilo, stalno potiska izpred oči, stalno briše iz zavesti, iz javnega mnenja in razpoloženja. Kremeljski agenti imajo eno najlažjih opravil prav v tem, da budnost pred novimi napadi od tam slikajo kot nepotrebno prenapetost. Ni bilo lažjega kot skriti kremeljske cilje za gesla svetovnega gibanja za mir za mirovno in aktivno koeksistenco. Tako naivno prostodušno je svet sprejemal ta gesla, da nihče ni kaj prida resno vzel, ko je Hruščev povedal Amerikancem bridko, pa čisto resnico: „Mi vam kopljemo grob in vas bomo pokopali."

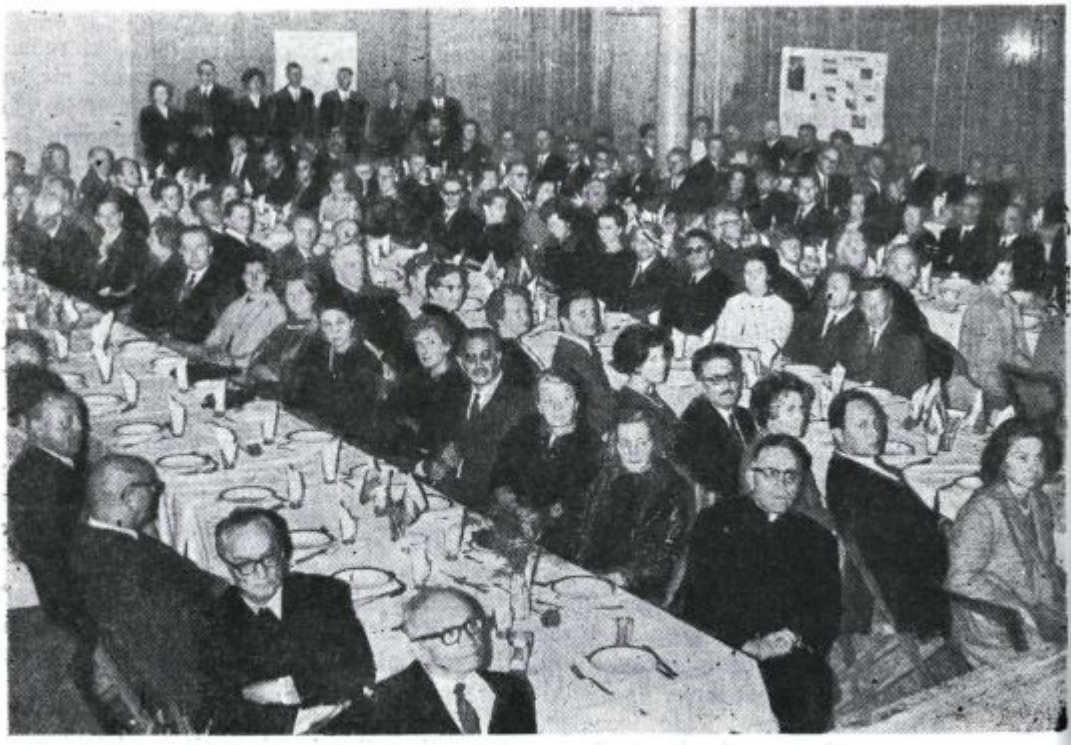
Zadnja leta se je svobodni svet kar na splošno vdal varljivi komodnosti prepričanja, da so spor med sovjeti in Kitajsko, vojska v Vietnamu, odmikanje satelitov od moskovske linije in podobni zapletljaji dovolj velike težave za kremeljske vladarje, da nimajo ne sredstev ne časa ne volje za kake nove ofenzivne udarce. Zato je vdor v Češkoslovaško toliko bolj vse presenetil; tudi protikomuniste. Pred očmi sveta se je odigral dokaz, da sovjetski nadvladarji ne dovolijo in ne puste nobene neodvisnosti in svobode, ki ne bi bila

po njihovem patentu. Tudi drugim komunističnim vladarjem ni dovoljeno vladati drugače kot le po moskovskih navodilih. Suverenih narodov in neodvisnih držav po moskovskem pojmovanju več ni. Med ljudmi, kot med zvermi, vlada le sila močnejšega!

Spet se spomnimo, da to po sebi ni kaj novega. Saj je že poprej sovjetska vlada s cinično hladnokrvnostjo prelamljala mednarodne obveznosti, ki jih je bila slovesno prevzela in podpisala s komunističnimi in nekomunističnimi vladami, s prijatelji in nasprotniki. Saj je že poprej poslala svojo vojsko ubijat poljske delavce v Ljubljin, streljat na demonstrante v Berlin in pokončavat suverenost Madžarske. A vendar je na češkoslovaškem primeru nekaj novega, nekaj presenetljivega. Kar takole na vsem lepem, sredi mirnih razgovorov med odgovornimi komunističnimi politiki in državniki dveh bratskih narodov, je kot iz jasnega neba udarila sovjetska oborožena sila po državi, ki jo je njena lastna vlada navezala na Sovjetsko zvezo kot zaščitnico na življenje in smrt. To in tako verolomstvo, tolika zahrbtnost, ki brusi nož za zakol, med tem ko zagotavlja bratstvo, je tudi v komunistični socialni in mednarodni amorali nekaj nepričakovano nizkotnega. Tako ravnanje so tudi tisti, ki so najostreje obsojali sovjetski tip komunistične diktature, doslej smatrali za nemogoče.

Danes vemo, da moramo računati tudi s tem. Danes je jasno, da moskovska velesila pomeni elementarno nevarnost za mir in svobodo vseh in vsakega naroda, nevarnost kljub vsem mednarodnim statutom, sklepom in pogodbam, nevarnost za vse, tudi za komunistične države in narode, če v razvoju kdaj postanejo ovira kremeljskim načrtom globalnega osvajanja in gospodovanja.

Glavni pomen češkoslovaškega primera za naš narod in domovino, torej za nas kot politično emigracijo, je v tem, da je drastično zaprl pot mirnega razvoja v red večje politične svobode.

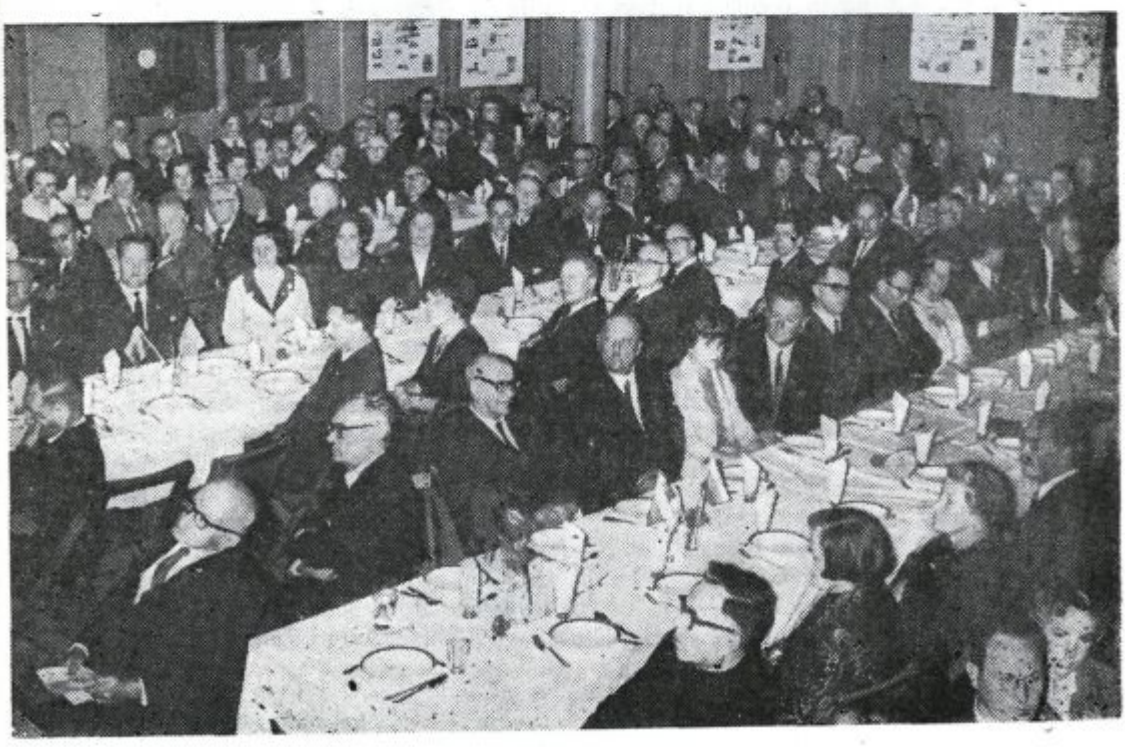

Pogled v dvorano pred slavnostno večerjo med pozdravnim govorom Miloša Stareta. Ta slika kaže pogled z odra na osrednjo mizo z dr. Miho Krekom in desni del dvorane.

Kremelj noče izpustiti vajeti

Kakor so tam v letih 1953/54 po sestanku severnoameriškega predsednika generala Eisenhowerja s sovjetskim predsednikom vlade generalom Bulganinom v Ženevi nehali upati, da bi velesile svobodnega sveta mogle in hotele izvajati kakršenkoli pritisk, da bi se sovjetsko-komunistična oblast umaknila nazaj za meje, ki jih je imela pred drugo svetovno vojno, da bi se srednje in jugovzhodne evropske države osvobodile komunističnih diktatur z odločilno zunanjo pomočjo, tako je češkoslovaški primer udarec s kolom po upanju, da si isti nesrečni narodi morejo olajšati svojo usodo iz lastnih moči s stalnim potiskanjem in razvijanjem notranjih razmer življenja v smeri širjenja in utrjevanja svoboščin. Češkoslovaški primer dokazuje, da kaj takega nikomur, tudi komunistom, ni dovoljeno, ker je Kremelj vsak čas pripravljen, da udari, in da zna izbrati mednarodno pripraven čas, ko udarec s komunistično pestjo zadene v polno. Dokler bo v Kremlju vladala rdeča velesila, ni upanja na osvobojenje za podjarmljene narode. Cilj osvobojenja se je za vse odmaknil v nedogledno bodočnost. Borba za osvobojenje je dobila apokaliptične dimenzije.

Za celoto tega usodnega pojava je zelo malo važno, za naš narod, ki ga tlači ta kamen, pa življenjsko zanimivo vprašanje, kaj bo naslednji kremeljski udarec. Luč češkoslovaške tragedije je pokazala le, da Kremelj stalno pripravlja. Vdor v Češkoslovaško je bil temljito in obsežno pripravljen. Izvrstna izvedba je utrdila domnevo, da ima Kremelj pripravljena podobna disciplinska in osvajalna podjetja za vsak namen, ki ga nakazuje korist sovjetskega imperija in njegovega imperializma. S tem računa zadnje tedne ves svet, komunisti in protikomunisti. Ali so sovjeti sklenili, da bodo prav sedaj v neposredni zvezi s Češkoslovaško spravili v red vse, kar jim ni všeč v njihovem evropskem imperiju, ali bodo odlašali naslednjo potezo v čiščenju,

Slika kaže pogled na osrednjo mizo in levi del dvorane. Na stenah: grafikoni in slike od tiskovne konference.

nihče ne ve. Luč se je zaprla. Tema je še hujša kot poprej, ker kremeljskim izjavam sedaj vsaj trenotno res nihče nič ne verjame.

Prizadete dežele so v strahu pred najhujšim. Za najhujše pretečе zlo smatrajo sovjetsko okupacijo. Narodi imajo občutek zapuščenosti. Utrdilo se je prepričanje, da pred sovjetsko invazijo evropskih dežel nihče ne bo branil. Romunska in jugoslovanska komunistična partija in njuni državni vodstvi sta izjavili, da bosta sami branili suverenost svojih narodov in nedotakljivost meja svojih držav z vsemi močmi. Toda tisti, ki dajejo take izjave, so sami komunisti, ki so že neštetokrat dokazali, da jim je korist partije in interes komunistične revolucije višji in važnejši kot interes narodov in držav, ki jim vladajo. Kdo naj jim polno zaupa in verjame, da bodo isti komunisti sedaj branili državo pred sovjetsko partijo in rdečo armado? S čim in kako naj si titovsko državno vodstvo osvoji zaupanje in neomejeno sodelovanje narodov Jugoslavije po 25 letih trpljenja in razočaranja? Kdo naj verjame, da sedanje Titovo popularno stališče ni igra za komunistične namene, ki jih Tito po svoje zasleduje, odkar ga je Stalin postavil za glavnega tajnika komunistične partije Jugoslavije? Kdo naj bo gotov, da komunistična partija ne bo prodala vseh narodnih in državnih interesov v vsaki stiski, da reši svojo partizansko korist?

Sedaj je gotovo močan vtis, da Zveza komunistov Jugoslavije in njena vlada sami širita in utemeljujeta verjetnost sovjetskega vpada v Jugoslavijo in strah pred njim. Sovjetsko časopisje sedaj napada Jugoslavijo in njeno vlado tako močno in brezobzirno, da se res zdi, da sporazum med titovci in boljševiki ni več mogoč. Toda ali nismo bili že ponovno priče podobnih sporov in potem priče novih pobotanj po vodilu: vse za ohranitev in napredek komunizma?

Dejstvo je, da po domovini prevladuje strah pred vpadom, okupacijo in novo vojno. Dejstvo je, da je vlada izvedla delno mobilizacijo in da začenjajo nekaj priprav za dolgotrajno gverilsko vojskovanje. Dejstvo je, da je vlada zaprosila in dobila zagotovila Italije in Grčije, da ji ne bosta delali težav in izkoriščali njene stiske v primeru sovjetskega vpada. Dejstvo je, da sta Jugoslavija in Albanija, ki je v podobni nevarnosti, začeli stanje premirja, prenehali z nasprotovanji.. Dejstvo je, da je Titova vlada v Severni Ameriki zaprosila za pomoč za primer vdora in okupacije. Končno je dejstvo, da sta komunistična vladarja Romunije in Jugoslavije izjavila in ponovno potrdila, da se bosta vsaki kršitvi nedotakljivosti meja in suverenosti ozemlja uprla z vsemi vojnimi močmi obeh držav.

Sovjetska diplomacija na eni strani zagotavlja, da je češkoslovaški primer nekaj izjemnega, posebnega, osamljenega. Sovjeti se trudijo, da bi ta primer šel v hitro pozabljenje in ponujajo znova svoje sodelovanje za ohranitev miru. Po drugi strani pa je zunanji minister Gromikov razglasil na uradnem mestu na seji Združenih Narodov novo pravilo, da so vsi narodi, vse države, ki imajo komunistične režime in vlade, posebna skupnost v človeštvu, nekaka posebna, zaprta družba. Vsak evropski narod, ki ima komunistično vlado, je član te družbe. Tudi tedaj, če to noče biti. S tem, ko kak narod dobi komunistično vlado, se rodi za sovjetski tabor. Vsi člani tega tabora imajo obveznost vzajemne pomoči, ki jim narekuje, da z vsemi sredstvi ohranjajo v vseh teh deželah-članicah komunistični režim, kakršen je celoti potreben, ne morda kakršnega bi tisti narod sam rad. Sovjetski vdor v drugo komunistično državo po tem pojmovanju ni mednarodna vojna, ampak neka domača komunistična disciplinska reč, ki nekomunistične države ne sme nič brigati.

Praktično se to pravi: vse evropske komunistične države so izključni sovjetski pašaluk. Pojmov narodne in državne suverenosti v tem pašaluku ni, nadomešča jih pojem suverenosti celotnega tabora komunističnih držav. Vse izraze suverenosti brani in izvaja osrednja oblast v Kremlju.

Dr. Miha Krek v razgovoru z go. Anico Kraljevo.

Dr. Miha Krek med slavnostno večerjo pozdravlja v spremstvu Mihe Benedičiča udeležence.

S tem so sovjetski oblastniki v novi obliki, v poostreni izdaji razglasili, da smatrajo vse komuniste za svoje služabnike, vse njihove države za svoje vazale. To je formula novega, boljševiškega mednarodnega reda, ki zadeva tudi Tita in njegov režim.

To je zamajalo mednarodni red. V Evropi prevladuje nezanesljivost, negotovost, ugibanje, kaj bo prinesel jutrišnji dan.

Kaže, da so za trenotni prehodni čas boljševiki naredili krepko uslugo komunizmu. Pokazali so ustrahovalno moč, ki ji nihče učinkovito ne nasprotuje.

V tem razpoloženju ustrahovanja bodo vsaj začasno spet postavili v vrsto in razpored svoje satrape. Ti bodo zopet vsak v svoji deželi znali strah pred okupacijo izkoristiti in ljudstvu bodo lahko dopovedali, naj sprejme raje še tako oster domači komunstični režim, kot da bi tvegalo sovjetsko okupacijo. Pričakovati je treba, da bo ta posel mojstrsko opravil Tito. V

želji, da s solidarnim nastopom odvrnejo najhuše zlo in ohranijo neodvisnost, se ljudje oklepajo domače vlade. Kako daleč bo to šlo in kako dolgo bo trajalo, je drugo vprašanje. Gotovo pa je, da se je živahno gledanje na liberalizacijo ,delo za uveljavljanje političnih svoboščin ustavilo.

Kljub temu in pri vsem tem pa ostane okupacija Češkoslovaške sramotno nasilje, ki bo pospešilo propad tiranije v Kremlju in s tem nastop svobode.

Cilj naš: osvobojenje domovine se je odmaknil v daljavo, dvignil v višave, postal je nepregledno teže dosegljiv, pa zato toliko večji in veličastnejši. Vreden je, da se zanj žrtvujejo moči tudi več rodov dobrih, svobodnih ljudi

Bodimo vztrajni in složni

Vsega tega Vam, dragi sodelavci na slovenski srenji v tujini, prav gotovo ne pripovedujem zato, da bi Vam pogum jemal. 23 let dokaza imate, da malodušje ni vaša lastnost. Žalil bi vas, kdor bi podvomil o vaši vztrajnosti. Neprecenljiva je vaša požrtvovalnost. Ne manjka vam modrega snovanja v bodočnost. V najtežjih razmerah skrbite, da lepo življenje, dobra in koristna dela slovenske naseljenske skupine vzbujajo pozornost in žanjejo pohvalo adoptirane domovine. Zakladnica slovenske kulture se je v teh letih okrasila in obogatila, slovensko ime je krepko pridobilo. Stotera hvala vsem, ki so pomagali, vsem, ki jih zastopate in posebej vam, ki te dni ob teh narodnih slovesnostih znova dokazujete, da v složnem nastopu zmorete nepričakovano veliko. Ni nikako hvaljenje, ampak le ugotavljanje suhega dejstva, da rečem, da imamo Slovenci v vaši naselbini v Buenos Airesu največje in najdelavnejše svoje središče v emigraciji, ki ste ga iz nič dvignili v dveh desetletjih med prve naše narodne kulturne postojanke sploh.

Če naj končno še kaj prosim za bodočnost, vem, da bom rekel samo to. ohranjujmo in varujmo pridobljeno! Skrbimo, da bo vse, kar je ustvarila prva generacija emigrantov, tudi ostalo v drugem in nadaljnjih rodovih. Skrb za vključevanje mladine v našo skupnost nikdar ni prevelika, raje jo je premalo kot preveč. Naj dokaže naselbina v Buenos Airesu, da je znala ohraniti Rožmanov zavod, srednješolske narodne tečaje in osnovne šole v petem in desetem rodu prav tako velike kot v prvem. Naj bi se pri vas dokazalo, da je mogoče preprečiti potopitev narodnostne skupine v morju tujine.

Drugo: Pri nas pravijo: Družine, ki s hišo drži, se še Bog veseli. Družina„ narodnostna skupina smo. Vsak prepir in razdor moti lepoto in uspešnost te družine. Pa vendar je prepirljivost znana bolezen emigracije. Stalno bolezen je treba stalno zdraviti. Kar zagrabilo me je pri srcu, ko mi je v petek pri razstavi in časnikarski konferenci dr. Tine Debeljak dal prve speve prevoda Hernandezovega Martina Fierra, dr. Vinko Brumen pa povedal, da je ves dan še popravljal besedilo svoje nove knjige o Evangelistu samo zato, da jo je dokončal do teh slavnostnih dni. Kako čudovit smisel za skupnost. Svoje delo sta vložila v skupno slovesnost kot poseben cvet, knjiga pa je v vencu teh naših dni dobila toplino posebne ljubezni, ki jo je Bog dal samo družinam, dobrim družinam. Resnično iskrena hvala vsem, ki svoje posebne darove v znanosti, umetnosti in drugih izrednih sposobnostih uporabljate tako, da dela krepe narodno skupnost.

Končno prisrčna hvala vam, ki prav s tole letno slovesnostjo dokazujete, da nič ne more razdejati naše skupnosti, nič, ne zunanja intriga, ne naše slabosti, napake in strasti. Prek vsega je dan osvobojenja tudi dan sloge. sprave, ljubezni, ki vse premaga in vse prenese, vse pretrpi. Posebej prosim. naj dobri Bog povrne stoterno vsem, ki ste mi omogočili, da sem med Vami. Hvala Vam!

Ko je predsednik NO dr. Krek končal svoja tehtna in miselno tako bogata izvajanja, odobravanje v dvorani kar ni hotelo ponehati. K njemu so prihajali posamezniki ter mu stiskali roko, čestitali in mu izrekali priznanje.

Govoru je sledil družabni del — večerja in medsebojno obiskovanje. Dr. Krek je prijateljsko obšel vsa omizja, vsem podajal roko in se pogovarjal z vsemi, naj jih je že poznal ali ne. Ves večer je potekal v znamenju veselega snidenja in prijateljskega kramljanja.

POKLONITEV ARGENTINSKEMU OSVOBODITELJU

Drugi dan — v nedeljo ob enajstih (27. oktobra) je bilo napovedano polaganje venca pred spomenikom San Martina.

Ob pol dvanajstih so se Slovenci v veliki skupini in z okrog sto narodnimi nošami razvrstili okrog spomenika, kamor je dr. Krek v spremstvu tukajšnjih članov NO Miloša Stareta, dr. Tineta Debeljaka, R. Smersuja in F. Urankarja položil lep venec pred spomenik.

Fotografi največjih listov, televizijske kamere in fotoamatrji so slikali pisane skupine, med katerimi je stal dr. Krek in spregovoril Argentini tele besede:

V republiki Argentini živi nad 30.000 ljudi, ki so se v tej deželi naselili iz Slovenije. Skoro 10.000 teh naseljencev je političnih emigrantov, ki so svojo rojstno domovino morali zapustiti neposredno po drugi svetovni vojni, ko je vlado v Jugoslaviji s pomočjo Sovjetske zveze in njene Rdeče armade prevzela komunistična partija. Ti emigranti so bili odločni protikomunisti, ki niso hoteli sprejeti posledic zmage komunistične revolucije in ne vlade komunistične diktature. Iz tistega časa je v Sloveniji na desettisoče grobov političnih žrtev naših rojakov, ki so jih komunisti pobili, da so na njihovih kosteh mogli zgraditi svoj sistem družbe in države. Vse slovensko protikomunistično ljudstvo je bilo tedaj izpostavljeno neusmiljenemu komunističnemu preganjanju. Nekateri so se rešili v tujino in si iskali novih prebivališč v svobodnem svetu.

Vsi, ki smo imeli tedaj opravka z reševanjem slovenske politične emigracije, izpričujemo, da je republika Argentina bila prva država, ki je mno-

Pri polaganju venca pred spomenik Osvoboditelja: dr. Miha Krek in člani Narodnega odbora za Slovenijo: Rudolf Smersu, Miloš Stare, Feliks Urankar, dr. Tine Debeljak.

Po položitvi venca, dr. Miha Krek govori pred spomenikom Osvoboditelja Argentine generala San Martina.

žice naših emigrantov velikodušno sprejela z najugodnejšimi, za izseljence najlažjimi pogoji. Vsak slovenski emigrant, ki je bil zdravega duha v zdravem telesu, se je po svobodni izbiri mogel naseliti v Argentini. Tu so se naselili, tu žive v blaženi svobodi, tu si ustvarjajo vedno lepše gospodarske pogoje blagostanja zase in svoje družine.

Za to dobro delo pomoči v stiski smo Slovenci argentinskemu narodu globoko in trajno hvaležni. Na letošnji naš narodni praznik in dan slovenske narodne zastave se ponovno v hvaležnosti klanjamo spominu ustanovitelja velike republike, obnavljamo ji vdanost in zvestobo naših bratov in sestra, ki tu žive, in prosimo Vsemogočnega, naj blagoslavlja in osrečuje življenje in napredek plemenitega naroda Argentine.

SVETA MAŠA ZA ŽRTVE SLOVENSKE SVOBODE

Istega dne ob 17. uri popoldne, so napolnili dvorano Slovenske hiše — mnogi so morali ostati še v veži pred njo — vsi Slovenci iz naselij širnega ozemlja Velikega Buenos Airesa in mnogi so prihiteli celo iz notranjosti države. Medtem ko so bili na sobotnem večeru zbrani oblikovavci slovenskega življenja v Argentini (razen tistih iz oddaljenih krajev), so zdaj prišli še vsi zavedni Slovenci, ki so bili vedno varuhi najlepših slovenskih narodnih in verskih tradicij ter nosivci vseh bojev za narodne pravice in svobodo. Prišli so, da na dan praznika Kristusa Kralja izpovejo svojo vero v Boga, v Kristusa, ki naj kraljuje nad slovenskim narodom in v njem, ki naj ga varuje in spremlja v vsi prihodnosti. Da izpovedo vero tudi v bodočnost slovenskega naroda, vero v njegovo vstajenje in rešitev iz sedanje sužnosti pod komunisti.

Pred sv. mašo je bila sveta daritev za vse Slovence, ki so se žrtvovali za svobodo svoje domovine. Daroval jo je na oltarju, postavljenem na odru, direktor slovenskih dušnih pastirjev msgr. Anton Orehar skupno s še sedmimi slovenskimi duhovniki — somaševavci (vikar Janez Petek CM, župnik Matija Lamovšek, dr. Mirko Gogala, župnik Ivan Tomažič iz Mendoze, špiritual dr. Filip Žakelj, g. Jože Horn iz Mendoze in g. Jure Rode.) Po berilu sv. evangelija je imel msgr. Orehar globoko zasnovan cerkveni nagovor, v katerem je poudaril zlasti tri misli ali kreposti, ki jih moramo ob tem prazniku utrditi v sebi in vsej skupnosti: *edinost*, za katero naj nam bo zgled Kristus s svojo Cerkvijo. V složnosti moramo storiti vse, kadar gre za sodelovanje pri graditvi narodove sreče. Vsem, ki so v dolgih stoletjih našega suženjstva s trpljenjem in žrtvijo pripravljali pot narodovi svobodi, moramo izkazati *hvaležnost* in moliti za miren pokoj njihovih duš, istočasno pa seveda nadaljevati njih delo z vso resnostjo in odgovornostjo, da ne zapravimo tega, kar so nam predniki ustvarili. Sedanji položaj slovenskega naroda in naše življenje v izseljenstvu pa terja od nas trdno *zvestobo* Bogu in narodu. Ta zvestoba najprej terja od nas, da ohranimo sebi, kar smo narodnih dobrin prejeli, potem pa, da te posredujemo otrokom in rojakom, ki bi jih brez naše pomoči ne mogli doseči. In ko smo si uredili in zagotovili lastni obstoj, moramo v smislu te zvestobe narodu (tudi rojaki z nami so del našega naroda) del svojega časa, sposobnosti in premoženja posvetiti in žrtvovati skupnim koristim in rojakom, ki žive v pomanjkanju in stiski.

Med sveto mašo je pel mešani zbor Gallusa pod vodstvom dr. Julija Savellija.

SLAVNOSTNO ZBOROVANJE

Po krajšem oddihu je stopil na oder Miloš Stare in po nekaj uvodnih stavkih naznanil, da se začenja zborovanje ter je napovedal njegov spored.

Najprej je vse občinstvo slovesno odpelo argentinsko in slovensko himno, zatem pa je pevski zbor Gallus pod vodstvom dr. Julija Savellija mogočno zapel pesem Bog in Slovenija.

Nato se je začel nastop slovenskih otrok iz Morona-Castelarja s prizorom, ki ga je za to proslavo napisal Mirko Kunčič. Med prizorom je prišla pred oder skupina šolskih otrok v narodnih nošah z zastavami. Del teh otrok je potem na odru zaplesal več slovenskih narodnih plesov. Po nastopu so otroci ostali v pisani skupini na odru in pred njim do konca zborovanja.

Nagovor prof. Tineta Vivoda

Na oder je stopil prof. Tine Vivod. V imenu slovenske izseljenske mladine je izpovedal naslednji pozdrav ter zaobljubo:

Ni nam dano, da bi izredno obletnico: 50 let od prve slovenske vlade, obhajali na zgodovinskih tleh:

ob vojvodskem prestolu, ob Krekovem, Jegličevem in Koroščevem grobu, s koncertom Slovenske filharmonije, ki bi v Uuionski dvorani predvajala Škerjančevo uglasbitev Prešernovega venca, v ljubljanski Drami ob enem ali drugem Cankarjevem delu, z množičnim mladinskim telovadnim nastopom na Stadionu... *to nam ni dano!*

Dano pa nam je, da se v izrednih prilikah, a v svobodi, kot mlada generacija, spoštljivo pridružimo temu zgodovinskemu zborovanju.

Dovolite nam, gospod predsednik Narodnega odbora, da se Vam zahvalimo za Vašo navzočnost, s katero ste dali temu zborovanju najvišji poudarek.

Srečanj, kakor je bilo v maju z msgr. Kunstljem in današnje z Vami, smo mladi še celo potrebni. To so za nas mejniki na poti slovenske izseljenske zgodovine. To je prihajanje krepilne rose, da bi bolj brstela od narodnega debla odtrgana slovenska veja v Argentini.

Poklicani smo, da živimo po božji Previdnosti v tem svetu in v tem času. Znano je, da smo mladi, kot generacija konfliktov, podvrženi asimilaciji, trans-

kulturaciji in celo dekulturaciji. Nevarnost kulturnega osiromašenja se zaradi najrazličnejših vplivov vedno bolj stopnjuje. Razumljiv je strah naših predstavnikov, da naši lepi domovi ne bodo služili v tiste namene, za katere so bili zgrajeni.

Skupno iščimo vzrokov za odpor določenega dela slovenske mladine, ki se izmika ali pa se je že umaknila iz slovenske skupnosti.

Če velja za splošen kulturni razvoj: manj pasivnega sprejemanja in več sistematičnega dela, sodelovanja, ne samo udeleževanja, velja to tudi za našo izseljensko skupino, znano sicer po svoji vztrajnosti, pa včasih po ozkosti in zaprtosti.

Učimo se od Barage!

Zakoreninjenosti na eni strani in odprtosti na drugi.

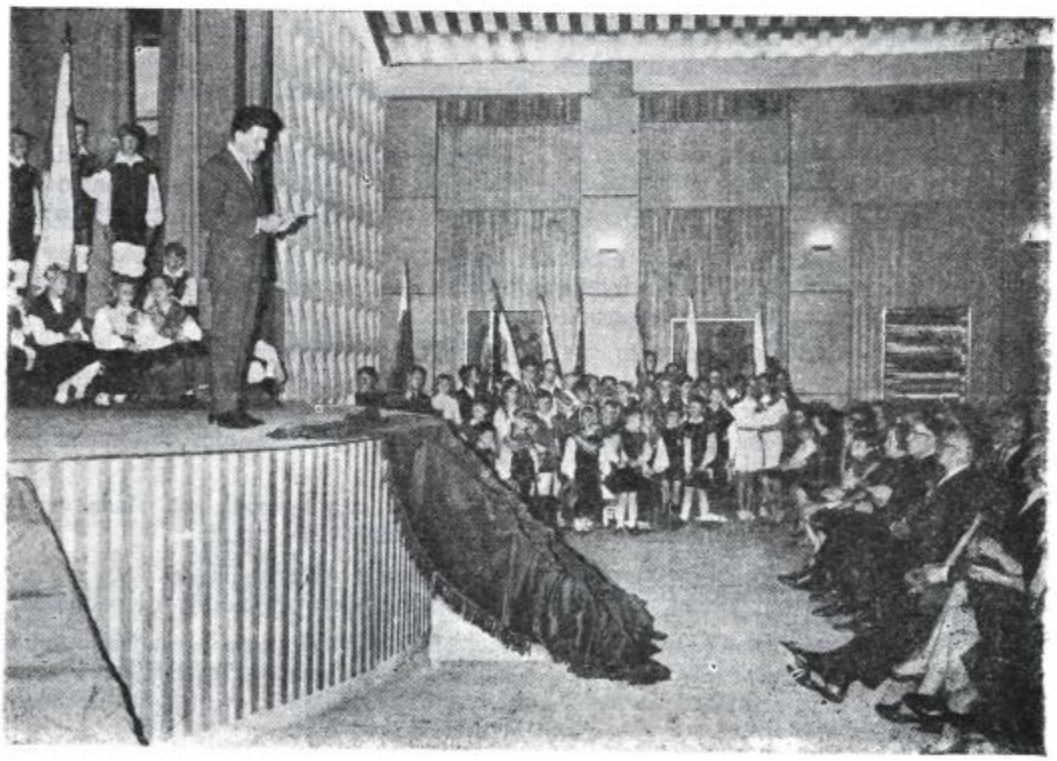
Ob 50-letnici prve slovenske vlade sprejemamo to kot svojo dolžnost.

Na delo!

Voščila in čestitke

Zatem je tajnik sovjetološkega oddelka katoliške univerze v Buenos Airesu Pavel Fajdiga prebral več pozdravov, ki so jih poslali: dr. Milan Komar, vseuč. prof. katoliške univerze v Buenos Airesu, Slovenci iz Córdobe in Bariloč, družina García Castañeda iz Tilcare v provinci Jujuy ter Izvršni odbor Ukrajinskega narodnega odbora. Med zborovanjem pa je prišel še na naslov dr. Kreka brzojavni pozdrav Slovencev iz Clevelanda.

Vse čestitke in voščila so zborovavci sprejeli z navdušenim ploskanjem. Bilo je očitno, kako so v duhu navzoči z njimi Slovenci in prijatelji Slovencev tudi drugod po svetu.

Prof. Tine Vivod med govorom.

Dr. Miha Krek govori

Govor predsednika NO dr. Mihe Kreka

Ko je prišel na oder, so mu ljudje od vseh strani v dvorani mahali v pozdrav, ploskali ter vzklikali. Dolgo ni mogel začeti z govorom. Njegove prve besede so bile iskrene čestitke kot predsednika Narodnega odbora vsem Slovencem k narodnemu prazniku osvobojenja, nato zahvala vsem, ki so mu omogočili, da je lahko na tej mogočni in prelepi jubilejni slavnosti. Zatem je sporočil pozdrave slovenskih ustanov iz Amerike ter Kanade ter številnih posameznikov in skupin, ki so mu jih naročali rojaki zadnjega pol leta za Slovence v Argentini, ko so zadnje mesece zvedeli, da bo šel k njim na prijateljski obisk. Zatem je izrekel topla voščila pevskemu zboru Gallusu in njegovemu povovodji dr. Juliju Savelliju k 20-letnici Gallusa, se zahvalil obema za veliko delo, ki sta ga opravila v 20 letih. Iskreno želi, da bi z enakimi uspehi nastopal še v naslednjih 20 letih.

Nato pa je v svojem govoru razvijal tele misli:

29. oktober je praznik naše narodne zavednosti. Francoska revolucija nas je v to zavednost vzbudila. Valentin Vodnik jo je prvi opeval. Ne smemo pa misliti, da je njegova visoka pesem Iliriji najbolj zgodnja manifestacija naše narodne samobitnosti. Tisočletje poprej smo Slovenci imeli svojo lastno, po vseh lepih načelih ljudske samouprave urejeno državo. Zgodovinski dokazi povedo, kar nedvomno, da smo Slovenci od sedmega do petnajstega stoletja imeli demokratično urejeno državno upravo, ki je v svojih osnovnih mislih dandanes vzor velikim modernim demokracijam. Profesor dr. Jože Felicijan je lani presenetil specialiste za pravno zgodovino z odlično zbirko dokazov, da je ameriški predsednik Jefferson črpal pobude za sestavo Deklaracije o neodvisnosti Združenih ameriških držav iz obreda slovenskega ustoličenja knezov Karantanije. Do danes niso znanstveniki-specialisti niti poskušali izpodbiti kake njegove trditve in ugotovitve. Kar se jih je že oglasilo, dr. Felicijanove ugotovitve z veseljem sprejemajo in potrjujejo kot točne. Znameniti zgodovinar, kardinal Piccolomini, kasnejši papež Pij II., je popisal slovesnost ustoličenja koroških vojvod in zapisal: „Koroška vojvodska ceremonija nima kaj podobnega v vsem ostalem svetu." V tem ustoličenju so naši pradedje manifestirali slovensko samobitnost s tem, da so imeli vse volivne in ustoličevalne slovesnosti v slovenskem jeziku. Tudi kadar je bil izvoljen knez tujega rodu, je v obredu ustoličenja moral govoriti v ljudskem slovenskem jeziku.

Slovenski jezik in splošno glasovanje svobodnjakov, ki sta dali vladarska pooblastila izvoljenemu knezu, sta bili osnovni potezi skupnosti v naši davni zgodovini.

Po stoletjih odvisnosti in služenja pod tujimi vladarstvi nam je Napoleonova Ilirija dovolila spet dih svobode kot narodni skupnosti. In spet je že po nekaj letih možnost življenja v delni narodnostni neodvisnosti zašla za obzorje možnosti. Potrebovali smo malo manj kot polovico stoletja, da smo izpovedali slovenski narodni in državni program. In od takrat je spet prešlo 70 let, da smo mogli napraviti prvi krepak korak v narodnostno neodvisnost in lastno državnost.

Takrat, pred petdesetimi leti, je nastala Slovenija kot državna edinica. Tedaj je slovenski jezik postal uradni državni jezik na slovenskem ozemlju, tedaj je Slovenija dobila svojo prvo narodno vlado.

Srečno naključje je naneslo, da sem takrat kot avstrijski vojak, ranjenec, prišel v bolnišnico v Ljubljani. Pod kostanji v Zvezdi sem tisti dan stal, gledal in poslušal, ko so z balkona tedanjega deželnega dvorca škof dr. Jeglič in slovenski parlamentarci vseh političnih strank oznanjali, kaj se je zgodilo: Pretrgali smo vse državljanske vezi z Avstro-ogrskim cesarstvom; vsi smo razvezani prisege zvestobe tej monarhiji. Ustanovljena je nova država Slovencev, Hrvatov in Srbov pod vodstvom Narodnega Veća v Zagrebu. To je naša narodna država, ki ji obljubljamo svojo vdanost in zvestobo.

Pri teh besedah je skupina slovenskih oficirjev, ki so stali na Kongresnem trgu pod balkonom deželnega dvorca, potegnila sablje in pozdravila v pozoru. Pristopila so dekleta, vojakom in častnikom vzela avstrijske kokarde s čepic in jim nataknila slovenske trobojnice. Tako sem videl rojstvo Slovenije.

Popoldne tretjega dne je izšel oklic prve slovenske narodne vlade. Sestavili so jo zastopniki vseh tedanjih političnih strank. Predsednik je bil poprejšnji član gospodarske zbornice na Dunaju Josip vitez Pogačnik, posestnik v Podnartu na Gorenjskem. V nekaj dneh je izšel odlok, ki je določil slovenski jezik za uradni jezik v vseh uradnih in javnih šolah, narodne straže so prevzele varnostno službo, avstrijska vojska drugih narodnosti je odhajala iz Slovenije. Reden in hiter prevoz te vojske, ki se je vračala s soške fronte v notranje dežele monarhije preko Slovenije, je postala trenutno najnujnejša in težka naloga narodne vlade in vse javne službe. Vse je takrat delalo kar dobesedno dan in noč, da bi Slovenci dokazali, da smo zmožni sami voditi svoje državno življenje.

Napor je bil osrečujoč, saj smo delali za rešitev. Vse se je oddahnilo v srečnem občutju, da je minila smrtna nevarnost, ki so nam z njo grozili Nemci med prvo vojno in zadnje mesece vse bolj grozeče. Nemci so brezpogojno hoteli izrabiti prvo svetovno vojno za popolno utrditev svojega gospodarstva v donavskem bazenu. Narodnostna gibanja avstrijskih Slovanov so hoteli enkrat za vselej onemogočiti. Grožnje, ki jih je objavljalo z vsenemškim duhom prepojeno časopisje, niso bile nič drugačne kot jih je desetletje kasneje začel izjavljati Adolf Hitler. Oznanjale so smrt napredku narodne kulture vseh slovanskih narodov, ki jih bo kakor koli dosegla roka nemškega vpliva. Te grožnje so bile tako vsesplošne, da so izzivale osvobodilna gibanja Čehov in Slovakov, Poljakov in Rusinov, Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so z vzporednimi napori potem, ko je nemška in avstrijska vojska bila poražena na bojišču, razbila Avstro-ogrsko cesarstvo. V tistem času smo na srečo imeli Slovenci najsposobnejše javne delavce, ljudske tribune, umetnike v socialni preobrazbi in politični izobrazbi ljudskih množic, kot je bil Evangelist, politike in državnike, kot sta bila dr. Šušteršič in dr. Korošec. Zadnji, najmlajši in največji v vodstvu narodove usode, je spretno pridružil slovensko osvobodilno gibanje na splošni tok in postal v tem voditelj tudi vseh ostalih južnih Slovanov v monarhiji. S tem je vsaj dobri dve tretjini Slovenije rešil pred pogubnimi valovi nasprotovanj, ki so pridrveli od zunaj od vseh neslovanskih sosedov.

Spet se spomnim, da so v tistih dneh prišli srbski ujetniki-oficirji, ki so se iz taborišča v Salzburgu vračali preko Ljubljane domov. Pridružil sem se jim, postal njihov tolmač v Ljubljani. Nastalo je panično razpoloženje, ko

se je zvedelo, da za trumami avstrijskih vojakov, ki beže od italijanske fronte domov, nastopa italijanska vojska, ki se ni ustavila niti na slovenski meji na Primorskem, niti na meji Kranjske dežele, ampak je kar prodirala proti Ljubljani kot po osvojenem ozemlju. Prizadevanja ustaviti to prodiranje so bila zastonj. Tedaj se je najvišji oficir srbske skupine polkovnik Švabić ponudil, da se gre razgovarjat z italijanskim poveljnikom. Srečala sta se pri Vrhniki. Polkovnik Švabić je pozval Italijana, naj spoštuje nedotakljivost slovenskega ozemlja, ki ga zavezniška srbska vojska smatra sedaj za ozemlje nove narodne države Slovencev, Hrvatov in Srbov, da ne bi prišlo do hudega spora, ki bo lahko imel nedogledne posledice med zavezniki samimi. Srbija in Italija sta bili tedaj namreč zavezniški sili velike antante. Italijanski poveljnik je pristal, da se umakne nekako na linijo Rakek, Stari trg, Lož, nekako na linijo, ki je bila določena v nesrečnem Londonskem paktu iz leta 1915.

Kako sta general Maister in narodna vlada reševala Maribor in našo štajersko mejo, je znano zmagoslavno poglavje teh bojev za slovenske meje. Prav tako reševanje Slovenske krajine, in prav tako žalostni neuspeh na Koroškem. Vsak meter slovenske meje je bilo treba priboriti s trudom; velike in dragocene kose narodne zemlje smo izgubili, toda vendar je tedaj, prvič, v zgodovini nastala Slovenija, ki je obsegala vsaj dve tretjini narodnega ozemlja. Po stoletju prvi močan korak v svobodo. Ta nam je odprl možnosti, da smo v novi državi dobili najvišja svetišča slovenske kulture in vlogo državnega naroda.

Teh nekaj spominov na tiste dni narodnega osvobojenja in njegovih posledic naj nas opomni, da je naša nova slovenska zgodovina lepa in zanimiva. Če hočemo po dvajsetih letih življenja v emigraciji domovino in naš rod še radi imeti, ju moramo poznati. Ljubezni neznanega ni. Besedičiti, da sem dober rodoljub in zaveden Slovenec pa niti zgodovine niti sedanjosti svojega naroda ne poznati, se pravi govoriti prazno in neresnično. Mati, če o domovini nič več ne veš kot morda le za rojstno hišo in potok tam mimo, kako boš otroku pripovedovala o najlepšem, kar je slovenskega, da bo svoj rod in tebe rad imel in cenil Oče, verjemi mi, ko ti pravim, da te ne sin ne hči ne bosta razumela, počemu si Slovenec in ne le Argentinec in počemu naj bi tudi onadva privzela k vsemu, kar sta v argentinski kulturi pridobila, še posebne slovenske poteze svojega pokolenja, če ne boš znal slikati naše narodne podobe pred njegove duhovne oči. Kako jima boš dopovedal, da sta popolni, lepi osebnosti le, če je obojni slovenski in argentinski del njunih lastnosti harmonično oblikovan, če pa o Sloveniji in vlogi, ki jo je Stvarnik dal, nič ne veš, ali pa tako malo, da se še sam komaj držiš, da v vodah tujine ne potoneš? Lahko je mladim reči: Glej, sin, hči, slovenstvo nam je od Stvarnika dana lastnost. V slovenstvu smo bili rojeni. Čim smo prišli na svet, nas je vsakega sprejela slovenska mati, slovenska hiša, slovenska družina, slovenska kultura. Sprejmimo te darove naravnega reda in razvoja! Z ljubeznijo se jih oklenimo! Nekaj posebnega, našega so. Izkoristimo jih do popolnosti v svoje dobre, v slavo našega Stvarnika in v korist bližnjega, vseh bližnjih okoli nas! Veseli in ponosni bodimo, da nosimo v sebi to posebnost. Slovenci skušajmo biti tu v Argentini najlepša skupina najboljših državljanov, najbolj plemenitih ljudi, najbolj pridnih in tistih, ki svoje sposobnosti znajo izbrusiti kot diamante, da svetijo v družbi vseh narodnosti kot žarišča vseh lepot. Stvarnik je dal vsakemu narodu posebne darove in nekaj posebnih sposobnosti. Vse spoštujemo. Pa tudi nam Slovencem jih je dal. Iz polne roke nam jih je nasul. Nas in samo nas je ustvaril, da prav te njegove darove uporabljamo, posebnosti uveljavljamo in s temi našimi narodnimi lastnostmi služimo splošnemu človeškemu blagru in našemu posebej. Ljubi starši: Tako govoriti je lahko, vsaj razmeroma lahko. A to ne bo nič učinkovalo, če se ne bomo potrudili, da bodo otroci slovenstvo spoznali. Današnji čas pač zahteva, da je vsak slovenski Argentinec izobražen Slovenec. Dati novemu rodu slovensko narodno izobrazbo poleg argentinske in kasteljanske, to je naloga, težka naloga družin v tujini

Verjemite mi, da vem, kako težka je povsod, v vseh deželah, kjerkoli je kaj Slovenije v zdomstvu. Verjemite mi pa tudi, da je ta naloga za duhovnim napotilom in verskim poukom najvažnejša, če nočete, da vam bodo otroci invalidi po značaju, pokvečene osebnosti. Neprecenljive je vrednosti, da imate Rožmanov zavod, slovenske osnovne in srednješolske tečaje, prosvetna združenja in bogato pisano vrsto vzgojnih in družabnih združenj, ki slovensko rast pospešujejo in jo bodo, kakor upamo, tudi prenesle na nove rodove. Pa vse to ne bo prida zaleglo, če ne bosta oče in mati, starejši brat in sestra v družinah, v domačem življenju storili daleč več kot svojo dolžnost. Tej stvari je v tujini treba posvetiti posebno, izredno veliko mero ljubezni.

V New Yorku sem naletel na mlado mater. Kmalu potem, ko sta se naselila v novem svetu, sta se poročila dva mlada izobraženca, oba dokončala vsak svojo fakulteto na tujem. Vsa bodočnost jima je odprta. Otroček se je igral v košari. Pa me mlada mama kar obupno pogleda in vpraša: Počemu naj bi jaz tega revčka mučila še s slovenš,ino, saj mu bo življenje v tujini itak dovolj težko, saj se bo že zato, ker smo sem pribežali, mnogo težje prebijal skozi življenje. Kakor imam rada svoje slovensko pokolenje, se mi otrok smili, da bi ga s tem mučila in bremenila. Kar po ameriško ga bom vzgajala. Vi boste hudi name, pa vendar tako mislim.

Odgovoril sem tole: Brez ozira na to, kaj misliš ti, kaj mislim jaz, ti pravim, da ti ne moreš biti kaka druga mama kot slovenska. Ti nimaš druge narave. Ti nimaš druge ljubezni, ti nimaš drugega materinstva. Materinstvo je skrivnostni odnos med teboj kot materjo in tem tvojim otrokom, ki je edinstven od začetka sveta do sodnega dne. Nikdar se še ni rodil točno taki materi točno enak otrok, kot je tvoj, v točno istih razmerah in pod istimi vplivi, kot sta živela ti in tvoj otrok. Ti in samo ti si odgovorna zanj kot mati in boš taka edinstvena ostala do konca sveta tudi tedaj, ko ne tebe ne tvojega otroka ne bo več v tem življenju. Ti pa v svoji duši in telesu, v svojem umu in čustvu, svojem razpoloženju in izrazu nimaš druge narave kot slovensko. Vse, kar je v tebi in na tebi, je slovensko. Ti sploh ne moreš biti drugačna mati kot slovenska. Že, že, moreš peti ameriško uspavanko, moreš klepetati z otrokom po angleško, se sama naučiš anglekih navad in otroka vadiš v njih. Toda to še vedno ne bo materinstvo. Nobena beseda iz tvojih ust ne zveni tako kot slovenska, nobena druga pesem ne daje tiste miline in topline kot slovenska iz tvojih prsi, nobene druge molitve tvoje ustnice ne govore tako kot moli slovenska mati, kadar pristno in iskreno prosi za svojega otroka. Če boš svojemu otroku odrekla slovensko materinstvo, mu ne boš dala nobenega. In le verjemi mi, da bo to otrok vse življenje čutil kot pomanjkljivost. Uči ga rasti, delati in moliti, polno živeti z vsemi lastnostmi, ki mu jih je Stvarnik po naravnem redu dal. Pred svojim lastnim otrokom se ne pači in ne sramuj svojega rodu, če nočeš v nevarnost, da bo tudi on spaček in se bo sramoval tebe. Bodi mu cela, popolna slovenska mati, saj ni nič lepšega in plemenitejšega na svetu!

Skrb za slovenstvo naj v družini moli in prepeva, izraža veselje in žalost in ljubezen do Slovenije in Argentine. Skrb za slovenstvo naj očeta prevzame, tedaj ko s sinom ali hčerko govorita o bodočnosti, ko mladostnik misli, da vse vidi in vse najbolje ve,pa se staršem zdi, da so na mestu prva opozorila na nevarnosti in težave. Takrat mu dopovej, da je mladenič bogatejši, da ima več koristnih lastnosti, ki naj bo hvaležen zanje in ponosen nanje, zato, ker je Argentinec slovenskega rodu. In takoj lahko lepo dodaš, da ima on dve osnovni pobudi biti izredno dober, uspešen in plemenit: otrok božji je in otrok slovenski, ki ima v argentinskem življenju svoje poslanstvo in bo tu laže našel svojo srečo, prav zato laže, ker je on nekaj posebnega, takorekoč z dvojno naravo obdarjen in pred Stvarnikom in pred starši dolžan obojno izkoristiti v svojo srečo.

Pa greš ti, dragi oče, in ti mila slovenska mati, kar še naprej in pri prvi priliki dodaš: Prav zato, ker si slovenskega rodu, otrok moj, prav zato, ker si po posebnih, izrednih potih božje previdnosti prišel živet v Argentino,

si nekaj posebnega. Zato vsi, ki z njimi živiš in delaš, bolje nate pazijo, bolj vsako stvar na tebi vidijo, vsako, dobro in slabo, več od tebe pričakujejo dobrega kot od drugih, ki jim posebne lepote slovenskega rodu niso dane. Pazi, da nikoli nikogar ne boš razočaral, ne Boga ne svojih staršev, ne svojega rodu, ne Argentine! Lepo, plemenito ravnanje, uspešno in koristno življenje bodo neprestana hvalna pesem za izredne darove, ki ti jih je Stvarnik dal.

Tako nekako se mi zdi, da bi bilo mogoče materam in očetom v otrocih ohraniti toliko smisla za vse naše, toliko ljubezni za vse slovensko, da bodo mogli duhovniki in učitelji, časopisi in knjige, predavatelji in vse družbeno življenje vplivati, da bo novi rod Slovencev tu pridobitev za Argentino, za Slovenijo pa dragocena oaza in luč na tujem, ki bo svetila v slavo slovenskega imena.

Ta vzgoja je neprimerno važnejša v zdomstvu kot v domačiji. Tam vse življenje novega človeka vdržuje v narodnostnem duhu, tu ga vsi vplivi od narodnosti odtujujejo, čim izstopi iz družinskega kroga. Če otrok v mladosti v tujini ne dobi dovolj znanja, smisla, ljubezni do rodu in domovine, odkoder so izšli starši, bo redno šel od doma naravnost v narodno izgubo. Ne rečem, da ni mogoče ostati dober član družbe, dober človek, tudi če po sili okolnosti izgubi in podzavestno zanemari svoje narodnostne lastnosti. Vsak hodi svojo pot k Bogu. Toda prav nič ne dvomim, da je prav reči, da smo pred Bogom in ljudmi dolžni uporabiti vse svoje talente, posebno tudi narodnostno lastnost in posebnost v božjo čast in srečo.

Pot naroda gre naprej in navzgor tem lepše in hitreje, čim bolj pospešujemo korak vsi in vsak. Kdor zaostaja, jo ovira.

Dan narodne zastave naj nas dvigne, da bi gledali narodno poslanstvo v čisti ljubezni do vsega, kar nam zastava pomeni. Zastava združuje, zastava gre naprej, zastava vodi. Na naš narodni praznik zbrišimo prah nesloge, needinosti, prepirljivosti in razdvajanja! Opustimo te bolezni emigracije in usmerimo vse svoje moči v skupne cilje! Kjerkoli je prepir, ga opustimo in vsak v svojem področju in delokrogu delajmo dobro. Ne da bi hoteli enoličnost, ne da bi se izogibali koristnemu tmenju in tekmi, čiščenju pojmov in neprestanemu iskanju boljših metod dela. Vse to je potrebno in koristno. Vse to prispeva k živahnosti našega delovanja in je dobro. Opustimo pa prepirljivost za prazen nič, ki nam jemlje čas in moči brez koristi! Z vso dobrotnostjo se skušajmo izogibati sporom zaradi dogodkov, oseb in stvari, ki so bile pred dvemi desetletji in več in ne morejo v nobeni obliki in nobeni posledici vplivati niti na nas niti na narod doma v sedanjosti in bodočnosti. Mislim, da bi bil že skrajni čas, da se vsi politični emigranti zavemo in se spet zaobljubimo tistim idealom, ki so bili sveti med revolucijo in potem tako zelo, da ste pustili dom in izbrali svobodo. Mislim, da je mogoče obeležiti vse nas kot slovenske politične emigrante, ki hočejo svobodno demokratično urejeno Slovenijo.

Mislim, da je tako v dolgotrajnem emigracijskem čiščenju kot v mednarodnem razvoju vedno bolj jasna resnica, da so imeli najbolj prav tisti, ki so pri vsem svojem ravnanju in nehanju smatrali komunizem za najhujšo nadlogo in največjo narodno nesrečo in proti njemu, pred vsem tistim, ki so združevali vse svoje napore in boje. Danes je jasno tudi vsem tistim, ki so nekdaj o slovenskem domobranstvu drugače mislili, da je bila tedaj v glavnem med ocenami škodljivosti raznih sovražnikov slovenskega naroda med vojsko. pravilna tista, ki je postavila komunizem kot največje zlo na prvo mesto. Fašizem in nacizem nista bila manjša, zlasti nacizem v nobenem oziru ne, toda oba sta prešla, s komunizmom ima pa vse človeštvo vedno večje težave največ prav zaradi zgodovinsko nesrečne zveze med boljševiško velesilo in državami demokracije, ki jo je ustvaril pokojni Winston Churchill. V tem torej, da so naši fantje domobranci, in v drugih protikomunističnih formacijah služili koristim demokratičnih ljudi, v pravi fronti branili svobodo, in jim je ves narod dolžan trajno hvaležnost in najvišje spoštovanje njihovih žrtev, smo vsi demokratični Slovenci enih misli in ni med nami nikake raz-

like. Že dosedanja zgodovina je dala temu stališču prav in ga potrdila in tudi bodočnost obsodbe komunizma ne more več spremeniti. Neizpodbitno stoji, da sta komunistični sistem in njegova d.ktatura zlo in nesreča povsod, v vseh deželah in pri vseh narodih, kjerkoli sta se uveljavila. Kdorkoli se je boril proti komćunizmu, je torej delal dobro in prav! Naše stališče in mnenje glede tega vprašanja nikdar ni bilo drugačno, dandanes pa je v tem soglasen ves nekomunistični svet.

Mislim, da so škodljivi, ali vsaj čisto nepotrebni tudi vsi spori glede našega dela, programa in ciljev v bodočnosti. Ves politični program emigracije kot celote v odnosu do domovine se da točno izraziti s temile kratkimi besedami: Pomagati slovenskemu narodu, da doseže politično svobodo. Ko bo svoboden, si bo naš narod doma že sam uredil svojo družbo in državno življenje po svoji volji in izbiri! Prav nič ni važno, kaj misli in hoče emigracija, ki je zdoma že 23 let in se v veliki večini ne bo več vrnila domov. Po češkoslovaški okupaciji se je razkrilo tudi žalostno dejstvo, da center komunističnega imperija hoče in more zadušiti vsako gibanje zasužnjenih narodov za usmerjanje razmer v večjo svobodo, kadar koli se mu zdi, da bi táko gibanje za liberalizacijo moglo škodovati njegovemu gospodstvu. Rdeča vojska ni samo strla Čehov in Slovakov, zatrla je tudi mlado upanje v vseh deželah vzhodne in srednje Evrope, upanje na skorajšnje osvobojenje z njihovimi lastnimi silami. Postalo je jasno, odkrilo se je, da svobode ni in je ne more biti, dokler se ne zlomi sedanja sila Kremlja, njegov imperij in njegov imperializem.Nihče, prav nihče, pa ne more upati, da se bo to zgodilo v dogledni bodočnosti. Križev pot našega naroda se je torej podaljšal tako, da na obzorju, ki ga obsežejo naše oči, še ne vidimo njegovega konca. Politična emigracija, ki ima vest, zavest odgovornosti in srce za svoj narod v tem poslabšanem stanju ne more kaj drugega kot storiti, kar je mogoče, da ljudstvu doma pomaga, da ono stori, kar največ in najbolje more, da se ohrani in kar moč obvarje novih nesreč in žrtev.

Slovensko ozemlje je križpotje. Je prevetrje interesov. Nešteto sprememb geopolitične karte Evrope ga je že sekalo. Nobeno sredstvo, noben način borbe za narodno osamosvojitev se ni obnesel. le en sam, tisti, kakršnega je določil dr. Korošec leta 1918.

V delu za splošno narodno korist mora biti človek previden. Moraš biti dvakrat vesten. Kadar osebne interese zasleduješ, je drugače. Je vsaj nekaj laže. Lahko več tvegaš. Si celo junak, če vse tvegaš. Vsaj približno pametno. Če bi imel pred očmi kaj zasebnega, se mi ni treba obotavljati. Po spoznanju udarim in grem naprej. Če pa je od kake poteze odvisno življenje dveh milijonov ljudi, potem mi pa res ni nič mar, če mi kak posameznik očita, da se obotavljam, da sem strahopetnež. Najvažnejše je, da sem pri vsakem koraku gotov, da ničesar pridobljenega, kar je narod v trudu in znoju pridobil, ne bom pokvaril in zapravil. Šele ko je vse dobro zavarovano in potrjeno, smem klesati naslednji korak naprej in navzgor. Nikdar se ne morem odločiti za kaj, s čimer bi tvegal eksistenco Slovenije!

Še tako lepo zveneče igranje z narodno usodo, tveganje narodovega življenja in njegove bodočnosti, ni junaštvo. Je brezvestnost! Ali pa vsaj lahkomiselnost! Vse to je v političnem delu v javnem zastopstvu skupnih koristi nedopustno!

Spremljajmo in podpirajmo narod doma složno z združenimi močmi. Ne cepimo se zaradi gradov v oblakih. Češki in slovaški komunisti so nam iz zadnjega časa zgled, da sta sloga in enotnost vendarle dragoceno sredstvo rešitve tudi v tako obupanem stanju v kakršnem je sedaj ta dežela. Narod je ves zelo složen, kar brez izjem složen in enoten za svojimi zastopniki, ker ve in verjame, da se bijejo za večje svoboščine, ki so vsem potrebne, pa naj že bodo v tem ali onem taboru. Samo s slogo in enotnostjo so doslej rešili, kar so mogli. Znova se je izkazalo, da kaj drugih sredstev sploh več ni v obrambi na pritisk Kremlja kot složen in enoten nastop vsega naroda. Slovenska poli-

tična emigracija nima prav nobenega pametnega in utemeljenega razloga cepiti svoje moči na vprašanjih, kaj naj bi narod storil potem, ko bo dosegel svobodo. To bo odločil sam. Vsi mu pomagajmo do svobode.

Ni nam treba hoditi po zglede drugam. Pred seboj ga imamo. V samem našem prazniku je. Pred 50 leti je ves naš narod z združenimi močmi izpovedoval soglasno hotenje, iste želje, isto upanje, isto vero v politično bodočnost. Strnjen je dosegel uspehe, kakršnih ni dosegal niti poprej niti kasneje nikoli več.

Če kdaj, mora biti v tej gigantski borbi za svobodo proti komunistični revoluciji in diktaturi protikomunistična fronta strnjena v vsakem narodu.

Mi pa, ki imamo domovino na narodnostni tromeji, na križišču cest iz Podonavja v Apenine in Sredozemlje, kjer se križajo interesi, da nikjer podobno, moramo poleg komunistične nevarnosti imeti stalno pred očmi še nevarnost, da nam napačen korak in nesloga med nami samimi lahko vsak hip prinese pogubo vsega, narodne samostojnosti, neodvisnosti, državnosti, kolikor smo je pred 50 leti dosegli. Prvo pravilo nam mora biti: složno čuvati pridobljeno! Šele ko bo to po sedanji krizi in napetosti utrjeno in zavarovano, bo moč klesati naslednjo stopnjo naprej in navzgor.

50-letnico narodnega osvobojenja slavimo v apokaliptični krizi mednarodnih odnosov. V zaupanju, da smo od vseh početkov te strašne kataklizme stali v vrsti pravičnih za resnični blagor domovine, spet ob tem zlatem jubileju poljubljamo trobojnico belo-modro-rdečo in ji prisegamo posebno gorečo ljubezen in zvestobo zlasti v dobi preizkušenj dotlej, da bo plapolala kot popoln simbol neodvisnosti, suverenosti rešenega in svobodnega slovenskega naroda

Dr. Krek je govoril Slovencem v njihova srca. To je pričala pozornost, s katero so ga poslušali in navdušenje ter ploskanje, s katerim so ga že na več mestih v govoru prekinjali. Zlasti pa še potem, ko ga je končal. Vse to je razodevalo, da so ljudje kar čakali na predsednikove odločne besede in odgovore na pereča sodobna vprašanja.

Za dr. Krekom je prišel na oder znova tajnik NO Miloš Stare ter se je znova zahvalil predsedniku NO za njegov obisk ter udeležbo slovesnosti Slovencev v Argentini. Naglašal je, da je ta obisk izredne važnosti. Najbolje ga je označil predsednik Slovenske demokratske stranke ing. Bevc, ki mu pripisuje že kar zgodovinski pomen.

Tajnik NO Miloš Stare je nato prebral Izjavo Narodnega odbora za Slovenijo, ki se glasi:

IZJAVA NARODNEGA ODBORA ZA SLOVENIJO OB 50-LETNICI

Na letošnji praznik osvobojenja in narodne zastave, 29. oktobra 1968, slavimo 50-letnico dejanj in dogodkov, ki so slovenski narod osvobodili narodnostno tuje in sovražne nemške avstrijske oblasti in nas srečno pripeljali v Narodno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, prek katere smo vstopili v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je kasneje kot skupna država večine južnih Slovanov dobila ime Jugoslavija.

Slavimo 550-letnico, odkar so naši predniki iz slovenskih kosov avstro-ogrskih kronovin ustvarili Zedinjeno Slovenijo, ki je od leta politične pomladi narodov 1848 bila ideal, program in cilj slovenskih narodnih političnih naporov. Dotlej smo namreč bili razkosani in razdeljeni po petih avstrijskih kronovinah in Ogrski tako, da smo razen na Kranjskem bili dodeljeni večinam drugih narodnosti, ki so po političnih namenih avstro-ogrskega cesarstva zatirale vsako možnost združitve ozemlja v skupno narodnostno upravno celoto, s tem onemogočale osamosvojitev slovenskega narodnega gospodarstva, ovirale

Miloš Stare čita izjavo Narodnega odbora za Slovenijo

narodno kulturni razvoj in napredek ter zatrle v kalch vsak poskus slovenske narodno politične osamosvojitve.

Zedinjena Slovenija je sicer takoj po rojstvu pretrpela usodno okleščenje na severnih in južnozahodnih mejah slovenskega narodnostnega ozemlja, toda ostala je in preživela nasprotovanja in težave, tujo okupacijo in komunistično revolucijo. Iz ognjev narodno političnih bojev je Zedinjena Slovenija izšla okrepljena, iz druge svetovne vojne razširjena, v vsem tem viharnem razvoju zmagovita.

Končnemu in čim popolnejšemu uresničenju idealov Zedinjene Slovenije gre ob njenem zlatem jubileju naša prva obljuba zvestobe in ljubezni; ostvaritvi demokratične, vsakega tujega vpliva svobodne slovenske države pa posvečamo naše moči in napore.

Osvobojenje v letu 1918 je bilo sad modrega in srečnega narodno političnega in državniškega dela. Gonilna sila tedanje politične podjetnosti Slovencev je bila silna, zahtevna zavednost, ki se je ob koncu prve svetovne vojne še posebno močno razplamtela v politično dozorelem narodu, ki je prav ocenil nevarnosti in pot v rešitev. Svojo veliko oporo, svojo jasno in določno smer ter osvajalno prodornost pa je narodna politika na usodnem razpotju dobila v trdnem zaupanju v rešilno moč vzajemnosti južnoslovanskih narodov. Na krilih goreče narodne zavesti in tega zaupanja je nastala Zedinjena Slovenija in tekom 50 let Republika Slovenija.

Silnice, ki določajo bistvene osnovne okolnosti usode našega naroda, se odtlej niso premaknile ne bistveno spremenile. Slejkoprej, v celem vzponu novega veka, stremimo Slovenci po zedinjenju vsega narodnostnega ozemlja v naši lastni narodni državi.

Kakor je v letu 1918 in poprej ideja jugoslovanske vzajemnosti vsebovala in nosila daleč najboljšo dosegljivo rešitev slovenskega državnega vprašanja, tako in nič manj sedanje razmere kažejo, da je vzajemnost teh narodov edino

njih jamstvo za nedotakljivost narodnega ozemlja ter za dosego in ohranitev državne suverenosti.

Povojno stanje v Jugoslaviji pa očituje, da v sistemu diktature ene same stranke ni rešitve enakopravnosti narodov in ne zadovoljive rešitve skupnosti. Pod bolečino pritiska totalitarne diktature na zasebno in družbeno življenje so se po vojni spet razplameneli narodnostni spori in so nastala razpoloženja proti vsaki skupnosti, kljub vsem besedam in zunanjostim, ki naj izražajo enakopravnost v ustavah in zakonodaji. Neuspešni poskusi komunističnega režima, da razčisti odnose po načelu enakopravnosti, ponovno dokazujejo, da diktatura ni zmožna rešiti tega osnovnega vprašanja. Predpogoj uspešne rešitve je politična svoboda. Združenje demokratičnih moči vseh južnoslovanskih narodov pa jasneje nastopa kot nujna potreba in najvažnejše sredstvo za dosego političnega osvobojenja in za prehod v demokratični red. V Sloveniji, tej trdnjavi na narodnostni tromeji, je ideja vzajemnosti južnoslovanskih narodov slejkoprej svetilnik in kažipot v delu za ohranitev in izpolnitev narodne svobode.

Osvobojenje je pred 50 leti stopilo v naš razvoj kot srečen uspeh naporov vsega naroda v obrambi in odporu proti tuji vladavini. Praznujemo torej zlati jubilej zmage ljudske volje demokracije, nad absolutizmom protiljudske oblasti. Dejstvo, da to 50-letnico praznujemo skoraj samo le Slovenci v izseljenstvu, samo politični emigranti, najmočneje kaže, da je domovina v političnem nasilju.

Povojna doba življenja narodov v južnovzhodni Evropi je zgodovinski dokaz, da srečnega življenja pod diktaturo ene stranke ne more biti. Bistven element srečnega razvoja družbe je svoboda. Bistven element srečnega razvoja države je svobodno sodelovanje državljanov. Tej svobodi se ob jubileju znova posvečamo.

Vzpostavitvi vseh in popolnih demokratičnih svoboščin veljajo na prvem mestu in pred vsem prizadevanja in napori svobodnih sinov in hčera slovenskega naroda. Smatramo, da je prizadevanje za vzpostavitev demokratičnih svoboščin ,uvedba politične svobode v državne, samoupravne, vse javne, vse družbene ustanove v matični domovini poleg podpiranja naših narodnih manjšin v tujih državah edina narodna politična naloga, pri kateri naj Slovenci v zdomstvu ljudstvu doma pomagamo z vsemi močmi.

Občudujemo vztrajnost in spretnost, požrtvovalnost in odločnost svobodoljubnih ljudi v domovini, ki so zadnji dve stoletji v ognju narodnega mučeništva in v ubijajočih omejitvah izključne vladavine ene stranke vztrajno in spretno slabili in lomili verige tega novega suženjstva ter uspešno prebijali vsaj nekaterim žarkom svobode možnosti vplivanja na javno življenje v domovini. Občudujemo te napore, z vso ljubeznijo jih skušamo podpirati in težko čakamo jutra svobode, ko bo naša vloga politične emigracije končana in si bo svoboden narod sam urejal svoje državno življenje.

Ob zlatem jubileju naj povsod, kjer Slovenci prebivamo, doni zahvalna pesem za vse znane in neznane napore in uspehe, ki so pripomogli k osvobojenju pred 50 leti in molitev za vse znane in neznane žrtve narodnostne borbe.

Ob zlatem jubileju počastimo vse, posebej tudi tiste, ki so padli na barikadah za slovensko svobodo med dvema vojskama, med okupacijo, v civilni vojni in revoluciji ter končno v množičnih pokoljih in med nezaslišanimi političnimi preganjanji, ki so jih zagrešili komunisti, da so na krvi in grobovih zgradili svoj režim in oblast.

Slavo in čast izkazujmo vsem žrtvam, ne le tistim, ki so nam blizu ali po krvi in rodbini ali po mišljenju in posebnem opredeljenju; ampak vsem, brez razlike vsem, ki so dali svoje moči in življenja iz idealnega prepričanja, da so opravljali svojo nalogo v vzvišenem poslanstvu narodnega osvobojenja. Naj bi bil zlati jubilej tudi dan narodne sprave, združitve in ponovne posvetitve idealom, ki so nam skupni, skupni vsem, vsaj vsem demokratičnim Slovencem doma in v zdomstvu.

Mi vsi, ki smo seme izkrvavelega naroda, mislimo le eno: Kako bi vse svoje moči zastavili za obnovo svobode v domovini, kako bi vsemu slovenskemu narodu zgradili skupen dom v svobodni, demokratični Zedinjeni Sloveniji.

Pred praznikom osvobojenja in narodne zastave,
ob 50-letnici, dne 29. oktobra 1968.

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO

Dr. Miha Krek,
predsednik

dr. Ljubo Sirc,
tajnik

Miloš Stare,
tajnik

dr. Jože Basaj, inž. Ladislav Bevc, dr. Tine Debeljak, Marko Kranjc, dr. ing. Franjo Mačus, dr. Ludvik Puš, Rudolf Smersu, Feliks Urankar, Alojzij Zupan,
odborniki.

Jubilejno slavnostno zborovanje je sklenil nato pevski zbor Gallus. Zapel je prelepo Tomčevo „Slovenija v svetu", (ki jo je skladatelj uglasbil in poslal zboru za njegovo dvajsetletnico in bi se mogla uveljaviti kot slovenska emigrantska himna!), nato pa je dodal še mogočno „V gorenjsko oziram se skalnato stran". Za obe pesmi je žel navdušeno priznanje in ploskanja ni hotelo biti konca.

PROSLAVA 29. OKTOBRA V MENDOZI

Pripravljalni odbor za jubilejno proslavo slovenskega narodnega praznika je vnesel v splošni program vseh prireditev za slovensko skupino v Mendozi tudi obisk predsednika NO dr. Mihe Kreka, ki je prav za ta praznik prišel tja. K praznovanju 50-letnice prve slovenske vlade in praznika slovenske zastave se je pridružila še tretja obletnica: 20-letnica prihoda slovenske skupine v Mendozo.

Mendoški program proslave je obsegal tri osnovne dele: v soboto, 2. novembra, pozdravni večer visokemu gostu dr. Mihi Kreku, v nedeljo dopoldne sv. maša za slovenski narod in počastitev generala San Martina pred njegovim spomenikom, popoldne pa slovesna proslava narodnega praznika. Za izvedbo te proslave je bil določen poseben pripravljalni odbor pod vodstvom društvenega predsednika g. Luka Grintala.

Sprejem dr. Mihe Kreka

V soboto, 2. novembra ob 9.50 je prispel dr. Miha Krek z letalom na letališče El Plumerillo pri Mendozi, kjer ga je že pričakovala številna množica Slovencev in Slovenk. Sprejem je bil lep in prisrčen. Društveni predsednik mu je izrekel dobrodošlico, nato sta mu fant in dekle v narodni noši izročila slovenski šopek v pozdrav. Dr. Krek se je z vsemi rokoval in se zahvaljeval za tako lep sprejem.

Nato se je dr. Krek s številnim spremstvom predstvnikov javnega življenja Slovencev v Mendozi odpeljal v mesto in se ustavil najprej v nadškofijski palači, kjer ga je ljubeznivo sprejel apostolski administrator msgr. O. S. Maresma. Dr. Krek se mu je zahvalil za veliko naklonjenost ki so je bili deležni slovenski priseljenci v Mendozi vseh 20 let.

Zvečer ob osmih je bil v dvorani slovenskega Doma pozdravni večer predsedniku dr. Mihi Kreku. Dvorana je bila do kraja polna slovenskih rojakov, ki so visokega gosta z navdušenjem sprejeli. Predsednik Društva Slovencev v Mendozi ga je pozdravil in mu izrekel dobrodošlico, predsednik FO Jaka Bajda in predsednica DK Marija Hirschegger pa sta mu izročila pristen slovenski šopek, nakar mu je pevski zbor M. Bajuka poklonil še šopek narodnih pesmi v odlični izvedbi. Dr. Krek se je ginjen zahvalil za tako toplo prisrčen pozdrav, nato sporočil pozdrave rojakov iz Sev. Amerike in prešel v krajšem govoru k orisu svetovnega in domačega položaja. Po govoru se je še dolgo zadržal v pogovoru med znanci.

Slovesna maša za slovenski narod

V nedeljo, 3. novembra, je vsa skupina mendoških Slovencev, ki so se ji pridružili tudi rojaki iz sosednjega San Luisa, pričakala dr. Kreka pred cerkvijo pri čč. ss. mercedarkah. Špalirju narodnih noš in članov pripravljalnega odbora so se pridružili tudi zastopniki bratskih izseljeniških skupin Hrvatov, Poljakov, Slovakov in Ukrajincev. V slovesnem sprevodu so pod zastavami odšli na častna mesta v cerkvi, ko je vsa množica navzočih mogočno zapela „Marija, skoz' življenje..." s priložnostno kitico za slovenski narod. K sv. daritvi sta za somaševanje pristopila gg. J. Horn in I. Tomažič. Med sv. opravilom je prepeval pevski zbor; med številnim obhajanjem pa so zopet vsi odpevali v petju psalmov.

Slovesno pridigo je imel g. dušni pastir Horn, ki je za veliko narodno slovesnost razvijal misli o pomenu praznika. Povabil je navzoče, naj sveti daritvi pridružijo izraze svoje hvaležnosti za prejete dobrote in milosti v našem narodu; da molijo za odpuščanje krivic, prizadetih v preteklosti; in da prosijo za narod in za brate doma in na tujem. Prikazal je pomen domovinske ljubezni ob nauku Cerkve, ob osebnem zgledu Kristusovem in ob njegovi zapovedi. Poudaril je za narod in domovino potrebo naše molitve, zvestobe in dela.

Za sklep je vsa cerkev zopet v mogočnem petju posvetila sebe in ves slovenski narod Materi božji z Riharjevo „O Marija, naša ljuba Mati."

Po sv. maši so se zbrale skupine drugih narodnosti na dvorišču ob kapeli in v svoji sredi pozdravile predsednika dr. Miha Kreka in mu čestitale k narodnemu prazniku. Z njim v sredi so se tudi slikale z narodnimi nošami.

Poklonitev pred spomenikom grala. San Martina

Vsa skupina, ki je sodelovala pri sv. maši v cerkvi, se je medtem zbrala na bližnjem trgu pred spomenikom generala San Martina. Ko se je predsednik NO pripeljal s svojim spremstvom, se je med špalirjem narodnih noš in navzočih za zastavami in velikim vencem približal spomeniku. Po položitvi venca pred velikim Osvoboditeljem se je dr. Krek v kratkih besedah spomnil zaslužnega borca za svobodo. Navzoči so bili tudi zastopniki tiska radia in televizije, ki so snemali ves slovesni dogodek in zapisovali prevajane predsednikove besede. O vsem so zvečer v besedi in sliki poročali v svojih informativnih oddajah.

G. predsednik je nato obiskal še spomenik Osvoboditelja na Cerro de la Gloria in iz daljave poslal pozdrave cerkvici na El Challao — našim mendoškim Brezjam. Nato pa se je odpeljal v Španski klub k slavnostnemu obedu, kjer je okrog 70 zbranih rojakov preživelo z njim v prijetnem razpoloženju nekaj zares nepozabnih trenutkov.

Slavnostna akademija

Nedeljska večerna akademija v Domu pa je bila posvečena naši zastavi in misli na domovino ob 50-letnici.

Dr. Miha Krek po položitvi venca pred spomenikom generala San Martina. Poleg njega Luka Grintal, predsednik Društva Slovencev v Mendozi in profesor Božo Bajuk

Slovesnosti so se udeležili kar domala vsi rojaki od blizu in daleč; tudi iz sosednje province San Luis je bila skupina v Mendozi, med drugimi so bili tudi zastopniki Poljakov, Slovakov in Ukrajincev.

Na okusno, prazniku primerno okrašenem odru je za uvod zbor navdušeno zapel Prešernovo Zdravico (Premrl), ki je že kar ob začetku zbudila slavnostno razpoloženje. To se je pa še stopnjevalo, ko je pred zbor stopil predsednik Društva Slovencev v Mendozi Luka Grintal in v kratkem nagovoru povzel osnovno misel vzvišenosti narodnega praznika in podčrtal predvsem njegov pomen za bodočnost ob pogledu na naš mladi, novi rod.

Po uvodnem govoru je predsednik pojasnil, da smo se mendoški Slovenci za današnji praznik naše zastave odločili, da blagoslovimo svojo skupno društveno zastavo. Zaprosil je g. dušnega pastirja J. Horna, da je stopil na oder in blagoslovil vzvišeno svetinjo s sledečo molitvijo:

Vsemogočni in usmiljeni Bog, ki držiš v rokah usodo vseh narodov in blagoslavljaš vse stvarstvo, blagovoli blagosloviti to slovensko zastavo, ki jo mi v tvojem imenu blagoslavljamo, da nam bo znak Tvoje pričujočnosti med nami in bo odsev Tvoje oblasti in Tvojih pravic med nami.

Daj tej narodni svetinji, o Bog, tisto slavo, ki so ji jo vedno izkazovali naši predniki in jim je bila najvišji simbol narodne svobode in narodne edinosti.

Naj nas, o Gospod, ta slovenska zastava vedno vzpodbuja in navdušuje za potrebne žrtve, da premagamo sebičnost in razdvojenost med nami, ki smo bratje in istega naroda sinovi, da se združimo vsi v naporih, da slovenski narod v domovini čimprej doseže dokončno in popolno svobodo.

Po Kristusu Gospodu našem. Amen.

Na oder je stopil predsednik NO dr. Krek; nastopil je najpretresljivejši trenutek prireditve. S slovesnimi besedami in mogočnim glasom je izročil blagoslovljeno zastavo zastavonoši. *„Sprejmi to zastavo in nosi jo Slovencem v ponos in veselje in Bogu v čast in slavo!"* Mnoge oči so se orosile in vsa srca so zadrgetala. K zastavi sta pristopila fant in dekle v narodni noši, gdč. Lenčka Grošljeva in Joško Šmon. Počastila sta zastavo z recitacijo dveh odlomkov iz Debeljakove „Deklamacije o slovenski zastavi!"

Tedaj pa se je iz zvočnikov oglasila domobranska vojaška godba in vsa dvorana je pritegnila z navdušenjem v koračnico „Naprej, zastava slave."

V drugem delu „Mladina domovini" so naši mladi izpovedali svojo ljubezen do slovenske domovine in zemlje. Mladina je bila za kratek, pa prisrčen nastop deležna navdušenega priznanja.

V tretjem delu „Naša pesem domovini" je nastopil pevski zbor s štirimi skladbami, ki jim je posamič podajal kratek komentar zborovodja. Najprej so moški zapeli Osanovo „Gosposvetsko hvalnico". Sledila je Venturinijeva „Znamenje" (Gregorčič), nato Fleišmanov „Triglav" in Ocvirkov „Bog in Slovenija" z globoko pomembnim besedilom pisatelja dr. Preglja.

Pesmi so pevcem privrele iz srca in našle neposredno pot v srca vseh navzočih, o čemer je pričalo od pesmi do pesmi stopnjevano navdušenje.

Dr. Miha Krek izroča slovensko zastavo zastavonoši.

Mendoški pevski zbor s pevovodjo prof. Božom Bajukom.

Govor predsednika NO dr. Mihe Kreka

Prisrčno pozdravljen je v zadnjem delu stopil na oder predsednik dr. Krek. Svoj bogato zasnovani govor je posvetil velikemu prazniku slovenske zastave in našega naroda.

Zastavo ste blagoslovili. Narodni praznik, 50-letnico narodnega osvobojenja praznujemo z dnem slovenske zastave. Naj njej predvsem velja teh nekaj minut naše skupne misli!

Zastava gre naprej. Kdor gleda v tla ali pa nazaj, zastave ne vidi. Zastava nam dviga oči visoko. Dviga duha naprej. Zastava druži. Zastava sama ne hodi. Druži tiste, ki so enega srca, ene misli, enega duha. Zastava vodi navadno urejene čete, ki trdno skupaj drže; ki dobro vedo, kaj hočejo; ki vedó za svoje ideale in za svoje cilje.

Slovenski narod s slovensko zastavo ve za svoj ideal in svoj cilj. Obnavlja ga na narodni praznik leto za letom, v vseh razmerah življenja, na rodni grudi in v tujini, v mladosti in starosti, v veselju in žalosti.

To je naš praznik. Zato ga imamo, zato ga slavimo. Ta dan mislimo, kako bomo izpolnili svojo slovensko zavest. Ta dan delamo načrte, kako bomo v prihodnjem letu ustvarjali za nove rodove; mislimo na novo — slovensko pesem, slovensko čutenje, slovensko veselje, slovensko umetnost, slovensko znanost in poznanje Slovenije.

Ta dan se skušamo dokopati do resnične podobe stanja, v katerem smo, da razumemo razmere in bi jih mogli izkoristiti za najlepše in najvišje dobro rodu, ki dorašča v Sloveniji. Kajti vsak rod si mora na novo priboriti svojo svobodo, svojo zastavo.

In mi smo rojeni v čas, izredno težak čas. Zato ne klonímo! Ponosni smo in hvaležni Bogu za toliko odliko, da nam je naložil to strašno trpljenje, tako težko življenje, tako silno odgovornost pred bodočnostjo.

Vsa ta leta, odkar smo začeli križev pot v začetku druge svetovne vojne do današnjega dne, so dokaz — so film, ki dokazuje, da je Slovenija neugnana, da je neugnana njena krščanska civilizacija in njena volja za ohranitev svo-

bode, za ohranitev svobodnega naroda, za ohranitev čim večje neodvisnosti tega naroda, za ohranitev naše materine domovine. Vsa ta leta so dokaz, da smo pri vsej svoji majhnosti in skromnosti nezlomljivi in neuničljivi.

Tem lepše bo vihrala slovenska zastava med nami, čim trdnejša bo naša četa v samodisciplini, v demokratični slogi. Z vztrajnostjo se otepajmo bolezni emigracije, ki so: razprtje in razdvajanje. In če si moramo danes izprašati vest, bi rekli, da res nima prav nobenega smisla, da ubijamo in zgubljamo čas; pa kvarimo dobro voljo morda zaradi prepiranja glede napak in grehov, ki smo jih storili med vojno, med okupacijo, ob vojni, po vojni. Raje glejmo na bistveno, osnovno potezo slovenskega revolucionarnega boja, ki je brez dvoma čista in lepa bila v preteklosti, je lepa in čista danes in bo vse čase. Glejte, tudi v tistih odtenkih, kjer je morda bilo kakemu narodu, kakemu politiku, kakemu državniku vaše zadržanje težko razumljivo, se danes vse bolj jasni in vse bolj potrjuje, da so vsi protikomunistični Slovenci ravnali prav! Nacizem in fašizem gotovo ne zaslužita z nobene strani niti najmanjšega izvzetka, da bi bila kako manjše zlo. Zlasti nacizem, ki nam je sežgal toliko duhovnikov, toliko očetov in mater, toliko naših junakov, toliko naših delavcev v svojih pečeh; ki je kuril naše knjižnice, naše zgodovinske zakladnice, naše dokumente in imel izključen namen izbrisati naše ime z zemljevidov. Gotovo ne mislim s tem, kar zdajle rečem, niti za dlako zmanjšati svojega mnenja in obsodbe nacizma in fašizma, ki sta nas pognala v gorje. Toda dejansko se je zgodilo tako, kot so vsi protikomunistični borci bili prepričani in napovedovali: fašizem in nacizem sta uničena, sta propadla; komunizem pa je šele potem, ko sta ta dva izginila, postal največje zlo človeštva. Če je slovenstvo v strašnih stiskah, v kataklizmu sil, ki so se bile na slovenski zemlji z namenom, da bi nas uničile, osredotočil svoje bojevanje proti komunizmu, ga je zgodovina doslej upravičila. Pa naj bodo to domobranci, naj bodo to četniki, naj bodo to Slovenski fantje ali Sokoli ali gošarji ali mnogi, mnogi dobri, ki so zašli v kakršne koli partizanske formacije med revolucijo! — Spoštovanje pred vsemi, ki so se idealno borili za slovensko svobodo in v kateri koli obliki delali zanjo. Čas je že, da se nehamo razlikovati po svojih nekdanjih ocenitvah te ali one grupacije! Čas je že, da se obnovi tisto stanje, ki je v času revolucije dejansko bilo: vse slovensko demokratično ljudstvo je v taboru svobode; nasprotniki so samo njegova malenkostna komunistična manjšina. Demokratični Slovenci, doma in na tujem, strnjeni za slovensko zastavo, imajo bodočnost v svobodi.

Ne smemo razbijati bodočnosti! Ubijamo svoje lastne moči! Nimamo razloga, da bi se po nepotrebnem prepirali za bodočnost, za naše cilje. Vsi od prvega do zadnjega, kar nas je, želimo svobodo v najpopolnejši dosegljivi meri. Vsi pa moramo upoštevati dejanske razmere slovenske zemlje in silnice, ki vedno nespremenljivo v vseh razmerah vplivajo na našo usodo.

Bog nas je postavil v križišče potov, iz Podonavja v Padsko nižino, iz alpskega predgorja proti vzhodu, na Balkan. Prehodne zemlje so bile to v rimskem cesarstvu, v starem, v srednjem in v novem veku. Prehodno je to ozemlje bilo v najnovejšem času in v zadnji vojni. In če greste gledat še danes karte generalštabov katere koli evropske države, smatrajo Slovenijo za „Ljubljanska vrata". V vojaški karti Slovenija sploh ni zapisana s tem imenom, ampak jo strateško imenujejo „Ljubljanska vrata". Ta značaj naše zemlje in pa dejstvo, da smo na tromeji germanskega, romanskega in slovanskega evropskega dela kontinenta, nas dela za predstražo na prepihu, predstražo v viharju. Na najnevarnejši točki je treba paziti, kako vodiš narodno politiko; predvsem, da kaj ne pokvariš; predvsem, da tega, kar je narod v teku stoletij že pridobil, z neumnostjo ne zapraviš. Mi vsi želimo Zedinjeno Slovenijo. Mi vsi želimo suvereno slovensko državo. O, da!

Toda: zgodovina nas uči, da so naši dedje tisočletja, stoletje za stoletjem, vedno in vedno poskušali, obnavljali prošnje, peticije, svoje zahteve na vse strani, da bi se izvili iz objema sosedov, ki si vsi lasté našo zemljo. Pa je

samo v letu 1918 nastal zgodovinski trenutek, ko je ideja Zedinjene Slovenije meso postala in slovenska država nastala na krilih složnega nastopanja vseh južnoslovanskih narodov.

Imejmo tudi ta bistveni zgodovinski odtenek pred očmi! Jugoslovanska ideja je edina pomagala k rojstvu svobodne Slovenije, takrat, v letu 1918. Na tej ideji je Slovenija ostala med dvema vojnama in se utrdila; na tej ideji se je nekaj povečala po drugi svetovni vojni — ne sicer v naše popolno zadoščenje, pa vendar v dokaz, da je ta ideja življenja sposobna in zmaguje silne zgodovinske prevrate na tem prevetrju. Zato z nobeno lahko krilatico ne smemo oddvajati svobodne Slovenije od ideje složnega nastopanja južnoslovanskih narodov, zlasti še zato, ker bratsko premišljevanje pa resnicoljuben pogled na usodo vsakega teh narodov (Hrvatov, Srbov, Macedoncev in Bolgarov) dokazuje, da je ta ideja južnoslovanskih narodov za vse najbolj odrešilno sredstvo za čuvanje samostojnosti; in za nas Slovence, kot najbolj eksponiran narod med njimi, pa še edino sredstvo, v katerem moremo upati, da bi nekoč združili v narodnostno edinico vse narodno slovensko ozemlje.

Mislim, da smo v teh osnovah lahko vsi Slovenci složni in so nesrečne in neumestne debate in kritike skupinarstva, nasprotujočih si skupin, češ da je nekdo preveč „samo-Slovenec", drugi preveč Jugoslovan, tretji pa preveč zanesenjak, ki zaupa samo v neko bodočo združeno Evropo, v kateri naj bi Slovenija našla svoje enakopravno mesto. Vse te stvari, ki nas razdvajajo, izločimo iz našega dela, izločimo iz našega mišljenja! Mislimo samo na to, kako bomo v vsem življenju in v vsakem razvoju ustvarjali na ozemlju, ki je slovensko, takšne pogoje, ki nas bodo združevali, ki nas bodo dvigali, ki nam bodo ustvarjali pravično mesto med narodi, s katerimi moramo živeti, ker so nam sosedje.

Če pogledamo v bodočnost, kaj moremo videti. Da je možno, da nastanejo kake lokalne težave bodisi na Balkanu, bodisi v Srednji Evropi, v bližnji bodočnosti. Sinoči smo premišljevali o tem. Nikdar Slovenci ne smemo zapraviti edino naravnih in preizkušenih zavezniških vezi, ki nas vežejo, da se naslanjamo na vzhod, da delamo v slogi z južnoslovanskimi narodi. Interesi drugih sosedov na tej zemlji, na kateri živimo, so prekruto nasprotni vsemu našemu življenju, da bi mogli imeti kdajkoli kakršno koli iluzijo, da bomo v zvezi z Nemci, bilo z Madžari, bilo z Avstrijci kaj drugega kot služabniki. Neodvisen narod z njimi v zvezi ne moremo biti, dokler je njihova narodna kultura taka, kakršna je. Bodimo strnjeni, resni! Ne sanjači, ne graditelji gradov v oblake! Ustvarjajmo in klešimo iz vsakršnih razmer največjo možno slovensko svobodo!

Za zastavo gredo ljudje urejeni. Po svetu hodi na tisoče gruč, nešteto gruč, brez zastav. In to so gruče. Ljudje ob zastavah pa pomenjajo red; pomenjajo sistem, enotno voljo. Slovenska zastava naj vihra po vseh kontinentih, v vseh deželah, v vseh krajih sveta in naj nam vsem Slovencem pomeni isto! Izseljenim Slovencem naj bo še posebej simbol, da smo del naroda in ne morda odplavljeno gradivo, ki ga je zaneslo v tuje vode in tam izginja. Včeraj sem rabil primer in isto trdim danes: Vsak narod potrebuje emigracijo. Vsakemu narodu je emigracija koristna. Našemu narodu je stokrat potrebna. Ta politična emigracija, ki smo jo doživeli in jo predstavljamo mi, je narodova prva velika politična emigracija. Hvala Bogu, mislim, da smo doslej postavili zgled *vzorne* politične emigracije. Mislim, da smo doslej — v tem gre hvala našim kulturnim delavcem v literaturi, umetnosti in znanosti — za tako skupino kot smo, in v takih razmerah, ustvarjali naravnost velika čuda po vseh kontinentih, pa naj danes komunistična diktatura to prizna ali pa ne. Zamolčati nas dolgo ne bo mogla! Blizu je dan, ko se bo vsako vaše ustvarjanje v emigraciji svetilo tudi na kulturnih deskah in domovih domovine, pa naj to doma vedó ali pa ne.

V nadaljnjih odstavkih je dr. Krek govoril o potrebi ohranitve narodne zavednosti med slovensko mladino ter je način takega dela pojasnil z nekaterimi konkretnimi primeri. Svoj govor je pa predsednik zaključil takole:

Slovenci sedajle ne moremo gledati na svojo domovino s tisto ljubeznijo, kot bi lahko, če bi tam ne vladale razmere, ki so nas pognale v tujino. To je pač križ politine emigracije in teže je pri otrocih vzgajati ljubezen do neke domovine, iz katere sta oče in mati morala bežati. Teže jih je v tem vzgajati, ker je preveč povezan rabelj z lepoto narodnega imena. Strašna usoda naša je, da smo žrtve svojih lastnih bratov v zmoti. In tu more premagati vse težave samo neskončni zaklad krščanske civilizacije, ki v ljubezni do Boga in do bližnjega vidi vir vse moči, vsega zdravja in vsega izvora enakopravnosti . .

In ker enakopravnost, suverenost in polno svobodo Bog zahteva za vsakega človeka, za vsako svojo podobo in za vsak narod, zato vemo, da jo bo tudi naš narod dobil!

Govor dr. Kreka so vsi sprejeli z dolgotrajnim ploskanjem. Njegove besede so jih tako prevzele, da so vstali in mogočno zapeli pesem „Hej, Slovenci."

Posebej je treba še omeniti, da so slovesnosti prisostvovali tudi tokrat zastopniki Poljakov, Slovakov in Ukrajincev in da je zastopnik Ukrajincev dr. Bazilij Zotta v imenu vseh teh gostov pozdravil predsednika NO dr. Kreka in mu čestital k prazniku, želeč naši domovini srečno prihodnost v zaželeni svobodi.

Avdienca pri provincialni vladi

V ponedeljek je bila za dopoldansko uro določena avdienca predsednika dr. Kreka pri guvernerju mendoške province generalu J. E. Blancu. Ker pa se je prav tisti trenutek g. guverner moral nepričakovano odpraviti na pot v Buenos Aires, je našo delegacijo v njegovem imenu sprejel minister za notranje zadeve Coronel J. C. Cobos Daráct. Pred avdienco je predsednik obiskal s svojim spremstvom v isti vladni palači najprej Dvorano zastave, kjer je shranjena dragocena svetinja argentinske preteklosti — zastava vojske generala San Martina (Bandera del Ejercito de los Andes). Kot tujcu so predsedniku po zvočnikih v dvorani predvajali razlago o zgodovinski svetinji v angleščini. Predsednik NO se je s spremstvom vpisal tudi v spominsko vpisno knjigo.

Zahvalna izjava mendoškemu notranjemu ministru

V sledeči avdienci se je predsednik dr. Krek ministru najprej zahvalil za sprejem; nato je poudaril, da smatra to avdienco kot nekako krono, višek slovesnosti, ki jih te dni obhajajo njegovi rojaki v Mendozi: 20-letnico prihoda v Mendozo, 50-letnico osvobojenja in dan slovenske zastave.

Ko je pojasnil ministru bistvo teh obletnic in slovesnosti, je v izbranih besedah dal priznanje gostoljubnosti Argentine ter je končal takole:

„Za vse to blagostanje smo Slovenci globoko hvaležni velikodušnemu narodu Argentine in province Mendoze. Pomoč, ki so jo naši rojaki dobili v kritični stiski, je izredno dragocena in to plemenito dejanje Argentine ostane v trajni hvaležnosti vsega slovenskega naroda.

Dovoljujem si Vam, gospod minister, sporočiti te izraze hvaležnosti v imenu vseh slovenskih emigrantov, posebno teh ki žive v Mendozi in so deležni naklonjenosti mendoške vlade.

Zagotavljam Vam, da bodo ostali vdani državljani, ki bodo vestno spoštovali zakone in si prizadevali, da bodo koristno prispevali k napredku province Mendoze in vse republike Argentine."

G. minister se je z vidnim zadoščenjem zahvalil predsedniku dr. Kreku za laskavo priznanje argentinskega gostoljubja, ki je določeno že po ustavi za vseljence, in mu želel prijetno bivanje med rojaki v Mendozi.

Po avdienci se je vrnil predsednik na svoje začasno stanovanje, kjer ga je že čakala skupina prijateljev in znancev, s katerimi se je odpeljal na kratek oddih med mendoške gore, tja pod velikana-šesttisočaka El Plata v Potrerillos. Pripravili so mu na svežem zraku in v prijetnem zatišju „mendoški asado". Ob živahnem kramljanju in obujanju starih spominov je kar prenaglo minilo popoldne.

Neutrudno požrtvovalni predsednik je nato zvečer obiskal še Dom in tako ustregel želji fantov in deklet, ki so ga zaprosili za intimen razgovor. Ob obilni ude-

ležbi — okoli 50 jih je bilo — so fantje in dekleta baje z odkritosrčnostjo in iskrenostjo predsedniku stavljali v pozno večerno uro najrazličnejša vprašanja iz svoje mladostne problematike in dobivali nanja najiskrenejše očetovske odgovore.

V torek je predsednik s svojim spremstvom in pod vodstvom Petra Bajde, našega sodarskega mojstra, obiskal bodego Arizu, kjer je bil deležen največje pozornosti. Nato pa se je še odpeljal na mestno pokopališče, kjer je želel obiskati grob svojega prijatelja pok. ravnatelja M. Bajuka in njegove soproge Amalije.

Zadnje popoldne je dr. Miha Krek ostal doma. Ob 7 zvečer so se okoli njega zbrali na njegovem začasnem stanovanju ožji prijatelji in znanci. Vsi so se nato zopet kot ob prihodu naložili v avtomobile in v koloni odbrzeli na letališče.

Iz daljave je nekaj grozila nevihta in se skoro hotela spraviti nad Mendozo. A železni ptič je po prisrčnem poslavljanju — vsak bi želel še izrabiti pred odhodom zadnjo priložnost za to in ono besedo — dvignil dragega gosta in iskrenega prijatelja visoko nad grozeče oblake in odletel z njim k bratom v Buenos Aires.

PROSLAVA 29. OKTOBRA V SAN JUSTU

Pripravili so jo starši otrok slovenske šole „France Balantič", ki jo vodi učiteljica gdč. Angela Klanškova, z večerom slovenske pesmi. Ta večer je slovenska mladina s svojimi starši poklonila jubilejni obletnici 29. oktobra, prazniku slovenske zastave in tudi v počastitev predsednika NO dr. Mihe Kreka, ki je na povabilo prireditelјev obiskal to proslavo v Našem domu v San Justu.

V domu je bilo slavnostno razpoloženje. Ob glavnih vratih so bili zbrani odborniki Našega doma s predsednikom Petrom Čarmanom na čelu. Prav tako odborniki Šolskega odbora. Po stopnicah iz pritličja v dvorano v prvem nadstropju so bila razporejena dekleta v narodnih nošah.

Ko je g. Božo Stariha pripeljal predsednika NO dr. Miha Kreka, je pristopil k njemu predsednik Našega doma in ga prisrčno pozdravil ter mu želel, da bi v zadovoljstvu prebil ta večer med Slovenci v Našem domu.

Navdušeno ploskanje številnih rojakov in rojakinj je pričalo, da je predsednik govoril vsem iz srca. G. dr. Krek je nato v spremstvu predsednika Našega doma P. Čarmana, J. Mikliča ter deklet v narodnih nošah stopal po stopnicah v dvorano v prvem nadstropju, kjer ga je sprejelo viharno ploskanje rojakov, ki so napolnili prostrano dvorano so zadnjega prostora. čeprav je bil pozdravni večer na delavnik.

Z živahnim odobravanjem so vsi navzoči pozdravili tudi prihod mladih pevcev z voditeljico šolskega tečaja gdč. Klanškovo na lepo urejen oder, ki ga je na desni strani krasila slika pesnika F. Balantiča, (delo Toneta Oblaka), ob nji pa je bila razpeta slovenska zastava.

Pozdravni večer je začel J. Miklič s krajšim nagovorom, v katerem je poudaril, da daje nocojšnji proslavi izreden pomen navzočnost predsednika NO za Slovenijo dr. Mihe Kreka. Pri teh besedah so vsi navzoči priredili dr. Kreku navdušene ovacije.

Pozdrav predsednika Našega doma, Petra Čarmana

Na oder je stopil predsednik Našega doma Peter Čarman ter je predsednika NO za Slovenijo dr. Kreka pozdravil z naslednjim nagovorom:

V posebno čast si štejem, da smem v imenu vse sanhuške srenje pozdraviti danes med nami častnega gosta: predsednika NO g. dr. Miha Kreka.

Dobrodošlico izrekam našim častnim gostom: direktorju dušnih pastirjev msgr. Antonu Oreharju, tajniku NO Milošu Staretu in gospe Franji Golobovi, našemu župniku g. Janku Merniku, šolskemu nadzorniku Aleksandru Majhnu in vsemu učiteljskemu zboru sanhuške šole Franceta Balantiča z gdč. Angelco Klanškovo na čelu.

Veselo presenečen pa pozdravljam tudi vas, moji dragi sanhuški rojaki, ki ste se v tako lepem številu odzvali našemu vabilu, in to na račun vašega počitka po vsakdanjem delu sredi tedna. Hvaležen sem vam, ker s tem dokazujete, da z razumevanjem spremljate delo Našega doma.

Ta večer — „Večer slovenske pesmi" — je naša mladina posvetila Vam, g. predsednik. Želimo Vam, da bi se te trenutke med nami prijetno počutili, da bi pozabili na vaše osebne težave ter težave in skrbi, ki jih imate pri delu za lepšo bodočnost našega naroda.

G. predsednik! Kjerkoli boste po svetu srečevali naše rojake, izročite jim naš bratski pozdrav in povejte jim, da smo ostali

še zavedni Slovenci z vsemi izročili, ki smo jih prinesli s seboj, ko smo pred 23. leti zapustili svojo rodno grudo. S kulturnim delovanjem utrjujemo našo narodno zavest in dvigamo ugled naše slovenske skupnosti pred domačini.

S pesmijo — s pesmijo te naše mladine pa hitimo k Bogu s prošnjo, naj naši trpeči materi Sloveniji kmalu nakloni: srečno bodočnost v svobodi — brez komunistične navlake!

In končno, g. predsednik, naj Vam bo ta večer dokaz, da pri delu, ki ga opravljate za naš narod, niste sami. Spremljamo Vas, podpiramo in pomagamo — in kar je najvažnejše: razumemo Vas, zato: naše globoko spoštovanje!

Dragi rojaki! Želim, da bi s tem večerom prav vsi spet globoko zajeli novih moči za našo Slovenijo v svetu, novih in zdravih moči, ki jih potrebujemo v boju za našo lepo in zopet svobodno Slovenijo.

Tako nam Bog pomagaj!

Koncert slovenskih pesmi

Sledil je pevski koncert mladinskega zbora slovenske šole „France Balantič" v San Justu. Je to mogočen zbor deklic in fantičev, na katerega smo lahko vsi ponosni. Saj dela s svojimi nastopi veliko čast slovenskemu imenu ter z ubranim petjem poglablja ljubezen do slovenske narodne, umetne in cerkvene pesmi. Vsa leta ga vodi gdč. Angelca Klanškova, ki svojo ljubezen do slovenske mladine izpričuje s svojo popolno predanostjo njej, da jo ohranja versko in narodno zavedno.

Otroci so zapeli tele pesmi: V jeziku sladkem, ki ga znam, Pridi Gorenje z mrzle planine, Tam gori za našo vajo, Na zeleni gori rož'ce cveto, Kuku, kuku, kuku, Ptička z veje se beraču zvonko smeje, Sonce šlo je za goro, Lepo mi poje črni kos, Kdo pa tisti so štorkljači, Čuj škrjančka tam v višavi, Svetlo sonce se je skrilo, Dajte mi zlatih strun mili zvonovi, Pozdravljena, Pomoč kristjanov, Kraljica zemlje in neba.

Težko je reči, katero pesem so otroci najlepše zapeli, ker so peli vse zelo lepo. Za lepo pesniško povezavo ob napovedovanju posameznih točk koncertnega sporeda je poskrbel pesnik dr. Tine Debeljak.

Po končanem koncertnem sporedu je dr. Krek stopil na oder:

Ne vem, dragi prijatelji, kako bi se vam zahvalil za tako mogočen in tako veličasten sprejem. Ko so mi rekli, da grem nocoj v San Justo, nisem imel niti najmanjše slutnje, da bom doživel nekaj takega. Ta vaša proslava narodnega praznika, obletnic osvobojenja in dneva slovenske zastave izstopa tako po številni udeležbi kot po prelesti narodnih noš, po močnem in čudovito lepem petju vašega mladinskega zbora, kot se vaš dom odlikuje po žlahtnem kamnu, umetnostnih potezah njegove zgradbe in vložkih, skulpture in drugih oblikovalnih umetnostih.

S tem večerom, se mi zdi, da ste dosegli posebno odlično mesto med naselbinami v Velikem Buenos Airesu, pa s tem nočem reči, da ni vsaka presenetljivo lepo in svečano proslavila naših narodnih jubilejev.

Ob tako mogočni podobi novega slovenskega življenja v Argentini se človeku nehote vzbuja misel, da bo slovenska kolonija v tem velikem mestu v bližnji bodočnosti osvojila nova področja, in bomo v prihodnjih desetletjih imeli slovenska imena med odličniki gospodarstva, socialnega življenja in vse kulture, tako da bo iz najmočnejše naselbine beguncev postalo najmočnejše središče slovenskega vpliva v tujini.

Naj morda povem v sliki, kaj mislim. V Severni Ameriki na dan sv. Patrika vidite na ulicah, trgih in na vseh javnih prostorih nešteto zelenih kravat in zelenih znakov, ki so znamenja irske narodnosti. Pravijo, da na dan sv. Patrika kar vsak Amerikanec želi biti Irec. Če gledate sprevode in parade po mestih, boste neredkokje videli, da med navdušenimi Irci, ki so vsi ovenčani z irskimi narodnimi znaki, korakajo za irskimi zastavami poleg vseh drugih celo črnci. Tudi oni navdušeno prepevajo irske pesmi, kličejo irskim junakom in veseli praznujejo irski narodni praznik. Tako so Irci osvojili severnoameriško javno mnenje, da je vsaj en dan v letu v glavnem posvečen irskemu imenu.

Zdi se mi, da to kaže, kako manjšina malega naroda lahko osvoji velike dežele, če stalno, vztrajno, potrpežljivo in pridno brani svoje narodne svetinje. Prepričan sem, da smo Slovenci najmanj toliko zmožni osvojiti velika mesta kot Irci.

Ko gledam in doživljam tole mogočno proslavo, mi je sama po sebi prišla ta primera in prepričanje, da boste ob desetletju osorej Slovenci v Buenos Airesu nekako južnoameriški Irci.

Razlogov je več kot dovolj, da praznujete te slavnostne obletnice, posebno pa 20-letnico, odkar ste se naselili v Buenos Airesu v Argentini, z globoko hvaležnostjo. Pred dvajsetimi leti ste odhajali iz Evrope in prihajali v Argentino brez vsega, sami s svojim siromašnim kovčkom pod milim Bogom. Po dvajsetih letih skoraj ni družine, ki ne bi imela lepega in prijetnega doma; skoraj ni človeka, ki ne bi imel primernega, stalnega zaslužka. Skoraj ni mladeniča ne mladenke, ki ne bi hodila v višje šole, da se popolnoma usposobi za uspešno življenjsko borbo. Poleg tega imate pa še celo vrsto skupnih ustanov, od navadnih klubov do impozantnih prosvetnih in narodnih središč pod lastno streho.

Ko molimo za tiste, ki so v strašni kataklizmi dali življenja za slovensko svobodo in se spominjamo bolečine, s katero ste zapuščali ognjišča, res ne moremo drugače kot občudovati božjo Previdnost, ki vas je pognala v izredno trpljenje, pa vam dala doživeti te izredne uspehe.

Pred našimi duhovnimi očmi vstaja strahotna podoba naše narodne Kalvarije, ki pa ji sledi slika srečnega uspeha vseh vas, ki ste preživeli. Velikemu petku v rojstni domovini sledi kar hitro, vsaj za vse vas, rešitev v tujini. Če nič drugega, z izrednim trpljenjem vas je Vodnik usode obdaril in izrednih priložnosti vam je nasul. V veliki meri ste jih izkoristili. Utemeljeno je upanje, da bo ves naš narod vso to preskušnjo izkoristil v njegovo slavo in v svojo srečo.

Po slavnostnem koncetru je Jože Miklič rojake povabil v malo dvorano na pogostitev. Tu so je prijateljsko srečanje predsednika NO za Slovenijo z rojaki iz San Justa in njegove okolice nadaljevalo v prijetnem in prisrčnem razgovoru. Tu je predsednik Našega doma Peter Čarman predsedniku Narodnega odbora dr. Kreku izročil lesen kip gavča kot spomin na njegov obisk v Našem domu v San Justu.

Večer je bil tako lep, da bo vsem navzočim ostal trajno v spominu.

PROSLAVA SLOVENSKEGA PRAZNIKA V SLOVENSKI VASI

V petek, 8. novembra, popoldne je, povabljen od društev v Slovenski vasi in od številnih posameznih rojakov, prispel tjakaj predsednik NO za Slovenijo dr. Miha Krek. Vaščani so bili obiska zelo veseli, saj je predsednik ob tej priložnosti prvič prihitel med nje. Dr. Krek je porabil to priliko za ogled javnih ustanov v vasi, ker mu čas žal ni dopuščal, da bi se mogel odzvati tudi številnim vabilom posameznih družin.

Ogled vikarije Marije Kraljice in Baragovega misijonišča

Prvi so ga sprejeli gg. lazaristi. Ogledal si je prostore samostana, kjer imajo središče: vikarija kot taka, vikarijska Vincencijeva konferenca, Slovenska misijonska zveza, krajevni misijonski odsek, list Katoliški misijoni, list Slovenska vas, vikarijska hranilnica in Katoliška akcija. Nato je videl krasno razvijajočo se farno šolo in nastajajočo farno srednjo šolo z njunimi uradi in moderno urejenimi stavbami. Posebne pozornosti predsednika je bil deležen novi Baragov zavod, katerega prefekt je njegov ožji rojak g. Franc Sodja CM, ki mu je tudi razložil sodobno in moderno ureditev poslopja.

V Slovenskem kovinarskem podjetju

Naslednji obisk predsednika Narodnega odbora je veljal tovarni mladega Slovenskega kovinarskega podjetja. Tam so ga pozdravili gerenti in svetovavci in mu razkazali stroje in prve izdelke. Pokazali so mu tudi svoj prvi serijski izdelek, moderen raženj, ki so mu ga poklonili. On se je vidno navdušen nad ličnostjo izdelka zanimal za njegovo funkcioniranje in se prisrčno zahvalil za pozornost.

Naročna slavnost v Hladnikovem domu

Točno ob napovedani uri je dr. Miha Krek prispel v dvorano Hladnikovega doma v spremstvu predsednika društva Slovenska vas in gg. lazaristov, kjer so ga navzoči pozdravili z navdušenim ploskanjem.

Proslava se je začela s pesmijo mešanega zbora pod vodstvom Ivana Meleta: Pozdrav (Zorko Prelovec).

Predsednik Društva Slovenska vas Lovro Jan je nato pozdravil dr. Kreka in vsi navzoči so s ploskanjem pokazali, da je bil pozdrav predsednika srenje predsedniku naroda res pozdrav njih vseh. Trije otroci v narodni noši so predsedniku izročili šopek in ga pozdravili v imenu otrok.

Otroški pevski zbor je nato pod vodstvom ge. Zdenke Janove zapel pesmi: Ko so tkali naše trate, Tam kjer beli so snežniki, Rož, Podjuna, Zila in Kdor ima srce ter himno Mi slovenska smo mladina. Med petjem so otroci podali v mešani deklamaciji in péti obliki drobce iz slovenske preteklosti. Ko so praporščaki prinesli slovensko zastavo, so jo sprejeli z narodno himno, katero so v velikem navdušenju z zborom zapeli vsi navzoči.

Gospa Marija Criscuolijeva je pripravila otroški par (svojega sinčka Milana in Kristino Zajčevo), ki sta dovršeno zaplesala dolg in sorazmerno težak slovenski narodni ples — štajriš. Na harmoniko ga je igrala Anči Koprivnikarjeva. Tudi ta točka je žela priznanje predsednika NO in občinstva.

Lovre Jan je nato sporočil, da je predsednik Narodnega odbora za Slovenijo dr. Miha Krek imenovan za častnega vaščana Slovenske vasi in mu izročil za zasluge zadevno diplomo:

DRUŠTVO SLOVENSKA VAS

kot predstavnik slovenskega strnjenega naselja, katerega ustanovitelj je msgr. Janez Hladnik, s to listino imenuje

DR. MIHA KREKA

predsednika Narodnega odbora za Slovenijo, prvoboritelja za resnično slovensko svobodo, najzvestejšega čuvarja čiste slovenske zastave, simbola slovenske državnosti
za svojega

ČASTNEGA VAŠČANA

Ignacij Glinšek,
tajnik

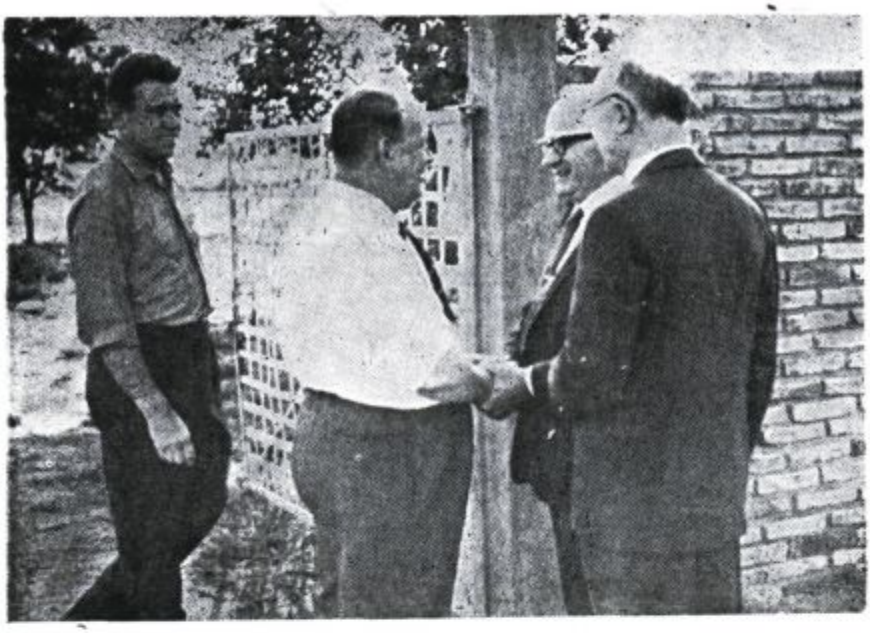
Lovre Jan,
predsednik

Ob obisku v Slovenski vasi, 8. novembra 1968.

Navdušenju med vaščani ni hotelo biti konca, ko se je dr. Krek ginjen zahvaljeval za imenovanje.

V svojem govoru se je dr. Krek najprej zahvalil vsem navzočim, nato pa še posebej slovenskim javnim delavcem, ki se za ohranitev slovenstva v tujini toliko trudijo. Njegova nadaljnja zahvala je veljala staršem, ki zvesto skrbe, da njih otroci niso samo dobri kristjani in dobri Argentinci, temveč tudi zavedni Slovenci. Dejal je, da je to rojstvo naše mladine tako značilno, da bi vsakemu mlademu človeku, kateremu bi manjkala le ena od teh značilnosti, manjkal bistven del celotne osebnosti. Vsa dr. Krekova izvajanja so bila spremljana z navdušenim odobravanjem.

Mešani pevski zbor je nato zapel še pesmi: Nazaj v planinski raj (p. Hugolin

Dr. Miha Krek v razgovoru z Maksom Janom, predstavnikom slovenskega kovinarskega podjetja. Poleg njega stojita predsednik Društva Slovenska vas Lovro Jan in na levi Goljevšček Andrej

Sattner), Ujetega ptiča tožba (J. Aljaž), Domotožnot (D. Fajgelj) in Zdravica (S. Premrl).

Proslave in zakuske, ki je nato sledila, so se poleg številnih vaščanov in predstavnikov vseh že naštetih ustanov udeležili tudi g. Tone Škulj, župnik pri Sv. Jožefu v Pompeo, gradbeni odbor Hladnikovega doma, učitelji slovenskega šolskega tečaja, profesorji slovenskega srednješolskega tečaja in predstavniki vaške knjižnice, dramatskega odseka, fantovskega odseka, dekliškega krožka, Vzajemnega podpornega sklada in Sociedad de Fomento.

Predsednik NO na Hladnikovem grobu

Po končani proslavi je predsednik dr. Krek odšel v spremstvu župnika Toneta Škulja in predsednika DSV Lovreta Jana v cerkev sv. Jožefa na grob pok. msgr. Janeza Hladnika, ustanovitelja Slovenske vasi.

OBISKI IN SESTANKI PREDSEDNIKA NO DR. MIHE KREKA

Čas svojega bivanja v Buenos Airesu je g. dr. Miha Krek posvetil sestankom in razgovorom z oblikovavci slovenskega življenja na področju Velikega Buenos Airesa. Natančneje je o tem poročala Svobodna Slovenija, zato podamo tu le kratek pregled tega njegovega delovanja.

Pozdravni večer slovenskega predstavniškega društva Zedinjene Slovenije: Priredilo ga je v čast predsedniku NO za Slovenijo dr. Mihu Kreku v petek, 25. oktobra zvečer v obednici Slovenske hiše. Udeležili so se ga predsednik društva g. Božo Fink in vsi odborniki s člani nadzorstva. Po pozdravnem nagovoru g. Finka, v katerem je poudaril, da navzočnost predsednika najvišje slovenske politične ustanove daje proslavam slovenskega narodnega praznika večji sijaj in utrjuje osebne vezi med tem predstavnikom in močno skupino svobodnih Slovencev v Argentini in se mu za to dejanje v imenu te skupine prisrčno zahvaljuje. Dr. Miha Krek se je za pozdrav in počastitev društvu Zedinjene Slovenije iskreno zahvalil. Sledila je pogostitev v sproščenem prijateljskem pogovoru.

Sestanek s predstavniki Slovenske demokratske stranke: V ponedeljek, 27. oktobra se je sestal dr. Miha Krek s člani Slovenske demokratske stranke na domu njenega podpredsednika dr. Vinka Zorca v mestu Punta Chica blizu Martíneza. Izvršni odbor stranke ga je počastil s cocktail party, na katerega so bili povabljeni strankini odborniki in člani z gospemi. Po prisrčnem pozdravu dr. V. Zorca se je med gosti razvil živahen razgovor v topli slovenski domačnosti in je prišla do izraza soglasnost misli glede političnega dela v emigraciji in odnosov do domovine.

IZJAVA SLOVENSKE DEMOKRATSKE STRANKE

Slovenska demokratska stranka je poleg skupne izjave NO objavila še svojo izjavo, ki se glasi:

Slovenska demokratska stranka, naslednica nekdanje narodno-napredne stranke, ene izmed najbolj tradicionalni slovenskih političnih formacij, objavlja za 50-letnico osvoboditve Slovencev, nedvomno najpomembnejšega datuma naše novejše zgodovine, izjavo, v kateri izraža svoje načelno stališče glede pravic in zahtev slovenskega naroda. Izjava se glasi:

Slovenska demokratska stranka izjavlja, da ima slovenski narod nedotakljivo pravico do samoodločbe, in naj ob zlomu komunistične diktature svobodno odloča z glasovanjem o obliki države.

V okviru svobodne odločitve slovenskega naroda bo Slovenska demokratska stranka zastopala svojo pripadnost k državni povezanosti jugoslovanskih narodov, ker je prepričana, da so samobitnost, neodvisnost, narodni obstoj ter gospodarski in kulturni razvoj, kakor tudi integriteta slovenskega ozemlja in njegovih meja najbolje zavarovani v okviru Jugoslavije, ki naj v bodoče temelji na popolni enakopravnosti in enaki soudeležbi vseh narodov v skupnem državnem vodstvu.

Osnovna zahteva SDS je vzpostavitev politične svobode in demokratizacija Slovenije in vseh jugoslovanskih republik, ker le v svobodni ureditvi skupnosti jugoslovanskih narodov lahko slovenski narod išče rešitev za svojo bodočnost.

Bodočnost mora temeljiti na neoporečni enakopravnosti v jeziku in reševanju skupnih zadev in na politični, gospodarski in kulturni neodvisnosti ter socialni pravičnosti. Podlaga vsemu nadaljnjemu razvoju naj bo dejstvo obstoja Jugoslavije z vsemi mednarodnimi dogovori in njeno priznanje v svetu ter dosedanja teritorialna razdelitev.

Na tej podlagi je treba graditi in nadaljevati, da dosežemo pravice, ki nam pritičejo.

SDS je nasprotna delitvi Jugoslavije, ker bi bila delitev za Zedinjeno Slovenijo poguba. Kakor smo Slovenci leta 1918 dosegli v skupni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev vse, kar je tedaj bilo mogoče doseči, tako bomo le v skupnosti z jugoslovanskimi narodi združili vse Slovence.

Dobro so nam znane težnje naših sosedov po našem ozemlju!

Naša dolžnost je, da varujemo, kar je našega ter nepremišljeno ne izpostavljamo v nevarnost svoje domovine.

Pojem Združene Evrope je ideal. Kdaj ga bomo doživeli? In če se bo uresničil, ali ne bo to prehodna formacija z omejeno življenjsko dobo, med tem ko je ekspanzija naših neslovanskih sosedov tisočletno dejstvo. Trenutno zastane, da kasneje s podvojeno silo nadaljuje svoje uničevalno delo.

Ne pozabimo, koliko slovenske zemlje so nam za vedno odtujili in koliko slovenske krvi spojili s svojo!

Če slovenski narod v današnji Jugoslaviji ne uživa pravic, katere mu pripadajo, ni temu kriva Jugoslavija kot taka, temveč komunistično-centralistična vlada, ki se v prvi vrsti bori za svoj obstanek ter je v tem boju gluha za vse težnje in upravičene zahteve posameznih narodov. Boriti se moramo najprej proti obstoječemu diktatorskemu režimu in ne se z njim celo pogajati za dosego nekih namišljenih koristi. Od komunistične vlade ne Slovenci sami, ne jugoslovanska skupnost ne moremo pričakovati pozitivnih rešitev.

Ni čas, da se zgubljamo v nepotrebnih podrobnostih, ki nas lahko le razdvojijo in o katerih naj se razpravlja in odloča na domačih tleh. Združiti se moramo na osnovnih točkah, pri najvažnejšem: pravica do samoodločbe, svobodne volitve, ki naj zagotovijo politično, gospodarsko in kulturno svobodo, socialno pravičnost in enakopravnost.

Na tej podlagi moramo skupno delovati za dosego našega cilja: *osvoboditve domovine.*

SDS zaupa v zrelo preudarnost slovenskega naroda, da bo v trenutkih odločanja, po trezni presoji dejstev in ko bo prepričan, da so mu neizpodbitno zagotovljene politična, gospodarska in kulturna samostojnost, enakopravnost v vseh pogledih in socialna pravičnost, dal svoj glas za povezanost z jugoslovanskimi narodi.

Slovenska demokratska stranka

Na Pristavi: Naslednji dan, v torek 29. oktobra je obiskal dr. Miha Krek Pristavo v Moronu. Otroci v narodnih nošah so mu izrekli prisrčno dobrodošlico in mu izročili slovenski šopek, nakar si je dr. Krek v spremstvu predsednika Pristave g. Franceta Perniška ogledal pristavski vrt in stavbne prostore. Sledila je slavnostna večerja v lepo okrašeni dvorani, kjer je dr. Krek med številno skupino Slovencev iz Morona in Castelarja zasedel častno mesto. Predsednik Fr. Pernišek je v pozdravnem nagovoru izrazil veselje, da je prvič prišel na Pristavo predsednik NO za Slovenijo dr. Miha Krek prav na dan slovenskega narodnega praznika in poudarjal, da Slovenci v Argentini s svojim delom in življenjem zagotavljajo obstoj slovenstva v zdomstvu še za več generacij. Večerja je nato potekla v prijetnem razpoloženju.

Med vzgojitelji slovenske šolske mladine: Sestanek je sklical šolski odsek Zedinjene Slovenije s predsednikom, šolskim nadzornikom Aleksandrom Majhnom na čelu. Zbrali so se vsi učitelji in učiteljice na področju Vel. Buenos Airesa v Slovenski hiši. Predsednik g. A. Majhen je toplo pozdravil predsednika NO dr. M. Kreka in izrazil veselje vsega učiteljskega zbora, da ga more imeti med seboj. Nato je pred njim razgrnil veliko in naporno delo, polno žrtvovanja in idealizma, ki ga opravljajo slovenski učitelji, učiteljice in kateheti v slovenskih šolah.

Predsednik NO se je za to poročilo toplo zahvalil in navdušeno pohvalil nesebično delo, ki ga opravljajo slovenski vzgojitelji med slovenskimi izseljenci ter jih rosil, naj pri tem delu pogumno vztrajajo. Zatem jim je dajal pojasnila na vprašanja, nanašajoča se na slovensko izseljensko šolstvo v ZDA in Kanadi.

Sprejemi pri predsedniku NO: Četrtek, 31. oktobra, je predsednik NO za Slovenijo prebil v Slovenski hiši in sprejemal priglašence za razgovor z njim. Med drugimi so ga obiskali tudi predstavniki Hrvatske kmetske stranke z g. Mustapićem na čelu.

Sestanek s člani načelstva, poverjeništva in zaupniki SLS — Slovenske krščanske demokracije: Z njimi je imel dr. Miha Krek sestanek v mali dvorani Slovenske hiše. Vodil ga je podpredsednik za Južno Ameriko g. Pavel Fajdiga. Po njegovem pozdravu je spregovoril dr. Miha Krek in še bolj odkrito in podrobno kot v sobotnem in nedeljskem govoru razvijal misli o sedanjem mednarodnem političnem položaju, nazorno orisal položaj doma in opozarjal na nevarnosti, katerim je izpostavljena Slovenija, če bi prišlo do zunanjega napada. Po govoru je odgovarjal na številna vprašanja in v teh odgovorih še jasneje osvetlil vsa slovenska vprašanja v današnjem položaju in tista, ki bi lahko nastala v prihodnosti.

Med akademsko mladino: V petek, 1. novembra, dopoldne se je sestal dr. Krek s slovenskimi akademiki in se z njimi pogovoril o najrazličnejših perečih vprašanjih, ki vznemirjajo misleči mladi svet, od ideologije komunizma da državnega vprašanja Slovenije. Študentje so ga z zanimanjem poslušali in mu bili hvaležni za prijetni obisk in jasne besede.

Seja NO za Slovenijo: Sklicana je bila za sredo, 6. novembra, dopoldne v Slovenski hiši. Udeležili so se je vsi člani, ki žive v Vel. Buenos Airesu: dr. Tine Debeljak, dr. Franjo Mačus, Rudolf Smersu, Miloš Stare in Feliks Urankar. Sejo je vodil predsednik dr. Miha Krek, ki se je najprej spomnil umrlega člana in podpredsednika NO dr. Celestina Jelenca in prikazal njegove odlične lastnosti, ki so ga delale za zgled vsem javnim in političnim delavcem in poudarjal njegovo pravilno in jasno gledanje, ko je v domovini nastopil proti komunistični Osvobodilni fronti. Nato je dr. Krek podal politično poročilo, za katerim se je razvila živahna debata. Na koncu so se mu vsi člani NO zahvalili za njegovo dosedanje delo in ga prosili, naj v njem vztraja še naprej.

V Slovenskem domu v San Martinu: Obiskal ga je v sredo 6. novembra ob treh popoldne. V domu so ga sprejeli

predsednik doma Janez Dimnik, dolgoletni odbornik Stane Marinček ter v imenu slovenske šole škofa dr. Gregorija Rožmana, voditeljica gdč. K. Kovačeva in učiteljica gdč. S. Harmanova. Predsednik Narodnega odbora si je ogledal v domu vse prostore, ki jih uporabljajo za slovensko šolo in družabne prireditve ter se zanimal za društveno, organizacijsko ter kulturno življenje v njem. Po ogledu društvenega doma je g. dr. Krek odšel na kratek obisk na dom predsednika Ivana Dimnika.

Med slovenskimi materami in ženami: V četrtek, 7. novembra, popoldne je imel dr. Krek sestanek s slovenskimi materami in ženami s področja Vel. Buenos Airesa, to je s članicami društva istega naslova. Čeprav to ni bil redni sestanek (ta je vsak zadnji četrtek popoldne), se je sestanka s predsednikom NO udeležilo kar lepo število članic, nad 40 mater in žena. Po prisrčnem pozdravu je ena od članic pojasnila dr. Kreku namen tega društva — da se članice seznanjajo s sodobnimi vprašanji, ki zadevajo ženo in mater, zlasti še v pogledu vzgoje otrok in ohranjevanja slovenstva. Nato jim je dr. Krek prikazal podobo življenja slovenske družine v ZDA in Kanadi ter podobno prizadevanje tamkajšnjih mater in žena. Živahen razgovor je trajal nad tri ure v zadovoljstvo vseh.

V Slovenski hranilnici: Njene prostore v Ramos Mejiji je obiskal v četrtek, 7. novembra, zvečer. Sprejeli so ga in pozdravili člani sedanjega odbora s predsednikom Ivanom Ašičem na čelu.

Sestanek je bil za pogrnjenimi mizami s pogostitvijo. Predsednik hranilnice Ivan Ašič je po pozdravu predsednika Narodnega odbora prikazal nastanek tega slovenskega denarnega zavoda, njegov razvoj in sedanje poslovanje. Dr. Krek se je za pozdrave in vsa pojasnila zahvalil ter izrazil veselje, da se Slovenci v izseljenstvu tudi gospodarsko udejstvujejo. Nato je bil prijeten razgovor, med katerim je g. dr. Krek prikazal ustroj in delovanje Kranjske podporne Jednote v ZDA, delovanje obeh slovenskih hranilnic v Kanadi ter dajal pojasnila na razna vprašanja. Splošno mnenje vseh je bilo, da je bil obisk predsednika NO dr. Kreka v tem slovenskem denarnem zavodu res koristen in prijeten.

Avdienca pri notranjem ministru

Predsednik dr. Miha Krek se je pred vrnitvijo v Severno Ameriko želel posebej zahvaliti tudi predstavniku zvezne vlade za velikodušnost, s katero so bili slovenski begunci sprejeti pred 20 leti v Argentini. 20 let so v Argentini živeli v popolni svobodi in jim je omogočila gospodarski napredek in kulturno rast.

Pripravljalni odbor za letošnje proslave je zato zaprosil za sprejem dr. Kreka pri tedanjem notranjem ministru dr. Guillermu Bordi. Avdienca je bila določena za petek, 9. novembra, ob 11 v vladni palači, kjer je sedež notranjega ministrstva.

K notranjemu ministru sta spremljala dr. Kreka predsednik pripravljalnega odbora za letošnje proslave narodnega praznika in 50-letnice prve narodne vlade Miloš Stare in tajnik tega odbora Božo Stariha.

Dr. Krek je v svoji izjavi notranjemu ministru dr. Bordi najprej pojasnil, zakaj je ravno sedaj prišel med svoje rojake v Argentino, predočil mu je pomen in veličino dogodkov, ki se jih Slovenci spominjajo te dni. Nato je s pohvalnimi besedami govoril o gostoljubnosti Argentine ter o svobodi, ki so je deležni njegovi rojaki v tej deželi.

Dr. Krek v spremstvu Miloša Stareta in Boža Starihe zapušča vladno palačo.

Glavne misli izjave dr. Kreka notranjemu ministru:

Slovenska skupnost praznuje tele obletnice: 20-letnico prihoda slovenskih beguncev po 2. svetovni vojni v Argentino, 50-letnico naše prve narodne vlade in dan slovenske zastave.

Kot je Vaši Ekselenci dobro znano, so se komunisti leta 1945 s pomočjo Sovjetske zveze polastili oblasti v naši deželi ter brez usmiljenja pobili svoje politične nasprotnike. Samo leta 1945 so komunisti pobili več ljudi, kakor pa fašisti in nacisti v štirih letih okupacije. Na tisoče katoliških rodoljubov je moralo iskati zavetišča v Avstriji in Italiji, da so si rešili življenje.

Kljub temu, da smo morali zapustiti svoje domove in domovino, smo se mogli ohraniti ter nadaljevati z odločnim protikomunističnim bojem na političnem področju. V tistem času sem bil v Rimu, kjer sem zaključil svojo zadnjo javno funkcijo kot veleposlanik-odposlanec jugoslovanske vlade pri zaveznikih.

Ob koncu vojne je bila moja naloga ter dolžnost, kakor tudi Narodnega odbora, v iskanju možnosti za naselitev vseh beguncev v kaki ameriški državi. Argentina je bila prva država, ki nam je tedaj dovolila prihod 10.000 emigrantov z enim samim pogojem: da izpolnjujejo državne zakone.

Po dvajsetih letih lahko rečemo, da so si vsi, ki so prišli v to državo brez sredstev, brez znanja jezika, brez prijateljev in sorodnikov, ustvarili novo bodočnost. Večina družin ima lastne hiše in vsi imajo delo. Njihovi otroci obiskujejo srednje in visoke šole. Slovenska skupnost želi biti trdnjava demokratskih in protikomunističnih državljanov v Republiki Argentini. Da bi pa istočasno ohranili svojo kršansko in demokratsko tradicijo, imamo razna kulturna središča z lastnimi domovi. Izdajamo tudi svoje knjige in revije. Želimo, da naši otroci ne bi pozabili idealov, ki so jih jim zapustili njihovi starši in da bi bili zvesti ter sposobni argentinski državljani.

Ekselenca, sprejmite v imenu vseh mojih bratov in sestra, ki so si po velikodušnosti argentinskega ljudstva mogli obnoviti svoje življenje, izraze moje najiskrenejše zahvale. Prav tako moje želje za Vašo osebno srečo.

Dr. Krek je izročil ministru kot posebnost bibliofilsko izdajo prvih treh spevov Martina Fierra v prevodu dr. Tineta Debeljaka, ki je izšla za dr. Krekovo tiskovno konferenco ob slovenskem narodnem prazniku.

Med šolskimi otroki:

Kar 408 naših otrok se je s svojim učiteljstvom udeležilo v soboto, 9. novembra izleta, ki bo marsikateremu mladih ostal kot mejnik njegovega slovenstva. Posebnost letošnjega izleta je bila v tem, da je med otroke prišel predsednik NO dr. Miha Krek. Presenetil jih je, ko so se zbirali na dvorišču farne šole v Lomas de Zamora, kjer je tedaj župnikoval g. Jože Škerbec. Z živahnim ploskanjem so ga sprejeli. Vsa mlada družba je nato z gostom in učiteljstvom odšla v tamkašnjo cerkev in prisostvovala sklepni šolski sv. maši. Daroval jo je msgr. A. Orehar in v pridigi dal otrokom napotke za počitnice.

Drugi del dneva je potekal na obširnem, tri kvadre oddaljenem igrišču zavoda presv. Srca. Medtem ko so si otroci nabirali moči za celodnevno „delo", je dr. M Krek v spremstvu nadzornika A. Majhna obiskal posamezne šolske skupine, raztresene po igrišču. Edinstveni prizor se je nudil, ko je nekaj trenutkov za tem vsa mladež obdala gosta, mu zapela nekaj pesmi, sledila uradnemu pozdravu, ki mu ga je izrekel šolski referent in končno prisluhnila besedam predsednika NO:

Zahvalimo božjo Previdnost, ki nas je združila na tem vašem skupnem šolskem izletu in naklonila veselje lepega slovenskega mladinskega dne.

Glejte, tam davno, v letih 1941 do 1945, tako se meni zdi, se je začela pot, ki nas je danes tu združila. Ko so sovražniki od vseh strani napadli našo rojstno domovino Slovenijo, so vaši starši, ali celo stari starši, določili, da grem kot zastopnik Slovencev z jugoslovansko vlado iz domovine v Egipt, iz Kaira v Jeruzalem, iz Jeruzalema preko Srednje Afrike v London, kjer sem skušal zastopati slovenske koristi med vojno v emigrantski vladi Jugoslavije v Londonu.

Doma so bili vaši starši izpostavljeni napadom nacistov in fašistov, preganjanju komunistov, in končno so morali v skrajni stiski zapustiti svoje domove, da bi nekje v svobodi gradili bodočnost sebi in družinam.

Preganjani katoliški, demokratični Slovenci so se naselili po vsem svobodnem svetu. Na tisoče jih je v Nemčiji, Franciji; na stotine v Angliji, Italiji, Avstriji in Belgiji, in prek morja so se tisočeri izselili v Kanado, Združene ameriške države in semkaj v Južno Ameriko.

Vaši starši so prišli v Argentino, ker je pač tako prišlo, da so se semkaj najhitreje in najbolje rešili. Višja usoda in zunanje razmere so jih vodile bolj, kakor njihova lastna volja in izbira. Kar slučajno so se znašli v Argentini, kjer sedaj lepo cvete slovensko življenje.

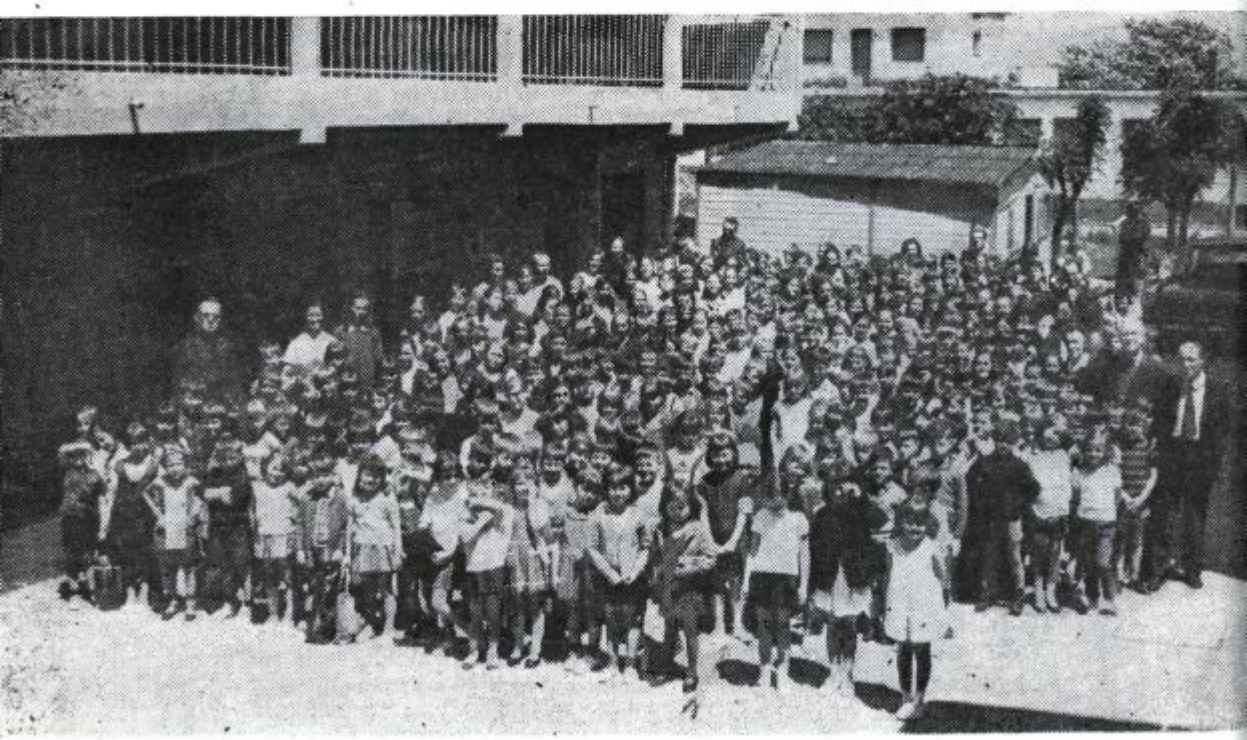
Te slovesnosti, ki so vzrok, da sem jaz med vami, so prazniki, tako vam pravijo, slovenske narodne misli in zavesti. Vi ste Argentinci slovenskih družin. Tako so vaši bratci in sestrice Kanadčani, Amerikanci, Francozi, Angleži in Avstralci (pa povsod Slovenci).

Slovenci smo res svobodnjaki. Iz naše svobodne volje smo povsod Slovenci. Svobodno smo organizirani po vsem svetu, da vsi čutijo narodno enoto. Zato imamo Slovenski narodni odbor, da to enoto predstavlja in naše skupne reči urejuje. Predsednik Narodnega odbora je v Združenih državah Severne Amerike, ker je tam sedež Združenih narodov in tistih svetovnih ustanov, ki bodo, kakor upamo, mogle vplivati na bodoči razvoj mednarodnega in tudi našega narodnega življenja.

Med drugim smo praznovali praznik slovenske zastave. Zastava gre naprej. Zastava vihra navzgor. Kdor gleda nazaj ali pa v tla, zastave ne vidi!

Vi zdravi, pošteni, veseli slovenski otroci, enako ljubite, pa vsako na svoj način, argentinsko in slovensko zastavo. Gledate naprej in navzgor, da združujete trojno lepoto svoje narave: Argentinci — Slovenci — in božji otroci ste.

Rastite in napredujte Bogu v čast, slovenskemu imenu v ponos in v korist adoptirane domovine Argentine!

Kakor je mladina začela slovesnosti 50-letnice prve slovenske vlade, tako je skupni izlet otrok slovenski šal bil obenem nekak zaključek proslav. Izleta se je udeležil tudi dr. Miha Krek

Spet so se razpršili otroci po prostranem igrišču, a v svojih srcih so odnesli nekaj, kar je napravilo igranje lepše, sedanji izlet srečnejši. Bila sta to notranji mir in nov ponos, da so Slovenci.

V srednji šoli Marka Bajuka: Obisk je sovpadel z zadnjim rednim poukom v letu. Na ta dan so dijaki delali izpite iz vseh predmetov, katerih se še niso „rešili" prejšnjo soboto. Udeležba je bila skoraj stoodstotna in razpoloženja med študenti ni manjkalo.

Dr. Krek je prišel iz Lomas de Zamora ob štirih popoldne in je najprej pozdravil v posameznih razredih izprašujoče profesorje, zatem pa je šel v peti razred, ki letos zapušča srednjo šolo. Tam so mu dijaki stavili razna vprašanja. Prvo je bilo o izgledih uresničitve samostojne slovenske države, zatem o možnosti Združenih evropskih držav, kakor jih poznamo v Amerikah, in zatem, kaj je naloga slovenskih zdomskih študentov v bodočnosti.

Po geografskem prikazu slovenskega ozemlja in primerjavi slovenstva s sosedi je dr. Krek poudaril, da je ohranitev slovenske države iskati samo v trdni volji slovenskega naroda, da ta cilj doseže. Pri tem mora vedno računati z 80 milijoni Nemcev, katerih pot sili zdaj kot prej na Trst, na 55 milijonov Italijanov, ki jim je vedno upanje tudi druga obala Jadranskega morja, in na nekaj milijonov Madžarov, ki tudi v zdomstvu poudarjajo da hočejo za sebe nekdanje dežele krone sv. Štefana

Država nikdar ni sama sebi namen, čeprav je ideal narodne politike. Namen je blaginja naroda. Redno je mogoča največja blaginja v največji narodni svobodi in neodvisnosti, torej v lastni državi. Tako je redno, ni pa tako vedno. Zavedajmo se, da je naš slučaj izredno težak in da doslej nikdar v zgodovini nismo dosegli toliko narodne samostojnosti, kolikor smo jo s pomočo ideje vzajemnosti jugoslovanskih narodov. Prva skrb narodne politike pa mora biti ohranitev pridobljene in priborjene narodne svobode.

Kako bo mogoče doseči lastno državo, je vprašanje bodočnosti, razvoja.

V Evropi ni pričakovati takšne ureditve združenih držav kakor so npr. USA, kajti vsak kos evropske zemlje je že dokončno tako močno navezan na življenje vsakega naroda, da bi sleherna nova razmejitev rezala nove rane. V Evropi npr. ni mogoče potegniti ravnih meja, ker vsaka taka zareza zadene najmanj dva naroda, če ne več. Treba je računati s tako Evropo, kakršna je. V slovenskem primeru moramo skrbeti, da obdržimo, kar smo dosegli, in ko bo vse to zajamčeno, previdno napredovati.

Tako se zdi, da je volja po slovenski samostojnosti danes nekaj platoničnega, abstraktnega, so menili študentje. Na to jim je dr. Krek dal primer iz osebnega življenja: Vsi stremimo za svetništvom in se trudimo za naš končni cilj zveličanja. Tako tudi v narodnopolitičnem delu moramo za ciljem stremeti.

Vsa učeča se mladina slovenskega rodu bo izpolnila upe, ki jo vanjo stavijo starši, če bo vztrajno podpirala javno delo za slovenske svobodo. Ti so domovino zapustili z vero, da bo nekega dne spet svobodna, in z voljo, to svobodo pomagati doseči. Nič drugega torej ni treba mladim, kakor posnemati starše in biti še boljši.

Narodu doma moremo v tujini samo pomagati, da bo dosegel svobodo. V svobodi pa bo sam odločal o najboljši obliki svoje državnosti.

Na Baragovem dnevu v Adrogueju: V nedeljo, 11. novembra se je dr. Krek udeležil tudi tradicionalne slovesnosti Baragovega dneva za pospeševanje Baragove beatifikacije, ki je bila tokrat združena z blagoslovitvijo doprsnega kipa škofa Gregorija Rožmana na vrtu škofovega zavoda. Po sveti maši in blagoslovitvi spomenika se je začelo zborovanje, na katerem sta govorila dr. Filip Žakelj, predsednik južnoameriške Baragove zveze, in ga. Vera Debeljakova, sklepen govor pa je imel dr. Miha Krek. Zbranim zborovavcem je prinesel pozdrave Baragovega kluba iz Clevelanda, ki mu predseduje on, pa tudi pozdrave drugih častivcev Baraga v ZDA in Kanadi. Nato je v lepih besedah prikazal lastnosti svetniškega misijonarja, njegovo odpoved svetu in predanost ljubezni do bližnjega in Bogu. Njegov govor je napravil na vse zborovavce globok vtis.

V Slomškovem domu: Še istega dne zvečer je dr. Krek obiskal Slomškov dom v Ramos Mejíi. K sprejemu se je zbralo mnogo rojakov iz Ramos Mejíe in okolice. Dobrodošlico sta mu izrekla fantič in deklica v narodni noši, nakar mu je tedanji predsednik Slomškovega doma Herman Zupan ml. razkazal domove prostore in vrt. Na vrtu je gostu v čast zapresala folklorna skupina fantov in deklet več narodnih plesov, nato pa se je nadalje-

Neposredno pred odhodom dr. Kreka na letališče je bila posneta v Slovenski hiši gornja slika. Stoje od desne proti levi: štancar Ludvik, g. župnik Gregor Mali, g. dr. Alojzij Starc, ga. Malči Krošelj, msgr. Anton Orehar, g. Jože Košiček, dr. Miha Krek, Janez Brula, ga. Franja Golob-Stare, ga. Vladi Brula, g. Jurij Rode, Joško Krošelj, Pavle Fajdiga, Božo Stariha, gdč. Zdenka Gornik, ga. Marieta Stariha, gdč. Mara Bidovec, ga. Irena Fajdiga, Miloš Stare

vala pozdravna prireditev v dvorani. V pozdravnem nagovoru je g. H. Zupan poudarjal nujnost sloge in edinosti, ki nam je pred petdesetimi leti priborila dan svobode in ga bo tudi zdaj slovenski domovini izpod komunistične tiranije, če bo podana enotnost političnega gledanja in borbe. Zatem so ob glasbeni spremljavi prikazovali skioptične slike o kulturnem delu Slomškovega doma od začetka do tega časa. Na koncu je spregovoril še dr. Miha Krek, se najprej zahvalil za tako lep sprejem in povedal, da je njegov poslovilni večer od dragih rojakov v Areentini. Nato je prešel na Slomškov dom in velikega Slovenca, po katerem ima dom ime. Ta svetniški mož je simbol slovenske narodne sreče, zakaj vse, česar se je lotil, mu je uspelo z božjo pomočjo. Zato prosi Boga, naj bi Slomšek vedno ostal zaščitnik tega doma in tudi vzornik in varuh Slovencev doma in po svetu. Končno se je še enkrat zahvalil vsem, ki se trudijo za ohranitev slovenstva med mladim rodom in se nato prisrčno poslovil od dragih rojakov v Argentini.

Dr. Krekov odhod iz Argentine je bil napovedan v ponedeljek, dne 11. novembra, zvečer. V dopoldanskih urah je zapustil Škofov zavod v Adrogueju, v katerem je ves čas svojega tritedenskega bivanja v Argentini stanoval. Poslovil se je od rektorja dr. Franca Gnidovca, špirituala dr. Žaklja, gg. Franca Bečana in Franca Urbanije kakor tudi od dijakov, s katerimi je večkrat prišel v stik. Ostali del dneva je prebil v Slovenski hiši. Med številnimi prijatelji in znanci se je prišel od dr. Kreka poslovil tudi dr. Jože Košiček ter je z njim obujal spomine na dijaška leta v Št. Vidu nad Ljubljano ob 50-letnici njune mature.

Na letališču so se začeli zbirati rojaki že kmalu po šesti uri. Prišlo jih je veliko. Bili so člani pripravljalnega odbora za proslavo narodnega praznika, člani Narodnega odbora, predstavniki demokratskih političnih strank in predstavniki organizirane izseljenske skupnosti. Vsi so se prijateljsko poslovili od dr. Kreka.

Z njegovim odhodom so bile dejansko končane slovesnosti ob praznovanju slovenskega narodnega praznika — petdesetletnice prve slovenske vlade in slovenske zastave. Dr. M. Krekovi obiski slovenskih kulturnih in gospodarskih ustanov v Velikem Buenos Airesu in Mendozi, ki so bili pravzaprav obnovitve velike skupne slovesnosti v Slovenski hiši, so še poživile slovensko narodno zavest naših izseljencev in govori predsednika NO za Slovenijo so v jasni luči pokazali pot do srečnejše slovenske prihodnosti.

ODMEVI PROSLAV 50-LETNICE PRVE SLOVENSKE VLADE IN DR. KREKOVEGA BIVANJA V BS. AIRESU V ARGENTINSKEM TISKU

Argentinska prestolica, Buenos Aires, kot smo naglasili že v poročilu o tiskovni konferenci, ni samo pomembna kot nad sedem milijonsko moderno lepo mesto. V svetu je znano kot važno gospodarsko in industrijsko središče z velikim pristaniščem, v katerem je vsak dan na stotine ladij. Je važno kulturno središče, mesto, kamor prihajajo radi umetniki svetovnega slovesa ter v njem nastopajo s svojimi koncerti, ali pa z največjimi svetovnimi dramskimi in opernimi umetninami. Saj je buenosairéško gledališče Colón za milansko Scalo ter newyorško Metropolitanko tretje največje in najpomembnejše gledališče na svetu.

Nič manj ni važno v političnem pogledu. Sem ne prihajajo samo ugledne politične osebnosti iz Latinske Amerike, ampak tudi iz Severne in Kanade. In nič manj iz Evrope ter ostalega sveta. Vedno je tu kakšna vidna osebnost. Neprestano so tu razna mednarodna srečanja znanstvenikov, znamenitih zdravnikov, kirurgov, internistov, kulturnikov, vzgojiteljev; gospodarska zborovanja ip. O vsem tem poročajo buenosairéški veliki dnevniki. Čeprav izhajajo v velikih obsegih, so poročila o teh konferencah zgoščena, ker je vsak prostor v listu dragocen za še ostala poročila ter za oglase.

Ko je prihajal dr. Krek na obisk v Argentino, je bil tu zahodnonemški zunanji minister Willy Brandt. Imel je razgovore s predsednikom republike gralom. Onganijo; bil je na raznih sprejemih in prireditvah. O vsem tem je pisal buenosairéški tisk. In še po njegovih razgovorih in dogovorih z argentinskimi oblastmi o poglobitvi kulturnih, gospodarskih in političnih vezi med Zvezno nemško republiko in Argentino.

Prav tiste dni se je vračal v domovino argentinski nogometni zmagovalec Estudiantes nad angleškim moštvom na njihovih tleh. Argentinski ljubitelji nogometne ga športa ter vsa javnost so mu priredili nadvse navdušen sprejem. Listi so ga opisovali v vseh podrobnostih.

Med dr. Krekovim bivanjem v Buenos Airesu je prišla sem tudi močna italijanska trgovinska delegacija z ministrom za zunanjo trgovino dr. Karlom Russom na čelu. Gospodarske zveze med Argentino in Italijo so za obe državi važne. O tem priča trgovinska bilanca na obeh straneh. Razumljivo, da razgovore predstavnikov take države tukajšnji listi spremljajo z veliko pozornostjo. Pa tudi uradne oblasti. O tem je pričala okrasitev Trga San Martín še v nedeljo, ko je predsednik NO za Slovenijo polagal venec pred spomenik argentinskemu osvoboditelju. Prejšnji dan je namreč polagal venec italijanski minister dr. Russo.

Pa je pri vsem tem argentinski tisk posvečal vidno pozornost tudi predsedniku Narodnega odbora za Slovenijo dr. Mihu Kreku. To je storil brez dvoma zato, ker ga je uvrstil med odlične mednarodne politične osebnosti, ki je pred prihodom komunistov na oblast v Jugoslaviji zavzemal najvišje položaje v vladah doma in pozneje v emigraciji. Pa tudi zaradi sedanjega položaja v Narodnem odboru za Slovenijo, s katerega vodi borbo proti sedanji komunistični diktaturi v domovini in za resnično osvoboditev slovenskega naroda.

Zato so veliki buenosairéški listi že pred njegovim prihodom v Argentino poročali, da so ga slovenski naseljenci v Argentini povabili, naj bi prišel med nje ter se oseb-

no udeležil proslav, ki so jih pripravili za 50-letnico slovenske osvoboditve in ustanovitve prve slovenske vlade.

O pripravah naših proslav za slovenske jubilejne slavnosti so poročale tudi radijske in televizijske postaje. Tako je zanje zvedela najširša argentinska javnost. Zato se je dogajalo, da so se argentinske osebnosti po raznih uradih in industrijskih obratih zanimali pri slovenskih uradnikih in nameščencih za sedanjo usodo slovenskega naroda.

O prisrčnem sprejemu predsednika NO dr. Kreka na Ezeizi dne 20. okt. 1968 je objavila buenoaireška „La Prensa" dne 21. oktobra podrobno poročilo pod naslovom: *„Hállase en el país el presidente del Comité Nacional Esloveno"* (Prihod predsednika NO za Slovenijo). Drugi buenosaireški jutranjik "Clarín" je dr. Krekov prihod v Argentino napovedal v poročilu pod naslovom: *„Eslovenos"* (Slovenci), najbolj razširjeni buenosaireški popoldnevnik "La Razón" pa pod naslovom *„Llega de los Estados Unidos el Presidente Esloveno en el exilio"* (Prihod predsednika Slovencev iz ZDA).

O tiskovni konferenci predsednika NO dr. Kreka so prinesli pregledna poročila največji buenoaireški listi "La Prensa", "La Nación" in "La Razón'. "La Prensa" ga je objavila čez tri stolpce s prav tolikšno sliko s tiskovne konference pod naslovom: *„Sobre la situación actual de los eslovenos hablaron miembros del gobierno en el exilio"* (Predstavniki Slovencev v emigraciji govore o sedanjem položaju Slovencev). Istega dne je popoldnevnik "La Razón" o tiskovni konferenci objavil poročilo pod naslovom: *„Censuran al gobierno de Tito"* (Kritika Titove vlade). "La Nación", veliki jutranjik, ki ga je pred sto leti ustanovil general in biv. argentinski predsednik Bartolomé Mitre, je objavila poročilo o tiskovni konferenci dne 26. oktobra. Objavljeno je bilo čez dva stolpca pod naslovom *„Panorama de Eslovenia en su 50 aniversario"* (Slika Slovenije ob 50-letnici).

Položitev venca pred spomenik argentinskemu osvoboditelju generalu San Martinu, ki je bila, kot smo že omenili, v nedeljo 27. oktobra dopoldne, tudi ni ostala neomenjena v argentinskem tisku. Že navedeni buenosaireški listi so poslali pred spomenik svoje poročevalce in fotoreporterje. Prav tako radijske in televizijske postaje. Televizijske postaje so o položitvi venca nato podrobno poročale ter kazale slike udeležencev proslave v narodnih nošah z dr. Krekom v sredini dvanajstkrat. V nedeljo zvečer osemkrat, naslednjega dne pa še štirikrat. Vse oddaje so trajale 15 minut. Če bi morali te oddaje in prikaze plačati, bi pripravljalni odbor pač ne mogel zbrati potrebnih sredstev pri vseh ostalih izdatkih, ki so bili združeni z jubilejnimi slavnostmi.

Popoldnevnik "La Razón" je o slavnosti pred spomenikom že istega dne objavil veliko dvokolonsko sliko z vsemi udeleženci in dr. Krekom v sredini ter z naslednjim besedilom pod sliko: „Slovenska skupnost v Argentini, je danes dopoldne pripravila počastitev spomina generala San Martina, ki ovekovečuje njegov spomin s spomenikom na istoimenskem trgu. Nad sto slovenskih fantov in deklet v narodnih nošah je na čelu s predsednikom Narodnega odbora za Slovenijo položilo venec pred spomenik ter je na ta način proslavilo tudi 50-letnico prve slovenske vlade."

"La Prensa" je pod tristolpnim naslovom: *„El Comité Nacional Esloveno realizó un acto en el 50° aniversario de su primer gobierno"* (Narodni odbor za Slovenijo je s prireditvijo počastil 50-letnico prve slovenske vlade). V poročilu navaja glavne odstavke iz dr. Krekovega nagovora. List je objavil tudi dvostolpno sliko Slovencev pred spomenikom.

"La Nación" je poročilo objavila istega dne in sicer pod naslovom *„La Colectividad eslovena honró al Libertador"* (Slovenska skupnost počastila Osvoboditelja).

Tretji buenoaireški jutranjik "Clarín" je 28. oktobra s proslave pred spomenikom objavil pregledno poročilo pod naslovom *„La Colectividad Eslovena honró al Libertador"* (Slovenska skupnost počastila Osvoboditelja). V poročilu med drugim navaja, da živi v Argentini okoli 30.000 Slovencev. Za povojne slovenske emigrante pravi, da se kot rodoljubi in protikomunisti niso hoteli podvreči komunistični diktaturi.. Iz Krekovega govora je list objavil najvažnejše odstavke. Poročilo je pa list začel s Krekovo ugotovitvijo: „Nasilje, umori in prisilno delo so bila sredstva, katerih se je posluževala komunistična partija za podjarmljenje našega naroda." S poročilom je list objavil tudi tri velike slike: Ob največji je besedilo: Člani slovenske skupnosti

so ob Dnevu svoje zastave počastili Osvoboditelja na Trgu San Martín. Slika prikazuje kako dr. Krek v spremstvu članov NO stopa proti spomeniku. Na drugi sliki je skupina slovenskih deklet v narodnih nošah, na tretji pa dr. Krek med govorom pred spomenikom.

Tako so veliki buenosaireški listi poročali o Slovencih in njihovih jubilejnih prireditvah za 50-letnico prve slovenske vlade.

Za buenosaireškimi listi pa nista prav nič zaostajala mendoška dnevnika "Los Andes" in "El Andino", ki sta o vseh prireditvah, ki so jih pripravili Slovenci v Mendozi za 50-letnico prve slovenske vlade, lepo in prisrčno pisala.

Dnevnik "Los Andes" je že 1. novembra objavil poročilo, da bo prišel v Mendozo predsednik NO za Slovenijo pod naslovom *„Llegará mañana el Titular del Comité Nacional Esloveno"* (Jutri bo prišel predsednik NO za Slovenijo), obenem z napovedjo slavnosti, ki bodo po dr. Krekovem prihodu.

Isti list je tudi naslednjega dne, t. j. v soboto, 2. novembra, sporočil argentinski javnosti novico o prihodu dr. Kreku v Mendozo. V poročilu je navedel tudi glavne podatke o Sloveniji ter o proglasitvi prve slovenske vlade 29. oktobra 1918, nato pa napovedal vse prireditve, ki jih je pripravil mendoški pripravljalni odbor za vse slovenske jubilejne slavnosti. Poročilo je bilo objavljeno pod naslovom *„Llegará a Mendoza el Presidente del Comité Esloveno"* (Prihod predsednika NO za Slovenijo v Mendozo) in s podnaslovom *„Será festejado el 50° aniversario de la independencia"* (Proslava 50-letnice neodvisnosti).

V nedeljski izdaji (3. nov. 1968) je list "Los Andes" prinesel daljše poročilo o slovenskih jubilejnih slavnostih pod naslovom *„Se evoca hoy la constitución del primer gobierno nacional esloveno"* (Današnja proslava ob 50-letnici ustanovitve prve slovenske vlade). V poročilu so podatki o dr. Krekovem prihodu ter o njegovem obisku pri apostolskem administratorju mendoške nadškofije msgr. Maresmi ter o obisku v uredništvu tega lista. Napovedal je tudi vse za ta dan predvidene slovenske prireditve.

Istega dne, t. j. 3. novembra 1968 je drugi mendoški dnevnik "El Andino" prinesel lepo poročilo o proslavi 50-letnice slovenske vlade in rojstva slovenske svobode ter o položitvi venca pred spomenik generalu San Martinu. O slavnosti pred spomenikom je list objavil tudi dvostolpno sliko. Poročilo je bilo objavljeno pod naslovom *„Evocaron hoy los Eslovenos el 50° Aniversario de su Gobierno Patrio"* (Danes so Slovenci počastili 50-letnico svoje prve narodne vlade). Iz dr. Krekovega govora pred spomenikom je list objavil zlasti tisti odstavek, ki govori o težkem položaju slovenskih beguncev pred prihodom v Argentino, kateri se zahvaljuje, da jih je sprejela z vso naklonjenostjo in brez slehernih pogojev. List navaja, da je dr. Krek svoja izvajanja zaključil s prošnjo: „Bog blagoslovi argentinski narod."

List "Los Andes" je o proslavi 50-letnice prve slovenske vlade obširno poročal dne 4. novembra 1968 pod naslovom „Slovenci počastili ustanovitelja svoje prve narodne vlade." Objavil je tudi veliko sliko s položitve venca na spomenik generalu San Martinu. Poročevalec je navedel vse nedeljske slavnosti: slovesno sv. daritev, položitev venca na spomenik Osvoboditelju in nato večerno proslavo v Slovenskem domu. V poročilu je navedel tudi najvažnejše odstavke iz obeh dr. Krekovih govorov.

Isti mendoški dnevnik je 5. novembra objavil tudi sporočilo o obisku dr. Kreka v guvernerski palači. Ker je bil guverner odsoten, je predsednika NO sprejel njegov namestnik upokojeni polkovnik Julio Cobos Daráct. Dr. Krek mu je sporočil pozdrave slovenske skupnosti ter zahvalo argentinskim oblastem, da so pred leti sprejele slovenske begunce ter jim omogočile obnovitev rednega življenja v miru in svobodi. To zahvalo je navezal tudi na dvajsetletnico naselitve slovenske skupine v Mendozi.

Poročila, ki so bila objavljena v argentinskih listih ter po radijskih in televizijskih postajah, pričajo, da so bile jubilejne slavnosti ob 50-letnici prve slovenske vlade ter prihod predsednika NO v Buenos Aires velika pozitivna postavka za slovensko demokratsko stvar. Listi so o dr. Kreku in o Slovencih toliko pisali kot še nikoli doslej. Prav tako je bilo z radijskimi in televizijskimi postajami. Iz poročil v listih z milijonskimi nakladami je svetovna javnost bila opozorjena na položaj Slovenije in Slovencev ter o njihovem boju za svobodo v bivši avstro-ogrski monarhiji, na njihovo nesrečo, ko so padli pod komunistično sužnost ter v njej trpe že polnih 23 let.

PROSLAVA ZLATEGA JUBILEJA SLOVENSKEGA NARODNEGA OSVOBOJENJA V TORONTU

Slovenci v Torontu smo v letu 1968 slovesno obhajali zlati jubilej narodnega osvobojenja v znamenju narodno-demokratske sloge. V mesecu oktobru so letaki, pisma in posebna vabila ter pisanje v časopisju, zlasti v Kanadski Domovini opozarjali slovensko javnost na važnost te obletnice. Pred 50 leti, 29. oktobra, so Slovenci dokončno pretrgali vse vezi podrejenosti z Avstro-Ogrsko, ki je bila zato razpadla.

Dva dni je vladalo med Slovenci v Torontu praznično razpoloženje.

Prvi dan — slavnostni banket

Prvo slavje je bilo v soboto, dne 26. oktobra 1968, v avditoriju Slovenskega doma na 864 Pape Ave. Slavnost je pripravila Slovenska krščanska demokracija v Kanadi, ki je s posebnimi pismi povabila na ta večer vse delavno slovensko občestvo, katerega viden izraz so naslednje organizacije in ustanove: obe slovenski župniji, Društvo Slovencev Baraga, Slovensko gledališče, Društvo Slovenski dom, Slovenska telovadna zveza, S. K. A. S., Hranilnica in posojilnica J. E. Kreka, S. A. V. A., Hranilnica in posojilnica slovenskih župnij, Večerni zvon, Slovenska narodna zveza, Združeni pevci Toronto-Hamilton, Slovenski instrumentalni kvartet, Društvo SPB, Slovenska demokratska stranka, Folklorna skupina Nagelj in Slovenski oktet. Razen ene, so se odzvale vse organizacije. Tako se je ta večer zbralo čez 200 izbranih gostov, med katerimi so imeli večino taki, ki so aktivni v slovenski skupnosti, odborniki in delavci kulturnih, narodnih, športnih in gospodarskih organizacij.

Dvorana je bila za to priliko lepo okrašena s slovenskimi zastavami. V ospredju za glavno mizo sta viseli slovenska in kanadska zastava. Glavno mizo so zasedli: G. George Kudrač, Slovak, in Joseph Brousek, Čeh, ki sta simbolično predstavljala češki in slovaški narod; dalje vodja večera dr. Peter Klopčič z gospo soprogo, predsednik SKD za Kanado Peter Markeš z gospo, č. g. J. Časl CM, zastopnik župnijske duhovščine in starosta S. T. Z. ing. Frank Grmek s soprogo.

Kmalu po osmi uri zvečer je dr. Peter Klopčič začel program. Orkester št. 7 je zaigral kanadsko in slovensko himno. Ko so utihnili zvoki himn, je vodja večera nagovoril zbrane goste. V kratkem govoru je označil pomen praznovanja in zgodovinski pomen „29. oktobra" pred 50 leti. Tedanje osvobojenje je imenoval revolucionarni akt slovenskega naroda, ko je pretrgal vezi z nemškim Dunajem in se združil s Srbi in Hrvati. Po nagovoru je izrekel dobrodošlico in pozdrav sledečim udeležencem in predstavnikom društev:

Č. g. J. Časlu CM, starosti STZ ing. F. Grmeku, predsedniku Društva Slovencev Baraga g. Ivanu Marnu, odbornikom obeh hranilnic in posojilnic, predsedniku S. N. Z. g. V. Mauku, predsedniku S. D. G. dr. M. Resmanu iz Clevelanda, g. Mirku Geratiču iz Chicaga, g. V. Čekuti kot vodji Slovenskega gledališča, g. Cirilu Prežlju, predsedniku DSPB, vodji Združenih pevcev Toronto-Hamilton g. I. Križmanu, predstavniku Slov. demokratske stranke dr. Petru Urbancu, omizju SKAS-a, omizju slovenske gradbene podjetnosti, predsedniku Društva Slovenski dom g. L. Dolencu in članom SAVE ter Folklorne skupine Nagelj, ki so ta večer stregli gostom.

Tej dobrodošlici je sledila večerja, ki so jo med goste spretno in prijazno razdelila dekleta in fantje, članice in člani zgoraj omenjenih društev.

Po večerji so v pozdrav slovenskemu narodnemu prazniku spregovorili č. g. Jože

časl CM v imenu slovenske duhovščine. Poudaril je vpliv vere na vsestranski razvoj naroda. Da pa bo vera procvitala in po njej narod, je potrebna svoboda. V imenu S. N. Z. je spregovoril g. V. Mauko; v imenu Društva Slovencev Baraga g. Ivan Marn; v imenu STZ starosta ing. F. Grmek in za Slovensko gledališče ga. Anica Resnik. Pozdravom je sledil glavni govor, ki ga je imel predsednik Slovenske krščanske demokracije g. Peter Markeš. Takole je govoril:

Pred 50 leti so v Evropi začeli pripravljati nove zemljevide. Državniki-zemljemerci so tedaj črtali in po Evropi vse križem vlekli nove meje. Bile pa so te črte rdeče; meje so bile začrtane s krvjo. Človeška kri je namreč edino barvilo, s katerim človeštvo označuje svoje meje, izmiva stare in črta nove. In te rdeče črte potekajo med mejniki, ki so navadno mrtva trupla vojakov. Človek namreč, čeprav razumno bitje, samo z orožjem v roki spreminja meje med državami.

V to spreminjanje zemljevidov in črtanje novih meja je bil pred 50 leti vključen tudi naš narod, ki mu je tedaj ob koncu štiriletne strahotne vojne lebdela pred očmi samo ena težnja, bilo v njegovi volji samo eno hotenje: živeti, živeti v miru. To je bilo v srcu vsakega posameznika in to je bilo v velikem narodnem srcu, to je bila volja slovenskega naroda leta 1918.

Voditelji, buditelji, očetje našega naroda so pred 50 leti temu narodu povedali, kje je pot, ki vodi v življenje. Povedali so mu, da je za življenje potrebna svoboda, ki je pa nemška Avstrija ni dajala, zato proč od nemštva. Življenje slovenstva je v združitvi vseh slovenskih dežela; je v šolah — osnovnih in visokih —, kjer se v slovenščini poučuje, je na sodiščih, kjer se v slovenščini deli pravica, je v slovenskih oblasteh, ki jih narod svobodno voli kot nekoč na Gosposvetskem polju, je v slovenski podjetnosti, kjer Slovenija sama razpolaga s sadovi lastne pridnosti, skratka življenje slovenstva je v politiki, ki je zasnovana v slovenski prestolici in se iz nje izvaja. Pogled na Slovenijo iz Rima, iz Dunaja ali pa tudi od kje drugje je pogled na manjšino.

Pot v tako življenje ni bila nikdar možna v nemški državi. Zato so vodniki naravnali našo usodo na pot skupaj s Hrvati in Srbi v narodno državo. Upali so, da se bo v slovanski državi naš narod mogel razviti iz kulturnega tudi v političen narod, tako v zavesti kot v hotenju.

Ne glede na to, kaj je sledilo letu 1918, moramo reči, da je bil „29. oktober" 1918 slovenski narodni praznik, praznik osvobojenja. Osvobojenje sicer ni bilo popolno, a narejen je bil velik korak naprej v razvoju naroda in kakor pravi zgodovinar, „moramo biti očetom, ki so v letu 1918 izvojevali svobodo, čeprav ne v polni meri, hvaležni; brez njih dejanja tudi njihovi sinovi ne bi mogli slovenskega problema bolj globoko in bolj jasno spoznati".

Življenje našega naroda v jugoslovanski državi vse do 50-letnice osvobojenja, ki jo danes proslavljamo, je bilo za narod doba preizkušenj, razočaranj, političnih in krvavih borb, taborišč smrti v Nemčiji in Italiji, preganjanj in krvoprelitja. O vsem tem pa lahko rečemo, da je bila doba zorenja, o kateri danes lahko rečemo: narod naš dokaze hrani in ti dokazi govorijo, da zasluži lepše življenje, da je vreden boljše usode. In kateri so ti dokazi?

Hoteli so ga narediti za pleme, pa je ostal narod z visoko kulturo. Vzeli so mu zastavo, skril jo je in danes plapola po vseh kontinentih; v krvi so hoteli zadušiti njegovo vero, a danes prečiščena odpira novo cvetje; zaprli so mu usta, a težnje po svobodi niso uničili; ropali so ga okupatorji, a je obstal in ima danes celo lastno republiko.

Letos aprila meseca je poteklo 1400 let, ko so se naši predniki začeli

naseljevati na današnjem slovenskem ozemlju. Torej vse od leta 568, pa do danes, ko po svobodnih deželah slavimo zlati jubilej osvobojenja, je naš narod dokazal, da je v njem neuničljiva moč, ki raste iz volje po življenju: Živeti hoče; bistveni pogoj življenja pa je svoboda.

Danes niso več časi, ko bi narodi potrebovali buditeljev, narodnih očetov in voditeljev, da bi ljudstvu odkrivali, kaj je zanj dobro, potrebno, koristno. Demokratični proces je že tako daleč, da danes narodi sami govorijo. Dvigajo se plasti naroda in izpovedujejo svoje težnje, govorijo o svojih potrebah in iznašajo svoje zahteve: študentje, delavci, profesionalci, potrošniki. Kdor hoče danes služiti na vrhu, mora tem glasovom prisluhniti, jih skušati razumeti, jih vskladiti in v dejanjih realizirati hotenja in potrebe ljudi. Časi, ko je odločala za narod ena stranka, so mimo; tudi tistih časov ni več, ko je za stranko ali narod odločal en sam ali peščica izvoljencev. Svoboda s pomočjo demokracije prodira vse skozi mogoče zavese in podira še tako močne interese.

Kaj bomo torej želeli našemu narodu ob tem zlatem jubileju? Naše voščilo naj bo tako, da bi zgrabilo vsakega Slovenca, ne glede na to, kje živi. Privoščimo temu narodu v srcu Evrope, ki je v 1400 letih bojeval že toliko borb za obstanek in svobodo, da bi si že enkrat uredil svoj dom, dom svojega življenja, dom vseh Slovencev po slovenskem okusu, s slovenskimi sredstvi, s slovenskimi zakoni, dom, katerega stavbeniki bodo Slovenci in Slovenci njegovi upravitelji in izključni lastniki. Šele, ko bo urejen suvereni slovenski dom, se bomo ozrli po sosedih in odločili, s kom se bomo povezali, toda povezali ne zato, da bi komu služili, temveč da bi dom bolje zavarovali.

Hvala Bogu, slava in zahvala narodovim očetom, ki so mu pred 50 leti izvojevali svobodo. Slava in zahvala vsem, ki so prelivali kri in znoj za narodovo svobodo. Narodu pa: z optimizmom naprej od 50-letnice do najvišje možne svobode v Združeni Sloveniji.

Po govoru je vodja večera dr. Peter Klopčič dal besedo orkestru št. 7. Slavnostnemu razpoloženju v dvorani se je pridružilo še veselje. Temu so pripomogli zvoki orkestra, pesmi in srečanja prijateljev. Že se je rodilo nedeljsko jutro, ko so zadnji gostje zapuščali Slovenski dom. Spremljala jih je zavest, da so dostojno proslavili slovenski narodni praznik.

Drugi dan — slavnostna akademija

V nedeljo, 27. oktobra, je v počastitev slovenskega narodnega praznika pripravila slavnostno akademijo S. Z. N. za Kanado. Akademija je bila v cerkveni dvorani na Manning Ave. Na akademijo so bile povabljene vse že zgoraj omenjene organizacije. Pripravile pa so jo: Slovensko gledališče, S. A. V. A., folklorna skupina Nagelj, Hranilnica in posojilnica J. E. Kreka, pevci in godbeniki. Vodja programa je bil g. Peter Čekuta. Ob zvokih koračnice so vkorakale v dvorano narodne noše s kanadsko in slovensko zastavo. Po kanadski in slovenski himni je bila razvita zastava SNZ. Priče so pritrdile na drogove trakove: za SNZ ga. Milena Čekuta z geslom: „Bogu otroci, narodu zvesti sinovi, hlapci nikomur". G. George Ben M. P. P. zastopnik S. Romana, je pritrdil znak v imenu častnih članov SNZ. G. Mirko Geratič je nastopil kot zastopnik S. D. G. z geslom: „Za lepšo bodočnost Slovenije v lastni državi".

Vodja prireditve je nato pozdravil goste, čital številna pozdravna pisma in predstavil navzoče goste. Minister John E Yaremko je prinesel pozdrave ontarijskega ministrskega predsednika; kontrolorka mestne občine ga. Margaret Campbell je pozdravila v imenu župana in prečitala razglas mesta Toronta, da proglaša „29. oktober" v Torontu za slovenski dan. V imenu Slovenske krščanske demokracije je spregovoril g. Peter Markeš; v imenu slovenske duhovščine g. župnik A. Prebil CM. Vodja programa je pozdravil tudi g. S. Pleška, predsednika DSPB Tabor.

Naslednjo točko je pripravil g. Vilko Čekuta pod naslovom „Slovenec, tvoja zemlja je zdrava". Ob slikah so se vrstile deklamacije, recitacije, petje in inštrumentalna glasba. Temu je sledil ples folklorne skupine Nagelj.

Glavni govor na akademiji je imel dr. Mate Resman, v katerem je povedal tele misli:

V letošnjem letu praznujemo Slovenci zelo pomembne obletnice za našo narodno in politično zgodovino.

Predno jih naštejem, pa moram omeniti še tole. Lani — ali je letnica točna ali ne, o tem naj razpravljajo zgodovinarji — na vsak način pa je v našem desetletju minilo ali pa mineva 1.200 let pokristjanjenja Slovencev, ki so se pred 1.400 leti naselili na današnjem ozemlju in ozemljih, ki so jih tekom stoletij izgubili. Letos torej praznujemo 1.400-letnico naselitve Slovencev. Z naselitvijo na današnjem narodnem ozemlju in s pokristjanjem smo Slovenci postali del krščanske in zahodne kulture in se priključili razvoju zapadne Evrope. Zgodovina Slovencev je del zahodno-evropske zgodovine in slovenska kultura je del zahodnoevropske kulture. Prav je, da se zavemo teh dejstev in jih ne pozabimo.

Sedaj pa k letošnjim obletnicam velikih zgodovinskih dogodkov slovenske nedavne preteklosti.

Letos smo praznovali 120-letnico prvega slovenskega narodno-političnega programa, 120-letnico „Zedinjene Slovenije". Program so v maju leta 1948. ki ga imenujejo „pomlad evropskih narodov" sestavili slovenski študentje na Dunaju in ga od tam prinesli v Ljubljano. Glasi se takole: „Da politiško razkrojeni narod Slovencov na Kranjskem, Štajerskem, Primorskim in Koroškim kakor eden narod, se tudi v eno kraljestvo z imenom Slovenija sklene, in da ima za se svoj zbor. Da ima slovenski jezik v tem Slovenskim Kraljestvu popolnoma tiste pravice, ktere ima nemški jezik v nemških in laški v laških deželah; da tedaj slovenski jezik v šole in kanclije vpeljemo, kadar hočemo in kakor hočemo."

Program „Zedinjene Slovenije" še vedno čaka na popolno uresničenje.

Letos smo praznovali 100-letnico ustanovitve prvega slovenskega političnega dnevnika „Slovenski narod" in prvih velikih narodnih taborov, ki so narodno-politično osveščali slovenske množice in jih pritegnili k narodnemu in političnemu delovanju in organiziranju za narodno-politično delo.

Na današnji slavnosti pa praznujemo 50-letnico 29. oktobra 1918. Ta dan smatramo za svoj narodni praznik. 29. oktober ni bil v domovini nikdar uradno proglašen za naš narodni praznik. Kot narodni praznik so ga spoznali in občutili Slovenci v nasprotovanju in boju z beograjskim centralizmom v času

prve Jugoslavije. Slovenci, ki so uvideli, da „zedinjenje" ni izpolnila slovenskih pričakovanj in rešilo slovenskih vprašanj. Tako je prišlo do spontanega prepričanja, da je 29. oktober tisti dan, ki naj bi ga Slovenci slavili kot svoj narodni praznik in ne 1. december.

Slovenci v svobodnem svetu tako slavimo 29. oktober kot svoj narodni praznik, ker pravilno čutimo, da je pomembnost tega zgodovinskega dne še najbližja idealu slovenske svobode in samouveljavljenja. V moderni slovenski zgodovini je 29. oktober prav gotovo najpomembnejši in najdalekosežnejši dan v narodnostnem in političnem smislu. Pomembnost in veličina 29. oktobra je v dejanju slovenske narodne volje, v dejanju odločitve za svobodo in v dejanju osvoboditve. Ta dan je dozorel kot plod slovenskega stremljenja in prizadevanj, bojev in žrtev za svobodo, vse od časa, ko smo se Slovenci v takoimenovani pomladi evropskih narodov prebudili tudi politično in si postavili svoj prvi narodno-politični program.

Osnova vseh stremljenj, prizadevanj, boja in žrtev pa je dejstvo, da smo Slovenci narod, samobiten narod. To dejstvo pa na žalost mnogim političnim voditeljem ni bilo povsem jasno, posebno od časa, ko je jugoslovanska misel postala močnejša od misli na Zedinjeno Slovenijo.

Tako nam 29. oktober, kljub velikemu napredku za naš narod, ni prinesel polne uresničitve slovenskega narodno-političnega ideala, niti svobode vsem Slovencem. Mirovne pogodbe so nam trgale tretjino slovenskega narodnega ozemlja s prebivalstvom. 29. oktobra 1918 nismo oklicali slovenske države, niti utrjevali temelje za lastno državnost v dnevih in mesecih, ki so sledili, čeprav smo imeli za to priliko, saj smo imeli svojo vlado v Ljubljani, ki je izvrševala lepo število državnih funkcij.

29. oktobru je v kratkem času sledil 1. december in za njim doba prve Jugoslavije s centralizmom, kraljevsko diktaturo, zanikanjem slovenske narodne samobitnosti in žaljenjem najglobljih slovenskih narodnih čustev, žaljenjem, ki bi ga mogli pričakovati le od sovražnika. Slovenska zastava je bila prepovedana in iz šolskih knjig smo morali trgati sestavke Ivana Cankarja o domovinski ljubezni. Vendar vse to ni zavrlo slovenskega narodnega razvoja, dasi ga je močno oviralo, niti zlomilo slovenske narodne volje.

Druga svetovna vojna je razkrila trhlost prve Jugoslavije, ki je razpadla v nekaj dneh. Slovenci smo ostali prepuščeni samim sebi. Tragično razklani med seboj zaradi komunistične revolucije in kruto razsekani od okupatorjev, smo vztrajali sami v boju za narodno ohranitev. V tistih dneh je padlo med Slovence seme slovenske državne misli in vzklilo in klije vedno močneje.

Konec druge svetovne vojne je sicer osvobodil Slovence okupatorjev, toda prinesel pa drugo Jugoslavijo s komunistično diktaturo in takoimenovanim federalizmom, ki je po triindvajsetih letih v bistvu še vedno centralizem. Ponovno se je zgodilo, da ni prišlo do „Zedinjene Slovenije", dasi so bile mednarodne prilike zato bistveno ugodnejše od onih po prvi svetovni vojni. Tudi ni bila ustvarjena slovenska država v resničnem in polnem pomenu te besede. Komunisti so nam po zgledu 1. decembra prinesli 29. november.

Tudi v drugi Jugoslaviji ni neoviranega slovenskega narodnega razvoja in utrjevanja temeljev za vsestranski narodni napredek, kakršnega bi mogli pričakovati le v slovenski državi. Slovenska vlada je sicer v Ljubljani, nima pa moči, da bi v polni meri varovala in uveljavila slovenske narodne interese.

Na tej točki smo danes. Ob petdesetletnici započete, a nedovršene in neizpolnjene slovenske narodne suverenosti moramo vsi Slovenci uvideti, da je rešitev slovenstva le v resnični svobodi in lastni državi.

„Obstoj slovenske države bo jamčil, da s Slovenijo v bodoče ne bodo zopet
 ravnali kot z okrnjenimi pokrajinskimi priveski tujih političnih tvorb. Obstoj

slovenske države bo tudi zagotovil, da Slovenije ne bodo nepogodbeno in posredno vključevali v širše zveze. Kakršna koli bi že bila kako bodoča zveza držav okoli Slovenije, Slovenija bi si morala v njej zagotoviti neposredni položaj države-članice. Skratka, slovenska država mora postati eno izmed osnovnih dejstev nove Evrope, o katerem ni več debate.

Smisel države je v tem, da služi kot sredstvo, s katerim širše ljudske skupnosti odločajo o svojih skupnostnih potrebah ter o namembi svojih skupnih gospodarskih zmogljivosti v skladu s temi potrebami. Kjer je, kot na primer v Evropi, zgodovina razvila širše ljudske skupnosti kot samonikle narode, tam se morajo državne tvorbe prilagoditi posameznim narodom, ker so v teh primerih važne skupnostne potrebe narodnostno pogojene in usmerjene. Pri teh skupnostih je narodnost ena izmed osnovnih življenjskih vrednot.

Samonikel narod, ki nima lastne države kot potrebnega orodja za skupnostno samoodločanje, ostaja v sodobnih razmerah brez zadostnih možnosti za nadaljnji narodni razvoj; njegove sile se izčrpavajo v nasprotovanem in oviranem ohranjevanju zgodovinsko pridobljenih narodnih posebnosti. Tako stanje stvari ni le krivično, temveč tudi povzroča čut manjvrednosti in neodgovornosti, nevoljo, nemire in uporništvo." (Ciril Žebot)

Sklenimo torej ob zlatem jubileju započete slovenske svobode, ob spominu na žrtve, kri in znoj naših očetov, dedov in pradedov, da bomo gojili svoja slovenska čustva, da bomo utrjevali svojo slovensko voljo, da bomo bistrili svoj um za spoznavanje globin in potreb slovenstva, da bomo nenehno stremeli in delali za uresničenje slovenske države in uresničenje ideala „Združene Slovenije", da bomo vredni sinovi in hčere malega naroda sredi Evrope, ki ga „burka, ki je stara že tisoč let", ni zlomila, naroda, ki hoče živeti.

Po govoru je občuteno zapel Slovenski oktet pod vodstvom č. g. kaplana Toneta Zrneca CM. Pel je tudi g. Blaž Potočnik in za konec je zaigral še Slovenski inštrumentalni kvartet pod vodstvom gdč. Silvije Ovčjak in g. Marijana Kolariča. Med akademijo je SNZ tudi razdelila nekaj nagrad svojim zaslužnim članom.

Tako so Slovenci v Torontu praznovali zlati jubilej našega narodnega osvobojenja. Praznovanje je izzvenelo: klic po slovenski svobodi iz svobodnega sveta. Na najrazličnejše načine, v govoru, pozdravu, pesmi in melodiji je slovenski svobodnjak povedal daleč proč od Slovenije to, česar narod doma ne more in ne sme ne izreči in zahtevati: *Dajte nam svobode!*

PRAZNOVANJE 50-LETNICE „29. OKTOBRA 1918" V CLEVELANDU

Clevelandska slovenska politična emigracijska skupnost je obhajala 50-letnico „29. oktobra", enega naših narodnih praznikov, v soboto, 26. oktobra 1968, v Baragovem domu na St. Clair aveniji.

Baragov dom v Clevelandu je osrednji dom slovenske politične emigracije v ZDA. V njem se zbirajo clevelandski slovenski politični emigranti na svoje sestanke, seje, predavanja, akademije itd. V tem domu so vsako leto tudi proslave narodnega praznika „29. oktober 1918". Tudi proslava 50-letnice tega našega dne je bila v njem. Redni organizator teh proslav je clevelandska organizacija SLS odn. Slovenske krščanske demokracije.

Proslavi narodnega praznika „29. oktobra 1918" v jubilejnem letu 1968 je bolj kot katero koli drugo leto doslej dala svojo podobo mladina. V toliki meri namreč naša tukajšnja slovenska mladina pri njem še ni nobeno leto sodelovala kot ravno tokrat. Sodelovala pa je s pevskimi, recitacijskimi in deklamacijskimi točkami.

Praznovanje smo začeli z ameriško in slovensko narodno himno. Naša narodna himna prihaja v tujini vse bolj do izraza in tudi do veljave, kot pa je bilo to v matični domovini. Slovenska narodna zastava, slovenska narodna himna in slovenski narodni grb so trije glavni zunanji atributi naše narodne samobitnosti, ki dobijo ob praznovanju naših narodnih praznikov v zdomstvu še prav posebno vrednost. Tokrat pa je prišel zraven kar sam po sebi še slovenski narodni šopek — rdeč nagelj, rožmarin in roženkrav,t — ki ga je pripela na našo slovensko trobarvnico gdč. Marta Melaher, oblečena v naš slovenski dekliški narodni kroj.

Po uvodnem pozdravu in nagovoru predsednika clevelandske organizacije SLS-SKD Janeza Ovsenika je Franček Kolarič deklamiral z močnim občutjem Pregljevo „Slovensko legendo". Za Kolaričem je nastopil mešani mladinski pevski zbor od Sv. Vida, ki je pod vodstvom svojega pevovodje Martina Košnika zapel „Ko so tkali naše trate, angelci so rajali" in „Kralj Matjaž, junak slovenski". Ob pesmi mladine je zajelo vso dvorano prijetno razpoloženje.

Mladinskemu zboru je sledil lep govor profesorja Vinka Lipovca, urednika Ameriške Domovine. V prvem delu govora nam je stvarno orisal, kaj smo imeli Slovenci pred letom 1918, v drugem pa, kaj vse smo dosegli po tem letu. Vsak je lahko spoznal velik razloček med obema obdobjema, zlasti pa uvidel, kako velikega pomena je bil 29. oktober 1918 za naš nadaljnji slovenski narodni, kulturni, socialni, gospodarski in politični razvoj.

Po govoru je spet nastopil Mladinski zbor in nam zapel eno izmed zadnjih prošnjih pesmi župnika prof. Matija Tomca „Moli, moli rožni venec, ljubljeni slovenski rod!" V dno duše je pretresla ta pesem-molitev nedolžne mladine vse navzoče.

Za zborom mladih pevk in pevcev pa je akademičarka Marija Zupan ljubko recitirala miselno tako pretresljivo „Slovensko nedeljo" pisatelja Ivana Cankarja.

Za njo je nastopila trojka mladih harmonikarjev: Ivo Gorše in oba Nemčeva fan-

Profesor Cene Lipovec

ta. Za uvod so zaigrali dve slovenski narodni poskočnici, potem so nam pa še ob spremljavi godbe zapeli svojo mladinsko himno „Mi slovenska smo mladina"; za njimi pa je potem še Jože Tominc samozavestno deklamiral Iv. Pregljevo poslanico-pesem „Bratom in sestram!"

Zatem je nastopil moški zbor pod vodstvom Martina Košnika, ki je zapel najprej mogočno „Naj čuje zemlja in nebo!" potem pa še „Eno devo le bom ljubil". Obe sta vžgali.

Za moškim zborom je naravnost umetniško recitiral Joe Likozar dr. Gradnikov sonet „Slovenska zemlja". In z vseslovensko himno „Hej Slovani!", katero je stoje zapela vsa dvorana, je bila zaključena clevelandska proslava slovenskega narodnega praznika „29. oktobra 1918" v jubilejnem letu 1968.

Dodatno velja omeniti še to, da je bilo s proslave poslano predsedniku Slovenskega narodnega odbora dr. Mihi Kreku, ki se je mudil tiste dni v Argentini, prisrčno pozdravno pismo, in pa, da se je narodnega praznika spomnila tudi kratkovalovna slovenska radiooddajna postaja v Clevelandu, in sicer kar dvakrat, na sam praznik in v nedeljo po njem, z lepim pevskim in glasbenim programom kakor tudi s spominsko besedo (dr. Milan Pavlovčič in Pavel Borštnik). J. S.

PETDESETLETNICA OSVOBOJENJA V NEW YORKU

Slovenci v New Yorku smo živo čutili, da znamenita slovenska jubilejna obletnica ne sme iti mimo nas v tem političnem centru sveta, kjer po pesnikovi besedi:

Tu se žile življenja stekajo
pota vesoljstva tukaj se sekajo...
skoznje v svobodo gre,
skoznje v bodočnost gre cesta.

Nismo dejansko v tem velemestu nikjer toliko strnjeno naseljeni, da bi človek mogel govoriti o kaki slovenski naselbini, prej smo na drobno raztreseni po obširnem mestnem prostoru in njegovi neposredni bližini. Zaradi tega je — kljub razmeroma dobrim prometnim zvezam — narodno kulturno in vsako drugo delo vezano s težavo zbiranja raztresenih udov. V zadnjih letih se je, poprej bolj razširjeno táko delo, osredotočilo skoraj izključno ob slovenski župni cerkvi na Osmi, kakor na splošno označujemo njeno lego na osmi cesti v mestnem osrčju na Manhattan-u. Po uvedbi narodnega jezika v celotno bogoslužje je sedaj ta mala cerkev postala še bolj toplo središče slovenske besede in pesmi. Pod cerkvijo je dvorana z malim odrom, sicer skromna, vendarle velika dovolj, da se v njej more razvijati slovensko kulturno življenje z raznimi sestanki, predavanji, igralskimi nastopi in koncerti.

Na petdeseto obletnico 29. oktobra 1918 smo mislili že ob zaključevanju kulturne sezone v juniju 1968, ko se je govorilo o glavnih prireditvah v prihodnji jesenski sezoni in smo sklenili, da bo odbor slovenskih katoliških starešin (SKAS) vodilno sodeloval pri slovesni proslavi 50-letnice osvoboditve. Podporo in sodelovanje so obljubili člani newyorškega odseka slovenskih akademikov v Ameriki (SAVA), kjer so organizirani slovenski študentje na univerzah in colleges skupno z onimi, ki so te izobraževalne ustanove že končali, pa želijo biti povezani z mladim akademskim naraščajem.

Po poletnih počitnicah se je začelo s pripravljanjem programa pod vodstvom agilnega predsednika SKAS-a akad. kiparja Franceta Goršeta. Ko so bile točke sporeda po zamisli dr. Ludveta Puša sprejete, sta bila razen posameznih sodelavcev pritegnjena in naprošena tudi moški pevski zbor in slovenska šola.

Proslava je bila določena za 25. oktobra 1968 in se je istega dne tudi slovesno izvršila v cerkveni dvorani na Osmi. Za to priliko je imela dvorana pred odrom veliko slovensko zastavo, simbol slovenske narodne samobitnosti, ob nji po so se zbrali učenci in učenke slovenske šole v ljubkih narodnih nošah. Za svojo točko na sporedu je zastavo dvignil in prinesel čisto na sredo zastaven učenec, ob nji so se strnili vsi otroci v gosto, tesno gručo in ena izmed njih, zavedna Babnikova deklica, je v njihovem imenu z verzi s. Elizabete, zelo znane pesnice v redovniškem habitu, izpovedala, da je narodu njegov dan vstal. Bila je to zelo prisrčna, simbolična prisega naših najmlajših, da so Slovenci in to hočejo tudi ostati.

Jedro proslave je bil skrbno in precizno sestavljen govor gosta newyorške priredi-

tve univ. profesorja dr. Viktorja Antolina, ki se je povabilu prireditelјev odzval in se pripeljal nalašč v ta namen iz Marylanda. Slovenski emigrantski javnosti je mladi narodni delavec znan na široko, saj se s tehtnimi članki oglaša v raznih publikacijah, in se zlasti zanima za naloge slovenske politične emigracije, ki jih je ta poklicana razmotrivati in jih reševati. V jasno zarisanih potezah je naslikal glavne zgodovinske mejnike, ki so od prve narodno-politične izjave o Zedinjeni Sloveniji l. 1848 markirali slovenskemu narodu pot do Majske deklaracije l. 1917 in do njenega rezultata: razpada stare avstro-ogrske monarhije in osvoboditve naroda.

Prof. dr. Viktor Antolin je v svojem govoru razvijal naslednje tehtne misli:

I.

Slovensko ljudstvo se je razvilo v teku 19. stoletja. V tem razvoju je bila vodilna ideja slovenske politike zahteva iz leta 1948, po združeni Sloveniji, kot posebni državni enoti v okviru avstrijskega cesarstva. Ta ideja je temeljila na osnovnem spoznanju, da smo Slovenci narod in imamo zato pravico do lastne države.

V dvajsetem stoletju so Slovenci začeli iskati politično rešitev svojega narodnega problema skupaj s Hrvati, ali s Hrvati in Srbi v okviru Avstro-Ogrske. Na pot skupnega nastopanja so šli iz praktičnih političnih potreb, pa tudi iz zavesti sorodstva s Hrvati in Srbi. A ob tem se je zavest slovenske narodne individualnost zabrisovala. Višek te poti je bila v habsburški monarhiji majniška deklaracija, ki je zahtevala „zedinjenje naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov (monarhije)... v eno samo, edinstveno popolnoma suvereno državo..."

II.

Ko je okvir habsburške monarhije, ki ga je majniška deklaracija formalno priznala, ob koncu prve svetovne vojne razpadal, je Narodno Veće v Zagrebu 29. oktobra 1918 razglasilo svoje predsedstvo za vrhovno oblast v vseh jugoslovanskih pokrajinah, ki so zastopane v Narodnem Veću. Zastopane pokrajine — deli bivše Avstro-Ogrske — so bile: Slovenija, Hrvaška, Dalmacija, Istra, pa Bosna in Hercegovina. V Veću, ki je štelo 80 članov, je bilo 14 Slovencev. Njega predsednik in torej tudi predsednik vlade te nove državne tvorbe je bil dr. Korošec.

Bila je to suverena država z zametki federacije. Slovenske stranke so sestavile slovensko vlado, ki je zaprosila in dobila potrdilo od predsedstva Veća 31. oktobra 1918.

A novo nastala država pod vlado predsedstva Veća si je postavila že ob ustanovitvi za cilj, da se združi s kraljevinama Srbijo in Črno goro v eno samo državo.

III.

Do združenja je prišlo 1. decembra 1918. A zastopniki Narodnega Veća so pri dogovorih za združitev, ki so jih vodili s predstavniki srbske vlade, šli preko navodil Veća v dveh bistvenih točkah. Opustili so zahtevo, da naj se ustava nove skupne države zglasuje z dvotretjinsko večino, in nova država je bila proglašena za kraljevino z dinastijo Karadžordževićev, kar je bilo proti navodilom Narodnega Veća. Združitev se ni izvršila kot pogodbeno dejanje dveh enakopravnih držav, marveč z razglasom srbskega regenta Aleksandra (prim. o tem: Jovan Stefanović. 2. ipd. Zagreb 1966, knjiga 1., str. 145—151).

IV.

V novi državi, kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, se je izglasovala l. 1921 centralistična ustava, ki je državo upravno razdelila v 33 oblasti. Slovenija ni obstojala kot državno-politično niti ne kot eno upravno telo. Bila je razdeljena na dve oblasti.

V tem času smo Slovenci izgubili eno tretjino svojega narodnega ozemlja — 8000 kv. km — v prid Italiji, Avstriji in Madžarski.

Umor predstavnika hrvaške kmečke stranke Štefana Radića v beograjskem parlamentu leta 1928 je povzročil težko politično krizo. 6. januarja 1929 je kralj Aleksander razpustil parlament, ukinil ustavo in uvedel osebno diktaturo. Leta 1931 je razglasil novo centralistično ustavo, ki je državo delila v devet banovin in je slonela na fikciji edinstvenega, troimenega jugoslovanskega naroda. Slovenija je bila „Dravska banovina".

Ko se je po umoru kralja Aleksandra l. 1934 počasi pristopalo k reševanju narodnega vprašanja, se je razvoj pred vojno ustavil ob ustanovitvi banovine hrvaške l. 1939, ki je imela celo nekatere prilastke konfederativne enote. Drugi deli države s Slovenijo vred pa so bili še naprej podvrženi centralizmu.

Toda to stanje so vzeli Slovenci, kot nekaj prehodnega — kot prvi korak k preosnovi Jugoslavije.

V.

V takem položaju nas je zadela svetovna vojna in okupacija, v kateri so vse tri okupacijske sile načrtno uničevale slovenski narod: dejanski fizični obstoj naroda je bil postavljen na kocko. Komunisti so tragedijo povečali, ko so nam pod krinko Osvobodilne fronte vsilili krvavo državljansko vojno.

Med okupacijo so predstavniki Slovenske ljudske stranke, liberalne stranke in socialistične stranke sprejeli 29. oktobra 1944 skupen program za federativno Jugoslavijo pod dinastijo Karadžordževićev. Osvobodilna fronta pa je poslala brez sklepa lastnih organov, zgolj po naročilu komunistične partije, predstavništvo na zborovanje v Jajce, kjer so se položili temelji za federativno komunistično Jugoslavijo, 29. novembra 1943.

V povojni dobi brutalne, teroristične boljševizacije je bila l. 1946 sprejeta ustava po vzorcu stalinistične sovjetske ustave iz l. 1936. Slovenija je postala ena šestih republik federativne države. A v totalitarni državi, kjer je državni aparat le pročelje za diktaturo monolitne partije, je mogoča federacija le na papirju.

Slovenska meja se je po mirovni pogodbi razširila, a le minimalno. Jugoslavija je bila takrat satelit Sovjetske zveze, ki pa ni imela nobene vneme za zahteve Jugoslavije po slovenskem ozemlju izven Jugoslavije, oporo zahodnih zaveznikov pa si je Kardeljeva diplomacija pod taktirko Molotova uspešno onemogočila.

Leta 1948 je nastal spor med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo — eden bistvenih razlogov za to je bil „da so sovjetski komunisti očitali jugoslovanskim prevelik radikalizem v ustvarjanju komunizma. Ko je po nekaj letih jugoslovanska „kompartija" obupala nad možnostjo sprave s svojimi nekdanjimi gospodarji, potrebovali pa so naklonjenost domačega prebivalstva, je režim v

nekaterih stvareh začel s takozvano liberalizacijo. A zapadni novinarji so ugotovili, da je postal češkoslovaški režim (pred sovjetsko invazijo) v osmih mesecih bolj liberalen, kot Jugoslavija v dveh desetletjih!"

VI.

Kakšen je položaj slovenskega naroda danes? V Jugoslaviji smo Slovenci ustavno priznani kot narod in imamo svojo republiko. Toda Slovenija je gospodarsko izkoriščana, kulturno zapostavljena doma in nezadostno predstavljena v svetu. Komunistična vlada — jugoslovanska in slovenska — se briga za slovenske manjšine v Italiji in Avstriji le, kolikor to služi rdečemu režimu. O emigrantih, ki smo proti komunizmu, uradno doma molče — razen kadar nas napadajo.

Pokojni dr. Alojzij Kuhar je pred dvajsetimi leti v tej dvorani ob pregledu dogodkov, ki so sledili 29. oktobru 1918 dejal, da je bilanca v glavnem negativna. Vendar je poudaril, da je imel naš prelom z Avstro-Ogrsko velik narodni pomen.

Gotovo ga je imel že zato, ker so Slovenci takrat pokazali s pogumnim skupnim, splošno narodnim nastopom, da se zavedajo svojih pravic in jih hočejo uveljaviti, kljub grožnjam in zatiranju. Na to delo v preteklosti smo lahko ponosni. V Jugoslaviji je odpadlo nemško gospodarstvo in izkoriščanje, dobili smo vse slovenske šole, vključivši univerzo.

Toda dejstvo, da so nekateri Slovenci v romantičnem navdušenju ob združitvi s Hrvati in Srbi premišljevali o tem, ali smo res narod v popolnem pomenu besede ali le del nekega jugoslovanskega naroda, nam je prineslo veliko nesreč. Mirno lahko rečemo, da smo zašli v zagatni položaj ne toliko zaradi politične neizkušenosti ali pomanjkanja državne tradicije, — marveč bistveno prav zaradi te nejasnosti v naši narodni zavesti. Polna zavest o samobitnosti slovenskega naroda se je v novem položaju razvila najpreje in najjasneje med slovenskimi krščanskimi demokrati (SLS), a tudi tam se ni vedno izrazila v polni politični zavesti in praktični politiki.

Bile pa so politične stranke med Slovenci samimi, ki so vztrajale v zmedeni ideji enega samega jugoslovanskega naroda s tremi plemeni. To je olajševalo igro velesrbskih teženj, ki so hotele videti v Jugoslaviji le razširjeno Srbijo. Skupaj z dejstvom, da se je usoda Slovencev odločala v Beogradu — kot pod Avstrijo na Dunaju — je to ogrožalo in dejansko kršilo osnovne slovenske pravice.

Pod komunizmom so se velesrbske težnje pojavile pod novo krinko: za osnovo jim služi stalinsko-kardeljska "teorija" o procesu spajanja narodov pod komunizmom, za sredstvo pa centralistična birokracija in centralizem partije same. Slovenski komunisti so pred takimi teorijami in sredstvi brez moči — in tako je slovenski narod spet — ali še vedno — bistveno ogrožen. Slovenska zavest v domovini se more ohraniti in razvijati le pod nasilno mrežo režima — mnogokrat v molku, včasih v protestu za obrambo slovenska jezika. Do pravega, polnega, to se pravi tudi političnega izraza pa pod komunizmom slovenska narodna zavest ne more priti.

Naša naloga v svobodnem svetu je zato toliko bolj resna in nujna.

Če jo hočemo vredno izpolnjevati, si moramo biti najprej sami na jasnem, kaj je narod in v čem je zrela, do polnosti razvita narodna zavest.

VII.

Renan je zapisal v preteklem stoletju, da je narod velika solidarna družba, ki temelji na skupnih žrtvah v preteklosti in na volji do novih žrtev v prihodnosti. Narodnost, je pristavil, je vsakodnevni plebiscit.

Renanova opredelitev naroda ni popolna: napisal jo je v polemiki z Nemci o francoski narodni manjšini v Nemčiji, in poudarjal, da temelji pripadnost naroda na svobodni vključitvi v veliko zgodovinsko solidarno družbo.

Ta svobodna vključitev temelji za one, ki žive v narodu, katerega samobitnost in mirni svobodni razvoj sta zagotovljena — tako, da je s tem zagotovljen tudi svobodni razvoj vseh njegovih članov — enkratni eksistencialni odločitvi, ki jo žive v svoji narodni dejavnosti.

Toda, ko je Renan govoril o plebiscitu, je položil prst na nekaj, kar mi Slovenci v svetu doživljamo vsak dan. Ali ni res, da si mora sleherni od nas potrditi vsak dan svojo osnovno odločitev, biti Slovenec, v mislih, z besedami in dejanji? V našem položaju je to naravno in do neke mere je razumljivo — če je tudi za člane slovenskih manjšin v Italiji in Avstriji njihova narodnost „vsakodnevni plebiscit."

Toda za narod v domovini je nenaravno, krivično, če je v takem položaju — in vendar je položaj v slovenski domovini tak. In ne more biti drugače, dokler so Slovenci le del neke suverene države — katerekoli države. Kajti narod se more polno razviti le v lastni državi. Brez nje ne ostane le politično nesamostojen, marveč nedograjen v smeri polnega narodnega razvoja. Za Slovence pa pomeni naš položaj še globljo nevarnost: če si ne bomo ustvarili lastne države, bomo sploh težko obstali kot narod.

Renan je govoril o skupnih žrtvah v preteklosti in volji za nove žrtve v prihodnosti kot osnovi velike solidarnosti, ki je povezanost ljudi v narodu. Kateri narod v Evropi ve bolj kot slovenski, kako so ga njegove žrtve v preteklosti kalile in družile? Misel na pretekle žrtve in težave nas ne more spraviti v malodušje, marveč nam je nasprotno razlog za ponos. Predvsem pa nam je vir novih moči: če smo prestali vse to, pa smo ne le obstali, marveč celo rastli, vemo in lahko pokažemo tudi svetu, da bomo zmogli tudi žrtve, ki jih bo zahtevala prihodnost. Toda vse to bo nekoč poplačano z veliko radostjo naroda, ki bo na svoji zemlji svoj gospod.

Velike besede mladega emigrantskega inteligenta, pripravljenega na vsakodnevni plebiscit za svoj narod, so padle med poslušalstvo kakor zaobljuba. Kdor jih je slišal in kdor jih sedaj bere, se upravičeno lahko vpraša, kako je z njegovim lastnim vsakodnevnim plebiscitom; če je odgovor pozitiven, more biti zadovoljen, da izpolnjuje poslanstvo Slovenca v zdomstvu in je zvest ud svojega naroda. Če njegov odgovor ni pozitiven, naj se resno in globoko zamisli...

Po govoru smo slišali izbrane odlomke iz zaklada slovenske lepe besede, kakor sta jih napisala dva največja moderna oblikovalca našega jezika Ivan Cankar in Oton Župančič. Oblečena v prelepo narodno nošo z bogato poštikano avbo na glavi je priznana deklamatorka Helka Puc prebrala v lepi dikciji Cankarjev slavospev lepoti slovenske zemlje, visoko pesem naši pravi domovini, kakor je ni lepše zapel nihče pred njim in ne za njim. Kar potopili smo se v vonj naše zemlje, prisluškujoč, pisateljevemu zatrdilu, da je Bog odločil, naj veseli ljudje živijo tod. Veliko hudega je zagrnilo to zemljo v našem času, narod je v okovih duhovnega nasilja in ni videti zarje svobode, zato danes ne živijo veseli ljudje tam. A pesnik-videc je dejal, da je sam Bog tako odločil, zato bo zasijal dan, ko se bo izpolnil božji odlok: veseli ljudje bodo živeli tod. Tako se bo zgodilo, gotovo se bo!

Umetnik-slikar Jože V o d l a n, ki ga poznamo po njegovihh slikah, se je predstavil kot deklamator z izrednim darom za izražanje lepe besede. Deklamiral je na pamet drugi del Župančičeve velike pesnitve „Duma", kjer opeva slovensko zemljo in bridko usodo njenih sinov, ki so se živi zarili v rudnike tujine, pa jim misel še vedno roma nazaj, dokler jim tujina ne spije krvi; in pesnik zaplaka z vdovico:

'Moj Mate, jó, moj Mate!'

To smo mi: poznamo to romanje misli domov, zarja domačih poljan nam naše misli obseva, čeprav se nismo kot oni živi zarili pod zemljo. In poznamo odgovor na pesnikovo vprašanje: Kje domovina si? in se strinjamo: Silna, brezmejna si, v daljo kot seme razsipaš svoj plod. To seme smo mi: ali obrodeva sadove, kakor jih domovina od nas v teh težkih dneh pričakuje?

Celotnemu sporedu je dal slavnostno obeležje in sijaj nastop moškega zbora 'Fantje z Osme' pod vodstvom neumornega dr. Frana D e l a k a. Težko je vzdrževati pevski zbor na umetniški višini v vesolju

velemesta, kjer smo Slovenci razsejani na široko in se vsak utaplja v amerikansko okolje na svoj način. Samo izredna požrtvovalnost in idealizem ter topla ljubezen do naše pesmi more premagovati vse ovire. Zapeli so med sporedom tri domoljubne pesmi ubrano in z zanosom, da so se poslušalcem bočile prsi in žarele oči. Kakor žlahten venec okrog lepe podobe slavnostnega govora je petje okrasilo in povzdignilo celotni program in mu dalo slavnostno noto. Udeleženstvo je to čutilo in glasno izrazilo svojo hvaležnost zboru in vsem drugim, ki so sodelovali pri proslavi.

Za konec je dr. Puš sedel h klavirju in intoniral ono udarno: 'Hej Slovenci'. Dvorana je vstala in navdušeno odpela našo budnico, ki zares požene hitreje kri po žilah: 'Živi, živi, duh slovenski, bodi živ na veke...'

Tako smo newyorški Slovenci slovesno praznovali zlati jubilej narodne osvoboditve.

L. P.

GOSPOSVETSKA HVALNICA

Proslava 50-letnice osvoboditve je prinesla tudi neko kulturno novost, ki jo je treba registrirati, pa tudi popularizirati, kajti zdi se nam izredno važna. Slovenci nimamo svoje zgodovinske himne, kakor npr. Čehi ali Poljaki. Ti imajo svoji cerkveni pesmi še iz davne preteklosti. Tako Čehi pesem: *„Sveti Vaclav,* ne daj poginiti nam in ne našim potomcem", Poljaki pa svojo *„Bogorodico"*, katero pojoč so šli v boj pri Grunwaldu in premagali sovražnika. Ta pesem jih je ohranila pred izginotjem v nemškem svetu.

Ko sem za proslavo 50-letnice slovenske osvoboditve izpod nemškega jarma (29. oktobra 1918) pripravljal audiovizualno podobo slovenskih političnih programov (ne politične zgodovine!), sem iskal način, s kakšno melodijo bi opremil ustoličevalne prizore. Tedaj mi je prišla na um rekonstrukcija prof. dr. Ivana Grafenauerja svečane pesmi, ki jo je pelo *slovensko ljudstvo, ko je ustoličevalo kneza na Gosposvetskem polju.*

Kakšna je bila ta pesem, kako jo je akademik prof. dr. I. Grafenauer rekonstruiral in kolikšna je njena obnovljena vrednost?

Eden najvažnejših zgodovinskih virov za slovensko ustoličevanje karantanskih knezov je nemška „pravna knjiga", imenovana *„Schwabenspiegel"* iz XIII. stol. (o. l. 1270). Doslej je ohranjenih okrog 400 rokopisov te tretje nemške pravne knjige. Le v dveh izvodih te knjige pa je vstavljeno poročilo o ustoličevanju koroških vojvod: en izvod hrani zdaj *univerza v Giessenu,* drugega pa *samostanska knjižnica v St. Gallenu.* Nista enaka, toda razlikujeta se le malo. V letih nastanka je namreč razlika. *Giessenski rokopis* je starejši (nekako iz l. 1350). *Šentgallenski* pa sto let mlajši (ok. 1450). Gre torej le *za vrinek v knjigo* nemškega prava in zgodovine. V obeh teh rokopisih pa je skoraj dobeseden odstavek o tem, kako so Slovenci po izvolitvi vodili svojega gospoda okrog *knežjega kamna* in peli slovensko pesem. Imenuje se v tekstu samo en kamen (knežji), ker tekst opisuje le *nefevdalni obred,* in verjetno tedaj, ko je zapis nastal, še ni bilo fevdalnega obreda ob vojvodskem prestolu. Monografist tega ustoličevalnega obreda na Gosposvetskem polju, univ. prof. dr. Bogo Grafenauer, sin dr. Ivana, je v knjigi *Ustoličenje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev,* ki je izšla pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani l. 1952 (623 strani) ugotovil, da sta oba vrinka nastala iz prepisovanja in dopolnjevanja ene in iste predloge, ki je morala biti precej starejša. Po analizi teksta, jezika in stvarnih omemb (lovski mojster) dožene, da je ta starejša predloga bila prvič *zapisana najkasneje leta 1077.* (str. 97) Tako ta zapis spada v dobo *brižinskih zapisov* (972—1039), med naše najslavnejše starine, stare skoraj *tisoč let.* Te so torej: brižinski spomeniki, narodne pesmi o Lepi Vidi in sploh slovenski španski ciklus ter ta zapis ustoličenja v nemščini. Ta prvotni zapis se je izgubil, ostala pa sta dve enačici prepisa, ki se malo razlikujeta, kajti en zapis je bil verjetno čist prepis, drugi pa že predelan po tradiciji.

Najstarejši zapisani vrinek (giessenski iz l. 1350) piše o tej pesmi tako-le (v takratni nemščini):

„...vnd fuerent in ze ainem stain, der lit zwischent glanegg vnd dem spital zu vnser friwen kirchen vnd fuerent in och dristunt vmb denselben stain vnd gross vnd frowen gemainlich iren windischen laissen das ist ir windisch gesang vnd lobent da mit got vnd iren scheppfer des er in vnd dem land ainen herren haut geben nach irem willen..." (str. 81).

Ta vrinek prevaja prof. dr. Bogo takole:

„...in ga peljejo k nekemu kamnu, ki leži med Glaneggom in gostincem pri cerkvi naše gospe in ga peljejo trikrat okrog tega kamna in tudi pojejo vsi, *majhni in* veliki, žene in možje skupaj svoj slovenski kirielejson, to je svojo slovensko pesem in hvalijo s tem boga in svojega stvarnika, da je njim in deželi dal gospoda po njihovi volji." (str. 173)

To je torej natančna *vsebina* tega slovenskega *„kirielejsona"* (laissen), kakor so se imenovale stare prošenjske in zahvalne

pesmi v najstarejših časih, ki pa so v XI. stol. že prenehavale. Beseda kirieelejson je v kajkavščini ohranjena v priimkih Krleža, v slovenščini pa v „krlejž" (tako se je imenoval v Škofji Loki križ ob poti, do koder so hribovci prinesli mrliča; šele od tam ga je pospremil duhovnik na pokopališče).

Toda prof. dr. Ivan Grafenauer pa je hotel dobiti slovensko in tudi ritmično obliko te prošnje in zahvalne pesmi. Zato je iskal to formo v naslednji smeri (kar povzemam iz Narodopisja Slovencev II. del, 1952 na str. 23/33):

Nekaj sorodnega je že v tretjem brižinskem spomeniku (v današnjem prevodu):

Tudi verujejo v Boga Vsemogočnega
in v njegovega sina in svetega duha,
da so tri imena in en sam Bog,
Gospod sveti,
ki je ustvaril nebo in zemljo.

V Štrekljevih Narodnih pesmih je našel dva kirieelejsona v *prošnji* obliki:

Odpri ga (tudi) meni Bog Oča,
Bog Sin in Bog sveti Duh,
te tri 'mile' ves edini Bog.

Ter v *slavilni* obliki:

Zahvaljen bodi Bog večni Bog,
Bog Oče, Sin in sveti Duh,
so tri peršone en sam Bog.

Iz teh treh slovenskih pesmi v obliki kirieelejsonov iz tistega časa v obeh oblikah — prosilni in zahvalni — je skušal obnoviti slovenski tekst te pesmi; nje vsebino omenja v prozi nemška kronika. In tako je na podlagi razvoja slovenščine pred tisoč leti (jezik brižinskih spomenikov) ter na podlagi metruma tedanjih zdaj tisočletnih slovenskih *narodnih* pesmi, obnovil to himno v *staroslovenščini* takole:

Čest i hvala Bogu vsemogontnemu
iže stvori nebo i zemljon
da dal jest nam i našej držele
knenz i gospod po našej volji —
kirieelejson.

Ta pesem, prevedena *v današnjo slovenščino se torej glasi:*

Čast in hvala Bogu Vsemogočnemu,
ki je ustvaril nebo in zemljo,
da je dal nam in naši deželi
kneza in gospoda po naši volji.

Opomba: držele *strsl. je lahko dežele (land), ali pa države, ker sta obe besedi istega izvora. Tudi se zahvalna pesem lahko spremeni v prošnji: Da bi dal...*

Takšna je torej *približno* tista pesem, ki so jo peli svobodni Slovenci, ko so ustoličevali svoje vojvode, toda že v krščanski dobi. Obred sam v poganski obliki pa je verjetno že od prej, vse od prihoda Slovencev v te kraje. V času sv. Metoda namreč se je v l. 750 izvršilo to, kar piše Conversio Bagoariorum et Carantanorum (iz l. 871): „Mortuum autem Borut per iussionem Francorum Bagoarii Cacatium iam cristianum factum petentilus eisdem Sclavis remiserunt et illi eum *ducem fecerunt...*" (Kos M. Conversio, Ljubljana 1936, str. 130), kar se slovensko glasi:

„Ko pa je umrl Borut, so Bavarci na zapoved Frankov Gorazda, ki je že postal kristjan, poslali nazaj k istim Slovanom, ki so prosili (zanj) in *ti so ga napravili za vojvodo...*"

Tu je jasno dokazano, da so karantanski Slovenci „napravili vojvodo" po njih izbranega kneza (so prosili zanj), ustoličili so ga po običaju, ki je bil še iz predkrščanskega časa, kajti Gorazd in Kajtimar o katerih se govori pozneje prav tako, sta bila prva slovenska kristjana, običaj pa je bil od prej.
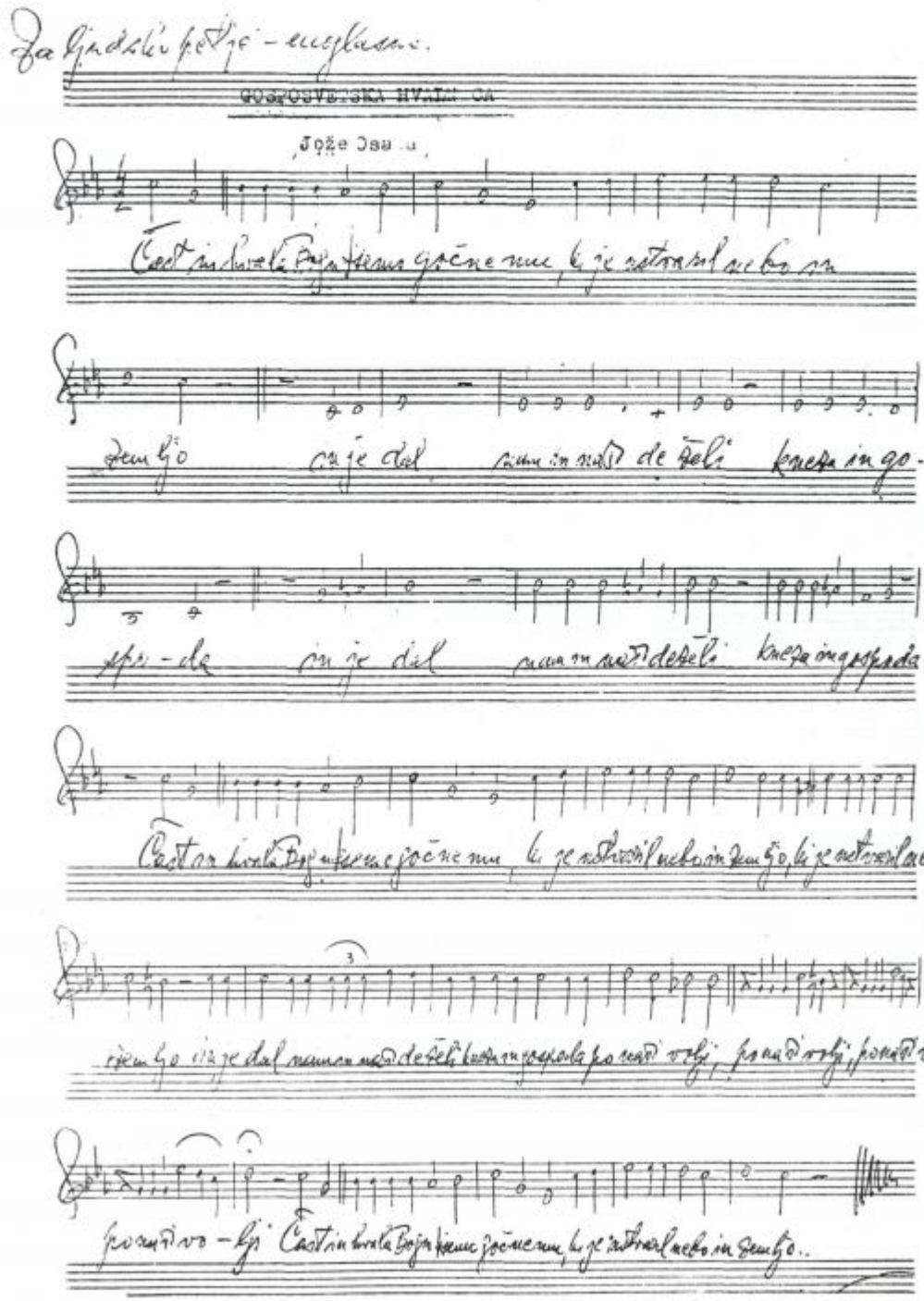
Slovenski zgodovinarji V. Levec, M. Kos in J. Mal, ki se jim pridružuje tudi prof. Bogo Grafenauer (str. 71) so mnenja, da gre tu (750. leta) že za postopek, ki je v bistvu soroden s poznejšim ustoličevalnim obredom in ki ga moramo potemtakem šteti za njegovo najstarejšo sporočeno nam obliko.
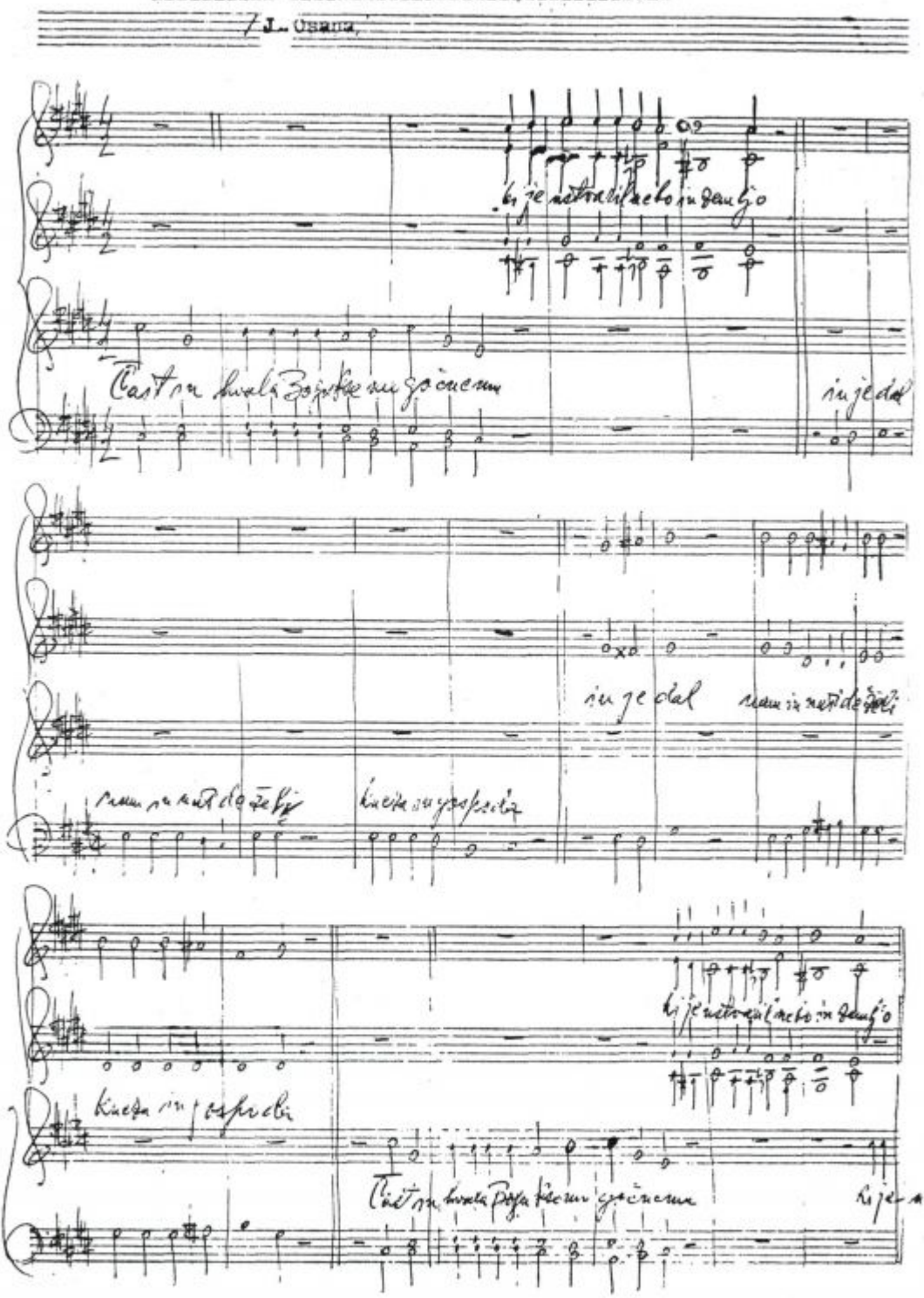
To so zgodovinski dokazi o starosti in pristnosti slovenskega ustoličevalnega obreda na Gosposvetskem polju ob knežjem kamnu. Tudi pesem, ki je rekonstruirana iz zgledov najstarejše zapisane slovenske besede izpred tisočletja, je obnovljena sicer v hipotetični *nedokazani* obliki, a se je gotovo močno približala resničnosti.
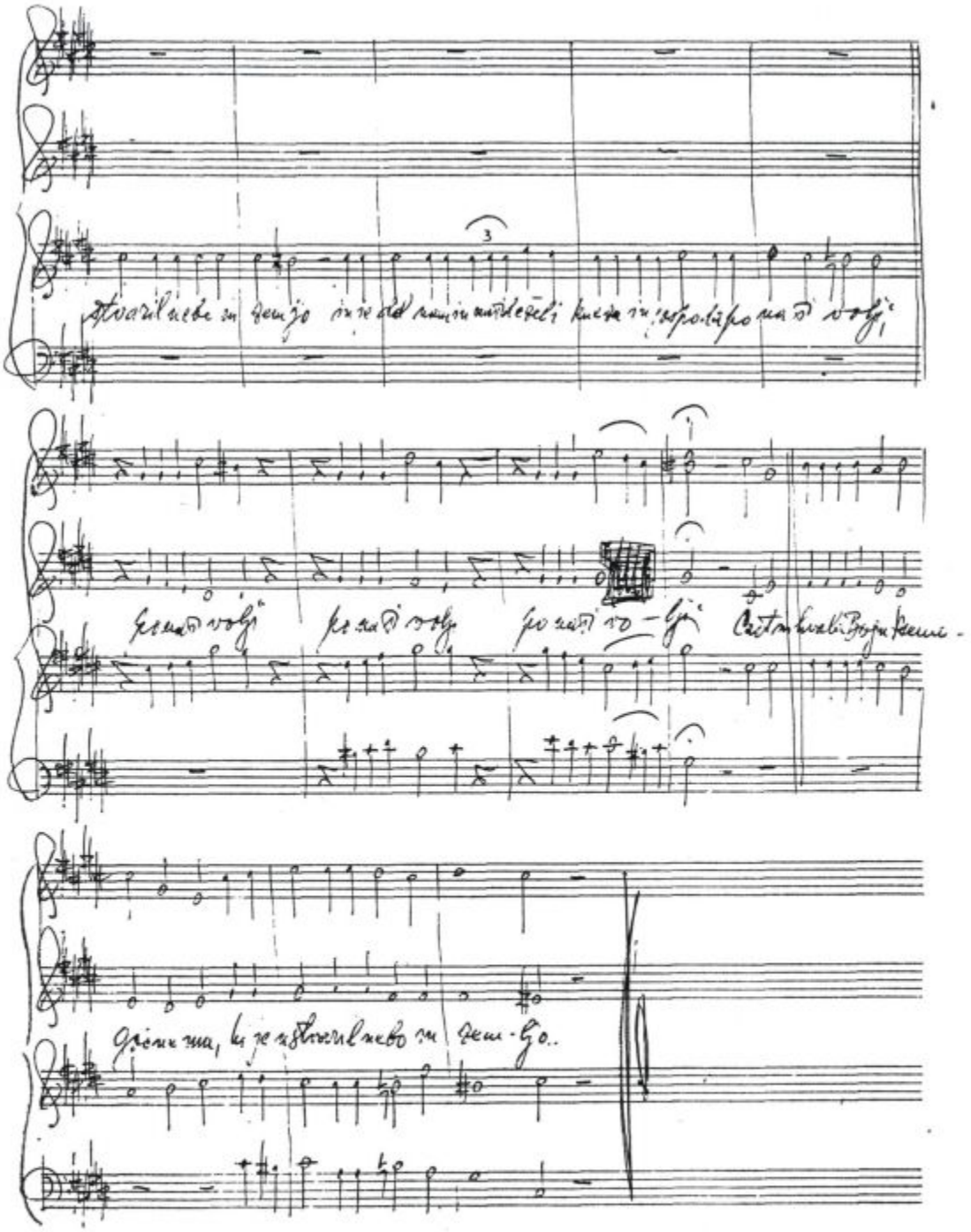
Za petdesetletnico slovenskega osvobojenja sem hotel ob prihodu dr. Kreka oživiti to najstarejšo slovensko himno za svedane državne slovesnosti. Naprosil sem skladatelja *prof. Jožeta Osano*, da bi mi današnji tekst tega kirieelejsona uglasbil *v slogu cerkvene glasbe od VIII. do XI. stoletja.* Rade volje mi je ustregel. In tako sem mogel za 29. oktober 1968 reproducirati na večeru to pesem v reprodukciji moškega zbora iz Mendoze, pod vodstvom prof. Boža Bojuka. Da bi idejo popularizacije razširil v javnost, sem napisal članek v Svobodno Slovenijo dne 25. januarja 1969.

Ni bilo odziva, ker niso bile objavljene note. Sedaj so objavljene po rokopisu skladatelja samega v dveh oblikah: *za ljudsko petje in za mešani zbor*. In to iz določenega namena. Leta 1969 je preteklo *555 let*, ko se je to ustoličenje *zadnjikrat vršilo na Gosposvetskem polju v slovenskem jeziku* in kjer se je verjetno zadnjič kot obredna pesem pela ta pesem, ali vsaj podobna pesem. Zato moramo biti hvaležni Zborniku Svobodne Slovenije, da jo predaja javnosti. Želimo samo, da bi jo povzeli sedaj naši pevski zbori in vpeljali pri svojih nastopih, zlasti pri slovesnih cerkveno-narodnih opravilih ter jo popularizirali med ljudstvom.

Tako so restavrirali slovenski „kerlejš", enakovreden češkemu Svetemu Vaclavu ali poljski Bogorodici: tisočletno slovenski cerkveno-narodno himno. T. D.

Kje je ustvarjalec in Gospod
Čast in hvala Bogu Očetu in Sinu
in jedal
in jedal
Kje je ustvarjalec in Gospod
Čast in hvala Bogu Očetu in Sinu

3
Stvaril nebe in zemljo in vse kar namin mudrosti kaže in zapoveduje
Gospod volji po vsaki volji po vsaki volji Častimo sveti Boga trojne
Gospoda, ki je ustvaril nebo in zemljo.

RAZGLEDI

SLOVENSKA BESEDA IN PESEM

GLASOVI IZ DOMOVINE

SLOVENCI V ZAMEJSTVU — Koroška

SLOVENCI V IZSELJENSTVU — Kanada
ZDA
Argentina

Knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije

V SPOŠTLJIV SPOMIN

PLANETNI VEK SE ZAČENJA

PESMI IZ JAPONSKE

VLADIMIR KOS

V TEM MESTU

V tem mestu
so grički pobarvani
s pigmentom nikdar dozorelih sliv,
in morje ponuja
na pladnju srebrnem
surove ribe,
in hiše so stisnjene v lik
nepečene pogače.
V tem mestu
v decembru
goré oranže,
veter pometa
vijugasti tlak,
za leto v porodu
na svodu
svetilska papirnata
trepetaje brli.
Le besede ljubezni
so iste.

NE MISLITE, DA SEM POZABIL

Lahkó vam narišem deželo snega,
— ne mislite, da sem pozabil —
dve piki za okna,
in eno za dimnik,
in košček krivulje
za smreko čez plot,
gospodje.
In tod
je do krčme
v sotesko
stezá,
in tu sva pri vinu spoznala se.
Ona je stregla vojakom z dopusta.
Krasnejša od sanj,
a pokrita le z bornim šalom.
In tu,
pri soteski, gospodje,
škrlatna pika:
za kri.
Ker me moje deklè
je izdalo
v zasedo.
Molčite:
morda jo še ljubim,
pokrito
le z bornim šalom,
vojne.

PRVI JANUAR V OMAE-ZAKI

Beli trenutki v kristalnem kimóno
prihajajo,
prihajajo pojoč valove,
pa plaho smehljaje umró
med jutranjim dihom in trdo zemljó
v Omáe-záki.
Toda pred kratkim
je k boru slonela poslednja Noč decembra
čakajoč,
in z zvezano culico šla je
čez prod v sipine,
da skrije ledeno solzó
v nesmrten prah.
Naj ribiči pravijo: „Vojne je konec.
Že tri in dvajset let!"
Le dan, s stoletji tkan,
je na dnu razumevanja.
Nekaj dobre soli je opralo krvavi madež.
Sam sem.
Z drobci uvelega zvitka v Prvem Načrtu,
„mož in žena"
trikrat zbrisano
je prepisano s himno na čast človeka.
Nad zagrizeno svilo se skloni prvi žarek.
Bele sekunde
v kristalnem kimóno
prihajajo, prihajajo pojoč valove,
pa plaho smehljaje umró
na postelji jutra čez trdo zemljó
v Omáe-záki.
Kaj bi odšel od obale
in trkal na duri spečih hiš, iskaje
manjkajočo besedo?
Naslonil na bor se bom
in bom skušal zapreti,
tako da zazveni,
ker rožne sekunde v kristalnem kimóno
prihajajo.
prihajajo pojoč valove,
pa plaho smehljaje umró
na posteljo jutra na trdo zemljo
v Omáe-záki.

Opomba: Omáe-záki je rt, približno dve uri z brzcem iz Tokia. Med drugo svetovno vojno so se zavezniški bombniki prav nad tem rtom v zraku odločili v katero smer... V poslednjih dneh so letala največkrat prihajala iz otočja Okinawa, kjer so Japonci izgubili 100.000, Amerikanci pa 80.000 borcev.

ZADNJI DECEMBER

Kakor v stari pravljici se zgodilo je.
Barka noči je pristala v zvoniku
in mrtvi mežnar zadnji december
je vrgel na krov iz zank vrvi.
In tih se je v hlad zasmejál.
Pod zvoniki ni več sveč,
le krste hrepenenj,
ki so živela
brez hrepenenj
na pesku
polnem
črk.

LE HRIB SINJINE

Nemogoče! sem vzkliknil ugasli sliki
zadnjega astronavtskega pohoda!
Toda nikjer pod lečo ne najdem
svojega doma s potokom solz
pod cedrami nasmehljaja,
le hrib krivulj sinjine
in čredo oblakov,
kjer veter pastir
igra na dih
človeka
sredi
rib.

IZ PISMA MATERI, KI RADA BERE KNJIGE

In praviš,
da si brala v časopisu,
da prav pod Tokijem
poteka jarek predpotopni,
kamrica potresov...
In pišeš,
da se sredi sanj zbudiš
pod bremenom misli, misli, misli.
Mamica,
zakaj ne spiš?
Bojiš se
smrti?
Še veš,
kako si me nekoč učila,
da nič ne more premostiti niča?
Večno bitje le.
Resnično večno.
Ne veš,
kako si mi nekoč kupila
— za Sveti dan —
v „Anatomiji trave"
grad atomov,
s céličnim orkestrom?
Solzó sem našel
v skrivljenem podpisu.
Zažgal sem jo
na žari cigarete.
V zimski dar —
in zdaj je toplo
v sobi.

BELI GOLOB

Nastavi roko belemu golobu,
naj sede v dlan,
naj se nazoblje drobne misli,
naj kljuje vanjo kot v pšenično zrno.

Zamah peruti vzradostil je zrak —

nikoli več —

ne pride v zapuščeno misel se igrat.

— —

Kako te pričakuje vrba
v telesu prazna,
kako iztega veje tipajoče v dno,
kjer iščejo smehljaja tihih ur,
obrazov na odprti čaši.

Nekje se iz počasnih rok
odvija nit v hotenje,
v besedo, ki trpinči cvetje
in stezo s težkimi koraki.

Vendar — pod noč
svetlikajo iz dna se misli,
ko v nje pronica odpuščanje.

— —

Zakaj v pekočem trepetanju
gore želje,
zakaj pohlep oči se v njih kopiči,
zakaj besedam se odpira brezno
v minut zasekane praznine?

Nekje se nit je zavozlala v sen.

Ne morem, res ne morem
sprejeti trpke misli vase —
preveč bi v sebi morala razdreti sna.

V roké izliva se trepet srca:
v vročičnem begu
misel se podi v rdeče sonce na obzorju.

— —

Kako naj sprejmem na začetku ur
z odhajanjem, ki čutim ga ob sebi
v uporno stalnem teku —
vodenomodro rojstvo dne?

Na cesti, v slepi ulici,
s hrupom, begom, strahom

ž i v l j e n j e

prihajanjem nasproti,
med stroje, roke in oči.

Nekoč se v nji bom znašla sama
z zasnutkom iz snovi,
hoteč iz nje izvabiti smehljaj

v pojoče pričevanje.
Trenutka.

Bella Vista

(odlomki)

ODHOD

Gospod Valerio si je naložil na pleča neroden zložljiv harmonij in ucvrl, kolikor so mu leta dopuščala, po samotni cesti proti avtobusni postaji. Tristo metrov, ki jih ni bilo ne konca ne kraja. Trikrat je počival, vendar le toliko, da je malo do sape prišel, kajti ura ga je priganjala in priganjala.

„Je križ z menoj in ni zdravila, ki bi mi k večji točnosti pomagalo!"

Tista noč je bila priča izrednega delovanja. Bolje povedano: do polnoči vse po starem, niti sledu o jutranjem potovanju. Ko se je pa radijska postaja s klasično muziko poslovila in prijazno dodala „lahko noč in sladko spanje," je skočil gospod Valerio kot bi miš v sobi zagledal. Začelo se je pospravljanje in pripravljanje.

Najprej seznam vsega potrebnega, da se izogne nepričakovanim zadregam. Ni bil novinec in mučne skušnje so mu že nekaj las pobelile. Kdo bi si mislil na koliko stvari mora gospod paziti! In za tako kratko pot, štiri ali pet dni odsotnosti! Božja volja nalaga misijonarjem razne križe in križce, ki jih svet niti ne sluti.

Mašna obleka. Dveh ali treh barv? Črna in bela bo dovolj. Kaj še manjka za maševanje? Zbaše plašče, albo, prte in prtiče v kovček. S svečo v roki se vrne v zakristijo zamenjat zvonec. Kam so mu ministranti mali zvonček vtaknili?

Gospod Valerio je globoko zavzdihnil. Razlika med potovanjem in potovanjem na misijonski obisk, zlasti kadar gre na „Lep Razgled", je naravnost pretirana. Hostije, svečniki, vino, svetinjice, odeja, črnina najrazličnejših oblik in obsežnosti za učinkovito užaloščenje žalujočih ostalih ob obletniških funeralih... sveče, krstne potrebščine, molitvenik za zadnje tri dni devetdnevnice.

„Hvala Bogu, en kovček je že poln."

Ko je zbiral papirje za zapiske, za krste, za birmo, note za harmonij, se je znašel pred pismom nekega ženina, kjer ga ponižno prosi za samsko potrdilo. Enako kot druge tovrstne prošnje zaključuje s slovesno obljubo, da bo povrnil stroške z obratno pošto. Morajo biti sladke te obljube, ker jih vsi pojedo. Treba te je bilo! Brskanje po arhivu, krstni list, znamka.

Ura je tekla. Gospod Valerio mora seveda še navodila za sestanek starih gospodičen naklepati na stroj in jih pustiti na vidnem mestu v pisarni. Mežnarju tudi ne gre z brezdeljem ugoditi: v zakristiji mu na vrata pribije, naj ne pozabi rož zaliti, liste z vrta pograbiti in obvestiti gospe Delicijo in Filomeno, da operejo pravočasno cerkveno perilo.

Kovček je bil velik in težak kot svinec in mašni kamen z relikvijami prava utež. Nekaj osebne prtljage, steklenice s petrolejem, z alkoholom, z vodo in vinom je šlo v mali kovček. Sladkarijam za otroke in preostalemu je našel prostor v aktovki in odločil nositi v rokah odejo in petrolejko.

Ko je župnišče zaklepal, ga kar ni hotel zapustiti dvom, če ni česa prezrl: pred leti, na prejšnji fari, ga je stalo pozabljeno mašno vino 140 km vihrave poti, medtem pa so morale pobožne gospe pri polnih loncih čokolade za prvoobhajance do drugega dne čakati.

„Naj bo, kar bo, z obotavljanjem bom še omnibus zamudil, čeprav mi kot nalašč pride, da ima šofer trdno spanje in redno zavleče odhod."

Harmonij je postavil pod drevo. Talar mu je opletal krog nog, ko jo je ubiral po poslednji kos prtljage. Na tretji poti z odejo preko ram, z malim kovčkom v eni roki, aktovko in petrolejko v drugi, se je začel znojiti. Zlasti ko je zaslišal ropotanje motorja v sumljivi bližini.

Med klecanjem ter vzdihi je vendarle dosegel postajališče in se umestil na sredo ceste, da ga vozilo ne prezre.

„Kljub temu je moja točnost naravnost matematična," je modroval, „če bi prišel prezgodaj, bi mi prehlad v jutranjem hladu ne ušel, če bi se obiral pol minute več, bi mi ušel avto. Ni zabavno niti eno niti drugo."

Živci so se gospodu Valeriju prijetno zrahljali, ko je sedel poleg šoferja, starega

znanca, in začel praviti in poslušati (ker čas je zlato) smešnice. Drugih potnikov ni bilo in smeh se je razlegal po praznem vozilu skozi štiri ure.

Ob devetih dopoldne je v kraju, ki mu rečejo „Samotno drevo", izstopil, znosil vso obilno prtljago preko križišča, sedel na odejo in med čakanjem kakega tovornega avtomobila v toplem jutranjem soncu zaspal. Niso ga motile niti krave niti koze... niti kamioni, ki so v Bello Visto po oglje hiteli.

FUNERAL

Cerkev se je spremenila v teater: črne zavese, črn zastor, črn mrtvaški oder, sveče na tleh, v svečnikih, na policah, v skupinah, visoke in nizke. Dve posodi z alkoholom namočenih cunj gore s plamenom „duš v vicah". Nad vsem kraljuje mogočen napis z imenom ranjkega, ki je s polnim žepom umrl. Sorodniki so mu ob letu v zahvalo naročili slovesno črno mašo. Povabljenih gledalcev se je zbralo toliko, da ne morejo vsi v božji hram.

Kristusovo potrpljenje z neukim ljudstvom in nekrščanskimi razvadami je brezmejno.

Gospod Valerio se je prejšni dan še pravočasno zbudil, da je mogel ustaviti kamion, ki ga je v preostalih trideset kilometrih približal podružnici.

Brez kosila je segel po zalogi otrokom namenjenih piškotov. Vest ga ni kregala, kajti dobro je poznal svetopisemski „bodite kakor otroci".

Večerne ceremonije je malo skrajšal, pripravil s preprogami in drugim blagom v kotu zakristije preprosto posteljo. Pokril se je z odejo in črnim pluvialom, ker avgustov mraz ni maral popustiti. Kosti so protestirale brez uspeha vso dolgo noč.

Drugo jutro je pometel cerkev in pripravil vse potrebno za črno mašo, čeprav se mu je upiralo odobriti in prevzeti krioške navade ob funeralih brez nevolje.

Dobro uro je skakal po klopeh, zabijal omajane žeblje in pripenjal črnino. Dvakrat je moral na kor, da je žice molzel in spravil v pogon zvonove, ki so viseli nekje nad streho.

Ljudje so se objemali in pozdravljali v cerkvi. Otroci so klopi močili. Spovedi nobene.

Ko je po tretjem zvonenju gospod Valerijo prižgal vseh 72 sveč in oba ognja, si je obrisal pot. Ni imel niti kaplana niti organista. V argentinskih pampah je to redko razkošje. Tako se je navadil sam orgljati in je pred mašo zaigral in odpel vse od Introita do Communio, po maši pa Libero.

Sedel je za harmonij, skrit za črno zaveso. Sekvenca Premrlovega Requiema ga je prevzela in mu navdušila prepevanje. Mrmranje po cerkvi ga ni več motilo. Ni prišel do konca, ko ga je prekinilo krepko ploskanje izpod kora:

„Dobro, zelo dobro! Bisss!"

Gospod Valerio se je skoraj na glas zasmejal. A je brž pokril obraz s strogostjo:

„Lepo prosim može pod korom, naj pijancu na zrak pomagajo."

Ko se je vse pomirilo, je nadaljeval.

Končal je z ganljivo pridigo. Tudi zahvalil se je vsem, da so se odzvali vabilu in k funeralu prišli, kajti če se ta bistvenost opusti, mu žalujoči ostali do smrti ne odpuste.

BELLA VISTA

Bella Vista ni vas. Sredi neizmerne planjave redkih dreves in trnjevega grmičja, zahodno od sanluiških hribov, je neka pobožna kmetica zgradila na posestvu veliko cerkev. Po sto letih je še danes edino duhovno središče za tri tisoč duš, ki žive razkropljene nekatere do 50 km daleč. Po svoji legi — svet rahlo pada do doline in se dviga na obzorju — je kmetija, in cerkev prav tako dobila ime „Pri lepem razgledu". Patron je sv. Dominik in praznujejo v avgustu. In ne samo, da se izpred cerkvice daleč vidi: njeno belo pročelje je kot prst božji za nič koliko izgubljenih hiš in naselij, ki se izgubljajo v pritlikavih goščavah do koder seže oko.

Danes počivajo ustanovitelji zazidani v cerkveno steno. Kmetija je državna in sveti Dominik sameva skozi vse leto do praznika.

Proti koncu julija se odločijo okoliški trgovčiči, naložé cenene robe na vozove dveh velikih koles in štirih trmastih mul in se usmerijo k „svetniku". Tam razpno šotore, očistijo in ograde plesišča.

Gramofoni se začno kosati, kdo bo več denarja privabil.

Od stare kmetije je ostalo nekaj napol podrtih sob. Soseda ni nobenega pol ure naokrog. Vsi romarji ne dobe strehe. Mnogi spe pod drevesi, pod vozmi, nekaj jih sprejme cerkev pod galerijo, večina pa jih presedi ob ognjih in na plesiščih.

Svetnika gredo vsi pozdravit in mu navadno darujejo kako svečo. Tudi zaključna procesija jim je sveta dolžnost in obveznost. Ljubosumni so, da imajo vse otroke pokrščene. V ostalem je verska nevednost pretresljiva.

Večji del so oglarji, revni prevozniki, čuvaji krav, rejci kozličev in ovac. Lastniki velikih kmetij zdaj raje v mestih žive. Podjetnega prebivalstva je vedno manj.

OGENJ

Gospod Valerio ni podedoval cvetoče puščave.

Pošiljajo mu otroke, ki se niti prekrižati ne znajo pri dvanajstih letih: v treh, štirih dneh naj jih pripravi za prvo obhajilo.

Tamkajšnji življenj zanima, kdaj bodo škof prišli, koliko stanejo rožni venci, naročajo responze in prinašajo žegnat slike in kipce svetnikov. Med slikami je na prvem mestu Difunta Correa. Bog in sveti Dominik se morata na vse pretege truditi, da ohranjata žerjavico vere sredi zanemarjenosti v planjavah.

Poslušajo radi in gospod Valerio skuša to možnost izčrpno izrabiti. Pridiga božjo besedo med mašami, po mašah, pri verskem nauku za otroke, med večerno pobožnostjo. Koliko ljudi gane, seveda ne ve, čeprav ga vrag ne malokdaj skuša. češ da je vse zastonj.

„K spovedi, kristjani!" je vpil med slovesnim funeralom. „Dušo imate in jo je treba očistiti!"

Tisti dan mu je zmanjkalo alkohola za „ognje vernih duš", pa je v posode na cunje nalil petroleja.

Med evangelijem je bila že vsa cerkev oblačna. In med pridigo vse črno. Dim v očeh, kašljanje.

Gospod Valerio se je prekinil in kar v mašni obleki na stol stopil, da je okno v cerkvi dosegel in odprl. Potem je zginil odpirat vrata v zakristijo. Upal je, da bo prepih dim pregnal. A ga ni.

„Duše v vicah" so pridno gorele in marljivo kadile. Pograbil je misal z oltarja in srečno ugasnil desni ogenj. Drugo posodo pa je malo prehitro pokril in zvrnil goreče cunje na katafalk.

V cerkvi so se začeli ljudje premikati. Neka pretirana ženica se je onesvestila.

„Vode prinesite," je svetoval moder možakar in si začel pot delati proti oltarju.

„Preden mi boste dali vode, bo naša razstava črnih zaves pri kraju. Morda še kaj več," je menil po tihem gospod, mlatil z misalom po iskrah in začetnem ognju. Z drugo roko je svečnike odstranjal. Z nogami teptal tleči kos blaga.

Ko mu je nekdo kozarec vode ponudil, je imel sicer roke malo posmojene, a ogenj je bil pogašen.

„Ljudje božji, spokorite se! Ogenj v cerkvi smo mogli pogasiti, v peklu ga ne pogasi nihče! Ne boste mi rekli, da živite raje v dimu greha? In greh in zmote imamo vsi, vsakdo se zmoti kdaj! Jaz sem se danes, ker sem nalil v posode petrolej namesto alkohola..."

K spovedi pa ni šel nihče.

GRENKA ŠALA

„Vendarle jih moram pridobiti," si je zabičeval gospod Valerio.

Za večernice je zbral vse, kar se je gibalo krog cerkve. Obšel je štante in plesišča, ustavil gramofon za gramofonom in prekinil razgovore gruč. Po bolj oddaljene je poslal policaja. Mestnih barab tam itak ni in podeželski, v srcu preprosti ljudje, so ga molče ubogali.

Začel je z velikim zaupanjem. Prepričan, da mo bo sveti Dominik na pomoč priskočil, ni v pripravi ničesar prezrl.

Prižnica se je majala ob vzklikih. Zdaj strah, zdaj zaupanje v očeh. Ob ganljivih zgledih in podobah se je razlegalo med verniki pritajeno smrkanje. Gospod Valerio se je potil, rotil in prosil in grozil. Govoril je počasi, hitro, menjal registre in v srcu na vso paro molil k svetemu Duhu, da mu trdoglavce spreobrne.

Ker je v podružnici navada, da ljudje

v cerkvi ostanejo vse, dokler jih duhovnik ne povabi ven, je gospod Valerio z globokim upanjem v uspeh po končanih molitvah devetdnevnice, sedel v spovednico.

Nič.

Gospod Valerio je po petih minutah zgubil samozaupanje, po destih se skesal svojega napuha in čez četrt ure nejevoljen iz spovednice ušel.

Ljudje so ga vdano gledali in vztrajali. Na programu je bila namreč še poroka.

„Usmiljeni Jezus, prenesi jih Ti, meni so začeli presedati... Jutri bom taktiko spremenil," se je unesel in začel pisati poročne papirje.

Med spraševanjem in pisanjem se mu je zazdelo, da je cerkev precej nemirna. Čuli so se zadušeni smehi in pogovarjanje glasneje kot se spodobi na posvečenem kraju.

Pusti pero in gre gledat.

Vrata spovednice so se počasi zaprla in mlad fant, ki je očitno tam klečal, se je hotel zmuzniti v gneči. Izpod spovedničnih vrat je sumljivo izzival par čevljev.

V enem samem skoku je pri spovednici. Odpre vrata: navihanec, ki sedi na duhovnikovem mestu, si še ni odpomogel od smeha. Šala predrznega nevedneža gotovo ni bila zlobna, vendar gospodu pregrenka. Zavre mu kri:

„Pri vsej brezobzirnosti jim služi zakrament svete pokore še za zabavo!"

Gospod Valerio se ne spominja, kaj je zamrmral in kaj je zakričal. Le tega ne pozabi, da je neodgovornega fanta s klofutami do vrat spremljal.

Naslednji dan je šel na prežo. V zadnji klopi sede mu ni ušel niti eden od svetnikovih obiskovalcev. Ker so prihajali posamič, ni imel dosti težav.

„Si se že spovedal?" je kratko vprašal.

„Ne," so soglašali vsi odgovori.

„Potemtakem se moraš nemudoma," je razsodil gospod Valerio in enega za drugim, od najbolj nedolžnega do najbolj zakrknjenega, odvlekel v spovednico.

Sveti Dominik jim je izprosil milost svete pokore. Gospod Valerio pa jim je pomagal s pravočasnim, preračunanim in milostnim sunkom.

„Oprosti mi, Gospod," se je z narejeno skromnostjo kesal gospod Valerio.

„Saj dobro veš, da je to Bella Vista."

September 1968

MARIJAN JAKOPIČ

Tri pesmi

ZEMLJI

Čudovito je stopati bos po rosni travi
in si pustiti umiti trudne noge od zemlje solza
in misliti nanj, ki je dal zemlji moč, da more reči kot mati:
Na, otrok, vzemi!
Zemlja — odprla si svoje prgišče in zdaj razpostavljaš kot slikar svoje bogastvo: Sadove in barve, polnost in popolnost, vonj in srečo.
Kako je lepo sprejemati iz tvojih rok, ki so veliki pehar božje dobrote.
Čudovita si zemlja! Tvoj dih je kot dih prvega otroka, nad katerim bedim in čakam, da bo premaknil ustnice v nasmeh, iztisnil prvi glasek, odprl oči za veliko okno tihe sreče. Za utrip in dih, ki sem mu soustvarjalec.
Poletje je padlo s svojo težo v jesen. Zlati so žarki na nebu, na vaškem zvoniku in v naših očeh. Ponujajo se kot se ponuja otrok v naše naročje.
Lepo je obstati na večer na trati in tehtati težo zrelih jabolk, v katere se zasajajo zdravi zobje naših otrok. Slast in sreča sta napolnili njih oči, kot bi nekje daleč odprl Stvarnik velike line svojega božjega zvonika in bi zaigrali vsi njegovi zvonovi najlepšo hvalnico zemlji, soustvarjalki, božji pomočnici...

ŽETEV

Sredi svetle noči so se odprli studenci zemlje
in skozi jutra tišino je padla beseda: Oče, kruha!
Naj bo ta njiva kot tvoja ljubezen,
nikdar pokošena, neusahljiva, neizmerna...
Svetli so curki, ki božajo klasje to jutro.
Kdo bi jih mogel prešteti,
kdo bi jim mogel ujeti v slabotno pest, v človeško oko...
Iz njih curlja večnega sejalca čista ljubezen.
Zemlja in kruh.
Svetle oči žanjice in žanjca,
ki stopata za vozom tvoje dobrote.
In v njihovih srcih je nekaj, kar se ne da izvriskati, ne izpeti:
milost sreče.

MATERI

Odprl sem duri in skozi tišino večera
kot sveta molitev je padla beseda: Dober večer, moj sin!
Potem je postalo v sobi vse svetlo, vse čisto, vse dobro...
Vsa teža je padla iz duše in okna in rože dobile so novo podobo.
Na mizi je že čakala skleda, z ljubeznijo tja postavljena in z dobro roko blagoslovljena...
Potem sva molčala, oči so govorile brez besed;
le kdo bi si upal motiti tišino in opojnost večera,
ki ga je blagoslovil tvoj pogled in tvoja topla beseda, mati...
Kje je že to...Čas je neusmiljeno strl vse, kar je imelo vsebino, težo, ljubezen. Umreti so te pustili, osamljeno in zaničevano, prezirano in prepolno hrepenenja Potem so ti mrtvi kupili rož, da bi skrili vanje svoj spačeni obraz in varali sebe, da ti nikoli niso storili krivice...
Tih je tvoj grob in osamljen. Nihče ne pokleka na beli pesek, da bi se domače pogovoril s teboj in z Bogom.
Pa vendar je tako blizu do tebe, tudi iz tujega sveta, veruj, mati...

Glasovi iz domovine

Priobčujemo te doneske, ki so nam bili poslani iz domovine, ne zaradi esejistične ali umetnostne vrednosti, temveč zaradi miselnosti, ki se izraža v njih; po tej strani so svojevrstni dokumenti spremembe gledanja mladega rodu za mejami. — Ured.

GORENJEC:

NE POVSEM IZMIŠLJENA ZGODBA *

Odpre se v temni noči grob stoletni,
Peter Pavel Glavar iz njega vstane,
povrne se na svet ta bogokletni.

Kaj možu preprečuje mirno spanje?
Skrbi ga ljudstvo vseh sveta prostorov,
ki se pogreza zdaj v strahotno stanje.

Mož plemeniti, ves svetlih nazorov
pomagal vsakemu je rad v težavi,
ni se ustrašil dobrih del naporov.

Komenda, vas v Podtunjiški dobravi,
ponosna vas na svojo zgodovino,
popotnika pozdravlja že v daljavi.

On zatopi ves v sivo se davnino,
v nekdanje tiste svoje dobre čase,
ko tu oral kulturi je ledino.

Gojil je vročo željo, da mu zrase
zadosti blagosočne te dobrine,
ovac da srca svojih z njo napase.

Ko vrača se iz večnosti doline
koščenec izsesan življenjskih sokov,
mu duh kot nekdaj sega v višine:

„O, koliko zdaj krivih je prerokov,
ki vodijo ljudi v strašno zmedo,
da iz morjá ne vidijo otokov,

kjer lahko odložili bi to bedo,
ki z njo slepe preroki ljudstvo ubogo,
poštenosti nastavljajo zasedo.

Kamor postavijo ti svojo nogo,
je pomendrana paša vsa za dušo
in nove več rasti ne vzklije mnogo.

Človeka naredili so za bušo,
sestavljen, pravijo je le iz telesa,
le mrhovina je, ko gre pod rušo.

V govorih in s pomočjo peresa
vsekdar in vsepovsod tako trdijo,
in tega uka sad ves svet pretresa.

Ljudje vse bolj in bolj v nemar pustijo
zadeve duše in srca kulturo,
vsi razbrzdani v razvrat drvijo.

Povsod zdaj človek kaže zlo naturo,
le uživanje mu smoter je življenja,
pozabil je na skrb za zadnjo uro.

O, vrsta grdih je dejanj brezmejna:
posilstva, prostitucija, prešuštvo,
na revne in bogate razdeljena.

Kljub temu, da na dlani je izkustvo,
da to povzročajo brezbožni nauki,
preroke dalje vodi njih stremuštvo.

Nikakor ne odpovedo se zanki,
s katero hočejo vrat zadrgniti
morali količkaj sorodni znanki.

V plašč naprednih pedagogov skriti
ljudi pokvarjajo v korenini,
perfidni so, pri delu skrajno zviti.

Vedo, da uspehi so jim pri mladini,
mladince s slabim nagnjenjem prežete,
imajo hitro v svoji pajčevini,

v barih kažejo jim striptizete,
„da čimveč pridobijo o naravi,"
o seksusu dajo jim zle nasvete.

Ko nov način posilstva se pojavi,
pa „Primite tatu" na glas kričijo,
„ostanki prejšnje vzgoje so nezdravi."

* Soglasniški "v" naj se v večini primerov bere kot samoglasniški "u".

Tako podobno venomer trdijo,
kljub vsem dokazom v nasprotni smeri,
laži iz ust jim kar naprej smrdijo.

Da obdrže mladino v svoji veri,
lahko z življenjem sama gospodari,
svobodo dajejo ji v polni meri.

Kdo naj zavoženost to zdaj popravi?
O, vzgoja takšna bridko se maščuje,
to bumerang je, ki nazaj udari.

Trditev takšno dobro osvetljuje
morala dandanašnjega študenta,
vso etiko pisanja zametuje.

Tak gnoj od mladega inteligenta,
nakidan v študentovske revije,
najhujšega predstavlja delinkventa.

Kako naj zdaj se prerok krivi izvije,
ko mu študent za vse zablode svoje
kot krivcu poje bridke litanije?

Izstrelil je študent prav vse naboje,
nanizane na svoje jeze vzmetu
in zbudil je sršenov hude roje.

Predolgo, revež, je sledil obetu:
„Na zemlji bomo ustvarili nebesa"
in pleše v slavo zlatemu teletu.

O, človek božji, daj, povej, iz česa,
iz česa naj na zemlji raj nastane?
Še zdrave pameti se svet otresa!

Hinavščina, sovraštvo in ukane
ne vodijo pač k blagostanja soncu
in ne rodijo vsem nebeške mane.

Seveda dobro gre za mamon borcu,
ki po krvi potokih svojih bratov
priplava k zvrhanemu zlata loncu.

Medtem brez koščka kruha, brez podplatov
in brez zdravil, brez vse pomoči hira
veliko belcev, črncev, mulatov.

Veliko jih od lakote umira.
Ne poje le v Biafri tužni navček,
drugod jih tudi lakota pobira.

Kako lepo je pel goriški slavček!
Za vse na svetu je dovolj bogastva,
naj bogatin odpre srca predalček!

Kako na svetu do poštenja priti?
Orožje in pa puhli ta sofizem
gorje še večje more le roditi.

Vsiljujejo že dolgo neki „izem"
in trobijo, da z njim bo svet odrešen,
pa je le laž in grobi egoizem!

In prav ta vodi svet v ples pregrešen,
prav ta pošast zahrbtna in prostaška
podi ves svet v vulkan že neizbežen.

Vietnam in Bližnji vzhod, Češkoslovaška
resno, prepričljivo dokazuje,
kako je bera pameti beraška!

— — —

Ko Peter Pavel vse to premišljuje,
prispe na trg ob cerkvi k spomeniku,
ki ga skrivnostno luna osvetljuje.

Spoštljivo se približa temu liku,
ki se mu zdi res kot ogromen svečnik,
prižgan umirajočemu bolniku.

Ta spomenik je zgradil mojster Plečnik
v svetovni prvi vojni padlim borcem,
ko prvič znorel je ves svet-nesrečnik.

Sodobnikom in njihovim potomcem
je vklesal nanj življenjsko napotilo —
naj zdaj velja še vsem atomskim norcem.

In mojster je to lepo umetnino
še kronal z velikim in težkim zvonom,
ki svete vere je ljudem glasilo.

Z mogočnim svojga duha zagonom
sledi zdaj Peter božjemu poslanstvu,
da spravi svet na pravo pot spet z Bogom.

Ker živim ne uspe v sveta prostranstvu,
da bi propast človeštvu odvrnili
je vzklila takšna želja v onostranstvu.

Velika je dobrota v tej starini.
Ko gleda zvon in mojstra napotilo,
proseče v objem z rokami krili:

„Zapoj, o zvon, zapoj to navodilo,
zapoj ga kakor veličastno pesem,
zapoj, da svet propasti bo rešilo!

Močan naj bo tvoj glas, kar resno besen,
da črke s kamna odlete vse višje
in združijo se spet v napis prelesten.

V neba sinjino naj napis se vriše
kot zlata vezenina v višnjev žamet,
ves svet naj vzre, kar tu na kamnu piše:

"MOLIMO ZA ZDRAVO PAMET!"

In ko je zvon zapel in se potrudil,
da navodilo svet je razsvetlilo,
se je — sanjač iz težkih sanj prebudil...

V Komendi jutranjico je zvonilo.

GOLI BREG:

PESEM KLADIVA

Tik
tak
tok
kladiva pesem
se glasi
po razgretem jeklu;
na rokah žarijo
zublji
krvavih žuljev.
Kladivo udarja
tik
tak
tok
čez dlani drsijo
kapljice
krvavih prog
med razkopane prste.
Kri kaplja
na razžarjena tla
tovarne,
ki sesa moč delavca
v ritmu kladiva
tik
tak
tok.

NA KRVAVEM ROGU

Ob vrtači stojim.
Gledam v njeno globino,
a na dnu so bele
od sonca preperele
sive kosti
močnih ljudi.
Grebem s prsti
po rdeči prsti,
da pokril bi
vse davne krivice
krutih ljudi.

A
na dnu
cvetoče vrtače
se še vedno iskrijo
bele,
preperele,
sive kosti
nedolžnih ljudi.

STANA VINŠEK:

VSI SVETI

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan.
Vsak, ki nam je drag bil in ki ga več ni,
ta dan vsaj v spominu naj spet oživi,
kot z zemljo z ljubeznijo naj bo obdan.

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan.
Ne pomniš nikogar? Pa vendar še ti
ta dan saj tri svečke blesteče prižgi —
saj brat je vsak mrtvi, čeprav je neznan.

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan.
Za prednike svoje lastne krvi,
katerih življenje zdaj v tebi kipi,
plamenček tvoj prvi naj bo prižgan.

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan.
Naj druga lučka svetlo gori
na grobu, kjer spanje nevzdramno spi
po težkih bojih vojak nepoznan.

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan.
Naj tretja lučka tistim žari,
katerih ničesar ostalo ni,
katerim še grob je bil zravnan.

Čuj, brat in sestrica, vseh mrtvih je dan
in danes ne veva ne jaz in ne ti,
kaj čaka nas v mraku bodočih noči
kaj nam bo svetilo, ko boj bo končan.

Mladi slovenski človek je žejen spoznanja resnične zgodovine

(Pismo študenta iz Ljubljane)

Pogled v zgodovino slovenskega naroda po drugi svetovni vojni kaže, da je naš narod hodil svojo pot. Bil je pridružen v veliko federacijo jugoslovanskih narodov pod vodstvom komunistične partije Jugoslavije. Ali je bila ta zveza našega naroda z ostalimi jugoslovanskimi narodi dobra ali slaba? Zgodovina kaže, da je slovenski narod in posameznik bil s tem prikrajšan za notranjo svobodo. Prav ta zveza je slovenski narod postavila pod novo kladivo teptanja Svobode, ki je bila med leti vojne tako zelo poudarjena, je dobila novo obliko. Bila je samo beseda in ne stvarnost uresničitve.

Kdo je temu kriv? Več faktorjev je! Najbolj viden predmed je prav komunistična partija, ki je zmedo vojne izkoristila za svoje namene. Ni vse zlato, kar nam je bilo nam mlajšim skozi šolska leta vcepljeno pod silo razmer. Vsak je moral neprestano poslušati samo eno ploščo naše zgodovine, in to je, kake zasluge je imela in ima komunistična partija za svobodo slovenskega naroda.

Mnogokrat smo se študentje spraševali, kje je resnica, a vsak je molčal, ker govoriti resnico je bilo zelo težko, celo nevarno. Nad nami je vedno visel Damoklejev meč: če boš govoril resnico, boš morda že jutri za zapahi. Marsikdo je moral iti zaradi izgovorjene resnice na zasliševanje, ali celo v enotedenski pripor. Mnogim je še znano leto 1967, ko so morali nekateri 8 dni čakati za rešetko obsodbo, ki je bila izrečena na podlagi izmišljenih „dokazov".

Ali se tu ne vrine nehote misel, čemu je tako. Ali ni strašno živeti pod neprestanim psihičnim pritiskom, vedno molčati, čeprav človek vidi resnico kje drugje? Komunizem dobre ve, da je treba že mlademu človeku zlomiti hrbtenico svobodnega mišljenja. Kajti vsak, ki misli s svojo glavo, je nevaren za marksizem sam, ali še bolje: za nositelje komunizma. Nekateri v vrstah komunistične partije se bojijo, da bi resnica njihovih dejanj prišla na dan kot stvarnost ene dobe, ko je partija uničevala narodno zavest, ko je ubijala svoj lastni narod, svojega lastnega slovenskega brata, ki je drugače mislil kot ona.

Kje je resnična zgodovina Mladi slovenski človek je žejen spoznanja resnične zgodovine in ne neke zgodovine, ki je bila spisana umetno za zaprtimi vrati majhnega števila ljudi iz vrst KP. Pisana zgodovina vsakega naroda mora temeljiti na resničnem življenju celotnega naroda, mora biti veren izraz tega življenja. V tem obstoji kritično gledanje vsakega zgodovinarja, ki je vreden tega imena. Knjige, ki se sedaj pišejo pri nas doma in se uporabljajo v naših šolah, obsegajo v sebi množico neresničnega gledanja na medvojna in povojna leta. Naši lažni zgodovinarji bodo sami obsojeni od kritične mlajše generacije, ki se že dviga in išče prave resnice.

Kdo bo v tem teku zmagal: ali resnica ali nasilje nad eno dobo življenja našega naroda? Odgovor je jasen: „Resnica sama, ki obsega stvarno življenje našega naroda!"

Ni mnogo pisane resnične zgodovine o tej dobi, ker je bila takoj po vojni uničena. Tisti, ki so uničevali dragoceni arhiv ene dobe našega naroda, so dobro vedeli, kaj vsebujejo te listine. Vendar možje, ki so jih pisali, jih sedaj ustno prenašajo mlajši generaciji. To je tradicija ustnega izročila, ki bo še nekoč spregovorila resnico o tej dobi.

Slovenska mladina je kritična in iz dneva v dan išče, brska, da bi našla pravi odgovor o tem, kar se je dogajalo med vojno in po vojni. Niso samo komunisti v posesti resnice. Tudi drugi ljudje, ki poleg njih životarijo, so iz naroda in so del naroda, čeprav bi marsikdo v partiji želel, da ne bi obstojali. Tu naj navedem samo predavanje Metoda Mikuža na filozofski fakulteti v mesecu decembru 1967 in v maju 1968. Njegova predavanja poznajo samo enosmerni tok in to je: „Kaj vse smo mi naredili med vojno!" Priznati moram, da mnog, vendar ne vsega tistega, o čemer so tedaj in o čemer sedaj govorijo. Predavatelj bi moral bodočim slovenskim zgodovinarjem podati snov temeljito, resnično in logično. Ko sem poslušal njegova predavanja, sem imel občutek velike nelogičnosti, občutek, da hoče zakriti resnico z zgodbicami o junaštvu partizanov. Nehote sem začel primerjati partizane in njihove

nasprotnike. Slednje je predavatelj sam predstavil kot sovražnike naroda, kot izkoriščevalce naivnosti naroda, kot ljudi, ki so bili zapeljani po klerikalcih. Pa se mi je nehote postavilo vprašanje: Kdo je bolj izkoristil slabost malega slovenskega človeka: ti, ki sedaj vladajo, ali tisti, ki so se resnično borili za osvoboditev slovenskega naroda izpod tujčeve roke? Povojna leta dajejo jasen odgovor!

Največje trpljenje slovenskega naroda je nastopilo šele po vojni. Mnogi so bili ubiti, mnogi v zaporih, mnogi na prisilnem delu. Zakaj? Ta zakaj se postavlja pred mladega Slovenca.

Zakaj? Težko je odgovoriti v par stavkih. Toda jasno je, da je KP hotela uničiti vse ljudi, ki so mislili s svojo glavo. Grobovi, zapori so začeli govoriti jasno in obsojajo vprav KP. Komunistični partiji med vojno in po vojni ni šlo za človeka, ne za svobodo, ampak samo in edino za njen obstoj. Komunisti hočejo za vsako ceno, svetu pokazati, koliko ljudi je padlo iz vrst partizanov. Mnogo, to priznam! A svet mora zvedeti tudi za drugo plat naše veličine, kajti še večje število jih je padlo, je bilo ubitih ne zato, ker bi se bili borili proti svobodi slovenskega naroda, marveč samo zato, ker so se borili za svobodo slovenskega naroda, a so drugače mislili, kot mislijo komunisti. V tem je njihovo zločinstvo!

Grobovi obtožujejo. Grob, ki je bil rano skopan, jasno priča, da je žrtev, ki v njem leži, slovenski pesnik, duhovnik, veliki borec za primorsko ljudstvo, Filip Tŕčelj je bil ubit z roko in po naročilu KP. Zakaj je ta človek moral iti prerano v grob, ko je toliko storil za svoj narod? Vsa leta se je boril proti fašistom, ki so teptali naš narod, a ljudje iz lastnega naroda so ga ubili v gozdu pri Železnikih. Primorci dobro vedo to zgodbo. Ta zgodba se pripoveduje iz ust do ust in kliče po rehabilitaciji. Človek, ki je dvigal narodu zavest skozi 20 let, preganjan od fašistov zaradi narodne zavesti je moral večkrat bežati v staro Jugoslavijo, a na koncu je od lastnih bratov dobil za plačilo grob sredi temnih gozdov. Če bi gozdovi spregovorili, če bi se usta sorodnikov ubitih odprla, bi se slišala resnica te dobe slovenskega naroda. Slovenski človek nosi resnico o zgodovini slovenskega naroda v tej dobi v svojem srcu in samo čaka ugodnega časa, ko bo lahko povedal na glas, kaj misli o teh dejanjih. Krivci bodo obsojeni!

In sedaj, ko v Jugoslaviji diha novi veter, ko se vse dviga, ali je boljše? Na pogled, da. Kdor bi pa odkril zaveso molčečih ljudi, bi videl, da slovenski človek še vedno trpi nasilje. Še vedno po 24 letih nosi Slovenec v svojem srcu strah pred člani KP. To je resnica. Delavec in intelektualec, kmet in gospod, vsak mora mnogokrat še vedno iti skozi razna zasliševanja in grožnje. Zakaj je tako? Delavec, ki drugače misli kot komunistični voditelji v očeh teh zadnjih ni mnogo vreden. Torej slovenski delavec ni plačan po storitvi, ampak po nazoru. V dobi raznih demonstracij (komunisti pravijo lepše manifestacije!) se jasno kaže, kaj proletarec v Jugoslaviji misli o svojih gospodarjih. Gospodar mu je vse obljubil, a daje mu samo toliko, da životari in ne živi normalnega življenja. Če bi danes živel Ivan Cankar, bi prav gotovo napisal več knjig s podobno vsebino Hlapec Jernej. Malo je pisateljev, ki bi si upali napisati in opisati slovenskega delavca. Cenzura je še vedno zelo močna. Kajti na vsak način je treba držati pozicije, ki si jih je partija pridobila v tej dobi. Njena zgradba se ne sme rušiti, ker je sveta in edina nosi v sebi popolno resnico. Vsi drugi nazori so prikazani mladini kot zmotni, varljivi, kapitalistični, imperialistični. Vendar zgleda, da taktika KP zgublja moč, ker mladina išče svoj obraz v resnici, ki ni pobarvana z lažjo.

Mladina se ne boji več za svoje spoznanje tpeti. Trpi pa! Kajti KP dobro zna svojo moč izkoristiti v svojo korist. Vendar je KP prišla že do zaključka, da nasilje ne zlomi človeka, ampak ga naedi še bolj prožnega in bolj ognjevitega borca. Zato je sedaj izbrala drugo metodo: delati na videz nežno s človekom, a za hrbtom ga je treba zlomiti. Tu rislim predvsem na mnoge brezposelne mlade ljudi, ki jih je sedaj veliko število. In kdo so ti brezposelni ljudje? Iz KP gotovo ne. Dela se spet velika razlika, mladi človek je zopet pod velikim pritiskom. Stavek: „Postani član KP in dobil boš službo!“ se vedno bolj pogosto sliši na uradih za zaposljevanje. Žalostno, a resnično. Spet je človek stisnjen v okvir trpljenja zaradi esnice.

Kdaj bo zasijala nova luč našemu narodu?

Slovenci v zamejstvu

IVAN VODOVNIK

Program Narodnega sveta koroških Slovencev

Dogodek, ki je razburil nemško javnost, politično pa močno razgibal Koroške Slovence

To leto bo praznoval Narodni svet koroških Slovencev svoj dvajsetletni obstoj. Bil je ustanovljen leta 1949 kot narodnopolitična organizacija katoliško usmerjenih koroških Slovencev. Prvi predsednik Narodnega sveta je bil dr. Joško Tischler, ki je vodil organizacijo od jeseni leta 1949 do januarja 1960. Nasledil ga je dr. Valentin Inzko. Narodni svet je vodil skoro devet let, od 4. januarja 1960 do 13. oktobra 1968. Bil je med ustanovitelji Narodnega sveta ter prvi urednik „Našega tednika", glasila Narodnega sveta koroških Slovencev.

Idejno je soustvarjala pogoje za ustanovitev politične organizacije katoliškega krila med koroškimi Slovenci celovška Mohorjeva družba, ki kot edina narodna organizacija koroških Slovencev ni klonila pred komunisti in Jugoslavijo. Zasluga pri tem gre prelatu Valentinu Podgorcu, sedanjemu zastopniku koroških Slovencev v celovškem kapitlju, prelatu Alešu Zechnerju ter ravnatelju Mohorjeve družbe dr. Janku Hornböcku. Z rednim izdajanjem knjižnega daru je začela Mohorjeva družba spet koroške Slovence povezovati na krščanski podlagi. Komunistično usmerjena Osvobodilna fronta je zgubljala vedno bolj na vplivu. Temu se ni čuditi. Saj je izdala jeseni leta 1945 popolnoma narodne interese, ko se je zavzemala pri volitvah v deželni in državni zbor za to, da volijo koroški Slovenci komunistično partijo. Tako smo zgubili Slovenci svoje lastno zastopstvo v koroškem deželnem zboru, kmalu pa tudi svojega predstavnika v deželni vladi. Poraz je bil za OF popoln, ko je prišlo leta 1948 do spora med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Velesila Rusija odslej naprej ni več podpirala jugoslovanske zahteve po priključitvi Južne koroške k Jugoslaviji.

Krog slovenskih beguncev, ki je sodeloval pri „Koroški kroniki", glasilu angleške zasedbene oblasti v deželi, se je poslužil danih možnosti ter izdajal med leti 1945—1950 list, ki je zagovarjal v javnosti krščanska in demokratična načela. Ta krog je začel tudi s prvimi radijskimi oddajami v slovenskem jeziku, ki jih je bilo možno kasneje še razširiti. Medtem, ko je bilo delo OF med koroškimi Slovenci razdiralno, saj je šlo komisarjem iz Jugoslavije le za širjenje komunizma, je bilo delo v zvezi z izdajanjem „Koroške kronike", slovenskimi radijskimi oddajami ter Mohorjeve družbe konstruktivno ter usmerjeno v to, da se izrabijo vse možnosti narodne dejavnosti med koroškimi Slovenci na podlagi več kot stoletne tradicije. V to smer je bila zasnovana tudi obvezna dvojezična šola, ki jo je OF prva leta dosledno napadala. Iniciator zadevne šolske odredbe iz leta 1945 je bil dr. Joško Tischler, tedanji član koroške deželne vlade. S to šolsko ureditvijo je bil ustvarjen tudi močan protipolitični utež proti tedanji jugoslovanski komunistični dejavnosti v deželi, ki na šolstvo, katero je bilo podvrženo močno vplivu angleške zasedbene oblasti, ni imela skoro nobenega vpliva. Le tako je razumeti, da je bilo po letu 1945 nastavljenih na dvojezičnih šolah tudi lepo število Slovencev-beguncev.

Možnosti za ustanovitev lastne politične organizacije — kot protiutež tedanji komunistično usmerjeni OF — so se večale. Z januarjem 1949 je začela izdajati Mohorjeva družba pod uredništvom prof. dr. Vinka Zwitra versko-kulturni mesečnik „Družina in dom", ki je poleg vsakoletnega rednega knjižnega daru sedaj mesečno prihajal v koroške slovenske družine ter jih idejno oblikoval in povezoval.

Ko se je pripravljala na Koroškem javnost ponovno na deželnozborske volitve, je prišlo v okviru manjšine do tehtne politične odločitve, do ustanovitve katoliško usmerjenega Narodnega sveta koroških Slovencev, ki je vložil za volitve leta 1949 samostojno slovensko listo ter z njo doka-

zal, da zastopa večino koroških Slovencev. Sledil je močan ideološki boj, v katerem je bilo možno odtrgati Demokratični fronti delovnega ljudstva, ki je nasledila prejšnjo OF, marsikatero politično, kulturno in gospodarsko postojanko. Leta 1953 se zavzema le še Narodni svet za samostojen nastop koroških Slovencev pri deželnozborskih volitvah. Slovenska levica se je medtem že odločila za sodelovanje s socialisti ter ostala tej odločitvi zvesta do današnjega dne.

Narodni svet je podpiral sicer na državni ravni pri volitvah avstrijsko ljudsko stranko — krilo krščanskih demokratov v Avstriji — na deželni ravni pa je zagovarjal tudi naprej načelo samostojne strankarsko-politične dejavnosti. Le tako je razumeti, da so se zaupniki Narodnega sveta koroških Slovencev odločili tudi pri deželnozborskih volitvah 1965 za samostojen nastop. Za „Koroško volilno skupnost" je bilo oddanih 4272 glasov, levica je pri volitvah ponovno podprla socialiste, kot je to storila leto kasneje, ko so koroški Slovenci izvolili na slovenski listi v deželno kmetijsko zbornico pliberškega podžupana Mirka Kumra.

Medtem, ko je imel Narodni svet po letu 1949 opravka na Koroškem glede na levico s slovenskimi komunisti-titoisti, se je začel položaj po podpisu državne pogodbe leta 1955 nekoliko spreminjati. Ker govori člen 7 državne pogodbe le o koroških Slovencih — ne glede na njih svetovnonazorno gledanje — je razumljivo, ako so ti izdelali in predložili zvezni in deželni vladi skupno spomenico, v kateri so zavzeli enotno stališče do realizacije člena 7 državne pogodbe. Za prvi enotni nastop obeh slovenskih organizacij so se zavzeli po podpisu državne pogodbe v Ljubljani: Janko Janežič, kmet iz Št. Jakoba v Rožu, dr. Valentin Inzko ter dr. Pavle Zablatnik. Bil je to prvi kontakt zastopnikov Narodnega sveta z uradnimi krogi v Sloveniji. Razgovore je vodil dr. Lojze Ude, ki se je povezal v tej zadevi z Vido Tomšičevo. V Celovcu je nastala nato iz dveh spomenic, ki sta jih izdelala Narodni svet in Zveza slovenskih organizacij (vrhovna predstavnica slovenske levice na Koroškem) skupna spomenica koroških Slovencev. Pripravljena je bila v slovenskem, nemškem, angleškem, francoskem in ruskem jeziku.

Nadalje je treba tudi upoštevati, da so slovenski levičarji na Koroškem podpirali, odkar so se odpovedali pri deželnozborskih volitvah lastnemu nastopu, socialiste in ne komuniste, kar jim olajša pozicijo v deželi. Ko so sledili po letu 1960 nato redni kontakti med predstavniki vlade na Dunaju in koroškimi Slovenci, je postala levica (Zveza slovenskih organizacij) prav tako kot desnica (Narodni svet koroških Slovencev), partner avstrijske vlade. Podpora matičnega naroda slovenski levici na Koroškem, komunistični režim v Jugoslaviji, socialistična večina na Koroškem, nacionalistične tendence v koroški Avstrijski ljudski stranki, vse to so vzroki za politično in ideološko težaven položaj, v katerem se nahaja Narodni svet kot katoliško usmerjena politična organizacija slovenske manjšine na Koroškem.

Narodni svet se je politično uspešno uveljavljal, ustvaril si je močno politično bazo s samostojnim nastopom pri deželnozborskih volitvah leta 1965, njegovi predstavniki so bili isto leto na uradnem obisku v Ljubljani kot gostje slovenske vlade, avstrijski zvezni kancler dr. Josef Klaus se je udeležil v Celovcu proslave Narodnega sveta ob praznovanju dvajsetletnice obstoja Druge avstrijske republike ter desetletnice podpisa državne pogodbe, odgovornemu uredništvu „Našega tednika" pa je dal septembra 1968 za slovenski koroški tednik ob priliki uradnega obiska avstrijskega državnega predsednika Jonasa v Jugoslaviji intervju, v katerem se kancler Klaus zavzema za pravično ureditev manjšinskega vprašanja po Avstriji ter napoveduje ponovne razgovore s predstavniki koroških Slovencev.

Vsi ti in drugi politični uspehi so izraz zaupanja, ki ga uživa Narodni svet s svojo politiko v avstrijskih vrstah ter v krogih slovenske vlade, vendar pa nikakor niso ti uspehi garant za to, da bi se moralo delo Narodnega sveta tudi v bodoče tako uspešno razvijati. V okoliščinah, v katerih živijo koroški Slovenci, bo to zaviselo za Narodni svet predvsem od njegove jasne ideološke in politične usmerjenosti. Zaradi tega je bila priprava „Načelnega programa" nujna ter na seji NSKS, dne 21. januarja 1967 sprožena. V poročilo o odborovi seji Narodnega sveta je bilo v „Našem tedniku" z dne 26. januarja 1967 zapisano: „V dveh letih bo minilo dvajset let, odkar je bil ustanovljen Narodni svet koroških Slovencev. Politični položaj je toliko ustaljen, da more misliti naša organizacija tudi na izdelavo političnega programa. Za politično delo ne zadostujejo več zgolj pravila in po odboru ter občnem zboru izdelane smernice, temveč program, ki naj začrta naši politični organizaciji smer

za bodoče delo." Nato je v poročilu rečeno, da bo predložen osnutek programa jeseni istega leta „slovenski javnosti v široko diskusijo, naloga občnega zbora NSKS pa je nato, da upošteva morebitne dodatne predloge ter končnoveljavno o programu sklepa."

Najprej je bilo treba pripraviti za program podroben koncept. O tem, kako naj bi bil program zasnovan, je poročal predsednik Narodnega sveta dr. Valentin Inzko na eni izmed naslednjih odborovih sej.

Pod vzglavjem „Naša duhovna orientacija", so bile nanizane v konceptu misli o načelnem delu programa s posebnim poudarkom človekove osebnosti in družine za narodno občestvo. Ker raste pravi človek iz izročil, so bile v naslednjem konceptu izdelane misli glede na skupno zgodovino Slovencev, poudarjen je bil pomen duha, ki je skozi stoletja vel iz knježnjega kamna, izpovedano je bilo, da so naši ideološki temelji krščanski, da sestavljata naše bistvo dve komponenti: narodnost in vera, da smo del slovenske narodne celotnosti; nato pa je bila nakazana naša zgodovinska, kulturna in politična povezanost z Avstrijo. Posebna poglavja so bila posvečena političnemu, mladinskemu šolskemu, kulturnemu, gospodarskem in socialnem področju.

Na podlagi tega koncepta, ki je obsegal deset s strojem tipkanih strani, je nastal osnutek programa Narodnega sveta. O njem so razpravljali zaupniki Narodnega sveta iz nad 40 občin dvojezičnega ozemlja na zborovanju 2. januarja 1968 v Celovcu. Osnutek programa je bil nato predložen z objavo v „Našem tedniku" slovenski javnosti v diskusijo.

OSNUTEK PROGRAMA NARODNEGA SVETA KOROŠKIH SLOVENCEV

I. Elementi naše duhovnosti in kulturnosti

Slovenci smo na evropskem prostoru zgodovinski narod. Od naselitve poteka 1400 let.

Slovenci smo zadnji rod, ki se je za preseljevanja narodov ustalil v podonavski nižini, v predalpskem in alpskem svetu ter ob severnojadranskem zalivu, se oprijel zemlje in jo pričel obdelovati.

Že v prvem stoletju svoje naselitve smo Slovenci razvili vsaj na Koroškem lastno državnost v obliki demokratične kneževine po specifičnem demokratičnem obredu knežjega umeščanja in ustoličenja.

Slovenski vojni spopadi s sosednimi Langobardi in Bavarci, datirani že ob koncu 6. stoletja, izpričujejo o organiziranem vojaškopolitičnem vodstvu, pa čeprav je to kdaj pa kdaj utegnilo biti podrejeno obrskemu vrhovnemu poveljstvu. Vsekakor so Slovenci morali biti borbeni in junaški, da so mogli zavzeti teritorialno tako razsežen in tudi tako težaven geografski prostor v širino in dolžino 300 km.

Veliko prelomnico v narodni zgodovini Slovencev pomeni glede na poznejša zgodovinska dogajanja po Evropi prevzem krščanstva. Slovencem je krščanstvo kot tako prineslo velike dobrine. Vključilo jih je v družbo kulturnih evropskih narodov, njihovo duhovnost je — ne glede na večnostne vrednote krščanstva — obogatilo tudi v narodnem oziru. Po srečni misijonski metodi irskih misijonarjev je krščanstvo ohranilo Slovencem elemente njih poganske duhovnosti in kulturnosti ter jim dalo višjo vsebino. Ker je krščanstvo gradilo na dotedanjem narodnem duhovnem in etičnem temelju, je nova krščanska religija pri Slovencih takoj pognala žive in globoke korenine. Tako imenovani „verski upori" pri Slovencih so bili po mnenju slovenskih zgodovinarjev veliko bolj odpor proti uvajanju novega fevdnega sistema in proti prihajanju tujih kolonistov v deželo.

Krščanstvo je Slovencem preoblikovalo značaj v miroljuben, delaven in požrtvovalen ter veren narod.

II. Slovencem dodeljena zgodovinska vloga

Čeprav se je prvotno slovensko ozemlje v stoletjih za dve tretjini zmanjšalo in se je slovenski življ v severnih predelih „utopil" v močnejše doseljenem bavarskem, je slovenski narod v zgodovini le ostal in obstal kot teritorialno kompakten, etično enoten evropski narod, ki kot avtohton, ne glede na politične meje, šteje blizu dva milijona. Vrhu tega pa je slovenskega življa raztresenega po svetu več kot četrt milijona.

Slovenski narod, ki je z malimi izjemami v celoti krščansko katoliški, je v Kristusovi Cerkvi enakovreden član drugih krščanskih narodov in njegov jezik je kot liturgični jezik s starimi in novimi liturgičnimi jeziki enakovredno povzdignjen do časti oltarja.

Prav zaradi svoje teritorialne avtohtonosti in zgodovinske vloge kot vmesni člen med Germani, Romani in Slovani ter Ogri ima slovenski narod kot suveren narod vso pravico do svojega obstoja tako kot celota kot manjšina, koder koli manjšina obstaja (Avstrija, Italija, Madžarska), pa ne samo do obstoja, marveč tudi do vsestranskega razvoja, ki ga razvijajo narodi v Evropi in po svetu. Mišljen je seveda kulturno-socialni, gospodarski in tehnični ter politični razvoj, ne pa teritorialno ekspanzivni razvoj, kajti v sodobnem svetu in času nima noben narod pravice drugega izpodrivati.

Ker je slovenski narod že za časa obrskih in madžarskih vdorov, zlasti pa turških napadov bil na braniku Srednje in Zapadne Evrope, bil pravi predzid krščanstva in je z ogromnimi človeškimi in tvarnimi žrtvami srednjeevropskim deželam (predvsem v Avstriji) omogočil miren in uspešen gospodarski in kulturni razvoj, zasluži slovenski narod vsaj to, da mu sosedje ne kratijo osnovnih življenjskih pravic, ne izvajajo nad njim kakršnega koli genocida.

III. Stopamo v novi vek na prelomnici časa

Slovenski narod stopa v 15. stoletje svoje evropske navzočnosti in sooblikovanja evropske zgodovine, začenja 13. stoletje svojega krščanstva in svoje krščanske kulture in svojega narodnega ter krščanskega poslanstva.

Slovenski narod stopa v novi vek na prelomnici časa, ko je svet spričo vesoljskih poletov in sodobne nagle tehnične povezave in komunikacije (radio, televizija) postal „majhen", ko se človeštvo tako po tehničnih iznajdbah kot tudi duhovno zbližuje, socialno pa preoblikuje, ko na politično pozornico stopajo docela novi narodi, ko ne glede na raso in politično moč narodi po svojih zastopstvih v organizaciji združenih narodov, odnosno držav enakovredno odločajo o usodi sveta in človeštva. Pri tej odločitvi je tudi slovenski narod udeležen in hoče biti udeležen, pa naj si bo po politični pripadnosti član te ali one države.

Slovenski narod stopa v novo dobo, ko je človeštvo svetovnonazorno, politično orientacijsko in socialno organizacijsko ne samo razdeljeno, marveč si tudi protivno.

V novi vek stopa slovenski narod v živi zavesti, da so na svetu poleg borbe za obstoj življenjski (vsakdanji kruh) in narodni (osnovne človečanske pravice) še druge vrednote, vrednote duha, ki so za človeka in narod dostojno življenje neogibno potrebne. To so pravo (red in zakonitost za osebno varnost), vsevrstno izobraževanje, umetnost in najvišja vrednota — religija (vera), ki je vsekdar bila last človeštva in bo tudi ostala.

IV. Podlaga vrednotam duha — materin jezik

Podlaga vrednotam duha pa je materin jezik. V njem in po njem se človek v vsakem narodu najprej in najlaže izraža in najtemeljiteje more izobraziti; v domazem jeziku najprej, najlaže, najgloblje in najpristneje dojema duhovni svet in se v njem duhovno (versko in umetniško) najkrepkeje izraža in udejstvuje. Zato sledi:

Prva skrb nam bodi: Ohraniti pri življenju naš jezik in naš narod! Ohraniti se moramo kot narodna skupina, ki ima lasten jezik, lasten narodni značaj, svojo zgodovinsko bitnost in svoj zgodovinski razvoj. Koroški Slovenci smo del slovenske narodne celotnosti, in to v najstvarnejši resničnosti, ker je prav Koroška bila jedro prve slovenske državnosti in zibelka krščanstva ter slovenske kulture. To je neoporečno dejstvo. Zato se koroški Slovenci moramo s ponosom priznavati k slovenski narodni skupnosti. Prav zaradi te zgodovinske danosti, da smo prvi gradili krščansko kulturo in jo ohranili do današnjih dni, imamo dolžnost, da bomo v oporo tistim Slovencem, ki take rasti na temeljih slovenske krščanske tradicije nimajo več.

Zavedamo se, da je v svetu razvoj na vseh področjih življenja, duhovnega in tvarnega, z različnimi vidiki in gesli. Tudi Slovenci smo deležni in hočemo prispevati pri svetovnem razvoju, nočemo ostati izolirani, vendar pa hočemo ostati zvesti našim zgodovinskim temeljem, ki so krščanski. In kolikor krščanstvo gre svojo razvojno pot, hoče in mora po njej tudi krščanski slovenski narod, pa čeprav naš narod, ki je enovit organizem, sega v štiri države z različno družbeno strukturo.

Večinski del slovenskega naroda je preko Karavank. Politična meja in drugačna socialno-politična urejenost pa ne moreta in ne smeta biti ovira, da bi druge veje slovenskega naroda (v Avstriji in Italiji) ne imele z matičnim narodom duhovnega in kulturnega stika. Stiki so duhovna vez in narod na eni in drugi strani duhovno bogatijo, ustvarjajo prijateljstvo in so pobuda za intenzivno kulturno ustvarjanje in udejstvovanje. Po teh stikih se ustvarjajo tudi mostovi med državami za dobro sosesčino in miroljubno sožitje.

Vez za kulturne stike pa je skupen materin, slovenski jezik.

Koroški Slovenci bomo naš slovenski jezik branili kot osnovno človečansko pravico, kot svojo prvo in najvišjo narodno dobrino. Kdor nam našo govorico dóma in v javnosti (v cerkvi, v šoli, na sodišču in drugod) odreka, zavira, jo prezira, je sovražnik slovenskega naroda. Na svojem zgodovinskem ozemlju ima slovenski človek po naravnem in božjem pravu sopravico do obstoja in do svoje govorice, ker je tudi slovenski jezik (naj bo pisan ali kakor koli govorjen) dar Stvarnika.

V državi, ki se priznava za krščansko in v kateri krščanstvo ni in noče biti le prazna fraza, mora vrednotenje jezika imeti tudi krščansko podlago. V tej državi so tudi Slovenci kristjani po veri, po narodnosti pa slovenski rod. Ti dve komponenti slovenskega bistva morajo priznavati deželne in državne oblasti. Pa ne samo priznavati, marveč jih tudi ščititi in zanji nuditi vso oporo!

Slovenska narodnost ne ustvarja politične ločitve ne v zadevi državljanstva ne v zadevi strankarske pripadnosti. Narodnost ne ovira, da je Slovenec lojalen državljan te ali one države, da je pripadnik te ali one stranke. Toda država in stranke morajo skrbeti, da slovenstva ne zanikajo, ne ovirajo, ne prezirajo ali mu celo škodujejo. Politične oblasti v deželi in državi imajo dolžnost, ne samo, da slovenski jezik in slovensko kulturno udejstvovanje dopuščajo, marveč imajo tudi dolžnost, da Slovencem tako kot drugim državljanom njih narodni in kulturni razvoj pospešujejo, ker tudi Slovenci s svojimi davki prispevajo za deželo in državo ter njene kulturne ustanove. Slovenski davčni delež se mora vračati tudi za slovenske kulturne ustanove in za rast slovenske kulture v kulturni deželi in kulturni državi.

V. Zdrave družine, zdrav narod

Državo sestavljajo dežele, deželo okraji in vasi, vasi družine. Te so celice deželnega in državnega organizma ali družbe. Prvi tvorci narodnega jezika in narodne kulture so družine. Zato je pomen družine za narod in državo silne važnosti. Zdrave družine, zdrav narod; kulturne družine, kulturen narod, kulturna država; krščanske družine — krščanski narod.

Družini je treba posvetiti vso pozornost, vso skrbnost! Če bomo rešili družine, bomo rešili narod in državo. Na delu so sedanji čas prenekatere sile, ki razkrajajo naše družine v moralnem, verskem in narodnem pogledu. Te sile so duh časa, sodobna materialistična orientiranost, premnoge vabe v obliki zabav vseh vrst in tudi takšna delovna zaposlitev, ki družino trga. Marsikje so tudi neugodne stanovanjske razmere krive razpadanja družin odnosno, da se družine ne morejo prav ustanoviti in razviti.

Ker želimo zdrave in krščanske in narodno zavedne družine, je treba mobilizirati vsa sredstva, ki pospešujejo zdravo krščansko rast v družini: družinsko skupnost, družinsko veselje, družinsko izobraževanje ter kulturo.

Izrednega pomena je družinska molitev in lepa pesem (narodna in verska) v družini. To mora biti seveda v domačem jeziku, da pride iz srca in da seže do srca.

Družinska molitev in domače petje sta najmočnejša garancija za ohranitev domače besede, materinega jezika.

Drugo sredstvo za gojitev domače skupnosti in domačega vzdušja v družini je izvajanje domačih običajev v duhu narodnega izročila. To družinsko obredje je povezano z domačo besedo in domačo pesmijo, v nekaterih primerih tudi z domačo molitvijo.

V družinskem življenju, v domači hiši vrši osrednjo vlogo mati-žena, ki hiši tri vogle podpira. Zato je od žene in matere odvisno, kakšen je dom, kakšna je družina, kako se v njej govori in življenje razvija. Mati kuje usodo družini in narodu. Od materine govorice, od njene besede je odvisna tudi govorica v družini. Pa ne samo govorica, marveč tudi narodna zavest. Kakor mati govori in otrokom v srce vsaja, tako se družina obrne in oblikuje, tako v verskem kot narodnem, jezikovnem pogledu.

Da bomo imeli dobre in narodno zavedne matere in po njih take tudi slovenske družine, mora poleg Cerkve (duhovnikov in katehetov) sodelovati tudi šola (učitelji in učiteljice) s specifičnimi ženskimi izobraževalnimi centri (gospodinjske šole) in društveno življenje, zlasti pa slovenska knjiga in slovensko časopisje.

Tako imenovani materinski dan enkrat na leto je vse premalo, da se zavemo ogromne vloge matere in da matere vzgojimo za nepremakljiv temelj slovenske zavesti in slovenskega čutenja. Za matere bi morali prirejati posebne seminarje od kraja do kraja, v domači vasi, kajti matere mnogokrat nimajo časa trgati se od družin in zahajati na tečaj drugam. V preteklosti so vsi veliki sinovi naroda črpali od duhovnega bogastva svojih mater, sedaj so pa takšni časi, da moramo matere bogatiti in duhovno usmerjati njih sodobni sinovi in hčere.

VI. Slovenci v Avstriji

Koroški Slovenci živimo v Avtriji kot manjšina. Čeprav je naše narodno ozemlje več ali manj kompaktno, pa je naš gospodarski položaj tak, da se nenehno srečujemo s sosedom drugega rodu. V deželi s tako močno razvitim turizmom pa je v poletju tuji živelj med nami že prevladujoč. Znanje tujega jezika in prijaznost ter postrežljivost našega ljudstva dela tujcem bivanje pri nas prijetno in udobno. V gospodarskem pogledu je turizem velika pridobitev, v moralnem in narodnostnem pogledu pa je slovenski človek, slovenska družina v veliki preskušnji, ali ohrani svojo moralno in narodno trdnost ali ne. Pri visokokulturnem in moralno-versko trdnem narodu turizem ni toliko nevaren, ker se tujci le zavedajo, da so v deželi gostje. Dobri domačini morejo nanje celo pozitivno vplivati in tujci spoštujejo načelne ljudi tako v zadevi morale in narodnosti. Bolj žalostno je, kjer domači gostitelji zataje svojo narodnost, se pravi, nočejo priznati, da so slovenskega rodu v mnenju, da se bodo tujcem s tem bolj prikupili, je učinek navadno obraten. Rodi pri kulturnih ljudeh le posmeh in prezir.

Naš človek je v splošnem premalo izobražen v lastni zgodovini in poznanju umetniških vrednot (po cerkvah in gradovih) v deželi, za katere se zanimajo tujci, in ima premalo deželnega in narodnega ponosa. Spomin na nekdanjo slavo demokratičnega knežjega umeščanja je pri njem skoro mrtev. Prav tako naš človek niti malo ne pozna domače literature, tudi ne literature naroda soseda ter drugih deželnih zanimivosti. Zato bi bilo potrebno dvigniti pri naših ljudeh domačijsko znanje. Čim višja bo zadevna izobrazba, tem večji bo tudi narodni ponos našega ljudstva in raznarodovalna akcija mu ne bo mogla do živega. Raznarodovanje je zločin zoper naravo, zoper demokracijo, zoper krščanstvo.

Slovensko prosvetno izobraževanje na Koroškem bi se moralo glasiti: spoznavaj svojo deželo in njeno zgodovino, njene prirodne in umetniške lepote, da tujci ne poreko: kulturno zaostali ljudje! Niso vredni dežele, ki jo imajo!

Koroški Slovenci živimo v Avstriji, ki je še pred 50 leti bila domovina skoraj celotnega slovenskega naroda in nekaterih drugih slovanskih narodov. Stoletna država je razpadla iz več vzrokov, od katerih je eden tudi ta, ker ni marala prisluhniti narodnim težnjam svojih slovanskih narodov in jim ustreči, jim priznati ena-

kopravnost z Nemci in Madžari, čeprav so zanjo prav slovanski narodi v bojih prinašali največje žrtve.

Nova Avstrija je ohranila le neznaten del slovenskega življa. Vendar tudi nova avstrijska republika ni bila v stanju rešiti koroškega manjšinskega vprašanja. Dogodki so jo prehiteli. Avstrija je bila izbrisana s seznama držav. V Hitlerjevem „rajhu" ni bila niti manjšina. Šele nova, druga avstrijska republika je po državni pogodbi primorana reševati manjšinsko vprašanje. Avstrijska politika bi morala biti do slovanskega življa tako modra in napredna, da bi Slovencem, Hrvatom in Čehom nudila več, kot si sami želijo. Le tako bi si jih notranje pridobila.

Avstrija meji na dve slovanski državi in je v sedanji politiki usmerjena v to, da tudi z drugimi slovanskimi državami razvija najboljše gospodarske in kulturne odnose. Pri tem stremljenju ji morejo mnogo koristiti prav slovanske manjšine. Njeni slovanski državljani morajo biti spričo znanja slovanskih jezikov in slovanskega sentimenta njeni najboljši posredniki.

Avstrija bi se morala čutiti srečno, da ima v svojih mejah slovansko manjšino, ker jo dela to v svetu bolj simpatično kot če je zgolj germanska država. Preoblikovati mora svojo miselnost. Stranke pa bi morale tekmovati v tem, katera stranka bo bolj demokratična in do slovanskega življa v njej bolj širokogrudna.

VII. Temelji našega dela

Moči naroda ne cenimo po zunanji fizični plati (veliko število in bogata dežela), marveč po njegovi notranji kulturni plati. Zgled za to so stari Grki, ki so razvili tako visoko kulturo, da jih svet še danes občuduje in se še danes uči od njihove kulture.

Kultura ima več področij, je pevska in glasbena, likovna (slikarska in kiparska, gradbena, beletristična (pesništvo, pisateljevanje), dramska ter znanost.

Slovensko ljudstvo je na Koroškem v vseh panogah kulture dajalo in še daje svoj delež, pa čeprav je ta delež rastel iz primitivnosti. Slovenski človek na Koroškem ni bil nič manj ustvarjalen in deloven kot po drugih slovenskih deželah, moremo reči, da je na Koroškem v nekaterih panogah celo prvačil, npr. v ljudskem pesništvu in v bukovništvu, to je v izdajanju ljudskih knjig. Na Koroškem je nastala tudi naša najstarejša ljudska knjižna založba, Mohorjeva družba, ki je izdajala in še izdaja knjige za ves slovenski narod.

Ker je kultura za narodni dvig in njegov ugled izredne važnosti, ker je narodu duhovna hrana, je za rast kulture treba vse storiti, podvzemati tudi najtežje žrtve, duhovne, fizične in gmotne.

Slovenska kultura na Koroškem je samorastniška, t. j. rastla je iz narodnega idealizma, brez kakršnih koli javnih podpor, le iz osebnih žrtev. Zato pač ni mogla razviti impozantnih del. Nedostatek javne, deželne in državne podpore pa je imel to posledico, da se je slovenska kultura razvijala samostojno, zares v slovenskem duhu in na krščanskih temeljih.

Čeprav so cerkve na Koroškem opremili z umetninami večinoma tuji umetniki, pa so jih vendar zidali slovenski domačini. Slovenski dušni pastirji so marsikje odločali, kakšne bodo podobe in umetnine po cerkvah. V preteklem stoletju pa že sami domači slikarji ustvarjajo umetnine po cerkvah in na kmečkih kapelah, vaških znamenjih.

Poleg likovnih, glasbenih in beletrističnih umetnikov so se na Koroškem rodili tudi znanstveni talenti, lingvisti — gramatičarji, fiziki — zemljepisci, etnografi, zgodovinarji, bogoslovni znanstveniki.

Temelj kulturnemu delu na Koroškem je polagal s koroškimi domačini Slomšek v vseh svojih življenjskih dobah (bogoslovec, spiritual, župnik, škof). Prav zato pa je po njegovem zgledu slovenski koroški kler v prvi vrsti poklican, da nadaljuje Slomškovo izročilo, ker je duhovščina v najožjem stiku z ljudstvom in najbolj more ljudstvu posredovati kulturne dobrine. Pa ne samo posredovati, tudi ustvarjati jih je dolžna, v kolikor so dane možnosti.

K istemu poslanstvu je tudi poklicano slovensko učiteljstvo in sploh slovensko izobraženstvo na Koroškem. Talenti ne smejo ostati zakopani. Talentiranim ljudem je treba dajati stalne pobude in jim omogočati, da se razvijejo in uveljavijo.

Prvi kader za vznik mladih slovenskih koroških umetnikov vseh vrst je in mora biti slovenska gimnazija kot dosedaj najvišji slovenski koroški inštitut. Profesorji iz slovenske gimnazije imajo sveto dolžnost, da odkritim umetniškim talentom dajejo pobudo in oporo. Poleg gimnazije pa ima glede na izobraževanje slovenskega učiteljstva podobno vlogo Pedagoška akademija v Celovcu, dalje gimnazija na Plešivcu in pa tudi vzgojni slovenski dijaški zavodi. Voditelji in voditeljice naj bodo kulturno odprti in razgledani ljudje.

In če govorimo o možnosti odkrivanja umetniških in znanstvenih talentov na domačih koroških tleh, je treba dati poseben poudarek ustvarjanju umetniškega in znanstvenega kadra v visokošolskem domu Korotanu na Dunaju ter drugih izobraževalnih centrih.

Diferenciacija umetniškega in znanstvenega zanimanja in študija ter udejstvovanja nas vodi k sklepu, da bomo v nekaj letih potrebovali v Celovcu Kulturni inštitut (dom) za specifičen študij umetniške razstave in prireditve. V Kulturnem domu bo treba ustanoviti tudi študijsko knjižnico predvsem slovenskih znanstvenih in literarnih del ter umestiti v njem tudi slovenski etnografski muzej, slovensko umetniško galerijo in podobno.

Tak Slovenski kulturni dom za umetnost in znanost bi morala Slovencem zgraditi s Slovenskim narodnim gledališčem deželna in državna oblast iz javnih fondov. Kulturni dom naj bi bil tako velik in prostoren, da bi v veliki dvorani mogli s kulturnimi prireditvami nastopati tudi zamejski Slovenci iz Gorice in iz Trsta in seveda tudi iz matičnega naroda.

V Kulturnem domu naj bi bilo nameščeno tudi narodno predstavništvo koroških Slovencev s svojimi uradi, t. j. z vsemi referati za politično, kulturno in gospodarsko udejstvovanje med Slovenci na Koroškem in sploh v Avstriji.

Ti referati naj bi s svojimi sekcijami zajemali področje za šolstvo in narodno vzgojo, področje za umetnost, znanost in starinoslovje, področje za ljudsko prosveto, področje za ljudsko zdravstvo in higieno, področje za gospodarstvo in promet, področje za turizem, področje za tisk (časopisje in založbe), področje za šport, področje za slovenski radio, slovensko televizijo, itd.

Državna in deželna oblast naj bi nastavljali in plačevali glavnopoklicno nastavljene uradnike, mlade slovenske inteligente.

Po zgledu Južne Tirolske morajo tudi koroški Slovenci težiti po lastni kulturni avtonomiji in čim večji gospodarski samostojnosti, ki bi jim ne nudila le primerne gospodarske hrbtenice, temveč jim utrjevala tudi narodno zavednost.

Prav tako naj bi se snovala kulturna in gospodarska žarišča po podeželju.

Tako bi bila dana možnost za vsestranski duhovni razvoj tudi dežele, kar bi položaj Avstrije na znotraj in njen pomen na zunaj močno dvignilo, našo državo pa uvrščalo med najbolj napredne in kulturne države sveta.

ODMEVI V JAVNOSTI

Nemška javnost je na osnutek programa ostro reagirala. Iz osnutka programa je skovala „Program zahtev — Forderungsprogramm". Načelnega dela programa v nemškem tisku nihče ni omenjal, pač pa so se listi razpisali o pretiranih zahtevah Narodnega sveta. „Kärntner Nachrichten" glasilo nacionalistično usmerjenih svobodnjakov, je zavzelo skrajno polemično stališče do posameznih formulacij programa ter se bavilo z njim v vsaki številki skozi več tednov v obširnih člankih. Svobodnjaška stranka (FPÖ), v kateri je včlanjenih mnogo nekdanjih nacistov, je zahtevala zaradi programa Narodnega sveta izredno zasedanje koroškega deželnega zbora. O programskem osnutku so se bavile vse koroške politične stranke ter zavzele do vsebine odklonilno stališče, češ, da gre v programu za zahteve, ki bi pomenile ob njihovi realizaciji vzpostavitev „države v državi."

„Kärntner Slowenen fordern eigene Landesregierung" — „Koroški Slovenci zahtevajo lastno deželno vlado," so zapisale „Kärntner Nachrichten", koroška „Volkszeitung", glasilo Avstrijske ljudske stranke (ÖVP) pa je objavilo dne 9. januarja 1968 uvodnik pod naslovom „Minderheit

falsch gefürt" — „Manjšina pod napačnim vodstvom". V njem je bilo poudarjeno, da se Avstrija ni le potrudila, da bi izpolnila obveznosti državne pogodbe, temveč je dala — kot je to razvidno iz primera Slovenske gimnazije — manjšini več. V uvodniku je nato rečeno, da je treba v programu Narodnega sveta izpovedane zahteve gledati tudi v povezavi z gonjo, ki jo je isto vodstvo sprožilo v svetovni javnosti na cerkvenem področju proti generalnemu vikarju krške škofije.

V nemških listih tudi ni manjkalo groženj z „Minderheitenfeststellung", z ugotavljanjem manjšine. Ako prihajajo koroški Slovenci s takó obširnimi zahtevami, ki „presegajo obveznosti državne pogodbe". potem je treba njih število najprej ugotoviti.

Tudi koroška deželna vlada se je bavila z osnutkom programa. Deželni glavar Hans Sima je označil v programu izpovedane zahteve kot nerealistične ter da o njih ni mogoče diskutirati. Sicer se koroški deželni zbor s 36 deželnimi poslanci ni sestal, pač pa „Odbor koroškega deželnega zbora za manjšinska vprašanja." Seji je predsedoval FPÖ — poslanec Kaufmann. Odbor je zavzel do osnutka isto stališče kot koroški deželni glavar.

V vrsti komentarjev se je bavil z osnutkom programa tudi celovški radio. Prve tedne po objavi programskega osnutka skoro ni minil dan, da ne bi bili objavljeni v tisku članki proti vodstvu Narodnega sveta. Ustvarila se je po tisku in radiu psihoza, kot da je Koroška vsestransko ogrožena. Pod naslovom „Paukenschlag der Slowenen" — „Slovenci udarili na boben" je objavila graška „Kleine Zeitung" z dne 26. januarja 1968 celo članek, v katerem v zvezi s programom Narodnega sveta ni manjkalo namigovanj glede na vseslovensko državno gibanje. Šele ko je pripravil Narodni svet po odborovi seji, ki je bila 27. januarja 1968 v Celovcu, za tisk in radio posebno izjavo, se je nemška javnost nekoliko pomirila. V izjavi Narodnega sveta je bilo rečeno:

„Narodni svet je obdelal na odborovi seji, dne 27. januarja, vprašanja "Načelnega programa", ki je bil javnosti na Koroškem izročen kot osnutek v diskusijo.

Osrednji odbor se je bavil z dosedanjimi komentarji in diskusijskimi prispevki iz vrst manjšine ter večinskega naroda. Pri tem je bilo ugotovljeno, da bodo upoštevani pri dokončni formulaciji programa, o katerem bo sklepal občni zbor Narodnega sveta, vsi stvarni predlogi. Odborniki so izražali začudenje, da je bil označen osnutek programa v javnosti kot „Program zahtev."

Dejstvo, da Narodni svet koroških Slovencev ni predložil novih zahtev ne koroški deželni vladi in ne zvezni vladi, kaže, da gre v zadevnem slučaju za programski osnutek, ki naj omogoči Narodnemu svetu, da izdela duhovne temelje za nadaljnje delo v vrstah slovenske narodne skupnosti na Koroškem."

Na odborovi seji so bile določene tudi osebe, ki naj pregledajo za list poslane diskusijske prispevke. Vsaj dve osebi sta vsak prispevek, ki je bil objavljen v „Našem tedniku", pregledali. Za nadaljnji postopek v zvezi s programskim osnutkom Narodnega sveta je treba smatrati sejo Narodnega sveta koroških Slovencev z dne 27. januarja 1968 kot eno najpomembnejših odborovih sej.

Kako je reagirala na osnutek programa slovenska javnost? Zveza slovenskih organizacij (slovenska levica) na Koroškem se je bavila s programskim osnutkom ter se je od programa distancirala, češ da „sleherno razpihovanje nacionalističnih strasti stvari samo škoduje."

List „Gospodarstvo", ki izhaja v Trstu, je v številki z dne 19. januarja glede na to odločitev slovenske levice zapisal: Pri vsem tem pripominjamo, da je težko očitati katerikoli manjšinski organizaciji pri nas ali na Koroškem, da pomeni njen program nacionalistično razpihovanje, ko gre v bistvu le za obrambo lastnega življa pred raznarodovanjem, torej za pravice neprimerno šibkejšega pred narodom, ki ima v rokah vso državno in deželno upravo (po večini tudi občinsko), a poleg tega razpolaga s silno gospodarsko močjo. Program NSKS, si vsaj iz daljave razlagamo tako, da bi koroški Slovenci imeli resnično avtonomijo v posebni upravi, ki bi sicer ostala odvisna od države in dežele, saj bi jo ti dve vzdrževali. Takšna uprava bi bila gotovo najbolj zanesljiv porok za narodnostni obstoj Slovencev."

Tisk v Sloveniji je sicer poročal v izvlečkih o osnutku programa Narodnega sveta, vendar je pri tem močno poudarjal stališče Zveze slovenskih organizacij, ki se je od programa distancirala. Predvsem je grajal tisk v Sloveniji svetovnonazorno ožino, ki veje iz programa ter da vodi ta ožina manjšino nujno v izolacijo.

Stališče levičarsko usmerjene Zveze slovenskih organizacij ter zadržanje „Dela" je nemška koroška javnost takoj izrabila. Ko je bil v petek, dne 26. januarja novi ju-

goslovanski veleposlanik v Avstriji, Lazar Mojsov, na uradnem obisku pri koroškem deželnem glavarju, je prišlo ob tej priliki tudi do razgovorov v zvezi s slovensko manjšino na Koroškem. Naslednji dan je — po časopisnih vesteh — izgledalo, kot da je na Koroškem glede manjšine vse v najlepšem redu. Saj so listi prinesli poročilo pod naslovom: „Beograjski veleposlanik izjavlja:' Problem manjšine zadovoljivo rešen' ", v poročilu so vsi listi navajali, da je veleposlanik Mojsov med pogovori z deželnim glavarjem dejal, da je za Jugoslavijo problem slovenske manjšine na Koroškem „zadovoljivo rešen."

Še isti dan je povabil jugoslovanski generalni konzul, dipl. inž. Karmelo Budihna, predstavnika Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentina Inzka ter Zveze slovenskih organizacij dr. Francija Zwittra na generalni konzulat, kjer je jugoslovanski veleposlanik Lazar Mojsov izjavil, da so listi njegovo izjavo — podano pri deželnem glavarju — potvorili ter da je zahteval pri koroškem deželnem glavarju tozadevni popravek. V zvezi z osnutkom programa Narodnega sveta pa je dejal, da gleda Jugoslavija na manjšino kot na celoto ter da ima vsaka organizacija pravico, da izdela svoj program, ki sloni na njenih ideoloških temeljih. Skupna baza za obe organizaciji na Koroškem pa je člen 7 in njena realizacija, za katero se bo Jugoslavija dosledno zavzemala.

Stališče jugoslovanskega veleposlanika — po rodu je Makedonec — je bilo odločno. Ob najhujši gonji proti Narodnemu svetu je s svojim zadržanjem preprečil, da bi se v tistih dneh izmaličilo mnenje Beograda o manjšinskem vprašanju na Koroškem.

Dne 1. februarja je poročalo ljubljansko „Delo", da je koroška „kärntner Tageszeitung" objavila vest, s katero popravlja svoje prešnje poročilo v zvezi z obiskom jugoslovanskega veleposlanika v Celovcu. Drugi listi so popravek objavili — deloma s pikrimi pripombami, kot npr. koroška „Volkszeitung" — že prej. Vest v socialistični „Tageszeitung" se glasi:

„Jugoslovanski veleposlanik je pred kratkim med svojim obiskom na Koroškem v pogovoru z deželnim glavarjem Simo zavzel stališče tudi do manjšinskega problema. Njegova izjava v tej zvezi se je v poročilu "Kärntner Tageszeitung" glasila: Veleposlanik je ugotovil, da je videti, da je za Jugoslavijo problem slovenske manjšine na Koroškem zadovoljivo rešen, če ob današnjem stanju upoštevamo izpolnjevanje državne pogodbe. Ta formulacija je temeljila na napaki v prevodu. Da bi se izognili vsakršni napačni razlagi, so sporočili, da je po izjavi gospoda veleposlanika, za Jugoslavijo zadovoljiva rešitev manjšinskega vprašanja koroških Slovencev v izpolnitvi državne pogodbe in v njenem izvajanju v skladu z današnjim stanjem. V tej zvezi opozarjajo na to, da nalaga državna pogodba glede na pravice manjšin trajne obveznosti republiki Avstriji."

Pod naslovom „Vzajemnost s koroškimi Slovenci" je objavil tržaški „Novi list" 18. januarja 1968 sledečo izjavo „Slovenske skupnosti" v Trstu:

„Svet slovenske skupnosti", zbran na svoji seji, dne 15. januarja 1968, izraža vzajemnost s slovenskimi rojaki Narodnega sveta koroških Slovencev ob priliki njihovega pogumnega boja za pravice slovenske manjšine na Koroškem;

obenem poziva vse Slovence doma in po svetu, da v okviru svojih moči pripomorejo k uresničitvi tega slovenskega programa, ki so ga koroški Slovenci svobodno in neodvisno sprejeli;

hkrati poziva vso demokratično javnost, da se pridruži tem željam po mirni in pravični rešitvi vseh problemov koroških Slovencev."

Stremljenja Narodnega sveta koroških Slovencev je podprl z več članki tudi goriški „Katoliški glas".

DISKUSIJA O PROGRAMU

Po osnutku programa so zavzeli koroški Slovenci tako v „Našem tedniku" kot v „Slovenskem vestniku", glasilu slovenske levice, obširna stališča. Podobne diskusije o narodnostnih vprašanjih med Slovenci na Koroškem doslej še ni bilo. Naš tednik je objavljal diskusijske prispevke skozi štiri mesece. Iz posameznih prispevkov je razvidno, da je povzročila vsebina osnutka programa v slovenski javnosti na Koroškem močan odmev.

Diskusijski prispevki so različni ter jih je treba ocenjevati v luči slovenskega narodnega in političnega razvoja v deželi. Predvsem razveseljivo je, da se je naše ljudstvo v diskusijo tako aktivno vključilo. V vrsti prispevkov so obsojali dopisniki pritisk, ki se je v preteklosti izvajal nad koroškimi Slovenci, da se glede tega položaj ni bistveno spremenil, opozorjeno je bilo na obveznosti, ki izvirajo za Avstrijo iz državne pogodbe, izpovedanih je bilo mnogo konstruktivnih misli glede na so-

delovanje med nemškim in slovenskim prebivalstvom v deželi, za posamezna področja, ki so bila v osnutku programa le nakazana ali premalo konkretno izdelana, so bili poslani podrobno izdelani predlogi, močno izstopajo v diskusijskih prispevkih politično, šolsko in kulturno-prosvetno področje, obširno je bilo zavzeto tudi stališče do svetovnonazorne usmeritve Narodnega sveta. Medtem, ko se je v marsikaterem dopisu — to velja predvsem za „Slovenski vestnik" — kritiziralo pretirano poudarjanje krščanstva, je bilo na drugi strani poudarjeno, da se nam ni treba čuditi, ako je prišlo krščansko mišljenje velike večine našega ljudstva do izraza prav v novem programu Narodnega sveta. Saj je program nastal ob 1200-letnici pokristjanjevanja Slovencev. Ob tej priliki se je na slovenski strani splošno in nekam slovesno poudarjalo, da imajo Slovenci zahvaliti svoj obstoj prevzetju krščanstva. In prav ob tej znameniti 1200-letnici se je vernost slovenskega naroda spet pokazala v novi luči v tistem edinstvenem zahvalnem narodnem romanju h Gospe Sveti, izhodišču pokristjanjenja, ko se je takorekoč teden za tednom vila nepretrgana procesija romarjev proti najstarejšemu svetišču Slovencev, in nazadnje, v jeseni leta 1967, kot krona vsega, posebno lepo uspelo romanje koroških Slovencev.

V diskusijo so se vključili tudi študentje. Stališče mladega intelektualnega naraščaja je izpovedala „Koroška dijaška zveza", organizacija, ki vključuje tako srednješolce kot visokošolce. Medtem, ko se je Klub „Mladje" (F. J. Bister) od programa distanciral ter napovedal izdelavo alternativnega programa koroških Slovencev, je povabil „Klub slovenskih študentov na Dunaju" oba predstavnika osrednjih organizacij koroških Slovencev, da spregovorita pred člani Kluba o programu.

Pred „Klubom slovenskih študentov" je dr. Inzko 29. marca 1968 v visokošolskem domu „Korotan" na Dunaju izjavil: Diskusija je potrdila, da je možno narod zainteresirati o naših perečih življenjskih vprašanjih; drugo, kar je ob tej zares široki diskusiji tako razveseljivo, je dejstvo, da smo koroški Slovenci kot manjšina v programu poudarili soodgovornost pri razvoju vsega slovenskega naroda. Ob tem upoštevamo vidik, da bomo od narodne celote deležni večje podpore le, ako bomo pomagali večati — ne glede na meje in politično ureditev držav, v katerih Slovenci živimo — življenjski potencial vsega slovenskega naroda.Program Narodnega sveta pa je napisan tudi z željo, da bi pomagali sebi in narodu do globljih korenin v svetu. Glede na notranji položaj v vrstah manjšine, pa je dr. Inzko dejal:

„Narodni svet je bil od vsega početka — od prvega dne ustanovitve naprej — neodvisen, torej samostojna politična organizacija. Protikomunistično in katoliško usmerjeno delovanje Narodnega sveta je vsebovalo dosti programa za leta naprej. Vendar je po skoro 20-letnem obstoju te organizacije danes potrebno, da si izdela NSKS na podlagi dosedanjih idejnih izhodišč in izkušenj smernice za bodoče narodno-politično delo med koroškimi Slovenci ter Slovenci sploh. Konfrontacija s sodobnim svetom ter prilikami v današnji Jugoslaviji ter v zamejstvu to od njega zahteva.

Sodobni svet je pretežno materialistično usmerjen. Zato je v programu NSKS zavesten poudarek na elementih naše duhovnosti in kulturnosti, na vrednotah duha. Razmere v Jugoslaviji so se res spremenile. Vendar gre tudi v primeru Jugoslavije, kljub temu, da je uredila svoj odnos do Vatikana, za državo, v kateri ne razumejo pod versko svobodo, demokratičnimi prilikami, svobodnim gospodarstvom in politično svobodo isto kot na Zapadu. Ne da bi se vmešavali v notranje zadeve Jugoslavije, pa vemo iz prakse, kako vplivajo razmere v Jugoslaviji v ideološkem oziru na celotno zamejstvo. Tako je kljub poudarku potrebe po dobrih odnosih koroških Slovencev z matičnim narodom važno tudi zanaprej spoznanje, da mora imeti vrednotenje jezika, kulture in življenja tudi krščansko podlago.

To gledanje je bilo treba vnesti v program Narodnega sveta, zavedajoč se, da je krščanstvo kot táko prineslo Slovencem velike dobrine. Vključilo jih je v družbo kulturnih evropskih narodov, njihovo duhovnost je ne glede na večnostne vrednote krščanstva obogatilo tudi v narodnem oziru. Ignoriranje ali omalovaževanje teh dejstev pri našem bodočem narodnem delu bi duhovno silo in idejno moč manjšine slabilo, kar bi imelo prej ali slej negativne posledice za celotno narodno življenje.

Ob praznovanju 60-letnice Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško so bile nakazane smernice za naše nadaljnje kulturno-prosvetno delo, ki naj se manifestira v vseh oblikah sodobne kulturne zmoglji-

vosti in dejavnosti. Novim težnjam kulturne iniciativnosti med koroškimi Slovenci skuša ustreči tudi program Narodnega sveta s posebnim poudarkom na vsevrstnem izobraževanju, tudi umetnostnem."

Dr. Inzko je zaključil: „Z željo torej, da obudi in razplamti življenjske in stvariteljske sile v narodu, je bil zasnovan in koroškim Slovencem izročen v razpravljanje program Narodnega sveta. Drži pa, da je prav to razpravljanje dokazalo potrebo po upoštevanju marsikaterih tehtnih momentov pri dokončni formulaciji, kar se bo tudi zgodilo."'

V četrtek, dne 4. aprila 1968, se je sestal v Celovcu ponovno odbor Narodnega sveta koroških Slovencev. Po poročilu in razgovoru o trenutnem narodnostnem položaju v deželi ter prispevkih k razpravi o program NSKS, je odbor soglasno sklenil, da zaključi po štirih mesecih javno diskusijo o osnutku programa Narodnega sveta s 1. majem. Sklenjeno je bilo, da bodo predstavniki v odboru zastopanih organizacij pregledali skupno diskusijske prispevke ter pripravili predlog za dokončno formulacijo programa, o katerem bo sklepal nato izredni občni zbor Narodnega sveta.

Do seje predstavnikov v Narodnem svetu zastopanih organizacij je prišlo v nedeljo, dne 26. maja 1968, v Celovcu. Na njej sta zastopala Narodni svet predsednik dr. Valentin Inzko in tajnik dr. Reginald Vospernik (od 13. oktobra 1968 dalje predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev), Krščansko kulturno zvezo predsednik in ravnatelj Slovenske gimnazije dr. Pavle Zablatnik, Koroško dijaško zvezo poslevodeči predsednik Matevž Grilc in Karel Smole, Kmečko-gospodarsko zvezo predsednik Fric Kumer in tajnik dr. Marko Dumpelnik (sedaj prvi podpredsednik Narodnega sveta), navzoča pa sta bila tudi dekan Kristo Srienc kot zastopnik slovenske duhovščine ter predstavnik koroških Slovencev v Deželni kmetijski zbornici ter pliberški podžupan Mirko Kumer.

Na podlagi diskusije o osnutku programa Narodnega sveta je bila nanovo predelana vsebina osnutka. O posameznih delih, ki so bili iz prvotnega besedila črtani ali v besedilu spremenjeni, se je glasovalo ter soglasno postopalo.

Na seji je bilo poudarjeno, da bo treba izdelati kasneje na podlagi „Načelnega programa" tudi še „Delovni oziroma akcijski program" za krajša delovna obdobja Narodnega sveta, pravtako pa bi bilo potrebno, da podobno postopajo kulturna, gospodarska in mladinska organizacija.

Za 11. junij je bila sklicana ponovno seja odbora Narodnega sveta, na kateri naj bi se poročalo o rezultatih seje predstavnikov katoliško usmerjenih narodnih organizacij ter določil termin za izredni občni zbor Narodnega sveta, ki naj bi o programu kot pristojni forum končnoveljavno sklepal. Vendar do tega ni več prišlo, ker so dogodki v zvezi z visokošolskim domom „Korotan" zaradi spora med študenti in vodstvom doma, bili v ospredju naslednjih posvetovanj Narodnega sveta.

PROGRAM NARODNEGA SVETA KOROŠKIH SLOVENCEV

Uvod

Ob 1400-letnici naselitve Slovencev v osrčju Srednje Evrope poudarjamo koroški Slovenci svojo pravico do nemotenega razvoja na lastni domači zemlji. Tej zemlji v Zilji, Rožu in Podjuni smo koroški Slovenci vdani z dušo in telesom. Ta ljubezen izvira iz najglobljih virov naše bitnosti ter je dajala koroškemu Slovencu moč, da tudi v najtežjem času ni klonil in da je z vero v poslanstvo tudi svojega naroda živel in še živi po zgledu očetov ter žilavo in poln potrpežljivega upanja ohranja njihov jezik in njihove običaje.

Ob 1200-letnici pokristjanjenja slovenskega naroda izpovedujemo koroški Slovenci ponovno svojo zvestobo in vdanost katoliški Cerkvi v zavesti, da je poleg silnic najrazličnejšega značaja, ki so vplivale na obstoj, razvoj in oblikovanje slovenskega naroda ter njihovih poedincev, bilo krščanstvo med najmočnejšimi.

Ob 50-letnici obstoja republike Avstrije obnavljamo koroški Slovenci svojo zvestobo do avstrijske države. Dejstvo, da predstavniki Avstrije ne

vidijo v težnji Slovencev po ohranitvi njihovega jezika in svojstvenosti slabljenja avstrijskega bistva, temveč — kot je to izjavil zveznil kancler dr. Josef Klaus — njegovo obogatitev ter želi Avstrija reševati vsa vprašanja, ki se tičejo manjšine, v tesnem sodelovanju z manjšino, nas obvezuje, da storimo z ostalimi prebivalci Avstrije vse za uspešen razvoj naše države ter utrditev njenega ugleda v svetu. Na podlagi avstrijske ustave bomo v soglasju z nemško govorečimi sodeželani vršili manjšini dodeljeno poslanstvo v deželi ter izkazovali na ta način kot Avstriji zvesti Slovenci najlepši zgled hvaležnosti vsem tistim, ki jim je resnična enakovrednost obeh narodov na Koroškem srčna zadeva ter se kot pripadniki večinskega naroda z nami vred dosledno zanjo zavzemajo.

I. ELEMENTI NAŠE DUHOVNOSTI

Slovenci smo na evropskem prostoru zgodovinski narod; smo zadnji rod, ki se je za preseljevanja narodov ustalil v podonavski nižini, v predalpskem in alpskem svetu ter ob severnojadranskem zalivu.

Že v prvem stoletju svoje naselitve smo Slovenci razvili vsaj na Koroškem lastno državnost v obliki demokratične kneževine po specifičnem demokratičnem obredu knežjega umeščanja in ustoličenja.

Veliko prelomnico v narodni zgodovini Slovencev pomeni glede na poznejša zgodovinska dogajanja po Evropi prevzem krščanstva. Slovencem je krščanstvo — posredovano po irskih misijonarjih — prineslo velike dobrine. Vključilo jih je v družbo kulturnih evropskih narodov, njihovo duhovnost je — ne glede na večnostne vrednote krščanstva — obogatilo tudi v narodnem oziru. Ker je krščanstvo gradilo na dotedanjem narodnem duhovnem in etičnem temelju, je nova krščanska religija pri Slovencih pognala žive in globoke korenine.

Čeprav se je prvotno slovensko ozemlje v stoletjih za dve tretjini zmanjšalo in se je slovenski življ v severnih predelih „utopil" v močneje doseljenem bavarskem, je slovenski narod v zgodovini le ostal in obstal kot teritorialno kompakten, etnično enoten evropski narod, ki kot avtohton, ne glede na politične meje šteje blizu dva milijona. Vrhu tega pa je slovenskega življa raztresenega po svetu več kot četrt milijona.

Prav zaradi svoje teritorialne avtohtnosti in zgodovinske vloge kot vmesni člen med Germani, Romani in Slovani ter Ogri ima slovenski narod kot suveren narod vso pravico do svojega obstoja tako kot celota kot manjšina, koder koli manjšina obstaja (Avstrija, Italija, Madžarska), pa ne samo do obstoja, marveč tudi do vsestranskega razvoja, ki ga razvijajo narodi v Evropi in po svetu.

Slovenski narod stopa v 15. stoletje svoje evropske navzočnosti in sooblikovanja evropske zgodovine.

Slovenski narod stopa v novi vek na prelomnici časa, ko je svet spričo vesoljnih poletov in sodobne nagle tehnične povezave in komunikacije (radio, televizija) postal „majhen", ko se človeštvo tako po tehničnih iznajdbah kot tudi duhovno zbližuje, socialno pa preoblikuje, ko na politično pozornico stopajo docela novi narodi, ko ne glede na raso in politično moč narodi po svojih zastopstvih v Organizaciji združenih narodov odnosno držav enakovredno odločajo o usodi sveta in človeštva. Pri tej odločitvi je tudi slovenski

narod udeležen in hoče biti udeležen, pa naj si bo po politični pripadnosti član te ali one države.

V novi vek stopa slovenski narod v živi zavesti, da so na svetu poleg borbe za obstoj, življenjski in narodni, še druge vrednote, vrednote duha, ki so za človeka in narod dostojno življenje neogibno potrebne. To so pravo, vsevrstno izobraževanje, umetnost in religija (vera).

Podlaga vrednotam duha pa je materin jezik, ker jih nam najbolje in najgloblje posreduje. Zato nam bodi prva skrb: Ohraniti naš jezik in naš narod! Ohraniti se moramo kot narodna skupina, ki ima lasten jezik ter po zgodovini izoblikovan lasten značaj. Vsled tega je treba posvetiti vso pozornost in skrbnost družini, kajti družina je osnovna celica človeške družbe in kot prvotna vzgojna šola prihodnje generacije nenadomestljiva. Družina oblikuje sedanjost in bodočnost naroda in države. Utrditev družine je v prvi vrsti moralni in socialni problem naroda.

Narodnost ne ovira, da je Slovenec lojalen državljan te ali one države, da je pripadnik te ali one stranke. Toda država in stranka naj slovenstva ne zanikajo in ne prezirajo, temveč naj narodni in kulturni razvoj Slovencev pospešujejo.

II. SLOVENCI V AVSTRIJI

1. Politično področje

Naša skupna domovina

Koroški Slovenci živimo v Avstriji kot manjšina. Slovenci smo se naselili v Karantaniji ob koncu 6. stoletja. Od srede 8. stoletja naprej nam je z nemško govorečim prebivalstvom dežele skupna nadaljnja zgodovinska usoda. Mirno sožitje obeh narodov v deželi dokazuje starodavni običaj umeščanja knezov pri Krnskem gradu na Gosposvetskem polju. Kljub temu da so nadomestili prvotne slovenske kneze vojvodi oziroma knezi nemško govorečega prebivalstva, je slovenski kmet-svobodnjak izročal kot zastopnik domačega prebivalstva skozi več stoletij oblast knezom dežele v domači slovenski besedi. Tako knežji kamen kot vojvodski prestol sta priči večstoletne skupne zgodovine slovenskega in nemško govorečega prebivalstva, zgovoren dokaz upoštevanja enakopravnosti obeh narodov v deželi. To zgodovinsko dejstvo v bodoče nikdar ne bi smelo več ločiti prebivalcev dežele, temveč bi jih moral prav veličastni dogodek umeščanja deželnih knezov krepiti v domovinski in narodni zavesti ter želji po skupnem reševanju vseh vprašanj, ki zadevajo življenska območja obeh narodov v deželi. Knežji kamen in vojvodski prestol morata biti simbol demokratičnega mišljenja in miroljubne usmerjenosti koroškega prebivalstva ne glede na njihovo jezikovno in narodno pripadnost.

Skupna skrb za blagor domovine je utrjevala tekom zgodovine v prebivalcih dežele domovinsko in državljansko zavest, ki sta na Koroškem v slovensko in nemško govorečem prebivalstvu globoko ukoreninjeni. To je dokazalo tudi leto 1920, ko se je pri ljudskem glasovanju odločilo močno število Slovencev za enotnost Koroške. Tisti del Slovencev, ki je oddal leta 1920 svoj glas za skupno življenje z matičnim narodom v Sloveniji, nam zapušča zavest, da smo narodnostno gledano del slovenske narodne celote in da se čutimo kulturno povezane z vsemi Slovenci. Del koroških Slovencev, ki

je oddal svoj glas pri glasovanju za Avstrijo, pa nam nalaga dolžnost, da se zvesto priznavamo k avstrijski državi, da se z vsemi močmi zanjo zavzemamo, da gojimo in utrjujemo v srcih naše mladine avstrijsko državljansko zavest in ljubezen do Avstrije.

Skupno trpljenje v uničevalnih taboriščih druge svetovne vojne, skupni napori slovensko kot nemško govorečih prebivalcev dežele v boju proti nacizmu in za osvoboditev Avstrije, dosega tega cilja leta 1945 ter obnova Druge avstrijske republike naj utrjujejo v vseh Avstrijcih zavest, da je vsak doprinesel svoj idealizem in svoj delež za Avstrijo, ki je naša skupna domovina.

Slovencem mednarodno zajamčene pravice

Avstrijska državna pogodba upošteva delež, ki so ga prebivalci slovenske narodnosti prispevali za ponovno vzpostavitev avstrijske republike. V členu 7 te pogodbe so mednarodno zajamčene pravice avstrijskih državljanov slovenske narodnosti. Člen 7 je torej del avstrijske ustave, ki obvezuje glede na pravice in dolžnosti vse avstrijske državljane.

Člen 7 državne pogodbe iz leta 1955 se glasi:

§ 1 „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji, kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovaj in tiska v svojem lastnem jeziku."

§ 2 „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvatske šole."

§ 3 „V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvatski jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini kakor v nemščini."

§ 4 „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani."

§ 5 „Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu in slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati."

Popolno enakopravnost in izpolnitev obveznosti, ki izvirajo za našo državo iz člena 7 državne pogodbe, bomo skušali doseči Slovenci ob tesnem sodelovanju z deželnimi in državnimi oblastmi ter vsemi prebivalci naše dežele in države. Tem potom bomo deležni končno tistega notranjega miru v deželi, katerega si želijo v enaki meri vsi prebivalci. Pri iskanju teh skupnih idealov nam bo v idejno oporo duhovna zapuščina koroškega pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga, ki je videl blagor dežele v mirnem sožitju, tesnem sodelovanju in enakopravnosti obeh narodov v deželi.

Člen 7 državne pogodbe, ki obvezuje kot del državne ustave državo in deželo, govori o pravicah Slovencev. Ti morajo predložiti državnim in deželnim oblastem ne glede na politično in svetovno-nazorno opredelitev in prepri-

čanje v zvezi z realizacijo člena 7 državne pogodbe vedno skupno izdelane predloge. Člen 7 naj povezuje koroške Slovence kot pripadnike iste narodnosti v veliko družino javnih delavcev z enakimi stremljenji in cilji, ki naj jim bo dosega popolne enakopravnosti skupna želja.

Pri našem narodnem delu pa moramo upoštevati, da živijo v deželi tudi sorojaki, bratje in sestre, ki se ne čutijo več tako močno povezane s slovensko kulturno in slovensko narodno skupnostjo. V tej zvezi je treba poudariti, da je raznarodovanje zločin zoper naravo, zoper demokracijo, zoper krščanstvo.

Narodno-politično predstavništvo

Za zaščito človečanskih in narodnostnih pravic koroških Slovencev ter dosego popolne enakopravnosti z nemško govorečim prebivalstvom dežele se zavzema Narodni svet koroških Slovencev. Narodni svet je narodno-politična organizacija, katere sodelavci in somišljeniki pojmujejo krščanstvo kot bistven faktor pri oblikovanju človekove osebnosti, narodne skupnosti in družbe. Zavestno soupoštevanje tega momenta v zasebnem in javnem življenju ter sleherni organizacijski dejavnosti v deželi, državi, med Slovenci in v človeški družbi povezuje vse člane in somišljenike NSKS v močno narodno-politično skupnost, katere glavni cilj je ohranitev slovenskega življa v deželi, razmah slovenske kulturne, politične in gospodarske dejavnosti manjšine in družbe. Z nakazanimi cilji vrši NSKS s tem važno državotvorno funkcijo ne le v deželnem in državnem okviru, temveč pravtako v meddržavnem merilu. Organizacijsko in idejno želi zajeti Narodni svet čim širši krog koroških Slovencev. V osrednjem odboru Narodnega sveta koroških Slovencev so zastopani poleg predstavnikov političnega življenja tudi zastopniki Narodnemu svetu ideološko sorodnih kulturnih, gospodarskih in mladinskih organizacij.

Pluralistična družba ter življenje v njej zahteva upravičeno priznanje obstoja različnih političnih gibanj, strank in skupin, ki imajo svoja idejna in svetovnonazorna izhodišča, katera v večji ali manjši meri vplivajo na njihovo delo v službi človeka in družbe. Skupne naloge ob prizadevanju za politično in gospodarsko stabilnost ter socialno enakopravnost vseh prebivalcev Avstrije, soustvarjanje pogojev za čim širšo in čim globljo kulturno aktivnost ter neovirano rast na vseh področjih duhovne biti, priznanje zadevnega življenjskega prostora vsakomur v državi pospešujejo odstranitev mej narodnostnega, stanovskega, socialnega ali verskega značaja.

To dejstvo odpira koroškim Slovencem široka vrata za sodelovanje z vsemi deželami in državljani ne glede na narodno in politično pripadnost ter svetovnonazorno prepričanje.

Državna in meddržavna vloga manjšine

Iz tega sledi, da je narodnostno vprašanje ter njegova ureditev predvsem družbeno vprašanje, ki ga je možno rešiti le ob vsestranskem medsebojnem zaupanju, v dobrih medsebojnih odnosih ter tesnem sodelovanju vseh prebivalcev posameznih vasi, trgov in mest dvojezičnega ozemlja. Takšno gledanje na reševanje narodnostnih vprašanj zahteva od pripadnikov manjšine navezovanje čim tesnejših človeških odnosov z vsemi prebivalci dežele in države. Kjer koli so dane možnosti sodelovanja ter utrjevanja prijateljskih vezi v vsakdanjem givljenju, se jih mora manjšina poslužiti tudi v lastnem narodnem interesu. Naloge človeštva pa so dandanes tako obsežne, da

smo bolj kot kdajkoli v preteklosti navezani na pomoč in nasvete drug drugega. Zaradi tega se sodelovanje vseh prebivalcev južne Koroške že po življenskih nujnostih naravnost vsiljuje. Treba je najti v vsakdanjem življenju le še načine in pota za čim smotrnejše delo v interesu naše narodne celote v deželi ter čim uspešnejšega družbenega razvoja.

To spoznanje zahteva od koroških Slovencev vsestransko politično aktivnost in sovplivanje na vse odločitve, ki so tesno povezane z našimi narodnimi in družbenimi interesi. Te interese je možno uveljaviti v občinskih odborih, v koroškem deželnem zboru, v državnem zboru ter sploh povsod, kjer so dane možnosti za zboljšanje življenjskih pogojev in prilik prebivalstva dežele in države. V interesu manjšine je, da si zagotovi z realno politiko čim širše možnosti sodelovanja na vseh področjih političnega, gospodarskega, kulturnega in socialnega življenja dežele in države.

V občinski, deželni in državni politiki se bomo zavzemali koroški Slovenci poleg vprašanja občedružbenega značaja za dosledno uveljavitev enakopravnosti slovenskega prebivalstva z nemško govorečimi sodeželani in sodržavljani. Pod popolno enakopravnostjo razumemo pravično uresničitev določil državne pogodbe ter upoštevanje vseh mednarodno prevzetih obveznosti po Avstriji, ki se nanašajo na človekove pravice in zaščito življenjskih interesov manjšin.

Med konkretnimi cilji navajamo:

a) Rešitev vprašanja pouka slovenščine v osnovnih in glavnih šolah.
b) Ureditev zadev veroučnega jezika na ljudskih in glavnih šolah.
c) Zgraditev poslopja za slovensko gimnazijo.
č) Ureditev vprašanja dvojezičnih napisov ter slovenščine v uradih in sodnijah.
d) Ustanovitev osrednjega slovenskega kulturnega doma.
e) Rešitev kmečko-gospodarskih problemov našega prebivalstva.
f) Rešitev problemov slovenskega delavstva.
g) Dodelitev rednih državnih in deželnih finančnih sredstev za kulturne in gospodarske namene slovenske manjšine.

Pri svojem delovanju se opira Narodni svet v prvi vrsti na krajevne zaupnike in člane krajevnih odborov Narodnega sveta po občinah, zavedajoč se, da more vršiti svoje poslanstvo le v tesni povezanosti s posameznikom in narodom. Njegovo glasilo je „Naš tednik“, ki nadaljuje tradicijo Einspielerjevega „Slovenca“ in „Mira“ ter tradicijo „Koroškega Slovenca“.

Kot sopodpisnica državne pogodbe odgovarja za objektivno interpretacijo in realizacijo člena 7 poleg ostalih sopodpisnic državne pogodbe tudi Jugoslavija. Koroški Slovenci smo za dobre sosedske odnose naše države z vsemi sosednimi državami, predvsem med Avstrijo in Jugoslavijo, kjer živi večina slovenskega naroda v okviru republike Slovenije. Pospeševanje utrjevanja prijateljskih vezi med vsemi Slovenci (tudi Slovenci v svetu) ter Koroško in Slovenijo mora biti ne glede na različno politično in družbeno ureditev Avstrije in Jugoslavije ob politični in idejni neodvisnosti eno izmed bistvenih načel slovenske manjšinske politike v deželi. Taka deželna politika bo omogočila republiki Avstriji, da uspešno vrši svoje poslanstvo povezovanja in sodelovanja držav Podonavja ter zadosti s tem na najučinkovitejši način potrebam, ki izvirajo zanjo iz obligacij nevtralne države v osrčju evropskega kontinenta.

2. Kulturno področje

Slovenska izobraževalna središča

Sodobno družbo označuje dinamičnost in poskus posameznika ter družbe po vedno novem prilagajanju prilikam in zahtevam sodobnega časa. Iz tega sledi, da bi bila posameznik in družba v svojem duhovnem svetu ter idejnem razvoju močno ogrožena, ako bi Cerkev in država ne posvečala zadostne pozornosti človekovim potrebam. Ta skrb državnih in cerkvenih ustanov za duhovno območje življenja ter moralno zdravo in vsled tega vsem nalogam in naporom doraslo družbo nalaga državljanom dolžnost, da se poslužijo vseh prilik in možnosti, ki jih nudita Cerkev in država za izpopolnitev umske in srčne izobrazbe posameznika. Na temeljih družinske vzgoje pospešujejo šola, Cerkev, poklicne in raznovrstne druge ustanove v državi, vsestransko izobraževanje poedinca in družbe ter poduhovljenje današnjega pretežno materialistično usmerjenega sveta.

Slovenska prosveta je posredovala že vedno našemu človeku najglobljo duhovno hrano, ker je rasla iz vedno znova osvežujočih vrelcev krščanske zavesti in tradicije. Krščansko slovensko prosveto započneta med nami kot prva solunska brata Ciril in Metod, na svoj način doprinese svoj delež Primož Trubar, v ostalem pa so veliki slovenski prosvetarji od Slomška pa do Kreka. V sredini 19. stoletja je Celovec z ustanovitvijo Mohorjeve družbe ter razgibano literarno dejavnostjo celo žarišče vseslovenskega kulturnega življenja. Organizirana prosveta zadnjih desetletij stoji v znamenju kulturne samopomoči. Slovenska izobraževalna društva so postajala z drugimi prosvetnimi ter verskimi krožki in gibanji v vedno večji meri najpomembnejša izobraževalna središča za našega človeka in slovensko narodno skupnost na Koroškem. Zavedajoč se, da je kulturna samopomoč za narodni obstoj koroških Slovencev odločilne važnosti, bomo tudi v bodoče osredotočili vso našo pozornost in skrb kulturno-prosvetnemu delu, ki bo raslo iz nesebičnosti in pristnega narodnega idealizma.

Pri tem pa se zavedamo, da je treba bogato tradicijo, ki so jo nam posredovali naši predniki ter gledanje modernega časa povezati v organsko enoto. Odrske prireditve, pevski nastopi, publicistična dejavnost, predavanja, tečaji ter razne druge oblike dosedanje prosvetne aktivnosti naj bodo tudi v bodoče stržen našega kulturno-prosvetnega hotenja med koroškimi Slovenci. Vedeti pa moramo, da so zahteve sodobnega izobraževanja v času mnogoličnih družbenih pojavov širše kot kdaj koli prej. To dejstvo zahteva sistematično načrtovanje kulturno-prosvetnega dela ter pridobitev in pritegnitev vseh slojev našega ljudstva za čimbolj razgibano kulturno-prosvetno delo in sooblikovanje duhovne podobe našega človeka ter slovenske narodne skupnosti v deželi.

V tej zvezi pripada še posebno poslanstvo pri gojitvi slovenske narodne zavesti ter izobrazbi našega ljudstva slovenskim literatom, pesnikom in pisateljem, ki jim je dano, vnašati vedno znova v vsako narodno življenje osvežujoče in v prihodnost usmerjajoče ideje. Takšno spoznanje obvezuje narodno skupnost, da polaga literarnemu razvoju ter založniški dejavnosti med koroškimi Slovenci še prav posebno pozornost. Zavedajoč se, da je Mohorjeva družba naša najstarejša kulturna ustanova v deželi, ki je omogočila našemu narodu močan kulturni podvig, obvezuje koroške Slovence, da nudimo tej slovenski kulturni ustanovi tudi v bodoče vsestransko podporo.

Zavedamo se, da se more naše kulturno-prosvetno življenje zdravo in

uspešno razvijati le ob tesnem sodelovanju vseh za slovensko kulturo in njeno rast odgovornih osebnosti, organizacij in ustanov. To spoznanje naj odpira možnosti sodelovanja tako v lastnih slovenskih vrstah kot s pripadniki večinskega naroda v deželi in državi. Doma v dveh kulturnih svetovih, v slovenskem in avstrijskem, se v polni meri zavedamo zadevnih kulturno-prosvetnih nalog v službi slovenskega naroda ter avstrijske državne skupnosti.

Pobudo in oporo umetniškim talentom

Moči naroda ne cenimo po zunanji fizični plati, marveč po njegovi notranji, kulturni plati. Kultura ima več področij, je pevska in glasbena, likovna (slikarska in kiparska), gradbena, beletristična (pesništvo, pisateljevanje), dramska tez znanost.

Ker je kultura za narodni dvig in njegov ugled izredne važnosti, ker je narodu duhovna hrana, je treba storiti vse za rast kulture.

Slovenska kultura na Koroškem je samorastniška, t. j. rastla je iz narodnega idealizma, brez kakršnih koli javnih podpor, le iz osebnih žrtev.

Čeprav so cerkve na Koroškem opremili z umetninami večinoma umetniki druge narodnosti, pa so jih vendar zidali slovenski domačini. Slovenski dušni pastirji so marsikje odločali, kakšne bodo podobe in umetnine po cerkvah. V preteklem stoletju pa že sami domači slikarji ustvarjajo umetnine po cerkvah in na kmečkih kapelah, vaških znamenjih.

Poleg likovnih, glasbenih in beletrističnih umetnikov so se na Koroškem rodili tudi znanstveni talenti, lingvisti — gramatičarji, fiziki — zemljepisci, etnografi, zgodovinarji, bogoslovni znanstveniki.

Temelj kulturnemu delu na Koroškem je polagal s koroškimi domačini Slomšek v vseh svojih življenjskih dobah. Prav zato pa so po njegovem zgledu slovenski koroški duhovniki v prvi vrsti poklicani, da nadaljujejo Slomškovo izročilo, ker je duhovščina v najožjem stiku z ljudstvom in tako lahko posreduje ljudstvu kulturne dobrine.

K istemu poslanstvu je poklicano vse slovensko izobraženstvo na Koroškem. Talenti ne smejo ostati zakopani. Talentiranim ljudem je treba dajati stalne pobude in jim tudi omogočiti, da se razvijajo in uveljavijo.

Prvi kader za vznik mladih slovenskih koroških umetnikov vseh vrst je in mora biti slovenska gimnazija. Profesorji slovenske gimnazije imajo dolžnost, da odkritim umetniškim talentom dajejo pobudo in oporo. Poleg gimnazije pa ima glede izobraževanja slovenskega učiteljstva podobno vlogo Pedagoška akademija v Celovcu, dalje gimnazija na Plešivcu in pa tudi vzgojni slovenski dijaški zavodi. Voditelji in voditeljice naj bodo kulturno odprti in razgledani možje.

In če govorimo o možnosti odkrivanja umetniških in znanstvenih talentov na domačih koroških tleh, je treba dati poseben poudarek ustvarjanju umetniškega in znanstvenega kadra v visokošolskem domu Korotanu na Dunaju ter drugih izobraževalnih centrih.

Koroškim Slovencem Kulturni dom

Diferenciacija umetniškega in znanstvenega zanimanja in študija ter udejstvovanje nas vodi k sklepu, da bomo v nekaj letih potrebovali v Celovcu Kulturni dom za umetniške razstave, prireditve in podobno.

Ta dom naj bo hkrati v službi človečanskega in kulturnega srečanja,

žarišče ob stičišču germansko-slovansko-romanskega jezikovnega in kulturnega prostora. V zavesti, da more slovenska manjšina na Koroškem mnogo prispevati k poglobitvi kulturnih stikov med Avstrijo in Jugoslavijo, je treba podvzeti sleherno iniciativo, ki bi mogla utrditi že obstoječe meddržavne odnose. V tako središče duhovnega srečanja z jugovzhodom in v Podonavju bi bilo treba izgraditi kulturni dom za znanost in umetnost. Vsak napredek dežele je tesno povezan z duhovno rastjo. Ta pa je možna le, ako država izrabi vse možnosti, ki jih nudita njen zemljepisni položaj ter etnični značaj dežele. Na podlagi medsebojnega spoštovanja se odpirajo ne glede na državne meje v alpsko-jadranskem prostoru vedno širše možnosti sodelovanja, ki jih je treba zaznati in docela izrabiti. V to poslanstvo je treba vključiti še v večji meri tudi koroški radio in avstrijsko televizijo.

3. Šolsko in mladinsko področje

Posebno važnost moramo polagati na vprašanje, kako najuspešneje vključiti v narodno delo mlado generacijo. Novi rod prinaša v vsako skupnost nove poglede in probleme. Mladino zanimajo predvsem sodobni problemi. Zato ji moramo prikazati tudi slovensko vprašanje na zanimiv način kot del sodobne narodne problematike.

Mlad človek se ne more zadovoljiti samo s pasivnim sprejemanjem slovenstva. V njegovi naravi je, da hoče biti aktiven. Slovenska mladina, ki živi sredi številčno večjih narodov, je še v posebni meri soodgovorna za usodo svojega naroda. Življenje v neposrednem stiku s kulturnim ustvarjanjem drugih narodov pa ji nalaga tudi dolžnost, da utira slovenskim duhovnim vrednotam pot v občečloveško kulturo in obratno njene vrednote vceplja v slovenski duhovni svet. Da bo slovenska intelektualna mladina zmogla vršiti te naloge tem uspešneje, da se njen duhovni potencial organizacijsko poveže, da mladina izmenjuje svoje izkušnje, si daje medsebojne pobude in s tem poveča svojo moč. Organizacijske stike pa mora razširiti študirajoča mladina tudi na podeželsko mladino, ki živi na slovenskem avtohtonem ozemlju. Saj črpa ta mladina sveže sile neposredno iz naroda, kar je za slovensko mladinsko gibanje neprecenljiv kapital. Slovenska delavska, študentska in podeželska mladina morajo hoditi z roko v roki naprej v delu in boju za skupne ideale.

Pri narodnem delu se kot manjšina ne moremo opirati na številčno premoč, pač pa moramo biti pripravljeni prevzeti nase vse žrtve, da rastemo kvalitetno. To rast je treba gojiti in podpirati v vseh razvojnih dobah, začenši z vzgojo v družini, v otroških vrtcih, s šolskim in izvenšolskim izobraževanjem.

Izobrazba in vzgoja na osnovi družinskega jezika

Dežela in država morata omogočiti šolanje vzgojiteljic, ki bodo sposobne voditi na dvojezičnem ozemlju vrtce tudi v slovenskem jeziku. Ljudska šola pa ima nalogo, da posreduje otrokom znanje njihovega materinega jezika ter jim privzgoji ljubezen do naroda, iz katerega izhajajo. Dejstvo, da živita na Koroškem dva naroda, je narekovalo v deželi ustanovitev dvojezičnih šol.

Koroški Slovenci smo imeli v preteklosti najslabše izkušnje z nekdanjo utrakvistično šolo, v kateri je bila slovenščina le pomožni jezik. Šolska

odredba koroške deželne vlade z dne 3. oktobra 1945 je ustvarila šele pogoje za enakopravnost slovenskega jezika v šolah dvojezičnega ozemlja. Ker je bil namen dvojezične šole zbližati že v šolski dobi — ne glede na materin jezik otrok — mladino obeh narodov v deželi, ji posredovati v enaki meri znanje obeh deželnih jezikov, jo seznaniti s kulturnim ustvarjanjem slovenskega in nemško govorečega prebivalstva v deželi, smo s to šolsko ureditvijo koroški Slovenci v polni meri soglašali. Koroški deželni zbor se je na slavnostni seji dne 29. januarja 1947 soglasno izrekel za ureditev manjšinskega šolstva na podlagi šolske odredbe iz leta 1945. Predvsem je bilo na seji poudarjeno, da želi dežela popraviti, kar je bilo glede šolstva v preteklosti zamujenega.

Kljub uspešnemu razvoju dvojezičnega šolstva, je bila šolska odredba 22. septembra 1958 na protiustaven način ukinjena ter so se od tedaj naprej prilike na področju dvojezičnega šolstva tako poslabšale, da se čutimo koroški Slovenci upravičeno glede narodnostnega obstoja življenjsko ogrožene.

Položaj na ljudskih in glavnih šolah je tak, da večinoma ne pospešuje, niti ne garantira nemotenega pouka učencev v slovenskem jeziku. Slovenske organizacije morajo vsled tega budno spremljati razvoj manjšinskega šolstva v deželi. Po narodu izvoljeni predstavniki so dolžni poročati na sejah in vsakoletnih občnih zborih svojih organizacij o trenutnem položaju na področju šolstva ter o tem, kar je bilo in kaj se namerava za izboljšanje manjšinskih šolskih prilik v bodoče ukreniti.

Pogoji za uspešen razvoj manjšinskega šolstva

Učiteljem mora biti dana neovirana možnost, da priporočajo staršem iz objektivnih vidikov slovenščino, to je na podlagi strokovne in stvarne informacije, kar velja v isti meri za manjšinsko šolsko oblast.

V šolah mora biti zagotovljen glede učnega časa in učnih moči tak pouk, da se otroci, ki obiskujejo slovenščino, ne bodo čutili diskriminirane. Pravi učni uspeh bo na dvojezičnih šolah dosežen le, če bodo učitelji v razumevanju in v ljubezni do lastnosti in nagnjenj otroka, h katerim spada tudi materin jezik ter v spoštovanju do otroka poučevali. Državne in deželne oblasti, politične stranke in tisk pa naj pomagajo ustvariti vzdušje, ki bo pospeševalo ter omogočilo nemoten razvoj manjšinskega šolstva v deželi.

To šolstvo se bo moglo uspešno razvijati le, ako bodo na manjšinskih šolah povsod poučevali učitelji in učiteljice, ki bodo dobro obvladali oba deželna jezika ter vzgajali šolsko mladino na dvojezičnih šolah v duhu strpnosti ter medsebojnega spoštovanja obeh narodov v deželi. Za tak učiteljski naraščaj bo morala poskrbeti Pedagoška akademija v Celovcu. Slovenci pa smo dolžni, da usmerjamo študirajočo mladino tudi sami v učiteljski poklic, ki je poleg duhovniškega poklica za naš narodni obstoj slej ko prej najodločilnejšega pomena. Posvečati pa moramo pozornost tudi drugim poklicem, v katerih naj kot manjšina doprinašamo svoje h gospodarskem in duhovnem razvoju dežele. Glavni kader slovenskih izobražencev naj posreduje Državna gimnazija za Slovence, za katere uspešen razvoj v prvi vrsti odgovarjamo Slovenci sami s tem, da omogočimo naši mladini šolanje na slovenski gimnaziji. Sploh smo koroški Slovenci dolžni posvečati največjo skrb šolskemu vprašanju. Saj zavisi od njega v veliki meri naš narodni obstoj ter nadaljnji duhovni razvoj v deželi.

4. Gospodarsko področje

Z naraščanjem potreb in željá človeštva je povezana težnja po povečanju poljedelske in industrijske proizvodnje ter po širšem dostopu do službenih mest. S tem v zvezi narekuje sedanji čas večjo potrebo po povečanju in ustanavljanju posestev in podjetij, prilaganju proizvodnih metod in krepkem prizadevanju vseh tistih, ki so udeleženi v proizvodnji. Treba je torej pospešiti vse tisto, kar služi vsestranskemu gospodarskemu napredku ob spoznanju, da je temeljni namen proizvodnje služba človeku, slehernemu sloju ljudi.

Činitelji gospodarskega napredka so poedinci, gospodarske skupine, država. Država mora upoštevati iz lastne pobude izvirajoče napore posameznikov in njihova svobodna združenja, ki jih morajo ti spraviti v sklad s prizadevanji javne oblasti ter se na primeren in organski način prizadevati za to, da se — ob spoštovanju pravic, ki gredo osebam, in ob upoštevanju posebnega značaja vsakega naroda — čimprej odstranijo sedanje velikanske in pogosto še naraščajoče gospodarske razlike, združene z individualnim in socialnim zapostavljanjem.

To bi bilo posebno važno za južni del Koroške, ki sta ga dežela in država skozi desetletja zanemarjali in zapostavljali. Odprava neenakosti v gospodarskem življenju je še posebej potrebna na področju kmetijstva. Z ozirom na posebne težave, ki jih ima poljedeljstvo bodisi s pridobivanjem bodisi s prodajanjem pridelkov, je treba pomagati kmetom tako, da ne bodo kmetje, kakor se to večkrat zgodi, ostali v položaju državljanov nižjega reda. Razumljivo pa je, da je tudi kmetu potrebno temeljito poklicno znanje, brez česar je napredek nemogoč. Iz tega sledi, da potrebujemo tudi koroški Slovenci od države in dežele javno priznano kmetijsko šolo, ki bo posredovala kmečkim fantom strokovno znanje na podlagi zahtev sodobnega časa. Predpogoj za javno kmetijsko šolo pa moramo ustvariti Slovenci s tem, da pošiljamo slovenske fante izključno le na našo, po vseh koroških Slovencih hoteno in že obstoječo skupno kmetijsko šolo, ki jo je treba izgraditi v moderen, naprednemu gospodarstvu odgovarjajoč strokovni šolski zavod. S tečaji, strokovnim šolanjem naše mladine in kmečkega prebivalstva, predavanji, z ekskurzijami itd. naj razširi naša kmečka organizacija svoje izobraževalno delo med našimi ljudmi. Obstoječe slovenske gospodinjske šole z državno priznano pravico javnosti morajo biti deležne podpore vseh Slovencev.

Gospodarska iniciativnost in obramba zemlje

Mehanizacija kmetijstva narekuje nabavo strojev na zadružni podlagi. Vsled tega je gospodarski napredek našega človeka tesno povezan z razvojem slovenskega zadružništva. Življenjska nujnost narekuje sodelovanje v krajevnih slovenskih zadrugah in posojilnicah. Za čim širše in za vse koroške Slovence čim bolj uspešno tovrstno gospodarsko sodelovanje je dolžna soustvarjati pogoje osrednja slovenska zadružna ustanova v Celovcu s tem, da bodo mogli v njej sodelovati na podlagi upoštevanja načela enakopravnosti vsi v Avstriji živeči Slovenci.

Da bo našemu kmetijstvu zagotovljen neoviran razvoj, pa je za koroške Slovence potrebno, da smo tako v krajevnih kmečkih odborih kot v okrajnih Kmetijskih zbornicah našega ozemlja ter v Deželni kmetijski zbornici primerno zastopani. Potrebne pomoči in podpore morajo biti kmetje deležni tudi

s te strani. Gospodarski svetovalci okrajnih kmetijskih zbornic naj bi bili na našem ozemlju zmožni slovenščine ter naj bi jo tudi v praksi uporabljali. Pravtako bi morale obvladati slovenščino tudi od Deželne kmetijske zbornice dodeljene vaške pomočnice obolelim družinskim materam v naših krajih.

Naše narodno vprašanje pa je tesno povezano tudi z obrambo zemlje, ki je last našega človeka. Enkrat prodana, je ponavadi za vedno zgubljena. Spoštovanje do lastne posesti in zemlje je za nas v času tekmovanja strojev in motorjev morda še bolj važno kot kdaj koli v preteklosti. Le na lastni zemlji, na avtohtonem ozemlju bomo mogli uspešno braniti naše narodne pozicije in razviti močno gospodarsko iniciativnost ter utrditi gospodarski položaj v deželi. Za vodilo nam bodi: Ljubimo našo zemljo, ohranimo jo kot svojo last in bodimo ponosni na to mater, ki je hranila naše prednike in ki bo morala hraniti v bodočnosti še mnogo večje število svojih zemeljskih otrok. Zato se kmet, lastnik zemlje, zavedaj, da s svojim gruntom poseduješ dragocenost in bodi ponosen na svoj stan! Ne izdaj svoje zemlje ter vcepi to zavest tudi svojim sinovom! Zavedajoč se pa tudi, da si temelj narodnega obstoja. Iz tvojih družin so in bodo še redno prihajale zdrave sile, ki so potrebne, da obnavljajo in krepijo ves naš rod. Slovenski koroški kmet, vedno se zavedaj svojega poslanstva!

A tudi razvoj obrtništva zahteva od našega človeka primerno pozornost glede na ustvarjanje strokovnih in gmotnih pogojev, kot je turizem odprl tudi našemu človeku nov vir zaslužka in dohodkov.

V gospodarskem pogledu je turizem velika pridobitev, v moralnem in narodnostnem pogledu pa je slovenski človek, je slovenska družina v veliki preskušnji, ali ohrani svojo moralno in narodno trdnost ali ne. Le pri visokokulturnem in moralno-versko trdnem narodu tega turizem ne ogroža toliko v narodnostnem oziru. Žalostno je, ako domači gostitelji zataje svojo narodnost, kadar nočejo priznati, da so slovenskega rodu v mnenju, da se bodo gostom s tem prikupili. Vendar je učinek navadno obraten.

Na novo je uredil odnos človeka do pravilnega vrednotenja dela koncil. Za obrambo osebe proti vsemu nečloveškemu v delu, proti vsemu, kar razosebija, kar krati delavcu družino, kulturno, družbeno, versko življenje, koncil izjavlja: „Celotni potek dela je treba prilagoditi potrebam osebe in njenim oblikam življenja. Tudi delavci naj imajo čas in priložnost za svobodno razvijanje tistih moči in zmožnosti, katerih morda pri poklicnem delu ne morejo v zadostni meri razvijati," s čimer je še prav posebej poudarjen pomen delavca za družbo ter njegovo človeško dostojanstvo.

ZAKLJUČNA BESEDA

Državni predsednik avstrijske republike dr. Adolf Schärf je izjavil: „Politična zrelost večine obstoji v tem, da je sposobna omogočiti življenje in razvoj manjšine." Zadovoljiva rešitev manjšinskega vprašanja bi Avstriji olajšala rešitev poslanstva med nemškim in slovanskim svetom, med Zapadom in Vzhodom, med katoliškim in pravoslavnim svetom, med zapadno in vzhodno demokracijo.

Avstrija ima svoje naloge in nihče ji jih ne more odvzeti. Avstrija je najdlje na vzhod potisnjeno izložbeno okno katoliškega zapada in zapadne demokracije. Po Avstriji njeni vzhodni sosedje v veliki meri sodijo Zapad.

njegove težnje, njegovo miselnost in iskrenost, zvestobo mednarodnim pogodbam, njegov čut za demokracijo, pravico in svobodo.

Kot matična država je Avstrija dolžna ščititi svojo manjšino v Italiji. Vendar bo mogla vršiti to nalogo veliko uspešneje, ako se bo mogla sklicevati na zadovoljivo in zgledno rešitev manjšinskega vprašanja v lastni državi. S pravično rešitvijo manjšinskega vprašanja bi Avstrija dala dober zgled tudi drugim državam ter bi s tem koristila vsemu človeštvu.

KOROŠKE PERSPEKTIVE

Četrto srečanje slovenskih izobražencev je bilo v Dragi pri Trstu 30. in 31. avgusta 1969. Udeležilo se ga je tudi lepo število izobražencev s Koroške. Vsi predavatelji študijskih dni v Dragi so zastopali mnenje, da dandanes ni več mogoče voditi uspešne slovenske manjšinske politike, ne da bi bila ta usklajena z vseslovenskimi narodnimi težnjami in interesi. Predavanje pisatelja Borisa Pahorja pa je izzvenelo v zahtevo po čim večji odločnosti in samozavesti v slovenski politiki. V zelo razgibani diskusiji se je javil k besedi tudi prof. Jože Wakounig, član ožjega odbora Narodnega sveta koroških Slovencev, ter obsodil zadržanje tistih Slovencev na Koroškem, ki so se ob izidu programa Narodnega sveta distancirali od narodnih zahtev v trenutku, ko so Nemci začeli masivno napadati vodstvo Narodnega sveta. „Tako zadržanje je treba obsoditi kot hlapčevsko," je dejal prof. Wakounig, „to tembolj, ker je moral v javnosti nastati vtis, da soglašamo koroški Slovenci z načinom deljenja narodnih pravic po drobtinicah. Končno je treba ob tem videti, kaj vse zahtevajo zase južni Tirolci!"

Tej pogumni besedi mladega koroškega intelektualca so udeleženci v Dragi pritrdili z močnim ploskanjem. Dokazuje pa ta odločni nastop pred slovenskimi izobraženci tudi, da precejšen del mladih odklanja način pisanja in razlaganja naših narodnostnih prilik, kot se je pojavil v koroški reviji „Mladje 7-8", ki je izšlo meseca julija na Koroškem. Gotovim sodelavcem „Mladja" danes ne gre več za kaj drugega, kot da razbijejo slovensko desnico med koroškimi Slovenci. 13. oktobra preteklega leta je prišlo zaradi ideoloških razlik do spremembe v vodstvu Narodnega sveta koroških Slovencev. Da del indiferentno in levičarsko usmerjenih študentov tudi danes ne želi desnice ali lastne katoliško usmerjene politične sile, pa dokazuje ponoven napad na Narodni svet v levičarskem „Slovenskem vestniku" z dne 15. avgusta 1969, kjer citira visokošolec in predstavnik „Kluba slovenskih študentov na Dunaju" Miško Kulnik glavnega urednika „Mladja" Florija Lipuscha, ki je dejal v „Mladju": „Spremembe so se pričele pri osebah in bodo morale končati pri reviziji načel za narodno delo." Nato pa Kulnik nadaljuje: „Do danes o tem ni duha ne sluha in ljudje se že začenjajo spraševati, čemu so sploh izvolili novega predsednika NSKS. Čeprav bo dr. Vospernik že kmalu leto dni predsednik, še ni pokazal nobene dejavnosti, ki bi opravičevala lansko spremembo v vodstvu NSKS."

Ideologija „Mladja" gre torej v to, da razbije katoliške vrste. Tistega, ki se mladjevcem ne bi hotel podrediti ali slediti njihovim političnim ciljem, pa je treba dosledno napadati ter kompromitirati. Močno na poti jim je pri tem program Narodnega sveta z jasnimi narodnimi in svetovnonazornimi cilji, kot da bi čutili, da pomeni ta program zaradi ideološke in vsebinske teže široko ter trdno organizacijsko in idejno bazo Narodnemu svetu, ki mu zaradi tega ne morejo do živega.

Odločna desnica je koroškim Slovencem nujno potrebna. To je ponovno dokazal Kavčičev uradni obisk na Koroškem. Njegove izjave glede reševanja manjšinskih vprašanj na podlagi priznavalnega principa je desnica v zamejstvu tako odločno zavrnila, da je morala Ljubljana takoj reagirati. Po referentu za zunanje zadeve in članu izvršnega sveta Slovenije, Bojanu Lubeju, je izjavila, da so za slovensko vlado merodajna glede presoje manjšinskega vprašanja in reševanja manjšinskih vprašanj gledanja in stališča koroških Slovencev.

Ljubljana se bo tudi v bodoče ozirala v svoji politiki le na odločno desnico. Jasen načelni program pa ji bo omogočal, da se uveljavi v zamejstvu kot manjšini in slovenskemu narodu prepotrebna idejna sila.

Kulturna podoba Koroške

Kulturna podoba Koroške ni olje, akvarel ali guaš, mozaik je. Sestavljen je iz najraznovrstnejših kamenčkov. Od daleč gledan pa je mozaik le enota.

V pobožičnem času 1967 so se vrstile naše prireditve v tehle krajih: v Globasnici, Žitari vesi, Št. Primožu, Št. Janžu, Bilčovsu, Svečah in Št. Jakobu v Rožu.

Za Štefanovo je naštudirala farna mladina iz Žitare vasi resno odrsko delo: „Kalvarija in vstajenje duhovniške matere". Zgodba, ki se je odigravala na odru, prikazuje mater-dekle, ki služi v isti hiši, kjer so njenega sina kot najdenčka vzeli v oskrbo.

Enako ganljiv je misterij „Henrik, gobavi vitez", ki ga je napisal Fran Ksaver Meško in je že neštetokrat bil igran povsod na odrih, kjer žive Slovenci. Tudi v Ameriki, Argentini, Zapadni Nemčiji, na Koroškem, Goriškem in Tržaškem. So igre, ki jim zob časa ne more do živega, kljub različnim nazorom in gledanjem ter spremenjenemu okusu. Še vedno prevzame zgodba nedolžne deklice Blanke, ki se žrtvuje za svojega viteza Henrika, ki je v križarski vojski nalezel grdo gobavo bolezen. V Bilčovsu so misterij na Štefanovo kar dvakrat spravili na oder in tako božičnim praznikom dali posebno lep pečat.

Na Novega leta dan, torej 1. januarja 1968, so prišli iz Globasnice v Št. Primož v goste z versko igro Hema Krška. Sveta Hema je našim ljudem znana kot graditeljica krške stolnice.

Za konec leta pa so nekaj veselega pripravili za oder šentjanški prosvetaši. Znano burko „Moč uniforme" so znova naštudirali. Z njo so šli gostovat 14. januarja čez Dravo, na Guro. Tako so tudi Gorjance, zbrane pri Miklavžu v Bilčovsu, spravili v dobro voljo.

V soboto, 6. januarja, in v nedeljo, 7. januarja, so v Podjuni in Rožu nastopili graški slovenski visokošolci. Njihovi koncerti so bili presenečenje v pravem pomenu besede. Solistične vložke so lepo zapeli štirje solisti: zborovodja g. Janez Kampuš, Janko Lapuh, Jožko Kovačič in Jože Srienc. Skupina graških visokošolcev je dala zaslutiti, da nam je morda le začel rasti nov rod izobražencev, ki bo ne le vesten v poklicnem delu, marveč bo znal — tudi za ceno žrtev — vršiti kulturno poslanstvo med ljudmi, iz katerih je izšel. Graški visokošolci so gostovali v Globasnici in v Svečah.

Ritem našega življenje je tak, da resni dobi sledi vesel čas in narobe. Tudi naši odri so bili v pustnem času skoro izključno v znamenju veselih prireditev. Tako sem v predpustu leta 1968 na podlagi vabil v našem časopisju naštela čez 20 zabavnih prireditev. O teh prireditvah kasneje več!

Farna mladina iz Dobrle vesi je v nedeljo, dne 28. januarja uprizorila igro resne vsebine „Črni križ v gozdu". Mladi igralci so pokazali, da jim ne manjka talentov, dobre volje in idealizma. V nedeljo, dne 11. februarja, pa je pri Švarelnu v Pliberku priredilo Slovensko prosvetno društvo „Edinost" pevski koncert. Tri pevske skupine so sodelovale pri tem večeru: pevski zbor „Edinost" iz Pliberka, oktet izpod Uršlje in koroški oktet iz Raven. Za ples in kratek čas je skrbela godba „Fantov treh dolin".

Zadnjo nedeljo v januarju so celovški prosvetarji gostovali v Št. Jakobu v Rožu z Martinom Krpanom. Krstna predstava te prireditve je bila že meseca decembra preteklega leta v mestnem gledališču v Celovcu. Igro je naštudiral s koroškimi igralci po priredbi Jožeta Vombergarja režiser Vinko Zaletel. Tudi v Št. Jakobu je Martin Krpan občinstvo navdušil. Mišljen je bil ves ansambel, ki je kljub amaterstvu in razliki okolja, v katerem živi, dal iz sebe kar največ.

V nedeljo, 11. februarja, se je ponovno napolnila velika šentjakobska farna dvorana. Katoliška prosveta je priredila koncert ljudskih in umetnih Marijinih pesmi. Meseca decembra je bil podoben koncert v Škocijanu v Podjuni. V Rožu se je tokrat zbralo 12 cerkvenih pevskih zborov. Nastopili so zbori iz Bilčovsa, z Drave, iz Hodiš, iz Loge vesi, s Pečnice, iz Rožeka, iz Kotmare vesi, iz Podgorij, iz Šmarjete,

iz Škofič, iz Št. Jakoba, iz Št. Janža in iz Sveč. Z izrednim navdušenjem so zapeli vsak po dve Marijini pesmi. Poleg pevcev je bilo dosti poslušalcev, nad 500, ki so z zanimanjem sledili petju posameznih zborov.

Potem, ko so nastopili mešani ali moški zbori posamič, so ob koncu nastopili združeni zbori pod vodstvom Tomaža Holmarja.

Tem odmevom resnih nastopov naj sledé poročila o „vuštnih" prireditvah. V Železni Kapli je farna mladina uprizorila „Tri tičke". Igra je pokazala, kako lahko zastonj ješ in piješ in se ob koncu celo pred sodnikom dobro izmažeš. Variant s to temo je nešteto.

V Št. Vidu v Podjuni so se s pustno prireditvijo oddolžili pustu 4. februarja. V Št. Primožu pri Voglu je bilo spet veselo. Celovško prosvetno društvo pa je naštudiralo za pusta komedijo „Beneški trojčki". Dne 17. februarja so imeli pustno prireditev v Škofičah. Sodelovali so okoliški pevski zbori, instrumentalni kvintet s solisti, mladinski pevski zbor in humoristi. Za dobro voljo so godli „Fantje od Vrbskega jezera".

Igralska skupina z Jezerskega je gostovala 17. februarja pri Rastočniku v Lepeni z igro „Kastelka". Igra je prirejena po romanu Vladimirja Levstika „Gadje gnezdo". Igro so v nedeljo, 18. februarja, igrali tudi v Št. Primožu pri Voglu.

Farna mladina iz Št. Janža je v nedeljo, dne 18. februarja, popoldne razveselila Šentiljčane z veseloigro „Teta na konju". Igro so zvečer pokazali v Št. Janžu tudi domačinom. Na Radišah so isto nedeljo igrali v dvorani pri cerkvi „Pričaranega ženina". Dvorana je bila nabito polna. Na Radiše prihajajo k prireditvam rojaki iz Žrelca, Podkrnosa, Medgorij, Podgrada, Grabštajna in celo iz Št. Tomaža pri Celovcu. Iz tega je razvidno, kako „uževčne" so kulturne prireditve po naših vaseh. Na pustno nedeljo je bila prireditev tudi v Globasnici, kjer so igrali „Strica v Toplicah".

V Št. Jakobu so dvakrat pokazali, kako se „Dva para ženita". Slovensko prosvetno društvo „Danica" iz Št. Vida v Podjuni je gostovalo na pustno nedeljo v Goričah s šaljivimi prizori, s pevskim nastopom in godbo. V Šmihelu pri Pliberku so se popoldne in zvečer nasmejali „Trem vaškim svetnikom", ki jih je uprizorilo pri Šercarju katoliško prosvetno društvo.

Blizu Vogrč (na Koroškem), kjer je farni zavetnik sv. Florijan, stoji „Florijanov križ". Nastal je kot kužno znamenje l. 1545 in je po arhitektonski strani edini te vrste: zgrajen je v podobi križa. — Prenovil ga je slikar Friderik Jerina, ki je na Koroškem poslikal že kakih 800 znamenj. Na tej strani je slika sv. Mihaela, ker je na tej strani šmihelska fara (rojstna fara škofa dr. Rožmana)

Učenke gospodinjske šole v Št. Rupertu pri Velikovcu so posredovale mnogo dobre volje zvestemu občinstvu s petjem, deklamacijami, rajanjem in enodejankami. Na pustno soboto so člani prosvetnega društva „Zarja" iz Železne Kaple pri Rastočniku v Lepeni uprizorili igro „Nayaden človek."

V Pliberku pri Brezniku je bila od 4. pa do 18. februarja razstava slovenske knjige. Na tri nedelje ob času razstave so bile še posebne prireditve. Čas za razstavo ni bil izbran slučajno. Dne 8. februarja je Prešernov smrtni dan, ki ga Slovenci obhajamo kot kulturni praznik.

Osrednja prireditev v Celovcu, dne 3.

marca, se je vršila v spomin 60-letnice ustanovitve Slovenske krščanske socialne zveze za Koroško. Pripravila jo je Krščanska kulturna zveza. Uvod v to jubilejno leto je bila že omenjena uprizoritev „Martina Krpana" v celovškem mestnem gledališču. „Martin Krpan" na deskah celovškega gledališča je dokazal, da so naši podeželski igralci zmožni podajati tudi zahtevnejša dela. Naša igra je s tem prehodila dolgo pot. Od prvih nastopov po raznih utah, skednjih in skromnih gostilniških sobah, se je z „Miklovo Zalo" in „Martinom Krpanom" povzpela na oder največje celovške kulturne ustanove.

Na akademiji 3. marca je bil podan predvsem zgodovinski pregled prosvetnega dela na Koroškem. V času prvih početkov, v dobi med obema vojnama in razvoj po drugi svetovni vojni. Akademijo so olepšali pozdravi, recitacije in poleg slavnostnega govora, ki ga je imel dr. Reginald Vospernik, pevske točke ter prikaz kulturnega dela v barvnih slikah. Mladinski zbor Koroške dijaške zveze, sami mladi, sveži obrazi so sijali z odra, je navdušeno in udarno zapel pesmi: „Bratje, skupaj se vstopimo" in „Mi smo mladi". Obe pesmi sta naravnost simbolično izrazili navdušenje, kakršnega so pokazali koroški Slovenci pred 60 leti, ko so ustanavljali svojo kulturno organizacijo. Pesmi je dirigiral dr. Franc Cigan.

Kultiviran nastop mladih fantov z lepimi glasovi je bilo petje slovenskih študentov iz Gradca pod vodstvom Janeza Kampuša. V drugem delu akademije je nastopil moški zbor Slovenskega prosvetnega društva „Kočna" v Svečah. Pevovodja prof. dr. Anton Feinig je za to priliko naštudiral narodne pesmi, ki jih pojo v Rožu in so jih zapeli Luka Kramolc, Mirko Karnjak, Anton Nagele in Miro Miškulnik.

Posebnost jubilejne prireditve, ki jo je praznovala Krščanska kulturna zveza pod predsedstvom ravnatelja Slovenske gimnazije, dr. Pavleta Zablatnika, pa so bile skioptične slike o prosvetnem delu na Koroškem od prvih početkov do danes. Vinko Zaletel jih je nanizal ob pesmi „N'mav čez izaro" in „Rož, Podjuna, Zila". Prireditev ob napolnjeni dvorani Doma glasbe v Celovcu je bila dostojna proslava šestdesetletnice organiziranega prosvetnega dela med koroškimi Slovenci.

Gojenke gospodinjske šole iz Št. Jakoba v Rožu so pripravile za oder pretresljivo igro „Moderna družina" ali „Brez Boga". Z igro so se gojenke predstavile najprej v Št. Jakobu, nato na Radišah, v Doberli vesi in Št. Primožu, v Selah in Št. Ilju.

Farna mladina iz Doberle vesi je v nedeljo, 17. marca, uprizorila v Globasnici ljudsko igro „Črni križ v gozdu". Igro so ponovili v Škocijanu v nedeljo, 24. marca. Krščanska kulturna zveza je „Martina Krpana" pokazala 10. marca opoldne v Železni Kapli v farni dvorani in istega dne popoldne v pliberški farni dvorani. Naslednjo soboto pa so se odpeljali igralci Martina Krpana na Goriško in Tržaško.

Na Obirskem, pri Kovaču, so 31. marca gledali šaljivo igro „Nenavadni človek". Igro je priredilo Slovensko prosvetno društvo iz Železne Kaple.

Pevsko društvo „Gallus-Petelin" je svoj prvi pomladanski nastop izven Celovca absolviralo v Podjuni. Predvajalo je pod vodstvom dr. Franceta Cigana slovenske umetne in koroške ljudske pesmi. Po drugi maši so peli v Železni Kapli, popoldne pa v Pliberku v farni dvorani.

Slovensko prosvetno društvo „Bisernica" v Celovcu je v čast 60-letnice obstoja osrednje slovenske prosvetne organizacije na Koroškem priredilo v torek, dne 12. marca, v prostorih Dijaškega doma literarni večer in razstavo slik ter risb mlade koroške umetnice Zorke Weiss. Iz svojih del so brali mariborski književniki.

Velika noč nam prikazuje žrtev v pravi luči. Le z žrtvami je mogoče doseči velike cilje. Tudi tisti, ki danes oznanjajo moderno filozofijo uživanja, uživajo v bistvu le tisto, za kar so doprinašale žrtve generacije pred njimi, pa naj bo to svoboda, socialne pravice, narodna enakopravnost ali materialne dobrine, ki jih omogoča moderna tehnika. Vse to je bilo izbojevano in pridobljeno z življenji in trpljenjem neštetih ljudi.

Tudi naše kulturno delo je zgrajeno na žrtvah in idealizmu. Seveda, tudi na veselju do kulturnega ustvarjanja. V razdobju nadaljnjih dobrih treh tednov smo srečali med prosvetnimi delavci na Koroškem mnogo idealizma, predvsem v okviru večjih nastopov, kot so koncerti. Prireditev večjega obsega je bila ob praznovanju 60-letnice ustanovitve osrednje prosvetne organizacije na Koroškem. Kako se je tega jubileja spomnila Krščanska kulturna zveza, smo že omenili. Levičarsko usmerjena Slovenska prosvetna zveza pa je proslavila ta dogodek 31. marca v veliki dvorani koncertnega doma v Celovcu. Predvsem navdušil je pevski program. Pr-

vikrat na Koroškem je bila zapeta Juvančeva „Zemlja slovenska". Zapeli so jo moški zbori iz Hodiš, Pliberka in Železne Kaple pod vodstvom Folteja Hartmana. Narodne in umetne pesmi je pel še moški zbor iz Loge vesi pod vodstvom Hanzija Aichholzerja, mešani zbor z Radiš pod vodstvom Šimeja Wrulicha, moški zbor iz Hodiš je vodil Valentin Pavlič, mešani zbor iz Bilčovsa pa Vladimir Prušnik. Največ aplavza pa je bil deležen mešani zbor iz Št. Vida v Podjuni pod vodstvom Hanzeja Keženja.

Tako je bil spomin na ustanovitev osrednje kulturne organizacije koroških Slovencev kar dvakrat proslavljen. Naj bi jubilej, ki smo ga obhajali, dal mnogo novih pobud za kulturno delo v zamejstvu.

V Št. Jakobu v Rožu je farna mladina na cvetno nedeljo uprizorila igro „Počeni prstan", v nedeljo, dne 31. marca, pa so šentjakobske gojenke gostovale z igro „Moderna družina" v Kazazah in v Globasnici. Nato so se srečale gojenke obeh gospodinjskih šol 7. aprila v Št. Petru pri Št. Jakobu. Obisk je bil zelo dober, spored skrbno pripravljen.

Na cvetno nedeljo je v Št. Primožu v Podjuni kazal bogoslovec Marko Jernej film z naslovom „K morju, ob morju, na morju". Film je prvenec, traja skoro dve uri, je obarvan in ozvočen. Skratka, nekaj novega. Film so na velikonočni ponedeljek videli tudi v Šmihelu in v Vogrčah, v nedeljo, 21. aprila pa v Bilčovsu in Št. Janžu v Rožu.

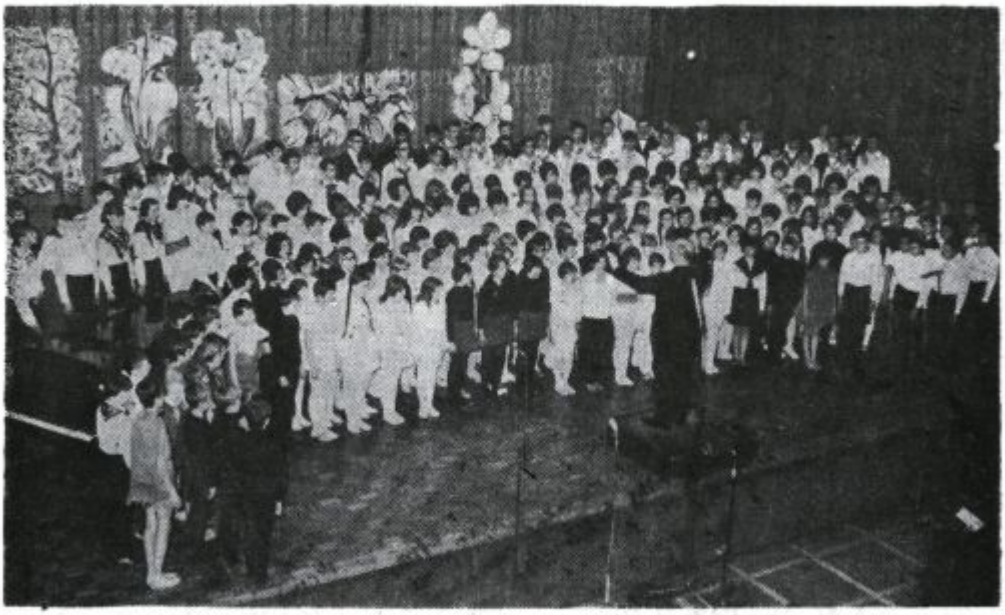
Na velikonočni ponedeljek je navada iti v Emavs. Pevci Slovenskega prosvetnega društva iz Loge vesi so šli k Antoniču na Reko, kjer so prepevali koroške narodne in umetne pesmi. Večer je izzvenel v prijetni domači zabavi.

Da ima preč. g. Vinko Zaletel tekom leta vrsto predavanj po naših vaseh, je znano že po vsem svetu. Tako je tudi v pretekli prosvetni sezoni kazal skioptične slike kot pripravo na praznike velike noči v več župnijah. Vsega skupaj pa je imel Vinko Zaletel po naših farah v preteklem letu 48 predavanj s skioptičnimi slikami, torej, skoro vsak teden eno predavanje.

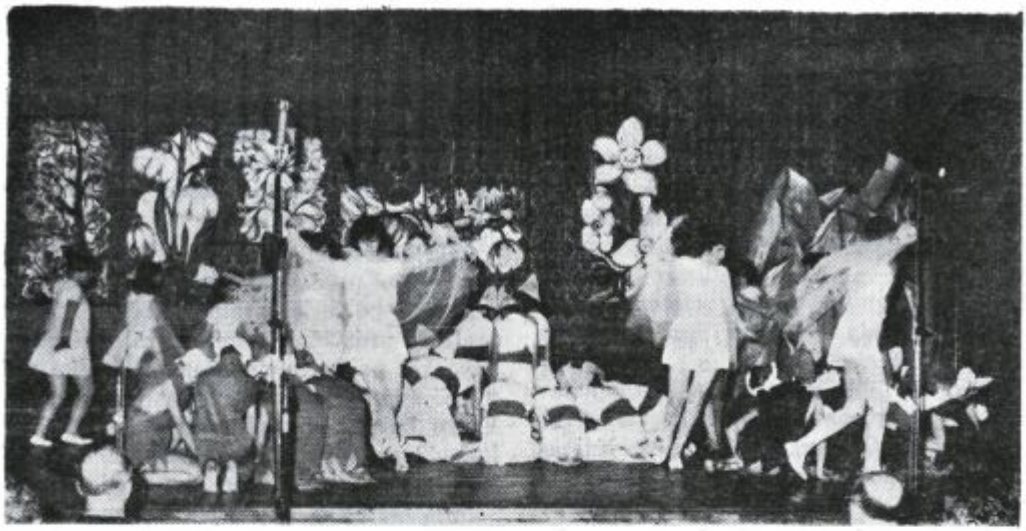
V nedeljo, 7. aprila, je z velikim uspehom gostoval na Prevaljah in v Slovenj Gradcu pevski zbor Jakob Gallus-Petelin pod vodstvom dr. Franceta Cigana. Za nedeljo, 21. aprila pa je isti zbor vabil na koncert v Borovlje in v Št. Jakob v Rožu. Od novembra leta 1967 do maja 1968 je Gallus nastopil z 12 koncertnimi prireditvami.

Nepozabno doživetje je bila v soboto, 20. aprila, za goste celovškega mestnega gledališča uprizoritev Puccinijeve opere Turandot. Kritike v celovškem časopisju so bile naravnost laskave.

V ponedeljek, 22. aprila, je v celovškem Domu glasbe nastopilo lepo število gojencev šole za glasbeno in baletno vzgojo iz

Celotni gimnazijski zbor poje v dvorani Glasbenega doma v Celovcu na gimnazijski akademiji

Prizor iz spevoigre „Vigred" na isti proslavi

Ljubljane. Mladi ljudje so ob svojih učiteljih pokazali izredno višino svojega znanja.

V Selah so se 28. aprila spomnili žalostnega dogodka, ko so pred 25 leti na Dunaju obglavili 13 rojakov. Ob spominskih ploščah pred staro cerkvico so se v molitvi, s pesmijo, govori in recitacijami domači in drugi rojaki oddolžili spominu tistih, ki so v življenjski in naravni pomladi morali umreti. Zastopniki občine in društev so položili vence. Isti dan se je vršil v Celovcu v spomin žrtvam tudi pevski koncert.

V nedeljo, dne 28. aprila je bil v Št. Rupertu pri Velikovcu zaključek gospodinjskega tečaja z razstavo in prireditvijo. Nad 1000 oseb si je ogledalo razstavo in prireditev. V nedeljo, 5. maja pa so v Št. Petru pri Št. Jakobu v Rožu proslavili 60-letnico šole in zaključek gospodinjskega tečaja. Pri razstavi, popoldanski in večerni prireditvi se je zbralo ogromno ljudi in s tem izrazilo hvaležnost in spoštovanje do ustanovitelja šole Mateja Ražuna ter do dela šolskih sester, ki šolo že nad pol stoletja vzorno vodijo.

V nedeljo, dne 5. maja, je Katoliško prosvetno društvo iz Šmihela gostovalo v Globasnici z veseloigro „Trije vaški svetniki". Na materinski dan so proslavili svoje matere v Pliberku v farni dvorani z igrico „V Indijo Koromandijo," s petjem, rajanjem, in deklamacijami.

V Bilčovsu je prosvetno društvo „Bilka" pripravilo materinsko proslavo pri Miklavžu. Vsako leto mislijo pridni prosvetniki na to, da razveselijo matere svoga kraja.

V dvorani Mohorjeve hiše v Celovcu je 8. maja Vinko Zaletel predaval o škofu Baragi. Ob 100-letnici svetniškega škofa misijonarja se ga posebno spominjajo v Ameriki. Predavatelj je kazal slike o Baragu in njegovem delu med Indijanci.

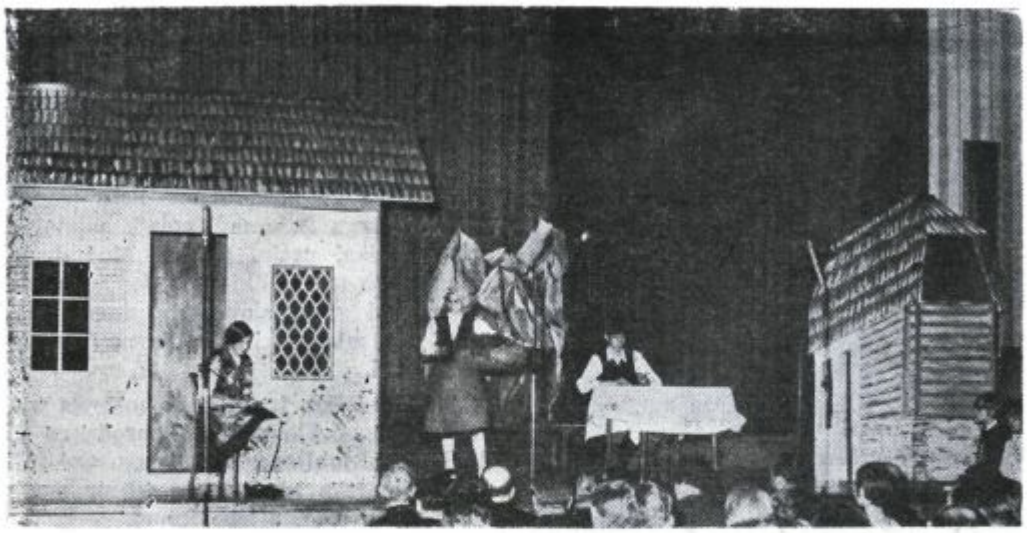
Dne 12. maja nam je v koncertnem domu v Celovcu zapela mladina s tostran in onstran meje. Nastopil je pevski zbor Koroške dijaške zveze, glavno težo sporeda pa so nosili gostje-pevci iz Slovenj Gradca. Z zelo zahtevnim programom je nastopil 100-članski mladinski zbor. Ob koncu je bil oder skoro premajhen za vse pevce. Skupno so vsi pevci zapeli Prešernovo „Zdravico".

V Pliberku je potekel materinski dan v zadovoljstvo vseh. Nastopilo je 60 otrok. Tudi v Vogrčah je bila materinska proslava. Nekaj dni kasneje je kazal tej fari film iz svojega misijona indijski misijonar Pavel Bernik. Misijonar Pavel Bernik deluje že 34 let v Aziji. Slike je kazal tudi dijakom v Mohorjevem domu v Celovcu.

V nedeljo, dne 19. maja, je nastopil v Selah zbor graških študentov. Spored je obsegal 17 narodnih in umetnih pesmi. Študentje so pravtako zapeli isti dan na srečanju Zveze slovenskih izobražencev v Bilčovsu.

Dne 19. maja je gostoval pevski zbor Slovenskega prosvetnega društva „Kočna" v Svečah v Begunjah, kjer je zapel oskrbovancem tamkajšnje bolnišnice. Obširen program so popestrili Bovčarjevi godci.

Na praznik Vnebohoda, 23. maja, se je staršem in prijateljem slovenske gimnazije predstavila naša srednješolska mladina

Prizor iz odlomka Špicarjeve igre Drabosnjak, ob Drabosnjakovem jubileju na gimnazijski akademiji

Akademija je potekala v znamenju Drabošnjakove proslave in v znamenju prihoda vigredi. Tamburaši so zaigrali v pozdrav, katerega je ravnatelj zavoda, dr. Pavle Zablatnik, izpopolnil še z besedami. Nato je nastopil petdesetčlanski moški zbor s tremi pesmimi iz čisto različnih dob. Višek prvega dela programa pa je bil dosežen s spominom na 200-letnico Drabosnjakovega rojstva. Dijaki obeh sedmih razredov so nam Drabosnjaka in njegov čas ter delo prikazali v prizoru iz Špicarjeve igre o Drabosnjaku. Poseben pomen je igra dobila z osebno navzočnostjo dramatika Jake Špicerja. V znak hvaležnosti je poklonil gimnaziji rokopis „Marijinega pasijona" in originalni natisk iz leta 1811. To dragocenost hrani ravnatelj Slovenske gimnazije.

Prvi del sporeda je zaključil izbrani zbor, ki je vrsto težkih pesmi odpel pod vodstvom dr. Franceta Cigana z zanosom in gotovostjo. Po odmoru pa so nastopili „Veseli študentje", violinist in pianistka, višek drugega dela pa je bila spevoigra „Vigred je tu". Besede za to „otroško opero" je prispevala Mirjam Tozon, uglasbil pa jo je skladatelj Stanko Premrl. Scenerijo je pripravil ing. prof. Janez Oswald, z oblekami sta se trudili predvsem prof. dr. Puškinova in prof. Ješetova, petje pa je bilo seveda v rokah dr. Franceta Cigana.

Dne 26. maja so Šmihelčani v Železni Kapli uprizorili veseloigro „Trije vaški svetniki". Radišani pa so šli v Kropo gostovat s „Pričaranim ženinom". Dne 29. maja se je v Selah srečala na diskusijskem večeru katoliška mladina. Razpravljala je zlasti o filmu, televiziji in radiu. V Pliberku so gostovali na povabilo prosvetnega društva Ptujčani. Dne 25. maja je nastopil v Švarclovi dvorani ptujski komorni zbor.

V mestu Warnau blizu Stuttgarta so se binkoštno nedeljo srečali Slovenci, ki žive v Nemčiji. Pravi umetniški užitek je udeležencem pripravil oktet koroških akademikov iz Gradca.

Mladinskemu dnevu 9. junija v Škocijanu ni sijalo sonce. Pa vendar je bilo lepo. Mladina iz Roža in Podjune, študentje, delavci in delavke, kmečka mladina je pokazala svoje zmožnosti. Ves kulturni spored je bil kot revija plemenitega, veselega življenja.

V Borovljah je bil 14. junija tržaški večer. Gostje iz Tržiča so nastopili v kinodvorani s folkloro in godbo. Pokazali so tudi film „Tržič, biser med gorami". Obe mestni občini, slični po legi, številu prebivalstva, industriji, že nekaj časa gojita tesnejše stike.

V ponedeljek, dne 20. maja, je bila v Pliberku z vso slovesnostjo odprta galerija Wernerja Berga. Nahaja se v lepo obnovljeni hiši Stare pošte. V prostorih galerije je razstavljenih 100 del Wernerja Berga: lesorezov, olj in akvarelov. Tujec iz Porenja se je naselil v naših krajih in postal naš. Berg je samo eden: on ni kopiral, ne morejo ga kopirati. Njegova umetnost je tako samonikla, da bi jo spoznal vsepovsod. Spodnja Koroška mu daje

Koroški slikar dr. Werner Berg

idej. Žegnanja, romanja, pogrebi, svatbe, sejmi so prilike, ob katerih se zbere veliko ljudstva. V ateljeju Wernerja Berga so nastajale in nastajajo umetnine, spočetka iz opazovanj in soobčutenja. Mojstrova roka jim je vdihnila dušo. Za nas je Berg še posebno pomemben. Z njegovih slik gledajo naši ljudje, Slovenci. Sam je poudaril svoje prisrčno razmerje do katoliškega, slovenskega prebivalstva Južne Koroške tudi ob slovesnosti v Pliberku. Dejal je, da se nikoli ne bo utrudil upodabljati ga.

Galerijo Wernerja Berga je otvoril ob navzočnosti predstavnikov javnega življenja Koroške deželni glavar Hans Sima. Narodni svet koroških Slovencev je zastopal predsednik dr. Valentin Inzko.

Dn 23. junija se je v Št. Jakobu vršila zaključna proslava strokovne šole za gospodinjske poklice. Šolske sestre vodijo to vrsto politehničnega leta za šoloobvezna dekleta s 15. letom starosti od leta 1967 dalje. Da je za šolo veliko zanimanja, je dokazal lep obisk prireditve in pa lepo število prijav za naslednje leto.

Dne 30. junija so v Železni Kapli prav slovesno praznovali 700-letnico obstoja. To je pokazalo tudi zunanje lice obnovljenega trga, otvoritev nove glavne šole, razstave „700 let trga Železna Kapla", odlični gostje, muzika, petje, govori. Med drugim je zapel ob tej priliki tudi domači slovenski pevski zbor, slovensko pesem pa je odpel tudi mladinski zbor glavne šole v Železni kapli.

V ponedeljek 1. julija je gostovla v Celovcu Drama Slovenskega narodnega gledališča iz Ljubljane. Videli smo Goldinïjeve „Primorske zdrahe", ki jih je mojstrsko ponašil prof. Mirko Rupel.

Meseca julija so se udeležili koroški dijaki tabora slovenske zamejske mladine v Gorici. Koroški doprinos ob tem srečanju je bilo izbrano petje okteta akademikov iz Gradca, zabavni del so poskrbeli „Veseli študentje" s svojimi poskočnimi melodijami.

Za goste ob Klopinjskem in Zablatniškem jezeru je pevski zbor iz Št. Vida priredil v tujskoprometnem področju nekaj koncertov.

Zveza slovenskih izobražencev je organizirala tik pred pričetkom šolskega leta 1968/69 izlet v Pliberk s ciljem, ogledati galerijo Wernerja Berga. Umetnik sam je vodil po razstavi in razlagal tematiko svojih slik.

Med 4. in 8. septembrom se je na Brnci vršil peti počitniški seminar, ki ga je pripravil Klub slovenskih študentov na Dunaju. Tematika tega seminarja je bila: „Estebližment in revolucija — pregled družbene strukture." O naslovni temi, s študentovskega vidika, je govoril Avguštin Malle. Učitelj Lipusch Florijan je podal nekaj misli o kulturnem položaju koroških Slovencev, dr. Erik Prunč pa je imel predavanje z naslovom „Revolucija, ideja in dejanje". Kot zadnji je govoril Feliks Bister o temi „Koroški politični položaj ali Ekspoze za skupni narodni credo".

Pravtako ob začetku septembra so se vršili v Dragi nad Bazovico študijski dnevi, ki jih je pripravilo Društvo slovenskih izobražencev v Trstu. V Drago so šli tudi naši izobraženci, prispevali so predavanje o izseljenstvu, gledano s koroške perspektive, ter referat o stremljenjih po Združeni Evropi, gledano z dunajske perspektive.

V Slovenjem Plajberku je pripravila

mladina ob koncu počitnic igro „Teta na konju". V nedeljo, 15. septembra, pa je gostovalo v Bilčovsu delavsko prosvetno društvo iz Tržiča. Tokrat so Tržičani postregli z Remčevo dramo „Magda".

V ponedeljek, dne 16. septembra, so v Celovcu v Domu glasbe brali na literarnem večeru priznani slovenski pesniki in pisatelji iz svojih del. Zanimanje od strani dijakov in odraslih je bilo veliko. Šest literatov, trije Primorci in trije Štajerci, so po uvodnih besedah prof. Janka Mesnerja posredovali zbranim nekaj od svojega bogastva. Brali so: dr. Stanko Cajnkar, Edvard Kocbek, Ivan Potrč, Ciril Kosmač, dr. Boris Pahor in Alojz Rebula.

Meseca oktobra so gostovali prosvetarji iz Tržiča z Jurčičevim „Desetim bratom" v Selah.

Pri proslavi v spomin 50-letnice smrti in 125-letnice rojstva znanega štajerskega pisatelja Petra Roseggerja je sodeloval tudi pevski zbor „Jakob Gallus-Petelin". Za veselo plat so poskrbeli „Veseli študentje. Dr. France Cigan, ki je pred kratkim obhajal svojo 60-letnico, je tako predstavil v Strassburgu v Krški dolini slovensko pesem nemškemu občinstvu. Kanonik, prof. Pettauer, organizator prireditve je dejal: „Vesel sem, da tudi tukaj zveni slovenska pesem, saj je ta kot poslednji odblesk izza časov velike države. Bili bi ubožnješi, če bi ta glas utihnil."

Meseca oktobra so praznovali v Ravnah na Koroškem 720-letnico mesta. Pri proslavi so nastopili tudi pevci iz Pliberka, Šmihela, Škocijana in Železne Kaple pod vodstvom Foltija Hartmana.

Tudi ob nastopu osmošolcev naše gimnazije postane človek vesel. Doslej so študentje, in sicer fantje in dekleta nastopili s pestrim kulturnim programom v sledečih farah: v Škocijanu, v Globasnici, v Selah, v Št. Janžu, na Obirskem, v Žitari vesi, Št. Jakobu v Rožu, gostovali so tudi v Draščah v Ziljski dolini, bili so v Podgorjah, v Bilčovsu, Železni Kapli, v Šmihelu, v Pliberku in v Vogrčah. V okviru svojega nastopa so se spomnili tudi 50-letnice smrti slovenskega pisatelja Ivana Cankarja. V tem, kako opisuje svojo mater in z njo slovensko mater-mučenico, ga še nihče ni dosegel.

V Št. Jakobu v Rožu je katoliška mladina za praznik Kristusa Kralja pripravila primerno proslavo z igro „Sinovo maščevanje". V okviru Krščanske kulturne zveze so bila meseca oktobra tudi filmska predavanja po naših vaseh, in sicer v Žvabeku, v Št. Primožu, Železni Kapli, v Šmihelu, v Globasnici in v Pliberku.

Z lepim kulturnim programom so svoje starejše soobčane počastili v Selah pod Košuto. Sodelovala je šolska mladina, godci in pevci. 20. oktobra pa so na dostojen način praznovali v Železni Kapli 60-letnico

„Farna mladina" v Šmihelu je za zadnji božič uprizorila Vombergarjeva „Vrnitev". Igrala jo je šestkrat. Prizor ob koncu igre: nesreča zopet združi moža — pogrešanega vojaka — in ženo

Prosvetno društvo v Št. Jakobu v Rožu je uprizorilo ljudsko igro „Izpod Golice", prirejeno po Savinškovi povesti. Dejanje se vrši na Golici, na obeh straneh: na Koroškem in Gorenjskem

prosvetnega društva „Zarja". V teh dneh je gostoval na Koroškem tudi mešani zbor „Slavček" iz Trbovelj. 19. oktobra so nastopili pevci v Ločah ob Baškem jezeru, v nedeljo, 20. oktobra, pa pri Švarclnu v Pliberku.

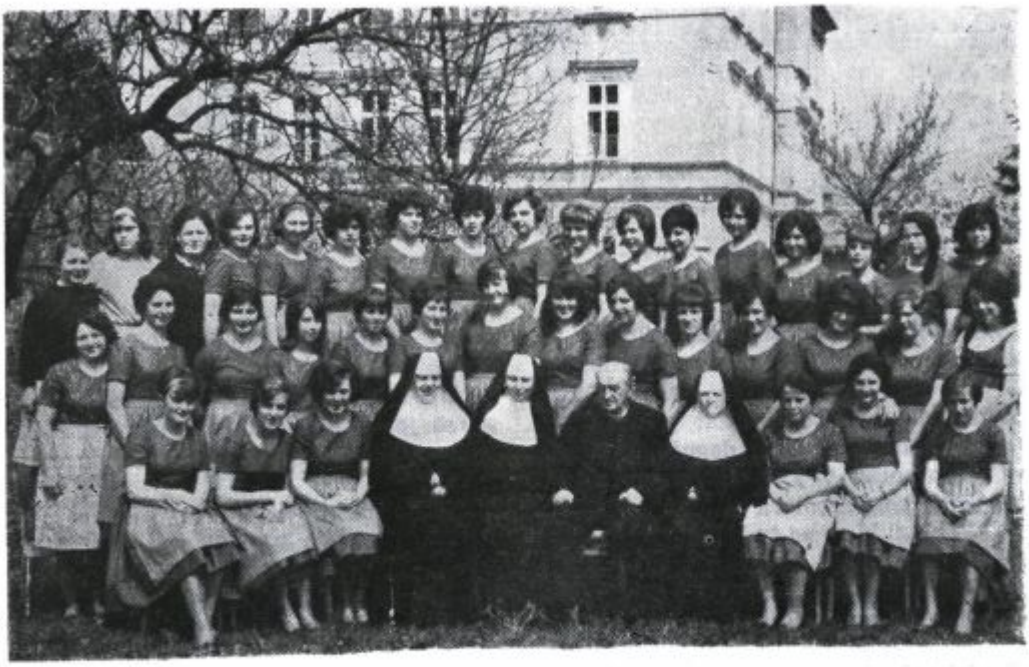
Zadnjo soboto in nedeljo v oktobru je gostovalo na naših odrih mengeško prosvetno društvo s Kreftovo dramo „Celjski grofje". Prireditve so bile v Ločah, v Borovljah in v Škocijanu.

Po lepi stari navadi smo praznovali na Koroškem tudi svetnika dobrote, sv. Miklavža. Dekleta iz Kazaz so se združila s svojimi lepimi glasovi v dekliškem oktetu in po temeljitih vajah stopila za Miklavža pred občinstvo. Nastopil pa je ob tej priliki tudi mladinski zbor s 40 mladimi pevkami in pevci. Nato pa je sledila igra „Darežljivi otroci".

V Selah so na nedeljo po Miklavžu študentje uprizorili igro „Pribežališče grešnikov," Miklavžu so pa angelčki s petjem pripravili lep sprejem. Ljudsko igro „Vrnitev" so za pobožični čas naštudirali v Šmihelu nad Pliberkom. Joža Vombergar je v svojih odrskih delih zadel pravi ljudski ton. Prav zato vedno znova uprizarjajo njegove igre. Igro „Vrnitev" so na Štefanovo ponovili v Bilčovsu, nato pa še v Dobrli vesi in v Pliberku.

Božični misterij „Henrik gobavi vitez" so uprizorili prvo nedeljo po božiču v Št. Lipšu, nato v Goričah in v Št. Vidu v Postojni. V Bilčovsu so na Štefanovo pokazali Jalnov „Dom", igro „Sneguljčica" pa so uprizorili v praznikih po božiču v Žvabeku, v Pliberku in v Vogrčah. Pripravila jo je pliberška farna mladina. Z igro so gostovali Pliberčani tudi v Št. Jakobu v Rožu. Farna mladina iz Dobrle vesi se je postavila ob božičnih praznikih z ljudsko igro „Mlinar in njegova hči", z istim delom na domačem odru tudi šentjanška farna mladina.

Pred leti sem že v reviji „Dejanje" brala besede Jakoba Šolarja, ki jih nisem docela razumela. Ob priliki Šolarjeve smrti sem te besede spet našla, jih brala in doumela. „Prečudna moč je v koreninah," pravi Šolar, „Skrite so in skrivnostno je njih snovanje, a dokler so zdrave, pomenijo neusahljiv vir življenja. Ko se zdi, da sta mraz in toča do konca uničila rast in življenje, ti z novim soncem vse spet požene. Taka podoba se mi pogosto vsiljuje, kadar premišljam, od kod smo Slovenci dobivali moč, da smo stoletja in stoletja vzdržali na

Gospodinjski tečaj v Št. Rupertu na Koroškem. Vsako leto gre skozi tečaj okoli 40 deklet, med temi jih je vsako leto več iz Slovenije Šolo vodijo slovenske šolske sestre

tej zemlji in ohranili najbolj svoje — jezik in zavest samosvojosti. Nismo imeli svojih vladarjev, ne svojega plemstva, še izobraženci so se nam premnogokrat odtujevali; zato pa so obiskovale naš narod nesreče in šibe božje... In vendar nas niso strle, ker so bile korenine zdrave, zmeraj znova je poganjal slovenski rod, čeprav ga nihče ni negoval in vodil, nihče se zanj ¿al. Ob samem tem dejstvu se človek zave življenjske sile naroda, ob njej ne obupuje in ni malodušen."

Te besede veljajo še posebno za razmere, v katerih živimo Slovenci na Koroškem.

LOJZE AMBROŽIČ st.

Kanada

V pročilu iz Kanade za leto 1968 se ne nameravamo spuščati v vse podrobnosti kot prejšnja leta; saj se itak ni dosti spremenilo. Če bi pa hoteli popisati vsa pehanja in nehanja, ki se dogajajo v mravljišču Slovencev v Kanadi, bi pa gotovo zmanjkalo časa, prostora in tudi potrpežljivosti. Pri tem bi se pa tudi lahko primerilo, da bi se kaj pozabilo ali napak zapisalo, kar bi pri današnji živčnosti lahko napravilo nejevoljo ali hudo kri. Kar je pa bilo bistvenih sprememb in kar je napravilo močnejši vtis, bomo pa v krajših stavkih zapisali.

Pri prvi in največji župniji — Marija Pomagaj — je bilo svetišče nekoliko prenovljeno. Prejšnji načrt za preureditev cerkve, da bi se pridobil večji prostor, je bil opuščen. Vendar se je pa z odstranitvijo obhajilne mize in s potisom spovednic do zunanje stene pridobilo nekaj prostora, da sedaj vsaj za zdaj za klopmi ni več tistega prerivanja pred spovednicami. Sedaj je dohod k spovednicam veliko primernejši, lažji in čakanje na spoved v večji zbranosti.

Bila je pa pri tej župniji razpuščena Marijina legija. Poleg delovnih članov je bilo nad 200 pomožnih članov, ki so z molitvijo, pomočjo pri raznih organiziranjih in dobrimi deli mnogo koristili skupnosti. Razpust ni bil nikjer objavljen in mnogi člani niti ne vedo, da so razpuščeni. Za razpust te organizacije ne vemo prave razlage. Za slovensko skupnost je to gotovo škoda.

Opuščeno je bilo tudi vsakoletno romanje v Midland na grobove jezuitskih mučencev, ki so jih poklali Indijanci. To pa zadeva obe torontski župniji, kakor tudi hamiltonsko, ter vso bližnjo in daljno okolico, kjer so raztreseni Slovenci. Tudi za opustitev tega romanja nimamo razlage. Nato so poprijeli laiki, Društvo Slovencev s predsednikom Ivanom Marnom, Petrom Markežem in še drugi so pripomogli in organizirali romanje. Naprosili so Rev. dr. Blatnika, da je vodil romanje. On je spovedoval, imel mašo in pridigo, ter vsa druga opravila. Romanja se je udeležilo nepričakovano veliko ljudi. Želja ljudi je, da se to romanje ne opusti.

Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega se je preimenovalo v *Zvezo katoliških mož* — in to v obeh torontskih slovenskih župnijah.

V Slovenski šoli pri župniji Marije Pomagaj je končalo šolo 165 otrok. Pri Mariji Brezmadežni po 146. Tu vidimo, da se je v obeh slovenskih šolah število otrok nekoliko znižalo od prejšnjih let. To je treba pripisovati dejstvu, ker se družine selijo iz središč mesta bolj na periferijo, od koder sta slovenski šoli težje dosegljivi. Ko bodo ceste in prevozna sredstva urejena, upajmo, da se bo število zopet dvignilo in šoli zopet bolje napolnili. Posebno pohvalo pa pri tem zasluži učiteljstvo, ki se brezplačno toliko žrtvuje in trudi pri učenju otrok pri obeh župnijah; posebej pa še obema ravnateljema teh šol, č. g. Tonetu Zrncu pri župniji M. P. in g. Francu Cerarju pri župniji M. B. Vsi ti vzamejo resno izrek: *„Ne le, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan."*

PETJE IN GLASBA

Z veliko pohvalo k gornjemu izreku pa moramo pritisniti v prvi vrsti naše učitelje petja, pevovedje in organiste, skupaj s pevskimi zbori, kateri neumorno, z velikim trudom in požrtvovalnostjo prepevajo pri slovenskih mašah in slovesnostih, kakor pri raznih prireditvah, koncertih in drugih nastopih. V prvo naj omenimo č. g. Zrneca, ki se s toliko vnemo trudi s petjem in poučevanjem mladine in dosega tako lepe uspehe. Te smo lahko opazovali na pomladnem festivalu v dneh 16. in 17. marca pri Mariji Pomagaj, na katerem so nastopoli poleg pevcev tudi vokalisti in instrumentalisti, kakor tudi rajalna skupina. Pri tem festivalu je sodelovalo skupno 137 oseb. Nekaj točk programa je bilo posvečenih škofu Frideriku Baragi. Drugi širši nastop Zrnecovega mladinskega pevskega zbora je bil ob

Katoliškem dnevu 7. julija. Tretji pa 23. in 24. novembra; pevski koncert v dvorani Marije Pomagaj.

Pri župniji Mariji Brezmadežni poučuje mladino v petju in vodi cerkveni pevski zbor neutrudni g. Blaž Potočnik, ki s svojim mladinskim zborom nastopa na raznih prireditvah in slovesnostih, kakor tudi pri nekaterih mašah v cerkvi na koru.

Vztrajen in vse pohvale vreden je pevovodja in organist g. Nace Križman. Že od prvega pričetka takoj po prihodu v Kanado je poleg poklicnega dela vodil pevske zbore, tako cerkvene kakor izven cerkvene, kamorkoli ga je zanesla noga. Zdaj je organist v Hamiltonu pri župniji Sv. Gregorja Velikega. Tam poučuje v petju tudi šolsko mladino in vodi pevski zbor Toronto-Hamilton, ki je že imel več nastopov s pevskimi koncerti, tako v Slovenskem domu na Pape Ave. v Torontu, kakor v župnijski dvorani v Hamiltonu. Ta Križmanov zbor ima pevske vaje ob sobotah v Hamiltonu, ob nedeljah pa v Slovenskem domu v Torontu.

Ne smemo pa pozabiti, da v to druščino spada, vedno pripravljen na vse — kar se tiče petja in orglanja —, kamorkoli ga postavite, krotka in mirna duša, ves naš — nas vseh, g. Juri Eržen, organist pri Mariji Pomagaj — pravi zgled, kakšen mora biti pravi kristjan. Taki ljudje, kot je naš Jurij in vsi zgoraj opisani, nam najbolj pomagajo, da se bo slovenska beseda ohranjala v tujini. Brez teh nesebičnih in pridnih — herojev — bi že v nekaj letih zamrla.

MISIJONSKKI KROŽEK

Misijonski krožek se je v nekaj letih izredno poživil. Njegove prireditve pri Mariji Pomagaj so vedno najbolj obiskane, ki prinašajo dohodke v tisoče dolarjev, katere odpošljejo slovenskim misijonarjem. Tako smo se Slovenci priključili Kanadi, ki spada med dežele, katere so največja pomoč misijonskim pokrajinam. Veliko je število misijonarjev, redovnih bratov, misijonark v raznih misijonskih deželah.

Lansko leto pa je doživela Kanada še izreden in edinstven zgodovinski dogodek. Montrealski nadškof in kardinal Leger je podal ostavko in odšel 12. decembra kot navaden misijonar v Afriko med gobavce. To je pa Slovence zelo navdušilo in sedaj še bolj vneto delujejo pri Misijonskem krožku.

SESTRE V NEW TORONTU

V župnijo Marije Brezmadežne sta se naselili dve sestri in začeli z delom pri župniji. Prišli sta iz Dobrove pri Ljubljani, kjer je materina hiša. Njih zavetnica je pa Brezmadežna s čudodelno svetinjo, ki stoluje v slovenski župniji v New Torontu, kjer župnikuje Rev. Janez Kopač. Naše čestitke sestram, župniku in župniji. Želimo, da bi sestrama ne bil odmerjen tako kratek čas kot pri župniji Marije Pomagaj, ki so morale oditi ne da bi bilo faranom pojasnjeno zakaj, čeravno so jim že kupili hišo. Bile so iz reda Vincencija Pavelskega.

OBISK MARIBORSKEGA ŠKOFA

V soboto 7. septembra je sprejela župnija Brezmadežne v svojo sredo mariborskega škofa Maksimiljana Držečnika. Župnija ga je sprejela z navdušenjem in z vso slovesnostjo. Po mogočnem zborovem odpevu „Peter, ti si skala" ga je pozdravil g. župnik Kopač, nakar se je začela slovesna koncelebrirana maša. Po evangeliju je stopil na prižnico in podal krasen govor, ki je globoko odjeknil v duše poslušalcev. Po govoru je birmal 80 birmancev, nato pa se je začel glavni del maše. Ljudje so napolnili prostorno cerkev do zadnjega kotička. Po končani slovesnosti se je vršil v dvorani banket z nekaterimi pozdravi in raznimi nastopi.

V nedeljo zjutraj ga je pa sprejela župnija Marije Pomagaj tudi kar moč slovesno. Pri vseh treh mašah je pridigal, ob 10.30 pa imel slovesno mašo. S svojim ljubeznivim nastopom se je vernikom takoj priljubil. V pridigah je poudarjal, da je dal Bog Stvarnik vsakemu človeku svojo nalogo, ki jo mora speljati na tem svetu. Enako je dal tudi narodom. Našemu narodu sta to nalogo jasno pokazala svetniška kandidata škofa Slomšek in Baraga. Prvi s svojim delom za edinost med pravoslavnimi in katoličani, drugi s svojim misijonarjenjem. Po kosilu se je pa odpeljal v Hamilton, kjer je bil tudi z vsem navdušenjem in slovesnostjo sprejet. Iz Hamiltona se je vrnil nazaj v ZDA.

TELOVA PROCESIJA

16. junija se je vršila na Slovenskem letovišču veličastna Telovska procesija. Razvila se je po nanovo pripravljeni poti okrog hriba po gozdnati senci. Ob tej novi poti so za stalno postavljene tri kapelice za blagoslove; četrti blagoslov je pa pri predlanski nanovo sezidani večji kapeli, pri kateri je ob poletnih mesecih nedeljska maša, večkrat pa tudi ob delavnikih; zlasti ob taborenju skavtov, šolskih otrok ali kakih drugih skupin. K procesiji je prihitelo mnogo ljudstva tako iz obeh torontskih slovenskih župnij, kakor tudi iz vseh okoliških krajev. Poleg narodnih noš, pevskega zbora, belo oblečenih deklic itd. slavnost zelo povzdigne pritrkavanje po zvočnikih, ki ga vsako leto posreduje g. Franc Jereb, iz raznih zvonikov od doma: Svete gore, Polhovega gradca, iz Brezij in drugih.

KATOLIŠKI DAN

Ta se je vršil 7. julija in je bil posvečen škofu Baragi. Ob 11.30 se je pričela koncelebrirana maša. Glavni celebrant msgr. dr. M. Jezernik, ki je prišel iz Rima, je imel po evangeliju tudi lep nagovor.

Popoldanski program se je vršil z raznimi nastopi, pozdravi, glavnim govorom — dr. Rudolf Čuješ; pevskimi točkami — Tone Zrnec, C. M., Baragov oratorij — dr. Tine Debeljak. — režija Stane Brunšek. Tudi na ta Katoliški dan je prihitelo veliko ljudi.

SLOVENSKO LETOVIŠČE SV. VINCENCIJA PAVELSKEGA

Na tem letovišču so mnoge zboljšave in tako postaja z vsako sezono privlačnejši. Podrto gozdno drevje so odstranili, staro in suho izsekali, močvirja in jarke zasuli, na odprto zemljo položili rušo, naredili pota in steze po gozdu in okoli njega, po kateri se je tudi vila procesija. In ker sta tudi dva bazena za kopanje je v poletnih mesecih res prijetno bivanje na letovišču v družbi prijateljev Slovencev.

Imajo pa Slovenci še nekaj drugih letovišč. Tako enega z imenom „Holiday Garden", ki je bliže mestu Torontu in tudi kar čedno urejeno s kopalnima bazenoma za odrasle in otroke, nekaj balinišč, prideprave za telovadbo, odbojko, plesišče, zgradba za kuhinjo, prodajo jestvin in pijač, moderna stranišča, zelo dobra in mrzla pitna voda-studenčnica in drugo. Tudi to letovišče je ob koncu tedna pravo mravljišče izletnikov iz Toronta, Oshawe in okolice.

Tudi Prekmursko društvo „Večerni zvon" je lani kupilo lepo zemljišče za nedeljske izlete. Oskrbeti ga hočejo z vsemi napravami in prijetnostmi za oddih, ako le ne bo branila ondotna občina.

Imajo pa še tudi nekateri privatniki takoimenovane farme, na katerih se zbira ožja družba prijateljev. Mnogi imajo že tudi vikend hišice ob malih in večjih jezerih, v katere odhajajo ob koncu tedna s svojimi družinami. Kdor pa nima sredstev ali ne avtomobila (takih je malo) in starejši ljudje, imajo pa na razpolago vsak čas breplačno, na večjih krajih po velikem mestu, krasno urejene velike in razsežne parke, kamor se lahko hodijo sprehajat ali se hladit na klopeh postavljenih pod mogočna drevesa ali pa mirit živce ob najlepših cvetličnih nasadih.

SLOVENSKI DOM

Ta je postal v lanskem letu — samostojno delo — s številnim članstvom. Znano je, da se v njem prirejajo najraznovrstnejše prireditve in nastopi ob koncu tedna, med tednom pa služi mladini za telovadbo, razne vaje, pevske in druge. Velike vrednosti je to, da zdaj lahko prihajajo včlanjena društva vanj na seje, sestanke, občne zbore vsak čas, kar je bilo v prejšnjih letih tako otežkočeno. Treba je bilo čakati cele mesece na prostor ali pa je bil sploh odklonjen. Potem se je bilo treba stisniti v privatna stanovanja, kar je bilo v škodo društvu in privatnikom. Ker je na domu še nekaj dolga, priredi društvo Slovenski dom nekaj banketov s plesom, da se s tem vzdržuje in odplačuje dolg.

TELOVADNA ZVEZA

Ta je prej morala več let gostovati v dvorani češkega Sokola. Sedaj ji ni več treba in se prosto giblje v — bi dejal — lastni dvorani, v Slovenskem domu. Vadi v vseh panogah, saj razpostavi ob vajah vse vrste orodja, ki ga lastuje, po dvorani. S tem pa prihaja zdrav duh v mlada telesa mla-

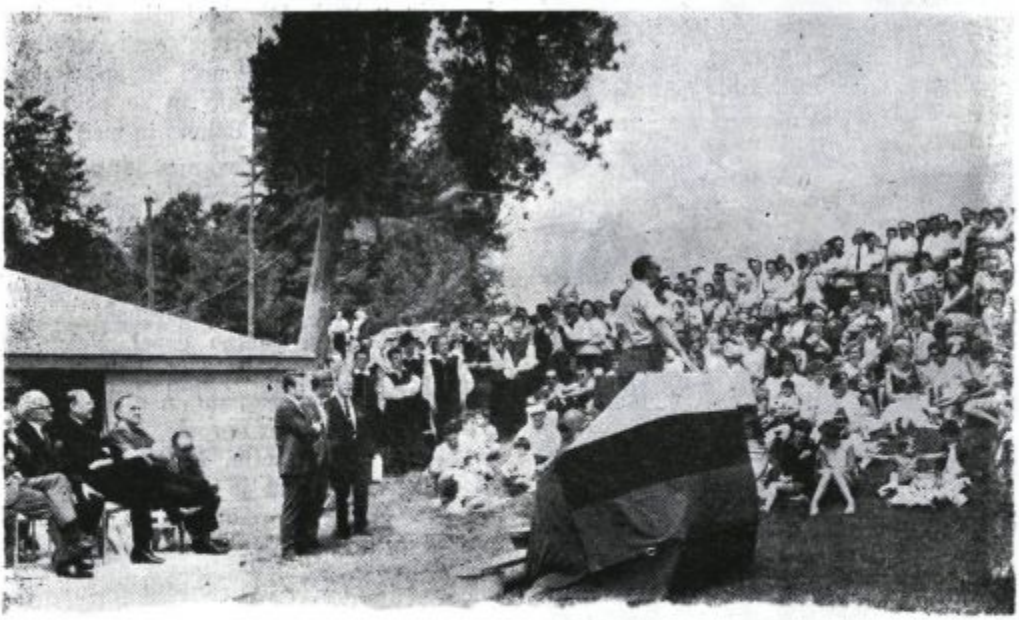
dine. Za kar vse priznanje vztrajnemu in požrtvovalnemu starosti inž. Francu Grmeku, njegovim sodelavcem F. Arharju, I. Celarju in drugim. Mladi so vam in vam bodo ostali hvaležni.

SLOVENSKI DAN

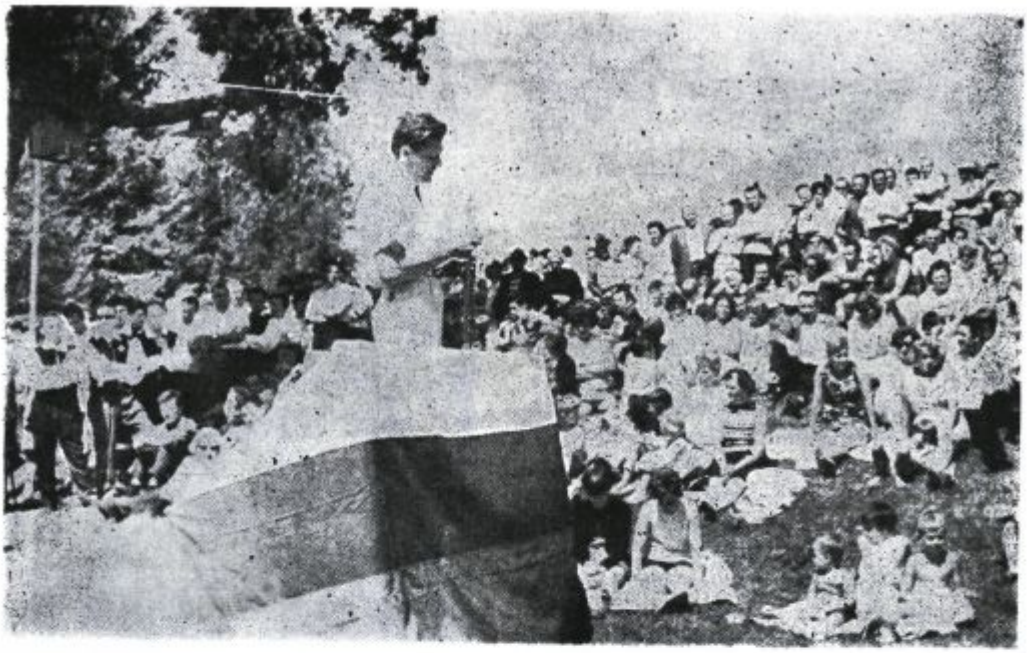
Deveti po vrsti se je vršil 28. julija. Posvečen je bil spominu prihoda prvih političnih beguncev po svetovni vojni v Kanado. Vršil se je na Slovenskem letovišču. Doživel je najboljši uspeh in največji obisk od vseh devetih Slovenskih dnevov. Že pozdrav predsednika zvezne vlade je vse prijetno presenetil. V imenu pripravljalnega odbora je prebral ta pozdrav Frank Brence, ml., za kar so se zborovalci zahvaljevali z gromovitim aplavzom za izraz izredne pozornosti. Prav tako so Slovenci, ki so postali v teh dvajsetih letih Kanadčani, navdušeno pozdravljali zastopnike vlade svoje nove domovine, zastopnike zveznega parlamenta, ontarijske vlade in zastopnike mestne uprave Toronto. Vsi ti so v pozdravnih govorih hvalili Slovence v Kanadi kot pridne, marljive, za vse sposobne in izobražene, ki so pripomogli Ka-

Pisatelj Karel Mauser iz Clevelanda, Ohio, na IX. slovenskem dnevu v Kanadi. Na njegovi desnici je njegova soproga ga. Mimi, na njegovi levici pa ga. Marija Muhič, obe v narodni noši.

Del množice na IX. slovenskem dnevu v Kanadi, ki jo pozdravlja zastopnik uprave mesta Toronta, kontrolor Mr. Fred Beaves. Pod drevesom stoji moški pevski zbor v narodnih nošah; zraven pa predsednik Društva Slovencev Baraga, g. Ivan Marn ter tajnik g. Frank Brence ml. Med njima (s klobukom) je dr. Peter Klopčič. Vidi se tudi del tribune, kjer v prvi vrsti sedijo dobro vidni: dr. Miha Krek, predsednik NO za Slovenijo, Joseph Brousek, član odbora za svobodno Češkoslovaško in župnik g. A. Prebil

Slavnostni govornik IX. slovenskega dne inž. Franc Grmek, starosta STZ.

nadi do naglega napredka in se uveljavili kot ugleden in spoštovan element kanadske družbe. Vse te zastopnike oblasti kakor tudi odposlance drugih bratskih narodov: Srbov, Čehov in Poljakov, je pozdravil in predstavljal g. Franc Brence, ml., ter jih klical k pozdravu na govorniški oder, nato pa na častne sedeže. Gospod Janez Kopač je med mašo podal krasen govor v razmišljanju, kako nam je bil Gospod Bog dobrotljiv v vseh teh dvajsetih letih tu v Kanadi, da smo v vsem napredovali, in prosil še nadaljne pomoči in sposobnosti, da bi širili slavo božjo in se pokazali v vedno lepši luči pred Bogom in med ljudmi.

Telovadec pri odskoku od veletoča na drogu (IX. slovenski dan v Kanadi)

Popoldansko zborovanje je začel naš dolgoletni in nepogrešljivi predsednik Društva Slovencev, g. Ivan Marn, ki je poleg g. Petra Markeža imel največ zaslug, dela in skrbi, prvi tehnični, drugi organizatorno, da je ta naš slovenski praznik tako lepo in veličastno uspel. Poleg teh dveh je še več drugih pridnih tihih sodelavcev, kateri so poznani, a njih imen ne navajamo; naj nam oproste. Po pozdravih je sledila deklamacija, ki jo je podal g. St. Brunšek, zatem je pa Križmanov moški zbor zapel dve pesmi. G. P. Markež je pozdravil predsednika Narodnega odbora, dr. Miha Kreka, duhovščino in še častne goste.

Sledil je nagovor predsednika Narodnega odbora dr. Mihe Kreka, nato pa nastop poljske deklice in dečka v simbolični vaji. Glavni govornik je bil inž. Franc Grmek. V slikovitem govoru je opisal slo-

vensko emigracijo, njene duhovne značilnosti, težave in bolečine, borbe in uspehe. Takoj za glavnim govorom je nastopila plesna skupina Nagelj. Nato pa nastop STZ, ki ga je vodil inž. Fr. Grmek, napovedoval pa dr. P. Klopčič. Telovadci so se v vseh panogah telovadbe odlično odrezali, v nekaterih točkah pa naravnost presenečali.

Prireditev so spravili pred koncem v posebno razigrano razpoloženje muzikantje — kvartet mladih slovenskih fantov „Slavček", s harmoniko, kitaro, trompeto in klarinetom, ki so preigrali venec poskočnih, da je ljudi kar privzdigovalo.

Na koncu se je predsednik g. Ivan Marn zahvalil Bogu za tako lepo vreme, ki je bilo prav primerno za tako prireditev na prostem.

SLOVENCI V KANADI SO OSTALI V SPLOŠNEM DOBRI

Ni jih pokvaril čas znanstvenega napredka, ni jih pokvarila splošna zmeda, ki ji potem še časnikarji prikladajo polena, ne njihove napihnjene senzacije, ne masa pokvarjene študentarije, ne razni dvomi, ki jih ogrevajo neki duhovniki. So zvesto vdani papežu in nove pokoncilske spremembe z razumevanjem sprejemajo. Cerkve so še vedno v polnem zasedene; laiki stalno sodelujejo pri službi božji in so vdani duhovščini. Razpustitev verskih organizacij ali opustitev tradicionalnih verskih zadev zelo občutijo in jih obžalujejo. Duhovniki Slovenci lepo, v splošnem vsi, vpeljujejo in spolnjujejo pokoncilska naročila, kar je v mnogih slučajih v nasprotju z domačo kanadsko duhovščino. To takoj opazi vsak, kdor se menjaje udeležuje angleških in slovenskih sv. maš, v angleških in slovenskih cerkvah.

Tudi v zunanjem življenju, strankarstvu in klikarstvu se pojmi zbližujejo in pomirjajo. Je samo še nekaj zagrizencev, ki se jim volja kar noče omečiti. Ravno ti pa dajejo zagona, da je nasprotna stran bolj bojevita in življenje bolj pestro. S tem pa zagrizenci in zdraharji sebe najbolj bijejo, ker se s tem le slabijo. Je pa tudi precej takih, ki bi bili zmožni dovolj, a se ne brigajo ne za to ne za ono. To so mrtvi kapitali — suhe veje na narodnem drevesu — kar je velika škoda za narodovo bit.

STAVBNA ZADRUGA „TRIGLAV"

Obstoja iz šestih ustanovnih članov. Ustanovljena je bila v letu 1955. Delnice so bile po $ 3.000, katere so se v tem času dvignile šestkratno. Vsak član dobi poleg obresti še 1.000 $ letno od vsake ob ustanovitvi vplačane delnice. Družba je do sedaj gradila 15 do 20 hiš letno. Za naprej jih pa ima v načrtu 25 do 30 na leto. Ob ustanovitvi zadruge je prevzel predsedstvo g. Ivan Kavčič. Ker je pa podjetni in marljivi mož poleg zadružnih hiš gradil tudi na svoje, in, ker se je gradnja-promet, zaradi solidne gradnje naglo širil, kmalu ni zmogel več na obe strani, zato je predsedstvo pri Zadrugi po treh letih uspešnega vodstva odpovedal in vodil le svoje podjetje in to zelo uspešno. Predsedstvo pri Triglavu-Zadrugi je pa prevzel na vse strani razgledani in na moč podjetni g. Jože Kastelic. Kdo ga ne pozna? Enajst let že vodi Zadrugo tako uspešno, da je dobila prvovrsten kredit in ugled. Vse njene dozidane stavbe grejo takoj v promet. Poleg predsednika in voditelja vsega podjetja pri Zadrugi pa zida tudi za sebe na svoj račun in še drugi ga vabijo v kompanijo pri raznih gradnjah, ker so prepričani, da bo gotovo vse v redu potekalo, če bo Jože poleg. Pisarno, tako za Zadrugo Triglav, kakor za Jožetove privatne podvige, mu pa vodi v tem zelo usposobljena njegova soproga gospa Tončka, kar je velika pridobitev tako za Gradbeno zadrugo Triglav, kakor za druga podjetja, pri katerih je Jože Kastelic udeležen. In to zato, ker je v računstvu v najlepšem redu. Tako je nam Slovencem tukaj Gradbena zadruga Triglav v ponos.

Glavni vzrok, da smo to zadrugo opisali je pa ta, ker stori toliko dobrega. Morda ni niti v knjigah vpisano vse, kar je ta družba že vse podprla; saj je naklonjena prav vsaki dobri stvari in je vedno prva na spisku dobrotnikov. Gotovo pa ni nikjer vpisano, kar dasta g. Jože Kastelic in njegova gospa iz svojega privatnega žepa. Ta dva sta že storila toliko dobrega v naši skupnosti, pa naj bo to v cerkvenih zadevah, cerkvenih ustanovah, privatnih društvih, raznih organizacijah, boleznih in potrebah ubogih. Vedno, povsod in v vsakem slučaju so njihove darežljive roke v delitvi in službi dobrih del. Zato je prav in dolžnost naša, da se jima na tem mestu javno zahvalimo.

Prav tako izrekamo javno zahvalo

Gradbeni družbi Triglav, ki tolikokrat priskoči na pomoč v raznih potrebah. Bog povrni vsem!

Prav gotovo bi pa bilo v tem poročilu nekaj nepravilnega, pomanjkljivega, če bi ne omenili tu stavbenika Lojzeta Dolenca, njegove neugnano pridne žene Marijane ter njune številne družine. Lojze Dolenc, vedno nasmejani (še kadar je hud, se smeje), bivši domobranec v Črnem vrhu, zidar v civilu, je bežal z ženo in hčerko Vido, ki se danes udejstvuje v akademskem društvu Sava, ter polletnim sinom Andrejem, ob prevratu z drugimi vred na Koroško. Pozneje se je preselil v Kanado, pa se tukaj povzpel do spoštovanega stavbenika. Ko je pred leti Društvo Slovencev Baraga kupilo hišo za Slovenski dom in se je pozneje ustanovil odbor za ureditev doma, je bil za predsednika tega odbora izvoljen Lojze Dolenc. In ko se je še pozneje ustanovilo društvo „Slovenski dom" in postalo lastno telo, je zopet na željo vsega članstva zasedel mesto predsednika on — Lojze Dolenc. V požrtvovalni vnemi, v stalnem vestnem delu, v mirni pripravljenosti biti vedno vsakemu na razpolago, vodi to korporacijo s svojim odborom tako srečno, da, kakor izgleda, bo v nekaj letih brez kakih večjih žrtev članov društva, Slovenski dom ostal brez dolga. Poleg predsednika, ki se ves žrtvuje za stvar in še nekaj odbornikov, pa temu veliko pripomore njegova žena gospa Marija — Dolenčeva mama, brez katere nobena prireditev v Domu ne mine in nobena pogostitev brez krofov ki jih je pripravila Dolenčeva mama. Brez pretiravanja lahko zapišemo, da gre v deset tisoče število z njenimi rokami narejenih krofov. In to ne samo za Slovenski dom, pač pa za mnoge prireditve v cerkveni dvorani na Manningu, kakor tudi na Slovenskem letovišču pri Bostonu. Koliko od njih je bilo darovanih v korist cerkvenih potreb, ve samo Bog. Ob vsaki prireditvi, pa naj se vrši kjerkoli, da le gre v prave namene, boste našli Dolenčevo mamo v kuhinji pri vztrajnem delu in to že ves čas od prihoda v Kanado. Ob vsem takem in enakem delu za skupnost, je pa vzgojila številno družino devetih otrok. Od doma je prinesla hčerko Vido in polletnega Andreja, v taborišču sta tema dvema prišla delat druščino Miha in Rafaela, pet se jim je pa potem še v Kanadi pridružilo. Vsi otroci so dobri, samostojni in pridobitni; Vida je že v službi, Andrej se je poročil, Rafaela je na univerzi in tako nazaj do zadnje Bernardke, ki hodi še v ljudsko šolo. Kadar je treba prijeti za delo v Slovenskem domu, je pa na mestu vsa družina in prime vsak za svoje delo, kamor ga pokliče oče in kjer je potreba. Če bi bilo takih družin več v emigraciji, bi naša skupnost bila res v lepem cvetju.

HRANILNICA IN POSOJILNICA SLOVENSKIH ŽUPNIJ V TORONTU

Poročilo o njenem delovanju in denarnem poslovanju je pripravil njen predsednik g. P. M.

Hranilnica in posojilnica slovenskih župnij v Torontu je bila ustanovljena leta 1957. Ustanovna listina ontarijske vlade nosi datum 31. julija 1957. Prvi občni zbor je bil 25. avgusta 1957 in po tem dnevu se je delo začelo. Zakaj se ta ustanova, ki se po angleško imenuje Credit Union, kreditna zveza, imenuje tudi „župnijska"? Zakon, ki ureja ustanavljanje in delovanje teh ustanov, poleg drugih pogojev tudi zahteva predvsem obstoj neke stalne vezi, ki veže člane. Take vezi so: skupno delo v istem podjetju, skupna naselitev in bivanje v istem kraju, vez narodnostne pripadnosti, ista vera in navezanost na isto versko skupnost. Naša Hranilnica in posojilnica se torej zato imenuje župnijska, ker je možnost članstva pogojena na članstvo v slovenskih župnijah v Torontu.

Drugače je pa te vrste denarni zavod primer čiste ekonomske demokracije. Člani ga lastujejo in upravljajo neodvisno s pomočjo odborov, ki jih vsako leto volijo na rednem občnem zboru. Člani tudi glasujejo o razdelitvi dobička.

Nekoliko primerjave naj pokaže rast, razvoj in opravljeno delo v dobi od ustanovitve do 31. decembra 1968. 30. septembra 1957 je imela HPSŽ 79 članov, do 31. decembra 1968 pa se jih je vpisalo že preko 2000. V začetku je vse delo opravljal en uradnik ob večerih, v sobotah in nedeljah, danes pa so trije polno zaposleni in štirje delno zaposleni. Pred 11 leti in tremi meseci je zadostovala ena soba za glavno pisarno, danes pa ima glavni urad na 618 Manning Ave, štiri sobe in eno v podružnici pri fari Brezmadežne s čudodelno svetinjo. Prve mesece je bil urad odprt za članstvo 3 ure na teden, danes je odprt 20 ur tedensko. Še nekaj primerjalne statistike:

	Do 30. sept. 1957 dolarjev	Do 31. dec. 1968 dolarjev
Člani vložili na vloge (shares) in osebne čekovne račune	3.300.—	16,200.000.—
Odobrena posojila članom	nič	3,900.000.—
Člani dvignili svojih prihrankov	nič	15,000.000.—
Člani odplačali dolgov	nič	1,650.000.—
Kapital je znašal	3.300.—	1,401.000.—
Povprečni mesečni denarni promet	3.300	900.000.—
Rezerve	nič	63.000.—

Že samo iz teh številk se vidi, koliko dobrega je v teh 11 letih naredila za Slovence v torontski metropoli HPSŽ. Kakšno uslugo pa jim daje?

Hranilnica in posojilnica slovenskih župnij služi članom dveh slovenskih župnij, ki so raztreseni na teritoriju od Scaroboro do Hamiltona. V tem, kar nudi, je enaka drugim bančnim zavodom, v sistemu lastništva in upravljanja je pa vzor ekonomske demokracije. Vsi člani imajo pri njej delniški račun, ker je to delniška ustanova. Vsaka delnica znaša $ 5.00. Poleg tega računa pa ima vsak član možnost odpreti tudi t. zv. osebni čekovni račun. Kdor se posluži te ugodnosti, dobi svoje lastne čeke s svojim imenom, naslovom in številko čekovnega računa. Te možnosti nimajo vse kreditne zveze v tej deželi in je naša HPSŽ gotovo v tem pogledu edinstvena slovenska banka v zamejstvu. Osebni čekovni račun z lastnimi čeki je najboljša pomoč, da družine, društva, ustanove in tudi podjetja lahko vodijo svoje računovodstvo. Do sedaj se te ugodnosti poslužuje okoli 500 članov, organizacij in podjetij.

HPSŽ daje osebna posojila, kakor tudi posojila za nepremičnine t. zv. mortgages. Dalje prodaja potniške čeke (travellers cheques) v kanadski in ameriški valuti. Naš denarni zavod je pooblaščen zastopnik za Canadian Pacific in za American Express Co. More pošiljati denar v vse dežele sveta. Prav tako sprejema plačila za: telefon, elektriko, plin, mestne davke in vodo.

Kadar člani potrebujejo potrdila za državljanstvo ali priporočila za vselitveni urad, se vedno obračajo na našega glavnega upravnika g. B. Koširja.

Iz tega kratkega poročila je razvidno, kako veliko delo opravlja za slovensko skupnost v Torontu ta denarni zavod, ki skrbi, da prihranki slovenske pridnosti služijo slovenskemu človeku: da lažje pride do lastnega doma in često tudi do osamosvojitve v lastnem podjetju.

Temu poročilu pa bi nekaj manjkalo, če ne bi omenil dveh nagrad, ki jih je dosedaj dala HPSŽ. Prva je bila ob 10-letnici, ki jo je dobil kipar-mojster France Gorše iz New Yorka. Nagrado za leto 1968 pa je prejel duhovnik, zgodovinar France Dolinar iz Rima. Tako skuša svoje uspešno delovanje na gospodarskem področju ohranjati v stiku s kulturnim delovanjem slovenskega zdomstva. Ti dve nagradi sta prinesli HPSŽ odobravanja in priznanja slovenskih kulturnih krogov.

SLOVENSKA HRANILNICA IN POSOJILNICA JANEZA E. KREKA

Njen angeški naslov je John E. Krek's Slovenian Credit Union Limited. Svoje lastne prostore ima na 646 Euclid Avenue, Toronto 4. Podatke o njenem delovanju je zbral blagajnik in upravnik posojilnice g. Janez Senica. Od njih navajamo najvažnejše.

Hranilnica in posojilnica J. E. Krek je bila ustanovljena pred 15 leti (1953), t. j. štiri leta poprej kot Hranilnica in posojilnica slovenskih župnij. V prvem letu je imela 130 članov, sedaj njihovo število presega 2000. Denarni promet je bil v prvem letu 50.000 dol., sedaj dosega že višino 5 milijonov dol. Hranilnih vlog je bilo v prvem letu za 24.000 dol., v zadnjem poslovnem letu so pa dosegle višino 1,273.612 dol. Posojil je bilo v prvem letu odobrenih za 11.000 dol., lani pa 1,039.000 dol.

Občni zbor za poslovno leto 1968 je bil 2. februarja 1969. Iz blagajniškega poročila ki je bilo predloženo v odobritev občnemu zboru, je razvidno, da je denarni promet hranilnice v tem letu znašal 2,417.967.97 dol. Osebnih posojil je bilo odobrenih za 352.611.83 dolarjev, posojil na hipoteke pa 248.071.11 dol. Vsa izplačila so dosegla višino 2,346.179.86 dol. Hranilnica je imela gotovine v banki 57.803.82 dol., v blagajni pa 13.993.29 dol. Dohodki so dosegli višino 103.670.64 dol. Za razne izdatke je hranilnica porabila 31.977.49 dol. Presežek t. j.

dobiček hranilnice v lanski poslovni dobi je znašal 71.692.55 dol. Garancijski sklad razpolaga z 84.473.61 dol. Vse dobroimetje hranilnice je doseglo višino 1,433.085.68 dol.

Razvoj in napredek Hranilnice in posojilnice Janeza E. Kreka v Torontu od ustanovitve leta 1953 do konca leta 1968 pa najbolje prikazujeta naslednji tabeli:

STANJE ČLANOV IN HRANILNIH VLOG

Leto	Vpisanih članov	Tekom leta vloženih	Vlog dvignjenih	Hranilne vloge koncem leta
1953	139	27.322.70	2.983.00	24.399.70
1954	227	60.856.78	33.622.38	51.574.10
1955	294	87.856.78	59.990.93	78.871.88
1956	347	92.235.13	68.543.24	102.563.77
1957	440	167.018.92	102.973.80	166.608.89
1958	556	204.566.23	171.649.60	199.525.52
1959	680	312.041.97	216.398.87	295.168.62
1960	791	395.862.95	295.979.64	395.051.93
1961	950	508.184.57	385.208.55	518.027.95
1962	1072	698.941.96	554.256.09	662.713.82
1963	1244	807.952.82	580.769.91	889.896.73
1964	1402	969.200.30	832.633.61	1,026.463.42
1965	1583	922.626.15	922.795.32	1,026.294.23
1966	1769	1,032.180.64	943.258.80	1,115.216.07
1967	1922	1.272.710.10	1,141.192.29	1,246.733.88
		7,558.989.91	6,312.256.03	1,246.733.88
1968	2106	1,281.701.66	1,254.823.26	1,273.612.28
Skupno		8,840.691.57	7,567.079.29	1,273.612.28

ODOBRENA IN VRNJENA POSOJILA

Leto	Izdanih posojil	Vrnjenih posojil	Stanje koncem leta
1953	14.640.00	3.291.50	11.348.50
1954	60.046.03	27.291.99	44.002.54
1955	59.598.50	45.334.01	58.267.03
1956	81.667.55	55.120.86	84.813.72
1957	69.018.65	60.363.13	93.469.24
1958	145.759.44	92.176.75	147.051.93
1959	247.793.49	135.279.77	259.565.65
1960	264.033.50	175.501.62	348.097.53
1961	239.582.82	176.640.78	411.039.57
1962	345.681.17	201.117.20	555.603.54
1963	517.032.85	249.164.27	823.472.12
1694	510.344.91	405.012.83	928.704.20
1965	470.248.86	464.345.53	934.707.53
1966	580.400.52	510.276.82	1,004.831.24
1967	420.802.26	479.040.91	946.592.59
	4,026.650.56	3,080.057.97	946.592.59
1968	600.683.00	507.742.56	1,039.533.03
	4,627.333.56	3,587.800.53	1,039.533.03

Na občnem zboru 2. februarja 1969 je bil izvoljen naslednji odbor Hranilnice in posojilnice Janeza E. Kreka:

Glavni odbor: gg. Ivan Zakrajšek, Viktor Trček, Jože Por, Frank Stražar in Jože Pogačar.

Kreditni odbor: gg. Jože Mihevc, John Cvetko in Bert Medved.

Nadzorni odbor: gg. dr. Franc Habjan, Vili Čekuta in Frank Pajk.

Blagajnik in upravnik g. Janez Senica in pomočnik blagajnika g. Svetozar Koser.

MONTREAL—QUEBEC

Dobra novica za montrealske Slovence je to, da mesto Montreal ne misli več na to, da bi v bližnji bodočnosti preuredila mestno okoliš, v katerem stoji njihova cerkev in župnišče. Nameravano je namreč bilo, da bodo tam skozi potegnili velecesto in ob njej postavili stolpnice. Pred nekaj leti namreč je bilo to v mestni upravi že sprejeto; a sedaj je zaenkrat ta načrt opuščen. Če bi se to zgodilo in bi jim cerkev podrli, bi morali iskati drug prostor in cerkev nanovo pozidati; ker pa ne bi dobili nikjer tega za pameten denar in tudi ne prostora, ki bi tako ustrezal kot ta, na katerem stoji sedaj cerkev sv. Vladimira. Le nekaj sto korakov od cerkve je namreč ena glavnih postaj podzemske železnice, po kateri se lahko pripeljejo Slovenci v cerkev iz oddaljenih krajev. In ta vožnja je pri-

jetnejša in hitrejša in pripravnejša kot z avtomobili, zlasti, kar se tiče parkiranja, da avtobusov niti ne omenimo.

V letu 1968, to je lansko leto, so bili Slovenci hote ali nehote potegnjeni v veletok človeških mas, ki so prihajali v milijonih in milijonih na svetovno razstavo, na otoke reke Sv. Lovrenca. Slovenci iz drugih mest so se pojavljali tudi ob nedeljah pri maši in več jih je tudi za čas bivanja tu, prenočevalo v župnišču, ker je bilo takrat še nekaj sob na razpolago. Zdaj so te sobe prevzele redovnice, dve, ki skrbita za cerkev in župnišče in sta prišli iz Dobrove pri Ljubljani, kjer je materina hiša; ena, prednica, je bila že prej eno leto v New Torontu, druga domačinka-Slovenka v Montrealu, ki je prišla pred dvema letoma v noviciat, sedaj pa bila poslana nazaj v Montreal v pomoč slovenski župniji in sta se sedaj skupaj nastanili v slovenski župniji ter pomnožili število, enajst tisoč, redovnic v tem mestu. Torej nad 11 tisoč redovnic deluje v tem velemestu.

Kar se tiče slovenske cerkvene družine, se kaj posebnega ni dogodilo. Koncem leta 1967 je bila cerkev Sv. Vladimirja dokončno urejena. Skoraj so minula tri leta, odkar se je popravljanje začelo. Stalo je okrog 20 tisoč dolarjev. Nazadnje sta bila postavljena še krstilnik in kapelica brezjanske Marije. Sedaj je cerkev res čedna, prijetna, domača. Počutiš se v njej kot včasih v naših cerkvah doma. Le škoda, da so Slovenci raztreseni tako daleč narazen po velikanskem mestu, saj je ta župnija razširjena na tri škofije. Povezuje jih še najbolj podzemska železnica, ki jim oddaljenost nekoliko zbliža. V cerkvi je 320 sedežev. V farni kartoteki je bilo končem leta 1967 vpisanih 542 družin in samostojnih ljudi. Stalno pa prihajajo še novi rojaki, katere potem počasi odkrivajo, nekateri pa tudi sami poiščejo slovensko središče. Če bi pa prihajali vsi, kar je Slovencev v Montrealu naseljenih, kam bi jih dejali? Je dosti še dobrih vernikov, ki imajo v bližini druge cerkve in se tam priključijo in pridejo le ob gotovih časih v slovensko središče. Krstov je bilo 40, poročenih je bilo 15 parov, umrlo jih je pa 6. Med temi dva otroka takoj po rojstvu.

Cerkvenemu pevskemu zboru, ki ga vodi nad vse požrtvovalni g. Rabzelj, se je zadnje čase pridružilo še 14 novih glasov, kar je cerkveno petje zelo povzdignilo in več ljudi pritegnilo v cerkev, v slavo božjo in v veselje skrbnemu g. župniku Stanku Boljku. Zanimivo je, da je vse, kar ima fara, tudi vse plačano. Tako že proračuna za leto 1967, ki je znašal 33.536 $, niso porabili za redne stroške. Je ostalo kakih 12 tisoč za nekatere nove naprave v cerkvi in na pristavi. Da cerkev lastuje nekako 30 milj ven iz mesta lepo pristavo, je že znano. Ko je prihajal denar, se je sestal cerkveni odbor in je bilo na dnevnem redu tudi, kako bi uporabili ta denar, da bo skupnosti najbolje služil. Zedinili so se, da bodo napravili na pristavi počitniški dom, ki bo najprej služil otrokom ob počitnicah, ki bi jih varovale sestre usmiljenke, za kar bi seveda morali narediti v stavbi posebej prostor zanje. V splošnem bi pa služil tudi družinam za počitniška stanovanja. Danes ta Počitniški dom že stoji, ki je predviden za 40 oseb, s kuhinjami, spalnicami, prhami in stranišči. Cerkveni odbor z g. župnikom in predsednikom g. Antonom Štibernikom na čelu, je na vse to lahko ponosen. Stavba meri v dolžino 30 metrov, široka je pa 13 metrov.

Koliko otrok prihaja v slovensko šolo, do tega časa nisem mogel zvedeti. Vem pa, da se pod vodstvom sester vrši vse v najlepšem redu. Poročajo, da od vseh koncev otoka in tudi z južne obale reke Sv. Lovrenca prihajajo otroci, da se pripravljajo za prejem prvega svetega obhajila.

Slovenski dan so priredili na farni pristavi, kjer se je letos zbralo izredno veliko ljudi. Na pristavi je tudi urejeno kopališče tik ob reki Svetega Duha in sedaj ni nevarnosti, da bi kdaj vode zmanjkalo v kopališču.

Prijatelji misijonov so nanesli skupaj 900 funtov obleke in pripravili 43 vreč razne robe in jo odposlali v misijone. Dokaz, da je župnija v pravih rokah.

Župljan župnije Sv. Vladimirja, g. Matija Balažič, je vstopil v torontsko bogoslovje. On je štiri leta že končal v Ljubljani. V montrealsko bogoslovje ga zato niso vzeli, ker ne zna francoščine. Zato mora sedaj nadaljevati — še dve leti — v torontskem bogoslovju. Nato pa — če Bog da — bo v Montrealu zapel novo mašo.

V malo semenišče misijonske družbe sv. Vincencija Pavelskega v Lemont, v USA, kjer imajo lazaristi gimnazijo za svoje gojence, je pa odšel mlad idealen fant — Jože Pučko. Naj ga vodi Sveti Duh, da bo postal mašnik misijonar, kar zelo želi.

Naj omenimo še izreden zgodovinski dogodek, ki je tudi montrealske Slovence

prizadel. Montrealski nadškof kardinal Leger je podal ostavko na svojo škofijo in je 12. decembra 1968 odšel kot navaden misijonar med gobavce v Afriko. Nad pet tisočkrat je govoril montrealskim vernikom v teku 17-letne službe na tem mestu. Trdijo, da v zadnjih 20 letih še ni, razen Pija XII. nihče tako na globoko zaoral kot bivši kardinal montrealski in sedanji misijonar v Afriki.

HAMILTON—ONTARIO: ŽUPNIJA SV. GREGORJA VELIKEGA

V tej župniji ni bilo kakih velikih pretresov in tudi ne posebnih podvigov. Poleg nekaterih prireditev je bila največja in je nepričakovano dobro uspela — Križmanovega cerkvenega zbora koncert. Ta zbor, ki je zelo dobro izvežban, prireja vsako leto nekaj koncertov, tudi v Torontu v Slovenskem domu, ob nedeljah pa prepeva pri maši v slovenski cerkvi v Hamiltonu. Požrtvovalnega pevovodja in organista nič ne utrudi nad 25 milj dolga pot, ki jo mora za vsako vajo in vsak nastop narediti od doma do dvorane. Istotako tudi nekateri člani tega pevskega zbora. Vsa čast jim — zahvala in spoštovanje!

Kakor povsod, se tudi tukaj hočejo žene uveljavljati. Lansko leto so na lastno pobudo ustanovile v tej župniji Katoliško žensko ligo in hočejo biti desna roka g. župniku pri cerkvenih delih in raznih prireditvah. Predsednica lige ga. Jožica Šušteršič je s pomočjo nekaterih članic organizirala taborjenje otrok na Slovenskem letovišču pri Boltonu. V lepi naravi se je njihovih 27 otrok zelo dobro počutilo tam v lanskem poletju.

S slovensko šolo (število otrok mi ni znano) se trudijo požrtvovalne in dobrodušne učiteljske moči in že omenjeni g. Nace Križman, ki jih uči petje.

WINNIPEG—MANITOBA

Povzeto iz poročila v B. B. g. župnika na slovenski fari v Winnipegu. V tem mestu je po mnenju poročevalca okrog 150 družin. Jasno pa je, da se vse ne udejstvujejo v farnem življenju. V zadnjih petih letih se je kakih 50 družin odselilo v Toronto in Hamilton, manjša skupina pa v Vancouver. Odšli so več iz strahu pred dolgo zimo, kot zaradi boljšega zaslužka. Vendar se je pa v tem času priselilo več drugih novih družin iz domovine, nekaj se jih je pa tudi tu ustanovilo. Je pa za to mesto kar jasno, da se kaka močnejša slovenska naselbina ne bo ustanovila. So pa ti, ki tam prebivajo, zelo pridni. Še šest let ni preteklo, pa so vse, kar je bilo predvidenega, izvedli, cerkev kupili, jo obnovili znotraj in zunaj, isto tudi dvorano pod cerkvijo, pa že po preteku 5 let ves dolg poravnali. In to brez kakih večjih prireditev, bingov in podobno. Saj vsota dolga ni bila ravno tako visoka, pa vseeno so na škofiji imeli skrbi, kako bo ta mala skupina odplačela razmeroma tako velik dolg. Pa se je zgodilo, da je, predno je poteklo od ustanovitve fare 10 let, sporočila banka na škofijo, da je slovenska skupina ves svoj dolg poravnala. Že drugi dan je prejel g. župnik dve pismi od gospoda škofa in od njegovega kanclerja, v katerih se ne le zahvaljujeta, pač pa naravnost čudita, kako so mogli v tem kratkem času dolg poravnati in to tako majhna skupina Slovencev. Res, lahko so ponosni na to in z njimi gospod župnik.

Pred petimi leti so začeli z dvema oddelkoma slovenske šole, zdaj imajo pa že štiri oddelke. Škoda je, da nimajo priložnosti, da bi gojili slovensko petje. Petje otrok slovenskih narodnih in cerkvenih pesmi zelo pomaga ohranjati slovensko govorico, ker se ravno pri tem navadi izgovarjati pravilno besede.

Imeli so nekaj majhnih prireditev. Slovenska šola je priredila miklavževanje in materinski dan in le pri teh dveh prireditvah imajo otroci priložnost pokazati nekaj tega, kar so se v šoli naučili.

Vsakokratni župnik v Winnipegu ima na skrbi tudi vse tiste Slovence, ki so raztreseni po vsej zahodni Kanadi. In teh je kar precej po malo bližnjih, pa tudi zelo oddaljenih krajih, kamor se mora nekajkrat na leto podajati in uporabljati vsa različna prevozna sredstva. Tako ni skrbi, da bi tam gori uganjal kak dolgčas. Le zima ga včasih zabije, da nikamor ne more za kak čas.

WINDSOR—ONTARIO

Mesto tik ob ameriški meji, ki ga loči le ozek vodni preliv od ameriškega mesta Detroita, a sta povezana s široko cestopodvozom, pod vodo. Računajo, da je okrog

1000 Slovencev v tem mestu. Nimajo pa nobenega slovenskega središča. Nekoliko jih povezuje društvo „Zvon", katero obstoja že več desetletij in katerega se poslužujejo bolj staronaseljenci. Prirejajo v glavnem le veselice in plese.

V kulturnem oziru pa deluje mlado, precej agilno in delavno društvo, kateremu duša je neumorna gospa Martinčičeva. Imajo redne sestanke, razne nastope, ki jih navadno prirejajo v češki dvorani. Požrtvovalno vzdržujejo tudi svojo kulturno ustanovo, ki so jo ob ustanovitvi krstili z uradnim naslovom: Slovenski tečaj škofa Friderika Baraga. Ta tečaj je lansko leto obiskovalo 31 otrok, ki so razdeljeni v dva razreda. Ta šola deluje ob sobotah v prostorih katoliške šole Sv. Ane. Otroci kažejo dosti zanimanja in hodijo redno v šolo. Slovenski tečaj Friderika Barage in mladinski klub sta skupaj pripravila akademijo v počastitev škofa Friderika Barage. Program je bil skrbno pripravljen in je bila vanj pritegnjena skoraj vsa slovenska windsorska mladina. Nastop je bil v češki dvorani. Te največje prireditve v lanskem letu se je udeležilo precejšnje število rojakov. Požrtvovalnim delavcem v skrbi za mladino želimo mnogo uspehov.

Uredništvo Zbornika je koncem maja 1969 dobilo od ge. Martinčičeve poročilo, ki ga zaradi zanimivosti vključujemo v izvlečku kar tukaj.

Na najjužnejšem delu Kanade leži prijazno mesto Windsor s približno 194.000 prebivalci. Zadnja tri leta se je močno razvilo in se širi na vse strani. Gospodarski položaj je dokaj dober in nas le most in tunel pod vodo ločita od Amerike. Tudi podnebje je dokaj ugodno. Poseben poudarek mestu daje naglo širjenje univerze.

V tem mestu živijo priseljenci raznih narodnosti, kakor je to po vsej Kanadi. Nas Slovencev je okoli 150 družin, če vključimo narodnostno mešane zakonce. Od teh je precej staronaseljencev, del je emigrantov došlih po 2. svetovni vojni, pa tudi sedaj prihajajo vedno na novo med nas iz domovine. Za vse je dovolj kruha in svobode. Otroci se hitro vživljajo v nove razmere, starejši pa še radi pomodrujejo, kako je bilo nekdaj doma; tisti, ki prihajajo sedaj, vedo povedati, kako je danes doma in da je srečen tisti, če more po svetu za kruhom.

Leta 1943 so takratni Slovenci ustanovili pevsko društvo *„Zvon"* in za mladino *„Zvonek"*. Dokler je dopuščalo zdravje ge. Debevčevi, da je redno zbirala pevce okoli sebe, je bilo kar živahno delovanje. Za mladino je počasi zamrlo, ker ni bilo delovnih moči. Zadnja leta pa ob misijonu spremlja ljudsko petje na harmoniju g. Jeraj Tone.

Gojili so željo po slovenskem tečaju, kakor je to po drugih naseljih, kjer so Slovenci, pa niso imeli moči. Pa tudi to se je premostilo, ko so se priselile družine iz Argentine. Ob času misijona leta 1966 se je ob navzočnosti misijonarja g. Toneta Zrneca ustanovil šolski odbor, ki je poskrbel za redno poučevanje mladine. Letos je ta tečaj zaključil tretje leto po vzorcu prejšnjih let s primerno akademijo, na kateri se spomnimo naših mater in očetov. Letos smo imeli to akademijo na bližnji farmi na prostem 4. maja. Zbrali so se le starši učencev in ožji prijatelji. Ker je bil krasen sončni dan, so otroci vživali na prostem pri različnih igrah, doraščajoča mladina se je pa ob žogi in svojih igrah enako lepo zabavala. Starši so si v prijateljskem pogovoru imeli veliko za povedati, da je popoldan kar prehitro minil. Proti večeru se je razvnela še naša slovenska pesem ob spremljavi harmonike, katero je igral g. Javornik Viktor tako močno, da se kar nismo mogli raziti.. Vsi srečni in zadovoljni smo se poslavljali z mislijo, da si želimo še mnogo takih popoldnevov v prosti naravi. Sedanji predsednik šolskega odbora je g. Janez Grebenc.

Ob istem času v decembru 1966 se je ob navzočnosti g. Toneta Zrneca ustanovila mladinska organizacija, katere člani so dekleta in fantje. Sama študirajoča mladina je v tej organizaciji. Ti mladi so ob 100-letnici Kanade veliko delali in tako predstavljali Slovence pri vseh javnih nastopih v mestu.

Obe ti ustanovi pa imata isti problem. Ni lastnega doma. Pa božja Previdnost je tudi to rešila na lep način.

V začetku leta 1968 je prišel med nas iz Londona univ. prof. dr. Stane Bah. Kot izobraženec je takoj videl, da nam manjka nekaj skupnega. Lotil se je težkega dela. Vse leto je obiskoval družine, jih spoznaval, se uživljal v njih probleme in težave. Januarja letos ob letnem občnem zboru je kandidiral za predsednika tukajšnjega Slov. pevskega društva „Zvon". Na tem občnem zboru sta se ustanovila dva pododbora: eden za študiranje novih pravil društva in drugi gospodarski z name-

nom, da obišče vse Slovence in dobi mnenje, če smo zmožni, da pridemo do lastnega doma.

Novi predsednik je vzel delo resno v roke. Začele so se seje, razgovori, skratka začelo se je društveno življenje. Gospodarski odbor sestoji iz predsednika Ivana Persolja ter članov Antona Jerše, Ferdija Martinčič ml. in Ivana Matoš, kateri so si zadali nalogo, da obiščejo vse družine v enem mesecu. Pridno so obiskovali in rezultat je bil pozitiven. 27. aprila je bil sklican izredni občni zbor društva, kjer je gospodarski odbor poročal o možnosti nakupa doma. Izdelali so prve načrte in dali smernice, obenem se je ta gospodarski odbor povečal še za štiri člane, kateri so: ga. Cita Jerše, gg. Stane Korošec, Ferdo Martinčič st. in Gustelj Zupanc.

Naloge dane gospodarskemu odboru niso bile lahke. Pa so premagali ovire in 20. maj bo šel za windsorske Slovence v zgodovino. Ta dan so podpisali pogodbo za nakup češkoslovaške dvorane, katera je bila v prodaji. Kupna cena je bila 23.000 dolarjev, okoli 20.000 so zbrali rojaki, ostalo bo pa posojilo od rojakov.

V imenu Slovencev, kateri smo tu v Windsorju veseli tega skupnega doma — se res prisrčno zahvaljujemo za nesebično delo g. predsednika dr. Baha, kakor tudi g. Lojzeta Žagarja in vsem ostalim članom odbora za njihovo veliko skrb in delo, katerega so opravili za Slovence, jih povezali tako staronaseljence, emigrante,pozneje naseljene in mladino in ji tako vzbudili močno voljo do življenja, ko smo prišli do lastnega doma. Bog jih živi!

SUDBURY—ONTARIO

Tudi v tem mestu je številna skupina Slovencev, katere navadno dvakrat na leto obišče g. misijonar iz Toronta, za kratek misijon. Neumorno požrtvovalna ga. Stoparjeva vodi slovensko šolo, ki jo obiskuje 17 učencev. Vsakokrat povabi g. misijonarja na obisk šole med te učence. G. misijonar z veseljem sprejme povabilo.

V lanskem letu je skupina ustanovila društvo, kateremu so na občnem zboru dali ime: Društvo Slovencev za Sudbury in okolico. Kupili so že tudi nekaj zemlje ob „Volčjem jezeru", na katerem nameravajo napraviti prijetno letovišče za poletne mesece, za zimske pa morda drsališče in sankališča. Društvo je že priredilo veselo martinovanje in silvestrovanje. Naj bi s tem društvom v tej slovenski skupini zavladalo pravo razumevanje, prijateljstvo in ljubezen, ker le to je naše poslanstvo. Vse drugo je nično in obtežuje nam življenje in — vest.

Predsednik Jože Mikolič govori na banketu v Sudbury 31. decembra 1968

DR. FRANCE BLATNIK, SDB

Kapela brezjanske Marije Pomagaj v Washingtonu

Patrona Združenih držav Sev. Amerike je Brezmadežna, zato so ameriški katoličani zgradili veličastno svetišče njej na čast v svojem glavnem mestu Washingtonu, ki je največja katoliška cerkev v Združenih državah. Imenujejo jo Narodno svetišče Brezmadežnega Spočetja. Ni župnijska cerkev, marveč jo upravlja izvršni svet, sestavljen iz ameriških škofov. Svetišče stoji na majhni vzpetini na robu mesta in je od daleč vidno. Zraven je Katoliška univerza in bogoslovno semenišče, ki skrbita, da so sveti obredi v svetišču, posebno ob nedeljah in praznikih čim slovesnejši.

Prebivalci Združenih držav niso enoten narod v evropskem smislu, marveč pester mozaik, sestavljen iz nešteto narodnostnih skupin. Zato je uprava svetišča povabila razne narodnostne skupine in redovne družbe, ki delujejo v deželi, naj bi okrog glavne ladje tako v zgornji kot v spodnji cerkvi postavili spominske kapelice na čast Materi božji, kot jo častijo v njih domači deželi, oziroma redu. Značilno je, da so se od narodnostnih skupin odzvale le slovanske ter litvanska, torej vse izza železne zavese, ki še prav posebno potrebujejo Marijine pomoči. Prvi so bili Poljaki s svojo Čenstohovsko Marijo, nato Litvanci z Materjo božjo iz Siluve, nato Slovaki z žalostno Materjo božjo, dočim so Čehi darovali krasna barvasta okna. Hrvaška kapelica z Marijo Bistričko je še v delu. Res je ena izmed kapel posvečena Guadalupski Mariji in jo zato imenujejo meksikansko, vendar ni dar Mehikancev samih. Guadalupska Marija je patrona obeh Amerik. Zelo lepe so tudi kapele, ki so jih postavile razne redovne družbe. Jih je še več kot narodnih.

Marsikaterega Slovenca zanese pot v ameriško prestolnico in si z drugimi zanimivostmi vred ogleda tudi Narodno svetišče ter občuduje krasne kapelice, pri tem pa začuti, kako lepo bi bilo, če bi tudi Slovenci imeli tam svojo kapelo, posvečeno brezjanski Mariji Pomagaj.

Še bolj pa so to željo čutili washingtonski Slovenci, katerih sicer ni veliko, pa so v vplivnih službah in za slovensko stvar zelo vneti. Na lastne oči gledajo koliko romarjev in turistov prihaja v to svetišče, pa želijo, da bi kapelicam drugih slovanskih narodnosti pridružili še našo Marijo Pomagaj ter tako svetu pokazali, da Slovenci Marijo zelo častimo. Z žalostjo pa so gledali, kako so šle razpoložljive kapelice že h koncu, ko so redovne družbe pridno segale po njih, samo ena je še preostajala. Čeprav niso imeli nobenega zagotovila, da bi se kdo zavzel za to akcijo, so kar na svojo roko zaprosili rektorja svetišča Fathra McDonougha, naj zadnjo kapelico rezervira za Slovence. K sreči rektor svetišča Slovence dobro pozna in jih ceni. Tudi brezjanska Marija za njega ni nobena tujka. V najhujših povojnih letih je namreč bil v Beogradu kot tajnik nuncija msgr. Hurleya in je, ko je poleti diplomatski zbor z vlado vred bival na Bledu, zahajal na Brezje k spovedi, ker je bil tam frančiškan, ki je znal francoski. „Nikjer se nisem ustavljal in z nikomer govoril," pravi, ker je vedel, da bi s tem domačinom škodil.

Washingtonski Slovenci so skušali vzbuditi zanimanje za slovensko kapelico najprej pri Kranjski Slovenski Katoliški Jednoti, pa niso imeli srečne roke. V maju leta 1967 je imela Slovenska ženska zveza svoj občni zbor v Washingtonu. Otvoritveno sv. mašo so delegatinje imele v svetišču, ki jih je tako očarala, da so na občnem zboru sprejele predlog, ki pravi: „da bi kapela, posvečena brezjanski Mariji, Kraljici Slovencev, v ameriškem narodnem svetišču bila najprimernejši simbol slovenske krščanske dediščine in tra-

jen spomenik slovenskega pionirskega prispevka ameriškemu verskemu in kulturnemu življenju. Zato naj krajevne podružnice SŽZ takoj ustanove odbore, ki naj pričnó z zbiranjem denarja".

Predsednica SŽZ ga. Antonija Turek je v novembru sklicala sestanek zastopnikov vseh slovenski organizacij v Clevelandu, na katerem je bil izvoljen odbor za postavitev slovenske kapelice iz najbolj uglednih zastopnikov največjih slovenskih organizacij: predsednik Jože Nemanič, I. podpredsednik Ivan Sušnik, II. podpredsednik Mate Roesman, blagajničarka ga. Antonija Turek in tajnik njen mož A. Turek. Po drugih naselbinah so se organizirali krajevni odbori, ki vodijo nabiralno akcijo, v Washingtonu pa odbor za zvezo med upravo svetišča in glavnim odborom, ki ima svoj sedež v Clevelandu.

Washingtonski odbor je izdal brošuro, večinoma v angleščini, ki v Ameriki rojenim rojakom razlaga zgodovino pokristjanjenja Slovencev, govori o Slomšku in Baragi, posebno pa o Marijinem češčenju med Slovenci. Za take, ki slovenščine niso vešči, je ta brošura dragocen priročnik, ki jim opisuje domovino njih prednikov posebno z duhovne strani. Zelo posrečeno izbrane slike delajo brošuro še bolj prikupno. Na prvi notranji strani ima sliko brezjanske Marije, zraven pa posvetitev v slovenščini: „V letu Gospodovem tisoč devetsto oseminšestdesetem, ob tisočletnici pokristjanjenja Slovencev in stoletnici smrti škofa Barage, v času, ko je v teku postopek za beatifikacijo škofov Antona Martina Slomška in Friderika Barage, so začeli ameriški Slovenci akcijo za zgraditev slovenske kapele v narodnem svetišču v Washingtonu. Prednikom v čast in Bogu v zahvalo."

Rojaki širom Združenih držav so to nabiralno akcijo sprejeli z velikim navdušenjem. Prav na obletnico smrti našega velikega škofa Barage, dne 19. januarja 1968, je bila podpisana pogodba med slovenskim odborom in upravo svetišča, s katero se uprava obvezuje postaviti kapelico brezjanske Marije Pomagaj in jo vzdrževati, odbor bo pa plačal svetišču 70.000 dolarjev v treh obrokih. Od izvolitve odbora do podpisa pogodbe sta potekla komaj dva meseca in odbor je bil zelo v skrbeh, kako dobiti potrebni denar za prvi obrok, ki ga je bilo treba položiti ob

Rektor svetišča msgr. William McDonough s sliko brezjanske Matere božje

podpisu. Premišljeval je, kje zaprositi za posojilo, pa se je proti pričakovanju nabralo celih 25.000 dolarjev že v dveh mesecih. Tudi drugi obrok je že plačan, za tretjega pa nabirka še teče.

Kdaj bo blagoslovitev? Upamo, da prihodnje leto, vendar se uprava svetišča še noče obvezati, da bo kapela v vseh podrobnostih že zares končana. Risbe za reliefe, ki bodo okrog oltarja: sv. Modest, ki krščuje Slovence, škof Baraga, ki krščuje Indijanca, škof Slomšek, kako uči, pa Slovenci, ko prihajajo v Ameriko, je izdelal mojster France Gorše in so bile poslane v Italijo, da bi jih upodobili v marmorju. Uprava svetišča pa ve iz izkušnje, da prispejo včasih marmornate plošče počene ali odkrhnjene ali da je v Združenih državah lahko pristaniška stavka kar po več mesecev, zato noče dati besede, dokler nima izdelanih reliefov v rokah.

Kopija brezjanske Marije je pa že narejena. Naslikal jo je Leon Koporc v Sloveniji in so jo oskrbeli slovenski škofje. Prvič je prišla na oltar, seveda ne še na svojega, kjer bo kraljevala, dne 1. septembra 1969, ko je v narodnem svetišču maševal ljubljanski pomožni škof dr. Stanko Lenič, ko je bil na obisku v Združenih državah in nabiral za Slovenik v Rimu.

Nekateri bi rajši imeli na oltarju mozaik brezjanske Marije kot pa sliko, ker je bolj trpežen, dočim more sliko uničiti vlaga. Zagovorniki slike so pa mnenja, da ne bi bilo mogoče v mozaiku tako lepo kopirati Layerjevo Marijo kot v sliki.

Nekateri obžalujejo, da v kapelici ne bo spomina na slovenske mučence, čeprav jo nameravajo blagosloviti prav ob petindvajsetletnici njihovega mučeništva.

„Brezjanska Marija spremlja Slovence," tako je v lanskem Ave Mara koledarju zapisal B. C., „vselej in povsod. Nosili so jo s seboj westfalski rudarji, argentinski in avstralski naseljenci, stari in novi naseljenci v Ameriki. Podoba brezjanske Marije krasi marsikatero slovensko cerkev v Ameriki in Lemont je središče njenega češčenja. Kapela brezjanske Marije v Washingtonu pa bo predvsem slovenski narodni spomenik, ki bo pričal vsem o slovenski vernosti in podjetnosti, njih krščanski in narodni zavesti, znamenje na gori, ki so ga postavili romarji za srečo."

Svetišče v Washingtonu

Goršetova razstava v New Yorku

Na Madison Aveniji v New Yorku, na Aveniji umetniških galerij, ki se vrste kar ena za drugo, se je v petek, 10. januarja ob 19 mojster Gorše v Galeriji Internationale predstavil s samostojno razstavo (in to že drugo odkar je v New Yorku). G. Rudi Večerin je dejal, ko je odpiral razstavo in pozdravljal številne slovenske in ameriške prijatelje, da ne samo mojster Gorše, ampak tudi slovenska skupina v New Yorku si lahko šteje v čast lepo pripravljeno razstavo. Poudaril je med drugim, da ta razstava nekoliko kasno, vendar pa dostojno pomaga praznovati 70-letnico mojstrovega življenja in 40-letnico njegovega umetniškega delovanja.

Vabila so bila umetniško pripravljena. Na vsakem je bila reprodukcija mojstrove umetnine tiskane na bakrenem papirju in z njegovim podpisom. Že iz teh reprodukcij je bilo razvidno, da bo to raztava religiozne plastike.

V celoti je bilo razstavljenih vsega skupaj 27 kosov. Prevladoval je orešec, v katerem sta izstopila Sv. Ciril in Sv. Metod, monumentalni plastiki. Rudi Večerin je ob razstavi napisal to: „Mojstrova globoka religioznost je dala iz sebe vse, kar je pač mogla. Morda bo umetnostna zgodovina sodila pozneje drugače, osebno pa občutim Goršetovo delo kot moderno gotiko. Vse nepotrebno, vse zunanje je odmišljeno — ostaja samo duh, ideja, lepota, ki je shrepenela na potu navzgor, k Bogu. Umetnik je prekosil samega sebe v "Dušah". "

Tudi les je bil zastopan na razstavi. Kar pet različnih kosov, ki so dokazovali, kako pokoren je umetniku tudi les. Dekalog (Mojzes) je izstopal, Adam in Eva sta privlačevala in je bilo težko reči, kaj je bilo bolje.

Zanimanje je vzbujal tudi Goršetov tolčen baker. Cela vrsta razstavljenih plaket je pokazala, kako je Gorše mojster v idejah in kako spreten, ko jih oživlja v bakru.

Razstavo je obiskalo lepo število Slovencev, pa tudi mednarodno občinstvo. Mnogo hvalevredne pozornosti je doživela zlasti v umetniških krogih.

Posnetek z Goršetove razstave dne 10. januarja 1969 — Od leve proti desni si sledijo: Rudi Večerin, Ahmed Parvez, pakistanski slikar, Mrs. Palifano, solastnica galerije, kipar Gorše, gdč. Marinka Ravnikar in John Ravnikar, njen oče

Obisk ukrajinskega kardinala Josefa Slipyja v Buenos Airesu

Vrhovni nadškof, mitropolit, kardinal katoliške cerkve in poglavar ukrajinske unijatske cerkve Josef Slipyj je spremljal papeža Pavla VI. na mednarodni kongres v Bogotà ter na svoji povratni poti v Rim obiskal tudi ukrajinske vernike po ameriškem kontinentu. Obiskal je tudi Ukrajince v Argentini ter ob tej priliki napravil tudi obisk Ukrajinski katoliški univerzi imena sv. Klementa v Buenos Airesu.

Ko se je galicijski metropolit Josef Slipyj po 18 letih sovjetskih ječ na Solovjovskih otokih povrnil po posredovanju papeža Janeza XXIII. v Rim in postal kardinal, je ustanovil v Rimu Katoliško ukrajinsko univerzo sv. papeža Klementa, en njen del — humanistično-filozofsko fakulteto pa je ustanovil tudi v Buenos Airesu kot nje podružnico (filialo). Za profesorje na njej je bilo poklicanih več slovenskih profesorjev, tako dr. F. Gnidovec z bivše teološke fakultete v Adrogueju, prof. dr. Vinko Brumen ter dr. Tine Debeljak, da poučujejo primerjalno slovansko bogoslovje, pedagogiko in slovanske literature, seveda v kasteljanščini. Zato pa je kardinal Slipyj dal tudi Slovencem del te fakultete, kjer isti profesorji predavajo v slovenščini slovenske narodne predmete in se tudi izpiti delajo v slovenščini. Tako je slovenski oddelek enakopraven ukrajinskemu. Slovenci smo hvaležni kardinalu Slipyju za ustanovitev slovenskega oddelka na univerzi, kar je gotovo edinstveni primer *slovenskega visokošolstva v emigraciji.*

Zato so Slovenci smatrali, da je ustanoviteljev obisk ukrajinski univerzi tudi obisk slovenski univerzi ter so njegov pri-

Vrhovni nadškof, metropolit in kardinal Josef Slipyj, njegov osebni tajnik, nato univ. prof. dr. Tine Debeljak, škof msgr. Sapeljak, dva msgr. gosta iz papeževega spremstva v Bogotà, ter predsednik Ukrajincev dr. Ivanocij

hod pričakovali z veseljem in hvaležnostjo. Prišel je v nedeljo, 23. septembra 1968, s svojim spremstvom, v katerem je bil tudi tukajšnji ukrajinski škof msgr. Sapeljak, pokrovitelj univerze, ter še dva druga škofa, ki sta se udeležila kongresa v Bogotà. Sprejeli so kardinala člani profesorskega zbora ter predsednik ukrajinske narodne skupnosti dr. Ivanicki in v imenu Slovencev tajnik Narodnega odbora M. Stare. V veliki dvorani zavoda Nuestra Señora de Milagro je kardinala pozdravil direktor fakultete prof. dr. B. Halajčuk, nato pa je imel govor prof. dr. Tine Debeljak, v imenu ukrajinske fakultete in še posebej slovenskega oddelka. Po uvodnih besedah v kasteljanščini se je v imenu Slovencev zahvalil v slovenščini za slovenski oddelek, na kar je nadaljeval v italijanščini o poslanstvu te univerze sploh ter njenem pomenu za razumevanje Vzhoda z Zahodom. Posebej je poudarjal pomen slavistike, ker je ta fakulteta edina univerza v Južni Ameriki, kjer se predava slavistika. Nato se je v kratkih ukrajinskih besedah zahvalil kardinalu kot Ustanovitelju Fakultete, nje Branilcu in Promotorju, ter zaključil govor s staro srednjeveško latinsko željo: Vivat, crescat, floreat Universitas catolica ucrania Sancti Clementis papae! V svojem odgovoru je kardinal omenjal predvsem svoje zveze s slovanskimi bogoslovci in znanstveniki, kjer je na visoko mesto postavljal prof. dr. Grivca, spominjal se svojih slovanskih kolegov v Salzburškem Canisianumu in obiske v raznih slovanskih krajih, tudi v Ljubljani. Njegova želja je, okrog te fakultete zbrati vse slovanske narode ter je poudarjal predvsem potrebo resnega znanstvenega dela. Po tem je osebno spregovoril nekaj besed s slušatelji fakultete ter imel v zbornični sobi sestanek s profesorji in predstavniki Ukrajincev in Slovencev.

Njegov obisk je pustil globok vtis med Ukrajinci, pa tudi Slovenci, ki so velikemu kardinalu iz srca hvaležni za slovenski oddelek na njegovi univerzi, ki je v vsem odvisna od rektorata v Rimu. Od tam dobiva tukajšnja filiala potrjene indekse, potrdila o izpitih in diplomah. Tudi je urejena po evropskem principu ter je priznana od večine držav, kjer veljajo diplome papeških univerz.

L. R.

Slovensko gledališče v Buenos Airesu

je tudi v letu 1969 razgibano vršilo svoje poslanstvo na odru Slovenske hiše v Buenos Airesu. Tako je sodelovalo pri otroških šolskih proslavah, vsakoletni proslavi padlim junakom in tudi postavilo na oder v režiji Marijana Willemparta Stanka Majcena dramo *„Matere"*. Slovensko gledališče v Buenos Airesu ni nobena zaključena igralska družina, ki bi predstavljala poklicno gledališče, temveč je zgolj upravitelj odra v Slovenski hiši. Toda s predstavami, ki jih Slovensko gledališče posebej aranžira in izvaja pod svojim imenom, bi rado težilo k čim večji kvaliteti. Prav je, da je ohranjeno poslanstvo dvorane v Slovenski hiši, saj oder terja primerno gledališko ustvarjavnost, saj se je na takih in podobnih odrih v zgodovini slovenske gledališke umetnosti ustvarilo mnogo in oblikovalo lepo število igralcev. Sloneti pa morajo vsi ti napori res na globokem stremljenju za službo idealom gledališke umetnosti, ki ne oblikuje samo ansamblov, ampak vzgaja tudi publiko. Zato smo mnenja, da je na odločujočih kulturnih in drugih družbeno vodstvenih ustanovah dolžnost, čimprej resno preiskati vzrok nenehnega upadanja obiska slovenskih predstav, koncertov in kulturnih stvaritev sploh. Premnog igralec hodi na vaje skozi mesece, kakor bi se vozil iz Ljubljane v Celje; marsikak igralec del svojega nočnega počitka preživi med tednom v avtobusu ali na vlaku, ki ga vozi domov, kajti zjutraj je treba na vse zgodaj biti pripravljen na delo; marsikomu pomeni igranje kulturni davek slovenski skupnosti; davek, ki kdaj pomeni lep del družinske plače...

Kljub temu smo optimisti in bomo z delom nadaljevali še z večjo vnemo, zavedajoč se, da s tem zlasti ohranjamo igralsko kulturo na tujem.

„Matere" (Buenos Aires, režiser Marjan Willempart): župnik (Ciril Markež), orglar Vinko Frlinc (Frido Beznik), Lebar (Lojze Rezelj), učitelj Negnoj (Tine Debeljak ml.)

„Matere" (Buenos Aires, režiser Marjan Willempart): Nac, občinski siromak (Maks Borštnik), Negnoj (Tine Debeljak ml.), Lebarka (Frančiška Reja), Julka s ceste (Lučka Potočnik), Lebar (Lojze Rezelj)

Obisk prelata msgr. Ignacija Kunstelja med nami

Novoimenovani glavni direktor slovenskih izseljencev msgr. Ignacij Kunstelj je prišel maja 1968 med nas v Argentino, da obišče slovenske duhovne postojanke in da tu med nami proslavi svojo 60-letnico. Mesec dni njegovega bivanja med nami je prineslo ogromno dobrega sadu, kajti direktor naše organizacije izseljenskega dušebrižništva je lahko videl na svoje oči naš duhovni položaj, ga mogel oceniti in poročati o njem na mestu, ki mu je naložilo skrb za slovenske izseljence. Žal da ne moremo, da bi tako, kakor bi bilo potrebno, opisali ta dogodek, zato bomo samo bežno omenili njegove obiske v Argentini. Prvi obisk je bil na Belo nedeljo naši Pristavi, nato pa so mu vsi drugi domovi priredili pozdravne večere in mu pokazali svoje delovanje. Tako je obiskal domove v San Martinu, Carapachayu, Slomškovem domu, Našem domu v San Justu, kjer je blagoslovil novo dvorano, v Mar del Plati in Miramaru. Najveličastnejše pa je bilo gotovo na romanju v Lujanu 12. maja, kjer je monsignor imel slavnostni govor. Po lujanskem romanju je šel na obisk k Slovencem v notranjost Argentine, kjer je bil toplo sprejet v San Luisu in v Mendozi. Tam je bilo z njim povezano tudi romanje v Challao. Po vrnitvi v Buenos Aires je visoki gost obiskal še Slovensko vas, Córdobo in Rosario in zaključil svoje bivanje z veličastno prireditvijo v Slovenski hiši, kjer so se od njega poslovili vsi najvišji naši predstavniki slovenskih duhovnih in narodnih organizacij in pevski zbor Gallus. Slovesnost je bila vidni izraz zahvale za obisk gospoda prelata in potrditev naše globoke vere, ki je izseljenstvo ni omajalo.

Gospod direktor je nato odpotoval v Brazil (San Pablo) in v Venezuelo, kjer je tudi birmoval. Iz Južne Amerike ga je pastirska pot peljala v Združene države, kjer se je ustavil v San Franciscu, Minnesotti, Clevelandu ter vodil romanje v Lemont. Sredi julija se je vrnil v London. Nato se je udeležil konference slovenskih duhovnikov v Nemčiji in v Avstriji, odkoder ga je peljala pot v Rim, kjer bo imel v Sloveniku središče svojega poslanstva.

Msgr. Ign. Kunstelj na poslovilni prireditvi v Slovenski hiši pred odhodom iz Argentine

V spoštljiv spomin

V tem Zborniku se spominjamo dveh pokojnikov, ki sta bila oba člana Slovenske zaveze v času nacistične in fašistične okupacije in komunistične revolucije.

Dr. Celestin Jelenec, ki je umrl v Buenos Airesu aprila 1968 kot emigrant v 83. letu starosti, je bil ena najvidnejših osebnosti slovenske Socialno-demokratske stranke in je posegal v slovensko javno življenje med obema svetovnima vojnama in tudi med okupacijo.

Prof. Jakob Šolar, znan pred drugo svetovno vojno predvsem kot slavist — znanstvenik, je v javno življenje posegel pravzaprav šele med drugo svetovno vojno v času komunistične revolucije. Preživel je nacistično taborišče Dachau in več let komunistične ječe.

V marcu 1942 je začela delovati Slovenska zaveza v Ljubljani, ki je bila ilegalna ustanova za koordinacijo in vodstvo političnega dela demokratičnih Slovencev v domovini, tako glede odpora proti nacističnemu in fašističnemu okupatorju kakor priprav za ureditev svobodnega življenja Slovencev po končani vojni. Slovenska zaveza je tudi vzdrževala stike v izseljensko vlado, predvsem s slovenskimi zastopniki v tej vladi.

Slovenska zaveza ni bila tvorba političnih strank. Na osnovi dogovora med vodilnimi osebnostmi političnih strank ter Mihajlovićevim zastopnikom za Slovenijo je bilo sestavljeno vodstvo Slovenske zaveze iz treh miselnih krogov: katoliškega, liberalnega in levičarskega. Vsak krog je imel tri zastopnike v glavnem odboru. Za katoliški miselni krog sta bila dva predlagana od SLS (dr. France Lukman in Miloš Stare), tretji je bil določen prof. Šolar od tkzv. sredinske skupine v katoliškem taboru. Liberalni miselni krog so zastopali inž. Mačkovšek (umrl v Dachau), dr. Cazafura in Andrej Uršič kot predstavnik mlajših svobodomislecev (po vojni so ga ubili komunisti na Primorskem). Levičarski krog sta zastopala dr. Celestin Jelenec in učitelj Metod Kumelj iz skupine inž. Nagodeta. Tretje mesto pa je bilo prazno, in rezervirano za komuniste, če bi se vključili v skupni narodni odpor proti nacizmu in fašizmu in odstopili od izvajanja revolucije.

Tak je bežen pogled na strukturo Slovenske zaveze.

Značilno je to: dr. Jelenec je bil marksist in v levičarskem miselnem krogu, pa je bil neizprosno bojevit nasprotnik komunizma, katerega je poznal do dna. Bil je za odločno borbo proti komunizmu, ker se je zavedal, da komunisti izrabljajo okupacijo za izvedbo revolucije in da uničujejo nasprotnike dosledno po navodilih Bakuninovega katekizma.

Prof. Šolar je pripadal katoliškemu miselnemu krogu. Njegov odnos do komunizma odn. do OF pa je bil drugačen. Krivično bi bilo trditi, da je prof. Šolar odobraval komunizem kot nauk ali materialistično ureditev družbe. Prof. Šolar le ni mogel verjeti in doumeti, da so komunisti sposobni pobijati nedolžne ljudi v času okupacije. Ni mogel verjeti, da je komunizem „organizirana podlost", kakor ga je označil marksist dr. Celestin Jelenec. Prof Šolar je bil nesrečen, ker je šel razvoj drugače, kakor si ga je zamislil. Njegova tragika je bila v tem, da je moral poskusiti tudi vso trdoto komunističnih ječ.

V ilustracijo objavljamo na straneh 320 in 321 faksimile poročil o „izdajalcu Jakobu Šolarju pred sodiščem" in „Obsodbi Jakoba Šolarja in ostalih obtožencev", kakor jih je tedaj objavil ljubljanski Slovenski Poročevalec.

Dr. Peter Celestin Jelenec

Na veliki petek, 12. aprila 1968, je v Buenos Airesu umrl dr. Peter Celestin Jelenec, član Narodnega odbora za Slovenijo, član Delegacije Socialistične stranke Jugoslavije v zamejstvu in delaven ter neuklonljiv član svobodne slovenske politične emigracije.

Rodil se je 17. decembra 1884 v Trnju, župnija Slavina na Notranjskem. Bil je sorodnik Stanka Premrla. V nižjo gimnazijo je hodil v Kranju, višjo pa je obiskoval v Ljubljani, kjer je leta 1902 maturiral. Pravo je študiral od leta 1904 do 1908 na Dunaju. Od leta 1909 do 1915 je opravljal sod-

Dr. Peter Celestin Jelenec, član NO za Slovenijo in član Delegacije Socialistične stranke Jugoslavije v zamejstvu

no prakso pri sodiščih v Ljubljani in Trstu, odvetniško prakso pa pri odvetniku dr. Slancu v Novem mestu. Leta 1915 je bil mobiliziran ter se je udeležil bojev v Galiciji, na fronti ob Soči ter pri Asiagu. Ob koncu vojne je prišel v italijansko ujetništvo, iz katerega se je vrnil domov šele o božiču leta 1919. Naslednje leto je v Ljubljani odprl svojo odvetniško pisarno. Vodil jo je vse do leta 1945. Konec marca 1941 je bil kot rezervni častnik poklican pod orožje. Po svojem vojnem razporedu je bil pomočnik poveljnika stana štaba prve armadne skupine. Razsulo vojske je doživel v Petrinji na Hrvatskem. Po vrnitvi v Slovenijo se je iz Ljubljane preselil k Devici Mariji v Polju, v Ljubljani pa je še naprej obdržal odvetniško pisarno.

Begunska leta je preživel v Italiji, delno v taboriščih Monigo in Servigliano, delno v Rimu, od koder je leta 1948 emigriral v Argentino. Tu je bil najprej zaposlen v trgovskem knjigovodstvu v Mendozi; leta 1952 je dobil enako mesto v Buenos Airesu. Leta 1964 je stopil v pokoj. Do smrti svoje življenjske družice ge. Julije leta 1967 je živel v Munro pri Buenos Airesu, malo pred svojo smrtjo pa se je preselil v buenosaireško predmestno četrt Carapachay.

Pokopan je na pokopališču v Olivosu pri Buenos Airesu.

Dr. Peter Celestin Jelenec se je začel javno udejstvovati že v dijaških letih. V prvi mladosti je bil po družinski tradiciji navezan na tedanjo Narodno napredno stranko. Ko se je pa ta slovenska politična skupina v kranjskem deželnem zboru povezala z nemškimi veleposestniki v deželi, jo je zapustil že kot višješolec. Tedaj je prišel v stik tudi z dr. Janezom Ev. Krekom ter zahajal k njemu na sestanke. Na Dunaju je bil član slovenskega akademskega društva Slovenija. Močno se je zanimal za socialna vprašanja ter je vneto zahajal poslušat predavanja dr. Karla Rennerja o narodni avtonomiji ter o socialnih vprašanjih.

Po končanih pravnih študijah na Dunaju je leta 1909 vstopil v socialistično demokratsko stranko ter se je še istega leta udeležil znane prve jugoslovanske socialistične konference v Ljubljani. V socialno-demokratski stranki je deloval v kulturni organizaciji, pred letom 1914 v Vzajemnosti, ki je imela svojo centralo v Trstu, podružnico pa tudi v Novem mestu. Po vojni je razvijal svojo delavnost v Svobodi, Cankarjevi družbi, in po policijskem razpustu Svobode pri novi Vzajemnosti.

Politično je začel več delovati v času kraljevega absolutizma, ko so bile vse politične stranke v Jugoslaviji prepovedane. Tedaj je bil med ustanovitelji in predsednik Splošnega delavskega pravovarstvenega društva, ki je bila javna organizacija za prepovedano stranko. V tem času času je bil izvoljen za člana glavnega odbora Socialistične stranke Jugoslavije.

Med nacistično okupacijo Slovenije se je v Ljubljani pridružil gibanju Draže Mihajlovića. Kod odločen demokrat je od vsega začetka odklanjal vsak stik s komunistično OF.

Z vso vnemo je sodeloval pri prizadevanjih za ustanovitev skupnih organizacij vseh demokratskih Slovencev. Bil je osebni prijatelj bana dr. Natlačena in je globoko spoštoval ljubljanskeva škofa dr. Rožmana. Bil je tudi v stalnih stikih z dr. Albertom Kramerjem, dokler je ta še živel. Posebno aktiven je bil dr. Jelenec pri ustanovitvi Slovenske zveze, ki je nastala meseca marca 1942, V njej so bili zastopani vsi miselni krogi slovenskih ideoloških taborov: katoliški, liberalni in levičarski. Dr. Jelenec je postal član njenega izvršnega odbora.

Pozneje je dr. Jelenec sodeloval pri ustanovitvi Narodnega odbora za Slovenijo. Njegov član je bil vse do svoje smrti, nekaj časa pa tudi podpredsednik. Bil je tudi član delegacije Socialistične stranke Jugoslavije

v zamejstvu odn. med ustanovitelji Bodočnosti socialdemokratske skupnosti Jugoslovanov zunaj domovine leta 1967 in njenega istoimenskega glasila Budućnost, ki ga na Dunaju izdaja dr. Živko Topalović.

Dr. Peter Celestin Jelenec je bil v svobodni slovenski emigraciji eden najboljših poznavalcev komunistične partije Jugoslavije in Slovenije. Poznal je osebno vse starejše vidnejše komunistične funkcionarje in vedel za partijske zločine. Zato je neprestano zatrjeval, da ima komunistična partija umazano in krvavo politično preteklost in je polna zločinov. Njegovo odločno protikomunistično stališče najbolj potrjujejo njegove izjave, ki so bile objavljene v Zborniku Svobodne Slovenije 1965, v anketi: Kaj sodim o komunizmu.

Svoje poglede na bodočnost slovenskega naroda je podal v anketi našega Zbornika leta 1966 o Ciljih slovenske narodne politike. Za prehodno dobo pa je smatral za najbolj posrečeno izjavo Narodnega odbora za Slovenijo leta 1960 „Namen naše narodne politike", ki jo je on sam imenoval „Slovensko formulo."

Prelat profesor Jakob Šolar

22. junija 1968 je umrl v Ljubljani velik slovenski kulturni delavec in vzorni duhovnik prof. Jakob Šolar, stolni kanonik ljubljanski in papežev prelat. Bil je klen Slovenec kot malokdo med nami in se je tudi boril za narod na vseh poljih, kamor je segal njegov vpliv: na šolskem, slovničnem, kulturno-zgodovinskem, cerkvenem in političnem. Navajati podrobno njegovo delo, bi pomenilo opisati delo človeka, ki je bil skrit in neviden, pa je bil povsod zraven, kjer se je gradilo slovenstvo.

Rojen je bil 29. aprila 1896 na Rudnem pod Dražgošami v selški župniji na Gorenjskem, v tisti župniji, ki jo je pokojni dr. Janez Evangelist Krek smatral za svojo domačo faro. Bil je kot dijak gojenec Marijanišča; med prvo svetovno vojno je stopil v bogoslovje (1915) in je bil posvečen za duhovnika leta 1918. Umrl je torej nekaj mesecev pred svojo zlato mašo. Bil je na univerzi učenec prof. Ramovša, študiral je tudi na pariški univerzi ter je bil ves čas do l. 1944 profesor škofijske gimnazije v Št. Vidu in pozneje v Ljubljani.

Leta 1944 so odpeljali Nemci prof. Šolarja v zloglasno taborišče v Dachau. Šele po vojni se je vrnil iz Dachaua v domovino, kjer je pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti postal desna roka predsednika Ramovša. Po njegovi smrti (1952) so postavili Šolarja pred sodišče in ga obsodili na pet let zapora, od katerih je štiri leta in štiri mesece presedel na Igu in v Škofji Loki. Na veliki petek leta 1957 je bil pogojno izpuščen. Imenovan je bil na to za stolnega kanonika, od papeža pa je dobil čast hišnega prelata.

Bil je neutrudno delaven, kot jezikoslovec prevajavec, književni zgodovinar in kritik, predvsem pa kot organizator knjižnega dela. Članki v Domu in svetu, pri Mohorjevi družbi, predvsem pa v Slavistični reviji, ki ji je bil sourednik, pričajo o njegovem izvirnem delu. Uredil je Detelove Zbrane spise, Breznikove spise. Urejal Cvetje iz domačih in tujih logov pri Mohorjevi družbi, sodeloval pri Slovenskem pravopisu. Postal je častni član Slavističnega društva. Bil je tudi duša zadnjih srednješolskih beril za gimnazijo, pri katerih pa po vojni ni bilo več njegovega imena. Zadnje leto, ko je bil bolan na srcu, je vneto pripravljal nov znanstveni življenjepis škofa Barage. Nad tem delom je tudi umrl 22. junija 1968. Udeleženec njegovega pogreba je nam samo sporočil: „Od Finžgarjevega pogreba Ljubljana še ni imela takega pogreba." Čeprav je bil od oblastnikov sojen in obsojen, zaprt in zamolčan, osvojil si je s svojim delom srce naroda, katerega boljši usodi je veljalo vse njegovo delo.

Izdajalec Jakob Solar pred sodiščem

Večkrat smo v našem listu že pisali o izdajalski vlogi prof. Jakoba Solarja. Več bralcev je v listu javno zahtevalo, da Slovenska akademija znanosti izloči iz svojih vrst izdajalca. Včeraj pa se je začela pred okrožnim sodiščem v Ljubljani obravnava proti dr. Solarju. Ob njem so se znašli na zatožni klopi še: vohun tujih obveščevalnih služb dr. Janez Fabijan in Franc Suhadolnik ter njegova sestra Zofija Pivk, ki sta prinašala dr. Fabijanu vohunsko pošto od emigrantov in agentov tuje obveščevalne službe v Gorici.

Včeraj je bil zaslišan prvoobtoženi Jaka Solar. Obtožnica mu ni očitala samo njegovega jasno dokazanega izdajalskega dela med vojno, temveč tudi to, da se je po vojni povezal z emigrantskimi agenti tujih obveščevalnih služb

Solar, eden organizatorjev izdajalskih sovražnih formacij v Sloveniji, je pred sodiščem tudi vse jasno dokazane stvari svetohlinsko tajil: ne spominjam se, o tem nič ne vem, ne izključujem itd.! Vse svoje delovanje med vojno je skušal zaviti v meglo. Ko mu je sodnik na naštetih dokumentih prebral njegovo ime, vedno na prvem mestu med organizatorji Slovenske zaveze, četniškega gibanja in Narodne legije, je obtoženec nejeverno zmajeval z glavo in se izgovarjal, da so z njegovim imenom pač »šarili po svoje«.

Toda kljub njegovemu zavijanju je prišlo na dan, da je Solar v svoji mržnji do Osvobodilne fronte in slovenskega ljudstva, ki ga je imenoval drhal, posvetil vse svoje sile razbijanju narodnoosvobodilnega gibanja. Sodeloval je pri ustanovitvi Slovenske zaveze in celo napisal njen prvi program. V časopisju izdajalskih formacij pa je blatil OF. Imel je tudi stalne stike z zastopnikom Draže Mihajloviča v Sloveniji, s proslulim četniškim majorjem Karlom Novakom. Pridno je sodeloval pri organiziranju izdajalskih sovražnih vojnih formacij v Sloveniji. V vodstvu »Pobratima« in poznejše Narodne legije je sodeloval od leta 1941 do oktobra 1944. V tem letu se je tudi vključil v vodstvo Katoliškega bloka, katerega so vodili znani vojni zločinci: Rožman, Šmajd, Bitenc. Toda za vse te ugotovitve mu je moralo sodišče prebrati neštete dokaze, zapisnike, depeše, okrožnice in biltene, ter zaslišati priče. Toda obtoženec je največkrat zakrknjeno odgovarjal: se ne spominjam. Ko mu je sodnik prebral in pokazal številne depeše in situacijska poročila vohunskim emigrantskim centrom, ki so bila polna laži in napisana z namenom lažnega obveščanja svetovne javnosti o narodnoosvobodilni borbi ter podpisana z njegovim pravim ali ilegalnim imenom, je obtoženec samo zardel in ni več našel pravega odgovora. Za svoje »nedolžno dejanje« pa je bil rabil ilegalna imena — Dijak, inženir Poljanec, Jaka!

Popoldne pa so prišli na dan nadaljnji grehi obtoženega Solarja. — Obravnava se nadaljuje.

Ob prvem zaslišanju profesorja J. Šolarja v ljubljanskem Poročevalcu leta 1952.

Obsodba Jakoba Solarja in ostalih obtožencev

Že prvi dan obravnave je bilo prikazano, kaj so posamezni voditelji Slovenske ljudske stranke, Slovenske zaveze in Slnvenske legije in drugih izdajalskih strank in organizacij počenjali v času, ko je ves slovenski narod bil krvavi boj na življenje in smrt z okupatorjem.. Na obravnavi so bila jasno dokazana protidržavna delovanja vseh obtožencev. Zato se je tudi Jakob Solar zastonj izgovarjal na pozabljivost in večkrat nesramno lagal. Stevilni dokumenti — nad sto jih je bilo prebranih pred sodiščem — in priče so ga sparivili v zadrego in večkrat tudi — kljub trdovratni zakrknjenosti — do priznanja. Jasno je bilo dokazano njegovo nadvse sovražno stališče med vojno do Osvobodilne fronte, po vojni pa do naše ljudske oblasti. Da navedemo samo en dokument, v katerem piše obtoženi Solar med drugim: »Kaj so ti norci na višjih mestih res izgubili glave! Zdi se mi, da so sedaj nastavili sekiro na glavo vsemu narodu. Tako pokvarjenih ljudi si sploh nisem mogel nikdar predstavljatil« Toda to je bilo le zasebno pismo — se je izgovarjal izdajalec Solar včeraj pred sodiščem. Toda tudi to zasebno pismo, v katerem nesramno blati naše največje predstavnike, ki z vsem srcem delajo za naš narod, kaže njegov sovražni odnos do naše družbene ureditve.

Kdo bi se čudil človeku, kot je Solar, da se je povezal po vojni z emigranti in agenti tujih obveščevalnih služb Jezom, Kregarjem in Zakljem, ter jim pošiljal najrazličnejše informacije ter lažna poročila o položaju cerkve pri nas, o političnem položaju, o oborožitvi JLA, o razmerah na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti itd. Pobegli izdajalci so dobro vedeli, na katerega se je treba obrniti po informacije in dobili so jih mnogo. Vse pa so jim prišle prav za njihovo delovanje proti socialistični Jugoslaviji.

Zelo požrtvovalen pri pošiljanju poročil je bil tudi drugoobtoženi profesor teologije Janez Fabijan, ki ga je Solar vpeljal v zvezo z izdajalskimi emigranti. Ta jim je dajal radevolje poročila o volitvah v ljudske odbore, o preganjanju cerkve, o terorju pri nas itd. Njegovo odkrito sovražno stališče do naše oblasti, do vsega naprednega, pa je bilo razvidno tudi iz neštetih njegovih beležk, lastnoročno napisanih konceptov za lažna vohunska poročila. Izraz takšnega poročanja pa so bili nato članki v tujih publikacijah, ki lažno prikazujejo stanje pri nas. Kaj je po neštetih dokazih ostalo obtoženemu Fabijanu drugega, kot da je priznal svojo krivdo, se ob njej skesal ter vse globoko obžaloval in se v svoji zaključni besedi pred sodiščem zahvalil UDV, da mu je pomagala, da je pretrgal te vohunske stike.

Tudi zadnja dva obtoženca Franc Suhadolnik in njegova sestra Zofka Pivk, sta priznala svojo krivdo, da sta imela stike z oboroženimi tolpami in prinesla od njih pisma Janezu Fabijanu.

Javni tožilec je v svojem zaključnem govoru prikazal krivdo vseh obtožencev, posebno pa še razčlenil sovražno delovanje obtoženega Solarja, organizatorja in iniciatorja zvez proti ljudstvu pred vojno in sovražnih delovanj po vojni. Po zaključnih govorih zagovornikov in obtožencev je sodišče izreklo sodbo:

Jakob Solar je bil obsojen na skupno kazen 10 let strogega zapora, Janez Fabijan na 6 let strogega zapora, Franc Suhadolnik na 2 leti in Zofka Pivk na 9 mesecev strogega zapora.

Ljubljanski Poročevalec, 31. 12. 1952.

Tretji svetovni kongres krščansko demokratske mladine

Po določilih pravilnika in sklepih svetovnega odbora Krščansko demokratske mladine, se je ze delj časa pripravljala izvedba svetovnega kongresa te zveze. Ta naj bi bil že tretji po vrstnem redu in sicer po prvem, ustanovnem, ki je bil v Caracasu, Venezuela, v maju 1962, ter drugem, ki je bil v Berlinu v juniju leta 1965. Prvotno naj bi bil tretji svetovni kongres v državi Čile, in sicer že leta 1968, a to zaradi raznih političnih okoliščin ni bilo mogoče.

Tretji svetovni kongres je bil od 11. do 18. maja 1969 v mestu Montevideo v Uruguayu. Nanj je bila povabljena tudi delegacija slovenske krščansko demokratske mladine. Po več sestankih in razgovorih je bilo določeno, da gresta na ta kongres Andrej Fink, študent prava, ter pisec tega članka, študent časnikarstva, oba iz Argentine.

Priprave s strani naše delegacije so potekle normalno. Razjasnili so se razni detalji, stališče, ki ga je treba zavzeti na kongresu, odnosi do raznih struj v krščanski demokraciji, vse zlasti z vidika čim uspešnejšega dela v prid slovenskim interesom.

Seminar mednarodne solidarnosti

Takoj ob prihodu na letališče Carrasco je bilo opaziti nekatere pomanjkljivosti v organizaciji. Ta vtis je sledil nato vse dni zasedanja kongresa tako glede prostorov, priprav, točnosti pri zasedanjih, delovanju komisij, kar je povzročilo razne proteste zlasti s strani evropskih delegacij.

Kraj kongresa je bil Hotel Hermitage, kjer so bila zasedanja in vse ostalo delo. Slovenska delegata sta takoj stopila v stik z ostalimi predstavniki na tem kongresu. Ker je bila naša delegacija vpisana kot delegacija iz Jugoslavije, je bilo treba precej pojasnjevanja, kajti mnogo delegatov, zlasti iz držav Južne Amerike, je sprašev alo, če je delegacija prišla iz Jugoslavije. Vsakomur je bilo treba razložiti, da sta politična begunca, da imamo Slovenci Krščansko demokracijo samo v naših begunskih naselbinah v svobodnem svetu, ker v Jugoslaviji krščanska demokracija sploh ne sme delovati niti obstajati. Povedala sta, da je pod Titovim režimom dovoljeno izključno le politično udejstvovanje komunistične partije in nič drugega. Vsako politično delovanje izven KP je nemogoče. Nekateri so takoj verjeli in hoteli zvedeti še več, drugi pa so celo ugovarjali, češ da položaj ni čisto tak. Notranje stanje v Jugoslaviji pa so kar vsi napačno presojali. Ne le južnoamerikanci, tudi nekateri evropski delegati so smatrali, da je v Jugoslaviji politična svoboda in popolna svoboda združevanja.

Kongres se je pričel s seminarjem o mednarodni solidarnosti. Bil je v ponedeljek12. maja dopoldan in popoldan, ter v torek trinajstega dopoldan. Na programu so bili referati o „Politični solidarnosti" (dr. Cornejo Chávez, Perú), o „Ekonomski solidarnosti" (dr. Egon Klepsh, Nemčija) ter o „Socialno-kulturni solidarnosti" (dr. Juan Pablo Terra, Uruguay). Od vseh treh je bil najbolj na mestu, najbolj plodovit, a ki je tudi izzval največ debate in celo ugovorov, referat dr. Chaveza. Zlasti je lepo izzvenela njegova omemba o iskanju „novega modela družbe v sklopu krščansko demokratske ideje".

V debati pa, ki je sledila temu in drugim referatom, se je pokazala ideološka struja posameznih delegacij. Na precejšnje presenečenje slovenskih delegatov, so izvajanja Latinoamerikancev izzvenela v skrajno levičarskem duhu. Tu, kakor tudi potem na kongresu samem, je bilo več govora o rušenju kot pa o gradnji, več o revoluciji kot pa o spremembah v krščanskem duhu. Sploh so se v teh posegih, kakor tudi v osebnih pogovorih, jasno začrtale različne smeri krščansko demokratske-

ga svetovnega gibanja, od najbolj desne, ki jo je to pot predstavljala Nemčija, pa do najbolj leve, kamor bi pripisovali zlasti Bolivijo.

Potek kongresa

Kogres sam se je pričel s slavnostno otvoritvijo v torek 13. maja zvečer v dvorani krščanske delavske mladine. Zvrstili so se razni govori, ki pa so le še potrdili vtis o nesoglasju med posameznimi delegacijami in tokovi. Ploskanje, ko je predsednik Mednarodne zveze KDM Atonio Aranibar iz Bolivije omenil Che Guevaro, in pa mrmranje, ko je indonezijski delegat izjavil, da „moramo delati po krščanskih načelih, v katerih je naš vzor Kristus sam," je jasno pokazalo, kam merijo nekateri prisotni iz vrst delegatov. Najbolj idejno in politično jasen pa je bil govor bivšega prvega predsednika Mednarodne zveze KDM, sedanjega venezuelskega poslanca Hilarión Cardosa, ki je tudi nakazal vse pozitivno delo krščansko demokratskih vlad latinske Amerike. „Ne moremo zahtevati", je zatrjeval, „da naše demokratične vlade dosežejo v štirih letih to, česar totalitarni režimi ne morejo storiti v desetletjih".

Na kongresu so delovale tri komisije in sicer: Prva komisija o temi „Krščansko demokratska mladina in pota v novo družbo". Druga o temi „Krščansko demokratska mladina in mednarodna politika"; ter tretja o temi „Delo in perspektive Mednarodne Zveze krščansko demokratske mladine."

Delo v komisijah je poteklo precej neredno. Zasedanja so se pričenjala z zamudo. Razen v tretji komisiji, kjer snov ni dala možnosti za večja nesoglasja, so v obeh ostalih komisijah ponovno prišli na dan spori glede bistvenih točk. V prvi komisiji je bilo več govora o „novi družbi" kot o krščanski demokraciji. Poseganja so se zlasti nanašala na revolucijo, o potrebi sodelovanja z raznimi levičarskimi organizacijami, o podpiranju gverile itd.

Slovenska delegacija se je vpisala v drugo komisijo, ki je obravnavala mednarodne politične probleme. V tej komisiji so, po referatih, posamezne komisije predložile osnutke resolucij. Tako tudi slovenska. Predlog, ki naj bi bil vključen med resolucije, predložen v španščini (ki je bila poleg

Kljub temu, da je kongres zahteval mnogo napora, se je le našel kratek premor za oddih. Andrej Fink, indonezijski delegat Harry Tjan ter Čeh Jaroslav Vrzala na hribu Cerro. V ozadju Montevideo

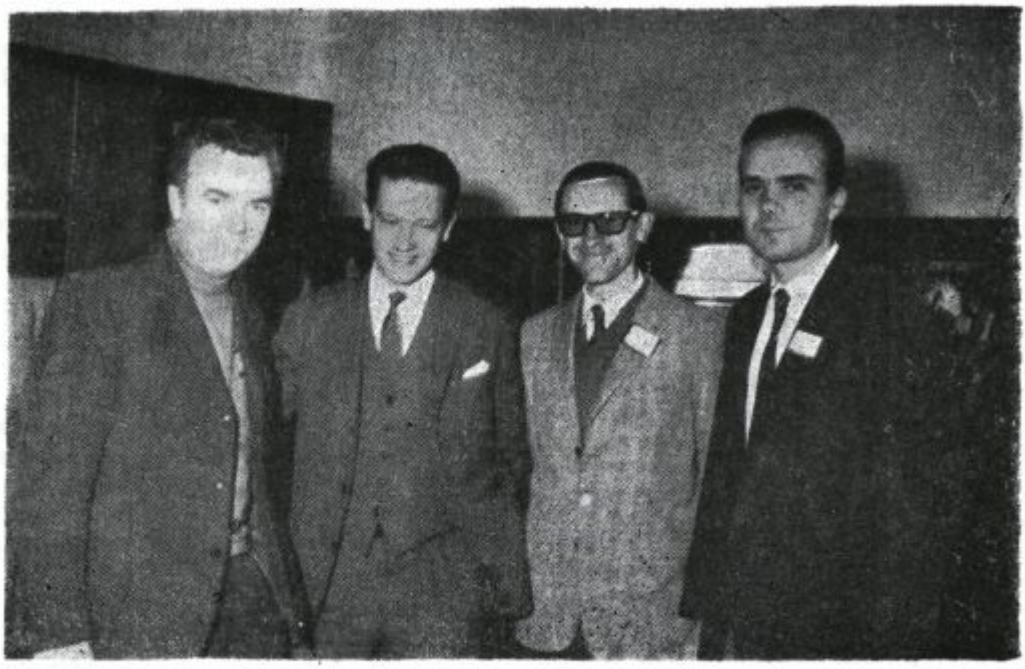
angleščine, francoščine ter italijanščine uradni jezik kongresa), se je glasil takole: „Mednarodna zveza krščansko demokratske mladine ostro obsoja nedemokratične metode mednarodnega komunizma v državah Vzhodne Evrope, vključno tiste, ki v prikriti titoistični verziji tlačijo jugoslovanske narode. Istočasno zahteva obnovo osebnih svoboščin v široki demokraciji na osnovah principa splošnega glasovanja, ki naj zagotovi vsem prebivalcem popoln razvoj zmožnosti na vseh področjih." Proti temu predlogi je nastopil že v komisiji bolivijski predlogu je nastopil že v komisiji bolivijski goslovanov", bil je pred kratkim v Jugoslaviji; trenutno glavni tajnik ameriške sekcije KDM). Isti je nastopil proti predlogu tudi potem, ko je bil ta s strani komisije predložen na plenarnem zasedanju. Glavne misli njegovega ugovora so bile: „Pred vojno je bila Jugoslavija nerazvita dežela s fevdalnim sistemom. Med vojno so ustaši tlačili narod, ki ga je potem Tito rešil. Tito je izbal lastno pot socializma, ki je, potom samoupravljanja, prinesla blagostanje jugoslovanskim narodom". Predlog je v komisiji in na plenarnem zasedanju branil pisec tega poročila. Proti se je na plenarni seji oglasil še francoski delegat Bruno Coiraton, ki je menil, da bi taka obsodba lahko „zavrla demokratični razvoj, ki ga opažamo v Jugoslaviji" (!). Predlog je nato branil avstrijski delegat Fritz König. Na glasovanju so latinskoameriške delegacije nastopile strnjeno proti predlogu. Rezultat je bil 15 proti, 5 za; 7 delegacij pa se je glasovanja vzdržalo, oziroma so bile odsotne. O tem predlogu in glasovanju je

panamski delegat zaupno omenil slovenskemu delegatu: „Vem, da imate vi prav, a mi *moramo glasovati enotno.*"

Ameriške delegacije so res skoraj vedno glasovale kot blok. Njihovi nastopi so bili prepojeni s srdom proti USA in proti kapitalizmu, in pogled s tem seveda pristranski. Način nastopanja nekaterih in metode, ki so jih uporabljali in zagovarjali, imajo kaj malo sličnega s tem, kar mi pojmujemo pod krščansko demokracijo. Mnogi imajo v idejni črti poteze, ki so le preveč podobne komunističnim. V tem oziru so najbolj skrajne delegacije iz Bolivije, uporna čilska delegacija ter Peru. Delno pa tudi Uruguay in Paraguay. Niso pa vse ameriške delegacije enake. Vtis je, da se ostale pustijo prevpiti.

Evropske delegacije so pa nastopale bolj vsaka po svoje. Španska je šla z latinsko Ameriko za ceno obsodbe Frankovega režima. Švicarska delegacija je v večini spornih vprašanj stala ob strani ter se ni udeležila glasovanja. Italijanska delegacija je skušala, včasih za vsako ceno, pomirjevati duhove in vpeljati neko složnost. Slovenska delegacija je imela prvotno namen tesnejšega sodelovanja z ameriškimi delegacijami, a se je to izkazalo za precej problematično. Na glasovanjih je potem nastopala z evropskimi delegacijami, ki so imele bolj jasne pojme, zlasti glede komunizma. Tako je tudi podpisala listino, s katero je bilo, na podlagi tozadevnega člena štatutov, vetiranih več predlogov za resolucije, ki so bili že izglasovani. Listino za veto so podpisale najprej še delegacije Avtrije, Belgije, Lituanije in Nemčije, nato pa tudi Češkoslovaške.

Spričo uporabljanja pravice veta s strani obeh sekcij svetovne zveze, kongres ni mogel priti do kakih važnejših zaključkov, ali bistvenih podlag za nadalnje delo. Organiziran pod geslom solidarnosti, je bila ta lastnost ena izmed tistih, ki jih na kongresu sploh ni bilo videti. Nekaj splošnih resolucij, ki so še vedno izzvenele zelo na levo je bilo sprejetih, ki pa niso podale realne slike kongresa, ne krščansko demokratske ideje. Krščansko demokratska mladina sveta bo morala še malo počakati, predno bo na kakem prihodnjem kongresu lahko izpovedala svoje resnične težnje ter ideale. Pretekli kongres in njegovo delovanje je še najbolje označil indonezijski delegat-opazovalec Harry Tjan, ki je ob zaključku dejal v ožjem krogu: „To je bilo zelo malo demokratsko in nič krščansko."

Med potekom kongresa od leve na desno: češki delegat Jaroslav Vrzala, dotedanji glavni tajnik mednarodne zveze KDM, Poljak Stanislav Gerhardt ter slovenska delegata Tone Mizerit in Andrej Fink

Naše poslanstvo

Gornji podnaslov lahko vzamemo z dveh vidikov. Prvi, je bila slovenska delegacija poslana na kongres z jasnimi navodili.: pred svetovno javnostjo izpričati resnično stanje svoje domovine; seznaniti to javnost s slovenskimi problemi in njih rešitvami v sklopu krščansko demokratskih načel; ter, v bolj konkretnem primeru, preprečiti, v kolikor bi bilo mogoče, spremembo pravil, po kateri bi begunske delegacije izgubile pravico glasovanja. Vse to je bilo v polni meri doseženo. Delegata sta poleg tega navezala osebne stike z vsemi delegacijami na kongresu, zlasti s češkimi delegati (Jaroslav Vrzala, z litvanskim delegatom (Jonas Norkaitis), švicarsko delegacijo, z avstrijskim delegatom Fritzom Königom, z inenzijskim delegatom Harry Tjanom, ter z bivšim glavnim tajnikom Mednarodne zveze KDM, Stanislavom Gebhardtom, ki je obenem zastopal poljsko KDM.

V drugem, širšem pomenu, pa je slovenska delegacija ponovno ponesla na najvišji forum svetovne organizacije slovensko ime. Kot enakopravna članica se je med 27 delegacijami raznih držav borila za demokratske in krščanske ideale, ter s tem mnogo pripomogla k čiščenju pojmov na raznih področjih. Slovenska prisotnost na bodočih kongresih krščanske demokracije je nujnost, katero moramo sprejeti kot čast, a tudi kot dolžnost, dolžnost ki bo pripomogla k končni svobodi našega naroda in k njegovi končni poti samostojnosti v sklopu svobodnih narodov.

Knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije, zamejskih in izseljenskih slovencev

Od 1. julija 1967 do 30. junija 1968.

I. ZALOŽBE SLOVENSKE IDEOLOŠKE EMIGRACIJE

BARAGOVO MISIJONIŠČE, Argentina

Vincencijeva podoba. Sodja, Franc C. M. Tisk: Editorial Baraga, Bs. As., Argentina, 1967: str. 148, vel. 8°.

Kraljica dveh svetov. Tretja izdaja. Kokalj, Rev. Jože D. J. Tisk Editorial Baraga, Bs. As., Argentina, 1967. Str. 215, vel. 8°.

SLOVENSKO GLEDALIŠČE, Buenos Aires. Argentina

Zgodaj dopolnjena mladost. Okvirna drama v treh delih. Simčič, Zorko. Tisk: Impreso en „Copigraf", Buenos Aires, Argentina. Str. 93, vel. 8°.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. Argentina

Pregled svetovne književnosti. Geržinič, Alojzij. Izredno izdanje SKA. Tisk: Editorial Baraga, Bs. As., Arg. 1967. St. 71, vel. 8°

Iskanja. Brumen, Vinko. Oprema: Bajuk, arh. Božidar. Tiskarna ni navedena. Izšlo 1967. Str. 281, vel. 8°. Avtor je knjigo posvetil ženi.

SVOBODNA SLOVENIJA, Argentina

Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška. Marolt, Marijan. Oprema: Makek, Andrej. Tisk: Los Tall. Gráficos „Córdoba", 1967. Str. 295, vel. 8°.

Zbornik Svobodne Slovenije 1968. Uredili: Stare, Miloš; Krošelj, Joško; Fajdiga, Pavel; Batagelj, Slavimir. Oprema: Gorše, akad. kipar in slikar, France; zaglavje in vinjete: isti. Tisk: Tiskarna Vilko, Bs. As. Argentina, 1968. Str. 324, vel. 4°.

SLOMŠKOVA ZALOŽBA, Koroška

Krst karantanskih knezov. Turnšek, p. dr. Metod. Ovitek: Gorše, akad. kipar in slikar, France. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, 1968.Vel. 8°. Knjiga posvečena spominu 1200-letnice pokristjanjenja Slovencev.

Teološki prispevki k enotnosti Cerkve. Turnšek, p. dr. Metod. Dve teološki razpravi. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, 1968. Vel. 8°. Knjiga posvečena 1100-letnici obiska sv. Cirila in Metoda pri Slovencih.

ZALOŽBA NOVA SCOTIA CREDIT UNION, Canada

Co-operation — The basic social Process. Čuješ, dr. Rudolf P. Tisk: Nova Scotia Credit Union Printing office, 1963, Str. 12, vel. 8°.

His story — Rev. Janez Evangelist Krek, dr. theol. Čuješ, dr. Rudolf P. Tisk: Nova Scotia Credit Union Printing Dept., 1965. Str. 26, vel. 8°.

Ninidjanissidog saiagiinagog. Čuješ, dr. Rudolf P. Publication No. 2 of the Research Center for Slovenian Culture, 115 Bay, Toronto 5, Ontario, Canada. Tisk: Nova Scotia Credit Union Printing Dept., 1968. Izdano ob 100-letnici smrti škofa Friderika Barage. Str. 114, vel. 8°.

„MLADIKA", Trst

Gmajna. Beličič, Vinko. Oprema: Robert Hlavaty. Tisk: „Graphis", Trst, 1967. Str. 29, vel. 8°.

Človek sem. Vodeb, Rafko. (Ostalih podatkov ni bilo mogoče ugotoviti.)

LOK GALLERY, New York, Z A.

Contemporary Slovenian art — Abroad. Večerin, Rudi. Enajst reprodukcij. Tisk: Green

& Liesselman, Inc., New York. Izdano ob priliki razstave **Lok Gallery** od 17. do 30. oktobra 1965 v Washingtonu, D. C. Hilton Hotel. Str. 30, vel. 8°.

STUDIA SLOVENICA, New York-Washington, ZDA

Land utilization in the Karst region of Zgornja Pivka, Slovenia. Alexander, Paul B. Besedilo pojasnjuje 26 slik 7 zemljevidov, 23 foto in 21 tabel. Tiskarna ni navedena. Izšlo 1968. Str. 133, vel. 8°. To je VI. knjiga založbe **Studia Slovenica.** Uvod napisal Velikonja, dr. Jože.

Frederick Baraga. A portrait of the first Bishop of Marquette. Jezernik, msgr. Maksimiljan. Based on the archives of the Congregation de Propaganda fide. Izdano ob stoletnici Baragove smrti, 1968. VII. izdanje založbe **Studia Slovenica.** (Ostali podatki niso pri roki.)

SAMOZALOŽNIKI

Svoboda v polmraku. Puš, dr. Ludovik. Oprema Gorše, akad. kipar in slikar, Franc. Ilustracija: isti. Tiskarna ni navedena. Izdano maja 1967 ob 50-letnici Majske deklaracije. Str. 24, vel. 8°.

The Genesis of the Contractual Theory and the Instalation of the Dukes of Carinthia. Felicijan, dr. Joseph. Oprema: Sister Mary Louise V. S. Besedilo pojasnjujejo 3 slike, 4 faksimili in 1 zemljevid. Knjiga je posvečena 190-letnici ameriške izjave neodvisnosti in 1200-letnici pokristjanjenja Slovencev. Tisk: Mohorjeva družba v Celovcu, 1967. Str. 145, vel. 8°.

Dr. Andrej Farkaž. Avtor ni naveden, verjetno dr. Franc Blatnik. Tiskarna ni navedena. Založnik ni naveden. Besedilo pojasnjuje 16 fotografij. Knjiga je izdana v januarju 1968. Str. 24, vel. 8°. To je življenjepis dr. Andreja Farkaža, župnika slovenske fare v Bridgeportu, Conecticut, ZDA, ki je umrl v avtomobilski nesreči v januarju 1967.

II. ZALOŽBE ZAMEJSKIH SLOVENCEV

GORICA IN TRST

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar 1968. Ovitek (Reprodukcija) Debenjak Riko: Procesija. Tisk: Budin, Gorica, 1967. Str. 166, vel. 8°.

Tržaški obrazi. Slike in zgodbe. Janežič, Stanko. Oprema: Andrej Lukežič. Ilustracije: isti. Tiskarna Budin, Gorica, 1967. Str. 96, vel. 8°.

NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA V TRSTU

Narodna in študijske knjižnica v Trstu 1947 do 1967. Škerlj, dr. Franc. Priloga: Bibliografija slovenskih šolskih knjig in skript za slovenske šole v Italiji 1945—1966. Zbrala in uredila: Kolarič, Antonija in Pertot, N. Knjiga razmnožena, ovitek tiskan. Izdano 1967. Strani 13 + 55, vel. 8°.

ODBOR ČLANOV BIV. MLADIN. DRUŠTVA

Roman Pahor, pobudnik mladinskega gibanja. Avtor ni naveden. Oprema: Bambič, Milko. Tisk: „Graphis", Trst, 1967. Str. 48, vel. 8°.

SLOVENSKI ZNANSTVENI LICEJ, Trst

Sodobna zgodovina. Košuta, prof. Egidij. Razmnoženo. 1967. Str. 102, vel. 4°.

SVETOGORSKA KRALJICA, Trst

Zgodovina božje poti Svete Gore pri Gorici. Flander, Peter, Trst. Tiskarna Keber v Trstu. Str. 18, vel. 8°.

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA

Jadranski koledar 1968. Uredil Koren, Jože. Ovitek: Perko, Rafael; vinjete: Hlavaty, Robert. Tisk: „Graphis", Trst 1967. Str. 280, vel. 8°.

Sanjska knjiga. Ovitek: Fajon, Branislav. Tisk: Tiskarski zavod, Trst, 1967. Str. 188, vel. 8°.

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Koledar 1968. Uredil: **Reven,** Rev. Zdravko. Tisk: Tiskarna **Mohorjeve** Družbe, 1967. Str. 160, vel. 8°.

Moč ljubezni. Povest iz časov naseljevanja Slovencev. Jeza, Franc. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu 1967. Družinske večernice 21. zv. Str. 179, vel. 8°.

Po daljnem vzhodu. Zaletel, Rev. Vinko. Ovitek: štirje posnetki z daljnega vzhoda, ki jih je posnel avtor. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, 1967. Str. 236, vel. 8°.

Quo vadis. Roman v slikah po Sienkiewiczu. Besedilo priredil Traven, Edvard. Ilustracije: Beranek, Jože. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Str. 208. vel. 8°.

Nova družinska pratika 1968. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. (Ostalih podatkov ni pri roki.)

DRŽAVNA GIMNAZIJA ZA SLOVENCE

Letno poročilo Državne gimnazije za Slovence 1966/67. Uredil Polanc, dr. Janez. Oprema: Oswald, dipl. inž. arh., Janez. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, 1967. Str 144, vel. 8°.

III. SLOVENSKI IZSELJENCI

SLOVENSKI FRANČIŠKANI, Lemont, Illinois, U. S. A.

Koledar Ave Maria 1968. Uredil: Zorman, p. Fortunat O. F. M. Oprema: Čekuta, arh. Vilko, Toronto, Kanada. Tisk: Ave Maria Printery, Lemont. Str. 136, vel. 8°.

BENEŠKI DELAVCI V BELGIJI

Trinkov koledar za leto 1968. Uredil: Bednarik, prof. Rado. Tisk: Tiskarna Budin v Gorici. Str. 116, vtl. 4°.

ZALOŽBA DR. RUDOLF TROFENIK München, Zah. Nemčija

Zgodovina, kultura in duhovno življenje Slovencev. Razni avtorji. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, 1968. (Nadaljni podatki niso bili na razpolago.)

SLOVENSKA ŽUPNIJA MARIJINEGA VNEBOVZETJA, Cleveland, U. S. A.

St. Mary's church and school 1966/67. Urednik ni naveden. Tiskarna ni navedena. Besedilo pojasnjuje 77 fotoreprodukcij. Cleveland, 1967. Str. 20, vel. 8°

JOŽKO KROŠELJ, poklicni časnikar in glavni urednik Svobodne Slovenije, je umrl v petek, 31. oktobra 1969, v 67. letu starosti na svojem domu v Castelarju pri Buenos Airesu.

Nimamo besed, s katerimi bi mogli povedati, s koliko ljubeznijo in požrtvovalnostjo je več kot 20 let posvečal svoje časnikarske sposobnosti Svobodni Sloveniji, delu za osvoboditev slovenskega naroda in pravično ureditev družbenega življenja.

Tudi temu Zborniku, enaindvajsetemu po številu, je posvetil vse svoje moči. Bog ga je poklical k sebi le nekaj dni pred izidom.

V Buenos Airesu, novembra 1969.

Svobodna Slovenija

Planetni vek se začenja

S prihodom prvega zemljana na Luno bo v zgodovini vedno povezano tudi ime John Kennedy. Kot predsednik ZDA je 25. maja 1961 v posebni poslanici ameriškemu kongresu označil kot narodni cilj ZDA z največjo nujnostjo nalogo, postaviti v tekočem desetletju ameriške astronavte na Luno in jih varno prepeljati nazaj na Zemljo. Med drugim je dejal Kennedy v poslanici: „Preiskali smo, kje so naše moči, kje naše slabosti, kaj se nam utegne posrečiti in kaj ne. Sedaj je prišel čas, da na široko zaplovemo; čas za velik in nov ameriški cilj; čas, da ZDA prevzamejo jasno vodilno vlogo v vsemirju, vlogo, ki bo v mnogih ozirih najbrž ključ do naše bodočnosti na Zemlji."

Ne pozabimo, da so bile te besede izgovorjene mesec dni potem, ko je prvi človek — Gagarin v poldrugi uri obkrožil Zemljo. Še isti dan je tedanji šef NASA James Webb izjavil pred časnikarji v Washingtonu, da je upravičeno upanje na pristanek prvih Američanov na Luni še v letu 1969. Začela se je osemletna tekma, mrzla vojna, ki se bo nadaljavala še toliko časa, dokler ne bo zmagala uvidevnost, da človeštvo le z združenimi silami more segati po zvezdah.

Kakor je prihod zemljanov na Luno nekaj edinstvenega v zgodovini človeštva, tako je tudi osemletni napor najbogatejše države na svetu za dosego tega nevojaškega cilja nekaj tako nenavadnega, da se da primerjati le z revolucijo v mišljenju o nalogah naprednih držav.

Znano je, da je druga svetovna vojna rodila nastrašnejše uničevalno sredstvo — atomsko bombo. Med tem, ko sta oba vojskujoča se tabora zmetala milijarde za pogon vojne, ki je z uničevanjem dobrin napravila toliko škode, kot je veljalo oboroževanje, ne da bi vračunali še milijone mrtvih, so ZDA v največji tajnosti ustvarile atomsko bombo. Ustvaritev tega orožja je bila do tedaj najdražji in največji znanstveni in tehnični podvig, ki si ga je zastavila kaka država. V petih letih so ZDA ob sodelovanju vrhunskih znanstvenikov z vsega sveta ustvarile predpogoje — znanstvene izsledke in ugotovitve ter istočasno zgradile pestro veleindustrijo za atomsko bombo. Kljub temu so ZDA imele v poletju 1945 šele tri atomske bombe. Po prvi tajni poskusni eksploziji v puščavi sta ostali dve padli malo kasneje na mesti Hiroshima in Nagasaki. V petih letih so znašali celokupni stroški za znastvena raziskavanja, poskuse ter ogromne izdelovalne tovarne dve milijardi dolarjev.

Milijardni napor za miroljuben cilj

20 let kasneje imajo ZDA nov čisto določen cilj: Prvi človek na Luni. Za ta namen so v osmih letih žrtvovale ZDA vsaj desetkrat toliko, kot je veljala atomska bomba. 25 milijard dolarjev so veljali prvi vozni listki do Lune kljub temu, da Luna nikdar ne bo mogla biti vojaško oporišče, da nikdar ne bo vojaško pomenila nič: ne kot strelišče, ne kot opazovališče. Luna bo še čez sto in sto let nepregledna puščava, četudi bo na njej nekaj znanstvenih in industrijskih kolonij.

Revolucija v mišljenju o nalogah naprednih držav je bila izvedena s poletom na Luno. Ni šlo za vojno, ni šlo za oboroževanje, kvečjemu za prvenstvo v maratonskem teku do Lune, za ugled v mednarodnem svetu in za propagandni podvig. Neznanska vsota je bila prvič žrtvovana v mirnem času za nevojaške cilje. Ta korak je bil prav tako odločilen v zgodovini, kot je bil odločilen prvi korak po Luni. Ko je bilo leta 1966 delo za izvedbo poleta na Luno na višku, je v ZDA delalo 350.000 inženirjev, tehnikov in delavcev v 20.000 različnih tovarnah na posameznih podrobnostih tega velenačrta. Amerika je za polet na Luno izdala vsak dan, od Kennedyjeve poslanice v maju 1961 pa do pristanka na Luni, julija 1969, torej v teku osem let, vsak dan nekaj nad 10 milijonov dolarjev za uresničitev te tako stare sanje.

Mnogi godrnjajo nad potrato denarja in podčrtavajo velikanske potrebe človeštva na socialnem, prehranjevalnem in zdravstvenem polju. Tem so vedno odgovarjali zagovorniki poleta z velikanskimi znanstvenimi pridobitvami in gospodarskimi prednostmi,

izvirajočimi iz luninega programa. Res je, večina milijard je ostala v Sev. Ameriki in tam povzročila nesluten napredek in porast najrazličnejših ključnih industrij. Mrzla vojna se je bila v največji znanstveni, tehnični in industrijski tekmi 20. stoletja in se bo bila še naprej.

Vsi, ki žele, da bi se v polet na Luno vložene milijarde porabile za bolj človekoljubne namene, res ne vedo ali pa namenoma nečejo vedeti, da gredo še vse večje milijarde za oboroževanje. Ameriški vojni proračin od 1. julija 1969 da 1. julija 1970 znaša 77 milijard dolarjev, torej trikrat toliko kot je v osmih letih zahteval Apolo program. Vojna v Vietnamu sama stane ZDA na leto prav toliko kot je veljal ves Apolo program v osmih letih.

Seveda je 25 milijard za polet na Luno tako ogromna vsota, da si je niti prav predstavljati ne moremo. Koliko avtomobilov bi mogli kupiti za ta denar? Znani nemški ljudski avto Volkswagen stane danes v Nemčiji okrog 1250 USA dolarjev. Koliko teh avtov bi mogli kupiti za 25 milijard 20 milijonov avtov. Volkswagen tovarna je največja avtomobilska tovarna v Evropi. Izdela na leto po en milijon avtov. Delati bi morala torej polnih 20 let.

Vse te številke nam še ne dajo nazornosti, ker si tudi 20 milijonov avtov ne moremo zamisliti. Poskusimo! Vsak avto je dolg 4 metre. Mislimo si čez celine in morja naše Zemlje cesto po ekvatorju. Če bi po tej cesti na ekvatorju postavili avtomobile drugega za drugim v vrsto, tako da bi se dotikali odbijači prednjega odbijačev naslednjega, bi 20 milijonov avtov segalo natančno dvakrat okrog Zemlje. Dva polna venca avtov okrog ekvatorja je cena za prvi ameriški vozni listek do Lune.

Koraki do Lune

Čez par let se bodo v šolah že učili selenografijo ali lunopis. Tam bodo posamezni koraki do Lune znatno bolj podrobno opisani, kakor v pričujočem pregledu.

9. novembra 1967 je odletela s strelišča na rtiču Kennedy prva veleraketa *Saturn 5*. Na vrhu je nosila Apolo kabino brez posadke. Ko je tretja stopnja Saturn 5 rakete doseglo krožnico, se je raketni motor na ukaz z Zemlje vnovič vžgal in pognal ves sestav v smeri proti Luni do višine 18.000 km. Tam se je Apolo kabina ločila od tretje stopnje in se pognala s svojim raketnim motorjem nazaj proti Zemlji. S hitrostjo 39.000 km/h je Apolo kabina zadela v najvišje zračne plasti in preizkusila vzdržljivost toplotnega ščita. Toplotni ščit je vzdržal 2800° C in se v nekaj minutah raztopil le v globino dveh centimetrov.

22. januarja 1968 se je v celoti posrečil prvi poskusni polet 17 ton težkega *LEM-a* brez posadke. Ta izredno kompliciran štirinožnik z ekspedicijsko kabinico za pristanek in odlet z Lune je bil zamišljen kot vozilo, ki bo delovalo le v brezzračnem prostoru. Oba raketna motorja sta na poletu okrog Zemlje delovala brezhibno na brezžične ukaze, tako zaviralni motor štirinožnika in startni motor kabinice. Tehničnih problemov ni bilo več.

Nesreča v Apolo kabini 27. januarja 1967 na rtiču Kennedy je veljala življenje treh ameriških astronavtov in poldrugo leto trajajočo zakasnitev Apolo programa. Sredi leta 1968 so bile vse preureditve v Apolo kabini dokončne, varnostni ukrepi proti požaru v kabini so bili izpeljani do skrajnosti. Poleg izgube časa je zahtevala ta preureditev 100 milijonov dolarjev; nad dva milijona sestavnih delov je bilo posebej preizkušenih, v načrte je bilo vnešenih 323.106 konstrukcijskih sprememb! Zato je bil določen prvi poskusni polet Apolo kabine s posadko na

11. oktober 1968. 45 let stari in preizkušeni Walter Schirra je bil imenovan za poveljnika; njegova druga sta bila Walter Cunningham in Don Eisele. Par dni pred startom Apolo 7 je izjavil Schirra, da bo to njegov zadnji polet po vsemiru, kar mu skoraj nihče ni verjel. Enajstdnevni polet *Apolo 7* je potekal brez težav kakor navita ura. Edine težave je povzročal Schirra, ki je napravil malo revolucijo. Tako je odklonil televizijski prenos ob neprimernem času in ko so mu drugič hoteli z Zemlje zopet naložiti še novo, prej nenapovedano nalogo, je pred ušesi vsega sveta vzrojil: „Kateri idiot pa si je to zopet izmislil? S tem se bom že še pogovoril, ko pridem nazaj!" Schirra si je vse to lahko privoščil, ker je bil na poslovilnem poletu. Na vsem poletu sta delovali poveljniška kabina kakor tudi strojna priprega odlično, brez slehernega nedostatka.

Ves polet je trajal 11 dni — 260 ur. Obkrožili so Zemljo 163-krat in prevozili vsega skupaj 7 milijonov km. Ker traja polet do Lune in nazaj le 7 dni, je Apolo 7 presegla potovalni čas za 50%. Preizkušala je torej toliko dalj časa vse izredno občut-

ljive naprave v kabini in strojnem delu. Pot do Lune je bila odprta.

Medtem seveda Sovjeti niso počivali. 26. oktobra so pognali na pot okrog Zemlje Sojuz 3. V njem je 47-letni kozmonavt Beregovoj v štiridnevnem poletu poskušal sklopitev s Sojuz 2, vendar se mu to ni posrečilo, pač pa se je ladji večkrat približal. Pristal je v redu v Sovjetiji in dobil lep sprejem v Moskvi, čeprav ni dosegel nič posebnega. Že spomladi 1968 so Sovjeti odnesli Američanom rekord: povratek prvega vozila na Zemljo, potem ko je obkrožilo Luno. To je dosegel avtomat Zond 5. 10. novembra 1968 so Rusi pognali proti Luni Zond 6. avtomat brez posadke. 14. novembra je Zond 6 v najmanjši razdalji 2420 km obkrožil nevidno plat Lune in se začel vračati na Zemljo, kamor je priletel 17. novembra. Poleg meritev, ki jih je opravil, je prinesel kvečjemu še kake fotografije s seboj.

Božični polet do Lune

Beregovojev polet oktobra in Zond 6 novembra sta svetu ustvarila vtis, da je nastala dirka, kdo bo prvi prišel do Lune. Američani so dobro vedeli, da Rusi s svojimi raketami niso v stanju, postaviti človeka na Luno. Ni pa bila izključena možnost, da bi Rusi pognali v nekakšnem Zondu enega kozmonavta do Lune, kjer bi obkrožil le nevidno plat in se takoj vrnil na Zemljo. Zato so spremenili prvotni načrt nadaljnjih Apolo poletov. Sredi decembra naj bi ameriški astronavti Frank Borman, James Lovell in William Anders preizkusili na Apolo poletu okrog Zemlje tudi LM-kombinacijo, torej štirinožnik z ekspedicijsko kabinico. Ker so Rusi 10. novembra pognali Zond 6 proti Luni, so odgovorni in šefi NASA vprašali Bormana, Lovella in Andersa, če bi hoteli 21. decembra poleteti z Apolo 8 do Lune, jo obkroževati in se nato vrniti na Zemljo, čeprav so tedaj že mesece trenirali za Apolo polet v sklopu z LM-kombinacijo.

Ameriški astronavti so pristali na tako mikavno ponudbo poleta do Lune. NASA je 12. novembra objavila, da bodo že za božič letali ameriški astronavti okrog Lune. Dirka do Lune je stopila v zadnje, zaključno obdobje. Ker je dandanes zaradi nebesnih zakonov in preslabotnih raket mogoče streljati proti Luni le vsakih 14 dni, sta ostala Rusom pred Božičem še dva datuma za strel proti Luni: 24. november in noč med 7. in 8. decembrom. Niti prvega niti drugega niso izrabili, da bi kakor koli prehiteli Američane.

21. decembra 1968 se je na tribunah ob strelišču na rtiču Kenneddy zbralo 2.000 časnikarjev in odličnih gostov. Prvič je odletela trojica zemljanov na dolgo pot proč iz bližine Zemlje v naročje drugemu nebesnem telesu. V *Apolo 8* so sedeli Borman, Lovell in Anders, ki so se zadnjih 6 tednov na vso naglico vadili za čisto drugačen in neprimerno bolj razburljiv polet okrog Lune. Ves polet je potekel čisto v redu, bil je seveda dokaj manj nevaren kot recimo pristanek na Luni. Dalje so pri tem poletu bile na razpolago znatno večje zaloge raketnega goriva, kar je varnost poleta še bolj povečalo. Varnostne rezerve so bile v tem: Veleraketa Saturn 5 je bila zgrajena zato, da požene proti Luni tovor 45 ton: 26 ton (od tega je 17 ton goriva!) težko Apolo kabino s strojnim delom in okrog 17 ton težko LM kombinacijo za pristanek na Luni, spravljeno v posebni garaži, tehtajoči poldrugo tono.

Za božični polet je ostala garaža za LM konmbinacijo prazna: Saturn 5 je torej morala pognati na pot 17 ton lažji tovor. Apolo kombinacija je brez LM priprege odletela proti Luni, zato je strojni del Apolo 8 imel naravnost v izobilju goriva za krmarjenje, zaviranje in odlet od Lune. Njegova rezerva goriva je bila — dvojna!

Na tridnevni poti do Lune so zemljani prvič v televiziji gledali Zemljo, kakor so jo videli astronavti. Na sveti večer je Apolo 8 zavila za nevidno platjo Lune v krožnico, potem ko se je z močnim raketnim motorjem strojnega dela znatno zavrla. Desetkrat je v 20 urah obkrožila Luno v višini 112 km. Računajo, da je televizijske prenose iz kabine in poglede na Luno spremljalo po svetu vsaj 500 milijonov gledalcev pred svojimi televizorji. V Apolo 8 in po svetu je vladalo božično razpoloženje in ni nič čudnega, če so astronavti vsemu svetu prebrali nekaj stavkov iz začetka sv. pisma. Zemlja pa je dobila po astronavtih naslov „dobra" Zemlja.

Brez težav je Apolo 8 na Sveti dan odletela iz luninega težnostnega območja in začel se je tridnevni polet proti Zemlji, kamor so po 147 urah prispeli. Srečno so pristali 27. recembra zjutraj v Pacifiku. Največji televizijski prenos je bil za pol milijarde zemljanov zaključen.

Veličastni božični polet do Lune je Ruse naravnost silil, da pokažejo kaj novega. In res je 14. januarja zakrožil okrog Zemlje

nekaj nad 200 km visoko Sojuz 4. V njem se je vozil 41-letni Vladimir Šatalov. Dan kasneje je odletel na kroženje Sojuz 5. V njem posadka: poveljnik Boris Voljnov (34 let) in spreljevalca Hrunov Jevgenij (35) in Jelisejev Aleksij (34 l.). 16. januarja sta se obe vozili sklopili in vozili sklopljeni 4 ure. Po sklopitvi sta Hrumov in Jelisejev izstopila iz kabine in se drug za drugim preteleovadila mimo sklopljenih vozil. Vstopila sta v Sojuz 4 in tako prišla k Šatalovu. Sojuz 4 je 17. januarja v redu pristal, Sojuz 5 pravtako 18. januarja. Sovjeti so marsikaj tega pokazali s televiziji in odnesli nekaj prvencev Američanom. Za polet do Lune pa ta sklopitev ni prišla v poštev.

Generalka za pristanek na Luni

Od 3. do 13. marca 1969 je potekala ameriška generalka za pristanek na Luni. Astronavti James McDivitt kot poveljnik in David Scott ter Russell Schweichkart so poleteli z *Apolo 9* na krožnico okrog Zemlje. Prvič je veleraketa dvignila celoten tovor — 45 ton težko kombinacijo Apolo kabine ter strojne priprave s štirinožnikom in ekspedicijsko kabinico LM. Treba je bilo preizkusiti, če se da v redu izpeljati sklapljanje in razklapljanje Apola z LM-om in če LM v redu lahko samostojno vozi. Vozeč v višini 200 do 500 km sta Schweickart in McDivitt preizkusila LM in njegovo delovanje, medtem ko je Scott ostal sam v Apolo kabini. Preizkusila sta tudi prehod po sklopnem tunelu med Apolo in LM-om. Schweickart je za tričetrt ure tudi izstopil v vsemir, oblečen v lunavtsko obleko in je preizkusil njeno delovanje. Glavna naloga pa je bila preizkus samostojnega poleta LM kombinacije. 7. marca sta se McDivitt in Schweickart z LM-om odklopila od Apolo kabine in odletela na samostojno pot. Oddaljila sta se za 180 km in imela z Apolo le še radarsko zvezo. Vaja povratka, odmet štirinožnika in ponovna sklopitev z Apolo so potekle brez težav. Polet je pokazal, da je LM kombinacija zanesljiva naprava, primerna za pristanek zemljanov na Luni.

Od 18. do 24. maja 1969 polet Apolo 10

S tem poletom je bil storjen predzadnji korak do Lune. Posadka Tom Stafford, John Young in Eugene Cernan naj bi s svojo Apolo-LM kombinacijo izpeljala na poletu do Lune prav vse, razen pristanka samega. Pajek LM, v katerem sta bila Stafford in Cernan, naj bi se na 13.000 m približal lunini površini v bližini žrela Moltke, kjer je bilo izbrano pristajališče št. 2. Ko je 22. maja Apolo-LM kombinacija že dvanajstič obkrožala Luno, sta Stafford in Cernan previdno odklopila pajka od Apolo kombinacije. Najprej so vozili vštric: Young v Apolo kabini, njegova tovariša pa v pajku. Nad nevidno platjo Lune se je pajek raketno zavrl in začel polagoma padati proti Luni. V dolgem polkrogu, ki je obsegal polovico lunine oble, se je LM-kombinacija približevala Luni. Ko je minila ura, odkar so se zavrli, je LM že letel le še 15.680 m nad žrelom Moltke. Dosegel je najnižjo točko svojega poleta in se nato v drugi polovici svoje krožnice zopet začel dvigati na višino 110 km. Dvakrat je LM kombinacija tako obkrožila Luno. Stafford in Cernan sta fotografirala bližnjo in daljno okolico pristajališča. Pristati nista smela, pa tudi mogla nista: v tankih ni bilo dovolj goriva za uspešen odlet od Lune!

Po tej izvidniški nalogi sta najprej odvrgla štirinožnik, nato sklopila LM kabinico z Apolo in zlezla skozi tunel v Apolo kabino. Nato so še odvrgli LM kabino, nakar se je začel povratek na Zemljo, že preizkušen postopek. Svet je zopet strmel ob pestrih in nanavadnih TV prenosih.

Prva zemljana na Luni

Za 16. julij 1969 napovedani odlet Apolo 11 s tričlansko posadko: poveljnik 38-letni Neil Armstrang, Edwin Aldrin (35) in Mihael Collins (38), so priredili Rusi malo presenečenje. Ob največji znanstveni in tehnični dogodek v zgodovini človeštva so dodali svojo avtomatsko postajo Luna 15. Že 13. julija so pognali proti Luni ta avtomat, a previdno zamolčali, kaj naj bi bila njegova naloga. V svobodnem svetu je časopisje ugibalo vse mogoče, resnica je bila več kot skromna. Vstopil je le v krožnico okrog Lune.

Zanimanje vsega sveta za polet Apolo 11 je bilo velikansko in to tudi upravičeno. Poleta Apolo 8 in Apolo 10 sta nazorno prikazala, kakšna je videti Luna od blizu in kakšen je modri planet Zemlje od daleč. Televizijski prenos je bil za Sev. Ameriko napovedan celo v barvah, za druge kontinente pa preko komunikacijskih satelitov v črnobelem. Na obalah in cestah v bližnji okolici rtiča Kennedy je 16. julija bilo zbranih skoraj milijon gledalcev. Videti so ho-

teli, kako bo odletela veleraketa Saturn 5 z Apolo 11 proti Luni.

Odlet in ves nadaljni polet je potekal kot navita ura. Do Lune same ni bilo na poti nič posebnega, saj je bilo že vse dvakrat preizkušeno. V soboto, 19. julija, popoldne je Apolo 11 z LM-kombinacijo že zavila nad nevidno plat Lune. Tedaj se je prekinila brezgična zveza z Zemljo in avtomatični pilot je vzgal raketni motor ter začel zavirati ves sestav. Ob koncu zaviranja je Apolo 11 že postala umeten satelit Lune, krožeč na najvišjem mestu še 300 km visoko. V naslednjih obkrožitvah so s popravki dosegli višino 110 km.

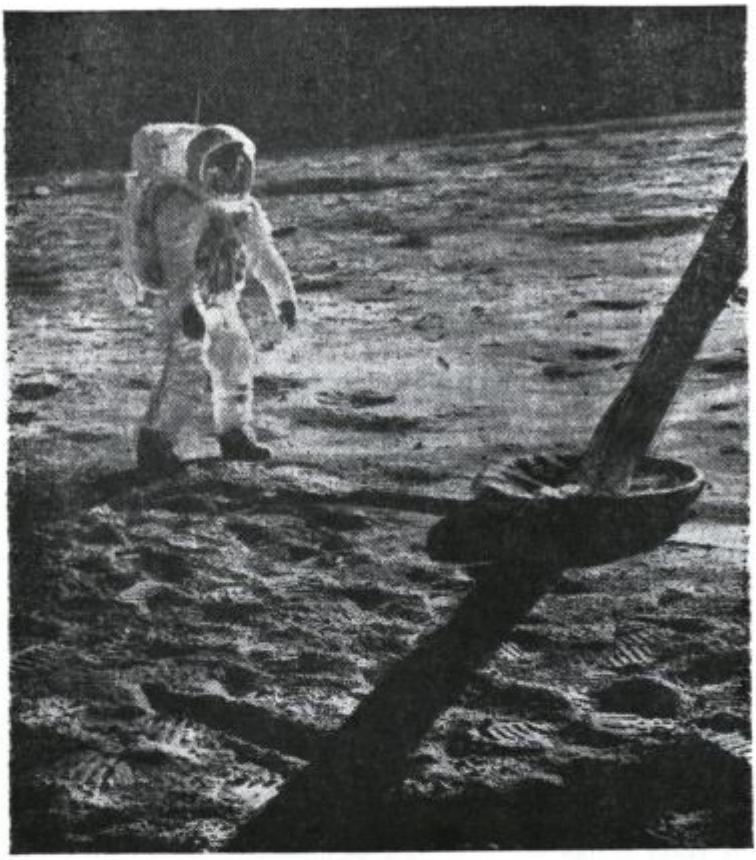
V nedeljo, 20. julija, sta Armstrong in Aldrin dopoldne opravila v LM zadnje preglede in se ob 11. dopoldne poslovila od Collinsa, ki je ostal sam v Apolo kabini. V pogovorih so jo imenovali „Columbia", tako je namreč Jules Verne pred sto leti v svojem romanu krstil vsemirsko ladjo, ki naj bi pristala na Luni. LM sestav pa je dobil ime „Orel".

Sklopljeni so vozili do tričetrt na dve (po argentinskem času) okrog Lune. Tedaj sta Armstrong in Aldrin previdno odklopila „Orla", nakar so vozili vštric, da je mogel Collins skozi okna Apolo kabine pregledati, če je na LM-u še vse v redu. Ob treh popoldne sta lunavta, leteč nad nevidno platjo Lune, zavrla „Orla", da se je začel spust na 15.000 m nad Luno. Ob štirih popoldne je letel „Orel" le še 15 km nad „Morjem miru". Približali so se odločilni trenutki poleta, ki je doslej potekal brez majmanjših motenj.

Spusta z višine 15.000 m do luninih tal še nobena posadka ni izvedla. Seveda je ves spust vodil avtomatični pilot s pomočjo radarja in elektronskega računskega stroja. Spust do tal je bil po enodušnem mnenju vseh strokovnjakov najbolj kočljiva in najbolj nevarna naloga vsega poleta. Zakaj prav v zadnjih minutah ne radar ne elektronski stroj ne znata izbrati najprimernejšega pristajališča. Zato morata uporabiti svoje oči, znanje in spretnost pilota in odločiti, kam bosta sedla z „Orlom". Tako se je tudi zgodilo. Ko sta se v višini 1000 metrov bližala naprej določenemu mestu, se jima ni zdelo nič kaj primerno. Spuščajoč se in leteč ves čas bolj počasi, — raketni motor štirinožnika je nenehno zaviral polet in padec — sta se odločila v zadnjih 55 sekudah, da bosta letela še malo

Aldrin se spušča po lestvi štirinožnika do tal

Armstrong je fotografiral Aldrina nedaleč od štirinožnika. V ospredju je razločno videti sledove stopinj obeh lunavtov

naprej, do primernejšega mesta. Hitro sta zagledala primerno mesto, se mu približala in ob 16.19 se je štirinožnik dotaknil Luninih tal. Prva zemljana sta srečno pristala na Luni.

Zahodni svet je spremljal pristanek v televiziji. Na žalost v Argentini to ni bilo mogoče. Zaradi razlike v času je bil pristanek za Zah. Evropo izpeljan štiri ure kasneje, za Srednjo Evropo in našo staro domovino pa je bil ob 21.19. Za ves Zahodni svet je bil torej pristanek v nedeljo, 20. julija. Prvi korak po Luni pa je bil napravljen za Ameriko še v noči 20. julija, za Evropo pa v prvih urah 21. julija.

„Velik skok za človeštvo"

Še nikdar doslej ni bilo priključenih na nobeno centralo toliko telefonskih, teletipnih in brezžičnih zvez kot v nedeljo zvečer na centralo v Houstonu. Vse veliko poročevalske agencije, vsi veliki časopisi petih kontinentov, radijske in TV postaje so imele svoje nenehne zveze s Houstonom. Pripravljala se je največja senzacija stoletja — prvi korak človeka na luninih tleh. Računajo, da je ta korak zasledovalo po vseh kontinentih pred televizorji nad 600 milijonov gledalcev. Kdor je ob televizorju napeto pričakoval, kdaj se bo začel televizijski prenos z Lune, gotovo ne bo tako hitro pozabil tega dneva.

Videti je bilo, kako je Neil Armstrong previdno stopal po lestvi navzdol in kako je okleval, preden je stopil na tla. Ura je bila 22 in 56 minut.

In prvi človek na luninih tleh se je oglasil in ugotovil: „Majhen korak za človeka, a velik skok za človeštvo."

Sledili so prvi tipajoči koraki po Luni. Hitro se je znašel in se začel urneje razgledovati po novem svetu. 20 minut kasneje je stopil na Luno še Aldrin. Prenesla sta najprej snemalno kamero TV in med potjo kazala poglede na razne strani puščobne lunine pokrajine. Postavila sta TV kamero tako, da je kazala nekako v sredini slike LM-ov štirinožnik s kabinico. Po ogledu, kako je LM prestal pristanek, sta nabirala kamenje nato pa zasadila ameriško zastavo, nakar jima je častital iz Bele hiše po telefonu predsednik ZDA R. Nixon.

Hitro so tekle minute, medtem ko sta oba lunavta hodila, pa tudi poskakovala. Nabirajoč kamenje sta se pridno sukala sem in tja, nato sta začela nameščati instrumente, ki naj bi po njunem odhodu vzdrževali brezžično zvezo z Zemljo in ji sporočali rezultate meritev. Centrala v Houstonu je že skoraj nervozno začela opominjati, naj se vrneta v kabino. Prvi se je povzpel po lestvi Aldrin in obstal na ploščadi. Nato sta spravila kovček s 35 kg kamenja in peska na ploščad in Aldrin je nato zlezel v kabino, kamor je potegnil tudi kovček s kamenjem. Za njim je tudi Armstrong zapustil lunina tla, po katerihh je hodil vsega skupaj 2 uri in 10 minut. Kmalu nato sta zaprla vrata, po obvezni kontroli naprav obedovala in legla k počitku. Edinstvena dogodivščina je bila zaključena.

V ponedeljek je prišel na vrsto zadnji še nepreizkušeni postopek. Avtomatični odlet z Lune s štirinožnika, ki je bil hkrati startna ploščad. Dve uri pred njunim odletom je treščil sovjetski avtomat Luna 15 s hitrostjo 500 km na uro na lunina tla in se razbil. Potem ko sta prebila na Luni 21 ur in 36 minut sta ob 13.54 po avtomatičnem pilotu vžgala raketni motor kabinice. Z vedno večjo brzino se je dvigala kabinica v višino in po osmih minutah že vstopila v nekoliko nižjo krožnico kot tista, v kateri se je vozil Collins v Apolo 11, LM se je nato s pomočjo radarja začel približavati Apolu in se po treh urah v redu z njim sklopil. Oba lunavta sta zlezla v Apolo h Collinsu in prenesla še kovček s kamenjem. Zvečer ob devetih so odvrgli LM kabino, nakar je Apolo začela zadnje priprave za vrnitev na Zemljo. V torek ob eni zjutraj se je Apolo z raketnim motorjem pognala proti Zemlji in začel se je tridnevni povratek do 24. julija.

Srečnemu pristanku v jutranjih urah 24. julija je po televiziji prisostvoval ves svet. V Argentini smo sedeli pri kosilu, ko smo zasledovali reševanje s helikopterji, prevoz na letalonosilko in sprejem za zaprtimi vrati. Ne samo trije lunavti, tudi nekaj drugih je šlo z njimi v karanteno, za vsak primer, če bi vendarle prinesli kake bolezenske klice z Lune. Po treh tednih so jih zdrave izpustili, izkazalo se je, da ni sledov življenja na Luni.

Kamenje z Lune je bilo po prvih preiskavah že razposlano v laboratorije po svetu. Minili bodo meseci, preden bo o teh raziskavah objavljeno kako razumljivo poročilo v časopisih. Če novica ne bo kakor koli senzacionalna, ne bo v časopisju niti izšla. Muhe enodnevnice so za dnevno časopisje važnejše, pa naj bodo to žogobrc, umori itd.

Zato nismo brali pred leti, da so poljski astronomi ugotovili dva pobratima Lune. Sta to dva oblaka vsemirskega prahu, ki se vozita okrog Zemlje po podobni poti kakor kroži Luna sama. Šele letos, l. 1969, je pa severnameriški astrofizik dr. John Bagby izračunal iz motenj v krožnicah nekaterih umetnih satelitov, da morajo povzročati te motnje nebesna telesa, krožeča kakor Luna okrog Zemlje. Seveda z daljnogledom teh malih posestrin Lune ni bilo mogoče ugotoviti. Ugotovila pa je nekatere nebesna fotografija. Iz računov in fotografij pa so izšli naslednji podatki: Male lunice so težke le okrog 100 milijonov kg, so torej kamni s premerom do 30 m. Računsko zasledovanje 10 takih drobcev in skupne poti je privedlo do presenetljivega zaključka: vsa desetorica je nastala šele 18. decembra 1955 iz večje lunice, ki je iz nam neznanih razlogov tedaj razpadla!

Prav tako časopisi, priobčili so cele vrste krasnih fotografij z Lune, niso znali povedati, koliko časa bo videti sledove stopinj, ki sta jih na Luni napravila Armstrong in Aldrin. Tam ni zraka, ne vetra in ne dežja. Vse, kar zadene Luno poleg meteoritov je žgoča sončna svetloba in včasih neviden oblak pradelcev, ki jih sonce izbruhne v smeri proti Luni. Le svetloba, toča pradelcev in hude toplotne spremembe brusijo obličje Lune, a sila počasi, res skoraj nezaznavno. Redki meteoriti so v milijonih let preobrazili površino Lune, da je takšna. Komaj centimeter globoki sledovi človeških stopinj na Luni bodo zato obstali sila dolgo. Mnogo dalj časa, kot bi si to mogli misliti. Izračunali so, da bodo zadnji sledovi stopinj izginili šele čez pol milijona let — čez 500.000 let! Štirinožnik na Luni pa bo stal dolge milijone let, če slučajno kak meteorit ne bi treščil vanj in ga razbil.

Kaj pomeni prihod zemljanov na Luno za bodočnost Saj je vprav smešno, dopovedovati nekaj samo po sebi razumljivega nevernim Tomažem. Še v letih, ko ni bilo nobenega Sputnika, je Zbornik poročal o možnostih za zgraditev vsemirske postaje in o „miški", par kilogramov težkem ameriškem satelitu. Tedaj morda večina bralcev ni vzela napovedi resno.

In danes? Resni in priznani strokovnjaki so še leta 1912, ko so prvi in — otročji avijoni vozili že 9 let, dokazovali, da iz avanturističnega letalstva nikdar ne more

nastati nič resnega, najmanj pa kako splošno prevozno sredstvo. In 50 let zatem se stare mamice vozijo čez ocean v 7 urah, tako, kot smo se mi vozili pred 50 leti na izlet na Gorenjsko.

In danes? Začel se je nov vek za človeštvo. Planetni vek. Kdor je tako okostenel, da ne more doumeti, da nihče ni mogel ustaviti v njihovem razvoju železnic, avtomobilov in avijonov v razdobju 140, 75 in 65 let — temu ni pomoči. Ta naj verjame, da se bodo tudi čez 60 let vozili na luno le — astronavti.

*

Ker je bil še ves svet pod vtisom prihoda zemljanov na Luno, je velik uspeh ameriških raziskovalnih avtomatov Mariner VI in Mariner VII, kar obledel. Oba sta konec julija odlično fotografirala na razdaljo 3000 km površino Marsa in slike poslala na razdaljo 93 milijonov km na Zemljo. Slike so dokazale, da takoimenovanih „prekopov" na Marsu ni, da je prav tako kot Luna posut z meteoritskimi žreli in da je znatno bolj gorat kot Luna. Druge meritve so dokazale, da je verjetnost za kake oblike življenja na Marsu zelo majhna.

*

Sredi oktobra so Rusi poskrbeli za papirnato senzacijo. V treh dneh so poslali na krožnico okrog Zemlje kar tri vsemirske ladje: Sojuz 6, Sojuz 7 in Sojuz 8. V prvem sta bila dva, v drugem trije in v tretjem dva kozmonavta. Ves svet je pričakoval, da bodo začeli sklapljati vsemirsko postajo, pa se niti sklopili niso. Po petih dneh poleta so drug za drugim zopet pristali zdravi in z „opravljenimi" nalogami. Jasno je, da zastavljenih nalog niso mogli opraviti, ker je pač kaka tehnična okvara ali kaka druga nezgoda to preprečila. Ne pozabimo: pognati tri Sojuze na krožnico okrog Zemlje stane približno toliko, kot pognati Saturna 5 z Apolo proti Luni! Vreči skozi okno 350 milijonov dolarjev samo zato, da lahko trdiš, da si bil prvi, ki so poslal 3 Sojuze istočasno s 7 kozmonavti okrog Zemlje — se pa res ne izplača.

Sovjeti imajo kot prvo v načrtu zgraditev okrog Zemlje krožeče vsemirske postaje. To je zanje predpogoj za uspešen polet do Lune in pristanek tam. Ker se jim še do danes ni posrečilo ustvariti vsemirsko postajo, lahko računamo, da bodo do prihoda na Luno potrebovali še dve leti.

Američani bodo sredi novembra 1969 že drugič obiskali Luno, za leto 1970 pa so predvideni še 3 vedno daljši in pomembnejši obiski Lune.

*

Do 4. oktobra 1969 — ob 12. obletnici prvega ruskega Sputnika — je bilo že poslanih na pot okrog Zemlje ali Sonca vsega skupaj 4111 satelitov, sond, avtomatov in kabin. 2366 od teh jih je zgorelo v ozračju ali pa pristalo na Zemlji. 1745 pa se jih še potepa okrog, od tega 1327 pod ameriško, 385 pa pod sovjetsko zastavo.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO

v Argentini

s svojimi ustanovami:

- DUŠNOPASTIRSKO PISARNO
- ČEBELICO
- VINCENCIJEVO KONFERENCO
- ODBOROM ZA SLOVENSKO HIŠO
- ODBOROM ZA ŠKOFOV ZAVOD
- REVIJO „DUHOVNO ŽIVLJENJE"
- TEDNIKOM „OZNANILO"

Želi vsem rojakom v Argentini in po svetu veliko milosti in miru ter božjega blagoslova!

Ostanimo zvesti veri naših očetov, pomneč, če vero zgubimo, z njo zgubimo tudi svojo narodno bit! Ljubimo slovenski jezik; negujmo ga, ohranjujmo ga čistega, učimo svoje otroke slovenske govorice, ljubimo slovensko knjigo in slovensko tiskano besedo! Skrbimo, da naša mladina ostane krščanska in slovenska, zato jo pošiljajmo v slovensko šolo in organizacije. Združeni v delu in žrtvah bomo uspeli.

ZEDINJENA SLOVENIJA

Ramón L. Falcón 4158

BUENOS AIRES, Argentina

SLOVENSKI DOM

v San Martinu

(Asociación "Rincón de mi Patria")

bo v letu 1970, ko se bomo spominjali 25. obletnice vetrinjske tragedije in 170-letnice rojstva dr. Franceta Prešerna, obhajal desetletnico podpisa kupne pogodbe za hišo in prostor, kjer se danes nahaja Slovenski dom. Iskrena hvala vsem zavednim Slovencem v San Martinu in okolici, ki so ustvarili lepo slovensko kulturno središče.

NAŠ DOM

v San Justu

POŠILJA VSEM SLOVENCEM PO SVETU PRISRČNE POZDRAVE Z ŽELJO, DA BI V MEDSEBOJNEM RAZUMEVANJU IN SLOGI USTVARJALI NARODU BOLJŠO BODOČNOST

SLOVENSKI DOM

Carapachay

Medsebojno razumevanje, podpora v stiski in težavah, sloga ter bratska ljubezen naj nas povezuje v nesebičnem delu za ohranitev slovenske izseljenske skupnosti in za povrnitev svobode slovenskemu narodu.

Dragi slovenski rojaki!

Ob koncu leta se Vam prisrčno zahvaljujemo za vso podporo in naklonjenost. Z Vašo gmotno in moralno oporo je bilo mogoče v izredno kratki dobi sezidati živahno versko, narodno, družabno in moderno stavbo, ki postaja vsak dan bolj gospodarsko središče v osrčju Velikega Buenos Airesa.

Pred nami je leto 1970. Vsem Slovencem v Argentini, doma in po svetu, zlasti javnim in kulturnim delavcem, želimo mnogo blagoslova in uspehov. Obljubljamo, da bomo z vso ljubeznijo nadaljevali začeto delo, z zaupanjem, da nam boste tudi naprej pomagali in ohranili zvesto oporo.

SLOMŠKOV DOM V ARGENTINI
Castelli 28, Ramos Mejia, prov. Bs. Aires

Slovenska dekliška organizacija

Slovenska fantovska zveza

POZDRAVLJATA
SLOVENSKO MLADINO V
DOMOVINI IN PO SVETU

SLOVENSKI DOM
BERAZATEGUI

skupno žarišče slovenske narodne in verske zavednosti in neugasljivi svetilnik za pot preko izseljenstva v znova osvobojeno domovino.

Društvo
SLOVENSKA VAS
Presidente Loubet 397
REMEDIOS DE ESCALADA
(Pcia. Buenos Aires)

POŠILJA PRISRČNE POZDRAVE
VSEM SLOVENCEM DOMA IN
PO SVETU

SVOBODNA SLOVENIJA

TEDNIK SVOBODNIH SLOVENCEV
V SVETU
ZA OBRAMBO PRAVIC NESVOBODNIH SLOVENCEV
V DOMOVINI

●

Ramón Falcón 4158 Buenos Aires

Argentina

herman zupan

tiskarna
kartonaža

VIGOR S.A.C.I.F.

IGRALNE KARTE VSEH VRST
ŠOLSKE IN TRGOVSKE ETIKETE „AUTOFIX"

Tejedor 244/56 Buenos Aires

Tel. 923-3231 in 7583

GOSPODARSKO MOČNI
SE BOMO TUDI VERSKO IN
NARODNO LAŽJE OHRANILI

15 LET V SLUŽBI
VARČNEGA SLOVENSKEGA ČLOVEKA
V ARGENTINI

SLOVENSKA HRANILNICA Z. Z O. Z.

(COOPERATIVA DE CREDITO „S. L. O. G. A." Ltda.)

Bmé. Mitre 97 - Ramos Mejía - Buenos Aires

Tel. 658-6574

●

VLOGE ● POSOJILA ● DELNICE

Uradne ure: torek, četrtek, sobota od 16 do 20.

---

b e l l e z a

ivan mušič

buenos aires
GUIDO 1528 - tel. 41-6335
GUIDO 1534
QUINTANA 20
JURAMENTO 2028 (Belgrano)
J. HERNANDEZ 2432
C. DIAZ 1877

mar del plata
L. N. ALEM y SAN LORENZO 3201
LAMADRID 2138

miramar
Calle 25 No. 620

punta del este
uruguay
EDIFICIO SANTOS DUMOND

HRANILNICA in POSOJILNICA

SLOVENSKIH ŽUPNIJ V TORONTU

Posluje na 618 Manning Ave. vsak torek od 10—1, četrtek od 4—9, petek od 10—1 in 5—8, soboto od 10—1.
V New Torontu v cerkveni dvorani vsak petek od 6.30 do 9 zvečer.

Hranilne vloge se obrestujejo višje kot v drugih denarnih ustanovah in so obenem brezplačno zavarovane za primer smrti.

Posojila, o**sebna in hipotečna, so cenejša** in zavarovana za primer smrti ali stalne nesposobnosti člana.

Vsak član more odpreti **osebni čekovni račun.** Čeki so cenejši kot v običajni banki.

618 Mannig Ave., Toronto 4 **531-8475**

Slovenska Hranilnica in Posojilnica

JANEZA EV. KREKA

je denarni zavod vseh Slovencev v Torontu in okolici.

Plačuje **višje obresti** kot banke in daje **osebna** in **hipotečna posojila** (mortgage) **pod ugodnejšimi pogoji** kot drugi denarni zavodi.

Glavna poslovalnica na 646 Euclid Ave. Telefon: 532-4746.

Uradne ure: Nedelja od 10—12. Torek, četrtek, petek 10—1 in 5—8.
Sobota od 10—3. Zaprto: ponedeljek in sreda ves dan.

Pomožna poslovalnica v New Torontu:

747 Brown's Line (hiša pred cerkvijo), uraduje vsak petek od 19—21.

Planinske in ribiške potrebščine

ALUMINE SPORT

Tienda Alumine

Dr. VOJKO ARKO

JANEZ DRAJZIBNER

Elflein 5

Tel. 2567

SAN CARLOS DE BARILOCHE

Río Negro

IZKLJUČNE PRODAJE

- Smučke ELAN
- Čevlji MASTROSANTO
- Vetrovke in smučarske hlače "Alumine Sport"

Keramično podjetje

C. A. C. E. S.

S. R. L.

v Mendozi

ŽELI

USPEHOV IN BLAGOSLOVA

VSEM ROJAKOM

URARNA IN ZLATARNA

SILVO LIPUŠČEK

Almafuerte 3559 **SAN JUSTO**

T. E. 621 - 3047

Velika izbira ur, zlatnine in primernih daril za poroke, krste, birme, godove in druge prilike

Rojaki poseben popust

UNIV. PROF.

DR. JUAN BLAZNIK

špecialist za ortopedijo in travmatologijo

ordinira v torek, četrtek in soboto od 17 do 20

C. José E. Uriburu 285, Cap. Fed.

Zahtevajte določitev ure na telefonu 49-5855

MIZARSTVO ● POHIŠTVO

PLAKARJI ● PREOBLEKE

BIVEGRO

Rep. de Chile 3036 San Justo

T. E. 621 - 3452

DR. TONE ŽUŽEK

ADVOKAT

Lavalle 2331 - 5° piso, of. 10

Buenos Aires

Dr. FRANC KNAVS

ODVETNIK

Lavalle 1290, p. 12, of. 2, Capital Fed.

T. E. 35-2271

Uradne ure od 17—29

Na telefonu tudi dopoldne (10—12)

Luján, Alte. Brown 100

T. E. 105 ali 516

V petek in soboto od 9—13

Kazalo

Jubileji slovenske kulture 3

BOJ SLOVENSKE MANJŠINE V KRŠKI ŠKOFIJI NA KOROŠKEM — AVSTRIJA ZA VERSKI POUK OTROK V SLOVENŠČINI

Sestavil dr. Anton Podstenar
Nadaljevanje (4)

Deveti del: Koroški Slovenci in civilna oblast — Razlogi za izredno zaščito 9

RAZPRAVE — DOKUMENTI — PRIČEVANJA

Očetje in sinovi, dr. Milan Komar 39
Lepota slovenskega jezika, dr. R. Lenček 44
Paradna fasada in resnični položaj cerkve v Sovjetski zvezi, Anton Ilc 50
Na višini časa, na višini našega časa, dr. Vinko Brumen 54
Samoodločba narodov v Sovjetski zvezi od Lenina do Brežnjeva, dr. Tine Debeljak 61
Atentat na Stjepana Radića, resnica o ravnanju dr. Korošca, dr. Miha Krek 85
Dr. Korošec, Sporazum s Hrvati in Slovenci, Jožko Krošelj 103
Ko nisem bil človek, Andrej Tišler 144

SLOVENSTVU V ČAST — NARODU V PONOS

Dr. Ivan Žužek D. J. 131
Dr. Alojzij Šuštar 136
Dr. Franc Mihelčič 141

NAŠI GORNIKI

Prvi Slovenec na najvišji gori Amerike, Vojko Arko 151
Gravimetrija na strehi Amerike, Peter Skvarča 153
Cerro Cono — uspel podvig na kontinentalnem ledu, Jure Skvarča 159
Iz dnevnika argentinsko-slovenske odprave na kontinentalni led 1967—68, Jure Skvarča 163

1918 — PROSLAVE OB 50-LETNICI PRVE SLOVENSKE VLADE — 1968

Argentina 171
Kanada 223
Z. D. A. 234
Gosposvetska Hvalnica, T. D. 241

RAZGLEGI

Slovenska beseda in pesem

Pesmi iz Japonske, Vladimir Kos 249
Beli golob, Milena Šoukal 251
Bella Vista (odlomki), Janez Ogrin 252
Tri pesmi, Marijan Jakopič 256

Glasovi iz domovine

Ne povsem izmišljena zgodba, Gorenjec 257
Vsi Sveti, Stana Vinšek 259
Pesem kladiva, Na Krvavem Rogu, Goli Breg 259
Mladi slovenski človek je žejen spoznanja resnične zgodovine 260

Slovenci v zamejstvu

Program Narodnega sveta koroških Slovencev, Ivan Vodovnik 262
Kulturna podoba Koroške, Marinka Inzko 286

SLOVENCI V IZSELJENSTVU

Kanada 296

Z. D. A.

Kapela brezjanske Marije Pomagaj v Washingtonu 309
Goršetova razstava v New Yorku 312

Argentina

Obisk ukrajinskega kardinala Josefa Slipyja v Buenos Airesu 313
Slovensko gledališče v Buenos Airesu .. 314
Obisk prelata msgr. Ignacija Kunstlja med nami 316

V SPOŠTLJIV SPOMIN

Dr. Peter Celestin Jelenec 317
Prelat profesor Jaka Šolar 319
Tretji svetovni kongres Krščansko-demokratske mladine, Tone Mizerit . 322
Knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije zamejskih in izseljenskih Slovencev, Zdravko Novak 326
† Jožko Krošelj 329
Planetni vek začenja, Janko Hafner 330

V založbi svobodne slovenije

so izšle naslednje knjige:

1. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. **Velika črna maša za pobite Slovence.** Pesnitev **Jeremije Kalina** — 220 strani, 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice **Bare Remec.**
3. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil **Vladimir Mazi.**
4. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1951 — 288 strani, 90 ilustracij. 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del **Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha.** Opremil Marijan Koritnik.
5. **Poljub.** Pesniška zbirka **dr. Tineta Debeljaka.** Ilustracije akad. slikarice **Bare Remčeve.** Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil **Božidar Kramolc, Kanada.**
7. **Naša beseda.** Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij **Stanka Snoja.**
8. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**
9. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenje** za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**
10. **Mariji.** Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka **Jeremije Kalina.** Oprema in linorezi akad. slikarice **Bare Remec.**
11. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila akad. slikarica **Bara Remec.**
12. **Čas pod streli,** zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal **Ivan Korošec.** 220 strani. Uvodno besedo napisal **Karel Mauser.** Opremil in ilustriral **Ciril Skebe.**
13. **Zbornik-Koledar Svobodne** Slovenije za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše,** Cleveland, ZDA.
14. **Zbornik-Kolelar Svobodne Slovenije** za leto 1957 — 256 strani, 101 ilustracije. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše,** Cleveland, ZDA.
15. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1958. **Jubilejni ob desetletnici** — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše.**
16. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1959 — 288 strani, 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar **France Gorše,** Cleveland, ZDA.
17. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1960 — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: arh. **Marijan Eiletz,** posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar **France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Metka Žirovnik, France Papež** in **Tone Kržišnik.**
18. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1961 — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: **Ivan Bukovec; zaglavja: Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.**
19. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1962 — 284 strani, 59 ilustracij. Ovitek: **akad. slikar Milan Volovšek;** notranja oprema: **France Pernišek ml.**
20. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1963 — 288 strani, 43 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: **Jurij Vombergar.**
21. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1964 — 340 strani, 78 ilustracij, umetniška priloga na 8 straneh z reprodukcijami del kiparjev in slikarjev. Ovitek in notranja oprema: **Tone Kržišnik.**
22. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1965 — 368 strani, 54 ilustracij, dve prilogi: 8 strani reprodukcij del slikarjev in kiparjev in 12 strani fotografskih posnetkov gornikov. Ovitek: **France Papež.**
23. **Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta.** Spomini. — 445 strani, 18 ilustracij. Ovitek in oprema: **Ivan Bukovec.**

24. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1966 — 416 strani, 51 ilustracij, celostranska barvna slika spominskega znamenja v počastitev škofa Rožmana sredi pogorja Catedral v Bariločah, 8 strani reprodukcij del kiparja Fr. Goršeta ter akad. slikarjev ge. Bare Remec, Fr. Ahčina, Ivana Bukovca, Andreja Makeka, Mira Zupančiča in Jožeta Vodlana in 4 strani fotografskih posnetkov slov. gornikov. Naslovna stran: akad. slikarica ga. **Bara Remec.**

25. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1967 — 432 strani, 126 ilustracij. Dve prilogi: Umetniška na 8 straneh z reprodukcijami del slovenskih slikarjev in kiparjev v izseljenstvu: Bara Remec, Franc Gorše, Miro Zupančič, Ivan Bukovec, Ted Kramolc, Jože Vodlan, Metka Žirovnik, Andrej Makek, Darko Šušteršič in France Papež. Planinska priloga na 6 straneh z ilustracijami slovensko-argentinske odprave na Kontinentalni led v letu 1966, v kateri sta bila Slovenca Jurij in Peter Skvarča. Ta Zbornik je jubilejni zbornik ob 25-letnici začetka izhajanja Svobodne Slovenije v domovini v času okupacije in komunistične revolucije.

26. **Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška** — 310 strani. Napisal **Marijan Marolt,** ovitek: **Andrej Makek.**

27. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1968 — 324 strani, in umetniška priloga na 12 straneh z reprodukcijami slovenskih slikarjev in kiparjev v izseljenstvu: Bara Remec, France Gorše, France Ahčin, Miro Zupančič, Ivan Bukovec Marijanca Savinšek., Ted Kramolc, Jože Vodlan, France Papež, Meta Žirovnik in Andrej Makek.

28. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1969 — 352 strani in dve umetniški prilogi.

Popravki k članku: „Boj slovenske manjšine v krški škofiji na Koroškem za verski pouk otrok v slovenščini" na str. 11 do 52 v Zborniku za leto 1968

Stran	Stolpec	Vrsta	Namesto	Beri:
26	2	16 od spodaj	1953	1964 pri občinskih volitvah in ne dosti manj kot leta 1949.
34	1	16 od spodaj	pravice, onih mest	pravice manjšin, izpuščajo pa tista mesta,
34	2	zadnja	nočejo	nočejo (Op. 128).
35	1	11	tudi narod	tudi večinski narod
35	1	15	najnujneje	nujnejše
43	1	16	narodov in v	narodov v
52	2	Op. 137	1960	1961

ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE 1969 ES SUPLEMENTO DE LA PUBLICACION PERIODICA SVOBODNA SLOVENIJA — ESLOVENIA LIBRE

Editor responsable Miloš Stare, Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Registro Nacional de la Propiedad Intelectual No. 996 221. — Tarifa Reducida. Concesión No. 3826.

Impreso en la República Argentina.

Este libro se terminó imprimir el día 15 de noviembre de 1969 en los Talleres Gráficos Vilko, S.R.L., Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina.

1969